

ORIGENIS ADAMANTII
OPERA OMNIA.

AD
EDITIONEM PARISIENSEM
CAROLI DE LA RUE RECUSA.

TOMUS V.

WIRCEBURGI,
Ex Officina Libraria STAHELIANA.
M. DCC. LXXXIII.

1783

CONTINENTUR HOC TOMO V.

OPERA OMNIA
SANCTORUM PATRUM
GRÆCORUM
GRÆCE ET LATINE.
VOLUMEN XI.

MONITUM

AD ORIGENIS ΕΞΗΓΗΤΙΚΑ

IN GENESIM.

I. HIERONYMUS *in Prologo præfixo suæ interpretationi homiliarum quas in Ezechielem Origenes habuit*: Illud, *inquit*, breviter admoneo, ut scias Origenis opuscula in omnem scripturam esse triplicia. Primum ejus excerpta, quæ græce σχόλια nuncupantur, in quibus ea quæ sibi videbantur obscura atque habere aliquid difficultatis, summatim breviterque distinxit, secundum ὁμιλητικὸν genus, de quo & præsens interpretatio est; tertium quod scripsit ipse τόμους, nos volumina possumus nuncupare: in quo opere tota ingenii sui vela spirantibus ventis dedit, & recedens a terra in medium pelagus aufugit. *Quid sint scholia, quid homiliæ, quid tomi, fuse edisserit Huetius Origenianorum lib.* 3. *cap.* 2. *sect.* 1. *num.* 2. 3. & seqq.

II. *Eusebius lib.* 6. *Hist. Ecclesiast. cap.* 24. *duodecim tantum commemorat in Genesim* τόμους. *Eusebium secutus est Suidas. Verum bis ab Hieronymo tredecim numeran-*

tur tom. 4. *novæ edit. pag.* 430. *& tom.* 2. *pag.* 562. *ubi explicans, quæ capite quarto Geneseos scripta sunt de Cain & Lamech, Damasum Papam monet* Origenem duodecimum & tertium decimum in Genesim librum de hac tantum quæstione dictasse. *Hinc in Eusebii loco mox citato suspicatur Huetius vel errorem esse librarii, qui adscripserit ιβ'. pro ιγ. vel certe in eo codice, quo utebatur Eusebius, in unum coaluisse posteriores libros duos, utpote qui circa idem argumentum versarentur. Ut ut est, e posteriori Hieronymi loco, ubi tredecim numerantur, liquet hosce commentarios non progressos esse ultra Geneseos caput quartum. Huc pertinet quod lib.* 6. *contra Celsum citat ipse Origenes, quæ in Genesim scripserat ab initio libri usque ad hæc verba:* Hic est liber Generationis Adam &c. *quibus capitis quinti initium continetur. Eosdem tomos citatos reperimus contra Celsum lib.* 4. *tom.* 35. *in Matthæum, lib.* 1. περι ἀρχων *cap.* 3. *& lib.* 2. *cap.* 3. *Octo priores Alexandriæ ac proinde ante annum* 232. *quo ex hac urbe Casaream se recepit Origenes, elucubratos esse in libro nono significabat, teste Eusebio lib.* 6. *Hist. Eccl. cap.* 24. *Observatione item dignissimum est quod Socrates lib.* 3. *Hist. Eccles. cap.* 7. *ait:* Ωριγενης δε πανταχε μεν εν τοις φερομενοις αυτε βιβλιοις εμψυχον τον ενανθρωπησαντα οιδεν. ιδικως δε ο εις την γενεσιν αυτῳ πεπονημενος ενναστος τομος το περι τετε μυςηριον εφανερωσεν, ενθα Αδαμ μεν τον Χριςον, Ευαν δε την εκκλησιαν ειναι πλατυτερον κατεσκευασε. Origenes quoque in omnibus libris suis Christum hominem factum anima præditum esse agnoscit. Sed specialiter in nono tomo commentariorum, quos scripsit in Genesim, hujus rei sacramentum exponit: quo loco Adamum quidem Christi, Evam autem Ecclesiæ typum gerere pluribus verbis asseruit. *Denique notantandum* τομες *in Genesim non diversos videri ab illius opere, quod Hieroymus epist.* 41. alias 65. *Hexaemeron vocat, cum ait:* Nuper sanctus Ambrosius sic Hexaemeron illius

illius compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequeretur.

III. *Ex horumce in Genesim librorum Præfatione fragmentum unum, & aliud quoque e libro primo recitat Pamphilus martyr in Apologia. Ex his item tomis fragmenta duo suis de Præparatione Evangelica libris Eusebius inseruit. Prius exstat libro septimo cap. 20. & capitis prioris Geneseos versum duodecimum explicat; commentariorum autem partem esse ex stilo arguitur, ut optime adnotavit Huetius. Posterius illustrat capitis ejusdenm versum decimum quartum; jacet autem in libro sexto Eusebii Præp. Evang. capite undecimo. Habetur etiam, inquit Huetius, in philocaliæ capite 22. fragmenti hujus pars aliqua, unde discimus e tertio tomo commentariorum Origenis depromtum illud esse. At fallitur vir clarissimus cum ait hujus fragmenti partem tantum aliquam haberi in Philocaliæ capite 22. cum longe prolixius sit istud fragementum in Philocalia quam apud Eusebium, ubi desiderantur, quæ in nostra editione num. 12. 13. & 14. reperiuntur. Aliud præterea reperitur fragmentum Philocaliæ capite 14. ubi ex eodem tomo tertio petitum id esse significatur. Denique Eusebins Hist. Eccl. lib. 3. cap. 1. aliud exhibet quod in nostra editione omittendum esse non duximus. Hæc sola sunt fragmenta, quæ ad tomos pertinuisse adfirmare possumus. Theodoretus quidem in Genesim quæst. 20. ex Origene citat expositionem versus 26. cap. 1. Geneseos:* Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: *& sanctus Eustathius in dissertatione de Engastrimytho adversus Origenem locum ejus de paradiso exhibet quem valde vituperat. Verum an duo hæc fragmenta tomorum pars fuerint, neuter significavit. Alia insuper in mss. Græcorum Patrum in Genesim catenis Origenis nomine circumferuntur, quæ editioni quoque nostræ inserenda esse duximus. præmonito hic lectore levem nonnunquam esse catenarum fidem, quippe quæ sæpe auctorum nomina permisceant & aliud pro alio adscribant;*

scribant; & praterea incertum esse, unde Origeniana ejusmodi symbola iu Genesim petita sint, an e tomis, an e scholiis, an ex homiliis, an denique ex aliis ejus in diversos scriptura sacra libros commentariis. Certe ex tot fragmentis, qua catena exhibent, vix duo aut tria comperimus ad homilias in Genesim pertinere.

IV. *Hieronymus tom. 4. nova editionis Classe tertia Epist. pag. 430. indiculum texens librorum Origenis, sic orditur:* Scripsit in Genesim libros tredecim: mysticarum homiliarum libros duos: in Exodo excerpta, in Levitico excerpta. *Isthæc series manifeste indicat ad Genesim pertinuisse mysticas hasce homilias; nec alio sensu Hieronymi locum accepit Sixtus Senensis lib 4. pag. 352. ubi etiam opinatur septemdecim, qua hodie latine exstant in editionibus Merlini & Genebrardi, illarum partem fuisse. „ Huic ego,* inquit Huetius, *neutiquam as„ sentiri possum: homilia enim, quas habemus, ex tempore „ videntur pronuntiata, & ab actuariis in literas relata; „ mystica vero meditate per otium elaborata & ab Origene „ ipso edita sunt. „ Non equidem inficias ierim alias per otium meditate elaborasse Origenem, alias ex tempore recitasse. Sed unde habuerit vir clarissimus mysticas fuisse meditate per otium elaboratas, & ab Origene ipso, non ab actuariis editas, id sane dubito an cujusquam veteris scriptoris auctoritate probare potuerit. Certe major pars septemdecim homiliarum in Genesim mysticis sensibus enarrandis impenditur. Quid ergo eas vetat mysticas dici & partem mysticarum homiliarum, quarum Hieronymus duos commemorat libros. Ut ut est, superstites hasce septemdecim homilias, Origenis esse nullus dubitandi locus est. Praterquamquod enim homilia secunda ubi Noetica Arca fabrica exponitur, integer fere sermo gracus in omnibus catenis sub Origenis nomine circumfertur, si attente legeris homiliam decimam, agnosces unde sanctus Eustathius in dissertatione de Engastrimytho crimnandi Origenis ansam arripuerit,*

quod

quod nempe Isaac & Rebeccæ res gestas immutarit; inaures & armillas, sermones esse aureos dixerit, & universum denique argumentum per vim distortum, ad ea quæ animo cernuntur & ratione intelliguntur, traductum, cavillationibus deturparit. *Lege item homiliam decimam tertiam, ubi occasione puteorum ab Isaac effossorum de puteis quoque Abrahami tractatur, & videbis, cur idem Eustathius expostulet, quod* puteos ab Abraham effossos, aliaque ad eos pertinentia allegoriis exponat Origenes, tantaque sermonum copia in immensum protracta, omne de illis negotium disterminet in aliam sententiam translatum, licet ad hæc usque tempora in regione illa oculis adhuc conspiciantur. *Non negat Origenes in hac homilia, revera effossos esse in terris hosce puteos, neque ea de re queritur Eustathius. Id unum expostulat, quod licet in regione illa adhuc oculis conspicerentur, eos tamen allegorico tantum sensu explicuerit. Quod ab Origene factum, quis negare audeat? Præter hæc argumenta, quæ abunde sufficiunt, ut hæ homiliæ Origeni nostro adjudicentur, certo adfirmare possumus nullum hactenus repertum esse codicem manuscriptum, qui non eas illi tribuat. Huc adde, quod Jonas Aurelianensis episcopus, qui sæculo nono florebat, lib.* 1. *de Institutione laicali capite* XI. *duplex affert fragmentum ex homilia decima. Unum est tamen quod movere quempiam possit ne eas Origenis esse putet, nempe quod habet Hieronymus epistola* 3. *alias* 126. *ad Evangelium presbyterum*: In fronte, *inquit*, Geneseos primam homiliarum Origenis reperi scriptam de Melchisedech, in qua multiplici sermone disputans, illuc devolutus est, ut eum Angelum diceret, iisdem argumentis, quibus scriptor tuus de Spiritu sancto, ille de supernis virtutibus est loquutus. *Nihil quidem ejusmodi reperitur in prima homiliarum, quæ supersunt, imo nec in cæteris. At vero variæ olim fuerunt homiliarum in Genesim collectiones, uti liquet ex Cassiodoro, qui* de Instit. Divin. liter. *cap.* 1. *sexdecim tantum* Origenis *homilias*

enumerat. Unde non absurde responderi potest eam in Genesim homiliam, quæ in collectione Hieronymiana prima erat, ad nos non pervenisse.

V. *De tempore quo hasce homilias pronuntiaverit Origenes, id unum constat eas anno ducentesimo quadragesimo quinto esse posteriores. Extemporaneæ enim sunt & ex illarum numero, quæ ab actuariis in literas relatæ sunt Atqui* Origenes jam sexagenario major ... conciones, quas habebat ad populum, a notariis excipi permisit, cum id antea fieri nunquam concessisset, *inquit Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ lib. 6. cap. 36.*

VI. *Editio Merlini Hieronymo tribuebat earum interpretationem latinam; hanc Rufino deberi erudite probat clarissimus Huetius Origenianorum lib. 3. cap. 2 sect. 3. num. 1. ubi præterea monet, postremam homiliam bona sui parte esse mutilatam. Ipsum videsis.*

Ex. Præfatione LIBRORUM ORIGENIS IN GENESIM.

Nisi omnimodo pigri essemus, ac desides, ne ad inquirendum quidem accedere Domino & Salvatore nostro ad hoc nos provocante, profecto revocassemus pedem, considerantes quod longe simus ab ea magnitudine spiritalis intelligentiæ, qua de tam magnis rebus investigari debeat intellectus. *Et paulopost*: Si cui vero in disceptatione profundum aliquid occurrerit, de hoc dicendum quidem est, sed non cum omni affirmatione. Hoc enim aut temerarii hominis est, & ejus qui sensum humanæ infirmitatis perdiderit, oblitusque sui sit; aut certe perfectorum virorum, & eorum, qui confidenter se sciant ab ipso Domino Jesu didicisse, id est, a verbo veritatis, & ab ipsa sapientia, per quam omnia facta sunt, agnovisse; vel eorum qui divina responsa ingressi turbinem & caliginem, ubi ipse Deus est, cœlitus acceperunt, in quod vix ille Moyses ingressus vel intelligere talia potuit vel proferre. Nos vero pro eo solo quod mediocriter licet, credimus tamen Domino Jesu Christo, & ejus gloriamur esse discipuli, nec tamen audemus dicere, quod facie ad faciem ab ipso traditam susceperimus intelligentiam eorum, quæ in divinis libris referuntur: quæ quidem certus sum, quod ne ipse quidem mundus pro virtute ac majestate sensuum capere potest. Propter quod pronunciare quidem de his, quæ dicimus, sicut Apostoli potuerunt, non audemus: in eo autem gratias agimus, quod cum multi imperitiam suam nesciant, & motus suos incompositos & inordinatos, interdum etiam & ineptos ac fabulosos, cum omni intentione sicut sibi videtur, quasi verissima assertione pronuncient, nos de rebus magnis, & his, quæ supra nos sunt, ignorantiam nostram non ignoramus.

ΤΟΜΟΥ Α'. ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

ΟΥ γαρ ὁ Θεος πατηρ εἶναι ἤρξατο, κωλυομενος, ὡς οἱ γινομενοι πατερες ἄνθρωποι, ὑπο τȣ μη δυνασθαι πω πατερες εἶναι. εἰ γαρ ἀει τελειος ὁ θεος, και παρεϛιν αὐτῳ δυναμις τȣ πατερα αὐτον εἶναι, και καλον αὐτον εἶναι πατερα τȣ τοιȣτȣ υἱου, τι ἀναβαλλεται, και ἑαυτον του καλου ϛηρισκει, και, ὡς ἐϛιν εἰπειν, ἐξ ȣ̓ δυναται πατηρ εἶναι υἱου· το αὐτο μεντοιγε και περι του ἁγιου πνευματος λεκτεον.

ΑΠΟ ΤΩΝ

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

ΕΙ δε τινι προσκοπτει δια τους ἀνθρωπινους τεχνιτας μη δυνασθαι παραδεξασθαι τον Θεον χωρις ὑλης ἀγεννητȣ ὑποκειμενης κατασκευαζειν τα ὀντα, ἐπει μηδε ἀνδριαντοποιος χωρις χελκου το ἰδιον ἐργον ποιησαι δυναται, μηδε τεκτων χωρις ξυλων, μηδε οἰκοδομος χωρις λιθων· ζητητεον προς αὐτȣ περι δυναμεως θεου, εἰ θελησας ὑποϛησαι ὁ, τι βȣλεται ὁ θεος, της θελησεως αὐτȣ ȣ̓κ ἀπορουμενης, ȣ̓δε ἀτονȣσης, δυναται ὑποϛησαι ὁ βουλεται. ᾧ γαρ λογῳ τας ποιοτητας, κατα παντας τȣς προνοιαν εἰσαγοντας τῳ ἰδιῳ λογῳ, ȣ̓κ ȣ̓σας ὡς βουλεται εἰς διακοσμησιν τȣ παντος ὑφιϛησι τῃ ἀφατῳ αὐτȣ δυναμει και σοφιᾳ, τουτῳ τῳ λογῳ και την ȣ̓σιαν, ὁσης χρῄζει, ἱκανη ἐϛιν αὐτȣ ἡ βουλησις ποιησαι γενεσθαι. ἀπορησομεν γαρ προς τȣς ȣ̓ βȣλομενȣς ταυθ' ȣ̓τως ἐχειν, εἰ μη ἀκολουθει αὐτοις

EX LIBRO PRIMO IN GENESIM.

Non enim Deus cum prius non esset pater, postea pater esse cœpit velut impeditus aliquibus ex causis, quibus homines mortales impediri solent, ut non statim ex quo sunt, & patres esse possint. Si enim semper perfectus est Deus, nec deest ei virtus, qua pater sit, & bonum est, esse eum patrem talis filii, quid differt, aut quid hoc bono fraudat se, & non statim, si ita dici potest, se pater efficit patrem? Id ipsum autem etiam de Spiritu sancto dicendum est.

EX

ORIGENIS COMMENTARIIS IN GENESIM.

Ad caput I. *vers.* 12.

Si quispiam eo in errore versabitur, ut de artificum nostrorum more cogitans, dandum esse neget, Deum res universas moliri posse, nisi materiam quamdam ortu carentem præ manibus habuerit, cum neque statuarius absque ære, nec faber lignarius sine lignis, nec architectus sine lapidibus susceptum opus elaborare possit: de potestate Dei quærendum ex illo est, utrum Deus ubi quidquid ipsi placuerit, moliri statuerit, nulla difficultate vim ejus voluntatis inhibente, quod visum sibi fuerit, perficere possit. Qua enim ratione, qualitates illas (id quod ex eorum omnium, qui Providentiam esse defendunt, oratione sententiaque conjunctum est) quæ nnllæ dum erant, ad universi ornatum, pro infinita potestate, sapientiaque producit: eadem omnino naturam quamlibet, &

αὐτοις εὐτυχηκέναι τον θεον, ἀγεννητον εὑροντα την οὐσιαν, ἡν εἰ μη το ἀγεννητον αὐτῳ ὑποβεβληκος ἦν, ὐδεν ἐργον δυνατος ἠν ποιησαι, ἀλλ' ἐμενεν ὐ δημιυργος, ὐ πατηρ, ὐκ εὐεργετης, ὐκ ἀγαθος, ὐκ ἀλλο τι των εὐλογως λεγομενων περι Θεω. ποθεν δε και το μετρειν της ὑποκειμενης ὐσιας το τοσονδε, ὡς διαρκεσαι τῃ τηλικουτου κοσμου ὑποςασει; οἱονει γαρ προνοια τις πρεσβυτερα Θεω, ἀναγκαιως την ὑλην ἐςαι ὑποβεβληκυια τῳ Θεῳ, προνοωμενη την τεχνην την ἐνυπαρχουσαν αὐτῳ μη κενοπαθησαι, ὐκ ὐσης ὐσιας, ἡ ὁμιλησαι δυναμενος κατεκοσμησε το τηλικυτο κοσμου καλλος. ποθεν δε και δεκτικη γεγεννηται πασης ἡς βουλεται ὁ θεος ποιοτητος, μη αὐτω τω θεω ἑαυτῳ τοσαυτην και τοιαυτην ποιησαντος, ὁποιαν ἐχειν ἐβουλετο; καθ' ὑποθεσιν γουν ἀποδεξαμενοι το ἀγεννητον εἰναι την ὑλην, ταυτα ἐρουμεν προς τους τωτο βουλομενους, ὁτι εἰ προνοιας οὐχ ὑποβαλλουσης την οὐσιαν τῳ Θεῳ, τοιαυτη γεγεννηται, εἰ προνοια ἠν ὑφεςωσα, τι ἀν πλεον πεποιηκει τω αὐτοματω; και εἰ αὐτος μη οὐσης ὑλης ἐβουλετο κατασκευασαι αὐτην, τι ἀν πλεον ἡ σοφια, και ἡ Θειοτης αὐτου πεποιηκει του ἐξ ἀγεννητου ὑποςαντος; εἰ γαρ εὑρισκεται ταυτον γενομενον ἀν ὑπο της προνοιας, ὁπερ και χωρις προνοιας ὑπεςη, δια τι οὐχι και ἐπι τω κοσμω ἀθετησομεν τον δημιουργον και τον τεχνιτην; ὡσπερ γαρ ἀτοπον ἐπι τω κοσμω εἰπειν οὐτω τεχνι-

κως

qua forte indigeat, procreare continuo voluntas ejus per sese poterit. Nam quæremus ex iis, qui rem hoc modo se habere negaverint, an non ex eorum opinione consequens sit, belle admodum id ac fortunate Deo cessisse, quod in naturam illam ortus expertem inciderit, quam nisi eo ipso, quod ortu careret, nactus esset nihil unquam efficere potuisset; adeoque perpetuo molitoris, parentis, benigni, boni, ac cæteris omnibus, quæ magna cum ratione Deo tribuuntur, nominibus spoliatus perstitisset. Deinde qui fieri possit, ut vim materiæ tantam, sic tanquam ad pondus accurate justeque admensam invenerit, quæ ad hujus proprie non majoris minorisve mundi molitionem satis esset. Invehenda quippe nescio quæ, Deo tamen antiquior, Providentia necessario fuerit, quæ materiam ei subjecerit, dum id ea provideret in posterum, ne quas in se Deus haberet artis suæ notiones, irritæ cederent, si non ejus naturæ copia fieret, cujus opera tam excellentem & eximiam universi speciem efficeret. Unde porro id habuit, ut omnis qualitatis capax esset, quam eidem imprimere Deus voluisset, nisi qualem eam habere ipse vellet, talem ante sibi, tantamque molitus erit? Jam ut nonnullis daremus ortu carere materiam, iis tamen qui sic opinantur, hunc in modum instare possemus: si quantumvis naturam illam Deo Providentiam nulla subjecerit, ejusmodi tamen ea per sese fuit: eamdem si Providentia suopte consilio procreasset, ecquid amplius ipsa, quam quod fortuito casuque factum videmus, effecisset? Quid si Deus ipse materiam, quæ nulla dum esset, fingere molirique statuisset? Ecquid tandem ejus cum sapientia, tum divinitas excellentius, quam quod ex ortu carente materia extitit, molita esset? Namsi ex Providentia idem omnino profecturum erat, quod sine Providentia factum est: quidni ex ipso quoque mundo auctorem omnem artificem-

que

κως κατεσκευασμενου, το χωρις τεχνιτου σοφου τοιαυτοτοιουτον γεγονεναι, ουτω και το την ὑλην τοσαυτην και τοιαυτην και ουτως ειχτικην τῳ τεχνιτῃ λογῳ θεου ὑφεςηκεναι ἀγεννητως, ἐπισης ἐςιν ἀλογον. προς μεν τοιγε τους παραβαλλοντας, ὁτι ὐδεις δημιεργος χωρις ὑλης ποιει, λεκτεον ὁτι ἀνομοιως παραβαλλουσι. προνοια γαρ παντι τεχνιτῃ ὑποβαλλει την ὑλην, ἀπο προτερας τεχνης, ἡ ἀνθρωπινης, ἡ θειας ἐρχομενην. ταυτα μεν οὐν ἐπι του παροντος ἀρκεσει, προς τους δια το λεγεσθαι· ἡ δε γη ἠν ἀορατος και ἀκατασκευαςος, οἰομενους ἀγεννητον εἰναι την σωματικην φυσιν.

ΤΟΜΟΥ Γ΄ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

Περι του εἰς σημεια γεγονεναι τους φωςηρας οὐκ ἀλλους ἡλιε και σεληνης, και των ἀςρων τυγχανοντας, των σφοδρα ἀναγκαιοτατων ἐςι διαλαβειν, οὐ μονον πολλων ἐθνων των της Χριςου πιςεως ἀλλοτριων, σφαλλομενων εἰς τον περι της εἱμαρμενης τοπον, τῃ των πλανωμενων ἀςερων ἐπιπλοκῃ προς τυς ἐν τῳ ζωδιακῳ παντων αὐτοις νομιζομενων συμβαινειν των ἐπι της γης και τυ περι ἑκαςον ἀνθρωπων, ταχα δε και ἀλογων ζωων· ἀλλα γαρ και πολλων των πεπιςευκεναι ὑπολαμβανομενων περισπωμενων, μη ἀρα ἠναγκαςαι τα ἀνθρωπων πραγματα, και ἀμηχανον ἀλλως γενεσθαι, ἡ ὡς οἱ ἀςερες κατα τους διαφορους σχηματισμους ἐπιτελλουσιν. ἑπεται δε τοις

ταυτα

que tollamus? Quemadmodum enim absurdum fuerit, mundum hunc dicere, tam eleganter apteque constructum, absque sapientis artificis manu talem exiitisse, ita vim materiæ tantam, ejusque conditionis & naturæ, adeoque artifici numinis rationi obsequentem, sine ortus sui principio per se ipsam extitisse, non minus ineptum videri debet. Cæterum iis qui artificum nostrorum comparationem obtendunt, quorum nemo sine materia quicquam efficiat, occurrendum nullam eorum hoc in genere similitudinem esse. Materiam enim artifici cuilibet Providentia subjicit, quæ a principe quadam, seu humana illa, seu divina sit, arte oriatur. Atque hæc impræsentiarum adversus eos satis erunt, qui quod ita scriptum videant: *Terra autem erat invisibilis & incomposita*, naturam corpoream ortus omnis expertem esse opinantur.

E TOM. III. COMMENTARIORUM IN GENESIM.

Ad cap. 1. *vers.* 14.

Quod hic habetur, luminaria quæ sane alia non sunt quam Sol, Luna, cæteraque sydera, tanquam signa quædam esse constituta, id vero ut diligenter explicetur, in primis necessarium est. Nec enim plurimæ gentes modo, quæ a Christi fide alienæ sunt, ad eum, qui de fato instituitur locum offendunt, quod quæ in terris eveninut omnia, quæque singulos ad homines, imo quæ ad brutas quoque fortassis animantes pertinent, ea stellarum, quas errantes vocant, cum iis quæ ad zodiacum adhærescunt syderibus complexione quadam & comparatione fieri existimentur: sed eorum etiam permulti, qui Christianæ fidei sectatores ac professores habentur, anguntur animis, ne huma-

ταῦτα δογματιζουσιν ἐξ ὁλων το ἐφ' ἡμιν ἀναιρειν· διοπερ και ἐπαινον, και ψογον, και πραξεις ἀποδεκτας, παλιν τε αὖ ψεκτας· ἁπερ εἰ ὑτως ἐχει, τα της κεκηρυγμενης του θεου κρισεως οἰχεται, και ἀπειλαι προς τυς ἡμαρτηκοτας, ὡς κολασθησομενυς, τιμαι τε αὖ προς τυς τοις κρειττοσιν ἑαυτυς ἐπιδεδωκοτας, και μακαριοτητες· ὐδεν γαρ ἐτι τυτων εὐλογως ἐςαι γενομενον. και εἰ τα ἀκολυθα τις ἑαυτῳ ἐφ' οἱς δογματιζει βλεποι, και ἡ πιςις ἐςαι ματαια, ἡτε Χριςυ ἐπιδημια ὐδεν ἀνυυσα, και πασα ἡ δια νομυ και προφητων οἰκονομια, καματοι τε ἀποςολων, ὑπερ τυ συςησαι τας τυ θευ δια Χριςυ ἐκκλησιας· εἰ μη ἀρα και Χριςος κατα τυς ὑτω τολμωντας, ὑπο την ἀναγκην της των ἀςρων κινησεως τῳ γενεσιν ἀνειληφεναι γενομενος, παντα πεποιηκοι τε και παθοι, ὐ τυ θευ και πατρος των ὁλων αὐτῳ τας παραδοξυς δυναμεις δωρησαμενυ, ἀλλα των ἀςερων. οἱς ἀθεοις και ἀσεβεσι τυγχανυσι λογοις ἀκολυθει και το τυς πιςευοντας ὑπο των ἀςερων ἀγομενυς πιςευειν εἰς θεον λεγεσθαι. πυθοιμεθα δ' ἀν αὐτων τι ὁ θεος βυλομενος τοιουτον ἐποιει κοσμον, ἱν' οἱ μεν ἐν αὐτῳ ἀνδρες ὀντες, τα γυναικων πασχωσιν, οὐδαμως ἑαυτοις αἰτιοι της ἀσελγειας γεγενημενοι, ἑτεροι δε ἀγριων ζωων καταςασιν εἰληφοτες, τῳ την φοραν τυ παντος τοιυτυς αὐτυς πεποιηκεναι, δια το τον θεον ὑτω κεκοσμηκεναι το παν, ἐπιδιδοασιν ἑαυτυς ὠμοτα τοις και σφοδρα ἀπανθρωποις πραγμασιν, ἀνδροφονιαις και πειρατειαις. και τι δει λεγειν ἡμας περι των συμβαινοντων ἐν ἀνθρωποις, και ἁμαρτανομενων ὑπ' αὐτων μυριων ὁσων τυγχανοντων, οὑς τινας οἱ των γενναιων προϊςαμενοι τυ-

των

humanæ res adeo necessitate teneantur, ut aliter quam varius astrorum situs, & collocatio jubeat, fieri non possint. Qua quidem ex opinione consequens illud est, ut funditus liberum nostrum tollatur arbitrium; simulque proinde laus omnis ac vituperatio, rerumque vel approbatione dignarum vel reprehensione discrimen. Hæc porro sublata si semel erunt, evanescat pariter necesse est quidquid, de judicii divini æquitate jactatur, concidant vel intentatæ sceleratis pœnarum ac suppliciorum minæ, vel promissa melioris sanctiorisque vitæ professoribus gloriæ ac felicitatis præmia: nihil enim ipsorum deinceps cum ratione fiet. Imo, si quis cætera, quæ ex ejusdem sententiæ vi efficiuntur, spectare volet; non inanis profecto solum, ac supervacanea fides nostra futura sit, sed ne ipse quidem adventus Christi, totaque illa seu legis, seu Prophetarum œconomia, & Apostolorum in excitandis, constabiliendisque per Christum Dei Ecclesiis suscepta contentio vel hilum profecerit: nisi tamen ipsius etiam Christi non modo nascendi rationem, sed quidquid præterea vel egerit, vel tulerit, in eamdem conversionis astrorum necessitatem projecta hominum istorum temeritas illigabit: perinde videlicet, quasi is ab syderibus vim illam rerum admirabilium, non a Deo, cunctorumque parente acceperit. Cujus ex orationis impietate illud sequitur, ut quotquot divinam fidem amplectuntur, ad illam syderum omnes impulsione rapiantur. Ego vero quæsierim ex iis perlibenter, quid tandem secutus hac in mundi molitione Deus fuerit, ut ex ea virorum, qui in eo degunt, multitudine, alii nulla sua culpa muliebris veneris turpitudinem paterentur; alii ferino plane ritu, quod tales ipsos efficeret universi hunc in modum a Deo constituti impetus atque conversio, teterrimis sese, dirissimisque sceleribus, ut homicidiis ac piraticis prædationibus dederent. Quamquam quid attinet hanc a nobis de rebus iis, quæ vel homi-

των λογων ἀπολυοντες παντος ἐγκληματος, τω Θεω προσγραφουσι παντων των κακως και ψεκτως πραττομενων την αἰτιαν;

Εαν δε τινες αὐτων, ὡς ἀπολογουμενοι περι θεου, ἑτερον μεν εἰναι λεγωσι τον ἀγαθον, οὐδενος τουτων ἐχοντα την ἀρχην, τω δε δημιουργω παντων τα τοιαυτα προσαπτωσι, πρωτον μεν οὐδε ὡς βουλονται δυνησονται ἀποδεικνυναι ὁτι ἐστι δικαιος· πως γαρ ὁ τοσουτων κατ' αὐτους πατηρ, εὐλογως χρηματιζοι δικαιος; δευτερον δε περι ἑαυτων τι ποτε φησουσιν, ἐξεταστεον· ποτερον ὑποκεινται τη φορα των ἀστερων, ἡ ἠλευθερωνται, και ἐν τω βιω τυγχανοντες, οὐδεν ἐνεργουμενον εἰς ἑαυτους ἐχουσιν ἐκειθεν; εἰ μεν γαρ φησουσιν ὑποκεισθαι τοις ἀστροις, δηλον ὁτι τα ἀστρα το νοησαι αὐτοις τουτο ἐχαρισατο, και ὁ δημιουργος ὑποβεβληκως ἐσται δια της του παντος κινησεως τον λογον τον περι του ἀνωτερω ἀναπεπλασμενου Θεου, ὁπερ οὐ βουλονται. εἰ δε ἀποκρινουνται ὁτι ἐξω των νομων τυγχανουσι του δημιουργου των κατα τους ἀστερας, ἱνα μη ἀποφασις ᾐ το λεγομενον ὑπ' αὐτων ἀναποδεικτος, πειραθητωσαν ἡμας προσαγειν ἀναγκαστικωτερον, διαφοραν παριστantες νου τινος ὑποκειμενου γενεσει και εἱμαρμενη, και ἑτερου ἀπο τουτων ἐλευθερου· δηλον γαρ ἐστι τοις εἰδοσι τους τοιουτους, ὁτι λογον ἀπαιτηθεντες διδοναι αὐτοις, οὐδαμως δυνησονται. προς δε τοις εἰρημενοις και εὐχαι παρελκουσι ματην παραλαμβανομεναι· εἰ γαρ κατηναγκασται ταδε τινα γενεσθαι, και οἱ ἀστερες ποιουσιν, οὐδεν δε παρα την τουτων προς ἀλληλους ἐπιπλοκην δυναται γενεσθαι, Θεον ἀλογιστως ἀξιουμεν τα δε τινα ἡμιν δωρησασθαι. και τι ἐπι πλειον μηκυνειν λογον δει, παριστanτα το ἀσεβες του κατημαξευμενου ἀβασανιστως παρα τοις πολλοις

hominibus eveniunt, vel ab iisdem peccantur, quæque prorsus infinitæ sunt, disputationem instituí, quos præsertim dogmatis istius assertores egregii dum ab omni culpa liberant, malorum, quæque scelerate fiunt omnium, Deo causam assignant?

2. Horum si nonnulli, ut Dei causam tueri videantur, bonum quemdam alterum esse dicent, eumque rerum istarum fontem esse ac principium negabunt, quod uni isti dumtaxat rerum creatarum molitori similia tribuenda velint; primum, ne sic quidem, quod ipsi volunt, justus ut iste sit, efficient. Quomodo enim, quem tot malorum parentem fatentur, ipsi quoque justum eumdem esse jure meritoque defendant? Deinde quid sentiant ipsi de se, quærendum ex illis est; utrum sese astrorum conversione obligatos esse, an liberos, atque ejusmodi, apud quos hac in vita nihil omnino motus ille possit? Obligatos si fatebuntur, hunc illis profecto astra quoque sensum impresserint: adeoque novam de superiore suo fictitioque Deo mentem, hujus conversione mundi, suus ille, quod ipsi negant, architectus injecerit. Sin autem ejus se minime, quas astra volvunt, legibus teneri respondebunt, id ne ab iis temere negari videatur, majori utique vi suffragium illi nostrum extorquere debent, certo discrimine duo inter mentium genera constituto, quarum aliæ ortus, fatique necessitatem subire cogantur, aliæ defugiant. Hac enim se quæstione profecto numquam explicabunt; ut manifestum est iis, qui illos norunt. Ad hæc preces ac vota nuncupare, supervacaneum plane sit. Nam si hæc illave fieri necesse est, hancque astra necessitatem afferunt, nec aliter quam eorum mutua complexio jubeat, fieri quicquam potest, hoc aut illud abs Deo impetrare sine ratione contendimus. Sed quorsum pluribus communis hujus de fato loci, quem inconsiderate vulgus ad-

λοις περι εἱμαρμενης τοπȣ; αὐταρκη γαρ εἰς ὑπογραφην και τα εἰρημενα.

Ποθεν δε ἐξεταζοντες το ἐςωσαν εἰς σημεια οἱ φωςηρες, ἐπι ταυτα ἐληλυθαμεν, ἑαυτους ὑπομνησωμεν. οἱ μανθανοντες περι τινων ἀληθη, ἠτοι αὐτοπται των πραγματων γενομενοι, ἀποφαινονται ταδε τινα ὑγειως, το παθος και την ἐνεργειαν των πεπονθοτων, ἠ ἐνεργησαντων θεασαμενοι, ἠ ἀπαγγελλοντων των ȣδαμως αἰτιων τοις γεγενημενοις ἀκȣσαντες, ταδε τινα γινωσκȣσιν. ὑπεξηρηϑω δε νυν τȣ λογȣ, το δυναϑαι τȣς δεδρακοτας ἠ πεπονθοτας διηγȣμενους ἁ δεδρακασιν, ἠ πεπονϑασιν, ἐναγειν εἰς γνωσιν των πεπραγμενων τον μη παρατετυχοτα. ἐαν ȣν ὁ διδασκομενος ὑπο τȣ μηδαμως αἰτιȣ των γινομενων, το ταδε τινα τοισδε γεγονεναι ἠ συμβησεϑαι, μη διακρινη ὁτι ȣ παντως ὁ διδασκων περι τινος ὡς γενομενȣ ἠ ἐσομενȣ, αἰτιος ἐςι τȣ το πραγμα τοιον δε τι τυγχανειν, οἰησεται τον παραςησαντα περι τȣ ταδε τινα γεγονεναι, ἠ ταδε τινα ἐσεϑαι, πεποιηκεναι ἠ ποιησειν τα περι ὡν διδασκει· οἰησεται δε δηλονοτι ἐσφαλμενως· ὡς εἰ τις ἐντυχων προφητικη βιβλῳ προδηλȣση τα περι Ιȣδαν τον προδοτην, νομισαι μαϑων το ἐσομενον, ὁρων αὐτο ἀποτελȣμενον, την βιβλον αἰτιαν εἰναι τȣ τοδε τι γεγονεναι ὑςερον, ἐπει ἀπο της βιβλȣ μεμαθηκε τα ὑπο τȣ Ιȣδα πραχθησομενα ὑςερον· ἠ παλιν μη την βιβλον ὑπολαβοι εἰναι αἰτιαν, αλλα τον πρωτον γραψαντα αὐτην, ἠ τον ἐνεργησαντα φερε εἰπειν τον θεον. ὡσπερ δε ἐπι των περι τȣ Ιȣδα προφητευομενων, αὐται αἱ λεξεις ἐξεταζομεναι ἐμφαινουσι τον θεον ποιητην μη γεγονεναι της τȣ Ιȣδα προδοσιας, ἀλλα μονον δεδηλωκεναι προεγνωκοτα τα ἀπο

τις

huc hominum trivit, impietatem persequimur? Eam quippe superiori oratione informasse sat est.

3. Jam vero cum locum illum expenderemus: *Sint in signa luminaria*, quemadmodum in eam disputationem delapsi fuerimus, nobis in mentem revocemus. Qui vel aliqua de re veri ex aliis quidpiam intelligunt, vel ipsimet rei gestæ oculati testes fuerunt, ii profecto rem aperire sincere, integreque possunt: quippe qui vel quod passus alter fuerit, vel quod idem perfecerit, aut oculis ipsi suis usurparint, aut aliorum, qui tamen rei causam dederint nullam, commemoratione aceeperint. Illud enim sane omittamus, fieri posse, ut qui aliquid vel passi fuerint vel fecerint, eos etiam, qui præsentes non interfuerint, narratione ipsi sua totius in rei cognitionem adducant. Si quis ergo, postquam certi aliquid aut evenisse quibusdam, aut eventurum esse, ab illo, qui ejus causa non sit, auditione acceperit, non cogitet apud se, quisquis rem quamlibet aut gestam esse, aut gestum iri doceat, non eum continuo ejusdem rei causam esse: is sane, quicumque vel factum aliquid, vel futurum esse aperiet, ab eodem aut profectum illud, aut profecturum opinabitur, falso tamen opinabitur: veluti si quis ex prophetico volumine, quod Judæ proditoris scelus exitiumque prædiceret, futuram totius rei seriem intellexisset, adeoque cum suis factum ipsum oculis intueretur, idem in volumen facinoris causam omnem, culpamque conferret: aut si minus volumen, eum certe a quo primum conscriptum illud esset, aut vero Deum ipsum, cujus impulsu ac numine prodiisset, ejusdem perfidiæ auctorem esse sentiret. Quemadmodum autem conceptis ac disertis, si ea diligenter expendas, istius de Juda prophetiæ verbis, Deus omnis proditionis ejus culpa liberatur; idque unum ex illis inferri potest, Deum quod nulla sui numinis communione, sola hominis improbitate futurum scelus ante cogno-

της τυτυ κακιας πραχθησομενα παρα την αυτυ αἰτιαν· ὑτως εἰ τις ἐμβαθυναι τῳ λογῳ τυ προειδεναι τα παντα τον θεον, και τοις ἐν οἱς οἱον ἐνετυπωσε της ἑαυτυ προγνωσεως τυς λογυς, κατανοησαι ἀν ὁτι ὑτε ὁ προγνυς παντως αἰτιος των προεγνωσμενων, ὑτε τα τυς τυπυς των λογων της προγνωσεως τυ προεγνωκοτος δεξαμενα. ὁτι μεν ὑν ἑκαςον των ἐσομενων προ πολλυ οἱδεν ὁ θεος γενησομενον και χωρις μεν γραφης αὐτοθεν ἐκ της ἐννοιας της περι θευ, δηλον τῳ συνιεντι ἀξιωμα δυναμεως νου θεου.

Εἰ δε δει και ἀπο των γραφων τυτο παραςησαι, πληρεις μεν εἰσιν αἱ προφητειαι τοιυτων παραδειγματων· και τα κατα την Σωσανναν δε τυ θευ γινωσκοντος τα παντα, πριν γενεσεος αὐτων, ὑτω λεγουσαν· ὁ θεος ὁ αἰωνιος, ὁ των κρυπτων γνωςης, ὁ εἰδως τα παντα πριν γενεσεως αὐτων, συ ἐπιςασαι ὁτι ψευδη μου κατεμαρτυρησαν ὑτοι. σαφεςατα δε ἐν τῃ τριτῃ των βασιλειων, και ὀνομα βασιλευσοντος, και πραξεις ἀνεγραφησαν, προ πλειονων ἐτων τυ γενεσθαι προφητευομενα, ὑτως· και ἐποιησεν Ιεροβοαμ ἑορτην ἐν τῳ μηνι τῳ ὀγδοῳ, ἐν τῃ πεμπτῃ και δεκατῃ ἡμερᾳ τυ μηνος, κατα την ἑορτην την ἐν γῃ Ιυδα. και ἀνεβη ἐπι το θυσιαςηριον ἐν Βαιθηλ, ὁ ἐποιησεν, τυ θυειν ταις δαμαλεσιν, αἱς ἐποιησεν. εἰτα μετ᾽ ὀλιγα· και ἰδου ἀνθρωπος τυ θευ ἐξ Ιυδα παρεγενετο ἐν λογῳ κυριυ ἐν Βαιθηλ, και Ιεροβοαν εἱςηκει ἐπι το θυσιαςηριον τυ ἐπιθυσαι. και ἐπεκαλεσεν ἐπι το θυσιαςηριον ἐν λογῳ κυριου, και εἰπε· θυσιαςηριον, ταδε λεγει κυριος· ἰδου υἱος τικτεται τῳ οἰκῳ Δαυιδ, Ιωσιας ὀνομα αὐτῳ, και θυσει ἐπι σε τυς ἱερεις των ὑψηλων των ἐπιθυοντων ἐπι σε, και ὀςα ἀνθρωπων καυσει ἐπι σε. και ἐδωκεν ἐν τῃ ἡμερᾳ ἐκεινῃ τερας, ὁ ἐλαλησε κυριος λεγων· ἰδυ το θυσιαςηριον ῥηγνυται, και ἐκχυθησεται ἡ πιοτης ἡ ἐπ᾽ αὐτῳ.

verat, prænuntiasse: ita profecto quisquis & eam in disputationem, qua Deo rerum omnium antegressa cognitio tribuitur, & in ea, quibus suæ cognitionis signa quædam & forma impresserit, subire altius ac penetrare voluerit, intelliget ipse continuo, non illi utique qui prænoverit, aut iis ipsis rebus, quæ prænotionis ejus formas quasdam notasque susceperint, eorum quæ prænoverit, causam esse tribuendam. Jam vero quidquid aliquando futurum est, id omne Deum multo ante futurum prænosse, ut scripturæ abesset auctoritas, vel ipsamet ex Dei notione is profecto demum intelligat, qui probe vim illam & excellentiam divinæ mentis intelligit.

4. Si tamen sacrarum quoque literarum testimoniis eam in rem opus est, plenæ sunt exemplorum id genus Prophetarum voces; ipsaque adeo Susanna rerum ei cognitionem omnium his verbis asseruit: *Deus æterne, qui absconditorum es cognitor; qui nostri omnia antequam fiant: tu scis quoniam falsum testimonium tulerunt contra me.* Ac Regum tertio, Regis ipsius nomen, resque ab eo gestas, multis ante annis, quam lucem aspicerent, hunc in modum clarissime vates divinus expressit: *Constituitque Hieroboam solemnitatem in mense octavo, quintadecima die mensis, in similitudinem solemnitatis, quæ celebratur in Juda. Et ascendit, ad altare quod fecit in Bethel, ut immolaret vitulis, quos fabricatus fuerat.* Et paulo post: *Et ecce vir Dei venit de Juda, in sermone Domini, in Bethel, Hieroboam stante super altare, & thus jaciente. Et exclamavit contra altare in sermone Domini, & ait: altare, hæc dicit Dominus: ecce filius nascetur domui David, Josias nomine, & immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, & ossa hominum super te incendet. Deditque in illa die signum, quod locutus est Dominus, dicens: ecce altare scindetur, & effundetur adeps, qui in eo est.* Ac paucis interjectis, altare

αὐτῳ. και μετ᾽ ὀλιγα δηλȣται ὁτι και το θυσιαςηριον ἐῤῥαγη, και ἐξεχυθη ἡ πιοτης ἀπο τȣ θυσιαςηριȣ κατα το τερας ὁ ἐδωκεν· ὁ ἀνθρωπος ἐν λογῳ κυριȣ. και ἐν τῳ Ησαϊᾳ γενομενῳ προ πολλου της αἰχμαλωσιας της εἰς Βαβυλωνα, μεθ᾽ ἣν αἰχμαλωσιαν ὑςερον ποτε γινεται Κυρος ὁ Περσων βασιλευς, συνεργησας τη οἰκοδομη τȣ ναȣ, γενομενη κατα τȣς χρονȣς Εσδρα, ταυτα περι κυρȣ ὀνομαςι προφητευεται· ὁτω λεγει κυριος ὁ θεος τῳ χριςῳ μȣ Κυρῳ, ȣ ἐκρατησα της δεξιας αὐτȣ ἐπακȣσαι ἐμπροσθεν αὐτȣ ἐθνη, και ἰσχυν βασιλεων διαῤῥηξω, ἀνοιξω ἐμπροσθεν αὐτȣ θυρας, και πυλαι ȣ συγκλεισθησονται ἐγω ἐμπροσθεν σȣ πορευσομαι, και ὀρη ὁμαλιω, θυρας χαλκας συντριψω, και μοχλȣς σιδηρους συνθλασω. και δωσω σοι θησαυρȣς σκοτεινȣς, ἀποκρυφȣς, ἀορατȣς ἀνοιξω σοι, ἱνα γνῳς ὁτι ἐγω κυριος ὁ θεος, ὁ καλων το ὀνομα σȣ, θεος Ισραηλ. ἑνεκεν τȣ παιδος μȣ Ιακωβ, και Ισραηλ τȣ ἐκλεκτȣ μȣ, ἐγω καλεσω σε τῳ ὀνοματι σȣ, και προσδεξομαι σε· σαφως γαρ και ἐκ τȣτων δεδηλωται, ὁτι δια τον λαον ὁν εὐεργετησεν ὁ Κυρος, ὁ θεος μη γινωσκοντι αὐτῳ την κατ᾽ Εβραιȣς θεοσεβειαν, ἐδωρησατο ἐθνων πλειονων ἀρξαι· και ἐςι ταυτα μαθειν και ἀπο των Ελληνων των ἀναγραψαντων τα περι τον προφητευθεντα Κυρον. ἐτι δε και ἐν τῳ Δανιηλ, Βαβυλωνιων βασιλευοντων τοτε τῳ Ναβȣχοδονοσορ δεικνυνται αἱ ἐσομεναι βασιλειαι μετ᾽ αὐτον· δεικνυνται δε δια της εἰκονος· χρυσιȣ μεν της Βαβυλωνιων ἀρχης ὀνομαζομενης, ἀργυριȣ δε της Περσων, χαλκου δε της Μακεδονων, σιδηρου δε της Ρωμαιων. και παλιν ἐν τῳ αὐτῳ προφητῃ τα περι Δαρειον, και Αλεξανδρον, και τȣς τεσσαρας διαδοχȣς Αλεξανδρȣ τȣ Μακεδονων βασιλεως, και Πτολεμαιον τον της Αἰγυπτȣ ἀρξαντα, τον ἐπικαλȣμενον Λαγων ὁτω προφητευεται· και ἰδȣ τραγος αἰγων ἠρχετο ἀπο λιβος, ἐπι προσωπον πασης της γης, και τῳ τραγῳ κερας ἀνα μεσον των ὀφθαλμων. και ἠλθεν ἑως τȣ κριȣ τȣ τα κερατα ἐχοντος, ȣ εἰδον ἑςωτος ἐνωπιον τȣ Οὐβαλ, και

ἐδραμε

disruptum, effusumque adipem esse narratur, quod signum in sermone Domini propheta dederat. Similiter apud Isaiam, qui multis ante captivitatem Babylonicam annis vixerat, de Cyro Persarum rege, qui tanto captivitatem illam intervallo secutus est, quippe qui instaurando Templo (id quod in Esdræ tempus incidit) operam navarit suam, ita nominatim prænuntiatum habes: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, & fortitudinem Regum perfringam: aperiam coram eo januas, & portæ meæ non claudentur. Ego ante te ibo, & montes complanabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, occultos, invisibiles aperiam tibi, ut scias, quia ego Dominus Deus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. Propter servum meum Jacob & Israel electum meum, ego vocabo te nomine tuo & suscipiam te.* Ex iis enim quivis prorsus intelligat, Cyrum in ejus populi gratiam, quem tot beneficiis affecerat, ut Hebræorum pietatem ac religionem ignoraret, a Deo tamen gentium plurimarum imperium accepisse. Atque id ex Græcis etiam, qui res Cyri, quem propheta cecinit, memoriæ prodiderunt, discere possis. Quinetiam apud Danielem, quo tempore Babylonicum florebat imperium, Nabuchodonosori futurorum deinceps imperiorum oblata species est. Auro quippe Babyloniorum, Persarum argento, Macedonum ære, ferro denique Romanorum significabatur imperium. Ac rursus idem propheta de Dario simul & Alexandro, nec non de quatuor Alexandri Macedonum regis successoribus, ipsoque Ptolemæo, qui Ægypti regnum tenuit, cuique Lago cognomentum fuit, ejusmodi reliquit oraculum: *Ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente, super faciem totius terræ; & hircus habebat cornu inter oculos suos. Et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante Ubal, & cucurrit*

ἐδραμε προς αὐτον ἐνωπιον της ἰσχυος αὐτȣ· και εἰδον αὐτον φθανοντα ἑως τȣ κριȣ, και ἐξηγριωθη προς αὐτον, και ἐπαισε τον κριον, και συνετριψεν ἀμφοτερα τα κερατα αὐτȣ, και ȣ̓κ ἠν ἰσχυς τῳ κριῳ ϛηναι ἐνωπιον αὐτȣ, και ἐρριψεν αὐτον ἐπι την γην, και συνεπατησεν αὐτον, και ȣ̓κ ἠν ὁ ἐξαιρȣμενος τον κριον ἐκ χειρος αὐτȣ. και ὁ τραγος των αἰγων ἐμεγαλυνθη ἑως σφοδρα. και ἐν τῳ ἰσχυσαι αὐτον, συνετριβη το κερας αὐτȣ το μεγα, και ἀνεβη ἑτερα τεσσαρα κερατα ὑποκατω αὐτȣ, εἰς τȣς τεσσαρας ἀνεμȣς τȣ ȣ̓ρανȣ. και ἐκ τȣ ἑνος ἐξηλθε κερας ἐν ἰσχυρον, και ἐμεγαλυνθη περισσως προς τον νοτον και την δυσιν. τι δε δει λεγειν τας περι χριϛȣ προφητειας, οἱον τοπον γενεσεως αὐτȣ Βηθλεεμ, και τοπον ἀνατροφης αὐτȣ Ναζαρετ, και εἰς Αἰγυπτον ἀναχωρησιν, και τερασια ἁ ἐποιησε, και τινα τροπον ὑπο Ιȣδα τȣ εἰς ἀποϛολην κεκλημενȣ προεδοθη; παντα γαρ ταυτα σημεια ἐϛι της τȣ θεȣ προγνωσεως. ἀλλα και αὐτος ὁ σωτηρ, ὁταν, φησιν, ἰδητε κυκλȣμενην ὑπο ϛρατοπεδων την Ιερȣσαλημ, τοτε γνωσεσθε ὁτι ἠγγικεν ἡ ἐρημωσις αὐτης. προειπε γαρ το ὑϛερον συμβεβηκος το τελος της κατασκαφης Ιερȣσαλημ.

Αποδεδειγμενȣ τοινυν ἡμιν περι τȣ προγνωϛην εἰναι τον θεον, ȣ̓κ ἀκαιρως, ἱνα διηγησωμεθα πως οἱ ἀϛερες γινονται εἰς σημεια, νοητεον τȣς ἀϛερας ȣ̓τω τεταχθαι κινεισθαι ἐναντιοφορȣντων των καλȣμενων πλανωμενων τοις ἀπλανεσιν, ἱνα σημεια ἀπο τȣ σχηματισμȣ των ἀϛερων, παντων των περι ἑκαϛον γινομενων, και των καθολȣ λαμβανοντες, γινωσκωσιν, ȣ̓χι οἱ ἀνθρωποι· (πολλῳ γαρ μειζον ἡ κατα ἀνθρωπον το δυνασθαι κατα ἀληθειαν ἐκλαμβανειν ἀπο της κινησεως των ἀϛερων τα περι ἑκαϛȣ των ὁ, τι ποτε ἐνεργȣντων, ἡ πασχοντων)· ἀλλ᾽ αἱ δυναμεις, ἁς ἀναγκαιον δια πολλα

ταυτα

ad eum in impetu fortitudinis suæ. Et vidi eum pervenientem usque ad arietem, & efferatus est in eum, & percussit arietem, & comminuit duo cornua ejus, & non poterat aries resistere ei, cumque eum misisset in terram, conculcavit; & nemo quibat liberare arietem de manu ejus. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis: cumque crevisset, fractum est cornu ejus magnum; & orta sunt alia quatuor cornua subter illud per quatuor ventos cæli. De uno autem ex eis egressum est cornu unum forte, & factum est grande valde contra meridiem & occidentem. Quid hic Prophetarum de Christo ipso voces & oracula commemorem? de Bethleemo, ubi natus; de Nazaretho, ubi educatus est; quemadmodum in Ægyptum secesserit, quæ miracula perfecerit, quomodo Judæ, quem Apostolorum in numerum aggregarat, perfidiam proditionemque subierit? Quibus ex omnibus certe quidem illustria divinæ prænotionis argumenta ducuntur. Accedit ipsa quoque Servatoris auctoritas, dum ita loquitur: *Cum videritis circumdatam ab exercitibus Hierusalem, tunc scietis, quia appropinquavit desolateo ejus.* His enim verbis quid deinceps futurum esset, hoc est supremum Hierosolymitani excidii finem, exitumque prædixit.

5. Jam vero, quoniam hanc in Deo prænoscendi vim certis adhuc argumentis ostendimus, juverit deinceps quemadmodum astra signorum loco instituta sint, explicare. Statuendum igitur in primis est, ejusmodi sideribus assignatum ac definitum esse motum, ut quæ errantia vulgo dicuntur, viam fixis illis atque constantibus plane contrariam teneant. Id quod eo consilio factum est, ut ex vario astrorum situ, eorum, quæ partim singulis, partim in universum eveniunt, signa quædam hauriant, non jam homines certe quidem, (ex illa enim siderum conversione, quidquid aut facturi singuli sint, aut passuri, vere ac certo intelligere, operæ est humanas vires longe multum-

ταυτα γινωσκειν, ὡς κατα δυναμιν δια των ἑξης δειξομεν. συνιεντες δε οἱ ἀνθρωποι ἐκ τινων τηρησεων, ἠ και ἐκδιδασκαλιας ἀγγελων την ἰδιαν ταξιν παραβεβηκοτων, ἐπι τῃ τȣ γενȣς ἡμων ἐπιτριβῃ διδαξαντων περι τȣτων τινα, ᾠηθησαν τȣς ἀφ᾽ ὡν τα σημεια οἰονται λαμβανειν, αἰτιȣς ὑπαρχειν τουτων, ἁ σημαινειν ὁ λογος φησι, περι ὡν και αὐτων ὡς ἐν ἐπιτομῃ κατα δυναμιν ἐπιμελεςερον εὐθεως διαληψομεθα. προκεισεται τοινυν ταυτα τα προβληματα, πως προγνωςȣ ὀντος ἐξ αἰωνος τȣ θεȣ περι των ὑφ᾽ ἑκαςȣ πραττεσθαι νομιζομενων το ἐφ᾽ ὑμιν σωζεται· και τινα τροπον οἱ ἀςερες ȣκ εἰσι ποιητικοι των ἐν ἀνθρωποις σημαντικοι δε μονον· και ὀτι ἀνθρωποι την περι τȣτων γνωσιν ἀκριβως ἐχειν ȣ δυνανται, ἀλλα δυναμεσιν ἀνθρωπων κρειττοσι τα σημεια ἐγκειται. τις γαρ ἡ αἰτια τȣ τα σημεια τον θεον πεποιηκεναι εἰς γνωσιν των δυναμεων, τεταρτον ἐξετασθησεται. και τοινυν ἰδωμεν το πρωτον, ὁπερ εὐλαβηθεντες πολλοι των Ἑλληνων, οἰομενοι κατηναγκασθαι τα πραγματα, και το ἐφ᾽ ἡμιν μηδαμως σωζεσθαι, εἰ ὁ θεος προγινωσκει τα μελλοντα, ἀσεβες δογμα ἐτολμησαν ἀναδεξασθαι μαλλον, ἠ προσεσθαι το, ὡς φασιν ἐκεινοι, ἐνδοξον μεν περι θεȣ, ἀναιρȣν δε το ἐφ᾽ ἡμιν, και δια τȣτο ἐπαινον, και ψογον, και το των ἀρετων ἀποδεκτον, των τε κακιων ψεκτον. και φασιν, εἰ ἐξ αἰωνος ἐγνω ὁ θεος τον δε τινα ἀδικησειν, και ταδε ποιησειν

ἀδικη-

que ſuperantis:) ſed naturæ illæ ſuperiores, quas pluribus ſane de cauſis eam in cognitionem venire neceſſe eſt, uti deinceps pro captu noſtro demonſtrabimus. Homines autem quod nonnulla id genus, vel obſervationibus, vel Angelorum, qui cum ſuos ipſi fines tranſilierint, tum generis in noſtri perniciem iſta docuerint, informatione didicerint; eorum ſimul, quorum ſignificationem iis ſcriptura tribuit, auctores illos eſſe putaverunt, a quibus ea ſe percipere ſigna credebant, Qua de re ſummatim quoque paulopoſt, ſed tamen pro noſtra facultate diligenter & accurate diſputabimus. Atque hæc erunt inſtitutæ quæſtionis capita: qui fieri poſſit, ut cum ea, quæ a quoque fieri cenſentur omnia, ex omni Deus æternitate prænoverit, ſua tamen voluntati noſtræ vis voluntaſque ſervetur: quomodo rerum illarum, quæ hominum generi eveniunt, ſigna quidem ſidera ſint, cauſæ vero minime: quamobrem certam & exquiſitam homines earumdem rerum cognitionem habere non poſſint, ſed naturis humana ſuperioribus propoſita ſigna illa ſint: nam quorſum iiſdem ex ſignis aliquid naturas illas cognitionis haurire Deus voluerit, quarto demum loco quæremus. Ordiamur a primo, in quo dum cautiores eſſe Græcorum plerique vellent, quodque ſi Deo futurorum prænotio tribueretur, vim rebus inferri putarent, ac voluntatis noſtræ jura violari, nefarium, impiumque dogma ſuſcipere temere, quam alterum illud probare maluerunt, quod Deo quidem, (ut ipſi loquuntur) gloriæ cederet, verum arbitrii noſtri vim, & facultatem everteret; ſimulque proinde omnem cum laude vituperationem, & quidquid aut eſt complectendum in virtute, aut in vitio reprehendendum. Enimvero, inquiunt, ſi hunc aut illum Deus injurioſum futurum, ſi has aut illas injurias illaturum ex æternitate cognovit, nec falli prænotio divina poteſt, is profecto quem ejuſmodi fore

prævi-

ἀδικηματα, ἀψευδης δε ἡ γνωσις τε θεε, και παντως ἐςαι ἀδικος, ποιησων ταδε τα ἀδικηματα, ὁ τοιετος εἰναι προεωραμενος, και ἀμηχανον μη ἀδικησειν αὐτον. εἰ δε ἀμηχανον μη ἀδικησειν αὐτον, κατηναγκαςαι το ἀδικησειν αὐτον, και ἀδυνατον ἐςιν ἀλλο τι πραξαι αὐτον, ἢ ὁπερ ὁ θεος ἐγνω. εἰ δε ἀδυνατον ἀλλο τι πραξαι αὐτον, ἐδεις δε ἀδυνατα μη ποιησας ψεκτος ἐςι, ματην αἰτιωμεθα τες ἀδικες. ἀπο δε τε ἀδικε και των ἀδικηματων ἐπερχονται και ἐπι τα ἀλλα ἁμαρτηματα· εἰτα ἐκ τε ἐναντιε, και τα νομιζομενα κατορθωματα· και φασιν ἀκολεθειν τῳ τον θεον τα μελλοντα προεγνωκεναι, το μη δυνασθαι τα ἐφ' ἡμιν σωζεσθαι.

Προς ἐς λεκτεον, ὁτι ἐπιβαλλων ὁ θεος τη ἀρχη της κοσμοποιϊας, ἐδενος ἀναιτιως γινομενε, ἐπιπορευεται τῳ νῳ ἑκαςον των ἐσομενων, ὁρων ὁτι ἐπει τοδε γεγονε, τοδε ἑπεται· ἐαν δε γενηται τοδε το ἑπομενον, τοδε ἀκολουθει, ἐ ὑποςαντος, τοδε ἐςαι· και ἐτω μεχρι τελους των πραγματων ἐπιπορευθεις, οἰδεν ἁ ἐςαι, ἐ παντως ἑκαςῳ των γινωσκομενων αἰτιος τε αὐτο συμβηναι τυγχανων. ὡσπερ γαρ εἰς τις ὁρων τινα δια μεν ἀμαθιαν προπετη, δια δε την προπετειαν ἀλογιςως ἐπιβαινοντα ὁδου ὀλισθηρας, και καταλαβοι πεσεισθαι ὀλισθησαντα, ἐχι αἰτιος τε ὀλισθε ἐκεινῳ γινεται· ἐτω νοητεον τον θεον προεωρακοτα, ὁποιος ἐςαι ἑκαςος, και τας αἰτιας τε τοιουτον αὐτον ἐσεσθαι καθοραν, και ὁτι ἁμαρτησεται ταδε, ἢ κατορθωσει ταδε· και εἰ χρη λεγειν, ἐ την προγνωσιν αἰτιαν γινομενων (ἐ γαρ ἐφαπτεται τε προεγνοσμενε ἁμαρτησομενε ὁ θεος, ὁταν

prævìderit, & injuriosus omnino futurus est, & tales injurias illaturus: adeoque fieri nullo modo potest, ut ab illis injuriis abstineat. Si autem fieri nullo modo potest, ut ab illis injuriis abstineat, ad eas inferendas necessitate rapitur, nec aliud ab eo quicquam fieri potest, quam quod futurum Deus esse cognoverit. Jam si aliud prorsus agere nihil potest, nec quisquam jure vituperatur, quod id non fecerit, quod fieri ab eo non potuit, homines injuriosos frustra calumniamur. Deinde vero ab injuriosis & injuriis ad cætera peccatorum genera gradum faciunt. Tum a contrario de iis quoque rebus, quæ præclare fieri, honesteque videantur, simili ratione statuunt: tandemque concludunt, si Deo semel futurorum prænotio concedatur, arbitrii nostri potestatem funditus esse tollendam.

6. Quibus hoc modo respondendum erit: Deus, quod nulla res causam non habeat aliquam, dum sub ipsum orbis moliendi principium, futura sigillatim omnia mente percurrit, videt illico si factum hoc erit, illud proinde secuturum; quod ubi extiterit, tertium ex eo quiddam aptum fore: hoc item si positum erit, & consequens illud futurum: itaque ad rerum finem omnium cognitione perducta, quidquid futurum est, intelligit: nec tamen cujuslibet omnino rei, cur hoc, illove modo eveniat, causa dicendus est. Quemadmodum enim si quem imperitia temerarium ac præcipitem esse videas eaque temeritate impulsum lubrico sese itineri committere, & eum labente, fallenteque vestigio ruiturum intelligas, ipsi tamen prolapsionis causa non es; ita plane sentiendum est, Deo, quod cujusmodi quisque sit futurus præviderit, causas etiam, quamobrem ejusmodi sit futurus, quæque ab eo vel improbe, vel præclare gerenda sint, esse perspecta. Atque, ut libere, quod res est, eloquamur, non Dei modo prænotionem

rerum

ἁμαρτανῃ) ἀλλα παραδοξοτερον μεν, ἀληθες δε ἐρυμεν, το ἐσομενον αἰτιον τυ τοιανδε εἰναι την περι αὐτυ προγνωσιν. ὐ γαρ ἐπει ἐγνωςαι, γινεται, ἀλλ' ἐπει γινεσθαι ἐμελλεν, ἐγνωςαι. διαςολης δε δειται. εἰ μεν γαρ το, παντως ἐςαι, ὑτω τις ἑρμηνευει, ὡς ἀναγκην εἰναι γενεσθαι το προεγνωσμενον, ὐ διδοαμεν αὐτῳ· ὐ γαρ ἐρυμεν, ἐπει προεγνωςαι Ιυδαν προδοτην γενεσθαι, ὁτι πασα ἀναγκη ἠν Ιυδαν προδοτην γενεσθαι. ἐν γουν ταις περι τυ Ιυδα προφητειαις, μεμψεις και κατηγοριαι τυ Ιουδα ἀναγεγραμμεναι εἰσι παντιτῳ παριςασαι το ψεκτον αὐτυ. ὐκ ἀνδε ψογος αὐτῳ προσεπιπτετο, εἰ ἐπαναγκες προδοτης ἠν, και μη ἐνεδεχετο αὐτον ὁμοιον τοις λοιποις ἀποςολοις γενεσθαι. ὁρα δε εἰ μη ταυτα δηλουται, δι' ὡν παραθησομεθα ῥητων ὑτως ἐχοντων· μηδε γενηθητω οἰκτιρμων τοις ὀρφανοις αὐτυ, ἀνθ' ὡν ὐκ ἐμνησθη ποιησαι ἐλεος, και κατεδιωξεν ἀνθρωπον πενητα και πτωχον, και κατανενυγμενον τῃ καρδιᾳ τυ θανατωσαι. και ἠγαπησε καταραν, και ἡξει αὐτῳ, και ὐκ ἠθελησεν εὐλογιαν, και μακρυνθησεται ἀπ' αὐτυ.

Εἰδε τις διηγησεται το, παντως ἐςαι, κατα το σημαινειν αὐτο, λεγων ὁτι ἐςαι μεν ταδε τινα, ἐνεδεχετο δε και ἑτερως γενεσθαι, τυτο ὡς ἀληθες συγχωρυμεν. τον μεν γαρ θεον ὐκ ἐνδεχεται ψευσασθαι· ἐνδεχεται δε περι των ἐνδεχομενων γενεσθαι, και μη γενεσθαι, φρονησαι το γενεσθαι αὐτα και το μη γενεσθαι. σαφεςερον δε τυτο ἐρυμεν ὑτως· εἰ ἐνδεχεται Ιουδαν εἰναι ἀποςολον ὁμοιως Πετρῳ, ἐνδεχεται τον θεον νοησαι περι τυ Ιυδα,

ὁτι

rerum causam non esse (nec enim quem peccaturum Deus esse prævidit, eum dum re ipsa peccat, ad facinus quasi manu deducit:) sed etiam quod a communi sensu remotius quidem, sed verum tamen est, id ipsum quod futurum sit, ejusmodi prænotionis causam esse. Neque enim idcirco fit quod futurum esse cognoscatur; sed quod futurum sit, idcirco futurum esse cognoscitur. Quo quidem in genere distinctione opus est. Nam si quod omnino futurum dicitur, id ita quis accipiat, perinde ac si quod prævisum est, evenire necesse sit: hoc vero minime damus. Nec enim quod prævisa Judæ proditio fuerit, Judam propterea necessario proditorem fuisse concedimus, Enimvero, quibus in Prophetarum oraculis futurum Judæ scelus exprimitur, iisdem hominis incessitur, carpiturque improbitas, atque omnium in oculis indignitas ejus, probrumque traducitur. Qui si ad proditionem vi ac necessitate raperetur, nec reliquis Apostolis per eam similis esse posset, omni profecto crimine ac probro vacaret. Vide ergo, num id ipsum disertis hisce propheta, conceptisque verbis aperiat: *Nec sit, qui misereatur pupillis ejus, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam, & persecutus est hominum inopem, & mendicum & compunctum corde mortificare. Et dilexit maledictionem, & veniet ei: & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo.*

7. Sin autem illud idem, quod omnino futurum dicitur, ita quis, prout asseverationis ejus significatio postulat, intelliget; quasi futurum sit illud quidem, cæterum aliter etiam evenire potuisset: id tanquam verum ultro fatemur. Nam ut mentiri Deus, fallique non potest, ita quæ ac non fieri possunt, eadem ipse futura nosse pariter, aut non futura potest. Verum dilucidius hac de re hunc in modum statuemus. Si Petro similis Apostolus Judas esse potest, potest etiam Deus Judam Apostolum Petro similem

futu-

ὅτι μένει ἀπόστολος ὁμοίως Πέτρῳ. εἰ ἐνδέχεται Ἰȣδαν προδότην γενέσθαι, ἐνδέχεται τὸ θεὸν φρονῆσαι περὶ αὐτȣ, ὅτι προδότης ἔσαι. εἰ δὲ προδότης ἔσαι Ἰȣδας, ὁ θεὸς τῇ προγνώσει αὐτȣ τῶν προειρημένων δυο, ἐνδεχομένȣ τȣ εἶναι ἓνι αὐτῶν, τὸ ἀληθὲς προγινώσκων, προγνώσεται τὸν Ἰȣδαν προδότην γενέσθαι· τὸ δὲ περὶ ȣ ἡ γνῶσις, ἐνδέχεται καὶ ἑτέρως γενέσθαι. καὶ λέγοι ἂν ἡ γνῶσις τȣ θεȣ, ὅτι ἐνδέχεται μὲν τόνδε τόδε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον· ἐνδεχομένων δὲ ἀμφοτέρων, οἶδα ὅτι τόδε ποιήσει· ȣ γὰρ ὥσπερ ὁ θεὸς εἴποι ἂν, ȣκ ἐνδέχεται τόνδε τινὰ τὸν ἄνθρωπον πτῆναι, οὕτω χρησμὸν, φέρε εἰπεῖν, περὶ τινος διδȣς, ἐρεῖ ὅτι ȣκ ἐνδέχεται τὸν δὲ σωφρονῆσαι. δύναμις μὲν γὰρ πάντη οὐκ ἔσι τȣ πτῆναι ȣδαμῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δύναμις δὲ ἔσι τȣ σωφρονῆσαι, καὶ τȣ ἀκολασῆσαι. ὧν ἀμφοτέρων δυνάμεων ὑπαρχȣσῶν, ὁ μὴ προσέχων λόγοις ἐπισρεπτικοῖς καὶ παιδευτικοῖς, ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι τῇ χείρισῃ· κρείττονι δὲ ὁ ζητήσας τὸ ἀληθὲς, καὶ βιῶσαι βεβȣλημένος κατ᾽ αὐτό. ȣ ζητεῖ δὲ ὁδὲ μὲν τἀληθῆ, ἐπεὶ ἐπιῤῥέπει τὴν ἡδονήν· ὁδὲ δὲ ἐξετάζει περὶ αὐτῶν, αἱρεθεὶς ὑπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ λόγȣ προτρεπτικȣ. πάλιν τε αὖ ὁδὲ μὲν αἱρεῖται τὴν ἡδονήν, ȣχὶ ȣ δυνάμενος ἀντιβλέπειν αὐτῇ, ἀλλ᾽ ȣκ ἀγωνιζόμενος· ὁδὲ δὲ καταφρονεῖ αὐτῆς, τὸ ἄσχημον ὁρῶν τὸ ἐν αὐτῇ πολλάκις τυγχάνον. ὅτι μέντοιγε ἡ πρόγνωσις τȣ θεȣ οὐκ ἀνάγκην ἐπιτίθησι τοῖς περὶ ὧν κατείληφε, πρὸς τοῖς προειρημένοις καὶ τȣτο λελέξεται, ὅτι πολλαχȣ τῶν γραφῶν θεὸς κελεύει τȣς προφήτας κηρύσσειν μετάνοιαν, ȣ προσποιησάμενος τὸ ἐγνωκέναι πότερον οἱ ἀκȣσαντες ἐπισρέψȣσιν, ἢ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαυτῶν ἐμμένȣσιν·

ὥσπερ

futurum cognoſcere. Similiter, ſi proditor Judas eſſe poteſt, poteſt quoque Deus illum noſſe proditorem futurum. Jam ſi re ipſa proditor Judas erit, Deus ſane, qui utrumque illud fieri poſſe prænovit, cum in unum cadat, ut contingenter fiat, rei veritatem prænoſcens, Judam re ipſa proditorem futurum prænoſcet, cum interea quod eum in modum cognoſcit, aliter ex ſeſe evenire poſſet. Itaque non immerito divinæ prænotioni ejuſmodi oratio tribuatur: accidere omnino poteſt, ut hoc ab iſto fiat; nec minus tamen ut contrarium: ego vero cum fieri utrumque poſſit, alterum hoc futurum novi. Neque enim quemadmodum Deus dixerit: fieri non poteſt, ut hic homo volet; ita oraculum puta de aliquo reddens, hunc aut illum temperantem fieri non poſſe dicet. Nam cum nulla prorſus ad volandum facultate inſtructus homo ſit, ejuſdem tamen poteſtatis eſt, vel temperanter, vel intemperanter vivere. Ita cum utramque facultatem habeat, qui cohortationes, & doctrinæ præcepta negligit, deteriori ſeſe permittit; qui vitæ ad veritatis normam exigendæ ſtudio, in ejus indagatione verſatur, is ad meliorem ſeſe adjungit. Cæterum quod alter de vero indagando minus laboret, voluptatis id cupiditate fit; alter vero, quod ejus ſtudio magnopere teneatur, ad id partim ipſa notione, ſenſuque communi, partim cohortatione adductus eſt. Præterea voluptatem alter non eo complectitur, quod adverſus eam conſiſtere nequeat, ſed quod pugnare cum ea, luctarique nolit: calcat eamdem alter, quod adjunctam ei ut plurimum turpitudinem ferre non poſſit. Ac nullam proſus a divina prænotione, rebus iis, quas prævidet, neceſſitatem imponi, cum ſuperioribus argumentis, tum hoc inſuper efficitur, quod in ſacris paſſim literis prophetæ ad pœnitentiam homines cohortari jubeantur, idque perinde, ac ſi utrum ii meliorum ad frugem ſeſe re-

ὥσπερ ἐν τῳ Ιερεμιᾳ λεγεται· ἰσως ἀκυσονται και μετανοησυσιν. ὐ γαρ ἀγνοων ὁ θεος ποτερον ἀκυσυσιν, ἢ οὐ, φησιν, ἰσως ἀκυσονται, και μετανοησυσιν· ἀλλ' οἱονει το ἰσοςασιον των δυναμεων γενεσθαι δεικνυς ἐκ των λεγομενων· ἱνα μη προκατηγγελμενη ἡ προγνωσις αὐτυ, καταπεσειν ποιησῃ τυς ἀκυοντας, δοξαν ἀναγκης παριςασα, ὡς ὐκ ὀντος ἐπ' αὐτοις τυ ἐπιςρεψαι, και οἱονει και αὐτη αἰτια γενηται των ἁμαρτηματων· ἡ παλιν τοις ἐκ τυ ἀγνοειν το προεγνωσμενον καλον, δυναμενοις ἐν τῳ ἀγωνισασθαι, και ἀντιτεινειν προς την κακιαν ἐν ἀρετῃ βιωσαι, αἰτια γενηται ἡ προγνωσις ἐκλυσεως, ὐκ ἐτι εὐτονως ἱςαμενοις κατα της ἁμαρτιας, ὡς παντως ἐσομενυ τυ προειρημενυ. και ὑτω γαρ οἱον ἐμποδιον γενοιτ' ἀν ἡ προγνωσις τυ ἐσομενυ καλυ. παντα γουν χρησιμως ὁ θεος τα κατα τον κοσμον οἰκονομων, εὐλογως ἡμας και προς τα μελλοντα ἐτυφλωσεν· ἡ γαρ γνωσις αὐτων ἀνηκε μεν ἡμας ἀπο τυ ἀθλειν κατα της κακιας, ἐπετρεψε δ' ἀν δοξασα κατειληφθαι, προς το μη ἀντιπαλαΐσαντας ἡμας τῃ ἁμαρτιᾳ, ταχιον αὐτῃ ὑποχειριυς γενεσθαι. ἁμα δε και μαχομενον ἐγινετο τῳ καλον και ἀγαθον γενεσθαι τινα το την προγνωσιν ἐληλυθεναι εἰς τονδε τινα, ὁτι παντως ἐςαι ἀγαθος. προς οἱς γαρ ἐχομεν, και σφοδροτητος και τασεως πλειονος χρεια, προς το καλον και ἀγαθον γενεσθαι· προκαταληφθεισα δε ἡ γνωσις, τυ παντως καλον και ἀγαθον ἐσεσθαι ὑπεκλυει την ἀσκησιν. διοπερ συμφεροντως ὐκ ἰσμεν ὑτε εἰ ἀγαθοι, ὑτε εἰ πονηροι ἐσομεθα.

Επει δε εἰρηκαμεν ὁτι ἀπετυφλωσεν ἡμας προς τα μελλοντα ὁ θεος, ζητυμενον τι ῥητον ἀπο της ἐξοδυ,

ὁρα

cepturi, an suis in sceleribus hæsuri porro ac persti-turi sint, ignoraret. Sic apud Hieremiam habetur: *Forsitan audient, & agent pœnitentiam.* Neque enim quod audituri sint, necne, minus intelligat, idcirco hunc in modum ipse loquitur: *Forsitan audient & agent pœnitentiam*, sed ut illam quodammodo parem in utramque partem vim facultatum his verbis ostendat: ne qui jam ante prænotionis ejus certitudinem audierint, ii proinde ac si & ea necessitatem inferret, nec meliorem vitam instituere arbitrii foret sui, animos deinceps ac spem omnem abjiciant, adeoque in peccatum ab illa propemodum impellantur: deinde vero, ne qui dum prævisum eos bonum lateret, pugna cum improbitate suscepta, vitam ex virtutis norma instituere potuissent, eos talis contra prænotio remissiores ac solutiores efficiat, quod dum plane bonum illud futurum putarent, minori propterea cum peccato animi contentione pugnarent. Sic enim ipsa prænotio futurum quoque bonum impediret. Quamobrem qui orbem universum præcipuo rerum bono moderatur Deus, idem nos sapienter omnino futuris in rebus cæcos esse voluit. Earum enim cognitio, uti nostrum adversus improbitatem impetum, constantiamque frangeret, ita dum certa fixaque videretur, longe nos citius atque facilius, omni contentione abjecta, sceleris in dominatum ac potestatem adduceret. Imo, pugnarent ista secum, ut idem & probus evaderet, & certo probum se futurum esse prænosset. Nam cum præter ea, quæ nobis indita sunt, magno insuper ad virtutem parandam ac vehementi conatu opus habeamus, tum occupata semel ista virtutis certo futuræ, præceptaque cognitio, vim exercitationis omnem debilitat. Ita probine futuri simus an improbi, summo utique nostro bono ignoramus.

8. Sed quoniam divino consilio factum esse diximus, ut rebus in futuris cæcutiamus, vide num inde

ὁρα ει δυναμεθα ὑτω σαφηνισαι, τις ἐποιησε δυσκωφον, και κωφον, και βλεποντα, και τυφλον; ὐκ ἐγω κυριος ὁ θεος; ἱνα τον αὐτον και τυφλον και βλεποντα πεποιηκως ῃ· βλεποντα μεν προς τα ἐνεςηκοτα, τυφλον δε προς τα μελλοντα. το γαρ περι τυ δυσκωφυ, και κωφυ, ὐ τυ παροντος καιρου διηγησασθαι. ὁτι μεντοιγε πολλων των ἐφ᾽ ἡμιν αἰτια πλεισα των ὐκ ἐφ᾽ ἡμιν ἐςι, και ἡμεις ὁμολογησομεν· ὠν μη γενομενων, λεγω δε των ὐκ ἐφ᾽ ἡμιν, ὐκ ἀν ταδε τινα των ἐφ᾽ ἡμιν ἐπραττετο· πραττεται δε ταδε τινα των ἐφ ἡμιν ἀκολυθα τοισδε τοις προγενομενοις, ὐκ ἐφ᾽ ἡμιν, ἐνδεχομενυ τυ ἐπι τοις αὐτοις προγενομενοις, και ἑτερα πραξαι παρ᾽ ἁ πραττομεν. ει δε τις ζητει το ἐφ᾽ ἡμιν ἀπολελυμενον ειναι τυ παντος, ὡςε μη δια ταδε τινα συμβεβηκοτα ἡμιν ἡμας αἱρεισθαι ταδε, ἐπιλελησαι κοσμου μερος ὠν, και ἐμπεριεχομενος ἀνθρωπων κοινωνια και τυ περιεχοντος. μετριως μεν ὐν ὡς ἐν ἐπιτομη οἰμαι ἀποδεδειχθαι το την προγνωσιν τυ θευ μη ειναι καταναγκαςικην των προεγνωσμενων παντως.

Φερε δε ἀγωνισωμεθα και περι τυ τυς ἀςερας μηδαμως ειναι ποιητικυς των ἐν ἀνθρωποις, σημαντικυς δε μονον. σαφες δε ὁτι ει ὁδε τις ὁ σχηματισμος των ἀςερων ποιητικος νομιζοιτο των δε τινων των γινομενων περι τον ἀνθρωπον, ἐςω γαρ περι τυτυ νυν ζητεισθαι τον λογον, ὐκ ἀν ὁ σημερον, φερε ειπειν, γενομενος σχηματισμος περι τονδε, δυναται νοεισθαι πε-

fortassis huic Exodi quæstioni lucis a nobis aliquid afferri possit: *Quis fecit surdastrum ac surdum, videntem & cæcum? nonne ego Dominus Deus?* ut cæcum pariter ac bene oculatum hoc sensu fecisse dicatur, in præsentibus oculatum, cæcum in futuris. Nam surdastri quidem, surdique rationem ac discrimen exquirere, hujus loci non est. Quanquam plurima sane, quæ juris nostri non sunt, multorum etiam, quæ nostra in potestate sint, causam interdum esse, fatemur ipsi quoque; ac propterea nisi ea, hoc est, in quæ potestatis ac juris habemus nihil, antecederent, ne hæc quidem aut illa sequutura esse, quæ nostra tamen ex libertate pendent. Cæterum ita quidem eorum nonnulla, quæ in nobis sita sunt, alia quæ potestatis nostræ non sunt, antegressa consequuntur, ut iis etiam antegressis, a nobis præter ea, quæ fiunt, fieri quoque alia possint. Quod si erit quispiam, qui voluntatis nostræ vim ac potestatem adeo nulla cum universo conjunctione teneri volet, ut hoc aut illud, quod certa quædam antecesserint, eligi a nobis interdum, optarique neget: is profecto se mundi partem esse oblitus erit, ac sese hominum communione, totiusque circumfusi aëris habitu contineri. Ac mihi quidem pro loci hujus ratione modice adhuc, quasique compendio demonstrasse videor, nihil omnino rebus iis, quas prænoverit, a divina prænotione necessitatis afferri.

9. Deinceps id agamus, ut ne stellas quidem ipsas rerum humanarum ullo modo causas, sed earum tantum signa quædam esse ostendamus. Primum igitur id plane constat, ut certum quemdam stellarum situm, certarum quoque rerum, quæ ad hominem pertineant, causam esse demus: (nam de hoc impræsentiarum instituta quæstio sit:) qui tamen hodierna die, verbi gratia, certo cuidam homini earum situs extiterit, eumdem rerum earum causam esse nullo modo

ποιηκέναι τα παρεληλυθοτα περι έτερον ή και περι έτερους. παν γαρ το ποιουν πρεσβυτερον τυ πεποιημενυ. όσον δε έπι τοις μαθημασι των τα τοιαυτα έπαγγελλομενων, πρεσβυτερα τυ σχηματισμυ προλεγεσθαι νομιζεται τα περι τυς άνθρωπυς. έπαγγελλονται γαρ τονδε τινα τροπον την ώραν λαβοντες τυδε τυ άνθρωπυ, καταλαμβανειν πως έκαςος των πλανωμενων κατα καθετον, ή τισδε της μοιρας τυ ζωδιυ, ή των έν αύτη λεπτων, και ποιος άςηρ ζωδιακυ, κατα τυ άνατολικυ έτυγχανεν όριζοντος, ποιος τε κατα τυ δυτικυ, και τις κατα τυ μεσυρανηματος, και τις κατα τυ άντιμεσυρανηματος. και έπαν θωσι τυς άςερας, ύς νομιζουσιν έαυτοις έσχηματικεναι, κατα τον καιρον της του δεινος γενεσεως έσχηματισμενους ύτωσι, τω χρονω της άποτεξεως του περι ύ σκοπουσιν, ύ μονον τα μελλοντα έξεταξουσιν, άλλα και τα παρεληλυθοτα, και τα προ της γενεσεως και της σπορας του περι ύ ό λογος γεγενημενυ, περι πατρος ποταπος ών τυγχανει, πλυσιος ή πενης, όλοκληρος το σωμα, ή σεσινωμενος; το ήθος βελτιων, ή χειρων, άκτημων, ή πολυκτημων. τηνδε την πραξιν ή τηνδε έχων· τα δ' αύτα δε περι της μητρος, και περι πρεσβυτερων άδελφων, έαν τυχωσιν όντες. έςω δε ήμας έπι τυ παροντος προσιεσθαι αύτους καταλαμβανειν τα έν τω τοπω άληθη, περι ύ και αύτυ ύςερον δειξομεν ότι ύχ ύτως έχει· πευσωμεθα τοινυν των ύπολαμβανοντων κατηναγκασθαι ύπο των άςρων τα των άνθρωπων πραγματα, τινα τροπον ό σημερον σχηματισμος ό τοιοσδε δυναται πεποιηκεναι τα πρεσβυτερα. εί γαρ τυτο άμηχανον, καθ' ό δη ότι εύρισκεται το περι των πρεσβυτερων τυ χρονυ μη άληθες, σαφες το μη πεποιηκεναι τυς άςερας ύτωσι κινυμενους έν ύρανω τα παρεληλυθοτα και γενομενα, προ τυ ύτως έχειν αύτυς. εί δε τυτο, ταχα ό προσιεμενος άληθευειν αύτυς, έπιςησας τοις περι των μελλοντων λεγομενοις, έρει άληθευειν αύτυς, ύ τω ποιειν τυς άςερας, άλλα τω σημαινειν μονον. έαν δε τις φασκη τα

μεν

potuiſſe, quæ in alio quopiam, aliiſve pluribus jam ante contigerint. Quidquid enim aliud efficitur, prius eſſe debet. Atqui ex eorum præceptis, qui artem iſtam profitentur, quæ tali ſitu priora ſunt, res humanas prædicere cenſentur. Quippe ſibi enim hoc iſti ſumunt, ut ubi ſemel horam unius alicujus hominis ſingularem certo, quodam modo deprehenderint, exploratum ipſi continuo habeant, ecquem ad perpendiculum ſiderum errantium quodlibet ſitum in hac illave ſigni parte, partiſque minutiis obtineret; ſimulque quodnam zodiaci aſtrum in orientali horizonte, quodnam in occidentali verſaretur; quænam item medium utriuſque hemiſpherii cælum adverſa poſitione occuparent. Atque ubi ſtellas eas, quarum ſibi animo figuram videntur, & collocationem informaſſe, hoc illove ſitu ſub alicujus ortum fuiſſe poſuerunt; tum ii vero ex illo ipſo tempore, quo editus in lucem is eſt, cujus fatum rimantur, non futura modo, ſed etiam præterita, quæque ejuſdem & ortum & fatum anteceſſerint, conjiciunt; qualem ipſe patrem habeat; divitem an tenuem; integri corporis, an mutili; bonis an malis moribus; amplane an anguſta re familiari; hoc an illud complexum vitæ genus; ſimiliaque tam de matre, quam de fratribus, ſi qui ſint, natu majoribus inquirunt. Nos vero, ut demus interim (quod ipſum tamen falſi poſtea coarguemus) exquiſite ab iis totam illam ſitus aſtrorum, locique rationem teneri poſſe: quæramus ex iis tamen, qui rebus humanis vim a ſideribus afferri putant, qui tandem hodiernus iſte ſitus rerum tempore ſuperiorum cauſa eſſe poſſit. Nam id ſi fieri nullo modo poteſt, profecto etiam, dum iis de rebus veri quidpiam nihil invenitur, plane conſequens eſt, ut præſens hic aſtrorum in cælo motus, quæ jam ante contigerunt, quam ejuſmodi ſitum obtinerent, efficere non potuerit. Quod ſi ita eſt, forte qui veritatem iis hoc in genere concedet,

μεν παρεληλυθοτα μη ποιειν τυς αςερας, αλλα αλλυς μεν σχηματισμυς τυς της εκεινων γνωσεως αιτιυς γεγονεναι· τονδε νυν σχηματισμον σεσημαγκεναι μονον· τα μεν τοι μελλοντα δηλυσθαι απο τυ ενεςηκοτος σχηματισμυ της τυ δεινος γενεσεως, παραςησατω την διαφοραν, τυ απο των αςερων δυνασθαι δειξαι, ότι ταδε μεν νενοηται αληθη ώς απο ποιουντων· ταδε δε ώς απο σημαινοντων μονον· μη εχοντες δε δυναι την διαφοραν, ευγνωμονως συγκαταθησονται, μηδεν των κατα τυς ανθρωπυς απο των αςερων γινεσθαι, αλλ' ώς προειρηκαμεν, ει αρα σημαινεσθαι, ώς ει μη και απο των αςερων τις ελαμβανε τα παρεληλυθοτα και τα μελλοντα, αλλ' απο τυ νυ τυ Θευ, δια τινος λογυ προφητικυ. ώσπερ γαρ προαπεδειξαμεν, ότι υδεν λυπει τον περι τυ εφ' ήμιν λογον, το τον Θεον ειδεναι τα πραχθησομενα εκαςω, ύτως υδε τα σημεια, ά εταξεν ό θεος εις το σημαινειν, εμποδιζει το εφ' ήμιν· αλλα παραπλησιως βιβλιω περιεχοντι τα μελλοντα προφητικως, ό πας υρανος δυναται, οιονει βιβλος ών Θευ, περιεχειν τα μελλοντα· διοπερ εν τη προσευχη τυ Ιωσηφ δυναται ύτω νοεισθαι το λεγομενον ύπο τυ Ιακωβ, ανεγνων γαρ εν ταις πλαξι τυ υρανου, όσα συμβησεται ύμιν και τοις υιοις ύμων. ταχα δε και το, ειλιγησεται ό υρανος ώς βιβλιον, τυς λογυς τυς περιεχομενυς, σημαντικυς των εσομενων δηλοι απαρτισθησομενυς, και ιν' ύτως ειπω, πληρωθησομενυς, ώσπερ λεγονται αί προφητειαι πεπληρωσθαι τω εκβεβηκεναι. και ύτως εςαι εις σημεια τα αςρα γεγονοτα, κατα την λεγυσαν φωνην, εςωσαν εις σημεια. ό δε Ιερεμιας επιςρεφων ήμας προς εαυτυς, και περιαιρων φοβον τον επι τοις νομιζομενοις

perpendens ea, quæ de futuris dicuntur, respondebit, verum ab illis eo prænuntiari tantum, quod illud astra futurum significent, non quod efficiant. Quod si alius prætérita non jam a sideribus effici concedet, sed cognitionis eorum causa in priores alias positiones figurasque translata, solam hodierno situi significationem relinquet: sic tamen ut præsenti siderum sub ortum certi hujus hominis collocationi certam futurorum prænotionem deberi velit: afferat ille porro discriminis rationem, quamobrem alia tanquam effecta vi siderum, alia tanquam ab iis modo significata, vere cognosci posse defendat. Quod illi discrimen cum assignare nullum possint, nobiscum deinceps ingenue, nihil eorum, quæ ad homines pertineant, a sideribus effici fateantur, sed tantum, uti jam ante diximus, utcumque significari. Quod perinde omnino fuerit ac si quis non jam ex iisdem sideribus, sed per aliquam prophetiam, ex ipsamet Dei mente res aut præteritas aut futuras intelligeret. Quemadmodum enim superius ostensum a nobis est, quod Deus, quæ a quoque profectura sint, omnia prænoverit, id nihil prorsus voluntatis nostræ potestati officere: ita nec eidem, quæ rerum signa Deus esse voluit, incommodant, sed voluminis alicujus instar futurum prophetica dictione complexi, universo quoque cœlo, qui Dei liber quidam est, contineri futura possunt. Itaque hunc in modum intelligi potest, qnod in Josephi precatione a Jacobo dicitur, *Legi in tabulis cœli, quæcumque accident vobis & filiis vestris.* Quinetiam illud, *complicabitur cœlum quasi liber*, eo fortassis pertinet, ut impressas ipsi rerum futurarum significationes perfectum quasique completum iri demonstret, quemadmodum ipso rerum exitu completa Prophetarum dicuntur oracula. Atque ita signorum ut vice fungerentur, constituta divinitus astra fuerint, juxta illud: *Sint in signa.* Quamquam Hieremias, uti & nobis

νοις σημαινεσθαι, ταχα δε και ὑπολαμβανομενοις ἐκειθεν ἐρχεσθαι, φησιν, ἀπο των σημειων τȣ ȣ̓ρανȣ μη φοβεισθε.

Ἴδωμεν και δευτερον ἐπιχειρημα, πως ȣ̓ δυνανται οἱ ἀςερες εἶναι ποιητικοι, ἀλλ' εἰ ἀρα σημαντικοι. ἀπο των πλειςων γαρ ὁσων γενεσεων ἐςι λαβειν τα περι ἑνος ἀνθρωπȣ. τȣτο δε καθ' ὑποθεσιν λεγομεν, συγχωρȣντες το ἐπιςημην αὐτων ἀναλαμβανεσθαι ὑπ' ἀνθρωπων δυνασθαι. φερε γαρ εἰπειν περι τȣ τονδε πεισεσθαι τοδε, και τεθνηξεσθαι περιπεσοντα λῃςαις και ἀναιρεθεντα, φασι δυνασθαι λαμβανειν ἀπο τε της ἰδιας αὐτȣ γενεσεως, κἀν τυχῃ ἐχων ἀδελφους πλειονας, ἀπο της ἑκαςȣ αὐτων. περιεχειν γαρ οἰονται την ἑκαςȣ γενεσιν, ἀδελφον ὑπο λῃςων τεθνηξομενον ὁμοιως και την τȣ πατρος και την της μητρος, και την της γαμετης, και των υἱων αὐτȣ, και των οἰκετων, και των φιλτατων, ταχα δε και αὐτων των ἀναιρȣντων. πως ȣ̓ν δυνατον τον τοσαυταις γενεσεσιν, ἱνα αὐτοις τȣτω συγχωρηθῃ, ἐμπεριεχομενον γινεσθαι ὑπο τȣ σχηματισμȣ των ἀςερων, τησδε μαλλον της γενεσεως, ἠ των δε; ἀπιθανον γαρ και το φασκειν, τον σχηματισμον τον ἐν τῃ ἰδιᾳ τȣ δε τινος γενεσει, ταυτα πεποιηκεναι, τονδε ἐν τῃ των δε γενεσει μη πεποιηκεναι, ἀλλα σεσημαγκεναι μονον· ἠλιθιον γαρ το εἰπειν, ὁτι ἡ παντων γενεσις περιειχε καθ' ἑκαςον ποιητικον τȣ τονδε ἀναιρεθηναι, ὡςε ἐν γενεσεσιν, καθ' ὑποθεσιν λεγω, πεντηκοντα περιεχεσθαι το τονδε τινα ἀναιρεθηναι. ȣ̓κ οἰδα δ' ὁπως δυνησονται σωσαι, το των μεν ἐν Ιȣδαιᾳ σχεδον παντων τοιονδε εἶναι τον σχηματισμον ἐπι της γενεσεως, ὡς ὀκταημερον αὐ-

τȣς

nos ipse reddat, eoque metu liberet, quem ea nobis afferre possent, quæ ab astris vel significari, vel proficisci quandoque videantur, ita monet: *A signis cæli nolite metuere.*

10 Jam vero aliud præterea videamus argumentum, quod sideribus efficiendi nullam, sed aliquam tantum (si vel ipsa tamen dari potest) significandi vim relinquat. Docebunt enimvero multi hominum ortus, quæ uni dumtaxat homini eventura sint: id quod tamen ex hypothesi dictum esse velim, perinde ac si eorum in cognitionem homines venire posse concedamus. Quod enim hic aut ille certi quidpiam subiturus sit, puta jugulandus a latronibus, in quos inciderit; hoc isti quidem partim ex singulari ejus ortu, partim ex fratrum, si plures numeret, singulorum natalitiis haberi posse defendunt. Fratris enim cædem latronum manu futuram, singulorum, nec-non parentis utriusque, imo conjugis etiam, liberorum, famulorum ac necessariorum, adeoque interfectorum ipsorum fortassis ortu inclusam teneri putant. Quomodo ergo fieri potest, ut qui tot aliorum (demus enim hoc interim) natalitiis involvitur, idem astrorum quæ huic potius generationi quam cæteris præsident, positioni addicatur? Incredibile enim est, positionem, quæ singulari uniuscujusdam ortui præfuerit, hujusmodi exitus causam fuisse: quæ vero cæterorum in natalitiis extiterit, causam non fuisse, sed ejus modo significationem aliquam dedisse. Nec minus insulsum fuerit, omnibus ac singulis plurium istorum natalitiis hominis unius cædis causam includere: quasi generationibus ex hypothesi quinquaginta, certi unius hominis occisio comprehensa teneretur. Jam intelligere profecto non possum, qui tandem Judæos omnes ea nasci astrorum positione defendent, ut octavo die circumcidi cunctos oporteat, itaque summa cute truncari, torqueri, ardenti tumore inflammari, lacerari

vulne-

τυς λαμβανειν περιτομην, ἀκρωτηριαζομενυς και ἑλκυμενυς, και φλεγμονῃ περιπεσομενυς και τραυμασι, και ἁμα τῃ εἰς τον βιον εἰσοδῳ, ἰατρων δεομενυς· των δε ἐν Ισμαηλιταις τοις κατα την Αραβιαν, τοιονδε, ὡς παντας περιτεμνεσθαι τρισκαιδεκαετεις. τυτο γαρ ἱϛορηται περι αὐτων· και παλιν τωνδε τινων των ἐν Αἰθιοψι, τοισδε τας κογχας των γονατων περιαιρεισθαι, και των Αμαζονων τυς ἑτερους των μαϛων. πως γαρ ταυτα ποιυσιν οἱ ἀϛερες τοισδε τοις ἐθνεσιν; οἰμαι ὁτι εἰ ἐπιϛησαιμεν, οὐδε μεχρι τυ ϛησαι δυνησομεθα τι ἀληθες εἰπειν περι αὐτων. τοσυτων δε φερομενων ὁδων προγνωϛικων, ὐκ οἰδ᾽ ὁπως ἐξωκειλαν οἱ ἀνθρωποι ἐπι το την μεν οἰωνιϛικην και την θυτικην μη λεγειν περιεχειν το ποιυν αἰτιον, ἀλλα σημαινειν μονον, και την ἀϛεροσκοπικην, ὐκ ἐτι δε την γενεθλιαλογικην. εἰ γαρ ἐπιγινωσκεται, ἱνα και χαρισωμεθα το γινωσκεσθαι, γινεται δε ἐκειθεν ὁθεν ἡ γνωσις λαμβανεται, τι μαλλον ἀπο των ἀϛερων ἡ ἀπο των οἰωνων ἐϛαι τα γινομενα; και μαλλον ἀπο των οἰωνων, ἡ ἀπο των σπλαγχνων των θυομενων, ἡ ἀπο των διαττοντων ἀϛερων; ταυτα μεν οὐν ἐπι τυ παροντος ἀρκεσει εἰς ἀναιρεσιν τυ ποιητικυς εἰναι τυς ἀϛερας των ἀνθωπινων.

Οπερ δε συγκεχωρηκαμεν, ὐ γαρ ἐλυπει τον λογον, ὡς των ἀνθρωπων δυναμενων καταλαμβανειν τυς ὐρανιους σχηματισμυς και τα σημεια, και ὡν ἐϛι σημεια, τυτο φερε νυν ἐξετασωμεν εἰ ἀληθες ἐϛι. φασι τοινυν οἱ περι ταυτα δεινοι, τον μελλοντα τα κατα την γενεθλιαλογικην ἀληθως καταλαμβανειν, εἰδεναι ὐ μονον το κατα ποσου δωδεκατημοριυ ἐϛιν ὁ καλουμενος ἀϛηρ,

vulneribus, postremo vix natos medicorum arte ac manibus indigere; Ismaelitas contra eos, qui Arabiam tenent, eo situ in lucem edi, ut omnes circa annum decimum tertium circumcidi necesse sit. Id enim hoc de hominum genere commemorant. Præterea qui fiat, ut certis quibusdam apud nonnullos Æthiopiæ populos genuum patellæ, Amazonibus mammarum altera resecetur. Quomodo enim hæc certis dumtavat in gentibus siderum vis efficiat? Equidem sic existimo, si adtenderimus, veri nihil hoc in genere, in quo vel leviter hærere liceat, excogitari a nobis, asserique posse. Cæterum cum tam multæ prænoscendi artes circumferantur, non video quamobrem in id potissimum homines impegerint, ut Augurali & Haruspicinæ atque astrorum considerationi efficiendi vim negarent, significandi tantum concederent, idem tamen de ea, quæ in natalitiorum consideratione versatur, non sentiant. Nam si cognosci futura possunt (hoc enim in præsentia demus;) idemque cognitionis illorum est effectionisque principium: cur in stellas potius, quam in aves, eorum quæ fiunt, causa conferatur? vel cur avibus eadem potius, quam aut victimarum extis, aut discurrentibus astris assignetur? Hactenus quidem a nobis, quantum hic locus postulabat, confutata illa sententia est, quæ rerum humanarum effectionem a sideribus pendere statuebat.

11. Quod autem paulo ante, cum susceptæ nihil disputationi officeret, ultro concessimus, cœlestes illas positiones, signa, & ea quorum signa sunt, facultatis humanæ viribus intelligi posse: id verumne sit, nunc demum exquiramus. Primum igitur artis hujus Magistri docent, qui ad veram ac perfectam rerum genethliacarum cognitionem aspiret, tenendum huic esse non modo, quanam in parte duodecima, sed etiam quanam in illius duodecimæ particula, imo

ecqua

ἀλλα και κατα ποιας μοιρας τυ δωδεκατημοριυ, και κατα ποιυ ἑξηκοςυ. οἱ δε ἀκριβεςεροι, και κατα ποιυ ἑξηκοςυ τυ ἑξηκοςυ. και τυτο φασι δειν ποιειν ἐφ᾽ ἑκαςυ των πλανωμενων ἐξεταζοντα την σχεσιν την προς τους ἀπλανεις. παλιν αὖ ἐπι του ἀνατολικου ὁριζοντος δεησει, φασιν, ἰδειν ὐ μονον το δωδεκατημοριον ποιον ἠν ἐπ᾽ αὐτυ, ἀλλα και την μοιραν, και το ἑξηκοςον της μοιρας, το πρωτον ἢ το δευτερον ἑξηκοςον. πως τοινυν της ὠρας πλατει λογῳ ἡμισυ δωδεκατημοριυ περιεχυσης, δυναται τις λαβειν το ἑξηκοςον, μη ἐχων την ἀναλογιαν της διαιρεσεως των ὠρων, ὡςε φερε εἰπειν εἰδεναι, ὁτι γεγενηται ὁ δεινα ὡρᾳ τεταρτῃ, και ἡμισει ὡρας, και τεταρτῳ, ὀγδοῳ, και ἑκκαιδεκατῳ, και δυοτριακοςῳ; παραπολυ γαρ φασι παραλλαττειν τα σημαινομενα, παρα την ἀγνωσιαν, ὐ της ὁλης ὡρας, ἀλλα και τυ ποςημοριυ αὐτης. ἐν γυν τοις διδυμοις γεννωμενοις, πολλακις το μεταξυ και ἀκαριαιον ὡρας ἐςι, και πολλαι παραλλαγαι των συμβαινοντων και των πραττομενων ἐπ᾽ αὐτων ἀπαντωσιν, ὡς φασιν ἐκεινοι, παρα την αἰτιαν της σχεσεως των ἀςερων και το μοριον τυ δωδεκατημοριυ το παρα τον ὁριζοντα, ὐ καταλαμβανομενον ὑπο των νομιζομενων την ὡραν τετηρηκεναι. ὐδεις γαρ δυναται λεγειν, ὁτι το μεταξυ τυδε της γενεσεως προς την τυδε, ἐςιν ὡρας τριακοςον. ἀλλ᾽ ἐςω συγκεχωρημενον αὐτοις τοδε κατα το ἐκλαβειν την ὡραν. φερεται δη θεωρημα ἀποδεικνυον τον ζωδιακον κυκλον ὁμοιως τοις πλανωμενοις φερεσθαι ἀπο δυσμων ἐπι ἀνατολας δι᾽ ἑκατον ἐτων, μοιραν μιαν, και τυτο τῳ πολλῳ χρονῳ ἐναλλαττειν την θεσιν των δωδεκατημοριων. ἑτερυ μεν τυγχανοντος τυ νοητυ δωδεκατημοριυ· ἑτερυ δε τυ ὡσανει

ecqua tandem in sexagesima versetur astrum. Addunt vero, qui rem expendunt accuratius, quanam in illius sexagesimæ sexagesima. Quod idem ipsi in quolibet errantium siderum faciendum esse præcipiunt, mutuam singulorum, cum iis, quæ fixa vocant, comparationem ac respectum vestigando. Deinde aiunt in ipso quoque Orientali Horizonte, non videndum esse modo, quænam duodecima pars in eum subeat, sed etiam quænam illius duodecimæ particula, quæque hujus sexagesima, primane an secunda. Quemadmodum ergo fieri possit, ut cum hora, si latius rem æstimes, duodecimæ partis dimidium complectatur, sexagesimam is teneat, qui horarum divisionis analogiam non teneat? Exempli gratia, noscere qui poterit, certum hunc hominem hora quarta, parte horæ dimidia, quarta, octava, decima sexta, secunda & trigesima natum esse? nam propter horæ, non integræ modo, sed etiam definitæ hujus certæque particulæ ignorationem, plurimnm sæpe volunt, in ea quæ significantur, varietatis incidere. Et in geminis quidem, ut alterius ortus ab altero, momento sæpe uno, punctoque temporis dirimatur, multæ tamen occurrunt tam casuum, quam rerum negotiorumque varietates; partim, ut ipsi aiunt, quod stellarum diversus in utroque respectus fuerit, partim quod minus certam illam, quæ in horizontem subiret, partis signi duodecimæ particulam ii tenuerint, qui exploratam sese horam habuisse putaverant. Nam hoc quidem, pars ne horæ tricesima, ortus utriusque intervallum extiterit, statuere nemo potest. Verum id quoque per nos habeant, ut exquisite horam tenere possint. Fertur sane theorema, ostendens, zodiacum circulum, perinde ut planetas, deferri ab occasu in ortum, intra centum annos, gradu uno: qui motus longioris progressu temporis, in positionem duodecimarum partium varietatis plurimum inferat:

νει μορφωματος ἀλλ᾽ ἐκ τȣ νοητȣ ζωδιȣ, ὁπερ ȣ̓ παντι δυνατον καταλαμβανεϛαι. ἐϛω δε και τȣτο συγκεχωρημενον το καταλαμβανεϛαι το νοητον δωδεκατημοριον, ἡ δυνασθαι ἐκ τȣ αἰϛϑητȣ δωδεκατημοριȣ λαμβανεϛαι το ἀληϑες ἀλλα τηνγε συγκρασιν παρ᾽ αὐτοις καλȣμενην των ἐν τοισδε τοις σχηματισμοις τυγχανοντων, και αὐτοι ὁμολογησȣσιν, ȣ̓χ οἱοι τε σωσαι κατα παν, ἀμαυρȣμενȣ τȣ δηλȣμενȣ, φερε εἰπειν, χειρονος ἀπο τȣδε, δια το ἐπιβλεπεϛαι αὐτον ὑπο τȣδε τȣ κρειττονος, και ἐπι τοσονδε, ἡ τοσονδε ἀμαυρȣμενȣ· πολλακις παλιν της ἀμαυρωσεως της τȣ χειρονος ὑπο της ἐπιβλεψεως της τȣ κρειττονος ἐμποδιζομενης, ἐκ τȣ ἑτερον ȣ̓τωσι ἐσχηματιϛαι χειρονων ὀντα σημαντικον. και οἰμαι ἐπιϛησαντα τινα τοις τοποις, ἀπογνωναι την περι τουτων καταληψιν, ȣ̓δαμως ἀνϑρωποις ἐκκειμενην, ἀλλ᾽ εἰ ἀρα μεχρι τȣ σημανϑηναι μονον φϑανȣσαν. εἰ δε τις ἐν πειρᾳ γεγενηται των πραγματων, μαλλον εἰσεται το ἐν τῳ ϛοχαζεϛαι ἀποπτωτικον των λεγοντων, και αὐτων συγγραψαμενων, ἡπερ νομιζομενον ἐπιτευκτικον. και Ησαΐας γȣν, ὡς ȣ̓ δυναμενων τȣτων εὑρισκεϛαι ὑπο ἀνϑρωπων, φησι προς την θυγατερα των Χαλδαιων, των ταυτα μαλιϛα παρα παντας ἐπαγγελλομενων, ϛητωσαν δη και σωσατωσαν σε οἱ ἀϛρολογοι τȣ ȣ̓ρανȣ, ἀναγγειλατωσαν σοι τι μελλει ἐπι σε ἐρχεϛαι. δια γαρ τȣτων διδασκομεθα μη δυνασϑαι τȣς πανυ περι ταυτα φιλομαθεις προδηλȣν, ἁ βεβȣληται κυριος ἑκαϛῳ ἐϑνει ἐπαγαγειν.

Νυν γαρ, ὡς προς την λεξιν, το προφητικον ἐξειληφαμεν. εἰ δε φησιν ὁ Ιακωβ ἀνεγνωκεναι ἐν ταις πλαξι τȣ ȣ̓ρανου τα συμβησομενα τοις υἱοις αὐτȣ, και ὁσον

ἐπι

ferat: cum duodecima pars alia sit, quæ mente concipitur, alia quæ quasi sensu informatur: sic tamen ut ex ea tantum, quæ mente concipitur, quæque vix, ac ne vix quidem teneri certo potest, rei veritas habeatur. Verum id etiam a nobis detur, ut aut signum illud, quod mente concipitur, certo teneri queat, aut ex eo saltem, quod sensu informatur, verum intelligi; astrorum certe quidem illorum, quæ in situm ejusmodi, figuramque concurrunt, quam ipsi contemperationem appellant, exquisite abs sese defendi non posse fatebuntur. Contingit enim sæpissime, ut vel infestioris hujus astri vis, quod emersit, alterius felicioris aspectu magis minusve retundatur: vel ut id ipsum quo minus eveniat, felicioris adspectus impediat, propterea quod alterum in hoc situ sit, deteriora significans. Ac mihi sane ita persuadeo, quisquis in locorum istorum disquisitione versabitur, pronuntiaturum eum utique, perspectam exploratamque mortalium nemini eorum rationem esse, sed ei duntaxat vim significandi aliquam ad summum concedi posse. Qui autem res ipsas experientia ipse sua probaverit, agnoscet ille profecto id hominum genus in suis illis, quas aut voce aut scripto concipiunt, præsensionibus longe sæpius aberrare, quam, quod sibi fingunt, verum attingere. Quamobrem Isaias, quod ea certo ab hominibus nullo modo teneri possint, Chaldæorum filiam, qui hanc divinandi artem sibi præ omnibus sumebant, hunc in modum compellat: *Stent vero ac salvent te astrologi cœli: annuntient tibi, quod super te venturum est*: quibus nos sane docuit ne ab illis quidem ipsis, qui res istas summo & acerrimo studio prosequuntur, quid quoque populo facere Dominus statuerit, pronuntiari posse.

12. Jam dictum Prophetæ, quoad nudam litteram, exposuimus: si vero Jacob ait legisse se in tabulis cœli, quæ filiis suis eventura sunt, atque idcirco

ἐπι τȣτῳ ἀντιλεγοι τις ἀν ἡμιν, ὁτι ἐναντια οἱς εἰρηκαμεν δηλȣται δια της γραφης· ἐλεγομεν γαρ ἀνθρωπον ἀκαταληπτως ἐχειν των σημειων, ὁ δε Ιακωβ φησιν ἀνεγνωκεναι ἐν ταις πλαξι τȣ ȣ̓ρανȣ· ἀπολογησομεθα ὁτι οἱ καθ' ἡμας σοφοι, πνευματι περισσοτερῳ χρησαμενοι της ἀνθρωπινης φυσεως, ȣ̓κ ἀνθρωπινως, θειως δε διδασκονται τα ἀποῤῥητα· ὡσπερ ὁ Παυλος, λεγων, ἠκȣσα ἀῤῥητα ῥηματα, ἁ ȣ̓κ ἐξον ἀνθρωπῳ λαλησαι· ἰσασι γαρ τροπων ἀλλαγας και μεταβολας καιρων, ἐνιαυτων κυκλȣς, και ἀςερων θεσεις, ȣ̓κ ἀπ' ἀνθρωπων, ȣ̓δε δι' ἀνθρωπων, ἀλλα τȣ πνευματος ἀποκαλυπτοντος αὐτοις, και καθαρως, ὡς θελει ὁ θεος, τα θεια ἀπαγγελλοντος. και ἀλλως δε ὁ Ιακωβ μειζων ἠ κατα ἀνθρωπον ἠν, πτερνιζων τον ἀδελφον αὐτȣ, και ὁμολογων ἐν αὐτῃ ταυτῃ τῃ βιβλῳ, ἀφ' ἡς παρεθεμεθα το, ἀνεγνων ἐν ταις πλαξι τȣ ȣ̓ρανȣ, εἰναι ἀρχιχιλιαρχος δυναμεως κυρι‹, και ὀνομα παλαι κεκτημενος Ισραηλ· ὁπερ ἐν σωματι λειτȣργων ἀναγνωριζει, ὑπομιμνησκοντος αὐτον ‹ȣ ἀρχαγγελȣ Οὐριηλ.

Μετα ταυτα λειπεται ἐξετασαι και παραςησαι τοις πιςευȣσιν, ὁτι εἰς σημεια κει‹ται οἱ φωςηρες τȣ ȣ̓ρανȣ· σανθησῃ δε ὑπο των περιεργοτερον φερομενων εἰς τȣς τοπ‹ς, τις ἡ αἰτια τȣ ταυτα τα σημεια τον θεον πεποιηκεναι ἐν τῳ ȣ̓ρανῳ. και ἐςιν εἰπειν, πρωτον μεν, ὁτι πιςευομεν τα της μεγαλειοτητος τ‹νȣ τȣ θεȣ πασαν γνωσιν την περι ἑκαςȣ των ὀντων ἐμπεριειληφοτος· ὡςε μηδε το τυχον και νομιζομενον ἐλαχιςον λανθανειν την θειοτητα αὐτȣ· δοξαν μεν περιεχει τȣ οἱονει ἀπειρα ἀριθμῳ ȣ̓τως αὐτον ἐμπεριειληφεναι ἐν ἑαυτῳ, ȣ̓ μην ἐναργη την ἀποδειξιν, ἀλλα πεπιςευμενην, ὡς ἁρμοζȣσαν τῳ ἀγεννητῳ νῳ, και ὑπερ πασαν φυσιν τυγχανοντι. ἰν' ȣ̓ν τῃ πειρᾳ τȣτο καταλαμβανηται ὑπο των μειζονων ἠ κατα ἀνθρωπον, και των ἁγιων ψυχων τȣ ἐνεςηκοτος δεσμȣ ἀπηλλαγμενων, ὡσπερει γραμματα και χαρακτηρας και δια της των ȣ̓ρανιων περιφορας ἐποιησεν ἐν ȣ̓ρανῳ ὁ θεος τȣς δεδιδαγμενους και διδαχθησομενους

nobis opponat aliquis contraria iis, quæ diximus, per Scripturas declarari: hominem enim dicebamus signa non posse comprehendere; at Jacob in tabulis cœli ait se legisse: respondebimus nostros sapientes, excellentiore spiritu, quam pro humana natura usos, non humanitus, sed divinitus arcana edoceri; quemadmodum Paulus dicit, *Audivi arcana verba, quæ non licet homini loqui*: sciunt enim conversionum mutationes & temporum, annorum circulos, siderum positiones, non ab hominibus, neque per homines, sed spiritu aperiente ipsis, & pure nudeque, ut vult Deus, res divinas enuntiante. Nam & Jacob homine major erat, quippe qui supplantaret fratrem suum, & fatetur in eo ipso libro, ex quo protulimus *Legi in tabulis cœli*, se esse principem tribunorum exercitus Domini, & jampridem habere nomen Israel: quod quidem corpore ministrans recognoscit, in memoriam revocante, ipsumque submonente Uriel archangelo.

13. Jam reliquum est ut disputemus & explicemus credentibus, in signa posita esse luminaria cæli: sed urgebunt te, qui Scripturæ locos accuratius pervestigant, & rogabunt, quæ causa sit, quamobrem Deus hæc signa in cœlo fecerit. Quibus primum respondendum est, credere nos magnitudinem divinæ mentis omnem notitiam singularum rerum in se comprehendere, ita ut neque minutissima, & quæ nihili penduntur, ipsius divinitati latere possint: quod nimirum ostendit eum numero veluti infinita in se comprehendere, non perspicua demonstratione, sed fide, quæ ingenitæ menti & universam naturam antecellenti conveniat. Quod ut experientia ab iis, qui majores homine sunt, & a sanctis mentibus corporis vinculo solutis ac liberis, intelligatur, tanquam literas & characteres per cœlestium orbium conversionem fecit in cœlo Deus, ubi & docti & docendi signa Dei legerent. Nec vero mirandum est Deum, ut se beatis

νους ἀναγινωσκειν τα σημεια τȣ θεȣ. ȣ̓ θαυμαστον δὲ, και ὑπερ ἐνδειξεως της προς τȣς μακαριȣς ποιειν τινα τον θεον, της γραφης λεγȣσης τῳ Φαραω· εἰς αὐτο τȣτο ἐξηγειρα σε, ὁπως ἐνδειξωμαι ἐν σοι την δυναμιν μȣ, και ὁπως διαγγελη το ὀνομα μȣ ἐν παση τῃ γῃ. εἰ γαρ διετηρηθη Φαραω ὑπερ ἐνδειξεως δυναμεως θεȣ, και διαγγελιας τȣ ὀνοματος αὐτȣ ἐν παση τῃ γῃ, ἐννοει ποσην ἐνδειξιν δυναμεως θεȣ περιεχει τα ȣ̓ρανια σημεια, παντων των ἀπ᾽ αἰωνος ἑως συντελειας ἐντετυπωμενων τῃ ἀξιᾳ βιβλῳ τȣ θεȣ τῳ ȣ̓ρανῳ. δευτερον δε ϛοχαζομαι ταις τα ἀνθρωπινα οἰκονομȣσαις δυναμεσιν ἐγκεισθαι τα σημεια, ἱνα τινα μεν γινωσκωσι μονον, τινα δε ἐνεργωσι· καθαπερ ἐν ταις παρ᾽ ἡμιν βιβλοις ἁ μεν γεγραπται, ἱνα γινωσκωμεν, οἱον τα περι κοσμοποιϊας και ἀλλα μυϛερια· ἁ δε ἱνα γινωσκοντες ποιωμεν, ὡσπερ τα περι τας ἐντολας και τα προϛαγματα τȣ θεȣ. ἐνδεχεται δη τα ȣ̓ρανια γραμματα, ἁ ἀγγελοι και δυναμεις θειαι ἀναγινωσκειν καλως δυνανται, περιεχειν τινα μεν ἀναγνωσθησομενα ὑπο των ἀγγελων και λειτȣργων τȣ θεȣ, ἱνα εὐφραινωνται γινωσκοντες· τινα δε ὡσπερει ἐντολας λαμβανοντες ποιωσι. και ȣ̓χ ἁμαρτησομεθα το ἀναλογον τοις ἐν τῳ νομῳ λεγοντες ἐχειν τον ȣ̓ρανον και τȣς ἀϛερας· ἐαν δε χειρονες και ἑτεραι τȣ ἀνθρωπȣ ἐνεργειαι ποιωσι τινα των προεγνωσμενων και σημαινομενων ἐν ȣ̓ρανῳ, ȣ̓κ ἀναγκη και αὐτας ἀπο των θεȣ γραμματων ὑπομιμνησκομενας ποιειν ἁ ἐνεργȣσιν· ἀλλ᾽ ὡσπερ ἀνθρωποι ἀδικουντες, ȣ̓ μανθανοντες προεγνωκεναι τον θεον το τονδε τινα ἀδικησεσθαι ὑπ᾽ αὐτων, ἐνεργουσι το ἀδικειν ἐκ της ἑαυτων πονηριας· ȣ̓τως αἱ ἀντικειμεναι δυναμεις του θεου, την κακιαν των τα μοχθηρα βουλομενων ἀνθρωπων προεγνωκοτες, τῃ ἰδιᾳ αἰσχιϛῃ ἐπιτελουσι προαιρεσει. οἱ μεντοι ἱεροι ἀγγελοι, τα λειτουργικα πνευματα, τα εἰς διακονιαν ἀποϛελλομενα, εἰκος ὁτι ὡς ἀπο νομου θεου γεγραμμενα τα προϛαγματα λαμβανοντες, τεταγμενως, και ὁτε δει, και ὡς δει, και ὁσον δει ποιουσι τα κρειττονα· ἀτοπον γαρ αὐτους θειους ὀντας ἀποκληρωτικως και ȣ̓χ ὡρισμε-

demonſtret, quædam feciſſe, cum Pharaoni dicat Scriptura: *Ideo excitavi te, ut oſtenderem in te virtutem meam, & ut nomen meum in univerſa terra pervulgaretur.* Si enim aſſervatus eſt Pharao, ut declararetur potentia Dei, & nomen ejus in univerſa terra prædicaretur, animadverte, quantam declarationem virtutis Dei cœleſtia ſigna comprehendant, cum a primo ævo ad conſummationem ſæculi digno Dei libro cœlo impreſſa omnia & inſcripta ſint. Deinde conjicio virtutibus illis, quibus res humanæ reguntur, quædam ſigna ineſſe. ut alia tantum cognoſcant, alia etiam efficiant: quemadmodum in ſacris noſtris libris quædam ſcripta ſunt, ut cognoſcamus, ut mnndi opificium & alia myſteria, quædam ut cognoſcamus & faciamus, ut præcepta & mandata Dei. Itaque fieri poteſt ut cœleſtes litteræ, quas angeli & divinæ virtutes legere facile poſſunt, quædam contineant ab angelis & Dei miniſtris legenda, ut eorum cognitione lætentur; alia ut mandata accipiant & efficiant. Neque abs re dixerimus, ſimile quid Legi cœlum & aſtra continere: ſi vero pejores, & aliæ ab homine virtutes quædam e prænotis & in cælo expreſſis deſignatiſque faciant, nihil eſt neceſſe ipſas divinis literis admonitas facere quæ moliuntur: ſed quemadmodum homines injuriam facientes, nec ſcientes prænoviſſe Deum hunc abs ſe injuria affectum iri, per ſuam improbitatem injuriam faciunt; ſic Deo oppoſitæ virtutes, quæ malitiam hominum ſcelera cogitantium prænoverunt, propria id & turpiſſima voluntate perficiunt. Sacri autem angeli, adminiſtri ſpiritus, & in miniſterium miſſi, certe tanquam a Dei lege accipientes ſcripta mandata, recte & ordine, quando & quomodo quantumque oportet, meliora faciunt. Abſurdum enim ſit ipſos, qui divini ſint, temere nec definite venire, ut alicui, verbi cauſa Abraham & Iſaac, adminiſtrent, Jacob ex periculo liberent, vel hujus aut illius Prophetæ

ὡρισμενος ἐρχεσθαι ἐπι το, φερ' εἰπειν, χρηματισαι τι τῳ Αβρααμ, και ποιησαι τι τῳ Ισαακ, και ῥυσασθαι ἐκ κινδυνου τον Ιακωβ, ἠ ἐπιςηναι τῳ πνευματι τουδε του προφητου. ἱνα οὐν μη ἀποκληρωτικως μηδε κατα συντυχιαν τουτο πραττωσιν, ἀναγινωσκουσι την βιβλον του θεου· και ὑτως ποιουσι τα αὐτοις ἐπιβαλλοντα. ὡς προειπομεν δε, ἡμεις ἁ ποιουμεν, ἡ αἱ ἀντικειμεναι ἐνεργειαι, ἁ ἐπιτελουσιν εἰς ἡμας, ἰδιᾳ προαιρεσει ποιυμεν· ἀτακτῳ μεν, ὁτε ἁμαρτανομεν, πεπαιδευμενῃ δε, ὐκ ἀτερ ἀγγελων, ὐδε θειων γραμματων, ὐδε ὑπηρετων ἁγιων, ὁτε θεῳ εὐαρεςα πραττομεν.

Και Κλήμης δε ὁ Ρωμαιος, Πετρυ ἀποςολυ μαθητης, συνῳδα τυτοις ἐν τῳ παροντι προβληματι προς τον πατερα, ἐν Λαοδικειᾳ, εἰπων ἐν ταις περιοδοις, ἀναγκαιοτατον τι ἐπι τελει των τοιυτων λογων φησι, περι των της γενεσεως δοκυντων ἐκβεβηκεναι, λογῳ τεσσαρεσκαιδεκατῳ· και ὁ πατηρ· συγγνωθι μοι, ὠ τεκνον· οἱ μεν γαρ χθες συ λογοι ἀληθεις ὀντες συνελογισαντο μοι συνθεσθαι σοι· ἡ δε ἐμη συνειδησις μικρα με, ὡσπερ πυρετυ ἐλλειμμα, προς ἀπιςιαν βραχεα βασανιζει· συνοιδα γαρ ἐμαυτῳ τα της γενεσεως παντα μοι ἀποτελεσθεντα. κἀγω ἀπεκριναμην, συννοησον μοι, ὠ πατερ, οἱαν φυσιν ἐχει το μαθημα, ἐξ ὡν ἐγω συμβυλευω· μαθηματικῳ συμβαλων εἰπε πρωτον αὐτῳ, ὁτι ταδε μοι φαυλα ἐν τῳ δε τῳ χρονῳ γεγονεν· ἐκ τινος ἀρα μοι των ἀςερων γεγονε, μαθειν ἠθελον. και ἐρει ὁτι τυς χρονυς κακοποιος διεδεξατο Αρης ἡ Κρονος, ἡ τυτων τις ἀποκαταςατικος ἐγενετο, ἡ τον ἐνιαυτον τυτον τις ἐπεθεωρησεν ἐκ τετραγωνυ, ἡ διαμετρυ, ἡ συνων, ἡ κεκεντρωμενος, ἡ παρα αἱρεσιν. ὁμως και ἀλλα μυρια εἰπειν ἐχει· προς τυτοις δε, ἡ ἀγαθοποιος κακῳ ἀσυνθετος ἠν, ἡ ἀνεπιθεωρητος, ἡ ἐν σχηματι, ἡ παρα αἱρεσιν, ἡ ἐν ἐκλειψει, ἡ ἀνεπισυναφος, ἡ ἐν ἀμαυροις ἀςροις. και ὁμως πολλων προφασεων ὐσων, προς ἁ ἠκυσε τας ἀποδειξεις παρασχειν ἐχει. μετα τυτον ὐν τον μαθηματικον ἑτερῳ προσελθων, τα ἐναντια εἰπε· ὁτι τοδε μοι το ἀγαθον ἐν

τῳδε

ſpiritui adſint. Ne igitur id temere & fortuito faciant, librum Dei legunt; ſicque quod in mandatis eſt, præſtant. Nos vero, ut antea diximus, quæ facimus, propria voluntate facimus, itidemque adverſariæ poteſtates, quæ in nos agunt; depravata quidem cum peccamus, erudita vero & intelligente, ſed non ſine angelorum & divinarum literarum & ſacrorum miniſtrorum ope, cum Deo grata & accepta facimus.

14. Et Clemens Romanus, Petri Apoſtoli diſcipulus, his conſentanea de præſenti quæſtione cum patre, Laodiceæ, in Circuitionibus locutus, quiddam maxime neceſſarium in fine hujuſmodi ſermonum affert, de iis quæ per genituram eveniſſe videntur, oratione decima quarta: *Et pater: Ignoſce mihi, fili: heſterni enim ſermones tui, quia veri, pepulerunt me, ut tibi aſſentirer: ſed mea conſcientia, velut febris reliquiæ, fidem meam tantiſper exercet: ſcio enim, quæcunque ad genituram meam pertinent, mihi omnia eveniſſe. Et ego reſpondi, Intellige mecum, o Pater, quæ ſit hujus diſciplinæ natura ex his, quæ tibi conſulo. Cum Mathematico congreſſus primum ſic agito; Hæc mihi mala hoc vel illo tempore contigerunt: quo igitur ex aſtro mihi contigerint, ſcire pervelim. Reſpondebit ille, tunc temporis maleficum aut Saturnum aut Martem dominatum fuiſſe, vel fuiſſe horum aliquod regrediens, vel ab horum aliquo annum hunc ex quadrangulo, vel diametro, vel in conjunctione, vel in centro, vel extra hæreſim aſpectum fuiſſe; tum & ſexcenta ejuſmodi effutiet: præterea, vel benignum aſtrum cum malo non conveniebat, vel non erat aſpectabile, vel erat in ſchemate, vel extra hæreſim, vel in deliquio, vel non cohærebat, vel erat in obſcuris ſtellis: cumque multi ſint obtentus & cauſæ, habet ad ea, quæ rogatur, quod reſpondeat & ſubjiciat. Cum hoc collocutus, alium deinde conveni*

τῳδε τῳ χρονῳ γεγονε· συ δε τον χρονον τον αὐτον λεγε· ἀπαιτει δε ἐκ τινος ἀρα της γενεσεως τυτο γεγονε. και ὁμως, ὡς προειπον, ἐχει, συ καταψευσαμενυ, αὐτος ἐκ πολλων σχηματων ἐν τι εὑρειν σχημα, και δευτερον, και τριτον, και πλειονας ὡς αὐτο ἐνεργησαν ὁθεν τα ἀγαθα ἐρει γεγενηϑαι· ἀδυνατον γαρ ἐν παση γενεσει ἀνϑρωπων, μη ἐν παση ὡρᾳ, των ἀςερων τυς μεν καλως κεισθαι, τυς δε κακως· κυκλος γαρ ἐςιν ἰσομερης, ποικιλος, ἀπειρυς ἐχων τας προφασεις· προς ἁς ἑκαςος εἰπειν ἐχει ὁ θελει· ὁν γαρ τροπον ἐπι των λοξων ὀνειρων ἐνιοτε ὑδεν νοϋμεν, ἀποβαντων δε οἰκειοτατην προσφερομεν ἐπιλυσιν· ὑτως και το μαθημα, προ τυ τι ἀποτελεσθηναι, ὑδεν σαφες ἡμιν μηνυσαι δυναται· μετα δε την τυ γενομενυ ἱςοριαν τοτε προδηλος ἡ της ἐκβασεως αἰτια φαινεται· πολλακις μεν οὐν οἱ προλεγοντες πταιυσι, και μετα την ἐκβασιν ἑαυτυς μεμφονται, λεγοντες ὁτι τοδε ἠν το ποιησαν, και ὐκ εἰδομεν. το μεν ὐν και τυς πανυ ἐπιςημονας πταιειν γινεται δια το μη εἰδεναι, ὡς χθες ἐφην, ποια παντως της γενεσεως αἰτια γινεται, ποια δε ὐ παντως, και ποια παντως ποιησαι ἐπιθυμουμεν, ὐ παντως δε ποιυμεν. ἡδε δε ἡ αἰτια ἡμιν, τοις μυςηριον μεμαθηκοσι, σαφης ἐςιν, ὁτι ἐλευθερον ἐχοντες λογισμον, ἐνιοτε ἐπεχειν ταυτην βυλευσαμενοι, νενικηκαμεν· οἱ δε ἀςρολογοι, τυτο αὐτο το μυςηριον ὐκ εἰδοτες, περι πασης προαιρεσεως ἀποφηναμενοι ἐξ ἀρχης, πταισαντες τυς κλιμακτηρας ἐπενοησαν, εἰς ἀδηλοτητα ποιυμενοι την προαιρεσιν, ὡς χθες ἀπεδειξαμεν. συ δε τυ λοιπυ προς ταυτα εἰ τι ἐχεις εἰπειν, λεγε. και ὀμοσας ἀπεκρινατο, μηδεν τυτων ἀληθεςερον εἰναι, ὡν εἰπεν.

Mathematicum, & contraria dicito: Hoc mihi bonum illo tempore evenit: idem vero ipsum tempus significa, quo tibi mala evenisse dixeras: deinde interroga, qua id ex genesi tibi evenerit, Ille nihilominus, ut dicebam, ementiente te, ex multis figuris & positionibus unam reperiet, & secundam, & tertiam, & alias plures, quasi ea effecerit, unde bona tibi dicet evenisse: Fieri quippe non potest, ut in omni ortu hominum, non in omni hora, stellarum hæ bonam, illæ malam habeant positionem: circulus enim ille partibus æqualis & varius est, & infinitas habet species; unde quidlibet dicere quivis possit. Quemadmodum enim de perplexis & dubiis somniis nihil intelligimus, at, ubi evenerint aptissimam expositionem afferre solemus: ita Mathematicorum disciplina, antequam quid evenerit, nihil aperte nobis declarare potest: verum ubi res evenerit, tunc causa eventus manifesta apparet: itaque sæpenumero, qui prædicunt, falluntur, & post eventum ipsi se reprehendunt dicuntque, id rem effecerat, & nesciebamus. Lapsus igitur ille ac error vel peritissimorum inde est, quod ignorent, ut heri dicebam, quanam omnino sint ortus causæ, & quæ omnino facere cupiamus, at non omnino facimus. Hac autem causa nobis, qui mysterium didicimus, perspicua est, quia cum liberam habeamus rationis facultatem, cum eam interdum cohibere decrevimus, vicimus. Astrologi autem, quibus id mysterium ignotum est, de omni libera voluntate statim pronuntiantes, sæpe lapsi climacteras commenti sunt, & liberam hominis voluntatem in incerto, ut heri demonstravimus, posuerunt. Ceterum, si quid habes, quod ad hæc respondeas, age. Et juratus respondit, nihil iis, quæ dixisti verius est.

ΕΚ ΤΟΥ γ′ ΤΟΜΟΥ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

Και ἐποιησεν ὁ θεος τȣς δυο φωςηρας τȣς μεγαλȣς, τον φωςηρα τον μεγαν εἰς τας ἀρχας της ἡμερας, και τον φωςηρα ἐλασσω εἰς ἀρχας της νυκτος, και τȣς ἀςερας. και ἐθετο αὐτȣς ὁ θεος ἐν τῳ ςερεωματι τȣ ȣρανȣ, ὡςε φαινειν ἐπι της γης, και ἀρχειν της ἡμερας και της νυκτος. ζητητεον δη εἰ ταυτον ἐςι το, εἰς ἀρχας της ἡμερας, τῳ, και ἀρχειν της ἡμερας· και το, εἰς ἀρχας της νυκτος, τῳ, και ἀρχειν της νυκτος. και ὁ Ακυλας γαρ το ἀναλογον ἐτηρησε, ποιησας ἀντι μεν τȣ, εἰς ἀρχας, εἰς ἐξȣσιαν· ἀντι δε τȣ, ἀρχειν, ἐξȣσιαζειν. φασι δε οἷς ἐμελησε της των σημαινομενων ἐξετασεως, ἐν τοις τοποις τοις ἐχȣσι συζυγιαν προσηγοριων και κατηγορηματων, προϋφιςασθαι τα τυγχανοντα των προσηγοριων, και ἐπιγινεσθαι τα κατηγορηματα παρα τας προσηγοριας· και προσηγοριαν μεν ἐχȣσαν κατηγορημα φασιν, οἷον την φρονησιν, κατηγορημα δε εἰναι το φρονειν· ὁμοιως προσηγοριαν την σωφροσυνην, κατηγορημα το σωφρονειν. και προυφιςασθαι φασι την φρονησιν, εἰτ᾽ ἐπιγινεσθαι κατηγορημα, ἀπο φρονησεως το φρονειν. ταυτα δε εἰ και δοξομεν τισι παρα το βȣλημα ποιειν της γραφης, τετηρηκαμεν, ἐπει ὁ μεν ποιων τȣς φωςηρας θεος, ποιει, τον μεν μεγαν εἰς ἀρχας της ἡμερας, τον δε ἐλασσω εἰς ἀρχας της νυκτος· τιθεται δε αὐτοις ἐν τῳ ςερεωματι τȣ ȣρανȣ, ȣκετι εἰς ἀρχας της ἡμερας και της νυκτος, ἀλλ᾽ εἰς το ἀρχειν της ἡμερας, και της νυκτος. το γαρ τεταγμενως και ἀκολȣθως τῳ τεχνολογȣμενῳ, κατα τον τοπον προτεταχθαι τας προσηγοριας, εἰτ᾽ ἐπιφερεσθαι τα κατηγορηματα, κεκινηκεν ἡμας μη ποτε το πραγμα και παρα τῳ θεραποντι νενοηται, ȣτως ἐχον, και μαλιςα ἐπει ὁ κυριωτατα ἑρμηνευειν φιλοτιμȣμενος Ακυλας, ȣκ ἀλλο πεποιηκε

E TOM. III. COMMENTARIORUM IN GENESIM.

Ad cap. I. verſ. 16. & ſeq.

Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare magnum in principatum diei, & luminare minus in principatum noctis, & ſtellas: & poſuit ea Deus in firmamento cœli, ut lucerent ſuper terram & praeeſſent diei ac nocti. Jam quærendum eſt ſitne idem, *in principatum diei*, ac iſtud, *ut praeſſent diei:* & illud, *in principatum noctis*, idem ſit ac iſtud, *ut praeſſent nocti.* Aquila enim analogiam ſervavit, & pro his verbis, *in principatum*, poſuit, *in poteſtatem:* & pro illis, *ut præſint*, vertit, *ut poteſtatem habeant.* Aiunt porro, qui ſignificata diligentius perſecuti ſunt, in iis locis in quibus eſt appellationum & prædicatorum conjunctio, antecedere ea, quæ gaudent appellationibus, ſequi vero prædicata; & appellationem, quidem quæ habet prædicatum, eſſe, verbi gratia *intelligentiam;* prædicatum autem eſſe *intelligere.* Similiter appellationem, *temperantiam;* prædicatum *temperatum eſſe*: & præcedere quidem dicunt *intelligentiam;* ſuccedere prædicatum, ab intelligentiam, *intelligere.* Hæc autem, etſi aliquibus videbimur præter mentem ſcripturæ facere, obſervavimus: quandoquidem qui facit luminaria Deus, facit magnum in principatum diei, & minus in principatum noctis, ponit autem ea in firmamento cœli, non in principatum diei & noctis, ſed ut præſint diei & nocti. Quod enim ordine & congruenter ejus ſententiæ, qui artem Logicam præcipit, in eo loco prius poſitæ ſint appellationes, deinde adjungantur prædicata, id nos ad inquirendum movit, num rem ita ſe habere Moyſes ſervus Dei intellexerit: maxime, cum is qui omnino proprie interpretari ſtuduit,

παρα την προσηγοριαν και το κατηγορημα. ἐπιςησατω δ᾽ ὁ δυσπαραδεκτως ἐχων τουτων, εἰ δυναται ἠθικον προβλημα, ἠ φυσιολογουμενον, ἠ θεολογουμενον χωρις ἀκριβειας σημαινομενων και των κατα τον λογικον τοπον τρανουμενων, ὁν δει τροπον παριςασθαι. τι γαρ ἀτοπον ἀκουειν των κυριολεκτουμενων ἐν ταις διαλεκτοις, και ἐφιςανειν ἐπιμελως τοις σημαινομενοις; ἐςι γαρ ὁπου παρα την ἀγνοιαν των λογικων, μεγαλως περιπιπτομεν μη καθαιροντες τας ὁμωνυμιας, και ἀμφιβολιας, και καταχρησεις, και κυριολεξιας, και διαςολας· οἱον παρα το ἀγνοεισθαι την ὁμωνυμον της κοσμου προσηγοριας φωνην, ἐκπεπτωκασιν ἐπι το ἀσεβεςατα φρονειν περι του δημιουργου, οἱ μη καθαραντες, ἐπι τινων κειται το, ὁ κοσμος ἐν τῳ πονηρῳ κειται, ὁτι ἀντι των περιγειων και ἀνθρωπινων τουτο ὀυτως ἐκει τῳ Ιωαννῃ εἰρηται. οἰηθεντες γαρ κοσμον κατ᾽ αὐτην την λεξιν σημαινεσθαι το συςημα το ἐξ οὐρανου και γης, και των ἐν αὐτοις, θρασυτατα και ἀνοσιωτατα ἀποφαινονται περι θεου. μηδαμως ἐργῳ δεικνυναι δυναμενοι πως ἡλιος και σεληνη και ἀςερες, τα οὑτω τεταγμενως κινουμενα, κειται ἐν τῳ πονηρῳ. εἰτα ἐαν προσαγωμεν αὐτοις ἐκ του, οὑτος ἐςιν ὁ ἀμνος του θεου ὁ αἰρων την ἁμαρτιαν του κοσμου, ὁτι κοσμος ἐνθα ἡ ἁμαρτια πλεοναζει, κατα ταυτας τας λεξεις λεγεται, τουτεςιν ἐν τοις περιγειοις τοποις, εὐγνωμονουντες μεν προσησονται τα λεγομενα, φιλονεικουντες δε, ἠλιθιως ἀναςρεφομενοι, ἐπιμενουσι τοις ἁπαξ κριθεισι μοχθηροις, δια την ἀγνοιαν της ὁμωνυμιας· παλιν τε αὖ ἐαν λεγηται, θεος ἠν ἐν Χριςῳ, κοσμον καταλλασσων ἑαυτῳ, οὐκετι δυνησονται ὁ ἐξειληφασι περι παντος του κοσμου, τουτεςι περι των ἐν ὁλῳ τῳ κοσμῳ, μαλιςα κατα τας ὑποθεσεις αὐτων δειξαι· και κατ᾽ αὐτου γαρ ἀναγκη την λεξιν ὡς ὁμωνυμον ἐξεταζεσθαι. και περι την ἀμφιβολιαν δε μοχθηρων ἐκδοχων και παρα την διαςολην των ςιγμων, και ἀλλων δε μυριων παραδειγματα ἐςι φιλοτιμησαμενον οὐκ ὀλιγα λαβειν. ταυτα δε παρεξεβημεν, ἱνα δει-

ξωμεν

duit, Aquila aliud nihil posuerit præter appellationem & prædicatum. Videat porro, qui hæc ægre admittit, possitne propositionem de moribus, aut de rerum natura, aut de Theologia, sine accurata significatorum & eorum, quæ dialecticis locis illustrantur, cognitione, recte adstruere. Quid enim absurdi est eos, qui verborum proprietates in singulis linguis investigant, audire, & significatis inhærere diligenter? interdum enim propter ignorationem Logicæ disciplinæ, graviter labimur, quod æquivocationes, ambiguas voces, proprias & improprias dictiones, & distinctiones non dijudicemus: quemadmodum ex ignoratione æquivocationis, quæ est in appellatione *mundi*, ad infandas de creatore sententias dilapsi sunt, non discernentes, de quibus positum sit illud: *Mundus in maligno positus est*, quod de terrenis & humanis eo loci Joannes usurpavit. Arbitrati enim mundum hac dictione significare cœli & terræ orbem & quæ in iis continentur, audacissime & supra quam dici potest, nefarie de Deo pronunciant: cum reipsa demonstrare non possint, quo pacto sol & luna & astra, quæ tam apto ordine moventur, in maligno posita sint. Deinde si ex hoc loco: *Hic est agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, probare ipsis voluerimus mundum, ubi abundat peccatum, secundum has locutiones dici, hoc est de terrestribus locis; qui candido animo fuerint, admittent, quæ dicuntur; contentiosi vero, stolide & inepte sese versantes, iis adhærere pergent, quæ semel mala judicaverint, propter ignorationem æquivocationis. Rursus si dicatur: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*, non jam poterunt quod de universo mundo acceperant, hoc est, de iis quæ in toto mundo sunt, præsertim secundum hypotheses suas demonstrare: de eodem enim dictionem ut plura significantem pervestigare necesse est. Ambiguitatis autem perversarum expositionum & interpunctionis

nis

ξωμεν ὅτι και καθ' ἡμας τους θελοντας μη σφαλλεσθαι περι την ἀληθειαν ἐν τῳ νοειν τας θειας γραφας, ἀναγκαιοτατα ἐςι τα πιπτοντα εἰς την χρησιν εἰδεναι λογικα· ὡν και νυν ἐδεηθημεν εἰς το εὑρειν την διαφοραν των λεγομενων γεγονεναι εἰς ἀρχας της νυκτος, και εἰς το ἀρχειν της ἡμερας και της νυκτος.

ΕΚ ΤΟΥ γ' ΤΟΜΟΥ ΤΩΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ.

Των δε ἱερων του σωτηρος ἡμων ἀποςολων τε και μαθητων ἐφ' ἁπασαν διασπαρεντων την οἰκουμενην, Θωμας μεν, ὡς ἡ παραδοσις περιεχει, την Παρθιαν εἰληχεν, Ανδρεας δε την Σκυθιαν· Ιωαννης την Ασιαν· προς ους και διατριψας ἐν Εφεσῳ τελευτᾳ· Πετρος δ' ἐν Ποντῳ και Γαλατιᾳ, και Βιθυνιᾳ, Καππαδοκιᾳ τε και Ασιᾳ, κεκηρυχεναι τοις ἐκ διασπορας Ιουδαιοις ἐοικεν· ὃς και ἐπι τελει ἐν Ρωμῃ γενομενος, ἀνεσκολοπισθη κατα κεφαλης, οὑτως αὐτος ἀξιωσας παθειν. τι δει περι Παυλου λεγειν, ἀπο Ιερουσαλημ μεχρι του Ιλλυρικου πεπληρωκοτος το εὐαγγελιον του χριςου, και ὑςερον ἐν τῃ Ρωμῃ ἐπι Νερωνος μεμαρτυρηκοτος;

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ

ΑΚΛΟΓΑΙ.

Και εἰπεν ὁ θεος, βλαςησατω ἡ γη βοτανην χορτου σπειρον σπερμα κατα γενος, και καθ' ὁμοιοτητα.] Οὐ παραπεμπτεον ὅτι σολοικισμος ἂν δοξειεν εἶναι κατα

την

nis & sexcentorum ejusmodi exempla non pau periet, qui id studebit. Sed hæc per digressio ut ostenderemus ita nos quoque existimare illis, qui volunt in intelligentiam divinarum scripturarum veritatem tenere, nec labi, pernecessariam esse liberalium artium scientiam, quibus & nunc opus fuit, ut inveniremus, quo differant illa, quæ dicuntur facta *in principatum noctis*, & *ut præessent diei & nocti.*

E III. TOMO. COMMENTARIORUM ORIGENIS IN GENESIM.

Cum sancti Apostoli & discipuli Salvatoris nostri per universum orbem dispersi essent, Thomas quidem, ut a majoribus traditum accepimus, Parthiam sortitus est: Andreas vero Scythiam. Joanni Asia obvenit, qui plurimum temporis in ea commoratus, Ephesi tandem diem obiit. At Petrus per Pontum, Galatiam, Bithyniam, Cappadociam atque Asiam Judæis, qui in dispersione erant, prædicasse existimatur. Qui ad extremum Romam veniens, cruci suffixus est capite deorsum demisso: sic enim ut in cruce collocaretur, oraverat. De Paulo jam quid attinet dicere, qui ab Hierosolymis usque ad Illyricum munus Evangelicæ prædicationis implevit, ac postremo Romæ sub Nerone martyrio perfunctus est?

EX ORIGENE SELECTA IN GENESIM.

Et dixit Deus: germinet terra herbam fœni; seminans semen juxta genus & secundum similitudinem.] Non omittendum solœcismum in eloquutione videri posse

την φρασιν το, εἰπεν ὁ Θεος, βλαςησατω ἡ γη βοτανην χορτȣ σπειρον σπερμα κατα γενος και κατ᾽ ὁμοιοτητα· ȣ̓ γαρ ἀν εὐχερως ἐφαρμοσαι το σπειρον, τῳ βοτανην χορτȣ. πως δε και χωρις σολοικισμȣ νοεισθαι δυναται, των πλειςων ὑποληψομενων το σπειρον, προς το βοτανην χορτȣ λεγεσθαι; ἐςι δε ὑποδιαςολη χρησαμενον μεσης ςιγμης, ȣ̔τως ἀναγνωναι· βλαςησατω ἡ γη βοτανην χορτȣ· και διαςησαντα ἐπενεγκειν, το, σπειρον σπερμα κατα γενος· ἱν᾽ ᾐ, βλαςησατω ἡ γη βοτανην χορτȣ, κατα γενος σπειρον σπερμα· ἐπιφερομενȣ ἐπι το γενος, τȣ σπειρον σπερμα.

Αὐξανεσθε και πληθυνεσθε.] Σημαινει ἡ μεν αὐξησις την εἰς μεγεθος ἐπιδοσιν· το δε πληθυνεσθαι, την ἐκ της μιξεως εἰς πληθος διαδοχην.

Και εἰπεν ὁ θεος, ποιησωμεν ἀνθρωπον κατ᾽ εἰκονα ἡμετεραν και καθ᾽ ὁμοιωσιν.] Προδιαληπτεον προτερον, πȣ συνιςαται το κατ᾽ εἰκονα, ἐν σωματι, ἡ ἐν ψυχῃ. ἰδωμεν δε προτερον οἱς χρωνται οἱ το πρωτον λεγοντες· ὡν ἐςι και Μελιτων συγγραμματα καταλελοιπως περι τȣ ἐνσωματον εἰναι τον Θεον. μελη γαρ θεȣ ὀνομαζομενα εὑρισκοντες, ὀφθαλμȣς Θεȣ ἐπιβλεποντας την οἰκȣμενην, και ὠτα αὐτȣ εἰναι εἰς δεησιν δικαιων ἐπινενευκοτα, και, ὠσφρανθη κυριος ὀσμην εὐωδιας, και, το ςομα κυριȣ ἐλαλησε ταυτα, και βραχιονα Θεȣ, και χειρας, και ποδας, και δακτυλȣς, ἀντικρυς φασκȣσι ταυτα ȣ̓χ ἑτερον τι διδασκειν, ἡ την μορφην τȣ θεȣ. πως δε, φασι, και ὠφθη ὁ Θεος τῳ Αβρααμ, και Μωσῃ, και τοις ἁγιοις, μη μεμορφωμενος; μεμορφωμενος δε, κατα ποιον χαρακτηρα, ἡ τον ἀνθρωπινον; και συναγȣσι μυρια ῥητα μελη ὀνομαζοντα θεȣ. προς ȣ̔ς ἀγωνιςεον πρωτον ἀπο της λεξεος· ἀντιπαραβαλȣμεν δε ῥητα, τοις πλεον τȣ γραμματος μηδεν ἐπιςαμενοις, ἐναντιȣμενα αὐτων τῃ ὑποληψει· ἐκ μεν τȣ Ζαχαριȣ, ὁτι ἑπτα ὀφθαλμοι κυριȣ οἱ ἐπιβλεποντες ἐπι πασαν την γην. εἰ δε ἑπτα ἐχει ὀφθαλμȣς ὁ θεος, ἡμεις δε δυο, ȣ̓ κατ᾽ εἰκονα αὐτȣ γεγοναμεν. ἀλλα και

ἡμεις

id quod ita dicitur: *Dixit Deus: germinet terra herbam fœni, ſeminans ſemen juxta genus & ſecundum ſimilitudinem:* non enim facile congruat illud, *ſeminans*, cum voce, *herbam fœni.* Quo pacto etiam citra ſolœciſmum intelligi queat, cum plerique illud, *ſeminans*, ad hoc, *herbam fœni*, referri ſentiant? Poteſt autem quis ſub diſtinctione medii puncti ita legere: *Germinet terra herbam fœni;* tumque diſtinguendo adjnngere, *ſeminans ſemen juxta genus*, ut ſit, *germinet terra herbam fœni, juxta genus ſeminans ſemen*, relatis nimirum ad *genus*, verbis, *ſeminans ſemen.*

Creſcite & multiplicamini] Accretione ſignificatur in majorem molem augmentum, multiplicatione vero ea, quæ ex copula fit, multitudinis propagatio.

Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem noſtram & ſimilitudinem.] Prius diſcutiendum eſt, ubi conſiſtat illud, *ad imaginem*, in corpore, an in anima. Et in primis videamus, quibus utantur, qui prius aſſerunt: e quorum numero eſt Melito, qui ſcripta reliquit, quibus aſſerit Deum corporeum eſſe. Membra enim Dei appellata cum reperiunt, oculos Dei reſpicientes terram, & aures ejus intentas eſſe ad preces juſtorum, &, *olfecit Dominus odorem ſuavitatis*, &, *os Domini locutum eſt iſta*, & brachium Dei, & manus, & pedes, & digitos; ſtatim inferunt, hæc nihil aliud docere, quam formam Dei. Quomodo vero, aiunt, viſus eſt Deus Abrahæ, Moſi, & ſanctis, formam non habens? quod ſi formam habens, qualem formam, ſi non humanam? & coacervant mille loca, quibus membra Dei appellantur. Adverſus quos certandum eſt primum ex dictione ſcripturæ. Et ex adverſo opponimus his, qui præter literam nihil norunt, ſcripturæ verba eorum opinioni contraria, ex Zacharia dicente: *Septem oculi Domini reſpiciunt ſuper univerſam terram.* Quod ſi Deus ſeptem oculos habet, nos autem duos tantum, non ad ima-

ἡμεις μεν ὀυκ ἐπτερυγωμεθα, περι δε Θεου λεγει ἐν ἑννενηκοςῳ ψαλμῳ, ὁτι ὑπο τας πτερυγας αὐτου ἐλπιεις. εἰ δε ἐκεινος μεν πτερυγας ἐχει, ἡμεις δε ἐσμεν ζωον ἀπτερον, ὀυ κατ᾽ εἰκονα Θεου γεγονεν ὁ ἀνθρωπος. πως δε ὁ σφαιροειδης ὀυρανος, και ἀει κινουμενος, θρονος εἰναι δυναται, ὡς ὑπολαμβανουσι, του θεου; ἀλλα και ἡ γη πως ὑποποδιον των ποδων αὐτου; ἀπαγγελλετωσαν ἡμιν· ἀρα γαρ το ἀπογονατων μεχρι των βασεων σωμα του μεταξυ ὀυρανου και γης περιεχοντος, ἐν μεσῳ δε ὀυσης της γης του παντος κοσμου, και περιεχομενης ὑπ᾽ ἀυτου, ὡς γραμμικαις ἀποδειξεσι παριςαται, παρ᾽ ἡμιν εἰσιν αἱ βασεις του θεου, ἡ παρα τοις ἀντιχθοσι; και ὁλην την οἰκουμενην ἡμων πεπληρωκασιν, ἡ και πλεον τι ἐπιλαμβανουσιν, ἡ ἐλαττον τι; διεςηκασιν οἱ ποδες αὐτου δια τας θαλασσας και τους ποταμους, ἡ και τοις ὑδασιν ἐπιβαινουσι; πως δε ὀυ ὁ τηλικουτος ὀυρανος θρονος, και ἡ γη ὑποποδιον των ποδων, ἐν μονῳ τῳ παραδεισῳ ευρισκεται περιπατων, ἡ ἐν τῃ κορυφῃ του Σινα φαινεται τῳ Μωσῃ; και πως ταυτα τις περι θεου δοξαζων ὀυ μωρος λεχθησεται;

Εἰτα πολλα προς ἀνατροπην εἰπων της τοιαυτης δοξης ἐπαγει.

Ο δε φασκων το κατ᾽ εἰκονα μη ἐν σωματι εἰναι, ἐν δε τῃ λογικῃ ψυχῃ, παραςησει ὀυκ ευκαταφρονητον δογμα, καταλαβων τινες δυναμεις εἰσιν αὐτης. ἡ γαρ γνωςικη δυναμις ἡ ἐν τῳ ἀνθρωπῳ, κριτικη τε, και ευποιητικη, δικαιοπρακτικη τε και ἐρρωμενη, και ἀπαξαπλως παντος καλου ἐπιτελεςικη, κατ᾽ εἰκονα ὑπο του Θεου γεγονασιν αὐτῳ. ὁτι δε το κατ᾽ εἰκονα αἱ πραξεις χαρακτηριζουσι, και ὀυχι ἡ του σωματος μορφη, σαφως ὁ ἀποςολος ἐν τῃ προς Κορινθιους φησι· καθως ἐφορεσαμεν την εἰκονα του χοικου, ὀυτως φορεσωμεν και την εἰ-

ginem ejus creati sumus. Sed neque nos præditi sumus alis, cum tamen de Deo dicatur in nonagesimo psalmo, *sub pennis ejus sperabis.* Quod si Deus pennas habet, nos autem sumus animalia minime pennata, non factus est homo ad imaginem Dei. At quomodo cœlum, cum sit sphæricum & semper volvatur, thronus Dei esse potest, ut ipsi existimant? Immo etiam terra quomodo scabellum pedum ejus? Respondeant nobis. Numquid enim corpus illud, quod a genibus usque ad plantas protenditur, comprehendente hoc spatio, quod intercedit inter cœlum & terram, cum terra sit in medio totius mundi, & contineatur ab ipso, ut demonstrationibus linearibus constat, apud nos sunt plantæ Dei, an apud antichtonas? Et an universam terram nostram replent, aut etiam plus comprehendunt, minusve? Distantne pedes ejus propter maria & flumina, aut etiam in aquis insistunt? sed quomodo is, cujus tantum cœlum thronus est, ac terra pedum scabellum, invenitur deambulare in solo paradiso, aut apparet Mosi in vertice montis Sina? Et quomodo ille, qui talia de Deo existimaverit, non stultus dicetur?

Deinde post multa, quæ disserit ad eversionem ejusmodi opinionis, subjicit.

Qui vero asseret illud, *ad imaginem*, non in corpore consistere, sed in anima rationali, dogma statuet non contemnendum, comprendens, quæ facultates sint ipsius. Nam quæ in homine est facultas cognoscendi, judicandi, bene merendi, faciendi, quæ justa sunt, fortitudinis, & ut semel dicam, omnis boni effectrix, a Deo ipsi creata est ad imaginem. Quod autem non forma corporis, sed actiones repræsentent nobis imaginem Dei, aperte Apostolus in epistola ad Corinthios dicit; *Quemadmodum portavimus imaginem*

κονα τȣ ἐπȣρανιȣ. εἰκονα μεν γαρ φορει χοικην ὁ κατα σαρκα ζων, και ποιων τα ἐργα της σαρκος· εἰκονα δε τȣ ἐπȣρανιȣ ὁ τῳ πνευματι τας πραξεις της σαρκος θανατων. και ἐν ἑτερᾳ δε ἐπιϛολῃ διδασκων ὡς δει βιȣν, ἐπιφερει ταις ἐντολαις το, ἱνα γενηϑε κατ' εἰκονα τȣ κτισαντος. κυριος μακροϑυμος, και ὁ μακροϑυμος ἀνϑρωπος ἐχει το κατ' εἰκονα ϑεȣ. δικαιος και ὁσιος ὁ κυριος, και οἰκτιρμων και ἐλεημων ὁ κυριος· ȣκȣν ὁ ἀγαπων δικαιοσυνην και ὁσιοτητα, και πραττων και τηρων την ἐντολην τȣ σωτηρος την, γινεσϑε οἰκτιρμονες, ὡς και ὁ πατηρ ὑμων οἰκτιρμων ἐϛι, και, γινεσϑε τελειοι, ὡς ὁ πατηρ ὑμων ὁ ȣρανιος τελειος ἐϛιν, εἰκων γινεται κατα παντα τȣ θεȣ.

Και ἀρχετε των ἰχθυων της ϑαλασσης, και των πετεινων τȣ ȣρανȣ, και παντων των κτηνων, και πασης της γης, και παντων των ἑρπετων των ἑρποντων ἐπι της γης.] Τηρητεον δε ὁτι ἐν τῳ καταλογῳ της των ζωων δημιȣργιας ἀλλα τα κητη, και ἀλλα ἑρπετα ψυχων· και ὡς ἀρχειν νυν των ἰχθυων της θαλασσης ὁ ἀνϑρωπος λεγεται, σεσιωπηται δε το των κητων γενος, και το των ϑηριων. ȣ γαρ ματην δεινομιζειν μη προσιθεσϑαι και ταυτα, δυναμενȣ ἀναγεγραφϑαι· και ἀρχετωσαν των ἰχθυων, και των κητων της θαλασσης, και των ϑηριων της γης, και των πετεινων τȣ ȣρανȣ, και των κτηνων. και ἐπιϛησον, εἰ δυνατον δια το σεσιωπησϑαι, μη παντα τα ζωα δια τον ἀνθρωπον γεγονεναι, ἀλλα ταυτα, ὡν ἀρχειν λεγεται, ἰχϑυας θαλασσης, και πετεινα ȣρανȣ, και κτηνη της γης, ταχα δε και τα ἑρπετα της γης δια τας ἀναγκαιοτατας των φαρμακων χρειας ἀπ' αὐτων τελȣμενας· ȣ μεν τοι δια τον ἀνϑρωπον ταυτα ἐγεγονει τα κητη τα μεγαλα, και τα θηρια της γης. ἠ γαρ ἀν προσετεϑη τῃ δεδομενῃ ἐξȣσιᾳ των ἀνϑρωπων, και ἡ τȣτων ὀνομασια. ȣχ εὑρισκομεν δε ἐν τῃ γραφῃ το των ὀφεων γενος ἐν ἑρπετοις τεταγμενον, ἀλλ' ἐν ϑηριοις. ὁ γαρ ὀφις, φησιν, ἠν φρονιμωτατος παντων των θηριων.

και

terreni, ita portemus & imaginem cœlestis Et imaginem terrenam portat, qui secundum carnem vivit, & perficit opera carnis: imaginem vero cœlestis, qui spiritu actus carnis mortificat. Et in alia epistola vitæ præcepta tradens, inter alia præcipit: *Ut sitis secundum imaginem ejus, qui creavit.* Deus longanimis est: ita homo longanimis habet id, quod est ad imaginem Dei. Justus & sanctus est Dominus, miserator & misericors. Igitur qui amat justitiam & sanctitatem, & peragit atque observat præceptum istud salvatoris: *Estote misericordes, quemadmodum pater vester misericors est*: &, *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est*, fit imago Dei per omnia.

Et dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & omnibus pecoribus, & universæ terræ, & cunctis reptilibus, quæ reptant super terram.] Observandum est recensenda animantium creatione, alia esse cete, atque alia reptilia animarum: item quomodo hic dicatur homo potestatem habere piscium maris; suppressum autem sit cetorum genus ac bestiarum. Non enim putandum temere non esse hæc addita, cum facile conscribi posset: & dominentur piscium, ac cetorum maris, & bestiarum terræ, & volatilium cœli, atque pecorum. Ac rogo animum adverte, num inde conficiatur, quod hæc silentio pressa sint, non fuisse cuncta animalia in hominis gratiam creata, sed hæc quorum dominari dicitur, nempe pisces maris, volucres cœli, ac terræ pecora, forte vero & terræ reptilia ob remedia summe necessaria, quæ ex illis in humanum usum proveniunt; non tamen hominis causa cetos magnos ac terræ bestias creatas esse. Nam alioqui in potestate homini data eorum esset nomenclatio addita. Non invenimus autem in scriptura serpentum genus reptilibus connumerari, sed bestiis. *Serpens*, *enim*, inquit, *erat prudentissimus omnium bestiarum.*

και ἐν ταις πραξεσιν ἐχιδνα δακυσα τον Παυλον, ἐκρεματο κατα της χειρος αὐτυ· και ἐπιφερει· ἰδοντες δε βαρβαροι κρεμαμενον το θηριον. ἐν δε τῳ λευιτικῳ ὁρα ἐπι τινων τασσει το ἑρπετον, ὡς ὐδαμως ἐπι των νυν ἐν τῃ συνηθειᾳ καλυμενων. ταυτα γαρ, φησι, φαγεσθε ἀπο των ἑρπετων των πετεινων, ἁ πορευονται ἐπι των τεσσαρων, ἁ ἐχει σκελη ἀνωτερον των ποδων αὐτυ, πηδαν ἐν αὐτοις ἐπι της γης. και ταυτα φαγεσθε ἀπ' αὐτων, τον βρυχον, και τα ὁμοια αὐτῳ, και την ἀκριδα, και τα ὁμοια αὐτῃ, και ἀτ]ακην, και τα ὁμοια αὐτῳ, και τον ὀφιομαχην, και τα ὁμοια αὐτῳ· τῳ παν ἑρπετον ἀπο των πετεινων, οἱς εἰσι τεσσαρες ποδες, βδελυγμα ὑμιν ἐςι, και ἐν τυτοις μιανθησεσθε. ὐκ ἀρχει τοινυν ἀνθρωπος, ὐτε των κητων των μεγαλων, ὐτε των θηριων, ταχα την ἀρχην, ὐτε δι' αὐτον γεγεννημενων. το δε ὁμοιον τοις ἐνθαδε ἀναγεγραμμενοις ὑπο την ἐξυσιαν τυ ἀνθρωπυ, ἐν τῳ ή. ψαλμῳ λεγεται· παντα ὑπεταξας ὑποκατω ποδων αὐτυ, προβατα, και βοας ἁπασας, ἐτι δε και τα κ]ηνη τυ πεδιυ· τα πετεινα τυ ὐρανυ, και τυς ιχθυας της θαλασσης, τα διαπορευομενα τριβυς θαλασσων. κἀν]αυθα γάρ τα κητη, και τα θηρια σεσιωπηται.

Και συνετελεσεν ὁ θεος ἐν τῃ ἡμερᾳ τῃ ἑκτῃ τα ἐργα αὐτυ, ἁ ἐποιησεν.] Ηδε τινες ἀτοπον ὑπολαμβανοντες τον θεον δικην οἰκοδομυ μη διαρκεσαντος χωρις ἡμερων πλειονων πληρωσαι τον οἰκοδομην, ἐν πλειοσιν ἡμεραις τετελεκεναι τον κοσμον, φασιν ὑφ' ἑν παντα γεγονεναι, και ἐντευθεν τυτο κατασκευαζυσι, ἑνεκεν δε ταξεως οἰονται τον καταλογον των ἡμερων εἰρησθαι, και των ἐν αὐταις γενομενων. πιθανως δ' ἀν προς τυτο κατασκευαζομενῳ χρησαιντο ῥητῳ, τῳ· αὐτος εἰπε, και ἐγεννηθησαν· αὐτος ἐνετειλατο, και ἐκτισθησαν.

Αὐτη ἡ βιβλος γενεσεως ὐρανυ και γης, ὁτε ἐγενετο· ἡ ἡμερα ὁτε ἐποιησε κυριος ὁ θεος τον ὐρανον και την γην.] Το, βιβλος, ἐν τῳ τοπῳ τυτῳ καθολυ ὐ κειται παρ' Εβραιοις· ἀλλ' ἐςι πλανη Εβραιυ γραφεως, πλανηθεντος ἐν τῃ πλανῃ ἐκεινυ, ἐν ᾧ κειται παρα μεν Ακυλᾳ· τυτο

βιβλιον

ſtiarum. In Actibus quoque, vipera, quæ Paulum momorderat, ex illius pendebat manu, ſubjungitque: *ut viderunt barbari pendentem beſtiam.* In Levitico autem vide, in quibus reptile conſtituat, utque in nullo eorum, quæ modo uſus communis habet. Ait enim: *Hæc comedetis de reptilibus volatilium, quæ gradiuntur ſuper quatuor; quæ habent crura longiora retro pedibus ſuis, per quæ ſaliant ſuper terram; & hæc comedetis de eis: bruchum, & quæ ſunt ei ſimilia; & locuſtam & quæ ſunt ei ſimilia; & attacum, & quæ ſunt ei ſimilia; & omne reptile de volatilibus, quibus ſunt quatuor pedes: abominatio eſt vobis, & polluemini in eis.* Non igitur homo principatum habet cetorum magnorum, & beſtiarum, quæ nec ipſa forte a principio in ejus gratiam creata ſunt. Conſentanee his, quæ hominis poteſtati mancipata hic ſcribuntur, dicitur in pſalmo octavo: *Omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus: oves & boves univerſas, inſuper & pecora campi: volucres cœli & piſces maris, qui perambulant ſemitas maris.* Nam illic quoque de cetis ac beſtiis ſiletur.

Et conſummavit Deus in die ſexto opera ſua quæ fecit.] Aliqui jam abſurdum exiſtimantes Deum architecti more non aliter quam plurium dierum labore fabricam valentis abſolvere, intra multos dies mundum perfeciſſe, uno cuncta momento ac ſimul extitiſſe ajunt, & hinc illud aſtruunt; ordinis autem cauſa & ut ſeries conſtet, dierum & rerum, quæ in illis factæ ſunt, numerum dictum putant. Hi probabiliter ſententiam ſtabiliunt ea auctoritate, qua dictum eſt: *Ipſe dixit, & facta ſunt: ipſe mandavit, & creata ſunt.*

Hic eſt liber generationis cœli & terræ, cum facta ſunt: qua die fecit Dominus Deus cœlum & terram.] Hæc vox, *liber*, hoc loco non exſtat apud Hebræos; ſed errore Hebræi Librarii adjecta eſt, decepti ſimilitudine loci illius (Gen. 5. 1.) in quo legitur apud Aquilam quidem, *Hic eſt liber generationum Adam:* apud

βιβλιον γεννηματων Αδαμ· παρα δε τοις ό· αὐτη ἡ βιβλος γενεσεως ἀνθρωπων. ᾠηθη γαρ και ἐν τυτῳ τῳ τοπῳ βιβλιον παραλελειφθαι, και ὑτως αὐτο προσεθηκε.

Και ἐφυτευσεν ὁ Θεὸς παραδεισον ἐν Εδεμ κατα ἀνατολας, και ἐθετο ἐκει τον ἀνθρωπον, ὁν ἐπλασε. και ἐξανετειλεν ὁ θεος ἐτι ἐκ της γης παν ξυλον ὡραιον εἰς ὁρασιν, και καλον εἰς βρωσιν.] Οταν ἀναγινωσκοντες ἀναβαινωμεν ἀπο των μυθων, και της κατα το γραμμα ἐκδοχης, ζητωμεν τινα τα ξυλα ἐϛιν ἐκεινα, ἁ ὁ Θεος γεωργει· λεγομεν ὁτι ὐκ ἐνι αἰσθητα ξυλα ἐν τῳ τοπῳ.

Τυ αὐτυ. τεθειται ἐν τῃ ἑρμηνειᾳ, κηπον ἐν Εδεμ, αὐτῃ χρησαμενῳ τῃ Εβραικῃ λεξει. ἐϛι μεν ὐν ἑρμηνεια τυ Εδεμ, κυριως, ἡδυ. ὐκυν παραδεδωκασιν Εβραιοι, ὁτι ὁ τοπος, ἐν ᾡ ἐφυτευσεν τον παραδεισον ἡ τον κηπον κυριος ὁ Θεος, Εδεμ καλειται· και φασιν αὐτον μεσον εἶναι τυ κοσμυ, ὡς κορην ὀφθαλμυ· διο και τον ποταμον τον φεισων, ἑρμηνευεσθαι ϛομα κορης, ὡς ἐκ τυ Εδεμ ἐκπορευομενυ τυ ποταμυ τυ πρωτυ. ὁ δε παραδιδοασιν, τοιυτον ἐϛιν. Εδεμ, ὁς ἑρμηνευεται, ἡδυ, ἠν πριν τον κηπον γενεσθαι· ἐν αὐτῳ γαρ και ὁ κηπος ἐφυτευθη.

Το δε χρυσιον της γης ἐκεινης καλον.] Οτε ἀλλοιυται ὑπο της ἀρετης ἡμων το ϛομα, και κυριευει ἡ ψυχη καλα νοηματα, τοτε τρεφει καλα δογματα· ἁπερ αἰνιττομενος ὁ λογος εἰπεν, χρυσιον καλον.

Και ὀνομα τῳ ποταμῳ τῳ δευτερῳ Γεων· ὑτος ὁ κυκλων πασαν την γην Αἰθιοπιας.] Αἰθιοπιας, ἡτις ἐϛι ἑβραιϛι Χους· σημαινει δε σκοτωσιν. ἀπο ὐν της Αἰθιοπιας, τυτεϛιν, ἀπο τυ Χυς, δια το σκοτωδες της χροιας, ἡς ἐσχε παρα τυς λοιπυς ἀδελφυς.

Και ἐθετο αὐτον ἐν τῳ παραδεισῳ.] Οἱ ἀναγεννωμενοι δια τυ Θειυ βαπτισματος ἐν τῳ παραδεισῳ τιθενται, τυτεϛιν, ἐν τῃ ἐκκλησιᾳ ἐργαζεσθαι τα ἐνδον ὀντα ἐργα πνευματικα· και ἐντολην λαμβανυσι παντας ἀγαπαν τυς ἀδελφυς, και τον ἐρχομενον καρπον δἰ ὑπομονης ἐσθιειν, κατα το εἰρημενον· ἀπο παντος ξυλυ τυ ἐν τῳ

παραδει-

LXX. vero, *Hic est liber generationis hominum.* Putavit enim etiam hoc loco vocem, *liber*, prætermissam fuisse, atque adeo illam adjecit.

Et plantavit Deus paradisum in Edem ad orientem, & posuit illic hominem, quem formaverat. Et produxit Deus iterum ex terra omne lignum pulchrum ad videndum, & bonum ad comedendum.] Cum inter legendum a fabulis & a literali interpretatione ascendimus & quærimus, quænam illa ligna sint, quæ Deus colit, dicimus in eo loco ligna, quæ sensu percipi possunt, non reperiri.

Ejusdem.] *Hortum in Edem* posuit interpres, ipsa usus voce hebraica. Proprie autem Edem interpreteris, *dulce.* Tradunt ergo Hebræi locum, in quo paradisum vel hortum plantavit Dominus Deus, Edem vocari, & aiunt ipsum mundi medium esse ut pupillam oculi, eamque ob rem fluvium Phison interpretari os pupillæ, ut qui primus ex Edem fluvius egrediatur. Quod tradunt, ejusmodi est: Edem, quod interpretamur *dulce*, prior horto extitit; in eo enim hortus est consitus.

Et aurum terræ illius bonum.] Cum nobis virtus os immutat, animusque bonarum cogitationum compos est, tunc bonam alit doctrinam, quam, ut subobscure significaret scriptura, dixit: *aurum bonum.*

Et nomen secundo flumini Geon; hoc est quod circuit totam terram Æthiopiæ.] Æthiopiæ, quæ hebraice dicitur Chus,: significat autem tenebras. Ergo ab Æthiopia, hoc est, a Chus, ob colorem atrum, quem præ cæteris habuit fratribus.

Et posuit illum in paradiso.] Qui per divinum baptisma renascuntur, in paradiso ponuntur, hoc est, in Ecclesia, ut operentur, quæ intus sunt, spiritalia opera; & accipiunt mandatum, ut omnes fratres diligant, ac fructum, qui ex patientia provenit, edant, sicut dictum est: *Ex omni ligno, quod est in paradiso, esca*

 edas.

παραδεισῳ βρωσει φαγῃ. παραβαινει δε τις την ἐντολην τȣ ἀναγεννησαντος, ὁ τοις ὀφεως λογισμοις χρησαμενος, και ἀγαπων τȣς μεν ὡς χρηςȣς, τȣς δε ὡς πονηρȣς μισων. ὁπερ ἐςι το ξυλον τȣ γινωσκειν καλον· ȣ ὁ ἀπογευσαμενος κατ᾽ ἀδειαν, ἀποθνησκει· ȣχι τȣ θεȣ τον θανατον ποιησαντος, ἀλλα τȣ ἀνθρωπȣ τον πλησιον μισησαντος. θεος γαρ θανατον ȣκ ἐποιησεν, ȣδε τερπεται ἐπ᾽ ἀπωλειᾳ ζωντων· ȣδε κινειται παθει ὀργης, ȣδε ἐπινοει πραγμα εἰς ἀμυναν, ȣδε ἀλλοιȣται προς την ἑκαςȣ ἀξιαν ἑξιν, ἀλλα παντα ἐν σοφιᾳ ἐποιησεν, ὑπο νομᾳ πνευματικῳ κρινεσθαι προορισας. δια τȣτο ȣν λεγει τῳ Αδαμ· ᾗ δ᾽ ἀν ἡμερᾳ φαγητε, θανατῳ ἀποθανεισθε. και ȣτω δε ἑκαςῳ τῳ πραγματι καλȣ τε και κακȣ φυσικως ἐπακολȣθειν το δεον ἀπενειμεν· και ȣκ ἐπινοητικως, ὡς τινες νομιζȣσιν, οἱ τον πνευματικον ἀγνοȣντες νομον.

Και ἐποιησε κυριος ὁ θεος τῳ Αδαμ, και τῃ γυναικι αὐτȣ χιτωνας δερματινȣς, και ἐνεδυσεν αὐτȣς.] Τι δει νοειν τȣς δερματινȣς χιτωνας; σφοδρα μεν ȣν ἠλιθιον, και γραωδες, και ἀναξιον τȣ θεου, το οἰεσθαι ζωων τινων περιελοντα δερματα τον θεον, ἀναιρεθεντων, ἡ ἀλλως πως ἀποθανοντων, πεποιηκεναι σχηματα χιτωνων, καταῤῥαψαντα δερματα δικην σκυτοτομȣ· παλιν τε φυγοντα το ȣτως ἀτοπον, λεγειν τȣς δερματινȣς χιτωνας ȣκ ἀλλȣς εἰναι, ἡ τα σωματα, πιθανον μεν, και εἰς συγκαταθεσιν ἐπισπασασθαι δυναμενον· ȣ μην σαφες ὡς ἀληθες. εἰ γαρ οἱ δερματινοι χιτωνες σαρκες και ὀςεα εἰσι, πως προ τȣτων φησιν ὁ Αδαμ, τȣτο νυν ὀςȣν ἐκ των ὀςων μȣ, και σαρξ ἐκ της σαρκος μȣ; ταυτας ȣν τας ἀποριας περιιςαμενοι τινες, δερματινȣς χιτωνας, την νεκρωσιν, ἡν ἀμφιεννυνται ὁ Αδαμ, και ἡ Ευα, δια την ἁμαρτιαν θανατωθεντες, ἀπεφηναντο τυγχανειν. ȣ πανυ τι ȣδε αὐτοι εὐχερως δυναμενοι παραςησαι, πως ὁ θεος, και ȣχι ἁμαρτια, νεκρωσιν ἐμποιει τῳ παραβεβηκοτι. προς τȣτοις, ἀναγκην ἐχȣσι λεγειν σαρκα και ὀςεα τῳ ἰδιῳ λογῳ μη εἰναι φθαρτα, εἰγε ὑςερον την νεκρωσιν οἱ πατερες ἡμων δια την ἁμαρ-

τιαν

edes. Ejus autem qui regeneravit, præceptum tranſgreditur is, qui ſerpentis cogitationibus uſus, alios quidem ut probos diligit, alios autem odit ut malos; quod eſt lignum ſciendi bonum: quod qui licentius guſtaverit, moritur, non quaſi Deus mortem fecerit, ſed homo, qui proximum odit. *Deus enim mortem non fecit, nec delectatur in perditione vivorum;* neque movetur iræ affectu, nec cogitat vindictam, aut mutatur, prout quiſque affectus & dignus eſt: ſed omnia fecit in ſapientia, cum prius ſtatuiſſet, ut ſub ſpiritali lege judicentur. Idcirco ait Adæ: *qua die ederitis, morte moriemini.* Et ſic ſtatuit, ut rem quamlibet, qua vel bonum ſit vel malum, naturaliter id quod ratio juſque poſtulat, conſequatur, ac non nudo cogitatu, ut quidam exiſtimant, qui ſpiritalem legem neſciunt.

Et fecit Dominus Deus Adæ & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos.] Quid exiſtimare debemus eſſe veſtes illas pelliceas? Valde quidem ſtolidum eſt & anile, Deoque minime dignum, arbitrari Deum pelles animalium jugulatorum, aut aliter mortuorum accepiſſe, & inde pelles illas conſuendo, coriarii more, in veſtimenti formam redegiſſe. Rurſum ut vitetur hæc abſurditas, dicere veſtes illas pelliceas nihil aliud eſſe quam corpora, probabile quidem eſt, & ad aſſentionem eliciendam efficax: at non evidens quale eſſe debet, quod verum eſt. Si enim pelliceæ veſtes ſunt carnes & oſſa, quomodo antea dixit Adam: *hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea?* His igitur ambiguitatibus obruti nonnulli aſſeruerunt veſtes pelliceas eſſe mortalitatem illam, qua circumdati ſunt Adam & Eva, morti propter peccatum addicti: ſed iſti non facile probare poſſunt, quomodo Deus, & non multo magis peccatum, mortalitatem pariat tranſgreſſori. Præterea neceſſe eſt eos dicere, carnem & oſſa propria ratione non eſſe corruptibilia, cum poſtea patres noſtri propter peccatum mortalitatis

τιαν εἰληφασιν. ἀλλ' εἰ και ὁ παραδεισος θειοντι χωριον ἐςι, λεγετωσαν πως ἑκαςον ἐκει των μελων μη ματην δεδημιεργημενον τον οἰκειαν ἐνεργειαν ἐνηργει. περι μεν ἐν τε μυκτηρα λεγεσθαι παρα τῳ Ακυλᾳ και Συμμαχῳ, ἡ προσωπον παρα τοις ἑβδομηκοντα τε πεπλασμενε, εἰς ὁ ἐνεφυσησεν ὁ θεος πνοην ζωης. λεκτεον ὁτι ἐ δει περιεχεσθαι τε γραμματος της γραφης ὡς ἀληθες· τον δε κεκρυμμενον θησαυρον ἐν τῳ γραμματι ζητειν.

Και ἐταξε τα Χερεβιμ.] Οὐ μονον τα λειτεργικα πνευματα φυλασσεσι την ὁδον τε ξυλε της ζωης, ἀποςελλομενα δια τες μελλοντας κληρονομειν σωτηριαν· ἀλλα και ἐναντιαι δυναμεις φυλαττεσι, κωλυουσαι τους βουλομενους προσπορευθηναι τῳ ξυλῳ της ζωης.

Και εἰπε Καιν προς Αβελ τον ἀδελφον αὐτου· διελθωμεν εἰς το πεδιον.] Εν τῳ Εβραικῳ το λεχθεν ὑπο του Καιν προς τον Αβελ ἐ γεγραπται· και οἱ περι Ακυλαν ἐδειξαν, ὁτι ἐν τῳ ἀποκρυφῳ φασιν οἱ Εβραιοι κεισθαι τουτο ἐνταυθα κατα την των ἑβδομηκοντα ἐκδοχην.

Και εἰπε Καιν προς κυριον τον θεον· μειζων ἡ ἁμαρτια μου του ἀφεθηναι με.] Οὐ διειλεν ὀρθως· της θειας νομοθεσιας καταφρονησεν· ἀπεκτεινεν ἀδελφον· ἀπεκτεινε προς τουτῳ και δικαιον· ἐψευσατο· θανατον ᾐτησατο ἐν ἀπευδοκιμησει ζωης και μετανοιας.

Και ἐγεννησε κατα την ἰδεαν αὐτε και κατα την εἰκονα αὐτου.] Προς τους οἰομενους ἀλλην μεν εἰναι την εἰκονα του θεου, ἀλλον δε τον κατ' εἰκονα, λεκτεον, εἰ ἀλλος μεν ὁ Αδαμ, ἀλλος δε ἡ εἰκων αὐτου. και εἰ τριτος κατα τον ἐ κατ' εἰκονα ὁ Αδαμ. χρησονται δε τῳ· κυριε, ἐν τη πολει σου την εἰκονα αὐτων ἐξουδενωσεις· και τῳ· μεντοι γε ἐν εἰκονι διαπορευεται ἀνθρωπος· ζητητεον δε τινι διαφερει ἡ ἰδεα Αδαμ της εἰκονος αὐτου.

Ευηρεςησε σε Ενωχ τῳ θεῳ μετα τῳ γεννησαι αὐτον τον Μαθουσαλα.] Εἰ μετα το γεννησαι τον Μαθουσαλα εὐηρε-

tis conditionem acceperint. Cæterum si paradisus est locus quidam divinus, exprimant, quomodo illic unumquodque membrum, non frustra creatum, propriam vim exercebat. Ac de eo quidem, quod nasus dicitur apud Aquilam & Symmachum, apud Septuaginta vero facies, ea pars formati hominis, in quam Deus insufflavit spiritum vitæ, dicendum est non oportere adhærere nudæ literæ scripturæ, tanquam veræ, sed thesaurum in litera latentem quærere.

Et posuit Cherubim.] Viam ligni vitæ custodiunt non solum *administratorii spiritus, missi propter eos, qui hæreditatem capient salutis*, sed & adversariæ potestates, quæ arcent eos, qui ad lignum vitæ accedere voluerint.

Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: Transeamus in campum.] In Hebraico dictum illud Cain ad Abel, scriptum non reperitur: Aquila tamen exhibet; quoniam Hebræi dicunt hoc in apocrypho jacere; quemadmodum habetur apud Septuaginta.

Et dixit Cain ad Dominum Deum: majus est peccatum meum, quam ut veniam merear.] Non divisit recte: divinum præceptum contemsit: occidit fratrem: occidit præterea & justum: mentitus est: mortem petiit præ contemtu vitæ & pœnitentiæ.

Et genuit secundum ideam suam & secundum imaginem suam] Ab eis, qui putant aliud quidem esse imaginem Dei, aliud vero eum, qui secundum imaginem factus est, quærendum est, num aliud sit Adam & aliud imago ejus, & an tertius quidam sit ab illo, cujus ad imaginem factus est Adam. Utentur autem his verbis: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*: & illis, *Verumtamen in imagine pertransit homo.* Quærendum autem est, in quo differat idea Adam ab ejus imagine.

Et placuit Henoch Deo, postquam genuit Mathusalam.] Si postquam genuit Mathusalam, placuit, antea

secun-

εὐηρεςησε, προ τουτου κατα την γραφην οὐκ ἠν εὐαρεςος. δηλον ὁτι ἐκ μετανοιας εὐηρεςησεν, ὁτε ἐγεννησεν την του θανατου ἐξαποςολην, ὁν εἰχον πριν γεννησαι αὐτον.

Και εἰπεν ὁ θεος· ἀπαλειψω τον ἀνθρωπον, ὁν ἐποιησα, ἀπο προσωπου της γης.] Οὐχ ἀπαξαπλως ἀπαλειψω, ἀλλ᾽ ἀπο της γης. οὐ γαρ πεφυκε παντελως ἀπαλειφεσθαι ὁ ποιηθεις, ἐπει ὁ ποιηθεις κατ᾽ εἰκονα θεου πεποιηται.

Αὐται δε αἱ γενεσεις Νωε. και τα ἑξης.] Εἰ κοινοτερον ἐγραφετο ταυτα, ἐχρην ἐπιφερεσθαι τῳ, αὐται αἱ γενεαι Νωε, Νωε ἐγεννησε τρεις υἱους. νυν δε ἐπει δικαιοσυνης ἡ γενεσις αὐτου, προτεΤακται μεν το, αὐται αἱ γενεσεις, ἐπιφερεται δε το, ἀνθρωπος δικαιος ὠν.

Τῳ θεῳ εὐηρεςησε Νωε,· ἐγεννησε δε Νωε τρεις υἱους, τον Σημ, τον Χαμ, τον Ιαφεθ.] Περιεχει ἐν τοις ἐμπροσθεν, ὁτι ἐζησε Λαμεχ ἐτη ἑκατον και ὀγδοηκοντα, και ὀκτω, και ἐγεννησε Νωε. και ἐζησε Λαμεχ μετα το γεννησαι αὐτον τον Νωε, ἐτη πενΤακοσια και ἑξηκοντα και πεντε· και ἐγεννοντο πασαι αἱ ἡμεραι Λαμεχ ἐτη ἑπΤακοσια και πεντηκοντα τρια, και ἀπεθανε. και ἠν Νωε ἐτων πεντακοσιων, και ἐγεννησε τρεις υἱους. και εὑρισκομεν ἐν τουτῳ διαφωνιαν ἑξηκοντα πεντε ἐτων του Νωε. ἀλλ᾽ ἐνΤαυθα ἡ γραφη λεγει, ὁτι τῳ θεῳ εὐηρεςησε Νωε, καθως γεγραπΤαι και περι του Ενωχ· κἀκεινος γαρ ὁτε εὐηρεςησε τῳ θεῳ, τοτε και μετεθηκεν αὐτον. ὁμοιως οὐν και του Νωε τα προ της εὐαρεςησεως ἑξηκοντα και πεντε ἐτη οὐκ ἐλογισατο αὐτῳ ἡ θεια γραφη. ὡσπερ και ἐπι του Αβρααμ οὐκ ἐλογισθη εἰς ζωην τα ἑξηκοντα ἐτη τα προ της θεογνωσιας αὐτου· και του Ενωχ ἐτη τριακοντα· και του Σαουλ ἐτη εἰκοσι, και του Σολομωντος ἐτη τεσσαρακοντα· και του Εζεκιου ἐτη δεκα και ἑπΤα· ἀλλα και περι του Μαθουσαλα εὑρισκεται διαφωνια ἐτων δεκαπεντε.

Εφθαρη δε ἡ γη ἐναντιον του θεου· και ἐπλησθη ἡ γη ἀδικιας· και εἰδε κυριος ὁ θεος την γην, και ἠν κατεφθαρμενη· ὁτι κατεφθειρε πασα σαρξ την ὁδον αὐτου ἐπι της γης.]

ſecundum ſcripturam non erat acceptus Deo. Manifeſtum eſt, eum ob pœnitentiam placuiſſe, quando genuit emiſſionem mortis, quam habuit, priuſquam generaret.

Et dixit Deus: Delebo hominem, quem feci, a facie terræ.] Non abſolute delebo, ſed a terra. Non enim ſolet omnino deleri, qui factus eſt, quoniam qui factus eſt, ad imaginem Dei factus eſt.

Hæ ſunt generationes Noe, &c.] Si communiori ſenſu hæc ſcripta eſſent, his verbis: *Hæ ſunt generationes Noe*, adjungendum erat, *Noe genuit tres filios.* Nunc vero quoniam juſtitiæ erat generatio ejus, prius dictum eſt, *hæ ſunt generationes*, & additum: *vir erat juſtus.*

Deo placuit Noe. Genuit autem Noe tres filios, Sem, Cham & Japhet.] Supra legitur, *Vixit Lamech annos centum & octoginta & octo, & genuit Noe. Et vixit Lamech poſtquam genuit Noe annos DLXV. & facti ſunt omnes dies Lamech anni ſeptingenti quinquaginta tres, & mortuus eſt. Et, erat Noe annorum D. & genuit tres filios.* Etiam hic annorum Noe ſexaginta quinque diſcrepantiam deprehendimus. Verum hoc loco ſcriptura dicit Noe Deo placuiſſe, ſicut etiam de Enoch ſcriptum eſt. Nam ille quoque cum placuit Deo, tunc translatus eſt ab eo. Similiter autem & ipſi Noe ſexaginta quinque annos, antequam placeret Deo, elapſos non computavit divina ſcriptura. Sicuti nec Abrahamo ſexaginta anni vitæ, antequam Deum cognoſceret, computati ſunt, nec Enocho triginta, nec Sauli viginti, nec Salomoni quadraginta, nec Ezechiæ ſeptem-decim: ſed etiam circa Mathuſala reperitur diſcrimen annorum quindecim.

Corrupta eſt autem terra ante Deum, & impleta eſt terra iniquitate, & vidit Dominus Deus terram, & erat corrupta, quia corruperat omnis caro viam ejus ſuper terram.] Iniquitas corrumpit terram, juſtitia ſervat;

&

γης.] Αδικια μεν φθειρει την γην, δικαιοσυνη δε σωζει· και ὁ ἁμαρτανων το ὁσον ἐφ' ἑαυτῳ φθειρει την γην. ἐκ ἐν τῳ κατακλυσμῳ γεγονε κατεφθαρμενη ἡ γη· τοτε γαρ ἀπελυσατο την φθοραν, ἀλλ' ἐν τῃ ἀδικιᾳ. ὁ δε κατεφθειρε την ὁδον τε Θεε, ἐκ ἐςι πνευμα, ἀλλα σαρξ. το γαρ φρονημα της σαρκος, ἐχθρα εἰς Θεον· και, οἱ ἐν σαρκι ζωντες, θεῳ ἀρεσαι ἐ δυνανται.

Δυο, δυο ἀπο παντων εἰσαξεις εἰς την κιβωτον ἱνα τρεφῃς μετα σεαυτε· ἀρσεν και θηλυ ἐσονται.] Επει καθαρες ἠθελε διαμενειν τες εἰσελθοντας ἀνθρωπες εἰς την κιβωτον ἀπο μιξεως, ἐτως αὐτες εἰσαγει, κατα την εἰσαγωγην κελευων αὐτοις την διατριβην ποιεισθαι την ἐν τῃ κιβωτῳ. ἐ γαρ ἐπρεπε των ὁμοιων ἀπολλυμενων, τετες κοιταις και παιδοποιιαις σχολαζειν. ὁτε μεντοι τα δεινα παρηλθε, και χρεια ἐκαλει την γην ἀνθρωπων πληρωθηναι, κατα γαμικην αὐτες συζυγιαν ἐκβαλλει, λεγων· ἐξελθε συ, και ἡ γυνη σε, και οἱ υἱοι σε και αἱ γυναικες των υἱων σε.

Απο δε παντων των κτηνων των καθαρων εἰσαγαγε προς σε ἑπτα ἑπτα, ἀρσεν και θηλυ· ἀπο δε των κτηνων των μη καθαρων δυο δυο. και τα ἑξης.] Ζητησειε τις ἀν πως μηδεπω τε νομε διαςειλαμενε καθαρα και ἀκαθαρτα, ὡς εἰδοτι τῳ Νωε διαφοραν ἀκαθαρτον ταυτα λεγεται. ὁθεν ἀξιον ἐπιςησαι μη κατα το, ὁταν ἐθνη τα μη νομον ἐχοντα φυσει τα τε νομε ποιωσιν, ἡ ἀπο τε φυσει νομε ταυτα ἠπιςατο ὁ Νωε.

Νωε δε ἠν ἐτων ἑξακοσιων, και ὁ κατακλυσμος τε ὑδατος ἐγενετο ἐπι της γης.] Μηποτε προς ἀντιδιαςολην μελλοντος κατακλυσμε γενεσθαι πυρι, προσκειται ἐνταυτα, τε ὑδατος.

Και εἰσηλθον προς Νωε εἰς την κιβωτον δυο δυο ἀπο πασης σαρκος.] Ως προς το ῥητον ζητησειε τις ἀν δια τι ἐκ εἰρηται, τα μεν ἀκαθαρτα δυο δυο, τα δε καθαρα ἑπτα ἑπτα· ἀλλα σεσιωπηκε τα καθαρα. ὁρα δε μη ἀπολογια ἐςιν ἐν τῳ, ἀπο πασης σαρκος, ἀκαθαρτων μονον δηλεμενων ἐν τῳ, ἀπο πασης σαρκος.

Και

& qui peccat, quantum in ſe eſt, corrumpit terram. Non in diluvio corrupta eſt terra (tunc enim abluit corruptionem) ſed in iniquitate. Quod autem corrupit viam Dei, non eſt ſpiritus, ſed caro: nam *ſapientia carnis inimica eſt Deo*: &, *qui in carne vivunt, Deo placere non poſſunt.*

Duo, duo ex omnibus introduces in arcam, ut nutrias tecum. Maſculus & femina erunt.] Quoniam homines ingreſſos in arcam, mundos a copula volebat permanere, ſic eos introducit, in ingreſſu præcipiens, quam ſervare debeant in arca vivendi rationem. Neque enim conveniens erat, ut, cum reliqui ſimiles periiſſent, hi cubilibus & liberis procreandis operam darent. At cum calamitas tranſiit, & opus fuit terram hominibus repleri, eos prout connubio juncti erant, educit, dicens: *Egredere tu & uxor tua, & filii tui, & uxores filiorum tuorum.*

Ab omnibus autem animalibus mundis induc ad te ſeptena ſeptena, maſculum & feminam: ab animalibus vero immundis bina, bina, &c.] Quæri poteſt cur, quum lex nondum diſtinxiſſet munda ab immundis, Noe tanquam diſcrimen immundorum callenti hæc dicantur. Hinc operæ pretium eſt attendere, ne juxta illud, *cum gentes, quæ legem non habent, naturaliter, quæ legis ſunt, faciunt*, ut a naturali lege hæc didicerit Noe.

Noe autem ſexcentorum erat annorum, & diluvium aquæ factum eſt ſuper terram.] Forte ad diſcrimen diluvii, quod futurum eſt igne, hoc loco additur, *aquæ.*

Et intraverunt ad Noe in arcam duo duo ab omni carne.] Quæſierit quiſpiam, cur litera non dicat ex immundis bina bina, & ex mundis ſeptena, ſeptena; ſed de mundis ſiluerit. Vide autem, ne ſolutionem præbeat illud: *ab omni carne*, cum immunda ſolum deſignentur his verbis, *ab omni carne.*

Και εὐλογησεν ὁ θεος τον Νωε, και τους υἱους αὐτου, και εἰπεν αὐτοις· αὐξανεσθε και πληθυνεσθε, και πληρωσατε την γην.] Ο Νωε πως ηὐξησε, και ἐπληθυνε, μηπω γεννησας μετα κατακλυσμον; μηποτε ἐν ου δει σωματικως ἀκουειν το, αὐξανεσθε και πληθυνεσθε. εἰ δε ἐνθαδε ου σωματικως δια τον Νωε, δηλον ὁτι κατα βουλημα του πνευματικου νομου και ἐν τη ἀρχη οὑτως.

Και ὁ τρομος και ὁ φοβος ὑμων ἐσαι ἐπι πασι τοις θηριοις της γης· και τα ἑξης.] Βιαζεται μεν τις κατα το ῥητον φασκων, παν ζωον φοβεισθαι βλεπον τον ἀνθρωπον, και αὐτα τα ἐν ἐρημιαις θηρια. μηποτε δε βελτιον νοειν τας πονηρας δυναμεις, τα ἀγρια θηρια της γης, και τα λοιπα εἰδη ἑτερα, πασχειν ἀπο του δικαιου τον φοβον, και τον τρομον εἰναι ἐπι τοις τοιουτοις. αἱ γαρ πονηραι δυναμεις φοβουνται τον δικαιον.

Πλην ἐν αἱματι ψυχης ου φαγεσθε· και γαρ το ὑμετερον αἱμα των ψυχων ὑμων ἐκζητησω. ἐκ χειρος παντων των θηριων ἐκζητησω αὐτο.] Απεμφαινοντος του ῥητου, λεκτεον ὁτι θηρια δυναμεις ἀντικειμεναι εἰσι, τω ἁμαρτανουσαν την ψυχην ἀποθνησκειν, ἀφ' ὡν της χειρος ἐκζητηθησεται ὁ θανατος του ἡμαρτηκοτος. δυνατον δε και ἐπι των κτηνων αὐτο ἐκλαβειν, ἀφ' ὡν τον κερατιστην ταυρον λιθοβολεισθαι προσεταξεν.

Οτι ἐν εἰκονι θεου ἐποιησα τον ἀνθρωπον.] Ο θεος λεγει· ἐν εἰκονι θεου ἐποιησα τον ἀνθρωπον· εἰκων δε του θεου του ἀορατου ὁ σωτηρ. θεος ἀρα και κατα την γραφην ὁ σωτηρ.

Ησαν δε οἱ υἱοι Νωε, οἱ ἐξελθοντες ἐκ της κιβωτου Σημ, Χαμ, Ιαφεθ· Χαμ δε ἠν πατηρ Χανααν.] Τι δηποτε εἰπουσα ἡ γραφη, και ἠσαν οἱ υἱοι Νωε ἐξερχομενοι ἀπο της κιβωτου, Σημ, Χαμ, Ιαφεθ, προσεθηκε, και Χαμ οὑτος πατηρ Χανααν; εἰ γαρ ἐχρην μνημονευσαι των υἱων, ἐδει παντων, και μη μονου Χανααν· ὁ Χανααν και αὐτος ἀσεβης ἐγενετο, ὡς ἡ ἱσορια δηλοι. βουλομενον οὐν το πνευμα δειξαι την οἰκειοτητα του πατρος προς τον

υἱον,

Benedixitque Deus Noe & filiis ejus, & dixit eis: Crescite & multiplicamini, & replete terram.] Noe quomodo crevit, & multiplicavit, cum non genuerit post diluvium? Non ergo corporaliter accipiendum est illud: *Crescite & multiplicamini.* Si hic propter Noe non corporaliter, manifestum est secundum sensum spiritalis legis accipiendum esse, sicque in principio.

Et tremor & timor vester erit in cunctis animantibus terræ, &c.] Est, qui vim literæ affert dicens, omne animal, ipsasque in desertis locis bestias timere ad conspectum hominis. Forte autem melius fuerit intelligere fera animalia terræ, & reliquas alias species, malignas esse, quæ in conspectu justi timent virtutes & in talibus tremorem esse. Malignæ enim virtutes timent justum.

Verumtamen in sanguine animæ non comedetis. Vestrum enim sanguinem animarum vestrarum requiram. De manu omnium bestiarum requiram illud.] Cum repugnet litera, dicendum est bestias adversarias esse virtutes, (*anima* enim, *quæ peccat, ipsa moritur*) e quarum manu requiretur mors peccatoris. Quod & ipsum de jumentis intelligi potest, e quibus taurum cornupetam lapidari jussit.

Quoniam in imagine Dei feci hominem.] Deus dicit: *In imagine Dei feci hominem.* Imago autem Dei invisibilis salvator. Deus ergo etiam secundum scripturam est salvator.

Erant autem filii Noe, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham & Japhet. Cham vero est pater Chanaan.] Cur scriptura, cum dixisset, *& erant filii Noe, qui ab arca egressi sunt, Sem, Cham & Japhet*, addidit: *Et Cham ipse est pater Chanaan?* Nam si opus erat mentionem facere filiorum, omnium utique oportebat, & non solius Chanaan. Chanaan & ipse erat impius, ut historia declarat. Volens igitur Spiritus divinus osten-

υἱον, τροπον τινα ἀπαλλοτριοι της των ἀδελφων εὐσεβειας, προσθηκη τυ, Χαμ ἠν πατηρ Χαναan. υἱοι μεν γαρ παντες τυ Νωε τῳ γενει· μονος δε ὑτος ὐχ υἱος τῳ τροπῳ· ἀλλα τυ ὁμοιυ παιδος πατηρ. διοπερ ἐμφαντικως κειται, αὐτος πατηρ Χαναan. ἐφερε δε ὁ Ἑβραιος ὁ ταυτα εἰπων και παραδοσιν τοιαυτην, ἐπενεγκων ἀποδειξιν τη παραδοσει· ὡς ἀρα ὁ Χαναan προτερος εἰδε την ἀσχημοσυνην τυ παππυ, και ἀνηγγειλεν αὐτυ τῳ πατρι μονῳ καταμωκωμενος ὡσπερ τυ γεροντος. ὁ δε Χαμ δεον ὁμοιως τοις ἀδελφοις μη προσελθειν τῳ πατρι ἀσεβως, ἀλλα και ἐπιπληξαι τῳ πρωτῳ θεασαμενῳ και διαβαλλοντι, αὐτος δε και πεπεισαι, και εἰσηλθε, και εἰδε, και ἀνηνεγκε τοις ἀδελφοις. και ταυτα δε δοκει μυθος εἰναι, εἰ μη το της ἀποδειξεως ἠν ἰσχυρον· και ἐξυπνισθη γαρ, φησι, Νωε ἐκ τυ ὑπνυ αὐτυ, και ἐγνω ὁσα ἐποιησεν αὐτῳ ὁ υἱος αὐτυ ὁ νεωτερος. μικροτερος μεν γαρ υἱος αὐτυ ὁ Χαμ ὐκ ἠν, ἀλλα δευτερος. Σημ γαρ, φησι, και Χαμ, και Ιαφεθ· και εἰ τον μικρον ἠθελε δειξαι, τον Ιαφεθ ἀν ἐλεγεν. ἐπειδη δε τυς ἐκγονυς υἱυς ἀει λεγυσιν οἱ παπποι, και τυς μακροθεν ἀπογονυς, τον βραχυτατον των ἐκγονων τον Χαναan εἰρηκεν ἡ γραφη ἐγνωσθαι παρα τυ Νωε, ὁτι αὐτος ἐποιησε ταυτα. και ὁτι τυτω ὑτως ἐχει, εὐθυς ἐπαγει το θειον λογιον, και εἰπεν· ἐπικαταρατος Χαναan, δυλος δυλων ἐςαι τοις ἀδελφοις αὐτυ. εἰ δε τις θαυμαζοι, τι δηποτε ὁ Χαμ, και αὐτος ἀσεβης ὠν, την αὐτην καταραν ὐκ ἐσχε τῳ υἱῳ, ἐπιγνωτω ὡς εἰ ἠν λελεγμενον τῳ Χαμ, δυλος δυλων ἐςαι, της δουλειας μετεσχον ἀν και οἱ ἀδελφοι αὐτου, ὡς οἱ του Χαναan ἀδελφοι δουλοι ἐγενοντο κατα την καταραν, ὡν δουλος ἀπεφανθη Χαναan.

Οὐκ ἀποθανειται πασα σαρξ ἐτι.] ὑπισχνειται μηκετι τον οἰκυμενικον ποιησειν κατακλυσμον, ἐαν ἡ ἡ

διανοια

dere similitudinem patris & filii, eum quodammodo a suorum fratrum pietate distinguit, adjiciens, ipse Cham pater est Chanaan. Genere siquidem erant omnes filii Noe: solus autem iste moribus non erat filius, sed similis filii pater. Quamobrem ad majorem demonstrationem positum est illud, *ipse pater est Chanaan.* Qui vero hæc dixit Hebræus, hanc etiam traditionem afferebat, & traditionem ratione confirmabat: primum Chanaan verenda avi sui vidisse suoque solum patri narrasse, avum tanquam senem irridendo. Cham vero cum perinde ac fratres non deberet impie ad patrem accedere, sed objurgare eum, qui primus viderat, & illudebat; ipse quoque persuasus & accessit, & vidit, fratribusque renuntiavit. Sed hæc viderentur esse fabulosa, nisi hoc quod sequitur demonstrationis vim haberet: *Et suscitatus est Noe a somno suo*, inquit, *& cognovit quæcumque fecerat ei filius suus junior.* Cham autem non erat ejus filius junior, sed secundus. *Sem* enim, inquit, *& Cham & Japhet.* Quod si filium minimum demonstrare voluisset, Japhet nominasset. Quoniam vero avi nepotes & eos etiam, qui ab his longa serie nascuntur, solent filios appellare, Chanaan nepotum minimum dicit scriptura cognitum fuisse a Noe sceleris hujus auctorem. Et quod res ita se habeat, subjungit statim divinus sermo, & ait: *Maledictus Chanaan, servus servorum erit fratribus suis.* Quod si quis miretur, quamobrem Cham, cum ipse quoque esset impius, eandem ac filius maledictionem non est sortitus, cognoscat, si hanc sortitus esset, videlicet *servus servorum erit*, servitutis etiam participes futuros fuisse fratres ejus, quemadmodum ex maledictione fratres Chanaan servi fuerunt eorum, quorum servus declaratus est Chanaan.

Non morietur omnis caro amplius.] Promittit non amplius generale a se immissum iri diluvium, si cogi-

διανοια των ἀνθρωπων ἐκ νεοτητος ἐγκειμενη ἐπι τα πονηρα, ἐκετι ἑτως ἐχει πασας τας ἡμερας, ὥσπερ προ τε καταχλυσμε. νεμει γαρ βραχειαν τινα συγγνωμην τοις νεοις, δια το της ἡλικιας εὐολισθον· διόπερ ἐ μη προσθω, φησιν, ἐτι καταρασασθαι την γην δια τα ἐργα των ἀνθρωπων· ὁτι ἐγκειται ἡ διανοια τε ἀνθρωπε ἐπιμελως ἐπι τα πονηρα ἐκ νεοτητος· τετεςι, προοιδα ὁτι ἡ νεοτης τοις ἐσομενοις εὐολισθος ἐςαι. μη τοινυν δεισητε· δια τετο γαρ ἐκετι ἐπαξω ὑμιν ἀφανισμον παντελη.

Και ἠρξατο Νωε ἀνθρωπος γεωργος γης, και ἐφυτευσεν ἀμπελωνα, και ἐπιεν ἐκ τε οἰνε, και ἐμεθυσθη, και ἐγυμνωθη ἐν τῳ οἰκῳ αὐτε.] Οὐκ ᾔδει Νωε την τε οἰνε φυσιν, ὁτι μεθυσκει· και τετο μαρτυρει ἡ γραφη λεγεσα το, ἠρξατο και ἐγυμνωθη.

Τε αὐτε.] Οἰνος γηινος γυμνοι τον νεν της των νοητων γνωσεως.

Τε αὐτε.] Τοιετος ἠν ὁ καρπος τε ξυλε τε γνωςε καλε και πονηρε, οἱος ὁ οἰνος, ὁ τον Νωε γυμνωσας.

Τε αὐτε.] Εἰ και ἐμεθυσθη, και ἐγυμνωθη ὁ Νωε, ἀλλ' ἐν τῳ οἰκῳ αὐτε· ἁγιε γαρ το μη ἐξω τε οἰκε αὐτε γυμνουσθαι.

Οὑτος ἠν γιγας κυνηγος ἐναντιον κυριε τε θεε.] Ο κυνηγος ἐκ ἐπι δικαιων κειται νυν· και τηρει μηποτε ἐδε ἀλλοτε.

Και ἠν πασα ἡ γη χειλος ἑν, και φωνη μια πασι.] Τοις μη νοεσι το, ἐγω και ὁ πατηρ ἑν ἐσμεν, και δια τετο ἀρνεμενοις ὑποςασιν ἰδιαν υἱε, προσοισομεν το, ἠν πασα ἡ γη χειλος ἑν, και φωνη μια πασι. ζητεντες δε διαφοραν χειλες και φωνης, φησομεν την μεν φωνην ἐπι της διαλεκτε τασσεσθαι, ταχα δε το χειλος ἐπι της διανοιας· ἡ το ἐμπαλιν.

Δευτε, και καταβαντες συγχεωμεν αὐτων ἐκει την γλωσσαν, ἱνα μη ἀκεσωσιν ἑκαςος της φωνης τε πλη-[illegible]ον.] Γνωρισμα κακιας το συγχυθηναι τας γλωσσας·

γνωρισμα

tatio hominum a juventute proclivis ad mala, non amplius ita se habuerit omnibus diebus, quemadmodum ante diluvium. Brevem enim quamdam veniam Juvenibus impertitur ob ætatem facile labilem. Quapropter *non addam amplius*, inquit, *maledicere terræ propter opera hominum, quoniam proclivis est cogitatio hominis assidue ad mala a juventute.* Hoc est, prævidi juventutem posterorum facile labilem fore. Ne ergo timueritis. Propterea enim non amplius inducam vobis generalem interitum.

Et cœpit Noe homo agricola, & plantavit vineam, & bibit vinum, & inebriatus est, & nudatus est in domo sua] Non noverat Noe vini naturam, quod inebriat, idque testatur scriptura dicens, *cœpit*, *& nudatus est.*

Ejusdem.] Vinum terræ nudat mentem spiritalium cognitione.

Ejusdem] Talis erat fructus ligni scientiæ boni & mali, quale erat vinum, quod nudavit Noe.

Ejusdem] Etsi inebriatus & nudatus est Noe, at in domo sua. Sancti enim est non extra domum suam nudari.

Hic erat gigas venator ante Dominum Deum.] Venator non inter justos hic ponitur: & vide, ne forte neque alias.

Et erat omnis terra labium unum, & vox una omnibus.] Iis qui non intelligunt, quod scriptum est: *Ego & pater unum sumus*, & propterea negant hypostasin propriam filii, afferemus illud: *erat omnis terra labium unum, & vox una omnibus.* Quærentes autem discrimen labii & vocis, dicemus vocem ad sermonem pertinere, forte autem labium ad cogitationem, aut vice versa.

Venite, & descendentes confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque linguam proximi.] Malitiæ indicium confusio linguarum, virtutis vero indi-

γνωρισμα ἀρετης, ὁτι ἡν παντων των πιςευοντων καρδια, και ψυχη μια. και ὑτω τηρων την γραφην εὑρησεις, ὁτι ὁπυ πληθος ἀριθμυ, ὁπυ σχισμα, ὁπυ διαιρεσις, και διαφωνια, και ὁσα τοιαυτα, κακιας ἐςι γνωρισματα· ὁπυ δε ἑνοτης, και ὁμονοια, και πολλη δυναμις ἐν λογοις, ἀρετης γνωρισματα.

Και ἐζησε Θαρρα ἑβδομηκοντα ἐτη, και ἐγεννησε τον Αβραμ, και τον Ναχωρ, και τον Αρραμ.] Τον πατερα τυ ἑορταζοντος ἐθνυς την ἑβδομαδα ἐγεννησεν ὁ Θαρρα γενομενος ἑβδομηκονταετης: ἐφιςημι δε μηπως τυς τρεις τριδυμυς ἐγεννησεν. ἀλλως γαρ ἑδομηκονταετης ὠν, ὐ δυναιτ' ἀν των τριων ἐκ μιας γενεσθαι πατηρ. ἀλλα και ὐ δηλυνται πλειυς αὐτυ γυναικες.

Και κατεβη Αβραμ εἰς Αἰγυπτον παροικησαι ἐκει, ὁτι ἐνισχυσεν ὁ λιμος ἐπι της γης.] Αβρααμ ὐ κατῳκει Αἰγυπτον, ἀλλα παρῳκει, ὁτι ἐνισχυσεν ὁ λιμος ἐπι της γης.

Οἱ δε Χαναναιοι, και οἱ Φερεζαιοι τοτε κατῳκυν την γην.] Ὡς φαυλοι οἱ Χαναναιοι κατῳκυν, και ὐ παρῳκυν την γην. ὡςε φαυλοι κατοικυσιν, ὐ παροικυσι την γην.

Εἰ συ εἰς ἀριςερα, ἐγω εἰς δεξια· εἰ δε συ εἰς δεξια, ἐγω εἰς ἀριςερα. και τα ἑξης.] Εἰ και ἡ ἐκλογη γεγονε συγχωρηθεισα ἀπο της ἐπιεικειας τυ Αβρααμ τῳ Λωτ' παρατηρητεον ὁτι ὁ μεν ἐκλεξαμενος ὐκ ἀπολαυει της αὐτυ ἐκλογης· ὁ δε παραχωρησας εὐλογημενον ἐχει το καταλελειμμενον.

Ο δε θεος εἰπε προς Αβρααμ, μετα το διαχωρισθηναι τον Λωτ ἀπ' αὐτυ· ἀναβλεψον τοις ὀφθαλμοις συ, και ἰδε ἀπο τυ τοπυ, ὐ νυν συ εἰ, προς βορραν και λιβα, και ἀνατολας και θαλασσαν, ὁτι πασαν την γην, ἡν συ ὁρας, σοι δωσω αὐτην.] Επεται τοις κατορθυσι την ἀρετην ἡ παρα τυ θευ παρακλησις. μετα δε παραχωρησαι τῳ ἀδελφῳ την αἱρεσιν, κἀκεινον το καλλιςον και εὐφορωτατον ἐκλεξασθαι χωριον, ἐπεφανη ὁ θεος τῳ Αβρααμ, λογοις παρακλητικοις και χρηςαις ὑποσχεσεσιν αὐτον ψυχαγωγων, μονονυχι λεγων· γης ταυτης καταφρονησας της ἐλαχιςης και αἰσθητης· ἐγω σοι δωσω

των

cium, quando *erat omnium credentium cor & anima una.* Sicque ſcripturam obſervans invenies, ubicumque eſt multitudo numeri, ubicunque eſt ſchisma, ubicunque eſt diviſio & diſcordia & alia hujuſmodi, malitiæ eſſe indicia; ubi vero unitas & concordia, & multa vis in verbis, ibi virtutis eſſe indicia.

Vixitque Tharra ſeptuaginta annis, & genuit Abram & Nachor & Arram.] Patrem gentis celebrantis feſtivitatem hebdomadæ genuit Tharra ſeptuagenarius. Haud ſcio autem, an tres tergeminos genuerit. Aliter enim ſeptuagenarius cum eſſet, non potuiſſet ex una trium pater fieri. Sed & plures non referuntur ejus uxores.

Et deſcendit Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur ibi, quoniam invaluerat fames ſuper terram.] Abraham non in Ægypto habitabat, ſed peregrinabatur, quoniam invaluerat fames ſuper terram.

Chananæi autem & Pherezæi tunc habitabant in terra.] Chananæi utpote mali habitabant, non peregrinabantur, in terra. Mali itaque habitant, non peregrinantur, in terra.

Si tu ad ſiniſtram, ego ad dexteram; ſi tu ad dexteram, ego ad ſiniſtram, &c.] Etſi Abraham præ manſuetudine eligendi poteſtatem fecit Lotho; obſervandum eſt eum, qui elegit, ſuo delectu non frui, illum autem, qui optionem dedit, benedictum habere, quod ſibi relictum eſt.

Dixitque Deus ad Abram poſtquam ſeparatus eſt ab ipſo Lot: reſpice oculis tuis, & vide a loco, in quo nunc es, ad aquilonem & meridiem, & ad orientem, & ad occidentem, quoniam omnem terram, quam tu vides, tibi dabo.] Qui virtuti dant operam, eos ſequitur a Deo conſolatio. Poſtquam optionem dedit fratri, & ille amœniſſimam & uberrimam elegit regionem, apparuit Deus Abrahamo, cujus animam verbis conſolatoriis, & bonis promiſſionibus recreavit, propemodum dicens: Terram hanc minimam & ſenſibilem contemſiſti; ego tibi dabo manſuetorum terram, quæ eſt in re-

των πραεων την γην την ἐν χωρᾳ των ζωντων. ἀναβλεψον γαρ τοις της διανοιας ὀμμασι, και ἰδε ἀπο τε τοπε, ἐ συ εἰ νυν· τοπος δε τε δικαιε ἡ ἀρετη, ἀφ' ἡς τα ἐν ἐλπισι καραδοκει, και τα ἀποκειμενα ἐν τοις ἐρανοις ἀπεκδεχεται. εἰ γαρ μη τετο ἠν, ποσην εἰκος ἠν αὐτον γην θεωρειν αἰσθητοις ὀφθαλμοις· ἡ ἑως τινος ἀτενισαι ἠδυνατο κυκλῳ περιθεων και περιαγων την ὀψιν;

Ελαβον δε την ἱππον πασαν την Σοδομων] Ιππον Σοδομιτ7αι νυν πρωτον ὠνομασμενην ὡς φαυλοι ἐχειν λεγονται.

Παραγενομενος δε των ἀνασωθεντων7ις, ἀπηγγειλεν Αβραμ τῳ περατη.] Περατης καλειται ὁ Αβρααμ, ἐπειδη ἀπο της Χαλδαιων χωρας διαπερασας την Μεσοποταμιαν, ἠλθεν εἰς τα μερη των Χαναναιων. ἑρμηνευεται δε και τοις περι Ακυλαν Εβραιος.

Και εἰπεν αὐτῳ· ἀναβλεψον εἰς τον ἐρανον, και ἀριθμησον τες ἀςερας, εἰ δυνηση ἐξαριθμησαι αὐτες ἑτως ἐςαι το σπερμα σε.] Τα γαρ γεννηματα φησι της ψυχης τε ἀγιε, και πληθει και λαμπροτητ7ι, ἀτε θεε συνεργησαντος, τοσαυ7α και τοιαυτα γενεσθαι. αὐτα παριςησι την θειαν εὐλογιαν.

Εἰπε δε, δεσποτα κυριε, κατα τι γνωσομαι ὁτι κληρονομησω αὐτην. και τα ἑξης.] Οὐκ ἠν κατα τον πιςευσαντα πιςιν λελογισμενην αὐτῳ εἰς δικαιοσυνην ἀπιςειν, ὡς ἀν τις οἰηθειη. ἀλλα μηποτε πιςευσας προ7ερον, νυν και γνωσιν αἰτει την περι των πεπιςευμενων. ἐ νομοθετει δε τῳ Αβρααμ δυειν ὁ θεος, ἀλλ' ἐπειδη οἱ παλαιοτα7οι τας ὁρκωμοσιας δια τετων ἐβεβαιεν.

Τεταρτη δε γενεᾳ ἀποςραφησονται ὡδε· ἐπω γαρ ἀναπεπληρωνται αἱ ἁμαρτιαι των Αμορραιων ἑως τε νυν.] Ετων ὑ. δοσις, εἰς το πληθυνθηναι μεν τε Αβρααμ το σπερμα, γενεσθαι δε7α γενομενα σημεια. πως ἐν το, ἐπω ἀνεπληρωθησαν αἱ ἁμαρτιαι των Αμορραιων; ἱνα δειξῃ, ὁτι εὐλογως ἐκβαλλονται δι' ἁμαρτιας. και γαρ ὁταν λεγει, μετεμεληθην, ἐ τετο λεγει ὁ πασχει, ἐτε

τετο

gione viventium. Reſpice enim mentis oculis, & vide a loco, in quo tu nunc es. Locus autem juſti virtus eſt, a qua, quæ ſperanda ſunt, cupide exſpectat, & quæ in cœlis repoſita ſunt, præſtolatur. Niſi enim ita ſe res haberet, quantam veriſimile eſt ipſum oculis carneis conſpexiſſe terram aut uſquequo poterat attente intueri, circumagens & circumvolvens oculos?

Ceperunt autem omnem, equitatum Sodomorum.] Equitatum hoc loco primum nominatum Sodomitæ ut mali habere dicuntur.

Adveniens autem quis eorum, qui evaſerant, nunciavit Abram tranſitori.] *Tranſitor* vocatur Abraham, quia ex Chaldæorum regione trajecta Meſopotamia venit in partes Chananæorum. Interpretatur autem Aquila, *Hebraus.*

Et dixit ei: Reſpice in cœlum, & numera ſtellas, ſi poteris numerare eas: ſic erit ſemen tuum.] Progeniem enim animæ juſti, & multitudine & claritate, Deo videlicet cooperante, tantam & talem eſſe ait. Ipſa demonſtrat divinam benedictionem.

Dixit autem: Dominator Domine, unde ſciam, quod hareditate capiam illam? & cætera.] Qui credidit ea fide, quæ reputata eſt ei ad juſtitiam, hunc non veriſimile eſt diffiſum eſſe, ut quiſpiam exiſtimaverit. Sed forte qui prius credidit, nunc etiam quærit, unde cognoſcat, quæ ſe habiturum credidit. Non præcipit autem Abrahamo Deus, ut ſacrificet, ſed quia veteres ſua fœdera his firmabant.

Quarta autem generatione revertentur huc. Nondum enim impleta ſunt peccata Amorrhaorum uſque nunc.] Quadringentorum annorum ſpatium datum eſt, ut multiplicaretur Abrahæ ſemen, & fierent ſigna, quæ contigerunt. Quid ergo hoc, *nondum impleta ſunt peccata Amorrhæorum?* ut oſtenderet eos jure expelli propter peccata. Etenim cum ait: *Pœnitet me*, non hoc dicit,

quod

τουτο πασχει ὁ λεγει, ἀλλα την του γενομενου ἀτοπιαν παριστησιν. και μετ' ὀλιγα. ἐπειτα ἠσαν παλαι ἐν μεν Παλαιστινῃ δικαιοι, ὁ Μελχισεδεκ και ἀλλοι πολλοι. οὐ γαρ ἠν ἁπλως ἱερευς μη ὀντων των πειθομενων. οὐπω οὐν ἀναπεπληρωνται ἀντι του, οὐπω ἐκλελοιπεν ὁσιος ἐξ αὐτων· οὐπω πεπληρωνται, και τετελειωμενοι εἰσιν ἁμαρτιαις. δεκα γαρ δικαιοι ῥυονται την πολιν· τοτε δε, οὐκ ὀλιγοι ἠσαν.

Ταπεινωσουσιν αὐτους τετρακοσια ἐτη.] Δια τι δε περισσα ἐτη λεγει ὁ ἀποστολος λ'. τατε της διαθηκης, ἡν ἐποιησατο μετα του Αβρααμ, και της ἐξ Αἰγυπτου πορειας ἐν τῃ ἐρημῳ, και της του νομου δοσεως; οὐ μαχεται τα ἐνταυθα τοις ἐν τῃ ἐξοδῳ γεγραμμενοις. ἐκει γαρ εἰρηται, μετα υλ'. ἐτη ἐξηλθεν ἡ δυναμις κυριου ἐκ του Αἰγυπτου· ἐνταυθα δε μετα υ'. φησιν. ἀλλ' ἐπιστησαι δει, ὁτι οὐκ ἐρρεθη, ὡς πληρωθεντων των υ'. ἐτων ἐξηλθον, ἀλλα μετα υ'. ἐτη, ὁπερ ἐμφαινει και τα λ'.

Και ἠτιμασθη ἡ κυρια αὐτης ἐναντιον αὐτης.] Επιτηδες οὐκ ἐσαφηνισθη το, ὑπο τινος, ἱνα ἡμεις ζητησαντες εὑρωμεν, ὁτι πεφυκεν ἀτιμαζεσθαι ἀρετη, ἡνικα τα προπαιδευματα γεννησῃ· οὐ παντως ὑπο του Αβρααμ, ἀλλ' ἠτοι ὑπο της παιδισκης, ἡ των χαιροντων προ της γενεσεως των κρειττονων τοις γεννημασιν αὐτης.

Και οὐ κληθησεται ἐτι το ὀνομα σου Αβραμ, ἀλλ' ἐσται το ὀνομα σου Αβρααμ.] τας ἑρμηνειας των ὀνοματων ζητει· δυναμει γαρ ὠνομασθησαν ὑπο του ἁγιου πνευματος· ἀλλα μην και τουτο χρη εἰδεναι, ὁτι τα ὀνοματα ἑξεων ἐστι, και καταστασεων, και ποιοτητων δηλωτικα· ἐξ ὡν ἐστιν ἰδειν την ἐπιτηδειοτητα του ὀνομαζομενου.

Εἰπε δε Αβρααμ προς τον θεον, Ισμαηλ οὐτος ζητω ἐναντιων σου.] Εξαιρετον τι ἠξιου περι του Ισμαηλ ὁ Αβρααμ, οὐκ ἀρκουμενος τῳ, ζητω· διο προσεθηκεν· ἐναντιον σου. το γαρ ζην ἐναντιον κυριου, μακαριων ἐστι και των ἁγιων μονων.

Αβρααμ

quod patitur, neque hoc patitur, quod dicit, ſed facti indignitatem oſtendit. *Et paucis interjectis.* Deinde erant olim in Paleſtina juſti, Melchiſedech & alii plurimi. Neque enim ſolus erat ſacerdos, abſque plebe fideli. *Nondum* ergo *impleta ſunt*, dictum eſt pro eo: nondum ex ipſis defecit ſanctus, nondum perfecti & conſummati ſunt in peccatis. Decem enim juſti liberant urbem, tunc autem non pauci erant.

Humiliabunt eos quadringentis annis.] Cur præterea addit Apoſtolus triginta annos, & quæ pertinent cum ad fœdus quod pepigit cum Abraham, tum ad profectionem ex Ægypto in Eremo, & ad legem datam? Non pugnant, quæ hoc loco leguntur, cum iis, quæ in Exodo ſcripta ſunt. Ibi enim dictum eſt poſt quadringentos & trigiuta annos exiiſſe exercitum Domini de Ægypto, hic autem poſt quadringentos: ſed animadvertendum eſt non dictum eſſe expletis quadringentis annis exiiſſe, ſed poſt quadringentos annos, quod quidem oſtendit & triginta.

Et deſpecta eſt domina ejus in conſpectu, illius.] Data opera declaratum non eſt, a quo, ut inquirendo inveniremus virtutem, poſteaquam liberales artes genuit, deſpectui haberi ſolere, non quidem ullo modo ab Abraham, ſed vel ab ancilla, vel ab iis, qui ejus prole delectantur, antequam præſtantiora & meliora nata ſint.

Et non vocabitur amplius nomen tuum Abram, ſed erit nomen tuum Abraham.] Interpretationes nominum quære. Virtute enim impoſita ſunt a Spiritu ſancto. Quin & illud ſcire oportet nominibus habitus, affectiones & qualitates indicari, unde noſcere eſt ejus, cui nomina impoſita ſunt, animi dotes.

Dixit autem Abraham ad Deum: Iſmael iſte vivat ante te.] Eximium quid orabat pro Iſmaële Abraham, nec ſatis ei fuit precari: *vivat*: ſed addidit, *ante te.* Vivere enim ante Dominum ſolummodo eſt beatorum atque ſanctorum.

Abra-

Αβρααμ δε και Σαῤῥα πρεσβυτεροι προβεβηκοτες ἡμερων.] Μηποτε ἐπι δικαιων μονων το, προβεβηκοτες ἡμερων, τετακται. ὅπερ ἐαν ὑτως ἐχει, ὑδεις φαυλος προβεβηκε.

Και ἐγγισας Αβρααμ εἰπε· μη συναπολεσης δικαιον μετα ἀσεβυς.] Εγκωμιον τυτο τυ Αβρααμ. δηλυται γαρ το βεβαιον της ἐυσεβειας αὐτυ, διο και ἐγγισαι δεδυνηται· το δε ἐγγισαι ὑ σωματικως νοητεον.

Λωτ δε ἐκαθητο παρα την πυλην Σοδομων.] Οὐκ ἠν ἐνδον Σοδομων Λωτ, ἀλλα παρα την πυλην. εἰποιμι δ' ἀν αὐτος, ὁν τροπον ἐξω της σκηνης ὁ Αβρααμ ἐκαθητο ἐπιτηρων δια φιλοξενιαν, και παρα καιρον, τυς διοδευοντας· μεσημβρια γαρ ἠν. ὑτως ὁ ἐκεινυ συγγενης και μιμητης των τροπων ἐκαθεζετο παρα τῃ πυλῃ, προτρεπομενος τυς παριοντας, και ἑσπερας ἠδη καταλαβυσης· εἰδως μαλιςα των ἐν Σοδομοις την ἀσεβειαν, και ὡς ὑκ ἐςιν ἐκεισε τοις ξενοις ἀναπαυςις.

Και κατεβιασατο αὐτυς, και εἰσηλθον εἰς τον οἰκον αὐτυ.] Επειδη μη τοιυτος ἠν ὁ Λωτ οἱος ὁ Αβρααμ, δια τυτο ὀκνυντες διελθειν προς αὐτον, βιας χρηζυσιν.

Τυς δε ἀνδρας τυς ὀντας ἐπι της θυρας τυ οἰκυ, ἐπαταξαν ἀορασιᾳ.] Επ' ἀγαθῳ πατασσονται ἀορασιᾳ οἱ κακως τῃ ὁρασει χρησαμενοι, και εἰς το ἁμαρτανειν ἐμποδιζομενοι ὑπο της ἀορασιας.

Και κατεςρεψε πασας τας πολεις ταυτας, και πασαν την περιχωρον, και παντας τυς κατοικυντας ἐν ταις πολεσι, και παντα τα ἀνατελλοντα ἐκ της γης.] Ο κυριος ὑ μονον τυς ἀσεβεις ἀπολλυσι, ἀλλα και τας τροφας αὐτων, ὑσας σοδομιτικας και ἐπιβλαβεις, ἐν αἱς ἐςι και ἀμπελος, περι ἡς γεγραπται, ἐκ γαρ ἀμπελυ Σοδομων ἡ ἀμπελος αὐτων, και ἡ κληματις αὐτων ἐκ Γομοῤῥας.

Και ἐπεβλεψεν ἡ γυνη αὐτυ εἰς τα ὀπισω, και ἐγενετο ςηλη ἁλος.] Οὐδεν ὠνησε την γυναικα Λωτ, το κεκρατηϑαι ὑπο των ἀγγελων, εἰ και ἐξηλθεν ἐξω Σοδομων, ἐπειπερ ἐςραφη εἰς τυπισω.

Αβιμε-

Abraham autem & Sarra senes progressi in diebus.] Fortassis de solis justis dictum est: *progressi in diebus.* Quod si ita se res habet, nullus malus progressus est.

Et appropinquans Abraham dixit: Ne perdas justum cum impio.] Encomium hoc est Abrahæ. Pietatis enim ejus indicatur firmitas; quapropter & approximare potuit. Illud autem approximare non corporaliter intelligendum est.

Lot autem sedebat ad portam Sodomorum.] Non erat intus Sodomæ Lot, sed ad portam. Dixerim autem ego, quemadmodum extra tabernaculum sedebat Abraham, præ hospitalitate etiam intempestive (erat enim meridies) observans prætereuntes, ita ejus consanguineum & morum imitatorem sedisse in foribus, ut invitaret prætereuntes, etiam vespere jam facto. Noverat quippe Sodomitarum impietatem, nec ullam ibi esse peregrinis quietem.

Et coegit eos, & ingressi sunt in domum suam.] Quoniam non talis erat Lot, qualis Abraham, propterea qui ad ipsum ingredi gravabantur, opus fuit, ut cogerentur.

Viros autem, qui erant ad januam domus, percusserunt cæcitate.] In bonum percutiuntur cæcitate, qui male visu utebantur, quosque, ne peccent, impedit cæcitas.

Et evertit omnes civitates has, & omnem circa regionem, & omnes habitatores urbium, & omnes fructus terræ.] Dominus non solum impios perdit, sed & cibos eorum Sodomiticos & noxios, in quibus est etiam vinea, de qua scriptum est: *De vinea enim Sodomorum vinea eorum, & sarmentum eorum ex Gomorrha.*

Et respexit uxor ejus post se, & facta est statua salis.] Nihil profuit uxori Lot jussu & imperio Angelorum exiisse ex Sodomis, quandoquidem conversa est retrorsum.

Abime-

Αβιμελεχ δε ȣχ ἡψατο αὐτης.] Εμφασιν ἐχει το, ȣχ ἡψατο, ὡς το, καλον ἀνθρωπῳ γυναικος μη ἁπτεσθαι· ὁπερ ἐςι και χωρις μιξεως κατα μηδεν ἀλλο παθητικως, ἠτοι ἐνιδειν, ἡ ἀψασθαι γυναικος. ὁ θεος μεντοι ȣκ ἀφηκεν ἀψασθαι τον Αβιμελεχ αὐτης· ταχα και παντα τον ἀκρως συμφρονȣντα· θεοσδοτον γαρ το τοιȣτον.

Και εἰπεν Αβρααμ τοις παισιν αὐτȣ· καθισατε αὐτȣ μετα της ὀνȣ· ἐγω δε και το παιδαριον διελευσομεθα ἑως ὡδε, και προσκυνησαντες ὑποςρεψομεν προς ὑμας.] Ταυτα εἰπε, λογισαμενος ὁτι και ἐκ νεκρων ἐγειρειν δυνατος ὁ θεος.

Ελαβε δε Αβρααμ τα ξυλα της ὁλοκαρπωσεως, και ἐπεθηκεν Ισαακ τῳ υἱῳ αὐτȣ.] Επωμαδιον γαρ ἐχων τον οἰκειον ςαυρον ἐξω της πυλης ἐπαθεν ὁ χριςος ȣκ ἐξ ἀνθρωπινης ἰσχυος βεβιασμενος εἰς το παθος, ἀλλ' ἐκ θεληματος οἰκειȣ, και βȣλησει τȣ θεȣ και πατρος.

Ιδȣ τετοκε Μελχα και αὐτη υἱȣς Ναχωρ τῳ ἀδελφῳ σȣ, τον Ωζ πρωτοτοκον. και τα ἑξης.] Μελχα ἑρμηνευȣσι βασιλειαν· Ωζ, βȣλευομενον. Ναχορ, ἀναπαυσιν φωτος· Βαυζ, ἐξȣδενωμενον· Καμȣηλ, ἀναςασιν θεȣ· Συρων, μετεωρον· χαζαδ, ψευδος· Αζαυ, ὁρωντα· φαλδακ, πτωσιν ἐνδεȣς, ἡ πτωσιν πτωχειας· Ιεδλαφ, χειρος περισσειαν, ἡ χειρα λαβε· Βαθȣηλ, ἐνοικον θεȣ, ἡ θυγαθερα θεȣ· Ρεβεκκα, ὑπομονην· Ρεεμα, ὁρασιν προσδοκωμενην· Taαμ, διαμηρυκωμενον· Τοχως, σιγην· Μωχαν, ἐντερον κενον.

Ιδȣ ἐγω ἑςηκα ἐπι της πηγης τȣ ὑδατος.] Διο φιλοτιμητεον ἑςηκεναι ἐπι της πηγης, ἱνα μη και ἐφ' ἡμων ἁρμοση το, ἐμε ἐγκατελιπον πηγην ὑδατος ζωντος.

Και ἐςαι ἡ παρθενος, ᾐ ἀν ἐγω εἰπω, ἐπικλινον την ὑδριαν σȣ, και τα ἑξης.] Πρεπȣσα ἡ φωνη τῳ πρεσβυτη της οἰκιας τȣ Αβρααμ, και ἁρμοζȣσα τῳ ἀρχοντι παντων των αὐτȣ. και ὁρα σοφιαν, οἱον τιθησι σημειον.

Ο δε

Abimelech vero non tetigit eam.] Emphasim habet illud, *non tetigit*, quemadmodum & istud: *bonum homini mulierem non tangere*; quod est sine coitu & sine ullo alio affectu aut respicere aut tangere mulierem. Cæterum Deus non permisit, ut Abimelech, forte etiam, omnis, qui pariter alte sentit, tangeret eam. Hoc enim est donum Dei.

Et dixit Abraham ad pueros suos: Sedete hic cum asino, ego autem & puer pergemus illuc usque, & postquam adoraverimus, revertemur ad vos.] Hæc dixit, *cogitans quod etiam ex mortuis suscitare potens est Deus.*

Accepit autem Abraham ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum.] Super humeros enim habens propriam crucem extra portam passus est Christus, non humana vi coactus pati, sed ex proprio motu, atque voluntate Dei & patris.

Ecce peperit Melcha & ipsa filios Nachor fratri tuo, Oz, primogenitum, &c.] Melcha interpretantur regnum; Oz, deliberantem; Nachor, requiem lucis; Bauz, pro nihilo habitum; Camuel, resurrectionem Dei; Syron, excelsum; Chasab, mendacium; Azau, videntem; Phaldac, lapsum pauperis, aut lapsum paupertatis; Jedlaph, manus abundantiam, vel manum cape; Bathuel, domesticum Dei, vel filiam Dei; Rebecca, patientiam; Reema, visionem exspectatam; Taam, ruminantem; Jochos, silentium; Mochan, intestinum vacuum.

Ecce ego sto ad fontem aquæ.] Quapropter conandum est stare ad fontem, ut nobis non conveniat illud: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.*

Et erit virgo, cui ego dixero, inclina hydriam tuam, &c.] Conveniens vox seni famulo domus Abrahæ, & apta principi omnium ejus bonorum. Et vide sapientiam; quale ponit signum.

Ο δε ἀνθρωπος κατεμανθανεν αὐτην, και παρεσιωπα, τȣ γνωναι ει ευωδωκε κυριος την ὁδον αὐτȣ ἡ ȣ.] Εντευθεν ἐςι διδαχθηναι, ὁτι καλον ἐςι τον προσευχομενον, μη μετα αἰσθητης ἀκȣομενον της φωνης προσευχεσθαι, ἀλλ᾽ ἐν τῃ καρδιᾳ τῳ ἐταζοντι καρδιας και νεφρȣς.

Ισαακ δε ἐπορευετο δια της ἐρημȣ κατα το φρεαρ της ὁρασεως. Πρεπȣσα πορεια τῳ ἁγιῳ δια μεν την πολλην ἀναχωρησιν πορευομενῳ δια της ἐρημȣ· δια δε την περι των εἰς θεον θεωριαν πορευομενῳ κατα το φρεαρ της ὁρασεως.

Και ἐξηλθεν Ισαακ ἀδολεσχησαι εἰς το πεδιον το προς δειλης.] Εξελθειν δει των γηινων τον μελλοντα περι των θειων ὁμιλειν, ὁπερ ἀδολεσχησαι νυν ὠνομασεν. ȣ προσκειται δε τινι· εἰκοτως, ἐπει μηδε ἀνθρωπων ἡ τοιαυτη ὁμιλια γινεται· ἀλλ᾽ ἠτοι προς θεον, ἡ αὐτȣ τινος προς ἑαυτον.

Τȣ αὐτȣ.] Το δε, προς δειλης, συμβολον ἐςι τȣ μολις ἐπι γηρως δυνασθαι τινα ἐλθοντα μετα καταληψεως των θειοτερων ὁμιλειν.

Προσθεμενος δε Αβρααμ ἐλαβε γυναικα, ᾗ ὀνομα Χεττȣρα. ἐτεκε δε αὐτῳ τον Ζεμβραν. και τα ἑξης.] Απο των τεκνων Χεττȣρας ἐθνη γεγονε πλεισα, ἁ κατῳκησαν την Τρωγλοδυτην ἐρημον, και την εὐδαιμονα Αραβιαν, και την διηκȣσαν, τȣτε Μαδιανιτιν, και την πολιν Μαδιαμ παρακειμενην τῃ ὑπερ την Αραβιαν ἐρημῳ ἀντικρυς Φαράν εἰς ἀνατολας της ἐρυθρας θαλασσης· ὁθεν το Μαδιανιτων ἐθνος ἀπο Μαδιαμ υἱȣ Αβρααμ και Χεττȣρας· ὡς εἰναι δηλον ἐκ τȣτȣ, ὁτι ὁ Ιοθωρ ὁ πενθερος Μωυσεως ἀπογονος ἠν τȣ Αβρααμ και συγγενης Μωυσεως.

Τȣ αὐτȣ.] Χεττȣρα ἑρμηνευεται μικροτερα, ἡ ὑποδεεςερα. Ιεσβωκ, ἀφεσις, ἡ ἀφησει. Σωιε, χρηςος λαος. Σαβαν, ἀποςροφη. Θαιμαν, ἐκλειψεις αὐτων, ἡ συντελȣμενοι. Δαιδαν, ἱκανη κρισις, ἡ μονοτης. Ραγȣηλ, φιλος ἰσχυρος, ἡ ποιμανσια Θεȣ. Ναβδεηλ, δȣλευων τῳ Θεῳ· Ασσȣριειμ, ἑδραιοι, ἡ κατευθυνοντες. Λατȣσιειμ, σφυροκοποι. Γεφαρ, ἐνδεης, ἡ ἐλλειπων.

Homo autem observabat eam, & tacebat, ut nosceret, utrum prosperum iter suum fecisset Dominus, an non.] Hinc discere est satius esse, ut qui orat, non cum sensili, qua audiatur, voce, sed in corde oret eum, qui scrutatur corda & renes.

Isaac autem ambulabat per Eremum juxta puteum visionis. Dignum iter sancto, qui per multum quidem secessum ambulabat in Eremo, per rerum vero divinarum contemplationem ambulabat juxta puteum visionis.

Et egressus est Isaac ad confabulandum in agro sub vesperam.] De terrenis exeundum est ei, qui de divinis colloquium habiturus est. Hoc enim nunc confabulari nominavit. Non additur, quicum, & merito; neque enim hominum est ejusmodi colloquium, sed aut cum Deo, aut sui ipsius secum.

Ejusdem.] Illud autem, *sub vesperam*, significat vix posse eum, qui ad senilem pervenit ætatem, res divinas comprehendere & de iisdem colloqui.

Abraham autem accepit aliam uxorem, cui nomen Cetura. Peperit autem ei Zemrban, &c.] E filiis Ceturæ plurimæ natæ sunt gentes, quæ habitarunt Troglodyten desertam, & felicem Arabiam, eam quæ ultra est, nec-non Madianitidem, civitatemque Madiam adjacentem deserto, quod est ultra Arabiam, e regione Pharan, ad orientem rubri maris. Unde Madianitarum genus a Madiam filio Abraham & Ceturæ; ita ut hinc palam fiat, Jothor socerum Moysis oriundum esse ex Abraham, & Moysis consanguineum.

Ejusdem.] Cetura interpretatur, minor, vel inferior; Jesboc, dimissio, vel dimittet; Soue, bonus populus; Saban, aversio; Thæman, deliquium eorum, vel perfecti; Dædan, idoneum judicium, vel solitarius; Raguel, amicus fortis, vel pastor Dei; Nabdeel, serviens Deo; Assouriim, firmi, vel dirigentes; Latusiim, malleatores; Gephar, inops, vel de-

πων. Αφερ, χυς, ἡ γηινος, ἡ σποδος. Ενωχ, Χαρις συ. Αβιδα, πατρος μυ ὑψος· Εφρων, χυς, ἡ γηινος, ἡ σποδος. Σααρ, μεσημβρια· Δυμα, σιωπη. Μαμβρη, ἀπο ὁρασεως. Μασση, ἐπαρσις. Ισμαηλ, ἀκοη θευ. Χοδδαδ, μετρον κενυμενον. Ναβαιωθ, προφητεια. Θαιμαν, συντελεια. Κηδαρ, σκοτασμος. Ιετυρ, ἐξωρισμενος. Ναβδεηλ, δυλευων θεῳ· Ναφες, ἀναψυχη· Μασμαν, προσοχη, ἡ ἀκοη. Κεδμα, ἐμπροσθιος. Μασσαμ, ἐξ ἡδυσμων. Ευιλατ, ὠδινυσα. Συρ, τειχος.

Κατοικησον δε ἐν τῃ γῃ, ᾗ ἀν σοι εἰπω· και παροικει ἐν τῃ γῃ ταυτῃ, και ἐσομαι μετα συ, και εὐλογησω σε.] Εἰ πυ χρη κατοικειν ἐκπροςαγματος Θευ, παροικησει τις, ἐςιν ὁ θεος μετ᾽ αὐτυ, και εὐλογει αὐτον. εἰδε ὁπυ ὑ δει παροικειν, κατοικησει τις, ὑκ ἐςιν ὁ θεος μετ᾽ αὐτυ, ὑδε εὐλογησει αὐτον.

Ανθ᾽ ὧν ὑπηκυσεν Αβρααμ της ἐμης φωνης, και ἐφυλαξε τα προςαγματα μυ και τα δικαιωματα μυ, και τα νομιμα μυ.] Εἰ μηπω ἠν ὁ κατα Μωυσεα νομος γεγραμμενος, ἐφυλαξε δε Αβρααμ τα εἰρημενα, ὑτως αὐτα ἐφυλαξεν, ὡς ἐθνη τα μη νομον ἐχοντα, και φυσει τα τυ νομυ ποιυντα· ἐνδεικνυμενοι το ἐργον τυ νομυ γραπτον ἐν ταις καρδιαις αὐτων, μαρτυρυμενης αὐτων της συνειδησεως, καθα φησιν ὁ ἀποςολος.

Και ὠρυξαν οἱ παιδες Ισαακ ἐν τῃ φαραγγι Γεραρων· και εὑρον ἐκειν φρεαρ ὑδατος ζωντος.] Φιλοτιμητεον ἑκαςῳ εὐχομενῳ εἰναι τεκνον τυ Ισαακ ταυτα νοησαι τα φρεατα, και ὀρυξαι αὐτα ἐν ἑαυτῳ.

Απαρας δε ἐκειθεν ὠρυξε φρεαρ ἑτερον, και ὑκ ἐμαχεσαντο περι αὐτυ.] Δια δε τυ μη ἀνθιςασθαι τοις ἀδικυσι, δεικνυσιν ὁτι ἀληθως ἠν ἀπλαςος. ὁθεν ἀποδεξαμενος αὐτον της ἀνεξικακιας ὁ θεος, ἐπιφαινεται αὐτῳ, και ἐπαγγελλεται την γην, ἱνα μη ἀθυμῃ, ὁτι ὡς ξενος παροικος πρυκειτο τοις ἀδικειν βυλομενοις πληρων το εἰρημενον ἑκαςοτε, ἐαν διωκωσιν ὑμας.

Και

ficiens; Apher, pulvis aut terrenus, aut cinis; Enoch, gratia tua; Abida, patris mei celsitudo; Ephron, pulvis, aut terrenus, aut cinis; Saar, meridies; Iduma, silentium; Mambre, a visione; Masse, elevatio; Ismael, auditus Dei; Choddad, mensura vacua; Nabæoth, prophetia; Thæman, perfectio; Cedar, obscuritas; Jetur, exul; Nabdeel, serviens Deo; Naphes, refrigeratio; Masman, attentio, vel auditus; Cedma, anterior; Massan, ex suavitatibus; Evilat, parturiens; Sur, murus.

Habita autem in terra, quam dixero tibi, & peregrinare in terra hac, & ero tecum, & benedicam tibi.] Si ubi habitare præcipit Deus, peregrinatur quis, Deus est cum eo, & benedicit ei; si autem ubi non peregrinandum est, habitat, non est Deus cum eo, nec benedicit ei.

Pro eo quod audivit Abraham vocem meam, & custodivit mandata mea, & justificationes meas, & leges meas.] Si nondum scripta erat lex Mosaica, custodivit autem Abraham, quæ dicta sunt, sic ea servavit, ut *gentes, quæ legem non habent, & natura, quæ legis sunt, faciunt, ostendentes opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente eorum conscientia*, quemadmodum ait Apostolus.

Et foderunt pueri Isaac in convalle Geraræ, & invenerunt ibi puteum aquæ vivæ.] Omnis qui cupit esse filius Isaac, omnem dare debet operam, ut hos intelligat puteos, & eos fodiat in seipso.

Profectus autem inde fodit alium puteum, & non contenderunt pro eo.] Cum non resistit injuriosis, ostendit se vere esse simplicem. Quapropter Deus, probata & laudata ipsius lenitate, apparet ei, & promittit terram, ne animum despondeat, quod velut peregrinus & incola eorum injuriis pateat, qui nocere voluerint, adimplens, quod dictum est alibi, *si persequuntur vos.*

Και ειπεν· ἡ μεν φωνη, φωνη Ιακωβ.] Την ευσεβη φωνην ουκ αν λεχθεισαν ὑπο του Ησαυ· ὁ παρεδωκεν ὁ θεος σου εναντιον μου. επιγνους ὁ Ισαακ, ειπεν· ἡ φωνη, φωνη Ιακωβ.

Και ειπεν· ιδου οσμη του υἱου μου, ὡς οσμη αγρου πληρους, ὁν ευλογησε κυριος.] Σαφως ουκ αισθητη ην ἡ οσμη. ποια γαρ αν οσμη δυναται ειναι οσμη αγρου παραβαλλομενη; αλλα μηποτε τοιαυτη ην αυτη, ὁποιαν ὁ αποστολος εχων εφασκε, Χριστου ευωδια εσμεν τῳ θεῳ εν παντι τοπῳ. εγω δε ἡγουμαι και ἑκαστην αρετην ιδιαν εχειν ευωδιαν, ἡτις εστι συμπληρωτικη των αρετων. και εκ του εναντιου δε αἱ κακιαι δυσωδεις εισι κατα τον ειποντα· προσωζεσαν, και εσαπησαν οἱ μωλωπες μου. πρεπει δε τῳ κυριῳ τον αυτῳ ευωδη των αρετων αγρον ευλογειν.

Και ειπεν αυτῳ, ιδου Ησαυ ὁ αδελφος σου απειλει σοι του αποκτειναι σε. νυν ουν τεκνον ακουσον μου της φωνης και αναστας αποδραθιεις την Μεσοποταμιαν.] Μανθανομεν απο τουτων, ὁτι δει αποδιδρασκειν τους επιβουλευοντας, και διωγμους φευγειν, ει και ὀπτασιων καταξιωθωμεν, ὡς ὁ Ιακωβ. παρακληθειη δ' αν τις ιδων τα παρακολουθησαντα τῳ Ιακωβ φευγοντι απο του Ησαυ· ὀπτασιων τε γαρ ηξιωθη, και πατηρ γεγενηται δωδεκα φυλων· και επανερχομενος απο της δια τον διωγμον φυγης, γινεται αντι Ιακωβ Ισραηλ.

Ου ληψη γυναικα εκ των θυγαθερων Χανααν.] Αἱ θυγαθερες Χανααν πονηραι εισιν, ουκ εναντιον Ησαυ, αλλ' εναντιον Ισαακ του πατρος αυτου.

Ιδων δε κυριος ὁ θεος, ὁτι μισειται Λεια, ηνοιξε την μητραν αυτης.] Ανοιγει μητραν επι ἁγιων γεννησει. κατα δε τον πνευματικον νομον ψυχης ανοιγει μητραν, ἱνα γεννηση θεου λογον ἡ εσομενη αυτου μητηρ.

Του αυτου.] πρωτη γαρ ετεκνωσε τῳ θεῳ την Ιουδαιων συναγωγην και πληθυν ἡ εν χρονῳ πρεσβυτερα.

Ειπε δε αυτῳ Λαβαν, ει ευρον χαριν εναντιον σου· οιωνισαμην αν· ευλογησε γαρ με ὁ θεος επι τη ση εισοδῳ.]

Et dixit: Vox quidem, vox Jacob est.] Piam vocem, quam non proferret Esau, *quod tradidit Deus tuus ante me*, cum agnovisset Isaac, dixit: *Vox quidem, vox Jacob est.*

Et dixit: Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.] Liquet sensilem non fuisse odorem. Qualis enim esse queat odor, qui odori agri comparatur? sed forte talis erat, qualem habens Apostolus dicebat: *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco.* Ego autem arbitror quamlibet virtutem proprium habere bonum odorem, qui complementum est virtutum. Econtrario vitia male olent juxta eum, qui dixit: *Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ.* Deum autem par est ei, qui ipsi boni odoris est, agro virtutum benedicere.

Et dixit ei: Ecce Esau frater tuus minatur tibi, ut occidat te; nunc ergo fili audi vocem meam, & surgens fuge in Mesopotamiam.] Ex his discimus fugiendum esse ab insidiatoribus & persequutionibus, quamvis visiones nobis obtigerint sicut Jacob. Consolationem autem parit consideratio bonorum, quæ Jacobi fugam ab Esau exceperunt. Visionibus enim dignatus est, & pater effectus duodecim tribuum: & reversus a fuga, cui propter persequutionem se dederat, pro Jacob fit Israel.

Non accipies uxorem de filiabus Chanaan.] Filiæ Chanaan malæ sunt non in conspectu Esau, sed in conspectu Isaac patris ejus.

Videns autem Dominus Deus odio esse Liam, aperuit vulvam ejus.] Aperit vulvam in ortu Sanctorum; juxta autem spiritalem legem, animæ vulvam aperit, ut pariat Dei Verbum, quæ hujus futura est mater.

Ejusdem] Prior enim & quæ ætate provectior erat, Deo peperit Judæorum synagogam & multitudinem.

Dixit autem ei Laban, si inveni gratiam in conspectu tuo, augurabor: benedixit enim mihi Deus in introitu

σοδῳ.] Οὐκ ἐςι μεν οἰωνισμος ἐν Ιακωβ· ὁ δε Λαβαν φησιν, οἰωνισαμην ἀν, ὡς ἀλλοτριος της τȣ Ιακωβ προαιρεσεως, ἧς ἐ τελεον ἀλλοτριος ἦν, προςιθεις τῳ, οἰωνισαμην, και το, εὐλογησε γαρ με ὁ θεος ἐπι τῃ σῃ εἰσοδῳ.

Ελαβε δε ἑαυτῳ Ιακωβ ῥαβδον ςυρακινην χλωραν και καρυινην, και πλατανȣ.] Αἱ τρεις ῥαβδοι συμβολικως ἠτοι αἱ τρεις δυναμεις της ψυχης εἰσι, το λογικον, το θυμικον, το ἐπιθυμητικον· ἠτοι αἱ τρεις θεωριαι των σωματων, των ἀσωματων της ἁγιας τριαδος· ἠτοι γενικως ἡ πρακτικη δια της καρυινης· ἡ θεωρητικη, δια της ςυρακινης· δια δε της πλατανȣ τον κοσμον τȣτον, και την θεωριαν αὐτȣ ἠνιξατο. το περισυρειν το χλωρον τȣτȣ, την ἀποταξιαν αὐτȣ σημαινει· και της μεν πρακτικης το χλωρον ἐςι το ἠδυπαθες· της δε θεωριας, το περι τα σωματα ἀσχολεισθαι· το δε χλωρον των δυο ἀλλων ἐκδοχων βασανιζε.

Εἰπε δε κυριος προς Ιακωβ, ἀποςρεφȣ εἰς την γην τȣ πατρος σȣ, και εἰς την γενεαν σȣ· και ἐσομαι μετα σȣ.] Οτε ἐκαρποφορησεν Ιακωβ, και ἐπλȣτησεν ἐξω της γενεας αὐτȣ τυγχανων, τοτε εἰπεν αὐτῳ κυριος, ἀποςρεφȣ εἰς την γην τȣ πατρος σȣ. τοιȣτον δε τι νοητεον ὑπο κυριȣ λεγεσθαι, ὁτε προς τῃ ἐξοδῳ γενωμεθα ἀπελευσομενοι προς τȣς πατερας ἡμων. και ἀθλον δε διδωσι τῳ ἀποςρεφοντι εἰς την γην τȣ πατρος αὐτȣ, και εἰς την γενεαν αὐτȣ. οἰμαι δε ὁτι ἐν ὑπνοις παρην αὐτῳ ὁ κυριος.

Ο δε πατηρ ὑμων παρεκρȣσατο με, και ἠλλαξε τον μισθον μȣ των δεκα ἀμνων.] Ακυλας δεκα ἀριθμȣς εἰρηκεν· Συμμαχος δεκακις ἀριθμῳ. ἐλεγεν ȣν, ὡς φησιν ὁ Εβραιος, δεκακις ἠθετησεν τας συνθηκας προς τον Ιακωβ ὁ Λαβαν, δια το τα γεννωμενα ἐπ᾽ ὀνοματι τȣ Ιακωβ πλειςα ὁσα ὑπαρχειν, κἀκεινον ἐποφθαλμιαν αὐτον, ὁπερ ἐδηλωσαν αἱ δυο ἐκδοσεις. και παρηλογισω τον μισθον μȣ δεκα ἀμναδας· ἀμνων δε ὁλως ȣκ ἐχει μνημην, ἧς συνεθετο μοι δȣναι· ȣδαμȣ φαινεται, ὁτι

συνεθε-

tuo.] Non eſt augurium in Jacob; Laban autem ait, *augurabor*, tanquam alienus ab Jacobi inſtituto, a quo non omnino tamen alienus erat, quippe qui voci *augurabor*, addiderit: *Benedixit enim mihi Deus in ingreſſu tuo.*

Sumſit autem ſibi Jacob virgam ſtyracinam viridem, & nucinam, & platani.] Tres virgæ ſymbolice vel tres virtutes animæ ſunt, ratio nempe, ira, concupiſcentia: vel triplex contemplatio corporum, incorporeorum, ſanctæ Trinitatis: vel generatim actio per nucinam, contemplatio per ſtyracinam, mundus autem iſte & contemplatio, ejus per platanum ſubobſcure deſignantur. Quod viride ejus diſtrahitur, id abrenunciationem mundi ſignificat, & actionis quidem viride, eſt mollities; contemplationis autem viride eſt, circa corpora verſari. Viride vero duarum aliarum expoſitionum inquire.

Dixit autem Dominus ad Jacob: Revertere in terram patris tui, & in generationem tuam, & ero tecum.] Quando fructus tulit Jacob & dives evaſit extra generationem ſuam, tunc dixit ei Dominus: *Revertere in terram patris tui.* Simile quidpiam a Domino dici putandum eſt, cum in exitu fuerimus, reverſuri ad patres noſtros. Præmium autem dat revertenti in terram patris ſui, & in generationem ſuam. Arbitror autem in ſomnis apparuiſſe ei Dominum.

Pater autem veſter circumvenit me, & mutavit mercedem meam decem agnis.] Aquila decem numeros dixit; Symmachus, decies numero. Dicebat igitur, ut ait Hebræus, decies pacta cum Jacob inita violavit Laban: quia quæ nomine Jacobi gignebantur, quamplurima erant, ita ut ille invidia moveretur: quod duæ editiones declarant: *Et decepiſti mercedem meam decem agnas.* Agnorum vero, quos dare mihi promiſerat nulla mentio eſt, neque apparet, eum hæc unquam polli-

συνεθετο· ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτος λεγει, φανερον ἐςιν· ὥσπερ γαρ ἀποκτεινοντα τον Λαμεχ ὐκ εἰςαγει, ἐκζητυμενον δε, ὡς ἀπο της ἐξηγησεως εἰναι φανερον και το γενομενον· ὕτω και ἐνταυτα. πολλακις ὖν ἡ γραφη, ἁ ἐν τῳ πραττεσθαι ὐκ ἐξηγησατο, δια τινος ἐξηγυμενυ ἐδηλωσεν.

Τα προβατα συ και αἱ αἰγες συ ὐκ ἠτεκνωθησαν· κριυς των προβατων συ ὐ κατεφαγον.] Καλυ ποιμενος παῤῥησια ἐμφαινεται ταις φωναις ταυταις, ἁς ζηλωτεον. γεννατωσαν ὖν καρπυς πνευματικυς τα ἐν τοις ποιμνιοις και αἰπολιοις ἀλλα και τυς πλυσιυς της ποιμνης μη κατεσθιωμεν. ἐπει δε ὐχ εὑρηνται οἱ αὐτυ θεοι, συμβασεις ποιειται μετα τυ θεσπεσιυ Ιακωβ· και ὁ κοσμος, ἡνικα τυς ψευδωνυμυς ἀπεβαλετο θευς, φιλος γεγονε τυ Χριςυ.

Εἰπε δε Ιακωβ τοις ἀδελφοις αὐτυ, συλλεγετε λιθυς, και συνελεξαν λιθυς.] Και ἐν τῳ Εκκλησιαςῃ γεγραπται, καιρος τυ βαλειν λιθυς, και καιρος τυ συναγαγειν λιθυς. συναγονται δε κατα προςαξιν Ιακωβ, ὁς τυπος ἠν Χριςυ, ἱνα ἡ οἰκοδομη πληρωθῃ ἐπι τῳ θεμελιῳ τών ἀποςολων και προφητων, ὀντος ἀκρογωνιαιυ αὐτυ Χριςυ τυ κυριυ ἡμων, ἐκ λιθων ζωντων, ὁτε γινεται οἰκος πνευματικος, ἱερατευμα ἁγιον.

Και ἀποςραφεις Λαβαν ἀπηλθεν εἰς τον τοπον αὐτυ.] Τυ μεν φαυλυ δια την κακιαν ἐγγυς ὁ τοπος· τυ δε δια προκοπης ὁδευοντος ἐπει μακραν ἐςιν ὁ τοπος, ὐ μικρος ὁ κοπος.

Και συνηντησαν αὐτῳ οἱ ἀγγελοι τυ θευ.] Ο κυριος φησιν, ἐγω εἰμι ἡ ὁδος. τῳ ὖν την ὁδον ταυτην πορευομενῳ συναντωσιν ἀγγελοι τυ θευ.

Και ἐνετειλατο αὐτοις λεγων· ὑτως ἐρειτε τῳ κυριῳ μυ Ησαυ· ὑτως λεγει ὁ παις συ Ιακωβ· μετα Λαβαν παρῳκησα.] Κατα τιμην τον πρεσβυτερον ἀδελφον ἀνυποκριτως κυριον αὐτυ καλει. πλην και ἀποκρισις ὑποπιπτυσα ἀποςρεφει θυμον. και ὡς ἀνθρωπος μεν ἐφοβηθη, τῳ θεῳ δε πιςευσας, ὐκ ἐφυγεν, ἀλλ' ἠρχετο.

Και

citum fuisse; sed id ex verbis ejus manifestum est. Quemadmodum enim Lamechum quempiam occidisse nunquam narraverat: sed is postea requisitus, id clare enuntiavit: ita & hoc loco. Plerumque igitur scriptura, quæ in rerum gestarum recensione non enarrat, postea alio referente, declarare solet.

Oves tuæ & capræ tuæ steriles non fuerunt. Arietes gregis tui non comedi.] Boni pastoris fiducia ostenditur his vocibus, quas imitandum est. Pariant ergo fructus spiritales greges ovium & caprarum. Sed & divites gregis ne comedamus. Quoniam autem non inveniuntur ejus dii, pacta init cum divino Jacob: & mundus, quando falsos abjecit deos, amicus Christi factus est.

Dixit autem Jacob fratribus suis: Colligite lapides, & collegerunt lapides.] In Ecclesiaste quoque scriptum est: *Tempus jaciendi lapides, & tempus colligendi lapides.* Colliguntur autem jussu Jacob, qui typus erat Christi, ut ædificatio compleatur super fundamentum ipso summo angulari lapide Christo Domino nostro, ex lapidibus vivis, quando fit domus spiritalis, sacerdotium sanctum.

Et conversus Laban abiit in locum suum.] Mali locus prope est ob improbitatem. Ejus autem, qui proficiendo iter agit, quoniam procul est locus, non exiguus est labor.

Et fuerunt ei obviam Angeli Dei.] Dominus ait: *Ego sum via.* Qui ergo hanc viam sequitur, ei obviam eunt Angeli Dei.

Et præcepit eis dicens: Sic dicetis Domino meo Esau; hæc dicit servus tuus Jacob: apud Laban peregrinatus sum.] Honoris causa fratrem natu majorem absque simulatione Dominum suum vocat. Sed & *responsio humilis avertit iram.* Et tanquam homo quidem timuit, Deo vero confisus, non fugit, sed accessit.

Et

Και διεβη την διαβασιν τȣ Ιαβωκ.] Ιαβωκ ποταμος ἐςι της Αραβιας, ὁ νυν καλȣμενος Ιαμβικης.

Υπελειφθη δε Ιακωβ μονος, και ἐπαλαιε μετ' αὐτȣ ἀνθρωπος. και τα ἑξης.] Τις δ' ἀν ἀλλος ἐιη ὁ λεγομενος ανθρωπος ὁμȣ και θεος, συμπαλαιων και συναγωνιζομενος τῳ Ιακωβ, ἠ ὁ πολυμερως και πολυτροπως λαλησας τοις πατρασιν ἱερος τȣ θεȣ λογος, κυριος και θεος χρηματιζων, ὁς και εὐλογησας τον Ιακωβ, Ισραηλ αὐτον ὠνομασεν, ἐπειπων, ὁτι ἐνισχυσας μετα Θεȣ; ὑτως δε ἑωρων οἱ τοτε ἀνδρες τον τȣ θεȣ λογον, ὡς και οἱ φησαντες τȣ κυριȣ ἡμων ἀποςολοι· ὁ ἠν ἀπ' ἀρχης, ὁ ἑωρακαμεν τοις ὀφθαλμοις ἡμων, και ἐθεασαμεθα, και αἱ χειρες ἡμων ἐψηλαφησαν περι τȣ λογȣ της ζωης· ὁν λογον, και ζωην θεασαμενος και ὁ Ιακωβ, ἐπιφερει λεγων, ειδον γαρ θεον προσωπον προς προσωπον.

Ιακωβ δε ἠγαπα τον Ιωσηφ παρα παντας τȣς υἱȣς αὐτȣ, ὁτι υἱος γηρως ἠν αὐτῳ· ἐποιησε δε αὐτῳ χιτωνα ποικιλον.] Χιτων ποικιλος ἐςιν ἑξις ἀριςη ταις ἀρεταις κεκοσμημενη.

Ιδοντες δε οἱ ἀδελφοι αὐτȣ, ὁτι αὐτον ὁ πατηρ φιλει ἐκ παντων των υἱων αὐτȣ, ἐμισησαν αὐτον, και ὑκ ἠδυναντο λαλειν αὐτῳ ὑδεν ειρηνικον.] Ο μισων ἀδυνατως ἐχει προς το ειρηνικον τι λαλειν τῳ μισȣμενῳ. ἀποθωμεθα ὑν το μισος, ἱνα λαλειν ειρηνικα δυνηθωμεν.

Οἱ δε Μαδιηναιοι ἀπεδοντο τον Ιωσηφ εἰς Αἰγυπτον τῳ Πετεφρῃ τῳ σπαδοντι Φαραω ἀρχιμαγειρῳ.] Πετεφρης παρα Ακυλᾳ και Συμμαχῳ Φȣτιφαρ ειρηται ἐν τȣτῳ τῳ τοπῳ· ἐν δε ἑτερῳ Φȣτιφαρε. και ἡ μεν τȣ παροντος ὀνοματος ἑρμηνεια παρακειται τῃ λεξει· ἡ δε ἐκθεσις τȣ ἑτερȣ ἐν τοις ἑξης φανειται.

Γνȣς δε Αυναν, ὁτι ὑκ αὐτῳ ἐςαι το σπερμα· ἐγενετο ὁταν εισηρχετο προς την γυναικα τȣ ἀδελφȣ αὐτȣ, ἐξεχεεν ἐπι την γην.] Πας ὁ σπειρων ἐπι την σαρκα, και τα ἐργα της σαρκος ἐν τῃ γῃ θησαυριζων, ὁμοιος τῳ Αυναν· διο και θανατȣται ὑπο θεȣ.

Και

Et transiit vadum Jaboc.] Jaboc fluvius est Arabiæ, qui nunc vocatur Jambices.

Relictus est autem Jacob solus, & luctabatur vir cum eo, &c.] Quis fuerit hic appellatus homo simul & Deus, qui luctabatur & decertabat cum Jacob, nisi id quod multifariam multisque modis loquutnm patribus sacrum Dei Verbum, Dominus & Deus vocatur, quodque etiam benedicens Jacob, Israel ipsum appellavit, dicens quia *invaluisti cum Deo?* Eum autem in modum hujus ætatis homines videbant Dei Verbum, quemadmodum & Domini nostri Apostoli, qui dixerunt: *Quod erat ab initio, quod vidimus oculis nostris, & perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ.* Quod verbum, & quam vitam contemplatus etiam Jacob, infert dicens: *Vidi enim Deum facie ad faciem.*

Jacob autem diligebat Joseph super omnes filios suos, quia filius senectutis erat ei. Fecit vero ei tunicam variam.] Tunica varia est habitus bonus virtutibus ornatus.

Videntes autem fratres ejus quia eum pater diligebat præ omnibus filiis suis; oderunt eum, nec poterant ei loqui quicquam pacificum.] Qui odit, non potest quicquam pacifice loqui ei, quem odio habet. Deponamus ergo odium, ut pacifice loqui possimus.

Madianitæ autem vendiderunt Joseph in Ægypto Petephre eunucho Pharaonis coquorum principi.] Petephren Aquila & Symmachus Phutiphar dixerunt hoc loco: in alio autem Phutiphare: præsentis vero nominis interpretatio voci adjacet; alterius autem expositio in sequentibus declarabitur.

Sciens autem Aunam sibi non fore semen, quando ingrediebantur ad uxorem fratris sui, effundebat in terram.] Omnis qui seminat in carne, & opera carnis in terra thesaurizat, similis est Aunam. Quamobrem interficitur a Deo.

Et

Και ἦν κυριὸς μετα Ιωσηφ· και ἦν ἀνηρ ἐπιτυγχανων.] Ὡς ἐπι σκοπον βαλλων, ἐτεινε το ἡγεμονικον ἑαυτȣ, και ἀει ἐπετυγχανεν. πολλαχȣ δε κεχρηται τȣτῳ ἡ γραφη.

Και εὐλογησε κυριος τον οἰκον τȣ Αἰγυπτιȣ δια Ιωσηφ.] Δια τον ἁγιον ἐν οἰκῳ ὀντα Αἰγυπτιȣ, εὐλογειται ὁ οἰκος, και τα ὑπαρχοντα, και ὁ ἀγρος τȣ Αἰγυπτιȣ· αὐτη δε ἐ πνευματικη εὐλογια.

Εγενετο δε μετα ῥηματα ταυτα, ἡμαρτεν ὁ ἀρχιοινοχοος τȣ βασιλεως Αἰγυπτȣ, και ὁ ἀρχισιτοποιος τῳ κυριῳ αὐτων βασιλει Αἰγυπτȣ.] Νομιζω ὁτι το αναλογον τῳ· ἡμαρτον βασιλει Αἰγυπτȣ, λεγοιτ' ἀν περι των μαρτυρων, ὁτι τῳ νοητῳ βασιλει της Αἰγυπτȣ ἐτοι ἁμαρτανȣσιν· ἀλλ' ἐ τῳ θεῳ. εἰς γαρ τον τȣ κοσμȣ νομον δοκȣσιν ἁμαρτανειν, ἐναντιον ὀντα τῳ νομῳ τȣ θεȣ.

Οτι κλοπη ἐκλαπην ἐκ γης Εβραιων και ὡδε ἐκ ἐποιησα ἐδεν.] Το μηδεν ἐπιχωριων Αἰγυπτιων ποιειν αἰνισσεται, δια τȣ· ὡδε ἐκ ἐποιησα ἐδεν. Αἰγυπτιων δε ἐργον ἦν, και το συνελθειν τῃ τȣ κυριȣ γυναικι.

Αποκριθεις δε Ιωσηφ εἰπεν αὐτῳ· αὐτη ἡ συγκρισις αὐτȣ· τα τρια κανα, τρεις ἡμεραι εἰσιν.] Και ἀνωτερω εἰρηται, οἱ τρεις πυθμενες, τρεις ἡμεραι εἰσιν. ἐκȣν το, τρεις ἡμεραι, και δια πυθμενων και δια κανων παρισαται· συγχρησαμενης προνοιας εἰς παρασασιν τριων ἡμερων, οἰκειοις παραδειγμασι τȣ ἑκατερȣ βιȣ. τοιαυτα δ' ἀν εὑροις και ἐν ταις λοιπαις γραφαις· το αὐτο δηλȣμενον ἀπο διαφορων εἰναι δοκȣντων παραδειγματων.

Εγενετο δε ἐν τῃ ἡμερᾳ τῃ τριτῃ, ἡμερα γενεσεως ἦν Φαραω, και ἐποιει ποτον πασι τοις παισιν αὐτȣ.] Των μεν προ ἡμων ἐτηρησε τις, ὁτι φαυλος ἐςιν ὁ τα γενεσεως τιμων πραγματα, και την ἡμεραν της γενεσεως αὐτȣ ἀποδεχομενος. ἡμεις δε βεβαιȣμεν την διηγησιν, και ἐπι τȣ Ηρωδȣ το παραπλησιον εὑροντες, ὁτε και ἡ θυγατηρ Ηρωδιαδος ὠρχησατο, και ἀπετμηθη ἡ Ιωαννȣ κεφαλη· και ἐδαμȣ δικαιος φαινεται γενεθλιον ἀγων ἡμεραν.

Εγενε-

Et erat Dominus cum Joseph, & erat vir prospere agens.] Tanquam in scopum mittens, intendebat animi principatum & semper prospere agebat. Frequenter autem hoc verbo utitur scriptura.

Et benedixit Dominus domui Ægyptii propter Joseph.] Propter sanctum, qui erat in domo Ægyptii, benedicitur domus, bona & ager Ægyptii. Hæc autem non est spiritalis benedictio.

His ita gestis accidit, ut peccarent pincerna regis Ægypti & pistor domino suo regi Ægypti.] Consentanee his verbis, *Peccarunt regi Ægypti*, arbitror dici posse martyres spiritali regi Ægypti peccare, sed non Deo. Videntur enim peccare contra mundi legem, quæ adversatur legi Dei.

Quia furto sublatus sum de terra Hebræorum, & hic nihil feci.] Indicat nihil se, quod indigenæ Ægyptii faciunt, facere, cum ait: *Hæc nihil feci.* Ægyptiorum vero opus erat, etiam cum domini uxore coire.

Respondens autem Joseph dixit ei: Hæc est interpretatio ejus: tria canistra, tres dies sunt:] Supra etiam dictum est, *tres propagines, tres dies sunt.* Tres ergo dies & per propagines & per canistra significantur: ad id nempe usa est providentia propriis utriusque vitæ exemplis. Talia reperies & in reliquis scripturis, ubi idem declaratur exemplis specie diversis.

Die autem tertia accidit, ut dies esset natalitius Pharaonis & faceret convivium pueris suis.] Ante nos observavit quispiam malum esse eum, qui natalitia sua celebrat & diem ortus sui probat. Nos autem expositionem confirmamus, & in Herode simile quiddam deprehendimus, quando filia Herodiadis saltavit & amputatum est caput Joannis. Nec uspiam justum videre est, qui natalitium diem celebret.

Post

Εγενετο δε μετα δυο ἐτη ἡμερων, Φαραω εἰδεν ἐνυπνιον. ᾠετο ἑςαναι ἐπι τȣ ποταμȣ. και τα ἑξης.] Ο ἐπι τοις ῥευςοις, και ἀβεβαιοις πεποιθως, ᾠετο ἑςαναι ἐπι τȣ ποταμȣ, ἀφ' ȣ̓ τα δοκȣντα εὐδαιμονικα εἰναι ἀναβαινει, ὁτε οἱ βοες αὐτȣ παχεις εἰσιν· ἀλλα παντως κατεσθιεται ταυτα ὑπο των χειρονων. προς δε το, ᾠετο, συγκρινεις το, ᾠμην ὑμας δεσμευειν δραγματα. ἐπι δε δευτερȣ ἐνυπνιȣ, ὡσπερ, φησιν, ὁ ἡλιος, και ἡ σεληνη, και οἱ ἀςερες προσεκυνȣν μοι. παλιντε αὐ, ὁ μεν ἀρχιοινοχοος ἐν τῳ ὑπνῳ μȣ, φησιν, ἠν ἀμπελος και τα ἑξης· ὁ δε ἀρχισιτοποιος, ᾠμην τρια κανα χονδριτων αἱρειν ἐπι της κεφαλης μȣ, και τα ἑξης.

Τȣ αὐτȣ.] Το μεν διηγηματικον της γραφης προσωπον φησιν· ᾠετο ἑςαναι ἐπι τȣ ποταμȣ, ȣ̓ παρα το χειλος τȣ ποταμȣ· ὁ δε Φαραω φησιν, ᾠμην ἑςαναι παρα το χειλος τȣ ποταμȣ, ȣ̓χ ἐπι τȣ ποταμȣ. τα μεντοιγε ἐν Αἰγυπτῳ πραγματα τα ἐν τοις κοσμικοις, ἀπο χρηςοτερων ἀρχομενα, ὡν συμβολον ἡ εὐθηνια, εἰς πικροτερον καταληγει, ὡν ἡ εὐθηνια και ὁ λιμος τυπος. τοιȣτονδε ἐςι και ἐπι τȣ κατα τον πλȣσιον λογȣ θεωρησαι. οἱονει γαρ τα ἑπτα ἐτη της εὐθηνιας ἠν αὐτῳ, ἀπολαμβανοντι τα ἀγαθα αὐτȣ ἐν τῃ ζωῃ αὐτȣ, ἐνδεδυμενῳ πορφυραν, και βυσσον, και εὐφραινομενῳ κατ' ἡμεραν λαμπρως. ληγει δε αὐτῳ εἰς τα ἐναντια, ἀπολαμβανοντι τα κακα μετα την ἐντευθεν ἀπαλλαγην. τοιαυτα δ' ἀν ἰδοις, και ἐπι των την πλατειαν και εὐρυχωρον ὁδευοντων, ὡν το τελος ἀπωλεια· οἱς δε ἀρχη το ςενον και το τεθλιμμενον, το τελος ζωη. διο ȣ̓αι τοις ἐμπεπλησμενοις, ὁτι πεινασȣσι· και τοις γελωσιν, ὁτι κλαυσȣσι. μακαριοι οἱ πενθȣντες, και κλαιοντες, ὁτι αὐτοι παρακληθησονται.

Και ἰδȣ ὡσπερ ἐκ τȣ ποταμȣ ἀνεβαινον ἑπτα βοες, και τα ἑξης.] Τȣ Φαραω τα ἐνυπνια βοες ἠσαν και ςαχυες. δι' ὡν γαρ γεωργειται ἡ γη, και ἁπερ φερει, προσημαντικα εὐθηνιας τε και ἀφοριας ἐγενετο τῳ βασιλει.

Ηγερθη

Post duos annos dierum vidit Pharao somnium: putabat se stare super fluvium, &c.] Qui in fluxis & caducis confidebat, putabat se stare super fluvium, unde quæ videntur esse felicia ascendunt, quando ejus boves pingues sunt: sed omnino devorantur hæc a deterioribus. Hoc autem, *putabat*, conferes cum illo, *Putabam vos colligere manipulos*. Et in secundo somnio, *Quemadmodum*, inquit, *sol & luna & astra adorabant me. in somno meo*, inquit, *erat vinea*, &c. Pistor vero, *Putabam me tria canistra farinæ ferre super caput meum*, &c.

Ejusdem.] Narratio scripturæ habet: *Putabat se stare super fluvium*, non super ripam fluminis; Pharao autem ait: *Putabam me stare super ripam fluminis*, non super fluvium. Cæterum sæcularia Ægypti negotia, a melioribus incipiunt, quorum typus est abundantia, sed in amara desinunt, quorum abundantia & fames figuræ sunt. Simile quidpiam in historia divitis videre est. Veluti enim septem anni abundantiæ erant ei, quippe qui receperat bona sua in vita sua, dum indueretur purpura & bysso, & lætaretur quotidie splendide. Sed hæc abeunt ei in contraria, recipienti mala post mortem. Similia videre est in iis, qui latam & spatiosam ingrediuntur viam quorum finis perditio est, dum iis, quibus initium est arcta & angusta via, finis est vita. Quamobrem væ saturis, quoniam esurient; & ridentibus, quoniam flebunt. Beati, qui lugent & flent, quoniam ipsi consolabuntur.

Et ecce tanquam e fluvio ascendebant septem boves, &c.] Pharaonis somnia boves erant, & spicæ. Per ea enim, quibus terra colitur, & per fructus ejus, prænuntia data sunt regi signa abundantiæ & famis.

Ηγερθη δε Φαραω, και ἐνυπνιαϑη το δευτερον· και ἰδυ ἑπτα ςαχυες εὐεβαινον ἐν πυϑμενι ἑνι ἐκλεκτοι και καλοι.] Ο μεν Ιωσηφ ὐ ςαχυας, ἀλλα δραγματα εἰδεν· ὁ δε Αἰγυπτιος, ὐ δραγματα, ἀλλα ςαχυας. και παλιν ὁ μεν ἀρχιοινοχοος τυς τρεις πυϑμενας βλεπει εἰς τρεις ἡμερας. ὁ δε βασιλευς τυς ἐν πυϑμενι ἑνι ἑπτα ςαχυας εἰς το συνημμενον των ἑπτα ἐνιαυτων· και γινεται τυ ἑνος ὀνοματος τυ πυθμενος διαφορος ἡ ἑρμηνεια. εἰποτε ὐν ἀλλως τις διηγειται την γραφην, μη δοκειτω βιαζεϑαι αὐτην. και ἐτι τηρητεον, ὁτι ἐπι μεν της εὐϑηνιας, ἑπτα ςαχυες ἀναβαινοντες ἐν πυϑμενι ἑνι, ἐπι δε τυ λιμυ, ἑπτα μεν ςαχυες, ὐκ ἐτι δε ἐν πυϑμενι ἑνι· ἀλλος φησιν· ἐν καλαμῳ ἑνι.

Εγενετο δε πρωι, και ἐταραχϑη ἡ ψυχη αὐτυ, και ἀποςειλας ἐκαλεσε παντας τυς ἐξηγητας Αἰγυπτυ, και παντας τυς σοφυς αὐτης.] Ολης Αἰγυπτυ πως ἐκαλεσε τυς ἐξηγητας και σοφυς, ἁμα ζητητεον ὡς προς την λεξιν, και εἰ προς ἀναγωγην δειται ἐξηγητων Αἰγυπτιων ὁ Φαραω ὡς σοφωτερων. ὁλης δε Αἰγυπτυ φαμεν, ὡς ἀκολυϑυ τῳ, παντας τυς ἐξηγητας Αἰγυπτυ, και παντας τυς σοφυς αὐτης.

Και διηγησατο αὐτοις Φαραω το ἐνυπνιον αὐτυ, και ὐκ ἠν ὁ ἀπαγγελλων αὐτο τῳ Φαραω.] Οὐκ οἰμαι ὁτι τελεον ἐσιωπων, ἀλλα παντα μαλλον ἐλεγον, ἡ αὐτο το της ἐνυπνιων διηγησεως. ἀλλ' ἐρει τις, πως ἠδει ὁ Φαραω ποτερον ἐπιτυγχανυσιν οἱ ἐξηγηται, και σοφοι Αἰγυπτυ διηγυμενοι τα ἐνυπνια, ἠ μη; ἐλεγε δε προς ταυτα ὁ Εβραιος, ὁτι ὁ Φαραω ἰδων το ἐνυπνιον, εἰδε αὐτυ και την διηγησιν, ἡτις αὐτυ ἀπεπεσε της μνημης. ἑκαςυ ὐν ἀκυων λεγοντος, ὐκ ἀνεμιμνησκετο ὁ ἠδει ἑωρακεναι. δια τυτο δε ἐξεπλαγη τον Ιωσηφ, και ἀϑροως αὐτον προηγαγεν εἰς το πιςευσαι την πασαν Αἰγυπτον, και τον σιτον αὐτης, και την σωτηριαν των Αἰγυπτιων, αὐτῳ· ἐπει ἁμαγε ἐκδιηγησατο τα ὀνειρατα, και ὑτος ὑπεμνησϑη τα αὐτα εἰναι τα προδεδηλωμενα αὐτῳ.

Αποκρι-

Expergefactus autem Pharao, rursum somniavit, & ecce septem spicæ ascendebant in culmo uno electæ & pulchræ.] Joseph non spicas, sed manipulos vidit: Ægyptius vero non manipulos, sed spicas. Et rursus pincerna tres propagines videt, quibus tres dies significantur; rex autem in uno culmo septem spicas, quibus septem anni connexi sunt, sicque unius nominis πυθμενος diversa est interpretatio. Si quando ergo quispiam aliter interpretetur scripturam, ne putes illum vim ei adferre. Illud etiam observandum prænuntias abundantiæ septem spicas ascendere in culmo uno, prænuntias item famis septem etiam spicas, sed non in una propagine; alius vertit, *in uno culmo.*

Facto autem mane, turbata est anima ejus, & mittens vocavit omnes interpretes Ægypti, & omnes sapientes ejus.] Totius Ægypti quomodo vocarit interpretes & sapientes, quærendum simul est secundum literam, & utrum juxta allegoriam interpretibus Ægyptiis tanquam sapientioribus indigeat Pharao. Totius autem Ægypti dicimus, quod id sequatur ex his: *Omnes interpretes Ægypti, & omnes sapientes ejus.*

Et narravit illis Pharao somnium suum, & non erat, qui interpretaretur illud Pharaoni.] Non puto eos omnino tacuisse, sed omnia potius dixisse, quam veram somniorum interpretationem. At dicet aliquis: Quomodo noverat Pharao an ejusmodi interpretes & sapientes Ægypti somnia bene interpretarentur nec-ne? Ad hæc dicebat Hebræus somniantem Pharaonem, simul vidisse somnii interpretationem, quæ e sua memoria exciderat. Singulos igitur audiens, non reminiscebatur eorum, quæ sciebat se vidisse. Quamobrem miratus est Josephum, & confestim totam Ægyptum, frumentum ejus, & salutem Ægyptiorum ei credidit. Vix enim interpretatus erat somnia, cum hic meminit ipsa esse, quæ ei fuerant prius ostensa.

Αποκριθεις δε Ιωσηφ τῳ Φαραω, ειπεν, ανευ τυ θευ υκ αποκριθησεται το σωτηριον Φαραω.] Ευλογος Ιωσηφ εν ῳ προοιμιαζεται απο θευ. τηρει δε οτι προς μεν την γυναικα ειπε· και ποιησω το ρημα το πονηρον τυτο, και αμαρτησομαι εναντιον τυ θευ. αλλα και προς τυς εν τῃ φυλακῃ ευνυχυς φησιν· υχι δια τυ θευ ἡ διασαφησις αυτων εςι;

Και ειπε Φαραω πασι τοις παισιν αυτυ· μη ευρησομεν ανθρωπον τοιυτον, ος εχει πνευμα θευ εν εαυτῳ;] Μειζον ἡ κατα ανθρωπον ιδων Φαραω το, την εκπεσυσαν της μνημης αυτυ λυσιν τυ ονειρατος σεσαφηνισθαι υπο τυ Ιωσηφ, πνευμα ειπε θευ εχειν αυτον εν εαυτῳ.

Τυ αυτυ.] Ηναγκασθη και Φαραω ενα ειπειν θεον· και τυτῳ δε συνᾳδει το περι της λυσεως τυ ονειρατος προαποδεδομενον.

Και εκηρυσσεν εμπροσθεν αυτυ κηρυξ.] Το Εβραικον εχει, Αβρηχ, ο κυριως σημαινει, πατηρ απαλος. εικοτως πατερα απαλον εκαλεσε τον Ιωσηφ, επειδηπερ απαλος ων κατα την ἡλικιαν, ως πατηρ σωτηριον αρχην Αιγυπτιοις ενεδειξατο. δηλοι δε υδεν ἡ λεξις, ἡ το γονατιζειν. φανερα γαρ εςιν ἡ φωνη τυ κηρυκος.

Και εκαλεσε Φαραω το ονομα Ιωσηφ ψονθομφανηχ.] Ψομθομφανηχ ο ερμηνευεται, ῳ απεκαλυφθη το μελλον. Ακυλας, σαφαμφανη· Συμμαχος, σαφθφανη, κεκρυμμενα απεκαλυψε.

Και εδωκεν αυτῳ την Ασενεθ θυγατερα Πετεφρη ιερεως Ηλιυπολεως αυτῳ γυναικα.] Το μεν φυτιφαρ εν ονοματι τυ πατρος εςι της γαμηθεισης τῳ Ιωσηφ. οιησεται δε τις ετερον ειναι τυτον παρα τον ωνησαμενον τον Ιωσηφ. υ μην υτως υπειληφασιν Εβραιοι· αλλ' εξ αποκρυφυ λεγυσι τον αυτον ειναι, και δεσποτην και πενθερον γενεσθαι. και φασι ταυτην την Ασενεθ διαβεβληκεναι την μητερα παρα τῳ πατρι ως επιβυλευσασαν τῳ Ιωσηφ, και υκ επιβυλευθεισαν. ἡν και εκδεδωκε τῳ Ιωσηφ, δεξαι σπυδασας και τοις Αιγυπτιοις, οτι μηδεν τοιυτον ἡμαρτηται εις τον οικον αυτυ.

Respondens autem Joseph Pharaoni dixit: Sine Deo non respondebitur salutare Pharaoni. Sapiens Joseph cum a Deo exordium ducit. Observa eum ad mulierem dixisse: *Et faciam verbum malum hoc, & peccabo coram Deo.* Et ad eunuchos in carcere ait: *An non a Deo interpretatio eorum est?*

Et dixit Pharao omnibus ministris suis: Numquid inveniemus hominem talem, qui habet spiritum Dei in se?] Videns Pharao supra hominem esse datam a Josepho sui somnii interpretationem, quam ipse oblitus erat, dixit eum Dei spiritum in se habere.

Ejusdem.] Coactus est Pharao unum dicere Deum. His autem consentanea sunt illa, quæ prius dicta sunt de somnii interpretatione.

Et clamabat ante ipsum præco.] Hebraicum habet ABRECH, quod proprie, *pater tener*, significat. Merito patrem tenerum vocavit Joseph. Nam cum ætate tener esset, quasi pater salutarem principatum Ægyptiis exhibuit. Hæc vox autem, *Abrech*, nihil aliud significat, quam genua flectere. Clara quippe est vox præconis.

Et vocavit Pharao nomen Joseph Psontomphanech.] Psontomphanech, quod interpretatur, *cui revelatum est futurum.* Aquila, *Saphamphane.* Symmachus, *Saphtphane*, *occulta revelavit.*

Et dedit ei uxorem Aseneth filiam petephre sacerdotis Heliopoleos] Phutiphar nomen est patris uxoris Joseph. Existimabit quispiam alium esse ab eo, qui Josephum emit. Sed non sic arbitrantur Hebræi; verum ex apocrypho dicunt, eumdem ipsum esse, qui ejus herus & socer fuit. Narrantque Aseneth illam, suam apud patrem accusasse matrem, quod insidias Josepho struxerit, non autem ab eo insidiis fuerit appetita. Quam ille Josepho sponsam dedit, ut Ægyptiis declararet, a Josepho nihil hujusmodi contra domum suam perpetratum fuisse.

Εκαλεσε δε Ιωσηφ το ὀνομα τȣ πρωτοτοκȣ Μανασση, ὁτι ἐπιλαθεσθαι ἐποιησε με ὁ θεος παντων των πονων μȣ, και παντων των τȣ πατρος μȣ.] Το μεν παντων ἐπιλαθεσθαι των πονων τȣ θεȣ τȣτο ποιησαντος, σαφως καλον ἐςιν. εἰ δε και παντων των τȣ πατρος αὐτȣ Ιακωβ ὁ Ιωσηφ ἐπελαθετο, και τȣτο ποιησαντος τȣ θεȣ αὐτῳ, ζητητεον. ȣ γαρ θεος ποιει ἐπιλαθεσθαι τον Ιωσηφ λογων τȣ Ιακωβ, και υἱων αὐτȣ· εἰ μη ἀρα πονων αὐτȣ, ἱν' ᾐ ἀπο κοινȣ το, πονων, ȣτως· παντων των πονων μȣ και παντων των τȣ πατρος πονων.

Το δε ὀνομα τȣ δευτερȣ ἐκαλεσεν Εφραιμ, ὁτι ηὐξησε με ὁ θεος ἐν γῃ ταπεινωσεως μȣ.] Μυςικως ἡ πνευματικη Αἰγυπτος, γη ταπεινωσεως ἐςι τȣ δικαιȣ· παρο παρα τῳ ἀποςολῳ λεγεται, το σωμα της ταπεινωσεως ἡμων· και ἐν ψαλμοις, ἐταπεινωθη εἰς χȣν ἡ ζωη ἡμων. και παλιν, ἐταπεινωτας ἡμας ἐν τοπῳ κακωσεως.

Ιωσηφ δε ἠν ἀρχων της Αἰγυπτȣ. ȣτος ἐπωλει παντι τῳ λαῳ της γης· ἐλθοντες δε οἱ ἀδελφοι Ιωσηφ προσεκυνησαν αὐτῳ ἐπι προσωπον ἐπι την γην.] Δια το μη εἰναι λαȣς της γης τȣς υἱȣς Ιακωβ, ȣκ ἐπωλει αὐτοις· ἀπεδιδȣ δε τα ἀργυρια δις. ἐπρεπε γαρ τȣς υἱȣς Ισραηλ προικα λαμβανειν τον σιτον.

Τȣ αὐτȣ.] Χαριεντως περι των αὐτων, ὁτε μεν ἀγοραζȣσι, φησιν, υἱοι Ισραηλ· ὁτε δε προσκυνȣσιν Ιωσηφ, οἱ ἀδελφοι Ιωσηφ. πλην Βενιαμιν ȣτε τον Ησαυ ȣτε τον Ιωσηφ προσκυνει. διο ἐν τῃ μεριδι αὐτȣ γινεται ὁ ναος.

Ναι, ἐν ἁμαρτιαις γαρ ἐσμεν περι τȣ ἀδελφȣ ἡμων, ὁτι ὑπερειδομεν την θλιψιν της ψυχης αὐτȣ, ὁτε κατεδεετο.] Κατα το σιωπωμενον κατεδεετο· ȣ γαρ ἀναγεγραπται πως κατεδεετο.

Αποκριθεις Ρȣβιμ, εἰπεν αὐτοις, ȣκ ἐλαλησα ὑμιν, λεγων, μη ἀδικησητε το παιδαριον; και ȣκ εἰσηκȣσατε μȣ. και ἰδȣ το αἱμα αὐτȣ ἐκζητειται.] Εν τοις ἀνωτερω λελεκται, ὁτι μη παροντος τȣ Ρȣβιμ πεπραται τοις Ισμαηλιταις ὁ Ιωσηφ, και μετα το πραθηναι αὐτον,

ἀνεςρε-

Vocavit autem Joseph nomen primogeniti Manasse, quoniam oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, & omnium, quæ patris mei sunt.] Omnium quidem laborum ope Dei oblivisci, manifeste pulcrum est; utrum autem ope quoque Dei omnium, quæ patris sui Jacob erant, oblitus fuerit Joseph, quærendum est. Neque enim Deus oblivisci facit Josephum sermonum Jacob & filiorum ejus; sed forte laborum ejus, ut ad utrumque ex æquo pertineat vox, *laborum*, sic: omnium laborum meorum & omnium patris mei laborum.

Nomen autem secundi vocavit Ephraim, quoniam auxit me Deus in terra humilitatis meæ.] Mystice spiritalis Ægyptus, terra est humilitatis justi. Atque idcirco apud Apostolum dicitur: *Corpus humilitatis nostræ;* & in psalmis: *Humiliata est in pulvere vita nostra;* & rursus: *Humiliasti nos in loco afflictionis.*

Joseph erat princeps Ægypti. Hic vendebat omni populo terræ. Venientes autem fratres Joseph adoraverunt eum procumbentes in terram.] Quia non erant filii Jacob è populis terræ, non vendidit eis, sed reddidit bis argentum. Decebat enim filios Israel gratis accipere frumentum.

Ejusdem.] Pulcre de iisdem, quando emunt, dicit: *Filii Israel;* quando autem adorant, *fratres Joseph.* Benjamin autem neque Esavum neque Josephum adorat. Et ideo in parte ejus ædificatur templum.

Merito: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum, quoniam contemsimus angustiam animæ ejus, cum deprecaretur.] Silendo deprecabatur; neque enim scriptum est, quomodo deprecaretur.

Respondens autem Ruben dixit eis: Numquid non dixi vobis; nolite inique agere in puerum? & non audistis me. En sanguis ejus exquiritur.] Supra dictum est Ismaelitis vænundatum esse Josephum absente Ruben, qui eo vendito ad fossam rediit, ubi cum fratrem non inve-

ἀνεςρεψεν ὁ Ρȣβιμ ἐπι τον λακκον, και ȣ̓χ ὁρᾳ τον Ιωσηφ ἐν τῳ λακκῳ, και διεῤῥηξε τα ἱματια αὐτȣ· και ἐπεςρεψεν προς τȣς ἀδελφȣς αὐτȣ, και εἰπε· το παιδαριον ȣ̓κ ἐςιν, ἐγω δε πȣ πορευσομαι ἐτι. και ȣ̓ φαινεται μεμαθηκως παρα των ἀδελφων περι τȣ Ιωσηφ ὁτι ἐπραθη. μηποτε ȣ̓ν οἰομενος ἀνῃρησθαι αὐτον, νυν φησι το, ἰδȣ αἱμα αὐτȣ ἐκζητειται.

Εἰπε δε Ιȣδας προς Ισραηλ τον πατερα αὐτȣ, ἀποςειλον το παιδαριον μετ' ἐμȣ, και ἀναςαντες πορευσομεθα ἱνα ζωμεν.] Μηποτε προφητευει, ὁτι ἠμελλε μετα της Ιȣδα φυλης εἰναι Βενιαμιν.

Εγω δε ἐκδεχομαι αὐτον· ἐκ χειρος μȣ ζητησον αὐτον, ἐαν μη ἀγαγω αὐτον προς σε, και τα ἑξης.] Μηδεν των δυνατων γενεσθαι ὡς ἀνθρωπῳ τῳ Βενιαμιν λογισαμενος Ιȣδας, προφητικως, οἰμαι, τῳ πατρι ἐπαγγελλεται.

Λαβετε ἀπο τȣ καρπων της γης ἐν τοις ἀγγειοις ὑμων, και καταγετε τῳ ἀνθρωπῳ δωρα της ῥητινης, και τȣ μελιτος, θυμιαμα τε και ςακτην, και τερεβινθον, και καρυα.] Απο των καρπων της γης φερεται τῳ Ιωσηφ δωρα, ἁ ȣ̓κ ἐχει Αἰγυπτος· ἐςι δε ῥητινη, μελι, θυμιαμα, ςακτη, τερεβινθος, καρυα· και ἀνωτερω δε, και αἱ καμηλοι ἐγεμον θυμιαματων, ῥητινης, ςακτης, ἀλλ' ȣ̓χι και μελιτος, και τερεβινθȣ, και καρυων.

Τȣ αὐτȣ.] Τρια εἰδη μετα Ιωσηφ καταγȣσι Μαδιηναιοι εἰς Αἰγυπτον, οἱς ἀλλα τρια προσθεντες οἱ υἱοι Ιακωβ φερȣσι τῳ Ιωσηφ. πλην σπερμα Αβρααμ και τα προτερα φερȣσι, και τα δευτερα. και ἐδει τα μεν ὑποδεεςερα ἀπο των νοθων τȣ Αβρααμ φερεσθαι παιδων, τα δε πλειονα, ἀπο των γνησιων, ὡς της Αἰγυπτȣ χρειαν τȣτων ἐχȣσης.

Εἰπαν, δια το ἀργυριον το ἀποςραφεν ἐν τοις μαρσιπποις την ἀρχην, ἡμεις εἰσαγομεθα, τȣ συκοφαντησαι ἡμας, και ἐπιθεσθαι ἡμιν, τȣ λαβειν ἡμας εἰς παιδας, και τȣς ὀνȣς ἡμων.] Απιθανον το, ἐν τοιαυτῃ νομιζον-

nisset, scidit vestimenta sua & ad fratres suos conversus dixit: *Puer non comparet, & ego quo ibo?* Nec videtur a fratribus didicisse væniisse Josephum. Forte ergo ratus ipsum occisum fuisse, nunc ait: *En sanguis ejus exquiritur.*

Dixit Judas ad Israel patrem suum: Mitte puerum mecum, & surgentes proficiscemur, ut non moriamur.] Forte prophetizat, quia futurus erat Benjamin cum tribu Juda.

Ego autem suscipio illum, de manu mea require eum, si non reduxero ad te, &c.] Nihil eorum, quæ Beniamino ut homini accidere poterant, considerans Judas, prophetice, opinor, hæc patri promittit.

Sumit de fructibus terræ in vasis vestris & deferte viro munera resinæ & mellis, incensum quoque & stacten & terebinthum & nuces.] Ex fructibus Josepho dona feruntur, quæ non habet Ægyptus, resina, mel, incensum, stacte, terebinthus, nuces; supra quoque cameli onusti dicuntur aromatibus, resina & stacte; sed non melle, terebintho & nucibus.

Ejusdem.] Tres species cum Josepho deferunt Madianitæ in Ægyptum, quibus alias tres addunt filii Jacob & ferunt Josepho. Quin & semen Abrahæ cum sint, priores & secundas ferunt. Oportebat quippe, ut viliores deferrentur a filiis spuriis Abrahæ, a genuinis vero plures & præstantiores, quibus indigebat Ægyptus.

Dixerunt: Propter pecuniam, quam retulimus prius in saccis nostris, nos introducimur, ut devolvat in nos calumniam & violenter subjiciat servituti & nos & asinos nostros.] Verisimile non est eos, qui se in tanto constitu-

μιζοντας εἶναι περιςασει περι των ὀνων φροντιζειν· εἰ μη ἀλληγορειται.

Εἶπε δε αὐτοις, ἱλεως ὑμιν, μη φοβεισθε.] Εοικεν ὁ ἐπι τε οἰκε τε Ιωσηφ ἀνθρωπος ταυτα εἰρηκεναι, ὠφεληθεις εἰς θεοσεβειαν παρα τε Ιωσηφ.

Εμεγαλυνθη δε ἡ μερις Βενιαμιν παρα τας μεριδας παντων πενταπλασιως προς τας ἐκεινων.] Εμεγαλυνθη, ἡ δια την Ιερεσαλημ, ἡ ὡς τυπος τε ἀποςολε Παυλε. και Ιησες δε της φυλης ὠν Εφραιμ διεμερισε ταις ἀλλαις φυλαις την γην.

Απεςειλε γαρ με ὁ θεος ἐμπροσθεν ὑμων, ὑπολειπεσθαι ὑμιν καταλειμμα.] Επειπερ ὁ θεος ἀπεςειλε δια την των πολλων ζωην τον Ιωσηφ ἐμπροσθεν τῶν ἀδελφων αὐτε εἰς Αἰγυπτον, δηλονοτι ὁ θεος ἀποςελλων αὐτον εἰς Αἰγυπτον, συγκατεχρησατο τῳ ζηλῳ και τῃ προαιρεσει των ἀδελφων αὐτε εἰς την περι τε Ιωσηφ ἐπι ζωῃ πολλων οἰκονομιαν. ἐκεν ἐσθ᾽ ὁτε συγχρωμενος ἑτερων ἁμαρτιαις ὁ θεος, οἰκεια βελευεται ἐπι ἀλλων σωτηρια.

Νυν ἐν ἐχ ὑμεις με ἀπεςαλκατε ὡδε· ἀλλ᾽ ὁ θεος, και ἐποιησε με ὡς πατερα Φαραω, και κυριον παντος τε οἰκε αὐτε, και ἀρχοντα πασης γης Αἰγυπτε.] Ο ἀρχων των σωματικων πραγματων, και μηδαμως αὐτοις εἰκων, λεγοιτ᾽ ἀν το, ἐποιησε με ὁ θεος πασης της γης Αἰγυπτε κυριον.

Και μη φεισησθε τοις ὀφθαλμοις των σκευων ὑμων. τα γαρ παντα ἀγαθα Αἰγυπτε ὑμων ἐςαι.] Εἰτι ὑπαρχει ἐν τῃ τροπικως καλεμενῃ Αἰγυπτῳ, ἐκ Αἰγυπτιων ἐςιν, ἀλλα τε Ισραηλ. δια τετο και ἐν τῃ Εξοδῳ, συσκευαζεσιν Εβραιοι τες Αἰγυπτιες, και λαμβανεσι σκευη χρυσα και ἀργυρα, και εἰτι ἀγαθον ἐν Αἰγυπτῳ ἠν.

Και ἐγω ἀναβιβασω σε εἰς τελος.] Πρεπεσα ἐπαγγελια τῳ θεῳ, ἐ μονον ἀναβιβαζειν, ἀλλα και ἐπι τελος φερειν τον ἀναβιβαζομενον.

Τε αὐτε.] Προς τες ἀπο της Πεντατευχε ζητεντας την μετα ταυτα ζωην, φησομεν, ἐπειπερ ἀψευδης ἐςιν

ὁ εἰπων,

tos periculo existimabant, de asinis fuisse sollicitos, nisi id ad allegoriam trahatur.

Dixit eis: propitius vobis, nolite timere.] Videtur homo domui Joseph præpositus hæc dixisse, ad pietatem jam a Josepho informatus.

Et major facta est pars Benjamin partibus omnium, ita ut quinque partibus excederet illorum partes.] Major facta est, vel propter Jerusalem, vel tanquam typus apostoli Pauli. Et Josue quidem, qui e tribu erat Ephraim divisit aliis tribubus terram.

Misit enim me Deus ante vos, ut essent vobis reliquiæ.] Quandoquidem Deus ob multorum vitam Josephum ante fratres suos misit in Ægyptum, profecto ad mittendum illum in Ægyptum, usus est invidia & proposito fratrum ejus, ut illic multorum saluti consuleret. Sic ergo interdum aliorum peccatis utitur Deus ut aliorum saluti consulat.

Nunc ergo non vos me huc misistis, sed Deus, & fecit me tanquam patrem Pharaonis & dominum totius domus ejus & principem universæ terræ Ægypti.] Qui præest rebus corporeis & illis est superior, dicere poterit: fecit me Deus universæ terræ Ægypti dominum.

Et ne dimittatis quicquam de vasis vestris. Omnia enim bona Ægypti vestra sunt.] Si quicquam est in spiritali Ægypto, non ad Ægyptios, sed ad Israelem pertinet. Eam ob rem in Exodo vasa Ægyptiorum rapiunt Hebræi, & capiunt vasa aurea & argentea, & quicquid bonum est in Ægypto.

Et ego reducam te in finem.] Dignum Deo promissum, fore ut non solum reducat, sed revertentem ad finem ducat.

Ejusdem.] Ad eos, qui in Pentateucho quærunt eam, quæ hanc excipit, vitam, dicemus: Quando-

ὁ εἰπων, ἀναβιβασω σε, ἀνεβιβασεν ἐν τῃ ζωῃ ταυτῃ ὑϛερον, και μετα την ἐξοδον ἀνεβιβασεν αὐτον, ὁτε μετα τυτο Ιωσηφ ἐπεβαλε τας ἑαυτυ χειρας τοις ὀφθαλμοις τυ σωματος Ιακωβ. ἀνεβιβασεν δε ὁ θεος, ἀναγων μετα το τελος τυ βιυ ἐπι το παρ' ἑαυτῳ τελος τον Ισραηλ.

Ανεϛη δε Ιακωβ ἀπο τυ φρεατος τυ ὁρκυ, και ἀνελαβον υἱοι Ισραηλ Ιακωβ τον πατερα αὐτων.] Ο μεν ἐλθων ἐπι το φρεαρ τυ ὁρκυ, Ισραηλ ἐϛι, φερων μετα παντων των αὐτυ, οἰμαι, Ιακωβ· ὁ δε ἀνιϛαμενος ἀπο τυ φρεατος τυ ὁρκυ, Ιακωβ ἐϛιν· ἐδειτο γαρ ἀναϛασεως ὐχ ὁ Ισραηλ, ἀλλ' ὁ Ιακωβ. εἰτα μετα τυτο, δεομενον ἀναληψεως Ιακωβ, πατερα ἀνειληφασιν υἱοι ὐχι Ιακωβ, ἀλλ' Ισραηλ.

Τυ αὐτυ.] Απεϛειλε Φαραω ἁμαξας ἀραι, ὐ τον Ισραηλ, ἀλλα τον Ιακωβ. εἰσηλθεν εἰς Αἰγυπτον, ὐ κατεβη Ιακωβ. τῳ γαρ Ισραηλ εἰρηται, μη φοβυ καταβηναι εἰς Αἰγυπτον.

Εἰσηλθεν εἰς Αἰγυπτον Ιακωβ, και παν το σπερμα αὐτυ μετ' αὐτυ.] Σπερμα μεν νυν τυ Ιακωβ λελεκται· ἀνωτερω δε υἱοι Ισραηλ. πλην εἰπερ Ιακωβ, και παν το σπερμα αὐτυ εἰσηλθεν εἰς Αἰγυπτον, ὐκ εἰσηλθεν δε Ηρ, και Αυναν, ὐκ ἠσαν σπερμα τυ Ιακωβ.

Θυγατερες, και θυγατερες των θυγατερων αὐτυ.] Δηλονοτι τας θυγατερας ἐχων μεθ' ἑαυτυ, και τυς γαμβρυς συνεπαγετο. ὐ γαρ ἠνειχετο ἐξω της οἰκιας αὐτυ ἀποϛελλειν τας θυγατερας, μηπως τραπειεν εἰς εἰδωλολατρειαν.

Τυ αὐτυ.] Εἰ μη ἐχει θυγατερας ὁ Ιακωβ, πως αἱ θυγατερες αὐτυ καταβαινυσιν εἰς Αἰγυπτον; μη τοινυν ἀλληγορειται. ἑξης δε λεγει ἐκ Λειας εἰναι, και θυγατερας λγ' Δινας ὀνομασθεισης.

Ταυτα δε τα ὀνοματα των υἱων Ισραηλ, των εἰσελθοντων εἰς Αἰγυπτον.] Υἱων, ὐκ Ιακωβ, ἀλλ' Ισραηλ, εἰσελθοντων, ὐ καταβαντων εἰς Αἰγυπτον, τα ὀνοματα ταυτα ἐϛι.

Πρωτο-

quidem falsus non est qui dixit: *Reducam te*, certe reduxit illum in hac vita postea, & post exitum reduxit illum, quando postea Joseph immisit manus in oculos corporis Jacob. Reduxit autem Deus, erigens post vitæ finem Israelem ad eum, qui in se est finem.

Surrexit autem Jacob a puteo juramenti, & assumserunt filii Israel Jacob patrem suum.] Qui venit ad puteum juramenti, Israel est, ferens cum omnibus bonis suis, opinor, Jacobum; qui autem surgit a puteo juramenti, Jacob est. Opus enim habebat resurrectione non Israel, sed Jacob. Deinde postea, qui opus habebat assumtione Jacobum patrem assumunt filii non Jacob, sed Israel.

Ejusdem.] Misit Pharao currus qui tollent non Israel, sed Jacob. Intravit in Ægyptum, non descendit Jacob. Israeli enim dictum est, *noli timere descendere in Ægyptum.*

Intravit in Ægyptum Jacob, & omne semen ejus cum eo.] Nunc quidem semen Jacob dictum est, supra vero filii Israel. Atqui si Jacob, & omne semen ejus intravit in Ægyptum, non intravit autem Her & Aunan, non erant semen Jacob.

Filia & filia filiarum suarum.] Filias videlicet secum habens, simul quoque generos adducebat. Neque enim sustinuisset extra domum suam filias abducere, ne ad idolorum cultum converterentur.

Ejusdem.] Si Jacob filias non habet, quomodo filiæ ejus descendunt in Ægyptum? Vide ergo, ne per allegoriam hæc dicantur. In sequentibus dicit ex Lia esse, & filias triginta tres illius, quæ Dina vocabatur.

Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Ægyptum.] Hæc sunt nomina filiorum non Jacob, sed Israel, qui ingressi sunt, non descenderunt in Ægyptum.

Primo-

Πρωτοτοκος Ιακωβ, Ρϐβημ, και τα ἑξης.] Ανωτερω εἰπων τα ὀνοματα των υἱων εἰναι τϐ Ισραηλ, νυν τϐ Ιακωβ εἰναι πρωτοτοκον φησι τον Ρϐβημ.

Τϐ αὐτϐ.] Σημειωτεον ὁτι συν τοις γενομενοις ἐν γη Χανααν υἱοις Ιακωβ, ἀριθμει αὐτϐς και τϐς ἐν Αἰγυπτῳ ὀντας υἱϐς Ιωσηφ. συμβαλλεται γαρ τϐτο εἰς το ἑξης ῥητιν περι τα τελη, ἐνθα φησιν, ἐμοι εἰσιν Εφραιμ και Μανασση, ὡς Ρϐβημ και Συμεων.

Και εἰπεν Ισραηλ προς Ιωσηφ, ἀποθανϐμαι ἀπο τϐ νυν, ἐπει ἑωρακα το προσωπον σϐ. ἐτι γαρ συ ζῃς.] Θαυμαςον ἐςι τον γενομενον ἐν Αἰγυπτῳ μη βλαβηναι ἀπο των Αἰγυπτιων, και μειναι ἐν τῃ κατα θεον ζωῃ. διοπερ θαυμαζων ὁ Ιακωβ, εἰπε τῳ Ιωσηφ το, ἐτι γαρ συ ζῃς.

Ποιμενες προβατων οἱ παιδες σϐ ἐκ παιδος ἑως τϐ νυν .... εἰπαν δε Φαραω, παροικειν ἐν τῃ γῃ ἡκαμεν.] Παῤῥησιαζονται το ποιμενες εἰναι προς τον Φαραω. εἰτα, ἱνα μη ταραχθῃ Φαραω, φασιν· παροικειν ἐν τῃ γῃ ἡκαμεν.

Εἰπε δε Φαραω τῳ Ιωσηφ, λεγων· κατοικειτωσαν ἐν γῃ Γεσεμ.] Επειδη ἐν τοις τετραπλοις, ἐξ ὡν και το ἀντιγραφον μετεληφθη προς τον εἱρμον τον ἐν τῳ Εβραικῳ και ταις ἀλλαις ἐκδοσεσι, δεικνυται και ἡ των ἑβδομηκοντα ἐν τισι τοποις μετατεθεισα, ὡς τα πρωτα ὑςερα, και τα ὑςερα πρωτα γενεσθαι· ὁπερ και ἐνταυθα εὑρεθη παθϐσα· τϐτϐ χαριν παρεθηκαμεν ἀκολϐθιαν. ἐςι δε αὑτη· τῳ, κατοικησομεν οἱ παιδες σϐ ἐν γῃ Γεσεμ, συναπτεται το, εἰπε δε Φαραω τῳ Ιωσηφ, κατοικειτωσαν ἐν γῃ Γεσεμ. εἰ δε ἐπιςῃ ὁτι εἰσιν ἐν αὐτοις· και τα ἑξης.

Εἰ δε ἐπιςῃ ὁτι εἰσιν ἐν αὐτοις δυνατοι, καταςησον αὐτϐς ἀρχοντας των ἐμων κτηνων.] Τϐς τϐ Ισραηλ δυνατϐς Φαραω βϐλεται ἀρχοντας καταςησαι Αἰγυπτιων κτηνων. εἰτις δε ἐςι τϐ Ισραηλ δυνατος, φευγετω το ἐπι τϐτοις βϐλημα.

Και

Primogenitus Jacob, Ruben, &c.] Cum ſupra dixerit eſſe nomina filiorum Iſrael, nunc ait Jacobi primogenitum eſſe Ruben.

Ejuſdem.] Obſervandum eſt natis in terra Chanaam filiis Jacob, adnumerari etiam ipſos in Ægypto natos filios Joſeph. Conſentaneum enim hoc eſt iis, quæ infra circa finem dicta ſunt: *Mei ſunt Ephraim & Manaſſes, ſicut Ruben & Simeon.*

Et dixit Iſrael ad Joſeph: moriar amodo, quoniam vidi faciem tuam. Adhuc enim vivis.] Mirandum illud eſt eum, qui fuerit in Ægypto, læſum non fuiſſe ab Ægyptiis & manſiſſe in ea, quæ ſecundum Deum eſt vita. Quamobrem miratus Jacob dixit Joſepho: *Adhuc enim vivis.*

Paſtores ovium ſervi tui ab infantia uſque nunc... Dixerunt autem Pharaoni: ad peregrinandum in terra venimus.] Libere profitentur coram Pharaone ſe eſſe paſtores. Deinde ne turbetur Pharao, aiunt: *Ad peregrinandum in terra venimus.*

Dixit Pharao ad Joſeph: habitent in terra Geſem] Quandoquidem in Tetraplis, unde exemplar ſecundum ſeriem hebraici aliarumque editionum tranſſumtum eſt, oſtenditur, ſeptuaginta interpretum editionem aliquot in locis tranſpoſitam fuiſſe, ita ut quæ priora erant, poſterius; quæ poſteriora, prius locarentur: quod hoc etiam loco ipſi accidiſſe deprehenditur: ideo veram ſeriem hic appoſuimus, quæ ſic habet. His verbis: *Habitabimus pueri tui in terra Geſem*, ſubjungitur illud, *dixit autem Pharao Joſeph: habitent in terra Geſem. Si autem noveris, quod ſint in eis*, &c.

Si autem noveris quod ſint in eis fortes, conſtitue illos principes pecorum meorum.] Fortes Iſrael vult Pharao principes conſtitui Ægyptiorum pecorum. Si quis autem in Iſrael fortis eſt, fugiat horum conſilium.

Και ευλογησας Ιακωβ τον Φαραω, εξηλθεν απ' αυτυ.] Ουκ αν δικαιον ευλογησας, απ' αυτυ εξηλθε. ζητητεον δε ειποτε αγιον τις ευλογησας απηλθεν απ' αυτυ. και ενθαδε μεν ευλογων εξερχεται· ανωτερω δε ο Ιακωβ ευλογιας τυχων εισερχεται.

Και εισυνεγκεν Ιωσηφ παν το αργυριον εις τον οικον Φαραω.] Και πυ εδει παν το Αιγυπτυ αργυριον, και Χαναα γενεσθαι, η εν τω οικω Φαραω;

Ηγαγον δε τα κτηνη αυτων προς Ιωσηφ, και εδωκεν αυτοις Ιωσηφ αρτυς αντι των ιππων, και αντι των προβατων, και αντι των βοων, και αντι των ονων.] Ουκ ωμως τυτο ποιει Ιωσηφ, αλλ' ινα μη καμωσι τα κτηνη τρεφοντες, και ινα μετα ταυτα χαριν αυτα δεξωνται παρα τυ Φαραω.

Και υχ υπολειπεται ημιν εναντιον τυ κυριυ ημων, η το ιδιον σωμα, και η γη ημων.] Επει περι των αμαρτωλων λεγεται το, δια το ειναι αυτυς σαρκας· δια τυτο και νυν Αιγυπτιοι ως σαρκες, υπολελειφθαι φασιν αυτοις υχι ψυχην, αλλα το ιδιον σωμα, και την γην αυτων. τυτο δε νομιςεον υπο παντων των αλλοτριων τυ θευ λεγεσθαι.

Ινα υν μη αποθανωμεν εναντιον συ, και η γη ερημωθη, κτησαι ημας και την γην ημων.] Εναντιον τυ Φαραω θελυσιν οι Αιγυπτιοι ζην, υκ εναντιον θευ.

Τυ αυτυ.] Κτημα βυλονται οι Αιγυπτιοι γενεσθαι τυ Φαραω, ως οι αγιοι τυ θευ.

Επεκρατησε γαρ αυτων ο λιμος.] Δηλονοτι των Αιγυπτιων· υ γαρ αν ειρηται περι τυ Ισραηλ, οτι επεκρατησεν αυτων ο λιμος.

Και ενισχυσας Ιακωβ εκαθισεν επι την κοιτην.] Ενισχυσας εκαθισεν, ινα τυς ενθευς ειπη λογυς οιμαι γαρ τον μεν Ιακωβ ηνωχλησθαι, τον δε Ισραηλ ενισχυκεναι, ος και ευλογησε τυς υιυς Ιωσηφ, και τα εξης εν οις υκ ονομαζεται επι των παιδιων Ιακωβ.

Και ειπε μοι, ιδυ εγω αυξανω σε, και πληθυνω σε.] Ητοι υκ αυξει ο ασεβης, η υκ απο θευ αυξει. το δ'

ομοιον

Et cum benedixiſſet Jacob Pharaoni, exivit ab eo.] Si benedixiſſet juſto, non exiviſſet ab eo. Quærendum vero, an quiſpiam benedicto juſto, exierit ab eo Et hic quidem benedicens egreditur, ſupra vero Jacob benedictione impetrata ingreditur.

Et intulit Joſeph omne argentum in domum Pharaonis.] Et quo par erat omnes argentum Ægypti & Chanaan inferri, niſi in domum Pharaonis?

Adduxerunt autem pecora ſua ad Joſeph, & dedit eis Joſeph panes pro equis, & ovibus, & bobus, & aſinis.] Non crudeliter hoc facit Joſeph, ſed ne deficiant pecora paſcendo, & ut poſtea gratis illa recipiant a Pharaone.

Nec quicquam reſidui nobis eſt coram Domino noſtro, præter proprium corpus & terram noſtram.] Quoniam de peccatoribus dicitur illud, *Quia caro ſunt*, ideo & nunc Ægyptii utpote carnei, relinqui ſibi dicunt non animam, ſed proprium corpus & terram ſuam. Hoc autem exiſtimandum eſt dici ab omnibus, qui a Deo alieni ſunt.

Ut ergo non moriamur coram te, nec terra deſerta ſit, eme nos & terram noſtram.] Coram Pharaone vivere volunt Ægyptii, non coram Deo.

Ejuſdem.] Ægyptii Pharaonis, ſancti volunt eſſe Dei mancipia.

Invaluerat enim in eos fames.] Videlicet in Ægyptios. Neque enim dictum fuiſſet de Iſrael, quod *invaluerat in eos fames.*

Et confortatus Jacob ſedit in lecto.] Confortatus ſedit, ut divino afflatu plenos proferret ſermones. Opinor autem Jacob ægrotaſſe, Iſrael vero confortatum eſſe, qui & benedixit filiis Joſeph, & ea, quæ ſequuntur, peregit, in quibus, ubi de filiis ſuis agitur, nunquam nominatur Jacob.

Et dixit mihi, ecce ego augebo te & multiplicabo te.] Impius vel non creſcit, vel a Deo non creſcit. Si-

ὁμοιον ἐρεις και δια το, πληθυνω. θεος γαρ ευλογων ταυτα φησιν.

Εμοι εισιν Εφραιμ και Μανασσης· ὡς Ρϐβημ, και Συμεων ἐσονται μοι.] Ως Ρϐβημ και Εφραιμ· ἀμφοτεροι γαρ πρωτοτοκοι· ὡς Μανασσης και Συμεων· ἑκατερος γαρ τῃ μητρι αὐτων δευτερος.

Τα δε ἐκγονα, ἁ ἐαν γεννησῃς μετα ταυτα, ἐσονται ἐπι τῳ ὀνοματι των ἀδελφων αὐτων· κληθησονται ἐν τοις ἐκεινων κληροις.] Οἱ ἐσομενοι, φησιν, ἑτεροι παιδε; σϐ ταις ἐπωνυμοις φυλαις των ἀδελφων αὐτων ταχθησονται ἐν τῃ κληροδοσιᾳ.

Ιδων δε Ισραηλ τϐς υἱϐς Ιωσηφ, εἰπε, τινες σοι ϐτοι; και τα ἑξης.] Δοξει ἐναντιον τῳ, ἰδων δε Ισραηλ τϐς υἱϐς Ιωσηφ, το, οἱ ὀφθαλμοι Ιακωβ ἐβαρυωπησαν ἀπο τϐ γηρϐς· εἰ μη πϐ ἐςι ταὐτον, τῳ, τϐς ὀφθαλμϐς μη δυνασθαι βλεπειν, το ἰδειν τον Ισραηλ το σπερμα τϐ Ιωσηφ, τϐ θεϐ δειξαντος αὐτῳ τα γενησομενα.

Εκτεινας δε Ισραηλ τον χειρα την δεξιαν, ἐπεβαλεν ἐπι την κεφαλην Εφραιμ.] Οτι παρηκολϐθϐν οἱ προφηται νοϐντες, περι ὡν προεφητευον. ἀμελει μετα ταυτα των δεκα φυλων ἐξηρχεν ἡ τϐ Εφραιμ φυλη. ἐξ αὐτης γαρ ὁ μακαριος Ιησϐς ὁ τϐ Ναυη, ἀληθινος τυπος ὢν τϐ χριςϐ κατηγετο ἐν τοις ἀριθμοις. διο και τϐ Ιακωβ ἡ εὐλογια ἐπ' αὐτον ἀναφερεται.

Ποιησαι σε ὁ θεος ὡς Εφραιμ, και ὡς Μανασση. και ἐθηκε τον Εφραιμ ἐμπροσθεν τϐ Μανασση.] Ευκαιρως χρησῃ τῳ ῥητῳ, περι τϐ ἐν προσευχῃ ἐμπροσθεν ἱςαναι τον τιμιωτερον.

Καμψας κατεκλιθης ὡς λεων, και ὡς σκυμνος.] Τον κατ' οἰκονομιαν θανατον σημαινει το, κατεκλιθης· λεων ἐςιν ὁ χριςος τοις τελειως ἀποθηριωθεισι· τοις δε ἐτι εἰσαγωγικοις σκυμνος.

milia dices etiam propter illud: *Multiplicabo.* Deus enim benedicens hæc ait.

Mei ſunt Ephraim & Manaſſes; ſicut Ruben & Symeon erunt mihi.] Sicut Ruben, & Ephraim. Ambo enim primogeniti. Sicut Manaſſes & Symeon. Uterque enim matri ſuæ natu ſecundus eſt.

Reliqui autem, quos genueris poſt eos, erunt in nomine fratrum ſuorum: vocabuntur in eorum ſortibus.] Alii, inquit, filii, quos genueris, cognominibus fratrum ſuorum tribubus accenſebuntur in partium diviſione.

Videns autem Iſrael filios Joſeph, dixit: Qui ſunt iſti? &c.] His verbis, *Videns Iſrael filios Joſeph*, videbitur contrarium iſtud: *Oculi Jacob caligabant præ ſenectute*, niſi forte idem ſit oculos non poſſe cernere, & videre Iſrael ſemen Joſeph, Deo ipſi futura demonſtrante.

Extendens autem Iſrael manum dexteram, impoſuit ſuper caput Ephraim.] Prophetæ quippe cum ea de quibus prophetabant, intelligerent, actibus externis illa exprimebant. Nimirum poſt hæc decem tribubus præfuit tribus Ephraim. Ab ipſo enim beatus Jeſus Nave, qui vera fuit Chriſti figura, ortus eſt, ut videre eſt in Numeris. Quapropter & Jacob benedictio ad ipſum quoque pertinet.

Faciat tibi Deus ſicut Ephraim & Manaſſe: conſtituitque Ephraim ante Manaſſen.] Opportune uteris his verbis, ut in oratione præſtantiorem alteri præferas.

Incurvans reclinatus es ſicut leo, & ſicut catulus.] Eam quam ex diſpenſatione pertulit mortem, ſignificat illud, *reclinatus es.* Leo eſt Chriſtus, iis qui omnino ferociunt, iis vero, qui adhuc diſciplinæ capaces ſunt, catulus.

ORIGENIS IN GENESIM HOMILIÆ.

INTERPRETE RUFINO.

HOMILIA PRIMA.

De ortu mundi, & eorum, quæ in mundo sunt.

In principio creavit Deus cœlum & terram. Quod eſt omnium principium, niſi Dominus noſter, & Salvator omnium Chriſtus Jeſus, primogenitus omnis creaturæ? In hoc ergo principio, hoc eſt, in Verbo ſuo, Deus cœlum & terram fecit: ſicut & Evangeliſta Joannes in initio Evangelii ſui ait, dicens: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* Non ergo hic temporale aliquod principium dicit: ſed in principio, id eſt, in ſalvatore factum eſſe dicit cœlum & terram, & omnia, quæ facta ſunt. *Terra autem erat inviſibilis, & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, & Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas.* Inviſibilis & incompoſita terra erat antequam Deus diceret, *fiat lux*, & antequam divideret inter lucem & tenebras, ſecundum quod ſermonis ordo declarat. Verum quoniam in conſequentibus firmamentum jubet fieri, & hoc cœlum appellat: cum ad ipſum locum venerimus, ibidem differentiæ ratio cœli firmamentique dicetur, cur etiam firmamentum appellatum ſit cœlum. Nunc autem ait: *Tenebræ erant ſuper abyſſum.* Quæ eſt abyſſus? Illa nimirum, in qua erit

diabolus & angeli ejus. Denique hoc manifestissime & in Evangelio designatur, cum dicitur de salvatore: *Et rogabant dæmonia, quæ ejiciebat, ne juberet ea ire in abyssum.* Propterea ergo Deus solvit tenebras, dicente scriptura: *Et dixit Deus, fiat lux: & facta est lux. Et vidit Deus lucem, quia bona est, & divisit Deus inter medium lucis, & inter medium tenebrarum. Et vocavit Deus lucem, diem: & tenebras vocavit noctem. Et factum est vespere, & factum est mane, dies una.* Secundum literam Deus & lucem vocat diem, & tenebras noctem. Secundum spiritualem vero intelligentiam videamus, quid sit, quod cum Deus in initio illo, quod superius diximus, fecerit cœlum & terram, dixerit quoque, ut lux fieret, & diviserit inter medium lucis & tenebrarum, & vocaverit lucem diem, & tenebras noctem, & dixerit, quia factum est vespere, & factum est mane: non dixit, dies prima, sed dixit, dies una. Quia tempus nondum erat antequam esset mundus. Tempus autem esse incepit ex consequentibus diebus. Secunda namque dies, & tertia dies & quarta, & reliquæ omnes tempus incipiunt designare.

2. *Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, & sit dividens inter medium aquæ & aquæ. Et fecit Deus firmamentum.* Cum jam antea Deus fecisset cœlum, nunc firmamentum facit. Fecit enim cœlum prius, de quo dicit: *Cœlum mihi sedes est.* Post illud autem firmamentum facit, id est, corporeum cœlum. Omne enim corpus firmum est sine dubio, & solidum: & hoc est quod dividit inter aquam, quæ est super cœlum, & aquam, quæ est sub cœlo. Cum enim ea, quæ facturus erat Deus, ex spiritu constarent & corpore, ista de causa in principio, & ante omnia cœlum dicitur factum, id est, omnis spiritalis substantia, super quam velut in throno quodam & Sede Deus requiescit. Istud autem cœlum, id est, firmamentum,

mentum, corporeum est. Et ideo illud quidem primum cœlum, quod spiritale diximus, mens nostra est, quæ & ipsa spiritus est, id est, spiritalis homo noster interior est, qui videt ac perspicit Deum. Istud autem corporale cœlum, quod firmamentum dicitur, exterior homo noster est, qui corporaliter intuetur. Sicut ergo firmamentum cœlum appellatum est, ex eo quod dividat inter eas aquas, quæ sunt super ipsum, & eas, quæ sub ipso sunt: ita & homo, qui in corpore positus est, si dividere potuerit, & discernere, quæ sint aquæ, quæ sunt superiores super firmamentum, & quæ sub firmamento sunt, etiam ipse cœlum, id est cœlestis homo appellabitur, secundum Apostoli Pauli sententiam dicentis: *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Ita ergo continentur verba ipsa scripturæ: *Et fecit Deus firmamentum, & divisit inter medium aquæ, quæ est super firmamentum, & inter medium aquæ, quæ est subter firmamentum. Et vocavit Deus firmamentum cœlum. Et vidit Deus, quia bonum est, & factum est vespere, & factum est mane dies secundus.* Studeat ergo unusquisque nostrum divisor aquæ effici ejus, quæ est supra, & quæ est subtus: quo scilicet spiritalis aquæ intellectum, & participium capiens ejus, quæ est supra firmamentum, *flumina de ventre* suo educat *aquæ vivæ salientis in vitam æternam*, segregatus sine dubio, & separatus ab ea aqua, quæ subtus est, id est, aqua abyssi, in qua tenebræ esse dicuntur, in qua princeps hujus mundi, & adversarius draco, & angeli ejus habitant, sicut superius indicatum est. Illius ergo aquæ supernæ participio, quæ supra cœlos esse dicitur, unusquisque fidelium cœlestis efficitur, id est, cum sensum suum habet in arduis & excelsis, nihil de terra, sed totum de cœlestibus cogitans, *quæ sursum sunt*, quærens, *ubi Christus est in dextera Dei patris.* Tunc enim & ipse ea laude dignus habebitur a Deo, quæ hic scribitur cum dicitur: *Et vidit Deus,*

quia bonum est. Denique & ea, quæ de tertia die in consequentibus describuntur, in hunc eumdem conveniunt intellectum. Ait enim: *Et dixit Deus: Congregetur aqua, quæ est sub cælo in congregationem unam, & appareat arida. Et factum est ita* Nos ergo laboremus congregare aquam, quæ est sub cœlo, & abjicere eam a nobis, ut cum hoc factum fuerit, appareat arida, quæ sunt in carne gesta opera nostra, quo scilicet *videntes homines opera* nostra *bona, glorificent patrem* nostrum, *qui in cælis est.* Si enim aquas istas, quæ sunt sub cœlo, non separaverimus a nobis, id est, peccata & vitia corporis nostri, arida nostra non poterit apparere, nec habere fiduciam procedendi ad lucem. *Omnis enim, qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem; ut non manifestentur opera ejus, & videantur, si in Deo sunt gesta.* Quæ utique fiducia non aliter dabitur, nisi velut aquas abjiciamus a nobis & segregemus vitia corporis, quæ sunt materiæ peccatorum. Quo facto jam arida nostra non permanebit arida, sicut ex consequentibus ostenditur. Ait enim: *Et congregata est aqua, quæ est sub cælo in congregationes suas, & apparuit arida. Et vocavit Deus aridam terram, & congregationes aquarum vocavit maria.* Sicut ergo arida hæc segregata a se aqua, quemadmodum superius diximus, ultra non mansit arida, sed jam terra nominatur: hoc modo etiam nostra corpora, si hæc ab eis segregatio fiat, jam non permanebunt arida, sed terra appellabuntur, ex eo quod fructum Deo ferre jam poterunt. Quoniam quidem in initio Deus cœlum fecit, & terram: postea vero fecit firmamentum quidem vocavit cœlum, donans ei ejus cœli, quod ante creaverat nomen. Aridam vero appellavit terram, pro eo, quod ei facultatem ferendorum fructuum largiretur. Si quis ergo sua culpa aridus adhuc manet, & fructum nullum affert, sed spinas & tribulos, velut ignis escas gerens, secundum ea,

quæ ex se protulit, etiam ipse esca ignis efficitur. Si vero studio & diligentia sua separatis ex se aquis abyssi, qui sunt dæmonum sensus, exhibuit se terram fructiferam, debet sperare similia, quod & ipse introducatur a Deo in terram fluentem lac & mel.

3. Videamus autem ex consequentibus, qui sunt fructus, quos producere Deus jubet terram ipsam, cui ipse hoc nomen indulsit. *Et vidit* (inquit) *Deus quia bonum est, & dixit Deus: Producat terra herbam fœni semen seminantis secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen est in ipso secundum similitudinem super terram: & factum est sic.* Secundum literam manifesti sunt fructus quos terra non arida producit. Sed iterum referamus ad nos. Si jam facti sumus terra, si jam non sumus arida, afferamus fructus uberes & diversos Deo, ut & nos benedicamur a patre dicente: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus*; & illud, quod ait Apostolus compleatur in nobis: *Terra enim excipiens frequenter venientem super se imbrem, & generans herbam opportunam, iis a quibus colitur, percipiet benedictiones a Deo. Quæ vero spinas & tribulos profert, reproba est, & maledicto proxima, cujus finis est in adustionem.*

4. *Et produxit terra herbam fœni semen seminantis secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen in ipso faciens fructum secundum genus super terram. Et vidit Deus, quia bonum est, & factum est vespere, & factum est mane, dies tertia.* Non solum jubet terræ proferre herbam fœni, sed & semen proferre, ut semper fructum possit afferre. Et non solum jubet lignum fructiferum, sed & faciens semen, cujus semen in ipso est, secundum genus, id est, ut semper ex his seminibus, quæ in se habet, fructum possit afferre. Et nos ergo ita debemus & fructificare fructum, & semina habere

in nobis ipſis, id eſt, omnium bonorum operum omniumque virtutum ſemina in corde noſtro continere: ut hæc habentes fixa in mentibus noſtris ex ipſis jam omnes actus, qui incurrerint nobis, ſecundum juſtitiam geramus. Iſti ſunt enim ſeminis illius fructus, actus noſtri, qui ex bono cordis noſtri theſauro proferuntur. Si vero audimus quidem verbum, & ex auditu ſtatim terra noſtra producit herbam, & hæc herba antequam ad maturitatem vel ad fructum veniat, aruerit, terra noſtra petroſa appellabitur. Si vero ea, quæ dicuntur profundioribus nitantur in corde noſtro radicibus, ita ut & fructum operum afferant, & ſemina in ſe habeant futurorum, tunc vere uniuscujusque noſtrum terra ſecundum virtutem ſuam affert fructum, alia centeſimum, alia ſexageſimum, alia trigeſimum. Sed & illud admonendum neceſſario duximus, ut fructus noſter nusquam zizania, id eſt nusquam lolium habeat: ut fructus noſter non ſit ſecus viam, ſed in ipſa via, in illa, quæ dicit, *Ego ſum via*, ſeminetur, utique in ea, ne aves cœli comedant fructus noſtros, neque vineam noſtram. Si quis tamen noſtrum vinea eſſe meruerit: videat, ne pro uva afferat ſpinas: & propter hoc jam non putabitur, neque fodietur, neque mandabitur nubibus, ut pluant ſuper eam pluviam: ſed e contrario relinquetur deſerta, ut increſcant ſuper eam ſpinæ.

5. Poſt hæc vero jam firmamentum meretur etiam luminaribus adornari. Ait enim Deus: *Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant ſuper terram, & dividant inter diem & noctem.* Sicut in firmamento iſto, quod jam cœlum fuerat appellatum jubet Deus fieri luminaria, ut dividant inter medium diei & noctis: ita & in nobis fieri poteſt: ſi tamen ſtudeamus & nos vocari & effici cœlum: luminaria habebimus in nobis, quæ illuminent nos, Chriſtum & Eccleſiam ejus. Ipſe eſt enim lux mundi, qui & Eccleſiam illuminat

ſua luce. Sicut enim Luna de Sole dicitur percipere lumen, ut per ipſam etiam nox poſſit illuminari: ita & Eccleſia ſuſcepto lumine Chriſti, illuminat omnes, qui in ignorantiæ nocte verſantur. Si vero quis in hoc proficiat, ut jam filius Dei efficiatur, ſic ut in die honeſte ambulet, quaſi filius Dei, & filius lucis: hic ab ipſo Chriſto illuminatur ſicut dies a ſole.

6. *Et ſint in ſigna & tempora, & in dies & in annos: & fiant ad illuminandum in firmamento cœli, ut luceant ſuper terram. Et factum eſt ſic.* Sicut luminaria iſta cœli, quæ videmus, poſita ſunt in ſigna & in tempora, & dies & annos, ut luceant de firmamento cœli, his qui ſuper terram ſunt: hoc modo etiam Chriſtus illuminans Eccleſiam ſuam, ſigna dat per præcepta ſua: ut ſciat, quomodo quis accepto ſigno fugiat ab ira ſuperventura, uti ne dies illa ſicut fur eum comprehendat: ſed ut magis pervenire poſſit in annum Domini acceptabilem. Chriſtus ergo eſt *lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* ex cujus lumine illuminata Eccleſia, etiam ipſa lux mundi efficitur, illuminans eos, qui in tenebris ſunt: ſicut & ipſe Chriſtus conteſtatur diſcipulis ſuis dicens: *Vos eſtis lux mundi.* Ex quo oſtenditur, quia Chriſtus quidem lux eſt Apoſtolorum, Apoſtoli vero lux mundi. Ipſi enim ſunt non habentes maculam vel rugam, aut aliquid hujuſcemodi, vera Eccleſia: ſicut & Apoſtolus dicit: *Ut ipſe ſibi exhibeat glorioſam Eccleſiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujuſmodi.*

7. *Et fecit Deus duo luminaria magna: luminare majus in principatum diei: & luminare minus in principatum noctis, & ſtellas. Et poſuit ea Deus in firmamento cœli, ut luceant ſuper terram & poteſtatem habeant diei & noctis & dividant inter medium lucis, & inter medium tenebrarum. Et vidit Deus, quia bonum eſt: & factum eſt veſpere, & factum eſt mane dies quarta.* Sicut Sol & Luna

magna

magna luminaria dicta sunt esse in firmamento cœli: ita & in nobis Christus & Ecclesia. Sed quoniam etiam stellas in firmamento posuit Deus, videamus, quæ sunt etiam in nobis stellæ, id est, in cordis nostri cœlo. Moyses stella est in nobis, quæ lucet & illuminat nos actibus suis. Et Abraham, Isaac, & Jacob, & Esaias, & Hieremias, & Ezechiel, & David, & Daniel: & omnes, quibus scriptura sancta testimonium dedit, quia placuerint Deo. Sicut enim *stella ab stella differt in claritate*: ita etiam sanctorum unusquisque secundum magnitudinem suam lumen suum fundit in nos. Sicut autem Sol & Luna illuminant corpora nostra: ita & a Christo atque Ecclesia illuminantur mentes nostræ. Ita tamen illuminamur, si non sumus mentibus cæci. Nam sicut Sol & Luna corporalibus oculis cæcos quamvis illustrent, illi tamen recipere lumen non possunt: ita & Christus lucem suam præstat mentibus nostris: sed ita demum nos illuminabit, si nequaquam cæcitas mentis impediat. Quod etiamsi accidat primo, oportet eos, qui cæci sunt sequi Christum, dicentes & clamantes, *Miserere nobis fili David*: ut etiam visum ab ipso recipientes, possint deinceps & lucis ejus splendore radiari. Verum non æqualiter omnes, qui vident illuminantur a Christo, sed singuli secundum eam mensuram illuminantur, qua vim luminis recipere valent. Et sicut non æqualiter oculi corporis nostri illuminantur a sole, sed quanto quis in loca altiora conscenderit, & ortum ejus editioris speculæ intuitione fuerit contemplatus, tanto amplius & splendoris ejus vim percipiet & caloris: ita etiam mens nostra quanto altius & excelsius appropinquaverit Christo, ac se viciniorem splendori lucis ejus objecerit, tanto magnificentius & clarius ejus lumine radiabitur, sicut & ipse ait per prophetam: *Appropinquate mihi, & appropinquabo vobis*, dicit Dominus. Et iterum dicit: *Deus approximans ego sum, &*

non

non Deus de longe. Non similiter tamen venimus ad eum omnes, sed unusquisque secundum propriam suam virtutem. Aut enim cum turbis venimus ad eum, & per parabolas nos reficit, ad hoc tantummodo, ne multis jejuniis deficiamus in via: aut certe semper & indesinenter ejus pedibus assidemus, vacantes ad hoc solum, ut audiamus verbum ejus, nequaquam perturbati erga multum ministerium, sed optimam partem eligentes, quæ non auferetur a nobis. Et utique qui sic accedunt ad eum, multo amplius ex ejus lumine consequuntur. Si vero sicut Apostoli nusquam omnino moveamur ab eo, sed semper cum eo permaneamus in omnibus tribulationibus ejus, tunc nobis secreto ea, quæ ad turbas locutus fuerat, exponit, atque dissolvit, & multo clarius illuminat nos. Si vero etiam talis quis fuerit, ut possit & in montem ascendere cum eo sicut Petrus & Jacobus & Joannes, iste non solum Christi lumine, sed etiam patris ipsius illuminabitur voce.

8. *Et dixit Deus: Producant aquæ repentia animarum vivarum, & volatilia volantia super terram secundum firmamentum cœli. Et factum est sic.* Secundum literam jussu Dei producuntur ab aquis repentia & volatilia, & hæc quæ videmus, a quo sint facta cognoscimus. Sed videamus, quomodo etiam secundum nostrum firmamentum cœli, id est, mentis nostræ vel cordis soliditatem, hæc eadem fiant. Arbitror, quia si mens nostra illuminata fuerit a nostro sole Christo, jubetur postmodum ex his, quæ in ea sunt aquis producere repentia & volatilia volantia, id est, cogitationes bonas vel malas proferre in medium, ut discretio fiat bonorum a malis, quæ utique utraque ex corde procedunt. De corde namque nostro velut de aquis proferuntur & bonæ cogitationes & malæ. Sed nos verbo ac præcepto Dei utraque proferamus ad conspectum & judicium Dei, ut cum ipsius illumina-

tione

tione discernere possimus a bono, quod malum est: id est, ut ea quæ super terram repunt, & terrenas sollicitudines gerunt, separemus a nobis; illa vero, quæ meliora sunt, id est volatilia, sinamus volare non solum super terram, sed etiam secundum firmamentum cœli: id est, ut sensum & rationem tam terrenorum quam cœlestium pertractemus in nobis, ut intelligere quoque possimus, quæ sint in nobis noxia ex repentibus. Si viderimus mulierem ad concupiscendum eam, illud est in nobis reptile venenatum. Si vero sit in nobis sobrietatis sensus, etiamsi domina Ægyptia nos adamaverit, efficimur aves, & relinquentes Ægyptia vestimenta in manibus ejus, ex obscœnis insidiis evolabimus. Si sit in nobis sensus ad furandum nos provocans, istud est reptile pessimum. Si vero sit in nobis sensus, ut etiamsi duo minuta habeamus, hæc ipsa pro misericordia offeramus in dona Dei, iste sensus avis est, nihil de terrenis cogitans, sed ad firmamentum cœli volatibus tendens. Si veniat nobis sensus persuadens nobis cruciatus martyrii nos non debere tolerare, istud erit reptile venenatum. Si vero ascendat nobis sensus & cogitatio talis, ut usque ad mortem pro veritate certemus, avis erit hæc, a terrenis ad superna conscendens. Similiter etiam de cæteris vel peccatorum vel virtutum speciebus sentiendum est, & discernendum, quæ sint repentia, & quæ sint volatilia, quæ producere ad discretionem in conspectu Dei aquæ nostræ jubentur.

9. *Et fecit Deus cetos magnos, & omnem animam repentium animalium, quæ eduxerunt aquæ secundum genus suum, & omne volatile pennatum secundum genus suum.* Et de his similiter, ut de illis, quæ supra diximus, sentiendum est, quod producere debeamus etiam cetos magnos, & animam repentium secundum genus. In magnis istis cetis impias cogitationes, & nefarios

quosque

quosque contra Deum ſenſus arbitror indicari. Quæ tamen omnia producenda ſunt ante conſpectum Dei, & ponenda ante ipſum, ut dividamus, & ſeparemus bona a malis, ut unicuique ſuus locus a Domino tribuatur, ſicut ex his, quæ ſequuntur, oſtenditur.

10. *Et vidit Deus quia bona ſunt, & benedixit ea dicens: Creſcite & multiplicamini, & replete aquas, quæ ſunt in mari, & volatilia repleantur ſuper terras. Et factum eſt veſpere, & mane, dies quinta.* In mari quidem cetos magnos, & omnem animam animalium, & repentium, quæ produxerunt aquæ, jubet immorari, ubi & draco ille, quem plaſmavit Deus ad illudendum ei inhabitat. Volucres autem multiplicari jubet ſuper terram, quæ aliquando arida fuit, nunc autem jam terra appellatur, ſicut ſuperius expoſuimus. Sed requiret aliquis, quomodo ceti magni, & repentia in malo accipiuntur, & volatilia in bono, cum de omnibus ſimul dictum ſit, *Et vidit Deus, quia bona ſunt?* Ipſis ſanctis bona ſunt ea, quæ illis adverſantur: quia vincere ea poſſunt, & cum ea vicerint, majoris gloriæ efficiuntur apud Deum. Denique cum diabolus petiſſet, ut ſibi poteſtas daretur adverſum Job, impugnans eum adverſarius cauſa ei extitit duplicis gloriæ poſt victoriam. Quod oſtenditur ex eo, quia quæ in præſenti perdiderat, in duplum receperit, ſimili modo ſine dubio & in cœleſtibus recepturus. Et Apoſtolus dicit, quia *nemo coronatur, niſi qui legitime certaverit.* Et revera quomodo erit certamen, ſi non fuerit, qui reſiſtat? Quantus decor & ſplendor ſit lucis non dignoſceretur, niſi obſcuritas intercederet noctis. Unde aliqui in caſtitate laudantur, niſi quia alii pro impudicitia condemnantur? Unde viri fortes magnificarentur, niſi exiſterent imbecilles, & timidi? Si amarum adhibeas, tunc dulce efficitur laudabilius. Si atrum conſideraveris, gratiora tibi, quæ clara ſunt, videbuntur. Et ut breviter dicam, ex malorum con-

ſidera-

sideratione decus bonorum lucidius indicatur. Propterea ergo de omnibus hoc dicit scriptura, *Et vidit Deus, quia bona sunt.* Quare tamen non est scriptum, & dixit Deus, quia bona sunt, sed *vidit Deus, quia bona sunt?* Id est, vidit utilitatem ipsorum, & eam rationem, qua cum essent ipsa per se talia, bonos tamen facere possunt optimos. Propterea ergo dixit: *Crescite & multiplicamini & replete aquas, quæ in mari sunt, & volatilia repleantur super terras*, id est, ut ceti quidem magni & repentia in mari essent, sicut superius exposuimus, & volatilia super terras.

II. *Et dixit Deus: Producat terra animam vivam secundum genus, quadrupedia & repentia & bestias terræ secundum genus: & factum est sic. Et fecit Deus bestias terræ secundum genus, & omnia repentia terræ secundum genus. Et vidit Deus quia bona sunt.* Secundum literam quidem nulla quæstio est. Manifeste enim a Deo creata esse dicuntur, vel animalia, vel quadrupedia vel bestiæ, vel serpentes super terram. Aptare autem hæc his, quæ supra exposuimus, secundum spiritalem intellectum, non otiosa res est. Ibi quidem dictum est: *Producant aquæ repentia animarum vivarum, & volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli;* hic autem ait: *Producat terra animam vivam secundum genus, quadrupedia & repentia & bestias terræ secundum genus.* Et illa quidem, quæ de aquis producta sunt, diximus debere motus & cogitationes mentis nostræ, qui de profundo cordis producuntur, intelligi. Nunc vero hoc quod dicitur, *Producat terra animam vivam secundum genus, quadrupedum, & repentium, & bestiarum super terram secundum genus*, exterioris hominis nostri, id est, carnalis & terreni motus arbitror indicari. Denique nihil volatile in his, quæ de carne loquitur, indicavit, sed tantummodo quadrupedia & repentia & bestias terræ. Secundum illud nempe, quod dictum est ab

Apo-

Apoſtolo, quia *non habitat in carne mea bonum*, & quia *ſapientia carnis inimica eſt Deo*, iſta nimirum ſunt, quæ terra, id eſt, caro noſtra producit, de quibus rurſum Apoſtolus præcipit dicens: *Mortificate membra veſtra; quæ ſunt ſuper terram, fornicationem, immunditiam, impudicitiam, avaritiam, idololatriam*, & cætera. Cum ergo hæc omnia fierent, quæ videntur juſſu Dei fieri per Verbum ejus, & præpararetur immenſus iſte & viſibilis mundus, ſimul autem & per allegoriæ figuram oſtenderetur, quæ eſſent, quæ exornare poſſent minorem mundum, id eſt, hominem, tunc jam ipſe homo creatur ſecundum ea, quæ in conſequentibus declarantur.

12. *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & principatum gerat piſcium maris & volucrum cæli, & animalium & univerſæ terræ, & omnium, quæ repunt ſuper terram.* Conſequenter ſecundum ea, quæ ſuperius expoſuimus, talem hominem, qualem deſcripſimus, vult principatum gerere prædictarum beſtiarum, & volucrum, & repentium, quadrupedum, & omnium reliquorum. Quæ qualiter intelligi per allegoriam debeant, expoſuimus, cum diximus juberi aquam, id eſt, mentem ejus ſpiritalem ſenſum producere, & terram ſenſum carnis proferre, ut dominetur eis mens, & non illa dominetur ei. Vult enim Deus, ut magna iſta Dei factura homo, propter quem & univerſus creatus eſt mundus, non ſolum immaculatus ſit ab his, quæ ſupra diximus, & immunis, ſed & dominetur eis. Jam vero quale animal ſit homo, ex ipſis ſcripturæ ſermonibus conſideremus. Omnes reliquæ creaturæ juſſione Dei fiunt, dicente Scriptura: *Et dixit Deus, Fiat firmamentum. Et dixit Deus, Congregetur aqua, quæ ſub cælo eſt, in congregationem unam, & appareat arida. Et dixit Deus: Producat terra herbam fœni*: ita etiam in reliquis dicit. Videamus autem, quæ ſunt, quæ ipſe Deus

fecit,

fecit, & per hæc, quæ magnitudo hominis sit, advertamus. *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Similiter ait: *Et fecit duo luminaria magna.* Et nunc iterum, *Faciamus hominem.* In his solis factura ipsius Dei adscribitur, in aliis vero nusquam: sed tantummodo cœlum & terra, sol & luna ac stellæ, & nunc homo a Deo facta sunt, omnia vero reliqua jussione ejus facta esse dicuntur. Ex hoc ergo considera, quanta sit magnitudo hominis, qui tam magnis elementis tamque præcipuis adæquatur, qui habet honorem cœli, propter quod & cœlorum ei promittitur regnum. Habet & terræ honorem, quoniam quidem in terram bonam, & terram vivorum fluentem lac & mel ingredi sperat. Habet honorem solis & lunæ, habens repromissionem fulgere sicut sol in regno Dei.

13. Illud sane etiam eminentius in conditone hominis video, quod alibi non invenio dictum, *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum.* Quod neque in cœlo, neque in terra, neque in sole vel luna invenimus adscriptum. Hunc sane hominem, quem dicit ad imaginem Dei factum, non intelligimus corporalem. Non enim corporis figmentum Dei imaginem continet, neque factus esse corporalis homo dicitur, sed plasmatus, sicut in consequentibus scriptum est. Ait enim: *Plasmavit Deus hominem.* Id est finxit de terræ limo. Is autem, qui ad imaginem Dei factus est & ad similitudinem, interior homo noster est, invisibilis & incorruptus atque immortalis. In his enim talibus Dei imago rectius intelligitur. Si qui vero hunc corporeum putent esse, qui ad imaginem & similitudinem Dei factus est, Deum ipsum corporeum & humanæ formæ videntur inducere: quod sentire de Deo manifestissime impium est. Denique carnales isti homines, & incorporalis qui intellectum divinitatis ignorant, sicubi in scripturis de Deo legunt, quia *cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum,*

suspicantur Deum tam ingentis esse corporis, ut putent eum sedentem in cœlo pedes usque ad terram protendere. Hoc autem sentiunt, quia non habent illas aures, quæ digne possint audire verba Dei de Deo, quæ per Scripturam referuntur. Quod enim dicit, *Cœlum mihi sedes est*, ita digne de Deo intelligitur, ut sciamus, quia in his, quorum in cœlis conversatio est, Deus requiescit & residet. In his autem, qui adhuc terrenum propositum gerunt, ultima pars ejus providentiæ invenitur, quod in pedum appellatione figuraliter indicatur. Ex quibus si qui forte studium ac desiderium sumserint fieri cœlestes, perfectione vitæ, & intellectus altitudine, efficiuntur etiam ipsi sedes Dei, facti prius peritia & conversatione cœlestes: qui etiam dicunt, *Suscitavit nos cum Christo, & simul sedere nos fecit in cœlestibus.* Sed & illi quorum thesaurus in cœlo est, cœlestes dici possunt & sedes Dei, quoniam ibi est cor eorum, ubi est thesaurus eorum. Et non solum requiescit super eos Deus, sed & inhabitat in eis. Si vero tantus quis effici potest, ut possit dicere, *An documentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus?* in hoc non solum inhabitat Deus, sed etiam inambulat. Et propterea perfecti quique cœlestes facti, vel cœli effecti, enarrant gloriam Dei, sicut in psalmo dicitur. Propterea denique Apostoli, qui erant cœli, mittuntur ad enarrandum gloriam Dei, & Boanerges nomen accipiunt, quod est filii tonitrui, ut per tonitrui potestatem, vere eos cœlos esse credamus. *Fecit* ergo *Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.* Oportet nos videre, quæ est ista imago Dei, & perquirere, ad cujus imaginis similitudinem homo factus est. Non enim dixit, quia fecit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, sed, *Ad imaginem Dei fecit illum.* Quæ est ergo alia imago Dei ad cujus imaginis similitudinem factus est homo, nisi Salvator noster, qui est *primogenitus omnis creaturæ?*

tura? de quo scriptum est, quia sit *splendor æterni luminis, & figura expressa substantiæ Dei*, quia & ipse de se dicit: *Ego in patre, & pater in me: & qui me videt, videt & patrem.* Sicut enim qui viderit imaginem alicujus, videt eum, cujus imago est, ita & per verbum Dei, quæ est imago Dei, Deum quis videt. Et ita verum erit, quod dixit, *Qui me videt, videt & patrem.* Ad hujus ergo imaginis similitudinem homo factus est, & propterea Salvator noster, qui est imago Dei, misericordia motus pro homine, qui ad ejus similitudinem factus fuerat, videns eum deposita sua imagine maligni imaginem induxisse, ipse motus misericordia, imagine hominis assumta, venit ad eum, sicut Apostolus contestatur dicens: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum usque ad mortem.* Quicumque ergo veniunt ad eum, & rationabilis imaginis participes effici student, per profectum suum secundum interiorem hominem renovantur quotidie ad imaginem ejus, qui fecit eos: ita ut possint conformes corpori claritatis ejus effici, sed unusquisque pro viribus suis. Apostoli se ad ejus similitudinem reformarunt in tantum, ut ipse de eis diceret, *Vado ad patrem meum & patrem vestrum, ad Deum meum & ad Deum vestrum.* Ipse vero jam petierat patrem pro discipulis suis, ut eis similitudo pristina redderetur, cum dixit: *Pater da, ut sicut ego & tu unum sumus, ita & isti in nobis unum sint.* Semper ergo intueamur istam imaginem Dei, ut possimus ad ejus similitudinem reformari. Si enim ad imaginem Dei factus homo, contra naturam intuens imaginem diaboli per peccatum similis ejus effectus est: multo magis intuens imaginem Dei, ad cujus similitudinem factus est a Deo, per Verbum & virtutem ejus recipiet formam illam, quæ data ei fue-

rat per naturam. Sed nemo desperet videns similitudinem suam magis esse cum diabolo quam cum Deo, posse se iterum recuperare formam imaginis Dei, quia non venit Salvator vocare justos, sed peccatores in pœnitentiam. Matthæus publicanus erat, & utique imago ejus diabolo similis erat, sed veniens ad imaginem Dei Dominum & Salvatorem nostrum, & sequens eam, transformatus est ad similitudinem imaginis Dei. Jacobus Zebedæi filius, & Joannes frater ejus piscatores erant, & homines sine literis, qui utique tunc magis ad imaginem diaboli similitudinem ferebant, sed sequentes & isti imaginem Dei, similes facti sunt ei, sicut & cæteri Apostoli. Paulus ipsius imaginis Dei persecutor erat. Ut autem potuit decorem ejus & pulchritudinem contueri, visa ea intantum ad ejus similitudinem reformatus est, ut diceret, *An documentum quaritis ejus, qui in me loquitur Christus?*

14. *Masculum & fœminam fecit eos, & benedixit eos Deus dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & dominamini in ea.* Dignum videtur hoc in loco requirere secundum literam, quomodo nondum facta muliere dicit Scriptura, *Masculum & fœminam, fecit eos.* Fortassis (ut ego arbitror) propter benedictionem, qua benedixit eos dicens, *Crescite & multiplicamini, & replete terram*, præveniens, quod futurum erat, dicit, *Masculum & fœminam fecit eos*, quoniam quidem crescere aliter & multiplicari non poterat homo, nisi cum fœmina. Ut ergo benedictio ejus sine dubio futura esse crederentur, ait: *Masculum & fœminam fecit eos.* Hoc namque modo homo videns crescendi & multiplicandi consequentiam esse ex eo, quod ei fœmina jungebatur, certiorem spem gerere poterat in benedictione divina. Si enim dixisset Scriptura, *Crescite & multiplicamini & replete terram, & dominamini in ea*, non adjiciens hoc, quia *masculum & fœminam*

fecit

fecit eos, utique benedictioni divinæ incredulus exstitisset, sicut & Maria ad eam benedictionem, qua benedicebatur ab Angelo, ait: *Quomodo sciam hoc? quoniam virum non cognosco.* Aut fortasse quia omnia, quæ a Deo facta sunt, conjuncta & compaginata dicuntur, ut cœlum & terra & sol & luna: ita ergo, ut ostenderetur, quoniam & homo Dei opus est, & non sine harmonia, vel competenti conjunctione prolatus est, idcirco præveniens ait: *Masculum & fœminam fecit eos.* Hæc quidem ad eam quæstionem dicta sunt, quæ secundum literam proferri potest.

15. Videamus autem etiam per allegoriam quomodo ad imaginem Dei homo factus masculus & fœmina est. Interior homo noster ex spiritu & anima constat. Masculus spiritus dicitur, fœmina anima potest nuncupari. Hæc si concordiam inter se habeant & consensum, convenientia inter se ipsa crescunt & multiplicantur, generantque filios sensus bonos, & intellectus vel cogitationes utiles, per quæ repleant terram & dominentur in ea: hoc est, subjectum sibi sensum carnis ad meliora instituta convertunt, & dominantur eis, scilicet cum in nullo caro contra voluntatem spiritus insolescit. Jam vero si anima conjuncta spiritui, atque ejus (ut ita dicam) conjugio copulata, declinet aliquando ad corporeas voluptates, sensumque suum in delectationibus carnalibus inclinet, & aliquando quidem obtemperare videatur salutaribus monitis spiritus, aliquando vero vitiis carnalibus cedat, talis anima velus adulterio corporis maculata, neque crescere, neque multiplicari legitime dicitur, quoniam quidem filios adulterorum imperfectos scriptura designat. Talis enim anima, quæ spiritus conjunctione deserta, sensui se carnis, & desideriis corporalibus totam prosternit, velut aversa a Deo impudenter, audiet quia *facies meretricis facta est tibi, sine pudore effecta es ad omnes.* Veluti

meretrix ergo punietur, & filii ejus ad occisionem præparari jubentur.

16. *Et dominamini piscium maris & volatilium cœli, & jumentorum & omnium, quæ sunt super terram, & repentium, quæ repunt super terram.* Jam hæc interpretata sunt secundum literam, cum diceremus, quod dicit Deus, *Faciamus hominem*, & reliqua, ubi dicit, *Et dominetur piscium maris, & volatilium cœli*, & cætera. Secundum allegoriam tamen in piscibus, & volatilibus, vel animalibus & repentibus terræ ea mihi videntur indicari, de quibus nihilominus superius diximus, id est, vel quæ de sensu animæ, & cordis cogitatione procedunt, vel quæ ex desideriis corporalibus, & carnis motibus proferuntur: quorum sancti quique & benedictionem Dei in semetipsis servantes, dominationem exercent, agentes totum hominem secundum spiritus voluntatem. Peccatoribus vero magis ipsa dominantur, quæ de carnis vitiis, & corporis voluptatibus proferuntur.

17. *Et dixit Deus: Ecce dedi vobis omne fenum seminale, quod seminat semen, quod est super omnem terram, & omne lignum, quod habet in se fructum seminis seminalis, vobis eris ad escam, & omnibus bestiis terræ, & omnibus volatilibus cœli, & omnibus repentibus, quæ repunt super terram, quæ habent in se animam vitæ.* Historiæ quidem hujus sententia manifeste indicat usum ciborum primitus a Deo ex herbis, id est, oleribus, & arborum fructibus esse permissum. Postremo vero cum ad Noe post diluvium fieret testamentum, facultas vescendarum carnium hominibus datur. Quibus sane de causis in suis locis rectius exponetur. Secundum allegoriam tamen herba terræ & fructus ejus, qui ad escam hominibus indulgetur, potest de affectibus intelligi corporalibus. Verbi causa: Ira & concupiscentia germen est corporis. Hujus germinis fructus, id est opus nobis rationabilibus, & bestiis terræ

com-

communis eſt. Nam quando iraſcimur ad juſtitiam, id eſt, ad correctionem delinquentis, & emendationem ſalutis ejus, iſto fructu terræ veſcimur, & cibus noſter iracundia corporalis efficitur, per quam reprimimus peccatum, juſtitiam reparamus. Et ne tibi videamur hæc de noſtro potius ſenſu, quam de divinæ ſcripturæ auctoritate proferre, redi ad librum Numerorum, & recordare, quid egerit Phinees ſacerdos, qui cum Madianiticæ gentis meretricem cum Iſraelita viro ſub oculis omnium impuris vidiſſet inhærere complexibus, ira divinæ æmulationis impletus, arreptum gladium per utriusque pectus exegit. Quod opus reputatum eſt ei a Deo ad juſtitiam, dicente Domino: *Phinees ſedavit furorem meum, & reputabitur ei ad juſtitiam.* Iſte ergo cibus iræ terrenus noſter fit cibus, cum eo rationabiliter utimur ad juſtitiam. Si vero irrationabiliter agatur ira, aut innocentes puniat, aut efferveſcat in eos, qui nihil delinquunt, iſte cibus erit beſtiarum agri, & ſerpentum terræ, & volucrum cœli. His etenim dæmones nutriuntur cibis, qui malis noſtris actibus & paſcuntur & favent. Indicium namque eſt hujus operis Cain, qui innocentem fratrem ira decepit invidiæ. Similiter etiam de concupiſcentia, & de ſingulis hujuſcemodi affectibus ſentiendum eſt. Cum enim concupiſcit & deficit anima noſtra ad Deum vivum, noſter cibus eſt concupiſcentia. Cum autem vel alienam mulierem ad concupiſcendum videmus, vel aliquid rerum proximi concupiſcimus, beſtialis cibus efficitur concupiſcentia. Sicut exemplo poteſt eſſe concupiſcen[illegible] Achab, & factum Jezabel de vinea Nabuthæi Jezraelitæ. Obſervanda ſane eſt ſanctæ ſcripturæ etiam in verborum ratione cautela, quæ cum de hominibus dixiſſet, quia dixit Deus, *Ecce dedi vobis omne ſemen ſeminale quod eſt ſuper terram, & omne lignum, quod*

est super terram vobis erit ad escam, de bestiis non dixit, quia dedi eis ad escam hæc omnia. sed *erit illis ad escam*: ut secundum spiritalem rationem, quam exposuimus, affectus isti intelligantur homini quidem a Deo dati esse, prænunciari tamen a Deo, quod erunt etiam bestiis terræ in cibum. Ideo ergo cautissimo usa est sermone scriptura divina, quæ hominibus quidem ait dicere Deum, *Dedi vobis hæc ad escam.* Ubi autem ad bestias venit, non jubentis, sed quasi prædicentis significatione dicit, quia hæc erunt etiam bestiis & volucribus & serpentibus ad escam. Sed nos secundum apostoli Pauli sententiam attendamus lectioni, ut possimus, sicut ipse ait, sensum Christi accipere, & scire, *quæ a Deo donata sunt nobis*: & quæ nobis ad escam data sunt, non faciamus escas porcorum vel canum, sed tales eas præparemus in nobis, quibus dignum sit suscipi in hospitio cordis nostri verbum ac filium Dei venientem cum patre suo, & volentem facere apud nos mansionem in Spiritu sancto, cujus prius templum per sanctitatem debemus existere. Ipsi gloria in æterna sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

De fabrica arcæ, & eorum, quæ in ea sunt.

Incipientes de arca, quæ secundum mandatum Dei a Noe constructa est, disserere, primo omnium videamus, quæ de ea secundum literam referunt[illegible] & quæstiones proponentes, quæ objici a pluri[illegible] solent, etiam absolutiones earum ex his, quæ nobis sunt a majoribus tradita, requiramus: ut cum hujuscemodi fundamenta jecerimus, ab historiæ textu possimus ascendere ad spiritalis intelligentiæ mysticum & allego-

allegoricum ſenſum, & ſi quid in eis arcanum continetur, aperire, Domino nobis verbi ſui ſcientiam revelante. Primo igitur hæc ipſa, quæ ſcripta ſunt, proponamus. *Et dixit*, inquit, *Dominus ad Noe: Tempus omnis hominis venit ante me, quoniam impleta eſt terra iniquitatibus ab eis, & ecce ego diſperdam illos cum terra. Fac ergo tibi arcam de lignis quadratis, nidos facies in arca, & bituminabis eam ab intus & a foris bitumine, & ſic facies arcam. Trecentorum cubitorum longitudinem arcæ, & quinquaginta cubitorum latitudinem, & triginta cubitorum altitudinem ejus colligens facies arcam, & in cubitum conſummabis eam in ſummo. Oſtium autem arcæ facies a latere, inferiora bicamerata, & tricamerata ſuperiora facies ea.* Et poſt pauca addit: *Et fecit*, inquit, *Noe omnia, quæ præcepit ei Dominus Deus, ſic fecit.* Primo ergo quæritur, qualem oporteat habitum ipſum, & formam arcæ intelligi. Quam ego puto, quantum ex his, quæ deſcribuntur apparet, quatuor angulis ex imo conſurgentem eiſdemque paulatim uſque ad ſummum in anguſtum attractis, in ſpatium unius cubiti fuiſſe collectam. Sic enim refertur, quod in fundamentis ejus trecenti cubiti in longitudluem, in latitudinem vero quinquaginta ſint poſiti, triginta autem in altitudinem ædificati. Sed collecta eſt in cacumen anguſtum, ita ut cubitus ſit latitudinis, & longitudinis ejus. Jam vero intrinſecus ea quidem, quæ dicuntur ejus inferiora, bicamerata ponuntur, id eſt habitationem duplicem continentia. Superiora vero tricamerata, veluti ſi dicamus triplicibus conſtructa cœnaculis. Sed hæ habitationum diſtinctiones ad hoc factæ videntur, ut ſecerni per ſingulas manſiones diverſa animalium vel beſtiarum genera facilius poſſint, & a beſtiis feris manſueta, quæque & ignava ſejungi. Iſtæ ergo habitationum diſcretiones nidi appellantur. Quadrata vero ligna fuiſſe referuntur, quo & facilius

Ζητητεον ποταπον δει νοησαι το σχημα της κιβωτε· ὁπερ νομιζω, ὁτι πυραμοειδες ἐςιν, ἀρχομενον μεν ἀπο μηκες τριακοσιων πηχων, ἀπο δε πλατες πεντηκοντα, και ἐπι τες τριακοντα τε ὑψες πηχεις ἐπισυναγομενον, ὡςε την κορυφην γενεσθαι μηκες και πλατες πηχυν. ἐςω δε τα μεν κατω αὐτης, ἁπερ ὠνομαςαι καταγαια, ὀροφων δυο· τα δε ὑπερ τας δυο ὀροφας ἐπι τῳ ἀνωτερω ὀροφῳ, ὀροφων τριων. τετο δε και ὁ Συμμαχος σαφως ἐξεθετο εἰπων· κατα διςεγα και τριςεγα ποιησεις αὐτην. νοεισθω δε καθ' ἑκαςην ὀροφην ἀποδιαλαμβανομενα χωρια ὑπερ τε χωριζεσθαι τα ἀνομοιογενη ζωα ἀπ' ἀλληλων· και καλεισθωσαν ἀποδιαλαμβανομενα ταυτα χωρια, νοσσιαι· ἠ ὡς ὁ Συμμαχος πεποιηκε, καλιαι. και μετ' ὀλιγα· φασι τοινυν, ὁτι ἡ μεν κατωτερω προς τῳ πυθμενι τε διοροφε ςεγη εἰς σκυβαλα τετακτο· ἡ δε ταυτης

VERSIO NOVA.

Quærendum quo pacto arcæ formam intelligere oporteat. Eam puto in pyramidis speciem structam fuisse: atque a principio quidem CCC. cubitorum longitudine fuisse: latitudine vero L. altitudine XXX, ita ut vertex fuerit longitudine & simul latitudine cubiti unius. Supponatur autem infima ejus, quæ inferiora nominantur, fuisse duarum contignationum: quæ autem supra duas illas contignationes erant, trium contignationum. Id enim clare Symmachus exposuit dicens: Per binas & ternas contignationes facies eam. *Cogitetur item in singulis contignationibus separata fuisse loca, ut animalia diversæ speciei segregarentur: vocenturque separata illa loca* nidi *νοσσιαι, vel, ut Symmachus vertit, καλιαι.* Et paucis interposi-

alterum alteri possset aptari, & inundante diluvio totus aquarum prohiberetur incursus, cum intrinsecus & extrinsecus oblita bitumine junctura muniretur. Traditum sane nobis est, & non absque verisimilitudine, inferiora, quæ supra diximus constructa dupliciter, quæ & separatim bicamerata appellata sunt, exceptis superioribus, quæ tricamerata dicuntur, ad hunc modum fuisse duplicia, quoniam quidem annum integrum fuerunt omnia animalia in arca. Et utique in totum annum necesse erat providere cibos, & non solum cibos, verum & digestionum constitui loca, quo neque ipsa animalia, præcipue tamen homines, fimi fœtore vexarentur. Tradunt ergo, quod inferior regio ipsa, quæ in fundo est, ad hujuscemodi necessitates mancipata sit & excepta; huic autem superior contigua, conservandis pabulis deputetur. Etenim necessarium videbatur, ut iis bestiis, quibus natura vesci carnibus dedit, introducta sint extrinsecus animalia, quorum vescentes carnibus conservare vitam posteritatis reparandæ gratia valerent: aliis vero alia, quæ naturalis usus deposcit, servarentur alimenta. In hos ergo usus inferiores partes, quæ bicameratæ dicuntur, tradunt fuisse distinctas, superiores vero ad habitaculum bestiis, vel animalibus deputatas, in quibus inferiores quidem feris, & immitibus bestiis, vel serpentibus habitaculum præbuisse, his vero contigua

VERSIO NOVA.

positis: *Dicunt igitur infimam omnium, quæ ad fundum erat, contignationem fimo ac stercori deputatam fuisse: huic vicinam superiorem alimento animalium capiendo; ita ut carnivora carnium copiam haberent, quia alia animalia præter ea, quæ servandæ speciei inducta erant, pro cibo aliorum intromissa fuerant in arcam; quæ autem mansueta*

ταυτης ἀνωτερω εἰς την συναγωγην της τροφης των ζωων, ὡςε εὐπορειν τα μεν σαρκοβορα, σαρκων· τῳ ἑτερα ζωα παρα τα εἰς διατηρησιν εἰσαχθεντα, τροφης ἐνεκεν εἰσαχθηναι εἰς την κιβωτον. τα δε μη τοιαυτα, της ἐπιτηδειυ ἑκαςον εὐπορησαι τροφης· ταυτα μεν εἰς τον περι των καταγαιων διοροφων λογον. το δε μετα ταυτα τριωροφον τοις ζωοις ἀποτετακτο κατα τας νομισθεισας νοσσιας. και εἰκος ὁτι τῳ μεν των ὀφεων γενει και των θηριων ἡ τυ κατωτατυ τριωροφυ χωρα ἀπενεμηθη· τοις δε κτηνεσι και τοις λοιποις των τιθασσοτερων ἡ ἡμερωτερων, ταξει και λογῳ τα ἀνωτερω. ἐχρην δε τον ἀνθρωπον, ὡσπερ τῃ φυσει ἀρχοντα των ἀλογων, ὡν ἐπιβεβηκεν αὐτος, ὑτω και ἐν τῃ χωρᾳ εἰναι ἀνωτατω της κιβωτυ περι την τριτην ςεγην, ὑποχειρια ἐχοντα τα λοιπα των ζωων· πιθανον δε την πλαγιαν, περι ἡς εἰρηται·

την

VERSIO NOVA.

ta erant, congruentem sibi escam paratam habuere. Hac de infimis contignationibus dicta sunto. Ex tribus porro aliis contignationibus, qua infima erat, animalibus destinabatur, assignatis singulorum nidis. Verisimileque est serpentibus ac feris infimam illam sedem datam fuisse; jumentis ve o ac reliquis mansuetis animantibus superiorem; homini demum utpote brutorum principi omniumque præstantissimo supremam omnium sedem datam oportuit ad tertiam contignationem, ut cætera animalia sub manu haberet. Verisimile autem est latus arcæ tale fuisse, quale diximus. Januam vero arcæ, a latere positam fuisse dicas ad primam & infimam contignationem, ut animantes inde introeuntes, ad constituta sibi loca nidosque pergerent. Quod sane probabilius dici posse videtur, quam si putetur animalia ex

summi-

tigua in superioribus loca, mitioribus animantibus stabula fuisse. Supra omnia vero in excelso hominibus sedem locatam, utpote qui & honore & ratione cuncta præcellant: ut sicut ratione & sapientia principatum gerere supra omnia, quæ in terris sunt, dicitur homo, ita etiam loco celsior, & supra omnes animantes, quæ in arca sunt, collocatus sit. Tradunt autem etiam ostium, quod ex latere factum dicitur, eo loci fuisse, ut inferiora, quæ dixit bicamerata, infra se haberet, & quæ dixit tricamerata, superiora a loco ostii appellata sint: ut inde ingressa universa animalia, per sua quæque loca secundum, quod supra diximus, congrua discretione diremta sint. Verum ostii ipsius munimen, non jam humanis rationibus adimpletur. Quomodo enim posteaquam clausum est, & nullus hominum extra arcam fuit, bituminari extrinsecus ostium potuit, nisi quia divinæ virtutis sine dubio opus fuit, ne ingrederetur aqua per aditum, quem humana non munierat manus? Propterea ergo scriptura cum de cæteris omnibus dixisset, quia fecit arcam Noe, & introduxit animalia, & filios, & uxores eorum, de ostio non dixit, quia Noe clausit ostium arcæ: sed ait, quia *clausit Dominus Deus deforis ostium arcæ, & sic factum est diluvium.* Observandum tamen est, quod post diluvium non dicitur Noe aperuisse ostium, sed fenestram, cum emisit corvum, ut videret, utrum cessasset aqua super terram. Quod autem intulerit cibum Noe in arcam omnibus animantibus, vel bestiis,

VERSIO NOVA.

summitate ad propria loca magna cum difficultate descendisse. Ut secure clauderetur hæc janua, divina quadam virtute opus erat, cum non amplius esset deforis homo quispiam, qui eam bituminare posset, ne ingrederetur aqua. Eam ob rem clausit Dominus Deus post Noe, & sic factum est diluvium.

την δε θυραν της κιβωτυ ἐκ πλαγιων ποιησεις, γεγονεναι περι την κατωθεν πρωτην ςεγην, ἱνα ἐκειθεν εἰσελθοντα τα ζωα ἀπιῃ ἐπι τυς τεταγμενυς ταις νοσσιαις τοπυς. και τυτο βελτιον ἡμιν φαινεται λεγειν περι αὐτης, ἡ ἀνωθεν νομιζειν μετα πολλης δυσκολιας τα ζωα καταβαινειν ἐπι τυς οἰκειυς τοπυς· θειοτερας τινος δυναμεως ἐχρηζεν ἡ ἀσφαλεια της κλειομενης ταυτης θυρας, ὑκετι δυναμενυ τινος ἐξωθεν ἀνθρωπυ ἀσφαλτωσαι αὐτην ὑπερ τυ μη παρεισδυναι ὑδωρ. διο ἐκλεισε κυριος ὁ θεος ὀπισθεν τυ Νωε, και ὑτως ἐγενετο ὁ κατακλυσμος.

Επηπορυν τινες, εἰ δυναται ἡ τηλικαυτη κιβωτος χωρησαι κἀν το πολλοςον μοριον των ἐπι γης παντων ζωών. και μαλιςα Απελλης ὁ τυ Μαρκιωνος γνωριμος, και γενομενος ἑτερας αἱρεσεως παρ' ἐκεινον πατηρ, ἀθετειν βυλομενος ὡς ὐχ ἁγια τα Μωυσεως συγγραμματα, τυτο ἐπαπορησας ἐπιφερει, το, ψευδης ἀρα ὁ μυθος· ὐκ

VERSIO NOVA.

Dubitarunt quidam, an talis arca posset capere vel minimam partem omnium, quæ in terra sunt animalium, maximeque Apelles, qui inter familiares Marcionis fuit, & alterius auctor hæreseos: hic ut Moysis scripturam, ut minime sanctam traduceret, sic dubitantis more inferebat: hæc narratio mendax & fabulosa est, ergo hæc scriptura non est ex Deo: non intelligens, cujus mensuræ illos trecentos cubitos, cujus quinquagenos, cujus tricenos nominaverit in constructione arcæ scriptura sacra. Nos autem didicimus a quopiam ex Hebræorum peritioribus trecentos cubitos dictos fuisse pares illis, quos geometræ vocant, vis quadranguli a tricesimo ducti, ita ut in uno tabulato fuerint nonaginta millia

bestiis, quæ cum eo introierunt, audi ex his, quæ Dominus dicit ad Noe: *Tu*, inquit, *accipe tibi ipsi ab omnibus escis, quæ eduntur, & congregabis ad temetipsum, & erunt tibi & ipsis ad edendum.* Quod autem fecit Noe ea, quæ præcepit ei Dominus, audi scripturam dicentem: *Et fecit*, inquit, *Noe omnia, quæ præcepit ei Dominus Deus, sic fecit.* Sane quod de locis, quæ diximus ad fimum animalium separata, scriptura nihil retulit, sed traditio tenet, oportune videbitur super hoc habitum esse silentium, de quo sufficienter consequentiæ ipsius ratio doceret. Et quia ad spiritalem intelligentiam minus digne poterat aptari, merito ergo scriptura siluit de hoc, quæ magis narrationes suas intellectibus allegoricis coaptat. Verumtamen quantum ad necessitatem pluviarum & diluvii spectat, nulla potuit tam conveniens & congrua arcæ species dari, quam ut e summo velut e tecto quodam in angustum culmen educto diffunderet imbrium ruinas, & ima in aquis quadrata stabilitate consistens, nec impulsu ventorum, nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium, quæ intrinsecus erant, aut inclinari posset, aut mergi.

2. Sed his omnibus tanta arte compositis, objiciunt quidam quæstiones, & præcipue Apelles, qui fuit discipulus quidem Marcionis, sed alterius hæreseos magis, quam ejus, quam a magistro suscepit, inventor. Is ergo dum assignare cupit scripta Moysi nihil in se divinæ sapientiæ, nihilque operis sancti Spiri-

VERSIO NOVA.

millia cubitorum nostrorum, similiterque in latitudine duo mille quingenti cubiti & in altitudine nongenti. Absurdissimum namque esset eum, qui eruditus fuerat in omni sapientia Ægyptiorum geometricæ peritissimorum hominum, quique in ædibus regiis educatus fuerat, non vidisse tre- centos

ὐκ ἄρα ἐκ Θεῦ ἡ γραφη· μη συνιων ποδαπυς τριακοσιυς πηχεις, και ποδαπυς πεντηκοντα, πηλικυς τε τριακοντα ὠνομασεν ἐπι της κατασκευης της κιβωτυ ἡ γραφη. ἐμαθομεν δε ἡμεις ἀπο τινος των παρ' Εβραιοις ἐλλογιμων, ὡς ἄρα οἱ τριακοσιοι πηχεις ὠνομαθησαν, ὡς οἱ καλυμενοι παρα τοις γεωμετραις δυναμις τυ ἀπο τυ τριακοςυ τετραγωνυ· ὡς εἶναι τυς ἡμετερυς πηχεις τυ μηκυς ἐν τῳ κατω ἐπιπεδῳ ἐννεα μυριαδας· ὕτω δε και τυ πλατυς, δισχιλιας πεντακοσιας, και τυ ὕψυς, ἐννακοσιας. και γαρ πανυ ἂν ἐιη ἀτοπωτατον τον παιδευθεντα παση σοφιᾳ Αἰγυπτιων των γεωμετρικωτατων μαλιςα, και ἐν οἰκῳ βασιλεως ἀνατραφεντα, μη συνεωρακεναι, ὁτι οἱ κοινοτερον νοηθεντες τριακοσιοι τυ μηκυς, και πεντηκοντα τυ πλατυς, και τριακοντα τυ ὕψυς, ὐδε ἐλεφαντας ἐχωρησαν ἂν ταχα τυ τεσσαρας, και τας τυτων ἐπι ἐνιαυτον τροφας, προςαξαντος τυ θευ δυο δυο ἀπο των ἀκαθαρτων ἐισερχεσθαι ζωων ἐις την κιβωτον. ἐι δε χρη, ἐπι τυ τρανοτερον νοησαι το, ἐπισυναγων ποιησεις την κιβωτον, και ἐις πηχυν συντελεσεις αὐτην ἀνωθεν, ἐκθεσθαι τον οἱονει ἀρχιτεκτονικον περι της κιβωτυ λογον, φερε, ὡς ὑποπεπτωκεν ἡμιν, και μεμα-

Versio nova.

centos longitudinis cubitos, quinquaginta latitudinis, & triginta altitudinis vulgari more acceptos, ne quatuor quidem elephantos capere potuisse cum alimento ad annum sufficienti: quandoquidem præcepit Deus, ut bina bina ex immundis animalibus in arcam ingrederentur. Quod si, ut clarius intelligatur illud: In angustum sensim rediges arcam, & in cubitum absolves illam, *architecti more arca*

Spiritus continere, exaggerat hujusmodi dicta, & dicit, nullo modo fieri potuisse, ut tam breve spatium tot animalium genera eorumque cibos, qui per totum annum sufficerent, capere potuisset. Cum enim bina & bina ex immundis animalibus, hoc est bini masculi & binæ fœminæ (hoc enim indicat sermo repetitus) ex mundis vero septena & septena, quod est paria septena in arcam dicantur inducta, quomodo, inquit, fieri potuit istud spatium, quod scriptum est, ut quatuor saltem solos elephantes capere potuerit? Et posteaquam per singulas species hoc modo refragatur, addit super omnia his verbis: Constat ergo fictam esse fabulam. Quod si est, constat non esse a Deo hanc scripturam. Sed ad hæc nos, quæ a prudentibus viris, & Hebraicarum traditionum gnaris, atque a veteribus magistris didicimus, ad auditorum notitiam deferemus. Aiebant ergo majores, quod Moyses, qui (ut de eo scriptura testatur) omni sapientia Ægyptiorum fuerat eruditus, secundum artem geometricam, quam præcipue Ægyptii callent cubitorum numerum in hoc loco posuit. Apud geometras enim secundum eam rationem, quæ apud eos virtus vocatur, ex solido & quadrato vel in sex cubitos unus deputatur si generaliter, vel trecentos si minutatim deducatur. Quæ utique ratio si observetur, in hujus arcæ mensura invenientur & longitudinis & latitudinis tanta spatia, quæ vere totius mundi reparanda germina & universorum animantium capere rediviva seminaria potuerint. Hæc, quantum ad historiæ pertinet rationem, adversum

eos

VERSIO NOVA.

cæ forma sit exponenda, age, ita exponamus. Cogita mihi arcæ imam longitudinem, secundum supra memoratam vim esse trecentorum cubitorum, latitudinem vero quinquaginta;

μεμαθηκαμεν, αὐτον ἐκθωμεθα. νοει μοι τριακοσιων πηχεων των εἰρημενων κατα την καλυμενην δυναμιν εἰναι κατωτατω το της κιβωτυ μηκος, και πεντηκοντα πλατος· εἰτα κατα πηχυν ἐπισυναγεσθαι τυ μεν μηκυς δεκα πηχεις, τυ δε πλατυς, ἑνα διμοιρον· ὡςε γενεσθαι τον τριακοςον τυ ὑψυς πηχυν, δεκα μεν τυ μηκυς, ἑνος δε και διμοιρυ τυ πλατυς· εἰτα μετα τυτο συντελεσθηναι εἰς πηχυν την ἐπισυναγωγην. εἰ δε τῳ βιαιος εἰναι δοξῃ ὁ πηχυς τριακοςος ὠν, και πρωτος ὠν τυ ὑψυς, προσεχετω τῃ λεξει λεγυσῃ, και τριακοντα πηχεων το ὑψος αὐτης, ἐπισυναγων ποιησεις την κιβωτον, και εἰς πηχυν συντελεσεις αὐτην. οἰμαι γαρ ἐμφαινεσθαι μετα το, και τριακοντα πηχεων το ὑψος, τον πρωτον και τριακοςον πηχυν, δια τυ, και εἰς πηχυν συντελεσεις αὐτην ἀνωθεν.

VERSIO NOVA.

deinde per ſingulos cubitos arcam ſecundum longitudinem minui decem cubitis, ſecundum latitudinem autem, uno cubito & duabus tertiis partibus, ita ut triceſimus in cacumine cubitus ex decem in longitudine, atque ex uno ac duabus tertiis partibus in latitudine fiat; deinde vero imminutam ſic arcam in cubitum deſinere. Si cui autem violenter expreſſus videtur trigeſimus cubitus, qui in cacumine erat, is attendat huic lectioni, Et triginta cubitorum altitudo ejus; in anguſtum ſenſim rediges arcam, & in cubitum abſolves illam. *Exiſtimo enim declarari poſt illud,* & triginta cubitorum altitudo, *primum illum cubitum, qui trigeſimus erat, per hæc verba:* Et in cubitum abſolves illam deſuper.

eos dicta sint, qui impugnare scripturas veteris testamenti nituntur, tanquam impossibilia quædam & irrationabilia continentes.

3. Nunc vero jam deprecantes eum prius, qui solus potest de lectione veteris testamenti auferre velamen, tentemus inquirere, quid etiam spiritalis ædificationis contineat magnifica hæc arcæ constructio. Puto ergo (ut ego pro parvitate sensus mei assequi possum) quod illud diluvium, quo pene finis tunc datus est mundo, formam teneat finis illius, qui vere futurus est, mundi. Quod & ipse Dominus pronunciavit dicens: *Sicut enim in diebus Noe emebant, vendebant, ædificabant, nubebant & nuptum tradebant, & perdidit omnes: ita erit & adventus filii hominis.* In quo evidenter una eademque forma diluvii, quod præcessit, & finis mundi, quem venturum dicit, designatur. Sicut ergo tunc dictum est ad illum Noe, ut faceret arcam, & introduceret in eam secum non solum filios, & proximos suos, verum etiam diversi generis animalia: ita etiam ad nostrum Noe, qui vere solus justus & solus perfectus est, Dominum Jesum Christum in consummatione sæculorum dictum est a patre, ut faceret sibi arcam ex lignis quadratis, & mensuras ei daret cœlestibus sacramentis repletas. Hoc enim designatur in psalmo, ubi dicit: *Pete a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Construit ergo arcam, & facit in ea nidos, id est, promtuaria quædam, quibus diversi generis animalia recipiantur. De quibus & propheta dicit: *Perge populus meus, intra in promtuaria tua, absconde te parumper, donec transeat furor iræ meæ.* Confertur ergo populus hic qui salvatur in Ecclesia, illis omnibus, sive hominibus, sive animalibus, quæ salvata sunt in arca. Verum quoniam non est omnium unum meritum, nec unus in fide profectus, idcirco & arca illa non unam præbet omnibus mansionem,

 sed

ſed bicamerata ſunt inferiora, & tricamerata ſuperiora, & nidi diſtinguntur in ea: ut oſtendat, quia & in Eccleſia licet omnes intra unam fidem contineantur, atque uno baptiſmate diluantur, non tamen unus omnibus atque idem profectus eſt, ſed unuſquiſque in ſuo ordine. Hi quidem, qui per rationabilem ſcientiam vivunt & idonei ſunt non ſolum ſemetipſos regere, ſed & alios docere, quoniam valde pauci inveniuntur, paucorum, qui cum ipſo Noe ſalvantur, & proxima ei propinquitate junguntur, tenent figuram: ſicut & Dominus noſter verus Noe Chriſtus Jeſus paucos habet proximos, paucos filios & propinquos, qui verbi ejus participes ſint, & ſapientiæ capaces. Et ii ſunt, qui in ſummo gradu poſiti ſunt, & in ſummitate arcæ collocantur. Cæterum multitudo irrationalium, vel etiam beſtiarum in inferioribus locis habetur, & eorum maxime, quorum feritatis ſævitiam nec fidei dulcedo mollivit. Superiores aliquantulo ab his ſunt, qui licet minus rationis, plurimum tamen ſimplicitatis, innocentiæque cuſtodiunt. Et ſic per ſingulos habitationum gradus aſcendentibus pervenitur ad ipſum Noe, qui interpretatur requies, vel juſtus, qui eſt Jeſus Chriſtus. Neque enim in illum Noe convenit, quod dicit Lamech pater ejus: *Hic enim*, inquit, *requiem dabit nobis ab operibus noſtris & a triſtitiis manuum noſtrarum, & a terra, quam maledixit Dominus Deus.* Quomodo enim verum erit, quod ille Noe requiem dederit illi Lamech, vel populo, qui tunc habebatur in terris, vel quomodo a triſtitiis & labore ceſſatum eſt temporibus Noe, vel quomodo ablatum eſt maledictum terræ, quod dederat Dominus, ubi potius iracundia divina major oſtenditur, & refertur dicere Deus: *Pœnitet me, quod feci hominem ſuper terram?* Et iterum dicit: *Delebo omnem carnem, quæ eſt ſuper terram.* Et ſuper omnia ſummæ offenſæ indicium interitus viventium datur. Si vero

reſpi-

respicias ad Dominum nostrum Jesum Christum, de quo dicitur: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi;* iterum de quo dicitur: *Factus pro nobis maledictum, ut nos de maledicto legis redimeret;* iterum cum dicit: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos, & invenietis requiem animabus vestris:* invenies hunc esse, qui vere requiem dedit hominibus, & liberavit terram de maledicto, quo maledixit ei Dominus Deus. Huic ergo spiritali Noe, qui requiem dedit hominibus, & tulit peccatum mundi, dicitur: *Facies tibi arcam ex lignis quadratis.*

4. Videamus ergo, quæ sit quadrata ligna. Quadratum est, quod nulla vacillat ex parte, sed quocumque verteris, fide & solida stabilitate consistit. Ista sunt ligna, quæ omne pondus vel animalium intrinsecus, vel fluctuum extrinsecus ferunt. Quos ego arbitror doctores esse in Ecclesia, & magistros atque æmulatores fidei, qui & populos intrinsecus positos verbo commonitionis, & doctrinæ gratia consolantur, & impugnantibus extrinsecus, vel gentilibus, vel hæreticis, & quæstionum fluctus, ac procellas certaminum commoventibus, virtute verbi, ac sapientia rationis obsistunt. Vis autem videre, quod ligna rationabilia novit scriptura divina? Recenseamus, quid apud Ezechielem prophetam scriptum est: *Et factum est,* inquit, *in undecimo anno, tertio mense, una die mensis, factum est verbum Domini ad me dicens: fili hominis dic ad Pharaonem regem Ægypti, & ad multitudinem ejus: Cui te similem facis in exaltatione tua? Ecce Assur cypressus in Libano, speciosus ramis, & condensis umbraculis, & excelsus in altitudine. Inter medias nubes factum est cacumen ejus, aqua enutrivit eum, & abyssus exaltavit eum, & adduxit omnia flumina sua circa eum, & congregationes suas emisit ad omnia ligna campi. Propterea exaltata est altitudo ejus super omnia ligna campi.* Et post pauca dicit: *Cypressi multæ in*

paradiso Dei, & pini non sunt similes ramis ejus, & abietes non fuerunt similes ei. Omne lignum in paradiso Dei non assimilatum est ei, & zelata sunt eum omnia ligna paradisi delitiarum Dei. Animadvertis, de quibus vel qualibus lignis dicat propheta? quomodo describat cypressum Libani, cui omnia ligna, quæ in paradiso Dei sunt, comparari non possint? Et addidit etiam hoc ad ultimum, quod omnia ligna, quæ sunt in paradiso Dei, zelata sint eam, evidenter ostendens secundum spiritalem intelligentiam rationabilia dici ligna, quæ in paradiso Dei sunt: quippe in quibus æmulationem quandam describit esse adversum ea ligna, quæ sunt in Libano. Unde, ut & excursu etiam hoc dicamus, considera ne forte & illud, quod scriptum est, quia *maledictus a Deo omnis, qui pendet in ligno*, sic debeat intelligi, quomodo & illud, quod alibi dictum est: *Maledictus homo, qui spem habet in homine.* Pendere enim in solo Deo debemus, & in nullo alio, etiam si de paradiso Dei procedere quis dicatur, sicut & Paulus dicit: *Etiam si nos, aut Angelus de cœlo evangelizaverit vobis aliter, quam evangelizavimus vobis, anathema sit.* Sed hæc alias. Interim vidisti, quæ sint quadrata ligna, quæ velut murus quidam & defensio his, qui sunt intrinsecus, a fluctibus, qui extrinsecus superveniunt, collocantur ab spiritali Noe: quæ ligna extrinsecus, & intrinsecus bitumine liniuntur. Vult enim te architectus Ecclesiæ Christus non esse talem, quales sunt illi, qui deforis quidem apparent hominibus justi: deintus autem sunt sepulchra mortuorum. Sed vult te & corpore sanctum esse extrinsecus, & corde intrinsecus purum, cautum undique, & castitatis atque innocentiæ virtute munitum, hoc est, intus & foris bitumine esse oblitum.

5. Post hæc de longitudine, & latitudine arcæ, & de altitudine memoratur, & numeri in his quidam

ponun-

ponuntur ingentibus myſteriis conſecrati. Sed antequam de numeris diſſeramus, hoc quod dicit longitudinem, & latitudinem, & altitudinem, quale ſit videamus. Apoſtolus in quodam loco, cum de myſterio crucis ſacratius loqueretur, ita ait: *Ut ſciatis, quæ ſit longitudo, & latitudo, & altitudo, & profundum.* Profundum autem & altitudo idem ſignificabant, niſi quod altitudo ſpatium de inferioribus videtur ad ſuperiora metiri, profundum vero de ſuperioribus incipere, & ad inferiora deſcendere. Conſequenter igitur Spiritus Dei & per Moyſen, & per Paulum ingentium ſacramentorum figuras enunciat. Nam Paulus quoniam deſcenſionis Chriſti myſterium prædicabat, profundum nominavit, quaſi de ſuperioribus ad inferiora venientis. Moyſes vero, quia reſtitutionem deſignat eorum, qui per Chriſtum de interitu & perditione ſæculi tanquam de nece diluvii ex inferioribus ad ſuperna & cœleſtia revocantur, in menſura arcæ non profundum memorat, ſed altum, tanquam ubi de terrenis & humilibus ad cœleſtia & excelſa conſcenditur. Numeri quoque ponuntur, trecenti cubiti longitudinis, quinquaginta latitudinis, triginta altitudinis. Trecenti, tercenteni ſunt. Centenarius autem numerus, plenus in omnibus & perfectus oſtenditur, & totius rationalis creaturæ continens ſacramentum: ſicut in Evangeliis legimus, ubi dicit, quia habens quis centum oves, ex quibus cum periſſet una, relictis nonaginta novem in montibus deſcendit quærere eam, quæ perierat, quamque inventam humeris ſuis reportavit, & poſuit cum illis nonaginta novem, quæ non perierant. Hic ergo centenarius totius creaturæ rationalis numerus, quoniam non ex ſemetipſo ſubſiſtit, ſed ex trinitate deſcendit, & longitudinem vitæ, hoc eſt, immortalitatis gratiam, ex patre per filium ac Spiritum ſanctum ſuſcepit, idcirco triplicatus ponitur, utpote, qui ad

 perfe-

perfectionem per gratiam Trinitatis augetur, & qui ex centenario per ignorantiam lapsum, per agnitionem trinitatis restituat in trecentos. Latitudo quinquagenarium numerum tenet. Qui numerus remissioni & indulgentiæ consecratus est. Secundum legem enim quinquagesimo anno remissio erat, id est, ut si quis distraxisset possessionem, reciperet; si liber in servitutem venisset, reciperet libertatem; indulgentiam debitor acciperet; exul rediret ad patriam. Spiritalis ergo Noe Christus in arca sua, in qua humanum genus de interitu liberat, id est, in Ecclesia sua, hunc quinquagenarium remissionis numerum in latitudine collocavit. Nisi enim remissionem peccatorum donasset credentibus, non fuisset per orbem terræ Ecclesiæ latitudo diffusa. Triginta autem altitudinis numerus simile, ut trecenti continet sacramentum. Quod enim ibi centeni, hoc hic deni tertio multiplicati faciunt. Ad unum autem totius constructionis numerum summa revocatur, quia *unus Deus pater ex quo omnia*, & *unus Dominus*, & *una* Ecclesiæ *fides* est, *unum baptisma*, *unum corpus*, *& unus spiritus*, & ad unum perfectionis Dei finem cuncta festinant. Sed & tu, qui hæc audis, si scripturis sanctis intendas ex otio, permulta invenies magnarum rerum gesta sub tricenario vel quinquagenario numero contineri. Triginta annorum Joseph educitur de carcere, & totius Ægypti suscipit principatum, ut imminentis perniciem famis divina provisione depellat. Triginta annorum refertur Jesus, cum venit ad baptismum, & vidit cœlos divisos, & spiritum Dei in columbæ specie venientem super se: ubi & primum cœpit sacramentum patescere trinitatis, & multa his similia invenies. Sed & quinquagesimum diem festum, in novarum frugum consecratione reperies, & de Madianitarum spoliis Domino quinquagesima delibatur. Cum trecentis vero invenies & Abra-

Abraham vincentem Sodomitas, & Gedeon cum trecentis lingua aquam lambentibus Madianitas superat. Ostium sane, quod non a fronte, nec desuper, sed e latere ex transverso collocatur, quoniam iræ divinæ tempus est: *Dies enim Domini, dies iræ & furoris*, sicut scriptum est: licet enim videantur aliqui salvari, multi tamen, quos merita sua reprobant, delentur & pereunt: ex transverso ostium ponitur, ut illud ostendatur, quod per prophetam dicitur, quia *si incesseritis mecum perversi, & ego incedam vobiscum in ira perversa.* Post hæc videamus & de eo, quod dicit separatim inferiora bicamerata, & superiora tricamerata: ne forte indicetur per hæc, quod Apostolus dixit, quia *in nomine Jesu omne genu flectetur, cœlestium, terrestrium & infernorum*: & in arca significetur omnium quidem inferiora ipsa esse, quæ Apostolus dicit inferna, horum autem contigua superiora ipsa esse terrestria, tricamerata vero superiora, quæ dicit simul omnia esse cœlestia, sed in his eorum merita distingui, qui possunt secundum Apostolum Paulum usque ad tertium cœlum conscendere. Nidi vero & nidi, quia multi sunt in arca, multas esse apud patrem indicant mansiones. De animalibus vero, & bestiis, ac pecoribus, cæterisque diversis animantibus, quæ nobis alias figura servanda est, nisi quam vel Esaias ostendit, cum dicit, in regno Christi lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem & bovem simul ire ad pascua, eorumque fœtus simul paleis vesci, insuper etiam in aspidum caverna, parvum puerum (talem sine dubio, qualem dicebat Salvator, *Nisi conversi fueritis & effecti sicut puer hic, non introibitis in regnum Dei*) missurum esse manum, & nihil lædendum? Vel etiam illa figura, quam Petrus jam nunc in Ecclesia haberi docet, cum refert se visionem vidisse, in qua omnia quadrupedia, & bestiæ terræ, ac volatilia cœli intra unum fidei linteum

continebantur, quatuor Evangeliorum initiis alligatum.

6. Verum quoniam arca, quam describere conamur, non solum bicamerata, sed & tricamerata a Deo construi jubetur, operam demus & nos ad hanc duplicem, quæ præcessit expositionem, secundum præceptum Dei etiam tertiam jungere. Prima enim, quæ præcessit, historica est, veluti fundamentum quoddam in inferioribus posita. Secunda hæc mystica, superior & excelsior fuit. Tertiam si possumus moralem tentemus adjicere: quamvis & hoc ipsum quod neque bicameratam solum dixit & siluit, neque tricameratam tantum & cessavit, sed cum dixisset bicameratam, addidit & tricameratam, nec absque hujus ipsius expositionis, quam habemus in manibus, videatur esse mysterio. Nam tricamerata triplicem hanc expositionem designant. Sed quia non semper in scripturis divinis historialis consequentia stare potest, sed nonnumquam deficit, ut (verbi causa) cum dicitur: *Spinæ nascentur in manu ebriosi*: & cum in templo a Salomone constructo dicitur: *Vox mallei & securis non est audita in domo Dei*: & iterum in Levitico, cum lepra parietis & pelliculæ & staminis inspici jubetur a sacerdotibus & purgari: propter hæc ergo & his similia non solum tricamerata, sed & bicamerata arca contexitur, ut sciamus in scripturis divinis non semper triplicem, quia non semper nos historia sequitur, sed interdum duplicis tantummodo sensum expositionis insertum. Tentemus igitur & tertiam expositionem differere, secundum moralem locum. Si quis est, qui crescentibus malis, & inundantibus vitiis convertere se potest a rebus fluxis & pereuntibus & caducis, & audire verbum Dei, ac præcepta cœlestia: hic intra cor suum arcam salutis ædificat, & bibliothecam (ut ita dicam) intra se divini consecrat verbi, longitudinem in ea, & latitudinem, & altitudinem,

fidem,

fidem, ſpem, charitatemque collocat. Fidem trinitatis ad longitudinem vitæ immortalitatemque diſtendit. Latitudinem charitatis, indulgentiæ & benignitatis fundat affectu. Altitudine ſpei ſe ad cœleſtia erigit & excelſa. Super terram enim ambulans, in cœlis habet converſationem. Summam vero actuum ſuorum refert ad unum. Scit enim, quia *omnes quidem currunt, ſed unus accipit palmam*, ſcilicet qui cogitationum varietate & inſtabilitate mentis non fuerit multiplex. Sed hanc bibliothecam non ex agreſtibus & impolitis, ſed ex quadratis & ſecundum æquitatis lineam directis conſtruit lignis: id eſt, non ſecularium auctorum, ſed ex propheticis atque Apoſtolicis voluminibus. Ipſi enim ſunt, qui diverſis tentationibus edolati, reſecatis omnibus vitiis & exciſis, quadratam continent vitam, & ex omni parte libratam. Nam auctores ſecularium librorum poſſunt quidem dici ligna excelſa, & ligna umbroſa. Sub omni enim ligno excelſo & nemoroſo accuſatur fornicatus eſſe Iſrael: quia illi loquuntur quidem excelſa, & florida utuntur eloquentia: non tamen ita egerunt, ut loquuti ſunt: & ideo non poſſunt ligna quadrata nominari, quod in eis nequaquam vita & ſermo collibret. Tu ergo ſi facis arcam, ſi bibliothecam congregas, ex ſermonibus Propheticis & Apoſtolicis, vel eorum, qui eos rectis fidei lineis ſequuti ſunt, congrega, bicameratam, & tricameratam facito eam, ex ipſa narrationes hiſtoricas diſce, ex ipſa myſterium magnum, quod in Chriſto & in Eccleſia impletur, agnoſce. Ex ipſa etiam emendare mores, reſecare vitia, purgare animam, atque exuere eam omni vinculo captivitatis intellige, nidos in ea, & nidos diverſarum virtutum, & profectuum collocans. Deintus ſane & deforis bituminabis eam, corde fidem gerens, ore confeſſionem proferens: intus ſcientiam, foris opera habens: intus corde mundus, foris caſtus corpore incedens.

In hanc ergo arcam, five eam bibliothecam divinorum librorum five animam fidelem fecundum moralem interim locum ponamus, introducere debes etiam animalia ex omni genere, non folum munda, fed & immunda. Sed munda quidem animalia facile poffumus dicere, quod memoria, eruditio, intellectus, examinatio, & judicium eorum, quæ legimus, aliaque his fimilia intelligi poffunt. De immundis vero pronunciare difficile eft, quæ & bina & bina nominantur. Verumtamen quantum in tam difficilibus locis audere poffumus, puto quod concupifcentia & ira, quia infunt omni animæ, neceffario iftæ fecundum hoc, quod ad peccandum homini famulantur, immundæ dicuntur; fecundum hoc vero, quod neque pofteritatis fine concupifcentia fucceffio reparatur, neque emendatio ulla fine ira poteft, neque difciplina conftare, neceffariæ & confervandæ dicuntur. Et quamvis hæc jam non morali, fed naturali ratione difcuffa videantur, tamen quæ ad præfens occurrere potuerunt, pro ædificatione tractavimus. Si quis fane potuerit ex otio ipfam fibi conferre & comparare fcripturam divinam & fpiritalibus fpiritalia coaptare: nec nos latet, quod plura in hoc loco profundi & arcani myfterii fecreta reperiet, quæ nunc nos adducere in medium, vel pro brevitate temporis, vel pro auditorum labore non poffumus. Omnipotentis tamen Dei mifericordiam deprecemur, qui nos non folum auditores verbi fui faciat, fed & factores: & inducat fuper noftras quoque animas diluvium aquæ fuæ, & deleat in nobis, quæ fcit effe delenda, & vivificet, quæ judicat effe vivificanda, per Chriftum Dominum noftrum, & per fpiritum fuum fanctum. Ipfi gloria in æterna fæcula fæculorum. Amen.

HOMI-

HOMILIA III.

De Circumcisione Abrahæ.

1. Quoniam in multis divinæ scripturæ locis Deum legimus ad homines loqui, & propter hoc Judæi quidem, sed & nostrorum nonnulli, Deum quasi hominem intelligendum putaverunt, id est, humanis membris, habituque distinctum: philosophi vero velut fabulosa hæc & ad poëticorum similitudinem figmentorum formata despiciunt: videtur mihi de his primo paucis sermocinandum, & tunc ad ea, quæ recitata sunt veniendum. Primo ergo ad eos sit sermo, qui foris positi arroganter nos circumstrepunt, dicentes excelso illi & invisibili atque incorporeo Deo non convenire, ut humanis utatur affectibus. Si enim loquendi (inquiunt) ei datis usum, sine dubio dabitis & os, & linguam, cæteraque membra, quibus loquendi expletur officium. Quod si sit, recessum est ab invisibili & incorporeo Deo: & multa his similia nectentes nos fatigant. Ad hæc ergo, si precibus vestris juvemur, prout Dominus dederit, breviter occurremus.

2. Nos sicut incorporeum esse Deum, & omnipotentem, & invisibilem profitemur, ita eum curare mortalia, & nihil absque ejus providentia geri, neque in cœlo, neque in terris, certo & immobili dogmate confitemur. Memento, quia nihil sine providentia ejus geri diximus, non sine voluntate. Multa enim sine voluntate ejus geruntur, nihil sine providentia. Providentia namque est, qua procurat, & dispensat, & providet, quæ geruntur. Voluntas vero est, qua vult aliquid aut non vult. Sed de his alias. Longior enim est & diffusior iste tractatus. Secundum hoc ergo quod provisorem omnium, & dispensatorem profitemur Deum, consequens est, ut quid velit, vel quid hominibus expediat, indicet. Si enim

non

non indicet, nec erit proviſor hominis, nec creditur curare mortalia. Indicans igitur Deus hominibus, quæ eos agere vult, quo patiſſimum affectu dicendus eſt indicare? Nonne eo, qui hominibus in uſu & notitia eſt? Si enim (verbi cauſa) dicamus, quia ſilet Deus, quod naturæ illi conveniens creditur, quomodo indicatum eſſe aliquid ab eo putabitur per ſilentium? Nunc autem idcirco loquutus dicitur: ut ſcientes homines hoc miniſterio voluntatem alterius alteri innoteſcere, agnoſcant ea quæ ſibi per prophetas deferuntur, Dei eſſe voluntatis indicia. In quibus utique non intelligitur voluntas Dei contineri, niſi ea loquutus dicatur: quia nec ſentitur, nec intelligitur inter homines indicari unquam poſſe per ſilentium voluntatem. Sed hæc rurſum non ſecundum errorem Judæorum, vel etiam ex noſtris nonnullorum, qui cum illis errant, eatenus dicimus, ut quoniam humana fragilitas aliter audire de Deo non poteſt, niſi ut ſibi res ipſa, & vocabula nota ſunt, idcirco etiam membris hæc noſtris ſimilibus, & habitu humano Deum agere ſentiamus. Alienum hoc eſt ab Eccleſiæ fide. Sed hoc ipſum quod vel adſpirat in corde uniuſcujuſque ſanctorum, vel ſonum vocis pervenire ad aures ejus facit, loquutus homini Deus dicitur. Sic & cum nota ſibi eſſe indicat, quæ unuſquiſque vel loquitur, vel agit, audiſſe ſe dicit: & cum aliquid injuſtum geri a nobis indicat, iraſci ſe dicit: cum beneficiis ſuis ingratos nos arguit, pœnitere ſe dicit: indicans quidem hæc his affectibus, qui hominibus in uſu ſunt, non tamen his membris ea miniſtrans, quæ naturæ corporeæ ſunt. Simplex namque eſt illa ſubſtantia, & neque membris ullis, neque compaginibus, affectibuſque compoſita, ſed quicquid divinis virtutibus geritur, hoc ut homines poſſent intelligere, aut humanorum membrorum appellatione profertur, aut communibus & notis enunciatur affe-

ctibus.

ctibus. Et hoc modo vel irasci, vel audire, vel loqui dicitur Deus. Nam si vox humana aer ictus, id est, lingua repercussus definitur, potest & vox Dei dici aer ictus, vel vi, vel voluntate divina. Et inde est quod si quando vox divinitus datur, non ad omnium aures, sed ad quorum interest, auditus allabitur: ut agnoscas sonitum non linguæ pulsu redditum, (alioquin fieret communis auditus,) sed superni nutus moderamine gubernatum. Quanquam & prophetis sæpe & patriarchis, cæterisque sanctorum, etiam sine vocis sono verbum Dei factum esse referatur: sicut ex omnibus sacris voluminibus abundanter docemur. In quo (ut breviter dicam) illuminata mens per spiritum Dei formatur in verba. Et ideo sive hoc, sive illo, quo supra diximus, modo cum voluntatem suam indicat, loquutus esse dicitur Deus. Secundum hunc ergo sensum aliqua jam ex his, quæ lecta sunt, differamus.

3. Multa responsa dantur a Deo ad Abraham, sed non omnia ad unum eumdemque referuntur. Quædam enim ad Abram, quædam ad Abraham, id est, alia post immutationem nominis, & alia cum adhuc genuino vocabulo censeretur. Et primum quidem a Deo ad Abram ante immutationem nominis illud defertur oraculum, quo dicit: *Exi de terra tua, & de domo patris tui, & de cognatione tua*, &c. Sed nihil in hoc de testamento Dei, nihil de circumcisione præcipitur. Non enim poterat, cum adhuc esset Abram, & carnalis nativitatis vocabulum ferret, suscipere & testamentum Dei, & circumcisionis insigne. Cum vero exiit de terra sua, & de cognatione sua, tunc ad eum sacratiora jam responsa deferuntur. Et primo dicitur ei, quia *non vocaberis Abram, sed Abraham erit nomen tuum*. Tunc jam & testamentum Dei suscepit, & signaculum fidei accepit circumcisionem, quam non potuit accipere, dum esset in domo patris,

&

& in consanguinitate carnali, & cum adhuc Abram vocaretur. Sed neque presbyter appellatus est ipse, & uxor sua, donec esset in domo patris, & carni cohabitaret, ac sanguini: sed postquam inde profectus est, & Abraham vocari, & presbyter meruit, *Erant enim*, inquit, *ambo presbyteri*, id est, senes, Abraham scilicet, & admiranda uxor ejus, *& provecti in diebus suis.* Quanti ante eos longioribus annorum spatiis vitam duxere nongentis & eo amplius annis, aliqui non multo minus usque ad diluvium vixere: & nulli ex his presbyteri appellati sunt. Non enim hoc nomine in Abraham senecta corporis, sed cordis maturitas appellata est. Sic & ad Moysen Dominus dicit: *Elige tibi presbyteros, quos tu ipse scis presbyteros esse.* Intueamur ergo diligentius Domini vocem, quid sibi velit ista adjectio, qua ait, *quos tu ipse scis esse presbyteros.* Numquid is, qui senilem corporis gerebat ætatem, non omnium oculis perspicuus erat, quod esset presbyter, id est, senex? Quid ergo soli Moysi tanto ac tali prophetæ specialis ista mandatur inspectio, ut illi eligantur, non quos cæteri homines norunt, non quos imperitum vulgus agnoscit, sed quos propheta Deo plenus elegerit? Non enim erga eos de corpore, non de ætate, sed de mente judicium est. Tales ergo erant isti beati presbyteri Abraham & Sara. Et primo omnium genuina his nomina, quæ ortus carnalis dederat, commutantur. *Cum enim esset nonaginta & novem annorum Abraham, apparuit ei Deus, & dixit: Ego sum Deus, complace coram me, & esto inculpabilis, & ponam testamentum meum inter me & te. Et procidit Abraham in faciem suam, & adoravit Deum, & loquutus est ei Deus dicens: Ego sum: ecce testamentum meum tecum, & eris patris multitudinis gentium: & benedicentur in te omnes gentes, & jam non vocabitur nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham.* Et cum dedisset hoc nomen, statim subjungit:

Et

Et ponam testamentum inter me & te, & inter semen tuum post te, & hoc est testamentum, quod servabis inter me & te, & inter semen tuum post te. Et post hæc addit: *Circumcidetur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem præputii vestri.*

4. Igitur quandoquidem in hunc devenimus locum, requirere volo, si omnipotens Deus, qui cœli ac terræ dominatum tenet, volens testamentum ponere cum viro sancto, in hoc summam tanti negocii collocabat, ut præputium carnis ejus, ac futuræ ex eo sobolis circumcideretur. *Erit enim*, inquit, *testamentum meum super carnem tuam.* Hoccine erat, quod cœli ac terræ Dominus, ei quem e cunctis mortalibus solum delegerat, æterni testamenti munere conferebat? Hæc enim sunt sola, in quibus magistri & doctores synagogæ sanctorum gloriam ponunt. Ecclesia vero Christi, quæ per prophetam dixerat, *Mihi autem satis honorificati sunt amici tui Deus*, quomodo honoret amicos sponsi sui, & quantam eis gloriam conferat, cum gesta eorum revolvit, veniant (si videtur) & audiant. Nos ergo imbuti per Apostolum Paulum dicimus, quia sicut multa alia in figura & in imagine futuræ veritatis fiebant, ita & circumcisio illa carnalis, circumcisionis spiritualis formam gerebat. De qua & dignum erat, & decebat, Deum majestatis præcepta mortalibus dare. Audite ergo, quomodo Paulus doctor gentium in fide & veritate de circumcisionis mysterio Christi Ecclesiam docet. *Videte*, inquit, *circumcisionem* (de Judæis loquens, qui circumciduntur in carne.) *Nos enim sumus*, ait, *circumcisio, qui spiritu Deo servimus, & non in carne fiduciam habemus.* Hæc una Pauli de circumcisione sententia. Audi & aliam: *Non enim, qui in manifesto Judæus est*, inquit, *neque, quæ manifeste est in carne circumcisio, sed qui in occulto Judæus circumcisione cordis, in spiritu, non litera.* Non tibi dignius videtur talis cir-

cumcisio dicenda in sanctis, & amicis Dei, quam carnis obtruncatio? Sed sermonis novitas fortasse non solum Judæos, sed etiam aliquos fratrum nostrorum deterreat. Impossibilia enim videtur Paulus præsumere, qui circumcisionem cordis inducit. Quomòdo enim fieri poterit, ut circumcidatur membrum, quod internis visceribus obtectum, etiam conspectibus ipsis hominum latet? Redeamus ergo ad propheticas voces, ut orantibus vobis hæc, de quibus quærimus, inde clarescant. Ezechiel propheta dicit: *Omnis alienigena incircumcisus corde, & incircumcisus carne, non introibit in sancta mea.* Et item alibi nihilominus exprobrans propheta dicit: *Omnes alienigenæ circumcisi carne, filii autem Israel incircumcisi corde.* Designatur ergo, quod nisi quis circumcisus fuerit corde, & circumcisus carne, non introibit in sancta Dei.

5. Sed videbor meis ipse indiciis captus. Hoc enim Prophetæ testimonio continuo constringet me Judæus, & dicet: Ecce propheta utramque circumcisionem designat, carnis & cordis. Allegoriæ non superest locus, ubi utraque species circumcisionis exigitur. Si me vestris precibus juveritis, ut adesse dignetur verbum Dei vivi in apertione oris nostri, poterimus ipso duce per arctum hoc quæstionis iter ad latitudinem veritatis exire: quia non solum carnales Judæi de circumcisione carnis revincendi sunt nobis, sed nonnulli ex iis, qui Christi nomen videntur suscepisse, & tamen carnalem circumcisionem recipiendam putant: ut Ebionitæ, & si qui his si ili paupertate sensus aberrant. Utamur igitur veteris instrumenti testimoniis, quibus libenter indulgent. Scriptum est enim in Hieremia propheta: *Ecce populus hic incircumcisus auribus.* Audi Israel propheticam vocem, grande tibi opprobrium inducitur, grandis tibi impingitur culpa. Accusatio tua profertur, quod incircumcisus

cisus es auribus. Et cur non hæc audiens adhibuisti ferrum auribus tuis, & incidisti eas? Culparis namque a Deo, & condemnaris, cur aures non habeas circumcisas. Confugere enim tibi ad allegorias nostras, quas Paulus docuit, non permitto. Circumcidere quid cessas? Deseca aures, abscinde membra, quæ Deus ad utilitatem sensuum, & ad ornatum humani status creavit. Sic enim intelligis verba divina. Sed & aliud tibi adhuc proferam, cui contradicere non possis. In Exodo, ubi nos in codicibus Ecclesiæ habemus scriptum, respondentem ad Dominum Moysen, & dicentem: *Provide Domine alium, quem mittas. Ego enim gracili voce sum, & tardus lingua*, vos in Hebræis exemplaribus habetis, *Ego autem incircumcisus labiis sum.* Ecce habetis circumcisionem labiorum, secundum vestra, quæ veriora dicitis exemplaria. Si ergo secundum vos Moyses indignum se esse adhuc dicit, quod non sit labiis circumcisus, certum est hoc illum indicare, quod dignior sit & sanctior ille, qui circumcisus est labiis. Adhibete ergo etiam labiis falcem, & oris operimenta desecate, quando quidem talis vobis in divinis literis complacet intellectus. Quod si circumcisionem labiorum ad allegoriam revocatis, & circumcisionem aurium nihilominus allegoricam dicitis & figuralem, quomodo non & in circumcisione præputii allegoriam requiritis? Sed illos quidem, qui ad idolorum modum *aures habent & non audiunt, & oculos habent & non vident*, omittamus. Vos autem populus Dei, & populus in acquisitionem electus ad enarrandas virtutes Domini, suscipite dignam circumcisionem verbi Dei in auribus vestris, & in labiis, & in corde, & in præputio carnis vestræ, & in omnibus omnino membris vestris. Circumcisæ namque sint aures vestræ secundum verbum Dei, ut vocem non recipiant obtrectantis, ut maledici & blasphemi verba non audiant, ut falsis criminationibus,

mendacio non pateant. Oppilentur, & clausæ sint, ne judicium sanguinis audiant, aut impudicis canticis & theatralibus sonis pateant. Nihil obscœnum recipiant, sed ab omni cœno corruptionis aversæ sint. Hæc est circumcisio, qua Ecclesia Christi aures suorum circumcidit infantium. Istæ credo sunt aures, quas in auditoribus suis requirebat, dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Nemo enim potest incircumcisis & immundis auribus munda verba sapientiæ & veritatis audire. Veniamus (si vultis) & ad labiorum circumcisionem. Ego puto quod incircumcisus sit labiis, qui nondum cessavit a stultiloquio, a scurrilitate, qui bonis derogat, qui criminatur proximos, qui instigat lites, qui calumnias movet, qui fratres inter se falsa loquendo committit, qui vana, inepta, secularia, impudica, turpia, injuriosa, proterva, blasphema, & cætera, quæ indigna sunt Christiano ore, proloquitur. Si quis vero ab his omnibus continet os suum, & disponit sermones suos in judicio, verbositatem reprimit, linguam temperat, verba moderatur, iste merito circumcisus labiis dicitur. Sed & qui iniquitatem in excelso loquuntur, & extendunt in cœlum linguam suam, sicut hæretici faciunt, incircumcisi, & immundi labiis dicendi sunt. Circumcisus vero & mundus est, qui semper verbum Dei loquitur, & sanam doctrinam Evangelicis & Apostolicis munitam regulis profert. Hoc ergo modo & circumcisio labiorum datur in Ecclesia Dei.

6. Nunc vero secundum pollicitationem nostram, qualiter etiam carnis circumcisio suscipi debeat, videamus. Membrum hoc, in quo præputium videtur esse, officiis naturalibus coitus & generationi deservire nemo est, qui dubitet. Si quis igitur erga hujuscemodi motus non importunus existat, nec statutos legibus terminos superet, nec aliam fœminam quam conjugem legitimam noverit, & in ea quoque ipsa posteri-

tatis

tatis tantummodo causa certis & legitimis temporibus agat, iste circumcisus præputio carnis suæ dicendus est. Qui vero in omnem lasciviam proruit, & per diversos & illicitos passim pendet amplexus, atque in omnem libidinis gurgitem fertur infrenis, iste incircumcisus est præputio carnis suæ. Verum Ecclesia Christi gratia ejus, qui pro se crucifixus est, roborata, non solum ab illicitis nefandisque cubilibus, verum etiam a concessis & licitis temperat, tanquam jam virgo sponsa Christi castis & pudicis virginibus floret, quibus vera circumcisio carnis præputii facta est, & vere testamentum Dei, & testamentum æternum in æternum in eorum circumcisa carne servatur. Superest nobis etiam designare circumcisionem cordis. Si quis est, qui obscœnis desideriis & fœdis cupiditatibus æstuat, & (ut breviter dicam) qui mœchatur in corde, hic incircumcisus est corde. Sed & qui hæreticos sensus mente continet, & blasphemas assertiones contra scientiam Christi disponit in corde, hic incircumcisus est corde Qui vero puram fidem in conscientiæ sinceritate custodit, iste circumcisus est corde. De quo dici potest: *Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.* Ego vero audeo ex simili etiam hæc propheticis vocibus addere, quia sicut oportet auribus, & labiis & corde & carnis præputio, secundum ea, quæ supra diximus, circumcidi: ita fortasse & manus nostræ indigent circumcisione, & pedes, visus, & odoratus, & tactus. Ut enim perfectus sit homo Dei in omnibus, cuncta circumcidenda sunt membra, manus quidem a rapinis, a furtis, a cædibus, & ad sola Dei opera pandendæ. Circumcidendi sunt pedes, ne veloces sint ad effundendum sanguinem, & ne intrent in consilium malignantium, sed ut tantum pro mandatis Dei circumeant. Circumcidantur & oculi, ne concupiscant aliena, ne videant ad concupiscendam mulierem. Qui enim erga fœmi-

narum formas lascivo & curioso oberrat aspectu, iste incircumcisus est oculis. Sed & si quis est, qui sive bibat, sive manducet, sicut Apostolus præcepit, ad gloriam Dei manducat & bibit, iste circumcisus est gustu. Cujus autem Deus venter est, & suavitatibus gulæ deservit, hujus incircumcisum dixerim gustum. Si quis Christi odorem bonum capit, & in operibus misericordiæ odorem suavitatis requirit, hujus circumcisa est odoratio. Qui vero primis unguentis delibutus incedit, iste incircumcisus odoratu dicendus est. Sed & singula quæque membrorum si in officiis mandatorum Dei deserviant, circumcisa dicenda sunt. Si vero ultra præscriptas sibi divinitus luxuriant leges, incircumcisa reputanda sunt. Et hoc puto esse, quod Apostolus dicit: *Sicut enim exhibuistis membra vestra servire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem.* Cum enim iniquitati servirent membra vestra, non erant circumcisa, nec erat in eis testamentum Dei. Cum vero cœperint servire justitiæ in sanctificationem, promissio, quæ ad Abraham facta est, impletur in eis. Tunc enim lex Dei, & testamentum ejus signatur in eis. Et hoc est vere signum fidei, quod inter Deum & hominem æterni fœderis continet pactum. Ista est circumcisio, quæ petrinis machæris per Jesum populo Dei data est. Quæ est autem machæra petrina, & qui gladius, quo circumcisus est populus Dei? Audi Apostolum dicentem: *Vivus enim est Dei sermo & efficax, & acutior omni gladio utrinque acuto, pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque & medullarum: & est discretor cogitationum & intentionum cordis.* Iste ergo est gladius, quo circumcidi jubemur, de quo dicit Jesus Dominus: *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium.* Non tibi videtur dignior hæc esse circumcisio, in qua testamentum Dei debeat collocari? Confer, si placet, hæc nostra cum vestris Ju-

daicis fabulis, & narrationibus fœtidis, & vide si in illis vestris, an in his, quæ in Christi Ecclesia prædicantur circumcisio divinitus observetur: si non etiam ipse sentis, & intelligis hanc Ecclesiæ circumcisionem honestam, sanctam, Deo dignam; illam vestram turpem, sœdam, deformem, ipso etiam habitu & aspectu *κακεμφατον* præferentem. *Et erit* (inquit Deus ad Abraham) *circumcisio & testamentum meum super carnem tuam* Si ergo talis fuerit vita nostra, ita omnibus membris quadrata & composita, ut universi motus nostri secundum Dei leges agantur, vere testamentum Dei erit super carnem nostram. Hæc quidem breviter a nobis de veteri testamento transcursa sint, ad confutandos eos, qui in carnis circumcisione confidunt, simul & ad Ecclesiam Domini ædificandum.

7. Sed venio etiam ad novum testamentum, in quo est plenitudo omnium, & inde volo ostendere, quomodo & nos possimus novum testamentum Domini nostri Jesu Christi habere super carnem nostram. Non enim sufficit solo nomine & verbo hæc dici, sed rebus oportet impleri. Joannes quippe Apostolus dicit: *Omnis spiritus, qui confitetur Jesum in carne venisse, a Deo est.* Quid ergo? Si peccans quis, & non recte agens confiteatur Jesum in carne venisse, in spiritu Dei videbitur confiteri? Non est hoc testamentum Dei habere in carne, sed in voce. Dicitur ergo ad eum statim. Erras homo, *regnum Dei non in sermone est, sed in virtute.* Quomodo ergo erit testamentum Christi super carnem meam, requiro. Si mortificavero membra mea, quæ sunt super terram, testamentum Christi habeo super carnem meam. Si semper mortem Christi in corpore meo circumferam, testamentum Christi est in corpore meo, quia *si compatimur, & conregnabimus.* Si complantatus fuero similitudini mortis ejus, testamentum ejus ostendo esse super carnem meam. Quid enim prodest si in illa tan-

tum carne, quam de Maria suscepit, dicam venisse Christum, & non ostendam etiam in hac mea carne, quod venerit? Ostendo autem ita demum, si quemadmodum prius exhibui membra mea servire iniquitati ad iniquitatem, nunc ea convertam & exhibeam servire justitiæ ad sanctificationem. Testamentum Dei ostendo esse in carne mea, si potuero dicere secundum Paulum, quia *Christo concrucifixus sum, vivo autem jam non ego, vivit vero Christus in me*; & si potuero dicere, ut ipse dicebat: *Ego autem stigmata Domini mei Jesu Christi in corpore meo porto.* Vere autem ille ostendebat testamentum Dei esse super carnem suam, qui dicebat: *Quis nos separabit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu? Tribulatio? an angustia? an periculum? an gladius?* Si enim voce tantummodo confiteamur Dominum Jesum, & non ostendamus testamentum ejus esse super carnem nostram, secundum hæc, quæ supra exposuimus, videbimur etiam nos simile aliquid facere Judæis, qui solo circumcisionis signo Deum se confiteri putant, factis autem negant. Nobis autem præstet Dominus corde credere, ore confiteri, operibus comprobare testamentum Dei esse super carnem nostram, *ut videntes homines opera* nostra *bona*, *magnificent patrem* nostrum, *qui in cœlis est*, per Jesum Christum Dominum nostrum, cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

De eo, quod scriptum est: *Visus est Dominus Abrahæ*, &c.

I. Recitata est nobis alia visio Dei ad Abraham, hoc modo. *Visus est*, inquit, *Deus ab Abraham, cum sederet ad ostium tabernaculi sui ad quercum Mambre. Et ecce viri tres adstiterunt super eum, & respiciens ocu-*

lis suis Abraham vidit, & ecce tres viri super eum, & exiit in occursum eis, &c. Conferamus primo, si videtur, hanc visionem cum illa, quæ facta est ad Loth. Tres viri veniunt ad Abraham, & stant super eum: ad Loth duo veniunt, & sedent in platea. Vide si non dispensatione Spiritus sancti pro meritis res geruntur. Etenim Loth inferior longe erat Abraham. Nisi enim fuisset inferior, non esset separatus ab Abraham, nec dixisset ei: *Si tu ad dextram, ego ad sinistram: si tu ad sinistram, ego ad dextram.* Et nisi fuisset inferior, non ei Sodomorum terra & habitatio placuisset. Veniunt ergo ad Abraham tres viri meridie, ad Loth duo vespere veniunt. Non enim capiebat Loth meridianæ lucis magnitudinem. Abraham vero capax fuit plenum fulgorem lucis excipere. Videamus nunc, quomodo Abraham susceperit venientes, & quomodo Loth, & qui apparatus hospitalitatis utriusque sit, comparemus. Primo tamen observa, quod Abrahæ cum duobus Angelis etiam Dominus adfuit, ad Loth vero duo tantummodo Angeli pergunt. Et quid dicunt? *Misit nos Dominus conterere civitatem, & perdere eam.* Ille ergo suscepit eos, qui perditum darent, non suscepit eum, qui salvaret. Abraham vero suscepit & eum, qui salvat, & eos, qui perdunt. Nunc videamus, quomodo unusquisque suscipiat. *Vidit*, inquit, *Abraham, & occurrit eis obviam.* Considera protinus impigrum & alacrem in officiis Abraham. Ipse occurrit obviam, & cum occurrisset: *Festinat*, inquit, *ad tabernaculum, & dicit ad uxorem suam: Festina ad tabernaculum.* Vide in singulis, quanta sit suscipientis alacritas. Festinatur in omnibus, omnia perurgentur, nihil per ocium geritur. Dixit ergo ad uxorem suam Saram: *Festina ad tabernaculum, & consperge tres mensuras similaginis, & fac subinericias.* Hoc græce ἐγκρυφίας dicitur, quod occultos, vel absconditos indicat panes. *Ipse autem cucurrit*, inquit, ad

ad boves, & accepit vitulum. Sed qualem vitulum? Forte qui potuit primus occurrere? Non ita, ſed vitulum *bonum & tenerum.* Et licet per cuncta feſtinet, ſcit tamen, quæ præcipua & magna ſunt Domino vel Angelis offerenda. Accepit ergo vel elegit de grege vitulum bonum & tenerum, & tradidit puero. *Puer*, inquit, *feſtinavit facere eum.* Ipſe currit, uxor feſtinat, puer accelerat. Nullus piger eſt in domo ſapientis. Apponit ergo vitulum, & ſimul cum eo panes, & ſimilam, ſed & lac & butyrum. Hæc ſunt Abrahæ & Saræ hoſpitalitatis officia. Nunc videamus, quid etiam Loth. Hic neque ſimilam habet, neque panem mundum, ſed farinam. Neque tres menſuras ſimilæ novit, neque ἐγκρυφίας, id eſt abſconditos, ac myſticos panes apponere venientibus poteſt.

2. Sed perſequamur nunc interim, quid agit Abraham cum tribus viris, qui adſtiterunt ſuper eum. Hoc ipſum vide, quale ſit, quod ſuper eum veniunt, non contra eum. Subjecerat ſe quippe voluntati Dei, ideo ſuper eum adſtare dicitur Deus. Apponit ergo panes tribus menſuris ſimilaginis conſperſos. Tres viros ſuſcepit, tribus menſuris ſimilaginis panes conſperſit. Totum, quod agit myſticum, totum ſacramentis repletum eſt. Apponitur vitulus, ecce aliud ſacramentum. Vitulus ipſe non eſt durus, ſed bonus & tener. Et quid tam tenerum, quid tam bonum, quam eſt ille, qui humiliavit ſe pro nobis uſque ad mortem, & animam ſuam poſuit pro amicis ſuis? Vitulus ille ſaginatus, quem pro recepto pœnitente filio jugulat pater. *Sic* enim *Deus dilexit* hunc *mundum, ut filium ſuum unicum daret* pro hujus mundi vita. Nec tamen latet ſapientem, quos ſuſceperit. Tribus occurrit, & unum adorat, & ad unum loquitur dicens: *Declina ad puerum tuum, & refrigera te ſub arbore.* Sed quomodo addit iterum quaſi hominibus loquens? *Accipiatur*, inquit, *aqua, & laventur*

pedes

pedes vestri. Docet quidem te per hæc Abraham pater gentium & magister, quomodo hospites suscipere debeas, & ut laves hospitum pedes, tamen & hoc in mysterio dicitur. Sciebat enim dominica sacramenta, non nisi in lavandis pedibus consummanda. Sed nec illius quidem præcepti eum pondus latebat, quo dicitur a Salvatore: *Si qui non receperint vos, etiam pulverem, qui adhæsit pedibus vestris, excutite in testimonium illis. Amen dico vobis, quia tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræorum in die judicii, quam illi civitati.* Volebat ergo prævenire, & lavare pedes, ne quid forte pulveris resideret, quod ad testimonium incredulitatis excussum, possset in die judicii reservari. Propterea ergo dicit sapiens Abraham, *Accipiatur aqua & laventur pedes vestri.*

3. Sed videamus jam, quid etiam in consequentibus dicitur. *Ipse autem*, inquit, *Abraham adstabat eis sub arbore.* Ad hujuscemodi narrationes circumcisas aures requirimus. Neque enim summam sollicitudinem Spiritui sancto fuisse credendum est, ut scriberet in libris legis ubi staret Abraham. Quid enim me juvat, qui veni audire, quid Spiritus sanctus humanum doceat genus, si audiero, quod Abraham stabat sub arbore? Sed videamus, quæ hæc sit arbor, sub qua stabat Abraham, & convivium Domino atque Angelis exhibebat. *Sub arbore*, inquit, *Mambre.* Mambre in nostra lingua interpretatur visio sive perspicacia. Vides qui & qualis est locus, in quo Dominus potest habere convivium? Delectavit eum visio & perspicacia Abrahæ. Erat enim mundus corde, ut posset videre Deum. In tali ergo loco, & in tali corde potest Dominus cum Angelis suis habere convivium. Denique ante Prophetæ videntes dicebantur.

4. Quid autem dicit Dominus ad Abraham? *Ubi est*, inquit, *Sara uxor tua?* At ille: *Ecce*, ait, *in tabernaculo. Dixit autem Dominus: Veniens veniam in*

tempo-

tempore ad te secundum tempus hoc, & habebit filium Sara uxor tua. Audiebat autem Sara stans post ostium tabernaculi sui post Abraham. Discant mulieres exemplis patriarcharum, discant, inquam, mulieres sequi viros suos. Neque enim sine causa scriptum est, quod Sara stabat post Abraham, sed ut ostenderetur, quia vir si præcedit ad Dominum, sequi mulier debet. Quod dico sequi debere mulierem, in eo dico, si adstare virum suum videat Deo. Alioquin ascendamus ad altiorem intelligentiæ gradum, & dicamus virum in nobis esse rationabilem sensum, & mulierem, quæ ei velut viro sociata est, carnem nostram. Sequatur ergo caro semper rationabilem sensum, nec in id unquam desidiæ veniatur, ut carni in luxuria, & voluptatibus fluitanti, in ditionem redactus obsequatur rationabilis sensus. Stabat ergo Sara post Abraham. Sed & mysticum aliquid sentire in hoc possumus loco, si videamus quomodo in Exodo præcedebat Deus in columna ignis per noctem, & in columna nubis per diem: & synagoga Domini sequebatur post ipsum. Sic ergo intelligo & Saram sequutam esse, vel stetisse post Abraham. Quid post hæc dicitur? *Et erant*, inquit, *ambo presbyteri, id est senes, & provecti in diebus suis.* Quantum ad ætatem corporis pertinet, multi ante ipsos numerosioribus annis duxerant vitam, nemo tamen presbyter appellatus est. Unde videtur nomen hoc sanctis non longævitatis ratione, sed maturitatis adscribi.

5. Quid ergo post tantum ac tale convivium, quod Abraham Domino & Angelis sub arbore visionis exhibuit? Proficiscuntur hospites. *Abraham autem deducebat*, inquit, *eos, & ambulabat cum eis. Dominus autem dixit: Non celabo Abraham puerum meum, quid ego faciam. Abraham autem fiet in gentem magnam & multam, & benedicentur in ipso omnes gentes terræ. Scio enim, quia præcipiet filiis suis, & servabunt vias Domini,*

ut

ut faciant justitiam & judicium, ut impleat Dominus Abraha, quæ indicavit ei. Et dixit: Clamor Sodomorum & Gomorræorum repletus est, & peccata eorum magna valde. Descendi ergo, ut viderem, si secundum clamorem eorum, qui venit ad me, consummentur. Sin autem ut sciam. Hæc scripturæ divinæ sunt verba. Videamus ergo nunc, quid intelligi in his dignum sit. *Descendi*, inquit, *ut videam.* Quando ad Abraham responsa deferuntur, non dicitur Deus descendere, sed supra ipsum adstare, sicut supra exposuimus. *Adstiterunt*, inquit, *tres viri super eum.* Nunc autem quia peccatorum causa agitur, descendere dicitur Deus. Vide ne ascensionem & descensionem localem sentias. Frequenter enim hoc in divinis literis invenitur, sicut in Michæa Propheta: *Ecce*, inquit, *Dominus exiet de loco sancto suo, & descendet super excelsa terræ.* Descendere ergo dicitur Deus, quando curam humanæ fragilitatis habere dignatur. Quod specialius de Domino ac Salvatore nostro sentiendum est, *qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus.* Descendit ergo. *Neque enim alius ascendit in cælum nisi, qui descendit de cælo filius hominis, qui est in cælo.* Descendit ergo Dominus non solum curare, sed & portare, quæ nostra sunt. Formam namque servi accepit, & cum ipse invisibilis sit naturæ, utpote æqualis patri, habitum tamen visibilem suscepit, & repertus est habitu ut homo. Sed & cum descendit, aliis deorsum est, aliis vero ascendit, & sursum est. Nam & electis Apostolis ascendit in montem excelsum, & ibi transformatus est coram ipsis. Illis ergo, quos de mysteriis regni cælorum docet, sursum est; turbis autem, & Pharisæis, quibus exprobrat peccata, deorsum est, & ibi est cum ipsis, ubi fœnum est. Transformari autem deorsum non poterat, sed sursum ascendit

cendit

cendit cum iis, qui ſequi ſe poterant, & ibi transformatur.

6. *Deſcendi ergo*, inquit, *ut videam ſi ſecundum clamorem eorum, qui venit ad me, conſummentur. Sin autem, ut ſciam.* Ex iſto ſermone hæretici impugnare ſolent Deum meum dicentes: Ecce neſciebat Deus legis, quid ageretur Sodomis, niſi deſcendiſſet, ut videret, & miſiſſet, qui diſcerent. Sed nos, quibus præcipitur præliari prælia Domini, acuamus adverſus eos romphæam verbi Dei & occuramus eis ad pugnam. Stemus in acie ſuccincti lumbos in veritate, ſimul & ſcutum fidei præferentes, excipiamus eorum venenata diſputationum jacula, & in ipſos ea rurſum librata diligentius torqueamus. Talia namque ſunt prælia Domini, quæ præliatus eſt David, & cæteri Patriarchæ. Stemus adverſus eos pro fratribus noſtris. Melius eſt enim mori me, quam ut rapiant, & prædentur aliquos ex fratribus meis, & argutis verborum ſurreptionibus, captivos ducant parvulos & lactentes in Chriſto. Cum perfectis autem nec conferre poterunt manum, nec venire in certamen audebunt. Nos ergo prius Dominum deprecantes & veſtris orationibus adjuti, aggrediamur contra eos prælium verbi. Dicimus ergo cum fiducia, quod ſecundum ſcripturas, non omnes ſciat Deus. Peccatum neſcit Deus, & peccatores neſcit Deus, alienos a ſe ignorat. Audi dicentem ſcripturam: *Cognovit Dominus, qui ſunt ejus, & diſcedat ab iniquitate omnis, qui invocat nomen Domini.* Suos cognoſcit Dominus, iniquos autem & impios neſcit. Audi Salvatorem dicentem: *Diſcedite a me omnes operarii iniquitatis, non novi vos.* Et iternm Paulus dicit: *Si quis in vobis eſt Propheta vel ſpiritalis, agnoſcat, quæ ſcribo, quia Domini ſunt. Qui autem ignorat, ignorabitur.* Hæc autem dicimus, non blaſphemum aliquid (ſicut vos facitis) de Deo ſentientes, neque ignoran-

tiam

tiam adſcribentes ei, ſed ita intelligimus, quod hi quorum actus Deo eſt indignus, indigni etiam notitia Dei dicantur. Non enim dignatur Deus noſſe eum, qui averſus eſt ab eo, & ignorat eum. Et ideo dicit Apoſtolus, quoniam *qui ignorat, ignorabitur.* Tali ergo ſpecie, & nunc de his, qui habitant in Sodomis dicitur, ut, ſiquidem ſecundum clamorem, qui aſcendit ad Dominum actus eorum conſummentur, notione ejus judicentur indigni; ſi vero eſt illis aliqua converſio, ſi vel decem in illis inventi fuerint juſti, ita demum noverit eos Deus. Et ideo dixit: *Sin autem, ut ſciam.* Non dixit, ut ſciam, quid agunt, ſed ut ipſos ſciam, & ſcientia mea dignos faciam, ſi quos in ipſis inveniam juſtos, ſi quos inveniam pœnitentes, ſi quos tales, quos debeam ſcire. Denique quia nullus, qui pœniteret, nullus, qui converteretur alius inventus eſt, præter Loth, ipſe ſolus agnoſcitur, ipſe ſolus de incendio liberatur. Nec generi ſequuntur admoniti, nec vicini, nec proximi, nullus cognoſcere voluit clementiam Dei, nullus ad miſericordiam ejus confugere. Idcirco & nullus agnoſcitur. Hæc quidem adverſus eos, qui iniquitatem in excelſum loquuntur. Nos vero operam demus tales effici actus noſtros, talem converſationem noſtram, ut digni habeamur notitia Dei, ut nos ſcire dignetur, ut digni habeamur notitia filii ejus Jeſu Chriſti, notitia Spiritus ſancti: ut agniti a Trinitate, & nos ſacramentum Trinitatis plene & integre & perfecte mereamur agnoſcere, revelante nobis Domino noſtro Jeſu Chriſto, cui eſt gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

HOMI-

HOMILIA V.

De Loth & filiabus ejus.

1. Missi angeli ad subversionem Sodomorum, cum injunctum cuperent maturare nogotium, curam prius gerunt hospitis Loth, ut eum de imminenti ignis excidio, contemplatione hospitalitatis eximerent. Audite hæc, qui peregrinis clauditis domos: audite hæc, qui hospitem velut hostem vitatis. Loth in Sodomis habitabat. Alia ejus bene gesta non legimus. Hospitalitas in eo sola ex usu veniens memoratur: evadit ignes, evadit incendia, ob hoc solum, quod domum suam patefecit hospitibus. Hospitalem domum angeli ingressi sunt. Clausas hospitibus domos ignis ingressus est. Quid ergo ad hospitem pro hospitalitatis officiis dicant angeli videamus. *In montem*, inquiunt, *salvam fac animam tuam, ne forte comprehendaris.* Erat quidem hospitalis Loth, qui etiam (sicut ei scriptura testimonium tulit) ab interitu latuit, angelis hospitio receptis. Sed non erat ita perfectus, ut statim de Sodomis exiens, montem posset ascendere. Perfectorum namque est dicere: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Iste ergo neque talis erat, qui inter Sodomitas perire deberet, neque tantus erat, qui cum Abraham in excelsioribus posset habitare. Si enim fuisset talis, numquam ad eum diceret Abraham: *Si tu ad dextram, ego ad sinistram, aut si tu ad sinistram, ego ad dextram*: nec habitacula ei Sodomitica placuissent. Erat ergo medius quidam inter perfectos & perditos. Et sciens non convenire viribus suis, ut ascenderet in montem, religiose & humiliter excusat se dicens: *Non possum in montem salvus fieri, sed ecce hæc civitas pusilla est, & hic salvabor, & non est pusilla.* Ingressus vero Segor civitatem pusillam in ea salvatur. Et post hæc cum filiabus ascendit in montem. Neque enim de Sodomis ascen-

ascendere poterat in montem, quamvis scriptum sit de terra Sodomorum priusquam subverteretur, eo tempore, quo Loth habitationem ejus elegit, fuisse sicut paradisus Dei, & sicut terra Ægypti. Et tamen (ut parvo quodam utamur excessu) quænam videtur esse vicinitas paradiso Dei, & terræ Ægypti, ut ex æquo his Sodoma comparetur? Sed ego ita puto, quod antequam peccaret Sodoma, cum adhuc simplicitatem vitæ incontaminabilis custodiret, erat sicut paradisus Dei; ubi vero decolorari cœpit, & peccatorum maculis obscurari, sicut terra Ægypti facta est. Sed & illud requirimus, quoniam quidem propheta dicit, quia *restituetur soror tua Sodoma in antiquum*, utrumnam restitutio ejus etiam hoc recipiat, ut sit sicut paradisus Dei, an solum sit sicut terra Ægypti. Ego quidem dubito, si intantum poterunt Sodomorum peccata decoqui, & eo usque scelera purgari, ut restitutio eorum tanta sit, quæ non solum terræ Ægypti, verum etiam Dei paradiso comparetur. Urgent tamen nos, qui hoc confirmare volunt, ex eo præcipue sermone, qui additus huic repromissioni videtur: non enim dixit, quia restituetur Sodoma, & cessavit; sed ait, *Restituetur Sodoma in antiquum*. Et asseverant antiquum ejus statum non fuisse, ut terram Ægypti, sed ut paradisum Dei.

2. Sed redeamus ad Loth, qui cum uxore & filiabus interitum fugiens Sodomorum, accepto ab angelis mandato, ne retrorsum respiceret, tendebat in Segor. Sed uxor ejus immemor fit præcepti, retrorsum respicit, impositam legem rumpit, efficitur in statuam salis. Putamusne tantum sceleris in hoc esse commisso, ut quia respexit mulier, interitum, quem divino beneficio effugere videbatur, incurreret? Quid enim tantum criminis habuit, si sollicita mulieris mens retrorsum, unde nimio flammarum crepitu terrebatur, aspexit? Sed quia lex spiritalis est, &

quæ contingebant antiquis, in figura illis contingebant, videamus, ne forte Loth, qui non respexit post se, rationabilis sit sensus, & animus virilis, uxor autem hic carnis imaginem teneat. Caro est enim, quæ respicit semper ad vitia, quæ, cum animus tendit ad salutem, illa retrorsum respicit, & voluptates requirit. Inde denique & Dominus dicebat: *Nemo mittens manum suam ad aratrum, & retro respiciens, aptus est regno Dei.* Et addit: *Mementote uxoris Loth.* Quod autem fit staticulum salis, insipientiæ ejus indicium videtur expositum. Sal enim prudentiæ loco ponitur, quæ ei defuit. Pertendit ergo Loth in Segor, ibique paulisper collectis viribus, quas in Sodomis habere non potuit, ascendit in montem, & ibi habitavit (sicuti scriptura dicit) ipse, & duæ filiæ ejus cum eo.

3. Post hæc jam refertur illa famosissima fabula, in qua scribitur filias ejus arte furatas concubitum patris. In quo nescio, si quis potest excusare ita Loth, ut eum immunem faciat a peccato. Neque rursum ita eum accusandum puto, ut tam gravis incesti fieri debeat reus. Non enim invenio eum insidiatum esse, aut violenter eripuisse pudicitiam filiarum, sed magis insidias passum, & arte circumscriptum. Sed neque rursum circumventus fuisset a puellis, nisi inebriari potuisset. Unde videtur mihi in parte culpabilis, in parte excusabilis inveniri. Excusari namque potest, quod a concupiscentiæ & voluptatis crimine liber est, & quia neque ipse voluisse arguitur, neque volentibus consensisse. Subjacet vero culpæ, quod decipi potuit, quod vino nimis indulsit, & hoc non semel, sed iterum fecit. Nam & ipsa scriptura mihi videtur pro eo quodammodo satisfacere, cum dicit: *Nesciebat enim, cum dormiret cum eis, & cum surgeret.* De filiabus hoc non dicitur, quæ studio & arte decipiunt patrem. Ille tamen intantum sopitus est

vino,

vino, ut nesciret dormisse se cum filia priore, neque cum filia juniore. Audite ebrietas quid agat, audite, quantum facinoris conciliet temulentia. Audite & cavete vos, quibus istud malum non in crimine, sed in usu est. Ebrietas decipit, quem Sodoma non decepit. Uritur ille flammis mulierum, quem sulphurea flamma non ussit. Erat ergo Loth arte, non voluntate deceptus. Ideo medius quidam est inter peccatores & justos: quippe qui ex Abrahæ quidem cognatione descenderit, in Sodomis tamen habitaverit. Nam & hoc quod evadit ex Sodomis (sicut scriptura indicat) magis ad honorem Abrahæ, quam ad meritum pertinet Loth. Sic enim ait: *Et factum est*, inquit, *cum exterminaret Deus civitates Sodomorum, recordatus est Dominus Abrahæ, & ejecit Loth de terra illa.*

4. Sed & filiarum ejus propositum puto diligentius considerandum, ne forte etiam ipsæ non tantum quantum putatur, accipere criminis mereantur. Refert enim scriptura, quia dixerunt invicem sibi. *Pater*, inquiunt, *noster senex est, & nemo est super terram, qui intret ad nos, sicut convenit omni terræ. Veni, & potemus patrem nostrum vino, & dormiamus cum eo, & suscitemus de patre nostro semen.* Quantum ad ea, quæ de his dicit scriptura, videtur etiam pro ipsis quodammodo satisfacere. Apparet namque filias Loth didicisse quædam de consummatione mundi, quæ immineret per ignem, sed tanquam puellæ non integre perfecteque didicerant, nescierunt, quod Sodomiticis regionibus igne vastatis, multum adhuc spatii integrum resideret in mundo. Audierunt in fine sæculi terram & omnia elementa ignis ardore decoquenda. Videbant ignem, videbant sulphureas flammas, videbant cuncta vastari. Matrem quoque suam videbant non esse salvatam, suspicatæ sunt tale aliquid factum, quale in temporibus audierant Noe, & ob reparandam mortalium posteritatem solas se esse cum

parente ſervatas. Recuperandi igitur humani generis deſiderium ſumunt, atque inſtaurandi ſæculi ex ſe dandum opinantur exordium. Et quamvis grande eis crimen videretur furari concubitum patris, gravior eis tamen videbatur impietas, ſi humanæ (ut putabant) poſteritatis ſpem ſervata caſtitate delerent. Propter hoc ergo conſilium ineunt minore (ut ego arbitror) culpa, ſpe tamen argumentoque majore: patris mœſtitiam, vel rigorem vino molliunt & reſolvunt. Singulis ingreſſæ noctibus, ſingulæ concipiunt ab ignorante. Concubitum ultra non repetunt, non requirunt. Ubi hic libidinis culpa, ubi inceſti crimen arguitur? Quomodo dabitur vitio, quod non iteratur in facto? Vereor proloqui, quod ſentio, vereor, inquam, ne caſtior fuerit harum inceſtus, quam pudicitia multarum. Diſcutiant ſe, & requirant fœminæ in conjugiis poſitæ, ſi ob hoc ſolum adeant viros, ut ſuſcipiant liberos, ſi poſt conceptum deſiſtunt. Iſtæ enim, quæ argui videntur inceſti, ut adeptæ ſunt conceptum, ultra non accedunt ad concubitum viri. Nonnullæ vero mulieres, neque enim univerſas pariter notamus, ſed ſunt quædam, quæ ſicut animalia abſque ulla diſcretione indeſinenter libidini ſerviunt, quas ego nec mutis pecoribus comparaverim. Pecora enim & ipſa ſciunt, cum conceperint, ultra non indulgere maribus copiam ſui. Notat tales & ſcriptura divina, cum dicit: *Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus.* Et iterum: *Equi admiſſarii facti ſunt.* Sed vos o populus Dei, qui Chriſtum amatis in incorruptione, intelligite Apoſtoli ſermonem, quo ait: *Sive manducatis, ſive bibitis, ſive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Quod enim poſt manducare & bibere dicit: *Sive aliud quid facitis*, inverecunda conjugii negotia verecundo ſermone ſignavit. oſtendens etiam ipſa ad Dei gloriam geri, ſi poſteritatis ſolius contemplatione

tione procurentur. Prosecuti sumus, ut potuimus, vel de culpis Loth ac filiarum ejus, vel rursum de excusationibus earum.

5. Verum scio nonnullos, quantum ad allegoriam pertinet, Loth traxisse ad Domini personam, & filias ejus ad duo testamenta. Sed hæc, qui sciat, quid de Ammanitis & Moabitis scriptura dicit, qui ex genere Loth descendunt, nescio si libenter accipiat. Quomodo enim poterit aptare Christo, quod qui de semine ejus generantur usque in tertiam & quartam progeniem non introibunt in Ecclesiam Domini? Nos autem (prout sentire possumus) Loth figuram ponimus legis. Nec videatur incongruum, quod fœmineo genere apud nos declinatur lex, cum masculinum genus servet in Græco. Hujus uxorem populum illum ponimus, qui de Ægypto profectus, & de mari rubro, ac persecutione Pharaonis, tanquam de Sodomiticis ignibus liberatus, rursum carnes & ollas Ægypti, & cepas, cucumeresque desiderans, retro respexit, & cecidit in deserto, factus etiam ipse concupiscentiæ memor in eremo. Ibi ergo lex primum illum populum tanquam Loth retro respicientem perdidit, ac reliquit uxorem. Inde veniens Loth habitat in Segor, de qua dicit: *Civitas hæc pusilla, & salvabitur anima mea in ipsa, & non est pusilla.* Quæ ergo est, quantum ad legem pertinet, civitas pusilla & non pusilla, videamus. Civitas a conversatione multorum dicta est, pro eo quod plurimorum in unum constituat & contineat vitas. Hi ergo, qui in lege conversantur, pusillam habent & parvam conversationem, quamdiu secundum literam intelligunt legem. Nihil enim grande est, sabbata, & neomenias, & circumcisionem carnis, & ciborum distinctiones carnaliter observare. Si vero spiritaliter intelligere quis cœperit, ipsæ illæ observantiæ, quæ secundum literam pusillæ erant & parvæ, secundum spiritum non

 erunt

erunt parvæ, sed magnæ. Ascendit ergo post hæc Loth in montem, & ibi habitat in spelunca (ut dicit scriptura) ipse & duæ filiæ ejus. Et ascendisse lex putanda est, cum ei per templum a Salomone constructum accessit ornatus, cum facta est quidem domus Dei, domus orationis, mali autem habitatores fecerunt eam speluncam latronum. Habitavit ergo in spelunca Loth & duæ filiæ ejus. Duas has filias evidenter propheta describit, dicens Oollam & Oolibam duas sorores esse & esse quidem Oollam Jerusalem, & Oolibam esse Samariam. In duas ergo partes populus divisus, duas fecit filias legis. Istæ carnalem cupientes progeniem propagare, & vires regni terrestris numerosa posteritate munire, sopientes patrem & somnum ei inducentes, id est, cogentes & obruentes ejus spiritalem sensum, solam ex eo carnis intelligentiam trahunt. Inde concipiunt, inde generant filios tales, quos nec sentiret, nec agnosceret pater. Nec enim iste sensus, aut hæc voluntas fuerat legis, ut carnaliter generaret: sed sopitur lex, ut talis posteritas generetur, quæ non intret in Ecclesiam Domini. *Ammanitæ enim*, inquit, *& Moabitæ non introibunt in Ecclesiam Domini usque in tertiam & quartam progeniem. & usque in sæculum.* Designat, quod carnalis generatio legis non intrat in Ecclesiam Christi, nec tertia generatione pro Trinitate, nec quarta pro Evangeliis, nec in sæculum, nisi forte post præsens sæculum, cum plenitudo gentium introierit, & sic omnis Israel salvus fuerit factus. Hæc, ut potuimus, secundum allegoricam intelligentiam de Loth & uxore ejus, ac de filiabus exculpsimus, nihil præjudicantes his, qui sacratius aliquid de hoc sentire potuerint.

6. Quod vero in morali loco superius ipsum quidem Loth ad rationabilem sensum & virilem animum traximus, uxorem vero ejus, quæ retro respexerit,

carnem

carnem concupiscentiis & voluptatibus deditam diximus, non negligenter hæc, o auditor, excipias. Observare enim debes, ne forte etiam cum effugeris flammas sæculi & incendia carnis evaseris, etiam cum pusillam & non pusillam civitatem Segor, qui est medius quidam & civilis profectus, superaveris, & ad scientiæ altitudinem, velut ad quædam cacumina montis ascenderis: vide, ne tibi insidientur duæ filiæ istæ, quæ a te non discedunt, sed sequuntur te etiam cum ascendis in montem, id est, vana gloria, & major soror ejus superbia. Vide, ne istæ filiæ te sopitum ac dormientem, dum tibi nec sentire nec intelligere videris, complexibus suis stringant. Quæ idcirco filiæ dicuntur, quia non nobis extrinsecus superveniunt, sed de nobis & de actuum nostrorum velut quadam integritate procedunt. Vigila ergo, quantum potes, & observa, ne de his generes filios: quia qui de his nati fuerint, non introibunt in Ecclesiam Domini. Tu autem, si vis generare, in spiritu genera, quoniam *qui in spiritu seminat, de spiritu metet vitam æternam.* Si vis amplecti, amplectare sapientiam & dic sapientiam sororem tuam esse, ut & sapientia dicat de te: *Qui fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, hic meus & frater, & soror, & mater est.* Quæ sapientia Jesus Christus Dominus noster est, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VI.

De Abimelech rege Philistinorum, quomodo accipere voluit Saram in matrimonium.

1. Recitata est nobis historia libri Geneseos, ubi refertur, quod post visionem trium virorum, post eversionem Sodomorum, & Loth vel hospitalitatis merito vel consanguinitatis Abrahæ gratia servatum,

profectus est, inquit, *inde Abraham ad Aphricum*, & venit ad regem Philistinorum. Refertur etiam, quod pactus sit cum Sara uxore sua, ut non diceret uxorem se Abrahæ, sed sororem ejus esse; & quod rex Abimelech acceperit eam, ingressus sit autem Deus ad Abimelech noctu, & dixerit ei: *Quia non contigisti*, inquit, *mulierem hanc: & non permisi te contingere eam*, *&c.* Post hæc vero Abimelech reddidit eam viro suo simul & increpavit Abraham, cur ei non confessus fuerit veritatem. Refertur etiam, quod tanquam propheta Abraham oraverit pro Abimelech, & uxore, & ancillis ejus, & sanaverit Dominus Abimelech, & uxorem ejus, & ancillas ejus. Et cur curæ fuit omnipotenti Deo, ut etiam ancillas Abimelech sanaret? *Quoniam quidem concludens concluserat*, inquit, *vulvas earum*, *ne parerent.* Cœperunt autem parere propter orationem Abrahæ. Si quis hæc secundum literam solum audire vult & intelligere, magis cum Judæis quam cum Christianis debet habere auditorium. Si autem vult Christianus esse & Pauli discipulus, audiat eum dicentem, *quia lex spiritalis est.* Et cum de Abraham atque uxore ejus ac filiis loqueretur, pronunciat hæc esse allegorica. Et licet cujusmodi allegorias habere debeant, haud facile quis nostrum invenire possit, orare tamen debet, ut a corde ejus auferatur velamen, si quis est, qui conetur converti ad Dominum: *Dominus* enim *spiritus est*: ut ipse auferat velamen literæ, & aperiat lucem spiritus, & possimus dicere, quia *revelata facie gloriam Domini speculantes*, *in eadem imagine transformamur a gloria in gloriam tanquam a Domini spiritu.* Puto ergo Saram, quæ interpretatur princeps vel principatum agens, formam tenere ἀρετης, quod est animi virtus. Hæc ergo virtus conjuncta est, & cohæret sapienti & fideli viro, sicut & ille sapiens, qui dicebat de sapientia: *Hanc quæsivi adducere sponsam mihi.* Ideo ergo dicitur

citur a Deo ad Abraham: *Omnia quæcunque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus.* Quod utique in corporali conjugio non convenit. Dictum est quippe, cum divinitus prolata sit illa sententia, quæ dicit ad mulierem de viro *Ad ipsum conversio tua, & ipse tui dominabitur.* Si ergo Dominus esse dicitur vir mulieris, quomodo ergo iterum diceretur ad virum, *Omnia quæcumque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus?* Si quis ergo ascivit sibi in conjugium virtutem, audiat vocem ejus in omnibus, in quibus consilium dederit ei. Igitur Abraham non vult jam virtutem uxorem suam dici. Donec enim uxor appellatur virtus, propria est, & cum nullo participari potest. Et est conveniens, ut donec ad perfectum veniamus, intra nos sit animi virtus, & propria sit. Cum vero ad perfectum venerimus, ita ut idonei simus & alios docere, tunc jam virtutem, non ut uxorem intra gremium concludamus, sed ut sororem etiam aliis volentibus copulemus. Ad hos denique, qui perfecti sunt, dicit sermo divinus: *Dic sapientiam sororem tuam esse.* Secundum hoc igitur Abraham Saram dicebat sororem suam esse. Permittit ergo quasi jam perfectus, ut qui vult, habeat virtutem.

2. Voluit tamen aliquando & Pharao accipere Saram, sed non in mundo corde voluit, & virtus nisi cum cordis munditia non potest convenire. Propterea ergo scriptura refert, quia *afflixit Dominus Pharaonem afflictionibus magnis & pessimis.* Nec enim poterat cum exterminatore (hoc enim interpretatur in lingua nostra Pharao) virtus habitare. Abimelech vero quid dixerit ad Dominum videamus. *Tu scis,* inquit, *Domine, quia in corde mundo feci hoc.* Longe aliter agit Abimelech iste quam Pharao. Non est ita imperitus & sordidus, sed scit, quia cor mundum debet præparare virtuti. Et quia puro corde voluit suscipere virtutem, idcirco eum Deus sanat, orante

pro ipso Abraham. Et non solum ipsum, sed & ancillas ejus sanat. Quid autem est, quod adjecerit scriptura, *& Dominus*, inquit, *non permisit ei contingere illam?* Si virtutis formam tenet Sara, & in corde mundo Abimelech voluit accipere virtutem, quid est, quod dicitur, quia Dominus non permisit eum contingere illam? Abimelech interpretatur pater meus rex. Et videtur ergo mihi, quod hic Abimelech formam teneat studiosorum & sapientum sæculi, qui philosophiæ operam dantes, licet non integram & perfectam regulam pietatis attigerint, tamen senserunt Deum patrem & regem esse omnium, id est, qui genuerit, & regat universa. Isti ergo quantum ad ethicam, id est, moralem philosophiam spectat, etiam puritati cordis operam dedisse aliquatenus comprobantur, & omni animo, omnique studio divinæ virtuti inspirationem quæsiisse. Sed hanc non permisit Deus contingere eos. Hæc enim gratia non per Abraham, qui quamvis esset magnus, famulus tamen erat, sed per Christum gentibus parabatur. Idcirco ergo quamvis festinaret Abraham per se & in se illud impleri, quod ad eum dictum est, quoniam *benedicentur in te omnes gentes*: tamen in Isaac ei ponitur repromissio, id est, in Christo: sicut dicit Apostolus: *Non dixit & seminibus quasi in multis, sed tanquam in uno & semini tuo, qui est Christus.* Sanat tamen Dominus Abimelech, & uxorem ejus, & ancillas ejus.

3. Verum non mihi videtur otiosum, quod non solum uxoris, sed & ancillarum Abimelech mentio facta est, in eo maxime, quod dicit, quia *sanavit eas Deus, & pariebant. Concluserat enim illas, ne parerent.* Quantum possumus in tam difficilibus locis sentire, putamus uxorem Abimelech naturalem posse philosophiam dici; ancillas vero ejus, diversa & vana pro qualitate sectarum commenta dialecticæ. Interea Abraham impertiri cupit etiam gentibus donum di-

vinæ

vinæ virtutis, ſed nondum eſt tempus a priore populo tranſire ad gentes gratiam Dei. Nam & Apoſtolus, licet ſub alia ſpecie & alia figura, dicit tamen *mulierem alligatam eſſe legi, quamdiu vir ejus vivit. Si autem mortuus fuerit vir, ſolutam eſſe a lege viri, ut jam non ſit adultera, ſi fuerit cum alio viro.* Oportet ergo mori prius legem literæ, ut ita demum libera jam anima ſpiritui nubat, & novi teſtamenti matrimonium ſortiatur. Hoc autem, in quo nunc ſumus, tempus eſt vocationis gentium, & mortis legis, quo poſſint liberæ animæ jam ſolutæ a lege viri, novo viro nubere Chriſto. Quod ſi edoceri vis, quomodo lex mortua ſit, conſidera & vide, ubi nunc ſacrificia, ubi nunc altare, ubi templum, ubi purificationes, ubi ſolemnitas paſchæ, nonne mortua eſt in his omnibus lex? Aut ſi poſſunt iſti amici & defenſores literæ, cuſtodiant literam legis. Secundum hunc ergo allegoriæ ordinem, Pharao qui eſt homo immundus & exterminator, Saram, id eſt, virtutem accipere omnino non poterat. Porro Abimelech, id eſt, qui munde & philoſophice vivebat, poterat quidem accipere, quia in corde mundo quærebat, ſed nondum tempus advenerat. Manet ergo apud Abraham virtus, manet in circumciſione, donec tempus veniat, ut in Chriſto Jeſu Domino noſtro, in quo *habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter*, integra & perfecta virtus ad Eccleſiam gentium tranſeat. Tunc ergo & domus Abimelech, & ancillæ ejus, quas ſanavit Dominus, parient Eccleſiæ filios. Hoc enim tempus eſt, quo ſterilis parit, & quo *multi ſunt filii deſertæ, magis quam ejus, quæ habet virum.* Aperuit enim Dominus vulvam ſterilis, & effecta eſt fecunda, ita ut pariat gentem de ſemel. Sed & ſancti clamant, & dicunt: *Domine, a timore tuo in ventre concepimus & peperimus, ſpiritum ſalutis tuæ fecimus ſuper terram.* Unde & Paulus ſimiliter dicit: *Filioli mei, quos iterum parturio, do-*

nec formetur Christus in vobis. Tales ergo parturit, & tales filios generat omnis Ecclesia Dei. Nam, *qui seminat in carne, de carne & metet corruptionem.* Filii autem spiritus isti sunt, de quibus & Apostolus dicit mulierem salvam futuram *per filiorum procreationem, si permanserit in fide & castitate* Ecclesia igitur Dei sic intelligat partus, sic generationes accipiat, sic patrum gesta decora & honesta interpretatione sustollat, sic verba Spiritus sancti non ineptis & Judaicis fabulis decoloret, sed plena honestatis, & plena virtutis atque utilitatis assignet. Alioquin quæ nobis ædificatio erit legentibus Abraham tantum patriarcham, non solum mentitum esse Abimelech regi, sed & pudicitiam conjugis prodidisse? Quid nos ædificat tanti patriarchæ uxor, si putetur contaminationibus exposita per conniventiam maritalem? Hæc Judæi putent, & si qui cum eis sunt literæ amici, non spiritus: nos autem spiritalibus spiritalia comparantes, & actu & intellectu spiritales efficiamur in Christo Jesu Domino nostro, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VII.

De nativitate Isaac, & quod a lacte depulsus est.

1. Moyses nobis legitur in Ecclesia. Deprecemur Dominum, ne secundum verbum Apostoli, etiam apud nos, cum legitur Moyses, velamen sit positum super cor nostrum. Lectum est enim, quia genuerat Abraham filium Isaac, cum esset centum annorum. Et dixit Sara: *Quis*, inquit, *nunciabit Abrahæ, quod lactat puerum Sara? Et tunc*, inquit, *circumcidit Abraham puerum die octava.* Hujus pueri diem natalem non celebrat Abraham, sed celebrat diem de-

positio-

positionis a lacte, & facit convivium magnum. Quid? putamus, quia propositum sit Spiritui sancto historias scribere, & narrare, quod a lacte depulsus sit puer, & convivium factum sit, quomodo luserit, aliaque puerilia egerit? An per hæc putandum est, quod divinum aliquid nos edocere velit, & dignum quod humanum genus Dei vocibus discat? Isaac risus vel gaudium interpretatur. Quis ergo est, qui talem filium generet? Ille nimirum, qui dicebat de his, quos per Evangelium genuerat: *Vos enim estis gaudium meum & corona gloriæ Dei.* De hujusmodi filiis cum fuerint a lacte depulsi, fit convivium & lætitia magna, de his, *qui non jam lacte indigent, sed cibo forti, qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali.* Super his talibus cum depelluntur a lacte, fit convivium magnum. Super illis autem non potest exhiberi convivium, nec haberi lætitia, de quibus dicit Apostolus: *Lac vobis dedi potum, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Et ego non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo.* Dicant nobis isti, qui simpliciter intelligi volunt scripturas divinas, quid est, *Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam?* Possunt-ne hæc simpliciter accipi?

2. Sed interim redeamus ad ea, unde digressi sumus. Lætatur Abraham, & convivium facit magnum in die, qua depulit a lacte Isaac filium suum. Post hæc ludit Isaac, & ludit cum Ismael. Indignatur Sara, quod filius ancillæ ludat cum filio liberæ, & lusum illum perniciem putat, consilium dat Abrahæ, & dicit: *Ejice ancillam & filium ejus. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Hæc quomodo intelligi debeant, non ego nunc commentabor. Apostolus ita disseruit, dicens: *Dicite mihi, qui legem legistis,*

legem non audiſtis? Scriptum eſt enim, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed is quidem, qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt; qui vero ex libera, per repromiſſionem, quæ ſunt allegorica. Quid ergo? Iſaac non eſt ſecundum carnem natus? Non eum peperit Sara? Non eſt circumciſus? Hoc ipſum, quod ludebat cum Iſmaele, non in carne ludebat? Hoc eſt enim, quod mirabile eſt in Apoſtoli ſenſu, quod de quibus non poteſt dubitari, quin ſecundum carnem geſta ſint, hæc ille dicit eſſe allegorica: ut nos quid faciendum ſit in cæteris noverimus, & in his maxime, in quibus nihil divina legè dignum hiſtorica videtur indicare narratio. Iſmael ergo ſecundum carnem naſcitur ancillæ filius. Iſaac vero, qui erat liberæ filius, non naſcitur ſecundum carnem, ſed ſecundum repromiſſionem. Et dicit de his Apoſtolus, quod Agar in ſervitutem genuerit carnalem populum; Sara vero, quæ erat libera, populum genuerit, qui non ſecundum carnem, ſed in libertate vocatus eſt, *qua libertate liberavit* eum *Chriſtus.* Ipſe enim dixit, quia *ſi vos filius liberaverit, vere liberi eritis.* Quid vero his addit exponens Apoſtolus, videamus: *Sed ſicut tunc*, inquit, *is qui ſecundum carnem eſt, perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum, ita & nunc.* Vide, quomodo nos Apoſtolus docet, quia in omnibus caro adverſatur ſpiritui: ſive populus ille carnalis adverſatur huic populo ſpiritali, ſive etiam inter nos ipſos, ſi quis adhuc carnalis eſt, ſpiritalibus adverſatur. Nam & tu ſi ſecundum carnem vivis, & ſecundum carnem converſaris, filius es Agar, & propterea adverſaris his, qui ſecundum ſpiritum vivunt. Sicut etiam in nobis ipſis ſi requirimus, invenimus concupiſcere carnem adverſus ſpiritum, & ſpiritum adverſus carnem, & hæc ſibi invicem adverſari. Et invenimus legem in membris noſtris repugnantem legi mentis noſtræ, & captivos nos

ducen-

ducentem in lege peccati. Vides, quantæ sunt pugnæ carnales adversus spiritum? Est adhuc & alia pugna his pene omnibus violentior, quod ii qui legem secundum carnem intelligunt, adversantur his, qui secundum spiritum sentiunt, & persequuntur eos. Quare? quia *animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. Stultitia est enim illi, & non potest intelligere, quia spiritaliter dijudicatur.* Et tu ergo si habes in te fructum spiritus Dei, quod est gaudium, charitas, pax, patientia, Isaac esse potes, non secundum carnem natus, sed secundum repromissionem, & esse filius liberæ, si tamen potes & tu secundum Paulum dicere: *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, cogitationes destruentes & omnem altitudinem extollentem se adversum scientiam Dei.* Si potes talis esse, ut digne tibi aptetur etiam illa Apostoli sententia, quæ dicit: *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis:* & tu ergo si talis es, non es secundum carnem natus, sed secundum spiritum per repromissionem, & eris hæres repromissionum, secundum quod dictum est: *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* Non eris cohæres ejus, qui secundum carnem natus est, sed cohæres Christi, quia *etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus.*

3. Et tamen secundum ea quæ scripta sunt, non video, quid moverit Saram, ut filium ancillæ juberet expelli. Ludebat cum filio suo Isaac. Quid læserat, aut quid nocuerat, si ludebat? Quasi non hoc in ætate illa etiam gratum esse debuerit, quod luserit filius ancillæ cum filio liberæ. Tum deinde & Apostolum miror, qui ludum hunc persecutionem pronunciavit, dicens: *Sed sicut tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc*, cum utique nulla persecutio Ismaelis adversum

Isaac

Isaac mota referatur, nisi hic solus ludus infantiæ. Sed videamus, quid in hoc ludo intellexerit Paulus, & quid indignata sit Sara. Superius jam exponentes spiritualiter, loco virtutis posuimus Saram. Si ergo caro cujus personam gerit Ismael, qui secundum carnem nascitur, spiritui blandiatur, qui est Isaac, & illecebrosis cum eo deceptionibus agat, si delectationibus illiciat, voluptatibus molliat, hujuscemodi ludus carnis cum spiritu, Saram maxime, quæ est virtus, offendit, & hujuscemodi blandimenta acerbissimam persecutionem judicat Paulus. Et tu ergo, o auditor horum, non illam solam persecutionem putes, quando furore gentilium ad immolandum idolis cogeris: sed si forte te voluptas carnis illiciat, si tibi libidinis alludat illecebra, hæc, si virtutis es filius, tanquam perscutionem maximam fuge. Idcirco enim & Apostolus dicit: *Fugite fornicationem.* Sed si injustitia blandiatur, ut personam potentis accipiens, & gratia ejus flexus, non rectum judicium feras: intelligere debes, quia sub specie ludi blandam persecutionem ab injustitia pateris. Verum & per singulas malitiæ species, etiam si molles & delicatæ sint & ludo similes, has persecutionem spiritus dicito, quia in his omnibus virtus offenditur.

4. Duo sunt ergo filii Abraham, unus de ancilla & unus de libera: uterque tamen filius Abraham, licet non uterque de libera. Propterea & is qui de ancilla nascitur, hæres quidem non fit cum filio liberæ, accepit tamen dona & non dimittitur vacuus. Accepit & ipse benedictionem, sed filius liberæ accepit repromissionem. Fit & ille in gentem magnam, sed iste in populum adoptionis. Spiritaliter ergo omnes quidem, qui per fidem veniunt ad agnitionem Dei, possunt filii Abrahæ dici. Sed in his sunt aliqui pro charitate adhærentes Deo, alii pro metu & timore futuri judicii. Unde & Apostolus Joannes dicit:

Qui

Qui timet, non est perfectus in charitate. Perfecta autem dilectio foras mittit timorem. Iste ergo, qui in charitate perfectus est, & de Abraham nascitur, & filius liberæ est. Qui vero non perfecta charitate, sed futuræ pœnæ metu & suppliciorum timore mandata custodit, est quidem & ipse filius Abrahæ, accipit & ipse dona, id est, operis sui mercedem, quia etiam *qui calicem aquæ frigidæ dederit tantum in nomine discipuli, non peribit merces ejus.* Tamen inferior illo est, qui non servili timore, sed in charitatis libertate perfectus est. Tale aliquid etiam Apostolus ostendit, cum dicit: *Quamdiu quidem hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est, usque ad præfinitum tempus a patre.* Parvulus ergo est, qui lacte alitur, & expers est sermonis justitiæ, nec potest cibum solidum accipere sapientiæ divinæ, & scientiæ legis, qui non potest spiritalia spiritalibus comparare, qui nondum potest dicere, *Cum autem factus sum vir, quæ erant parvuli deposui:* iste ergo nihil differt a servo. Si vero relinquens initiorum Christi sermonem ad perfectionem feratur, &, *quæ sursum sunt* quærat, *ubi Christus est in dextra Dei sedens, non quæ super terram,* & contempletur *non ea, quæ videntur, sed quæ non videntur,* neque in divinis scripturis sequatur occidentem literam, sed vivificantem spiritum: ex illis erit sine dubio, qui non accipiunt *spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis, in quo* clamant *Abba Pater.*

5. Quid interim agat Abraham postquam indignata est Sara, videamus. Ejicit ancillam & filium ejus, sed tamen dat ei utrem aquæ. Non enim habebat mater ejus puteum aquæ vivæ, nec poterat puer haurire de puteo aquam. Isaac habebat puteos, pro quibus & certamina patitur adversus Philistinos. Ismael autem de utre bibit aquam, sed hic uter quasi uter deficit, & ideo sitit & non invenit potum. Tu au-

tem, qui secundum Isaac repromissionis es filius, *bibe aquas de tuis fontibus & de tuis puteis: aquæ non effluant foras, sed intus in tuis plateis currant tuæ aquæ.* Ille vero, qui secundum carnem natus est, de utre aquam bibit, & aqua ipsa deficit ei, & in multis deficit. Uter legis est litera, de qua ille carnalis populus bibit, & inde intellectum capit: quæ litera frequenter ei deficit, & explicare se non potest. In multis enim defectum patitur historialis intelligentia. Ecclesia autem de Evangelicis & Apostolicis fontibus bibit, qui numquam deficiunt, sed in plateis suis percurrunt, quia in latitudine spiritalis interpretationis abundant semper & fluunt. Bibit & de puteis, cum profundiora quæque haurit & scrutatur ex lege. Per hoc arbitror mysterium etiam Dominus & Salvator noster dicebat ad Samaritanam, ubi velut si cum ipsa Agar loqueretur, aiebat: *Omnis, qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum; qui autem biberit de aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.* Et illa dicit ad Salvatorem: *Da mihi Domine hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.* Post hæc Dominus ad eam: *Qui credit*, inquit, *in me, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*

6. Errabat ergo Agar per desertum cum puero, & puer plorabat, & projecit eum Agar, dicens, ne videam mortem filii mei. Post hæc cum jam quasi moriturus fuisset abjectus, & flevisset, adest ei Angelus Domini, & aperuit oculos Agar, & vidit puteum aquæ vivæ. Hæc ad historiam referri quemadmodum possunt? Ubi enim invenimus, quod Agar clausos habuerit oculos, & aperti sunt postmodum? Nonne luce clarior est in his intelligentia spiritalis & mystica, quod abjectus est is, qui secundum carnem est populus, & tamdiu jacet in fame & siti, *non famem panis* perferens, *neque sitim aquæ, sed sitim verbi Dei,* donec aperiantur oculi synagogæ? Hoc est, quod

quod Apostolus dicit esse mysterium, *Quia cæcitas contigit ex parte in Israel, donec plenitudo gentium introiret, & tunc omnis Israel salvus fieret.* Ista est ergo cæcitas in Agar, quæ secundum carnem genuit, quæ tamdiu in ea permanet, donec velamen literæ auferatur per Evangelium Dei, & videat aquam vivam. Nunc enim jacent Judæi circa ipsum puteum, sed oculi eorum clausi sunt: & non possunt bibere de puteo legis & prophetarum. Sed & nos caveamus, quia frequenter & nos circa puteum jacemus aquæ vivæ, id est, circa scripturas divinas, & erramus in ipsis. Tenemus libros & legimus, sed spiritalem sensum non attingimus. Et ideo opus est lacrymis & orationibus indesinentibus postulare, ut Dominus aperiat oculos nostros: quia & illi cæci, qui sedebant in Jericho, nisi clamassent ad Dominum, non fuissent aperti oculi eorum. Et quid dico ut aperiantur oculi nostri? quia jam aperti sunt. Jesus enim venit aperire oculos cæcorum. Aperti ergo sunt oculi nostri, & de litera legis velamen ablatum est. Sed vereor, ne nos ipsi eos somno iterum profundiore claudamus, dum non vigilamus in intellectu spiritali, neque solliciti sumus, ut somnum discutiamus ab oculis nostris, & contemplemur, quæ spiritalia sunt, uti ne cum populo carnali circa ipsam aquam positi erremus, quin potius vigilemus, & cum propheta dicamus: *Si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, aut requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob.* Ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum Amen.

HOMILIA VIII.

De eo, quod obtulit Abraham filium suum Isaac.

1. Adhibete huc aures, qui accessistis ad Dominum, qui fideles esse vos creditis, & considerate diligentius quemadmodum fidelium fides probatur ex his, quæ recitata sunt nobis. *Et factum est*, inquit, *post hæc verba, tentavit Deus Abraham, & dixit ei: Abraham, Abraham. Et ille dixit: Ecce ego.* Observa singula, quæ scripta sunt. In singulis enim si quis scit in altum fodere, inveniet thesaurum, & fortassis etiam ubi non existimatur, latent mysteriorum preciosa monilia. Abram vocabatur vir iste prius, & nusquam legimus, quod hoc nomine vocaverit eum Deus, aut dixerit ei, Abram, Abram. Non enim a Deo vocari poterat nomine delendo, sed vocat eum hoc nomine, quod ipse donavit, & non solum vocat eum hoc nomine, sed & ingeminat. Cumque ille respondisset: *Ecce ego*, dicit ad eum: *Accipe filium tuum charissimum, quem diligis Isaac, & offeres mihi eum. Vade*, inquit, *in terram excelsam, & ibi offeres eum holocaustum in uno ex montibus, quem ostendero tibi.* Nomen quidem cur ei donaverit Deus, & vocaverit eum Abraham, ipse interpretatus est, *quia patrem*, inquit, *multarum gentium posui te.* Hanc repromissionem dedit ei Deus, cum haberet filium Ismahel, sed pollicitus est ei, quia in filio, qui nasceretur ex Sara, complebitur ista promissio. Accenderat ergo animum ipsius in amorem filii, non solum posteritatis gratia, sed & promissionum spe. Sed hunc, in quo ei positæ sunt promissiones magnæ istæ & mirabiles, hunc inquam filium, in quo vocatum est nomen ejus Abraham, holocaustum Domino jubetur offerre in uno ex montibus. Quid tu ad hæc, o Abraham? Quæ & quales cogitationes moventur in corde tuo? Prolata est vox

a Deo,

a Deo, quæ discutiat & probet fidem tuam. Quid ad hæc dicis? Quid cogitas? Quid retractas? Putasne revolvis in corde tuo, quia si in Isaac data est mihi repromissio, hunc autem offero holocaustum, superest, ut non speretur ulla promissio? Aut magis illa cogitas & dicis, quia impossibile est mentiri eum, qui repromisit; quicquid illud fuerit, promissio permanebit? Verum ego quia minimus sum, tanti patriarchæ cogitationes non valeo perscrutari, nec scire possum, vox Dei, quæ ad tentandum eum processerat, quas ei cogitationes moverit, quid animi attulerit, cum juberetur unicum jugulare. Sed quoniam *spiritus prophetarum prophetis subjectus est*, Paulus apostolus, qui per spiritum (credo) didicerat, quid animi, quid consilii Abraham gesserit, indicavit dicens: *Fide Abraham non hæsitavit, cum unicum offerret, in quo acceperat repromissiones, cogitans quia & a mortuis eum suscitare potens est Deus.* Prodidit ergo nobis cogitationes viri fidelis Apostolus, quod fides resurrectionis jam tum haberi cœperit in Isaac. Abraham ergo resurrecturum sperabat Isaac, & credebat futurum, quod adhuc non erat factum. Quomodo ergo filii sunt Abraham, qui factum non credunt in Christo, quod ille futurum credidit in Isaac? Imo (ut apertius loquar) sciebat in se Abraham futuræ veritatis imaginem præformari, sciebat de semine suo nasciturum Christum, qui & offerendus esset totius mundi verior hostia, & resurrecturus a mortuis.

2. Sed nunc interim *tentabat*, inquit, *Deus Abraham & dicit ad eum: Accipe filium tuum charissimum, quem diligis.* Non enim suffecerat dixisse *filium*, sed adjicitur & *charissimum*. Esto & hoc: quid adhuc additur & *quem diligis?* Sed vide tentationis pondus. Charis & dulcibus appellationibus iterum ac sæpe repetitis, paterni suscitantur affectus, ut amoris evigilante memoria ad immolandum filium paterna dextera retarda-

tardaretur, & adverſus fidem animi tota carnis militia repugnaret, additur tentationis tempore: *Accipe*, inquit, ergo *filium tuum chariſſimum, quem diligis Iſaac.* Eſto Domine, quia commemoras de filio patrem, addis & *chariſſimum*, quem præcipis jugulari. Sufficiat hoc ad ſupplicium patris. Addis rurſum, & *quem diligis.* Sint & in hoc parenti triplicata ſupplicia. Quid opus eſt adhuc, ut commemores & *Iſaac?* Numquid neſciebat Abraham, quia filius ſuus ille chariſſimus, ille quem diligebat, Iſaac vocaretur? Sed cur hoc additur in tempore? Ut recordaretur Abraham, quia dixeras ad eum, *quod in Iſaac vocabitur tibi ſemen*, & quod in Iſaac erunt tibi repromiſſiones. Fit & commemoratio nominis, ut & promiſſionum, quæ ſub hoc nomine factæ ſunt, deſperatio ſubeat. Sed hæc omnia, quia tentabat Deus Abraham.

3. Quid poſt hæc? *Vade*, inquit, *in terram excelſam in unum ex montibus, quem tibi oſtendero, & ibi eum offeres holocauſtum.* Intuemini per ſingula, quomodo fiunt tentationis augmenta. *Vade in terram excelſam.* Numquid non potuerat duci prius Abraham cum puero ad illam terram excelſam, & imponi prius in montem quemcumque delegerat Dominus, & ibi ad eum dici, ut offerret filium? Sed prius ei dicitur, quia offerre debeat filium ſuum, & tunc jubetur ire in terram excelſam, & aſcendere in montem. Quo hoc ſpectat? Ut dum ambulat, dum iter agit, per totam viam cogitationibus diſcerpatur, ut hinc perurgente præcepto, hinc vero unici affectu obluctante crucietur. Propterea ergo etiam via injungitur, etiam montis aſcenſio, ut in his omnibus ſpatium certaminis accipiat affectus & fides, amor Dei & amor carnis, præſentium gratia & exſpectatio futurorum. Mittitur ergo in terram excelſam, & non ſufficit patriarchæ tantum opus Domino peracturo terra excelſa, ſed & montem jubetur aſcendere, ſcilicet, ut fide

elatus

elatus terrena derelinquat, & ad superna conscendat.

4. *Surrexit ergo Abraham mane, & stravit asinam suam, & concidit ligna ad holocaustum. Et accepit filium suum Isaac, & duos pueros, & pervenit ad locum, quem dixerat ei Deus die tertia.* Surrexit Abraham mane. Quod addidit *mane*, ostendere fortasse voluit, quia initium lucis splenderet in corde ejus. Stravit asinam suam, ligna præparavit, assumsit filium. Non deliberat, non detractat, non communicat cum ullo homine consilium, sed statim occupat iter. *Et pervenit*, inquit, *ad locum, quem dixerat ei Dominus die tertia.* Omitto nunc, quid sacramenti contineat dies tertia, sapientiam & consilium tentantis intueor. Sic in proximo non erat mons aliquis, cum totum ageretur in montibus, sed per triduum iter protenditur, ut per totum triduum recursantibus curis, paterna viscera crucientur, & omni hoc spatio tam prolixo intueretur filium pater, cibum cum eo sumeret, tot noctibus puer penderet in amplexibus patris, inhæreret pectori, cubitaret in gremio? Vide inquantum tentatio cumulatur. Tertia tamen dies semper apta fit sacramentis. Nam & populus cum exisset de Ægypto, tertia die offert sacrificium Deo, & in die tertia purificatur. Et resurrectio Domini tertia est die: & multa alia intra hanc diem mysteria concluduntur.

5. *Respiciens*, inquit, *Abraham vidit locum de longe, & dixit ad pueros suos: Sedete hic cum asina, ego autem & puer ibimus usque illuc, & cum adoraverimus, revertemur ad vos.* Pueros dimittit. Non enim poterant ascendere pueri cum Abraham ad holocausti locum, quem ostenderat Deus. *Vos* ergo, inquit, *sedete: ego autem & infans ibimus, & cum adoraverimus, revertemur ad vos.* Dic mihi Abraham, verum dicis ad pueros, quod adores, & redeas cum infante, an fallis?

Si verum dicis, ergo non facies eum holocaustum. Si fallis, tantum patriarcham non decet fallere. Quid enim animi in te indicat sermo hic? Verum, inquit, dico, & holocaustum offero puerum. Idcirco enim ligna mecum porto, & cum ipso redeo ad vos. Credo enim & fides mea hæc est, *quod & a mortuis suscitare eum potens est Deus.*

6. *Post accepit*, inquit, *Abraham ligna ad holocaustum, & superposuit ea Isaac filio suo, & accepit ignem in manibus suis, & gladium, & abierunt simul.* Quod ipse sibi ligna ad holocaustum portat Isaac, illa figura est, quod & Christus ipse sibi bajulavit crucem, & tamen portare ligna ad holocaustum sacerdotis officium est. Fit ergo ipse hostia, & sacerdos. Sed & quod additur, *& abierunt ambo simul*, ad hoc refertur. Cum enim Abraham velut sacrificaturus ignem portaret & cultrum, Isaac non vadit post ipsum, sed cum ipso, ut ostendatur cum ipso pariter fungi sacerdotio. Quid post hæc? *Dixit*, inquit, *Isaac ad Abraham patrem suum: Pater.* Et hæc pro tempore a filio prolata tentationis est vox. Quomodo enim putas immolandus filius per hanc vocem viscera paterna concussit? Et quamvis Abraham rigidior esset pro fide, reddit tamen etiam ipse affectionis vocem & respondit: *Quid est, fili? At ille: Ecce*, inquit, *ignis & ligna, ubi ovis est ad holocaustum? Ad hæc respondit Abraham, Deus providebit sibi ovem ad holocaustum, fili.* Movet me Abrahæ satis diligens & cauta responsio. Nescio, quid videbat in spiritu, quia non de præsenti, sed de futuro dicit: *Deus providebit ipse sibi ovem*: futura respondit filio de præsentibus requirenti. Ipse namque sibi Dominus ovem providebat in Christo, quia & *sapientia ipsa sibi domum ædificavit*, & ipse *se humiliavit usque ad mortem*: & omnia quæcumque legeris de Christo, non necessitate, sed sponte facta reperies.

7. Per-

7. *Porrexerunt ergo ambo, & venerunt ad locum, quem dixerat ei Deus.* Moyses cum venisset ad locum quem ostendit ei Deus, non permittitur ascendere, sed ante ei dicitur, *Solve corrigiam calceamenti de pedibus tuis.* Abrahæ nihil horum dicitur, & Isaac, sed ascendunt, nec calceamenta deponunt. In quo illa fortassis est ratio, quod Moyses quamvis esset magnus, tamen de Ægypto veniebat, & erant aliqua mortalitatis vincula pedibus ejus innexa. Abraham vero & Isaac nihil horum habent, sed veniunt ad locum, ædificat Abraham altare, imponit ligna super altare, colligat puerum, præparat se ad jugulandum. Multi estis patres in ecclesia Dei, qui hæc audistis. Putas aliquis vestrum ex ipsa historiæ narratione tantum constantiæ, tantum animi robur acquirit, ut cum forte amittitur filius morte communi, & omnibus debita, etiamsi sit unicus, etiamsi sit dilectus, adducat sibi in exemplum Abraham, & magnanimitatem ejus ante oculos ponat? Et quidem a te non exigitur istud animi magnitudinis, ut ipse alliges filium, ipse constringas, ipse gladium pares, ipse unicum jugules. Hæc omnia a te mysteria non quæruntur. Proposito saltem & mente constans esto, fide fixus lætus offer filium Deo. Esto sacerdos animæ filii tui. Sacerdotem autem immolantem Deo non decet flere. Vis videre, quia exigitur hoc a te? In Evangelio Dominus dicit: *Si filii Abraham essetis, opera utique Abrahæ faceretis.* Ecce istud est opus Abrahæ. Facite opera quæ fecit Abraham, sed non cum tristitia: *Hilarem enim datorem diligit Deus.* Quod si & vos tam promti fueritis, a Deo dicetur vobis: *Ascende in terram excelsam, & in montem quem ostendero tibi*, & ibi offer mihi filium tuum. Non in profundis terræ, nec in convalle fletus, sed in altis & excelsis montibus offer filium tuum. Ostende, quia fides in Dominum fortior est, quam carnis affectus. Amabat enim, inquit,

Abraham Isaac filium suum, sed amori carnis prætulit amorem Dei, & inventus est non in visceribus carnis, sed in visceribus Christi, id est in visceribus verbi Dei & veritatis & sapientiæ.

8. *Extendit* inquit, *Abraham manum suam, ut acciperet gladium, & jugularet filium suum, & vocavit eum Angelus Domini de cælo, & dixit: Abraham, Abraham. At ille dixit, Ecce ego. Et dixit: Ne injicias manum tuam super puerum, neque facias ei quicquam. Nunc enim cognovi, quia tu times Deum.* In hoc ergo sermone solet objici nobis, quod Deus nunc se cognovisse dicat, quia Abraham timeat Deum, quasi qui ante ignoraverit. Sciebat Deus & non eum latebat, quippe qui novit omnia antequam fiant: sed propter te hæc scripta sunt: quia & tu credidisti quidem Deo, sed nisi opera fidei expleveris, nisi in omnibus præceptis etiam difficilioribus parueris, nisi sacrificium obtuleris, & ostenderis, quia nec patrem, nec matrem, nec filios præferas Deo, non agnosceris, quia timeas Deum, nec dicetur de te, quia nunc cognovi, quia timeas tu Deum. Et tamen considerandum est, quia angelus hæc refertur ad Abraham locutus, & quia in consequentibus evidenter hic angelus Dominus ostenditur. Unde puto, quod sicut inter nos homines habitu repertus est ut homo, ita & inter angelos habitu est repertus ut angelus. Et ipsius sequentes exemplum angeli in cœlo lætantur super uno peccatore pœnitentiam agente, & de profectibus hominum gloriantur. Ipsi enim velut procurationem animarum nostrarum tenent, quibus dum adhuc parvuli sumus, velut tutoribus & actoribus committimur usque ad præfinitum tempus a patre. Et ipsi ergo nunc de profectu uniuscujusque nostrum dicunt, quia nunc cognovi, quia tu times Deum. Verbi causa propositum habeo martyrium, non ex hoc dicere ad me angelus poterit, quia nunc cognovi, quod tu times Deum. Deo enim

soli

ſoli cognitum & propoſitum mentis. Si vero acceſſero ad agones, protulero bonam confeſſionem, quæ inferuntur, conſtanter cuncta ſuſcepero, tunc poteſt dicere angelus, velut confirmans me & corroborans: *Nunc cognovi quod tu times Deum.* Verum hæc dicta ſunt ad Abraham, ut pronunciatus ſit timere Deum. Quare? quia non pepercit filio ſuo. Nos vero conferamus hæc cum Apoſtoli dictis, ubi dicit de Deo, *Qui proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum.* Vide Deum magnifica cum hominibus liberalitate certantem. Abraham mortalem filium non moriturum obtulit Deo, Deus immortalem filium pro omnibus tradidit morti. Quid nos ad hæc dicemus? quid retribuemus Domino pro omnibus, quæ retribuit nobis? Deus pater propter nos proprio filio non pepercit. Quis veſtrum putas audiet aliquando vocem angeli dicentis: Nunc cognovi, quia times tu Deum, quia non peperciſti filio tuo vel filiæ tuæ, vel uxori, aut non peperciſti pecuniæ, vel honoribus ſæculi, & ambitionibus mundi, ſed omnia contemſiſti & omnia duxiſti ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaceres, vendidiſti omnia & dediſti pauperibus & ſecutus es verbum Dei? Quis veſtrum, putas, audiet ab angelis hujuſcemodi vocem? Iterum Abraham audit hanc vocem, & dicitur ad eum, *quia non peperciſti filio tuo dilecto propter me.*

9. *Et reſpiciens*, inquit, *Abraham oculis ſuis vidit, & ecce aries tenebatur cornibus in virgulto Sabech.* Diximus, puto, in ſuperioribus quod Iſaac formam gereret Chriſti, ſed & aries hic nihilominus formam Chriſti gerere videtur. Sed quomodo Chriſto uterque conveniat, & Iſaac qui non eſt jugulatus, & aries, cui jugulatus eſt, operæ precium eſt noſcere. Chriſtus Verbum Dei eſt, ſed *Verbum caro factum eſt.* Unum igitur in Chriſto de ſuperioribus eſt, alterum ex humana natura & virginali utero ſuſceptum.

tum. Patitur ergo Christus, sed in carne; & pertulit mortem, sed caro, cujus hic aries forma est: sicut & Joannes dicebat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Verbum vero in incorruptione permansit, quod est secundum spiritum Christus, cujus imago est Isaac. Ideo ipse & hostia est, & pontifex secundum spiritum. Nam qui offert hostiam patri secundum carnem, ipse in altari crucis offertur, quia sicut dictum est de eo: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*: ita de eo dictum est: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Tenetur ergo cornibus aries in virgulto Sabech.

10. *Et accepit*, inquit, *arietem, & obtulit eum holocaustum pro Isaac filio suo, & vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus videt.* Scientibus hæc audire, intelligentiæ spiritalis evidens panditur via. Omnia enim, quæ gesta sunt, ad visionem perveniunt. Dicitur namque, quia Dominus videt. Visio autem, quam Dominus vidit, in spiritu est, ut & tu hæc, quæ scripta sunt, in spiritu videas: & sicut in Domino corporeum nihil est, ita etiam tu in his omnibus corporeum nihil sentias: sed in spiritu generes etiam tu filium Isaac, cum habere cœperis fructum spiritus, gaudium, pacem. Quem tamen filium ita demum generabis, si ut de Sara scriptum est, quia defecerunt Saræ muliebria, & tunc genuit Isaac, ita deficiant & in anima tua muliebria, ut nihil jam muliebre & effeminatum habeas in anima tua, sed viriliter agas, & viriliter præcingas lumbos tuos: si sit pectus tuum thorace justitiæ munitum, si galea salutis, & gladio spiritus accingaris. Si ergo deficiant muliebria fieri in anima tua, generas filium de conjuge tua virtute & sapientia, gaudium ac lætitiam. Generas autem gaudium, si omne gaudium existimaveris, cum in tentationes varias incideris, & istud gaudium offeras in sacrificium Deo. Cum enim lætus accesseris ad Deum,

Deum, iterum tibi reddit, quod obtuleris, & dicit tibi, quia *iterum videbitis me, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo auferet a vobis.* Sic argo quæ obtuleris Deo, multiplicata recipies. Tale aliquid, licet per aliam figuram, refertur in Evangeliis, cum per parabolam dicitur accepisse quis mnam, ut negociaretur & patrifamilias pecuniam quæreret. Sed si attuleris quinque multiplicata in decem, tibi ipsi donantur, tibi conceduntur. Audi enim quid dicit: *Tollite*, inquit, *huic mnam & date illi, qui habet decem mnas.* Sic ergo videmur quidem Domino negociari, sed nobis cedunt negociationis lucra: & videmur offerre Domino hostias, sed nobis, quæ offerimus, redonantur. Deus enim nullius indiget, sed nos vult divites esse, nostrum desiderat per singula quæque profectum. Hæc nobis figura ostenditur etiam in his, quæ gesta sunt erga Job. Et ille enim propter Deum perdidit omnia, cum dives esset. Sed quia pertulit bene agones patientiæ, & in omnibus, quæ passus est, magnanimus fuit, & dixit: *Dominus dedit, Dominus abstulit: ut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum*: vide ad ultimum, quid de eo scribibur: *Recepit*, inquit, *omnia dupla, quæ amiserat.* Vides quid est amittere aliquid pro Deo, hoc est, multiplicata recipere tibi. Et aliquid amplius Evangelia promittunt, centuplum tibi pollicentur, insuper & vitam æternam, in Christo Jesu Domino nostro, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

De repromissionibus secundis ad Abraham factis.

Quantum legentes progredimur, tantum nobis sacramentorum cumulus augetur. Et ut si quis exiguo vectus navigio ingrediatur mare, donec ter-

ra

ræ vicinus eſt, minus metuit: cum vero paulatim in altum fuerit progreſſus, & undis intumeſcentibus, vel in excelſum attolli cœperit, vel eiſdem dehiſcentibus in ima deduci: ibi vero mentem pavor ingens & formido percutit, quod exiguam ratem tam immenſis fluctibus credidit: ita etiam nos pati videmur, qui exigui meritis, & ingenio tenues, inire tam vaſtum myſteriorum pelagus audemus. Sed ſi, orantibus vobis, Dominus dignetur Spiritus ſui ſancti auram nobis proſperam dare, ſecundo verbi curſu portum ſalutis intrabimus. Videamus ergo nunc quæ ſunt, quæ nobis recitata ſunt. *Et vocavit*, inquit, *angelus Domini Abraham ſecundo de cœlo, dicens: Per memetipſum juravi, dicit Dominus: Propterea quod feciſti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me, benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te, & erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cœli in multitudine, & ſicut arena maris, quæ non poteſt dinumerari*, &c. Sollicitum hæc & intentum auditorem requirunt. Novum eſt enim, quod dicit: *Et vocavit*, inquit, *angelus Domini Abraham ſecundo de cœlo.* Quod tamen addit, non eſt novum. Nam *benedicens benedicam te*, & ante jam dictum eſt, & *multiplicans multiplicabo te*, ante promiſſum eſt: & *erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cœli*, & *ſicut arena maris*, & prius fuerat pronunciatum. Quid ergo eſt nunc amplius, quod ſecundo clamatur e cœlo? Quid novi veteribus repromiſſionibus additur? Quid plus præmii datur in eo, quod dicit: *Propterea quod feciſti verbum hoc*, id eſt, propterea quod filium obtuliſti, propterea quod non peperciſti unico filio tuo tuo? nihil aliud additum video, eadem repetuntur, quæ prius fuerant repromiſſa. Ergo ſuperfluum videbitur eadem ſæpius retractari? imo neceſſarium. In ſacramentis enim fiunt cuncta, quæ fiunt. Abraham ſi tantum ſecundum carnem vixiſſet, & unius populi, quem ſecundum carnem genuit, pater fuiſſet, una ſufficeret repromiſſio.

missio. Nunc vero, ut ostenderet eum primo patrem futurum eorum, qui secundum carnem circumcisi sunt, circumcisionis suæ tempore datur ei repromissio, quæ ad populum circumcisionis pertinere deberet. Secundo, quia pater esset futurus etiam eorum, qui ex fide sunt, & qui per passionem Christi veniunt ad hæreditatem, tempore nihilominus passionis Isaac, promissio renovatur, quæ pertinere debeat ad eum populum, qui passione Christi ac resurrectione salvatur. Et eadem quidem repeti videntur, sed longe diversa sunt. Illa enim, quæ prius dicta sunt, & ad priorem populum pertinent, in terris dicta sunt. Sic enim dicit scriptura: *Et eduxit eum foras*, de tabernaculo scilicet, *& dixit ei: Respice stellas cœli, si dinumerari possunt a multitudine.* Et addidit: *Sic erit semen tuum.* Ubi autem secundo repetitur repromissio, designat, quia loquutus est ei de cœlo & datur promissio de terra prima, secunda de cœlo. Nonne aperte hic illud designare videtur, quod Apostolus dicit: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis?* Ista ergo promissio, quæ ad fidelem populum pertinet, de cœlo est, illa de terra. In illa sermo tantummodo fuit, hic interponitur jusjurandum, quod interpretatur ad Hebræos scribens sanctus Apostolus hoc modo dicens: *Volens*, inquit, *Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum.* Et iterum, *Homines*, inquit, *per majorem sui jurant, Deus autem quoniam neminem habuit, per quem juraret majorem, per memetipsum juro, dicit Dominus.* Non quod Deum jurisjurandi necessitas urgeret. Quis enim ab eo exigeret sacramentum? Sed sicut interpretatus est apostolus Paulus, quo per hoc immobilitatem consilii sui cultoribus designaret. Sic & alibi per prophetam dicitur: *Juravit Dominus, nec pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Tunc deinde in prima repromis-

sione non habet positam causam, cur data sit repromissio, nisi tantum quod eduxit eum foras, *& ostendit*, inquit, *ei stellas cœli*, *& dixit*, *sic erit semen tuum.* Nunc vero addit causam propter quam juramento confirmat promissionem firmam futuram. Dicit enim, *Quia fecisti verbum hoc*, *& non pepercisti filio tuo.* Ostendit ergo, quod propter oblationem vel passionem filii promissio firma sit: evidenter designans, quod propter passionem Christi populo ex gentibus, qui ex fide est Abrahæ, maneat firma promissio. Et numquid in hoc solo secunda firmiora sunt primis? In multis hujuscemodi adumbrata invenies sacramenta. Primas tabulas legis in litera confregit Moyses & abjecit: secundam legem in spiritu suscepit, & sunt firmiora secunda quam prima. Rursus idem ipse cum omnem legem in quatuor libris comprehendisset, Deuteronomium scripsit, quod secunda dicitur. Ismahel primus est, secundus Isaac, & similis in secundo prælationis forma servatur. Hoc & in Esau & in Jacob, in Effrem & Manasse, in mille aliis similiter invenies adumbratum.

2. Sed redeamus nunc ad nosmetipsos, & moralem locum per singulos quosque tractemus. Apostolus dicit, sicut jam superius memoravimus, *Primus homo de terra terrenus*, *secundum homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus*, *tales & terreni*: *& qualis cœlestis*, *tales & cœlestes. Sicut portavimus imaginem terreni*, *portemus & imaginem cœlestis.* Vides, quid ostendit, quia si permanseris in eo quod primum est, quod de terra est, reprobaberis, nisi te commutes, nisi conversus fueris, nisi cœlestis effectus imaginem cœlestis acceperis. Hoc idem est, quod alibi dicit: *Exuentes vos veterem hominem cum actibus suis*, *& induentes novum*, *qui secundum Deum creatus est.* Idipsum & alio loco scribit: *Ecce vetera transierunt*, *facta sunt omnia nova.* Idcirco ergo promissiones suas renovat Deus, ut osten-

ostendat tibi, quia debes & tu renovari. Non permanet ille in veteribus, ne & tu vetus homo permaneas. De cœlo hæc loquitur, ut & tu imaginem cœlestis accipias. Nam quid tibi prodest, si Deus innovet promissiones, & tu non innoveris? Si ille de cœlo loquatur, & tu de terra audias? Quid tibi prodest, si Deus se juramento constringit, & tu hæc quasi communem audiens fabulam transeas? Quare non consideras, quod propter te Deus etiam ea, quæ naturæ suæ apta minime videntur, amplectitur? Jurare dicitur Deus, ut tu audiens paveas & intremiscas, & metu consternatus inquiras, quid illud tantum est pro quo Deus jurare dicitur. Fiunt ergo hæc, ut tu attentus & sollicitus fias, & audiens tibi repromissionem parari in cœlis, vigiles & requiras, quatenus divinis promissionibus dignus existas. Verumtamen hunc locum & Apostolus interpretatur, dicens, quia *Abrahæ promisit Deus, & semini ejus: non dixit & seminibus quasi in multis, sed tanquam in uno, & semini tuo, qui est Christus.* De Christo ergo dicitur: *Multiplicans multiplicabo semen tuum, & erit sicut stellæ cœli in multitudine, & sicut arena, quæ est ad oram maris.* Quis jam expositione indiget, ut sciat semen Christi quomodo multiplicetur, qui videt a finibus terræ usque ad fines terræ propagatam prædicationem Evangelii, & nullum pene esse jam locum, qui non semen verbi susceperit? Hoc namque & in initiis mundi præfigurabatur, cum diceretur Adæ, *Crescite & multiplicamini.* Quod & ipsum dicit Apostolus, in Christo dici & in Ecclesia. Quod autem dixit: *Sicut stellæ cœli in multitudine*, & adjecit: *sicut arena, quæ est ad oram maris innumerabilis*, fortasse quidem dicat aliquis cœlestis numeri figuram Christianorum populo, arenæ maris Judaico convenire. Ego tamen hoc magis puto, quod utrumque exemplum utrique populo possit aptari. Nam & in illo populo fuerunt multi justi & pro-

prophetæ, quibus stellarum cœli merito comparatur exemplum: & in nostro populo sunt multi, qui terrena sapiunt, & quorum stultitia gravior est arena maris: in quibus præcipue hæreticorum turbas arbitror deputandas. Sed ne nos quidem securi simus: donec enim quis nostrum non deponit imaginem terreni, & induit imaginem cœlestis, terrenis comparatur exemplis. Unde & Apostolus ex his (ut opinor) motus in cœlestibus & terrestribus corporibus resurrectionis format imaginem, dicens: *Alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Et stella ab stella differt in claritate, ita erit & resurrectio mortuorum.* Sed & Dominus cum dicit: *Ita luceat lux vestra coram hominibus, ut videntes homines opera vestra bona glorificent patrem vestrum, qui in cælis est*, hoc idem commonet eum, qui novit audire.

3. Quod autem Christus semen Abrahæ & filius Abrahæ sit, si vis evidentius scripturæ verbis discere, audi, quomodo in Evangelio scriptum est: *Liber*, inquit, *generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.* In hoc ergo completur & ille sermo, quem dicit: *Hæreditate capiet semen tuum civitates adversariorum.* Quomodo hæreditate cepit Christus civitates adversariorum? Per hoc sine dubio, quod *in omnem terram exiit sonus* Apostolorum, *& in orbem terræ verba eorum.* Unde & ad iracundiam excitati sunt angeli illi, qui singulas quasque nationes sub potestate retinebant. *Cum enim divideret excelsus gentes secundum numerum Angelorum Dei, tunc pars ejus facta est Jacob, & funiculus hæreditatis ejus Israel.* Christus enim ad quem dixerat pater: *Pete a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*: depellens ipsos angelos potestate & dominatione, quam habebant in nationibus, provocavit eos ad iracundiam. Et idcirco dicit, quia *adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversum Dominum,*

&

& adversus Christum ejus. Et ideo adversantur etiam nobis, atque agones contra nos & certamina concitant. Hinc & Apostolus Christi, *Luctamen est*, inquit, *nobis non adversum carnem & sanguinem, sed adversum principatus & potestates, & mundi hujus rectores.* Propterea ergo vigilandum nobis est, & sollicite agendum, *quia adversarius noster, sicut leo rugiens, circuit, quærens, quem transvoret.* Cui nisi restiterimus *fortes in fide*, rursum nos in captivitatem revocabit. Quod si nobis eveniat, ingratum faciemus opus ejus, qui cruci suæ affixit principatus & potestates, cum fiducia triumphans eos in semetipsum, & qui venit captivos dimittere in remissionem. Quin potius fidem Christi sequentes, qui triumphavit eos, disrumpamus vincula eorum, quibus nos devinxerunt potestati suæ. Vincula vero, quibus nos constringunt, passiones, & vitia nostra sunt, quibus tamdiu innectimur, donec carnem nostram crucifigamus cum vitiis & concupiscentiis, & ita demum *disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum.* Igitur occupavit semen Abrahæ civitates adversariorum, id est, semen verbi, quod est prædicatio Evangelii, & fides Christi. Sed dico: Numquid iniquitate usus est Dominus, ut eriperet gentes de potestate adversariorum, & ad fidem suam, ditionemque revocaret? Nequaquam. Erat enim aliquando pars Domini Israel, sed illi peccare fecerunt Israel a Deo suo, & propter peccata sua dixit eis Deus: *Ecce peccatis vestris distracti estis, & propter peccata vestra dispersi estis sub universo cœlo.* Sed iterum dicit ad eos: *Si fuerit dispersio vestra ab extremo cœli usque ad extremum ejus, inde congregabo vos, dicit Dominus.* Quia ergo principes hujus mundi invaserant partem Domini, necesse habuit pastor bonus relictis in supernis nonaginta & novem descendere ad terras, & unam ovem, quæ perierat quærere, inventamque & humeris revectam, ad supernum per-

fectionis ovile revocare. Sed quid mihi prodest, si semen Abrahæ, qui est Christus, hæreditate possideat civitates adversariorum, & meam civitatem non possideat? si in mea civitate, hoc est, in anima mea, quæ est civitas Regis magni, neque leges ejus, neque instituta serventur? Quid mihi prodest, quod universum mundum subjecit, & adversariorum civitates possidet, si non in me adversarios suos vincat, si non destruat legem, quæ est in membris meis repugnans legi mentis meæ, & captivum me ducit in lege peccati? Sic ergo unusquisque nostrum satis agat, ut & in sua anima, & in suo corpore vincat Christus adversarios suos, & subjiciens eos ac triumphans etiam suæ animæ possideat civitatem. Hoc enim modo de parte ejus efficimur, de parte meliore, quæ est sicut stellæ cœli in claritate, ut & nos benedictionem Abrahæ capere possimus, per Christum Dominum nostrum, cui est honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X.

De Rebecca, cum exisset ad aquam hauriendam, & occurrisset ei puer Abrahæ.

1. Isaac (inquit scriptura) crescebat, & confortabatur, id est, gaudium crescebat Abrahæ respicienti non ad ea, quæ videntur, sed quæ non videntur. Non enim gaudebat de præsentibus Abraham, neque de divitiis mundi, & actibus sæculi. Sed vis audire Abraham unde gauderet? Audi Dominum ad Judæos dicentem: *Abraham pater vester desideravit, ut videret diem meum, & vidit, & gavisus est.* Per hoc ergo crescebat Isaac, per quod Abrahæ visio illa, qua videbat Christi diem, & spes, quæ in ipso est, gaudia cumulabat. Atque utinam efficeremini etiam

vos Isaac & essetis gaudium matris vestræ Ecclesiæ. Sed vereor, ne adhuc in tristitia & gemitu Ecclesia filios pariat. An non est ei tristitia & gemitus, cum vos non convenitis ad audiendum Dei verbum, & vix festis diebus ad Ecclesiam proceditis, & hoc non tam desiderio verbi, quam studio solemnitatis, & publicæ quodammodo remissionis obtentu? Quid igitur ego faciam, cui dispensatio verbi credita est? Qui licet inutilis servus sim, accepi tamen a Domino distribuendam familiæ dominicæ tritici mensuram. Sed vide, quid addit sermo Domini, *Distribuendam*, inquit, *in tempore tritici mensuram*. Quid ergo faciam? Ubi vel quando vestrum tempus inveniam? Plurimum ex hoc, imo pene totum tempus mundanis occupationibus teritis in foro, aliud in negotiatione consumitis: alius agro, alius litibus vacat, & ad audiendum Dei verbum nemo, aut pauci admodum vacant. Sed quid vos de occupationibus culpo? Quid de absentibus conqueror? Præsentes etiam & in Ecclesia positi non estis intenti, sed communes ex usu fabulas teritis, verbo Dei vel lectionibus divinis terga convertitis. Vereor, ne & vobis dicatur a Domino illud, quod per prophetam dictum est: *Converterunt ad me dorsa, & non facies suas*. Quid igitur ego faciam, cui ministerium verbi Dei creditum est. Quæ leguntur mystica sunt, in allegoricis exponenda sunt sacramentis. Possumne surdis, & aversis auribus ingerere margaritas verbis Dei? Non ita egit Apostolus. Vide enim, quid dicit: *Qui legem*, inquit, *legitis, legem non auditis. Abraham enim duos filios habuit*, & cætera, quibus addit: *Quæ sunt allegorica*. Numquid sacramenta legis eis aperuit, qui neque audiunt, neque legunt legem? Sed legem legentibus dicebat: *Legem non audistis*. Quomodo ergo potero mysteria legis, & allegorias, quas ab Apostolo edocti sumus, aperire & prodere his, quibus &

& auditio, & lectio legis, incognita est? Asperior fortasse vobis videor, sed non possum linire parietem lapsantem. Timeo enim illud quod scriptum est: *Populus meus, qui beatificant vos, seducunt vos, & semitas pedum vestrorum conturbant*, tanquam filios meos charissimos moneo. Miror si nondum vobis innotuit via Christi: si ne hoc quidem audistis, quod non est lata & spatiosa, sed arcta & angusta via est, quæ ducit ad vitam. Et vos ergo intrate per angustam portam, relinquite pereuntibus latitudinem. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit, ut filii lucis ambulate. Tempus breve est, superest, ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint, & qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.* Sine intermissione orandum Apostolus præcipit. Vos qui ad orationes non convenitis, quomodo impletis sine intermissione, quod semper omittitis? Sed & Dominus præcipit, *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.* Quod si illi vigilantes & orantes & semper verbo Dei adhærentes, tentationem tamen nequaquam effugerunt, quid faciunt hi, qui diebus tantum solemnibus ad Ecclesiam conveniunt? *Si justus vix salvus fiet, peccator & impius ubi parebunt?* Piget me dicere aliquid ex his, quæ lecta sunt. Nam & Apostolus dicit de hujuscemodi sermonibus, quia *interpretabiles sunt ad dicendum; quoniam vos*, inquit, *imbecilles facti estis ad audiendum.*

2. Videamus tamen hoc quod nobis modo recitatum est. *Rebecca*, inquit, *veniebat cum filiabus civitatis haurire aquam de puteo.* Rebecca quotidie veniebat ad puteos, quotidie hauriebat aquam. Et quia quotidie vacabat ad puteos, idcirco inveniri potuit a puero Abraham, & in matrimonium sociari Isaac. Hæc fabulas putatis esse, & historias narrare in scripturis Spiritum sanctum? Animarum est ista eruditio, & spiritalis doctrina, quæ te instituit, & docet quotidie venire ad puteos scripturarum, ad aquas Spiri-

tus

tus sancti, & haurire semper ac plenum vas domum referre, sicut faciebat & sancta Rebecca, quæ non aliter jungi potuisset tanto patriarchæ Isaac, qui ex repromissione natus est, nisi hauriendo aquas: & in tantum hauriendo, ut non solum potare posset eos, qui domi sunt, sed & puerum, Abrahæ: & non tantum puerum, sed & eo usque abundaret aquis, quas hauriebat de puteis, ut & camelos posset adaquare, *usquequo cessarent*, inquit, *bibentes*. Mysteria sunt; vult te Christus sibi desponsare: ad te enim loquitur per prophetam dicens: *Desponsabo te mihi in æternum, & desponsabo te mihi in fide & misericordia, & cognosces Dominum.* Quia ergo vult & te sibi Christus despondere, id est, desponsare, præmittit ad te istum puerum. Puer iste sermo propheticus est, quem nisi prius susceperis, nubere Christo non poteris. Scito tamen, quia nemo inexercitatus & imperitus sermonem propheticum suscipit, sed qui scit haurire aquam de profundo putei, & qui in tantum scit haurire, ut etiam his sufficiat, qui irrationabiles & perversi videntur, quorum figuram tenent cameli: ut & ipse possit dicere, quia *sapientibus & insipientibus debitor sum.* Denique sic dixerat in corde suo puer iste. *Ex his*, inquit, *virginibus, quæ veniunt ad aquam, quæcumque dixerit mihi; Bibe tu, & camelos tuos adaquabo, ipsa erit sponsa Domini mei.* Sic ergo Rebecca, quæ interpretatur patientia, ut vidit puerum, & inspexit propheticum verbum, deponit de humero hydriam. Deponit enim elatam Græcæ facundiæ arrogantiam, & ad tam humilem ac tam simplicem se inclinans propheticum sermonem dicit: *Bibe tu, & camelos tuos adaquabo.*

3. Sed dicis fortasse, si puer prophetici sermonis tenet figuram, quomodo potatur a Rebecca, quam ipse magis potare deberet? Vide ergo, ne forte sicut & Dominus Jesus, cum ipse sit panis vitæ, & ipse

paſcat animas eſurientes, ipſe rurſum eſurire ſe fatetur cum dicit: *Eſurivi, & dediſtis mihi manducare*, & iterum cum ipſe ſit aqua viva & potum det omnibus ſitientibus, rurſum ipſe dicit ad Samaritanam, *Da mihi bibere*: ſic & propheticus ſermo, cum ipſe potum det ſitientibus, nihilominus ipſe ab his potari dicatur, cum ſtudioſorum exercitia & vigilantiam ſuſcipit. Iſta ergo talis anima, quæ agit cuncta patienter, quæ tam promta eſt, & tanta eruditione ſubnixa, quæ de profundis haurire ſcientiæ fluenta conſuevit, ipſa poteſt copulari nuptiis Chriſti. Niſi ergo quotidie venias ad puteos: niſi quotidie haurias aquas, non ſolum alios potare non poteris, ſed & ipſe quoque ſitim verbi Dei patieris. Audi & Dominum dicentem in Evangeliis. *Qui ſitit, veniat, & bibat.* Sed tu (ut video) nec eſuris, nec ſitis juſtitiam, & quomodo poteris dicere: *Sicut cervus deſiderat ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad Deum vivum: quando veniam & parebo ante conſpectum ejus?* Obſecro vos, qui auditorio verbi ſemper adſiſtitis, accipite, donec paululum negligentes & deſides commoneamus. Habetote patientiam, quia de Rebecca nobis, id eſt de patientia, ſermo eſt. Et neceſſe eſt nos eos, qui collectam negligunt, & audire declinant verbum Dei, paululum per patientiam caſtigare, qui non deſiderant panem vitæ, nec aquam vivam, qui non exeunt de caſtris, nec procedunt de domibus luteis, ut colligant ſibi manna, qui non veniunt ad petram, ut bibant de ſpiritali petra. Petra enim eſt Chriſtus, ut Apoſtolus ait. Habetote, inquam, vos paululum patientiam Sermo enim nobis eſt ad negligentes, & eos, qui male habent. *Sani* enim *non indigent medico, ſed male habentes.* Dicite mihi vos, qui tantummodo feſtis diebus ad Eccleſiam convenitis, cæteri dies non ſunt feſti? non ſunt dies Domini? Judæorum eſt, dies certos

& raros obſervare ſolemnes. Et ideo ad eos dicit Deus, quia *neomenias veſtras, & ſabbata & diem magnum non ſubſtineo. Jejunium & ferias & dies feſtos veſtros odit anima mea.* Odit ergo Deus eos, qui unum diem putant feſtum diem eſſe Domini. Chriſtiani omni die carnes agni comedunt, id eſt carnes verbi Dei quotidie ſumunt. *Paſcha enim noſtrum immolatus eſt Chriſtus.* Et quia lex Paſchæ talis eſt, ut in veſpera comedatur, propterea in veſpera mundi paſſus eſt Dominus, ut tu ſemper manduces de carnibus verbi, quia ſemper in veſpera es, uſquequo veniat mane. Et ſi in hac veſpera ſollicitus fueris, & in fletu ac jejuniis, atque omni labore juſtitiæ vitam duxeris, poteris & tu dicere: *Ad veſperam demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia.* Lætaberis enim mane, id eſt in ſæculo futuro, ſi in hoc ſæculo fructum juſtitiæ in fletu & labore collegeris. Venite ergo & vos dum tempus eſt, bibamus de puteo viſionis, ubi Iſaac deambulabat, & ubi procedit ad exercitium. Obſerva, quanta geruntur ad aquas. Et tu invitaris quotidie venire ad aquas verbi Dei, & aſſiſtere puteis ejus, ſicut faciebat Rebecca, de qua dicitur: *Virgo erat decora valde & vir non cognoverat eam. Et hæc*, inquit, *exiit ſero haurire aquam.*

4. Nec hoc fruſtra ſcriptum eſt de ea. Verumtamen movet me, quid eſt, quod dicitur: *Virgo erat, vir non cognoverat eam*: quaſi vero aliud ſit virgo niſi quam vir non contigit. Et quid ſibi videtur additamentum in virginem, ut dicatur, quia vir non cognoverat eam? Eſt enim aliqua virgo, quam contigerit vir? Sæpe jam dixi, quod in his non hiſtoriæ narrantur, ſed myſteria contexuntur. Tale ergo in hoc aliquid indicari puto. Sicut Chriſtus animæ vir dicitur, cui nubit anima cum venit ad fidem: ita & huic contrarius vir ille eſt, cui nubit anima cum declinat ad perfidiam. Ipſe ille, qui & inimicus homo dici-

tur, cum lolium superserit tritico. Non ergo sufficit animæ, ut casta sit corpore, opus est, ut & vir hic pessimus non cognoverit eam. Potest enim fieri, ut habeat quis in corpore virginitatem, & cognoscens istum virum pessimum diabolum atque ab eo concupiscentiæ jacula in corde suscipiens animæ perdiderit castitatem. Quia ergo Rebecca virgo erat sancta corpore & spiritu, idcirco ejus duplicat laudem & dicit: *Virgo erat, & vir non cognoverat eam.* Vespere ergo venit ad aquas. De vespera jam supra diximus. Vide autem prudentiam pueri, non vult assumere sponsam Domino suo Isaac, nisi quam invenerit decoram & pulchram facie virginem, & non solum virginem, sed quam non contigerit vir, & nisi quam repererit aquas haurientem, non vult aliam despondere Domino suo, non ei dat ornamenta, nisi talis sit. Non dat inaures, non bracchialia. Manet incomposita, ineruditа, incompta. Putamus, quia pater Rebeccæ vir dives non habebat bracchialia & inaures, quas imponeret filiæ suæ? Tanta ejus negligentia erat, aut avaritia, ut filiæ ornamenta non daret? Sed Rebecca non vult de auro Bathuelis ornari. Non sunt ei condigna ornamenta hominis barbari & imperiti. De domo Abrahæ requirit monilia, quia patientia de domo sapientis ornatur. Non potuerunt ergo aures Rebeccæ recipere decorem suum, nisi veniret puer Abrahæ, & ipse eas ornaret. Nec manus ejus ornamenta suscipiunt, nisi quæ miserit Isaac. Vult enim aurea in auribus suscipere verba, & aureos actus in manibus habere. Sed hæc prius accipere non potuit, nec mereri, nisi venisset ad puteos haurire aquas. Tu qui non vis venire ad aquas, qui non vis in auribus tuis aurea prophetarum verba suscipere, quomodo poteris ornatus esse in doctrina, ornatus in actibus, ornatus in moribus?

5. Sed

5. Sed ut omittamus plurima, neque enim commentandi nunc tempus eſt, ſed ædificandi eccleſiam Dei, & pigriores ac deſides auditores exemplis ſanctorum & myſticis explanationibus provocandi: ſecuta puerum Rebecca, venit ad Iſaac. Secuta enim ſermonem propheticum Eccleſia venit ad Chriſtum. Et ubi eum invenit? *Ad puteum*, inquit, *juramenti deambulantem.* Nusquam receditur a puteis, nunquam deſiſtitur ab aquis. Rebecca invenitur ad puteum. Rurſum Rebecca ad puteum invenit Iſaac. Ibi primos ejus contemplatur aſpectus, ibi deſilit de camelis, ibi a puero ſibi demonſtratum vidit Iſaac. Hæc putas ſola referri de puteis? & Jacob ad puteum venit, & ibi invenit Rachel, & ibi innoteſcit ei Rachel bona oculis, & decora aſpectu. Sed & Moyſes ad puteum invenit Sefforam filiam Raguel. Nondum moveris, ut hæc intelligas ſpiritaliter dici? Aut putas ſemper caſu contingere, ut Patriarchæ ad puteos veniant: & ad aquas conjugia ſortiantur: Qui hæc ita putat, *animalis* homo eſt, & *non percipit, quæ ſint ſpiritus Dei.* Sed qui vult maneat in his, maneat animalis: ego Paulum apoſtolum ſequens, dico hæc eſſe allegorica, & ſanctorum nuptias conjunctionem dico eſſe animæ cum verbo Dei. *Qui* enim *jungit ſe Domino, unus ſpiritus eſt.* Hanc autem conjunctionem animæ cum verbo, certum eſt non aliter fieri poſſe, niſi per inſtructionem divinorum librorum, qui figuraliter putei appellantur. Ad quos ſi quis veniat, & hauriat ex his, aquas, id eſt meditando in his, ſenſum & intellectum percipiat altiorem, inveniet nuptias Deo dignas. Conjungitur enim anima ejus cum Deo. Deſilit etiam de camelis, id eſt, diſcedit a vitiis, abjicit irrationabiles ſenſus, & conjungitur Iſaac. Dignum namque eſt, ut Iſaac tranſeat de virtute ad virtutem. Qui virtutis filius eſt Saræ, nunc conjungitur & ſociatur patientiæ, quæ eſt Rebecca.

Et hoc eſt tranſire de virtute ad virtutem, & ex fide ad fidem. Sed & ad Evangelia veniamus. Ipſe Dominus cum ex itinere fatigatus fuiſſet, videamus, ubi requiem quærit. Venit, inquit, ad puteum, & ſedebat ſuper eum. Vides ubique ſibi concordare myſteria, vides novi & veteris teſtamenti conſonas formas. Ibi ad puteos & ad aquas venitur, ut inveniantur ſponſæ, & Eccleſia Chriſto in lavacro aquæ conjungitur. Vides, quantus nos ſacramentorum cumulus perurget, quanta ſunt, quæ occurrunt, explicare non poſſumus, ſaltem hæc incitare te debent ad audiendum, ad conveniendum, ut etiam ſi nos aliqua pro brevitate tranſcurrimus, tu cum relegis & requiris, etiam ipſe diſcutias, & invenias, certe vel in horum inquiſitione permaneas, ut & te verbum Dei inveniens ad aquam aſſumat, & conjungat ſibi, ut efficiaris cum eo unus ſpiritus in Chriſto Jeſu Domino noſtro, cui eſt gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

De eo, quod Abraham Cethuram accepit uxorem, & quod Iſaac habitavit ad puteum viſionis.

1. Semper nobis ſanctus Paulus apoſtolus occaſiones præbet intelligentiæ ſpiritalis, & pauca licet, tamen neceſſaria ſtudioſis oſtendit indicia, quibus quod lex ſpiritalis ſit, in omnibus agnoſcatur. Ipſe igitur de Abraham & Sara diſputans quodam loco ait: *Non*, inquit, *infirmatus fide conſideravit ſuum corpus emortuum cum fere centum annorum eſſet, & emortuam vulvam Saræ.* Hunc ergo, quem ille dicit emortui corporis in centenario annorum numero fuiſſe, & Iſaac magis virtute fidei quam corporis fœcunditate genuiſſe, ſcriptura nunc refert accepiſſe uxorem Cethuram nomi-

nomine, & filios ex ea plurimos genuisse, cum fere centum triginta & septem videretur annorum. Nam Sara uxor ejus decem ab eo annis junior scribitur, quæ centesimo vicesimo & septimo anno defuncta, indicat Abraham super centum triginta septem annorum fuisse, cum Cethuram accepit uxorem. Quid ergo? putamus, quod in tanto Patriarcha per idem tempus incitamenta carnis viguerint? Et qui olim naturalibus motibus emortuus dicitur, nunc ad libidinem redivivus putabitur? An (ut sæpe jam diximus) Patriarcharum conjugia mysticum aliquod indicant sacramentum? Sicut & ille, qui dicebat de sapientia: *Hanc ego cogitavi uxorem adducere mihi.* Fortassis ergo jam tunc & Abraham simile aliquid cogitavit, & quamvis esset sapiens, hoc ipso tamen sciebat, quod sapientiæ nullus est finis, nec discendi terminum senectus imponit. Qui enim consuevit eo modo sortiri matrimonium, quo de ipso superius indicavimus, id est, qui virtutem habere in conjugio solet, quando potest ab hujuscemodi cessare conjugio? Saræ namque dormitio, virtutis est intelligenda consummatio. Qui vero consummatæ & perfectæ virtutis est, semper necesse est, ut in aliqua eruditione versetur. Quam eruditionem conjugem ejus sermo divinus appellat. Secundum hoc puto, quod & in lege celebs & sterilis maledicto subjacet. Dicit enim, *Maledictus, qui non reliquerit semen in Israel.* Quod si hæc de carnali semine dici putentur, omnes ecclesiæ virgines sub maledicto positæ videbuntur. Et quid de ecclesiæ virginibus dico? Ipse Joannes, quo major inter natos mulierum nemo fuit, & alii sanctorum plurimi, semen secundum carnem non reliquerunt, quippe qui nec iniisse quidem matrimonia referuntur. Sed & certum, est illos spiritale semen & spiritales filios reliquisse & habuisse unumquemque conjugem sapientiam, sicut & Paulus per Evangelium filios generabat. Accepit

ergo

ergo ſenex emortui jam corporis Abraham Cethuram uxorem. Ego puto ſecundum hanc, quam ſupra expoſuimus rationem, quod melius tunc uxor accipitur, quando emortuum corpus eſt, quando mortificata ſunt membra. Major enim ad ſapientiam ſenſibus noſtris capacitas ineſt, quando mortificatio Chriſti circumfertur in corpore noſtro mortali. Denique Cethura, quam nunc ſenex Abraham ſortitur in matrimonium, Thymiama interpretatur, quod eſt incenſum, vel bonus odor. Et ipſe enim dicebat ſicut Paulus dixit, quia *Chriſti bonus odor ſumus.* Quomodo autem quis Chriſti bonus odor efficitur, videamus. Peccatum res eſt fœtida. Denique peccatores porcis comparantur, qui in peccatis velut in ſtercore fœtido volutantur. Et David ex perſona peccatoris pœnitentis dicit: *Computruerunt & exeſæ ſunt cicatrices meæ.*

2. Si quis ergo veſtrum eſt, in quo odor peccati jam nullus eſt, ſed odor juſtitiæ, ſuavitas miſericordiæ, ſi quis ſine intermiſſione orando offert Domino ſemper incenſum, & dicit: *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo, elevatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum*, hic Cethuram duxit uxorem. Sic ergo ſenum nuptias interpretari dignius puto, ſic pulchre inita Patriarcharum in ultima jam & defecta ætate conjugia, ſic neceſſarias filiorum procreationes exiſtimo numerandas. Ad tales enim nuptias, & hujuſcemodi ſobolem, non ita juvenes, ut ſenes apti ſunt. Quanto enim quis carne plus feſſus eſt, tanto erit animi virtute robuſtior, & ſapientiæ complexibus aptior. Sic & ille in ſcripturis vir juſtus Elchana duas ſimul refertur habuiſſe uxores, quarum una Fenenna, alia Anna dicebatur, id eſt, converſio & gratia. Et primo quidem dicitur de Fenenna filios ſuſcepiſſe, id eſt, de converſione & poſtmodum de Anna, quæ eſt gratia. Profectus etenim ſanctorum ſcriptura figuraliter per conjugia deſignat. Unde & tu potes (ſi vis) hujuſcemodi

di nuptiarum maritus exiſtere, & (verbi cauſa) ſi hoſpitalitatem libenter exerces, hanc tibi conjugem videberis aſſumpſiſſe. Huic ſi addideris pauperum curam, ſecundam videberis ſortitus uxorem. Quod ſi & patientiam tibi jungas & manſuetudinem, cæteraſque virtutes, tot videberis accepiſſe uxores, quot virtutibus gaudes. Inde ergo eſt, quod nonnullos Patriarcharum ſimul plures habuiſſe conjuges, alios defunctis prioribus accepiſſe alias, ſcriptura commemorat: ut illud figuraliter indicetur, quod quidam plures ſimul poſſunt exercere virtutes, alii non prius, quæ ſequuntur incipere, quam priora perduxerint ad perfectum. Inde denique Salomon plures ſimul habuiſſe refertur uxores, cui dixerat Dominus: *Sapiens ante te non fuit talis, & poſt te non erit.* Quia ergo dederat ei Dominus multitudinem prudentiæ, ſicut arena eſt maris, ut judicaret populum ſuum in ſapientia, ideo plures ſimul poterat exercere virtutes. Sane præter hoc, quod ex lege Dei edocemur, ſi etiam ex his eruditionibus, quæ extrinſecus videntur eſſe in ſæculo, aliquas contingimus: verbi cauſa, ut eſt eruditio literarum, vel artis grammaticæ, ut eſt geometrica doctrina, vel ratio numerorum, vel etiam dialectica diſciplina: & hæc omnia extrinſecus quæſita, ad noſtra inſtituta perducimus, atque in aſſertionem noſtræ legis adſciſcimus, tunc videbimur vel alienigenas in matrimonium ſumpſiſſe, vel etiam concubinas. Et ſi de hujuſcemodi conjugiis diſputando, diſſerendo, contradicentes redarguendo, convertere aliquos poterimus ad fidem, & ſi ſuis eos rationibus, & artibus ſuperantes, veram philoſophiam Chriſti, & veram pietatem Dei ſuſcipere ſuaſerimus: tunc ex dialectica vel rhetorica, videbimur quaſi ex alienigena quadam, vel concubina filios genuiſſe. Igitur ad tales nuptias, vel ad hujuſcemodi filios procreandos per ſenectam nullus excluditur, imo potius hæc

caſta

casta progenies maturæ ætati plus convenit. Sicut & nunc Abraham grandævus, & (ut scriptura dicit) *senex, & plenus dierum* Cethuram ducit uxorem. Sed ne hoc quidem latere nos debet ex his, quæ per historiam referuntur, quæ & quales sint generationes, quæ ex ipsa propagantur. Si enim horum meminerimus, facilius de diversis gentibus, quæ in scripturis dicuntur, poterimus agnoscere: verbi causa, ut cum dicitur, quod Moyses accepit uxorem filiam Jethro sacerdotis Madian, qui Madian invenitur filius fuisse Cethuræ, & Abraham. Agnoscimus ergo, quod uxor Moysi ex semine Abraham sit, & non fuerit alienigena. Sed & cum scribitur regina Cedar, sciendum nihilominus est, quod & Cedar ex ipso genere Cethuræ descendat & Abraham. Sed & in generationibus Ismael similia invenies. Quas si diligenter intuearis, plurimas in his, quæ cæteros latent, historias deprehendes. Sed & nos interim hæc in aliud tempus remittentes, ad ea, quæ in consequentibus recitata sunt properemus.

3. *Et factum est*, inquit, *postquam mortuus est Abraham, benedixit Dominus Isaac filium ejus, & habitavit ad puteum visionis.* De morte Abraham quid nobis amplius dicendum est, quam sermo Domini in Evangeliis continet dicens: *De resurrectione autem mortuorum non legistis, quomodo dicit in rubo, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob? Deus autem non est mortuorum, sed vivorum. Omnes enim illi vivunt?* Optemus ergo & nos hujusmodi mortem, sicut & Apostolus dicit, ut moriamur peccato, vivamus autem Deo. Talis namque Abrahæ mors intelligenda est, quæ in tantum dilataverit sinus ejus, ut omnes sancti, qui de quatuor terræ partibus veniunt, in sinum Abrahæ portentur ab angelis. Sed videamus jam, quomodo post mortem ejus benedixerit, Dominus Isaac filium ejus, & quæ est ista benedictio. *Benedixit*, inquit, *Dominus*

Isaac,

Isaac, & habitavit ad puteum visionis. Hæc est enim omnis benedictio, qua benedixit Dominus Isaac, ut habitaret ad puteum visionis. Intelligentibus grandis est ista benedictio. Utinam & Dominus mihi donet hanc benedictionem, ut habitare merear ad puteum visionis. Quis potest scire & intelligere, quæ est visio, quam vidit Esaias filius Amos? Quis potest scire, quæ est visio Naum? Quis potest intellige-re, quid contineat illa visio, quam vidit Jacob in Bethel, cum abiret in Mesopotamiam, ubi dixit: *Hæc est domus Dei, & porta cæli?* Et si quis potest singulas quasque visiones, vel quæ in lege sunt, vel quæ in prophetis, scire & intelligere, ille habitat ad puteum visionis. Sed & hoc diligentius perspice, quod ita magnam benedictionem accipere a Domino meruit Isaac, ut habitaret ad puteum visionis. Nos vero quando satis mereri poterimus, si forte transitum habere possimus per puteum visionis. Ille tamen permanere meruit in visione & habitare, nos parum quid illuminati per Dei misericordiam sentire, vel suspicari de unaquaque visione vix possumus. Si tamen potuero unum aliquem intellectum sentire de visionibus Dei, unam diem videbor fecisse ad puteum visionis. Si vero non solum secundum literam, sed aliquid & secundum spiritum attingere, biduum videbor fecisse apud puteum visionis. Quod & si moralem locum contigero, fecerim triduum, vel certe etiam si non potuero omnia intelligere, assideo tamen scripturis divinis, & in lege Dei meditor die ac nocte, & omnino nunquam desino, inquirendo, discutiendo, & certe (quod maximum est) orando Deum, & ab ipso poscendo intellectum, qui docet hominem scientiam, videbor etiam ego habitare ad puteum visionis. Sin vero negligam neque domi exercear in verbo Dei, neque ecclesiam ad audiendum verbum Dei frequenter ingrediar, sicut nonnullos in vobis video, qui

diebus tantummodo solemnibus ad ecclesiam veniunt, qui hujuscemodi sunt, non habitant apud puteum visionis. Ego autem vereor, ne forte qui ita negligentes sunt, etiam cum ad ecclesiam veniunt, non bibant de puteo vitæ, nec reficiantur, sed occupationibus vacent cordis sui & cogitationibus, quas secum deferunt, & discedant nihilominus ab scripturarum puteis sitientes. Festinate ergo vos, & satis agite, ut ista ad vos Domini benedictio veniat, qua apud puteum visionis habitare possitis, ut aperiat Dominus oculos vestros, & videatis puteum visionis, & percipiatis ex eo aquam vivam, quæ fiat in vobis fons aquæ salientis in vitam æternam. Si quis autem raro ad ecclesiam veniat, raro de scripturarum fontibus hauriat, & quæ audit, continuo discedens, & aliis negotiis occupatus omittat, hic non habitat apud puteum visionis. Vis tibi ostendam, quis est, qui nunquam recedit a puteo visionis? Apostolus Paulus qui dicebat: *Nos autem omnes revolata facie gloriam Domini speculamur.* Et tu ergo si semper perscruteris propheticas visiones, si semper inquiras, semper discere cupias, hæc mediteris, in iis permaneas, percipis & tu benedictionem a Domino, & habitas apud puteum visionis. Et tibi enim apparebit Dominus Jesus in via, & aperiet tibi scripturas, ita ut dicas: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret nobis scripturas?* Apparet autem his, qui de ipso cogitant, & in ipso meditantur, atque in lege ejus die ac nocte versantur. Ipsi gloria, & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XII.

De conceptu Rebeccæ, & partu.

1. Per singulas quasque lectiones cum legitur Moyses, orandus est nobis pater Verbi, ut impleat

etiam

Etiam in nobis illud, quod in psalmo scriptum est: *Revela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Nisi enim ipse aperiat oculos nostros, quomodo videre poterimus tanta hæc, quæ in Patriarchis sacramenta formantur, quæ nunc in puteis, nunc in nuptiis, nunc in parturitionibus, nunc etiam in sterilitatibus figurantur. Refert namque præsens lectio, quod *Isaac rogavit Deum pro Rebecca uxore sua, quia sterilis erat, & exaudivit illum Deus, & concepit, & exultabant,* inquit, *pueri in utero ejus.* Primo omnium intuere, quid istud est, quod plurimæ sanctarum mulierum in scripturis steriles fuisse referuntur, sicut ipsa Sara, ecce & nunc Rebecca. Sed & Rachel dilecta Israel sterilis fuit. Anna quoque mater Samuelis, sterilis scribitur. Sed & in Evangeliis Elizabeth sterilis fuisse memoratur. In omnibus autem istis unus hic titulus designatur, quod post sterilitatem sanctum omnes ediderint partum. Sic ergo & hæc nunc Rebecca sterilis fuisse dicitur, sed *oravit*, inquit, *Isaac* pro ea *Dominum, & exaudivit illum & concepit, & exultabant pueri in utero ejus.* Sterilis hæc ecce quid concepit. Filii sterilis antequam nascantur, exultant, & quæ desperaverat sobolem, gentes & populos gestat in utero. Sic enim dicit: *Abiit*, inquit, *Rebecca interrogare Dominum, & dixit ei Dominus: Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo separabuntur.* Longum est si velimus nunc exultationem puerorum adhuc in utero habitantium perscrutari. Longum est si de his interpretationes & ænigmata, quæ scribit Apostolus proferamus, quid mysterii, quid causæ contineant, cur antequam nascantur pueri, aut aliquid in hoc sæculo agant boni vel mali, dicitur de his, quia *populus populum superabit, & major serviet minori*: cur antequam de matris utero procederent, dicitur per prophetam, quia *Jacob dilexi, Esau autem*

odio habui. Hæc ſupra noſtram linguam ſunt, & ſupra auditum veſtrum.

2. Nunc interim videamus, quid eſt, quod dicitur: *Abiit Rebecca interrogare ad Dominum.* Abiit. Quo abiit? Ex eo loco, in quo non erat Dominus, abiit ad eum locum, in quo erat? Hoc enim videtur indicare, cum dicitur: *Abiit interrogare Dominum.* Nonne ubique eſt Deus? Nonne ipſe dixit: *Cœlum & terram repleo, dicit Dominus?* Quo ergo abiit Rebecca? Ego puto. quod non de loco ad locum abierit, ſed de vita ad vitam, de actu ad actum, de bonis ad meliora tranſierit, de utilibus ad utiliora perrexerit, de ſanctis ad ſanctiora properaverit. Abſurdum namque eſt, ſi ita putemus imperitam fuiſſe Rebeccam & indoctam, quæ in domo ſapientis Abrahæ ſub viro eruditiſſimo Iſaac fuerat inſtituta, ut intra aliquem locum Dominum putaverit eſſe concluſum, & illuc iret interrogare, quid parvulorum intera uterum exultatio deſignaret. Vis autem videre, quia ex more venit hoc ſanctis, ut cum aliquid a Deo oſtendi ſibi viderint, vel abire, vel tranſire ſe dicant? Moyſes cum vidiſſet rubum ardere, & non exuri, admiratus viſum dixit: *Tranſeam, & videbo viſum hoc.* Non utique & ipſe ſignificabat ſe aliquod terræ ſpatium tranſiturum, non montes conſcendere, nec digredi prærupta convallium. Prope ipſum erat viſio, in ore, & in oculis ejus. Sed dicit, *tranſeam*, ut oſtendat ſe commonitum viſione cœleſti ad ſuperiorem vitam debere conſcendere, ab his, in quibus erat, ad meliora tranſire. Sic ergo & nunc refertur de Rebecca, quod abiit interrogare Dominum: quæ (ut diximus) abiiſſe non paſſibus pedum, ſed mentis profectibus exiſtimanda eſt. Et tu ergo, ſi cœperis intueri non ea, quæ videntur, ſed quæ non videntur, id eſt, non carnalia ſed ſpiritalia non præſentia, ſed futura, abiiſſe diceris interrogare Dominum. Si eruas te de conver-

verſa-

versatione veteri, & a consortio eorum, cum quibus turpiter & notabiliter vixeras, honestis vero te ac religiosis actibus socies: cum requisitus fueris inter sodales turpitudinis, & in catervis noxiorum nequaquam fueris repertus, dicetur & de te, quia abiit interrogare Dominum. Sic igitur sancti non de loco ad locum, sed de vita ad vitam, de institutis primis abeunt ad instituta potiora.

3. Dixit ergo ei Dominus: *Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo segregabuntur. Et populus populum superabit, & major serviet minori.* Quomodo populus populum superaverit, id est, ecclesia synagogam, & quomodo major serviat minori, etiam ipsis Judæis licet non credentibus notum est. De his ergo, quæ palam sunt, & valde omnibus trita, dicere superfluum puto. Illud (si placeat) addamus, quod unumquemque nostrum, qui hæc audit, ædificare & instruere queat. Ego puto, quod & de singulis nobis hoc dici potest, quia duæ gentes, & duo populi intra nos sunt. Nam & virtutum populus intra nos est, & vitiorum nihilominus populus intra nos est. *De corde enim* nostro *procedunt cogitationes malæ, adulteria, furta, falsa testimonia*, doli, contentiones, hæreses, invidiæ, comessationes, & his similia. Vides, quantus malorum populus intra nos est? Si vero mereamur illam vocem dicere sancto Spiritui: *A timore tuo Domine in utero concepimus, & peperimus, spiritum salutis tuæ fecimus super terram*: tunc & alius intra nos populus invenitur in spiritu generatus. *Fructus* enim *spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, humilitas, mansuetudo, continentia, castitas*, & his similia. Vides & alium populum, qui & ipse intra nos est: sed iste minor est, ille major. Semper enim plures sunt mali quam boni, & vitia numerosiora virtutibus. Sed si tales simus, qualis Rebecca, & mereamur de Isaac, id est, de verbo Dei habere concep-

tum, etiam in nobis populus populum superabit, & major serviet minori: serviet etenim caro spiritui, & vitia virtutibus cedent. *Et impleti sunt*, inquit, *dies ejus ut pareret, & erant gemini in ventre ejus.* Hic sermo id est, *impleti sunt dies ejus, ut pareret*, nunquam fere nisi de sanctis mulieribus scribitur. De hac namque Rebecca dictum est hoc, & de Elizabeth matre Joannis, & Maria matre Domini nostri Jesu Christi. Unde mihi videtur eximium aliquid, & præter cæteros homines hujuscemodi partus ostendere, & repletio dierum ortum perfectæ sobolis indicare.

4. *Exiit autem filius*, inquit, *primitivus, rubens, & totus tanquam pellis hirsutus. Cognominavit autem nomen illius Esau Et postea exiit frater ejus, & manus ejus implexa erat calcaneo Esau, & appellavit nomen illius Jacob.* Refert de his alia scriptura, quod Jacob supplantavit in ventre fratrem suum, & hujus rei indicium sit, quod manus ejus implexa erat calcaneo fratris sui Esau. Qui Esau de utero matris suæ processit hirsutus totus tanquam pellis, Jacob autem lævis, & simplex. Unde & Jacob a luctando nomem accepit. Esau vero (ut aiunt, qui Hebræa nomina interpretantur) vel a rubore, vel a terra, id est, rubrus, vel terrenus, vel (ut aliis visum est) factura dictus videtur. Verum quæ sint istius nativitatis privilegia, cur autem ille supplantaverit fratrem, & lævis ac simplex natus sit, cum utique (sicut dicit Apostolus) ex uno fuerit Isaac patre nostro utriusque filii conceptus, vel cur ille totus hirsutus & horridus, & (ut ita dicam) peccati & nequitiæ squallore circumdatus, non est meum discutere. Si enim voluero in altum fodere, & aquæ vivæ latentes venas aperire, continuo aderunt Philistini, & litigabunt mecum, & rixas mihi & calumnias commovebunt, & incipient replere terra sua & luto puteos meos. Nam utique si permitterent isti Philistini, & ego volebam accedere

dere ad Dominum meum patientissimum Jesum, qui dicit, quia *ego venientem ad me non repello*: volebam accedere, & sicut dixerunt ei discipuli, *Domine, quis peccavit, hic an parenter ejus, ut cæcus nasceretur?* Et ego volebam interrogare eum, & dicere, Domine, quis peccavit, hic Esau, an perentes ejus, ut sit totus hirsutus, & horridus nasceretur, ut in utero supplantaretur a fratre? Sed si voluero interrogare de his verbum Dei, & inquirere, statim mihi lites Philistini, & calumnias movent. Et ideo nos relinquentes hunc puteum, & vocantes eum inimicitias, alium fodiamus.

5. *Post hæc*, inquit, *seminavit Isaac hordeum, & invenit centuplum. Benedixit autem illum Dominus, & magnificatus est homo, & processu major fiebat, quoadusque magnus factus est valde.* Quid est, quod Isaac hordeum seminavit, & non frumentum, & benedicitur in eo, quod hordeum seminat, & magnificatur, quousque magnus fiat? Apparet ergo, quia nondum magnus erat, sed posteaquam seminavit hordeum, & collegit centuplum, tunc factus est magnus valde. Hordeum jumentorum maxime cibus est, aut servorum rusticorum. Est enim species asperior, & quæ velut acuminibus quibusdam contingentem stimulare videatur. Isaac sermo Dei est, qui sermo in lege hordeum seminat, & in Evangeliis triticum. Illum enim cibum perfectioribus, & spiritalibus, hunc imperitioribus & animalibus parat; quia scriptum est, *Homines & jumenta salvos facies Domine.* Isaac sermo legis hordeum seminat, & tamen in ipso hordeo invenit centesimum fructum. Invenis enim & in lege martyres, quorum est centesimus fructus. Sed & Dominus noster in Evangeliis Isaac, perfectiora quæque Apostolis, turbis autem plebeia & communia loquebatur. Vis autem videre, quod etiam ipsius hordei cibos incipientibus exhibuit? Scriptum est in Evangeliis, quod secundo

paverit turbas. Sed illos, quos primo pascit, id est incipientes, hordeaceis panibus pascit. Postea vero, cum jam profecissent in verbo & doctrina, triticeos eis exhibebat panes. Sed post hoc Dominus, inquit, benedixit Isaac, & magnus factus est valde. Parvus erat Isaac in lege, sed processu temporis fit magnus. Fit magnus processu temporis in prophetis. Nam in sola lege nondum magnus est, qnippe quæ & velamine tecta est. Crescit ergo jam in prophetis. Cum vero pervenerit ad hoc usque, ut & velamen abjiciat, tunc erit magnus valde. Cum cœperit litera legis, velut palea hordei ejus secerni, & apparuerit, quod spiritalis est lex, tunc Isaac magnificabitur, & fiet magnus valde. Vide enim, quia & Dominus in Evangeliis paucos panes frangit, & quod millia reficit populorum, & quanti cophini reliquiarum supersunt. Donec integri sunt panes, nemo saturatur, nemo reficitur, nec ipsi panes videntur augeri. Considera ergo nunc, quomodo paucos panes frangimus: de scripturis divinis paucos sermones assumimus, quot millia hominum saturantur. Sed nisi fracti fuerint isti panes, nisi in partes comminuti a discipulis, hoc est, nisi minutatim litera fuerit discussa & fracta, sensus ejus ad omnes non potest pervenire. Cum autem pertractare cœperimus, & singula quæque discutere, tunc turbæ quidem, quantum poterunt, sumant. Quod autem non potuerint, colligendum est & reservandum, ne quid pereat. Servamus ergo & nos, si quid turbæ capere non possunt, & colligimus in cophinis & sportis. Denique cum paulo ante fregissemus panem de Jacob & Esau, quanta de illo pane fragmenta superaverunt, quæ nos diligenter recollegimus, ne perirent, & servamus in sportis vel cophinis, usquequo Domiqus de ipsis quid etiam fieri jubeat, videamus. Nunc autem quantum possibile est, vel de panibus comedamus, vel de puteis hauriamus. Tentemus facere

cere etiam illud, quod ſapientia commonet, dicens: *Bibe aquas de tuis fontibus, & de tuis puteis, & ſit tibi fons tuus proprius.* Tenta ergo & tu, o auditor, habere proprium puteum, & proprium fontem: ut & tu, cum apprehenderis librum ſcripturarum, incipias etiam ex proprio ſenſu, proferre aliquem intellectum, & ſecundum ea, quæ in Eccleſia didiciſti, tenta & tu bibere de fonte ingenii tui. Eſt intra te natura aquæ vivæ, ſunt venæ perennes, & irrigua fluenta rationabilis ſenſus, ſi modo non ſint terra & ruderibus oppleta. Sed ſatis age fodere terram, & purgare ſordes, id eſt, ingenii tui amovere deſidiam, & torporem cordis excutere. Audi enim, quid dicit ſcriptura: *Punge oculum, & profert lachrymam: punge cor, & profert ſenſum.* Purga ergo & tu ingenium tuum, ut aliquando etiam de tuis fontibus bibas, & de tuis puteis haurias aquam vivam. Si enim ſuſcepiſti in te verbum Dei, ſi accepiſti ab Jeſu aquam vivam, & fideliter accepiſti, fiet in te fons aquæ ſalientis in vitam æternam, in ipſo Jeſu Chriſto Domino noſtro, cui eſt gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

De puteis, quos fodit Iſaac, & repleti ſunt a Philiſtinis.

1. Solita erga puteos ſemper Patriarcharum invenimus exercitia. Ecce enim, refert ſcriptura, quod Iſaac poſtquam benedixit illum Dominus, & magnificatus eſt valde, aggreſſus eſt opus magnum. Et cœpit, inquit, fodere puteos, puteos, quos foderant pueri ejus in tempore patris ejus Abraham, ſed oppilaverant eos Philiſtim, & impleverant terra. Primo ergo habitavit apud puteum viſionis, & illuminatus a puteo viſionis aggreditur alios puteos aperire.

rire. Et non primum novos puteos, ſed quos foderat pater ejus Abraham. Et cum fodiſſet primum puteum; *zelati ſunt*, inquit, *eum Philiſtini*. At ille zelo eorum non eſt deterritus, nec ceſſit invidiæ: ſed *iterum*, inquit, *fodit puteos, quos foderant pueri Abraham patris ejus, & oppilaverant eos Philiſtini poſt mortem Abrahæ patris ejus: & poſuit illis nomina, ſecundum nomina, quæ poſuerat pater ejus.* Fodit ergo illos puteos, quos pater ſuus foderat, & qui per malitiam Philiſtinorum terra fuerant repleti. Fodit & alios novos in valle Gerararum, non quidem ipſe, ſed pueri ejus: *& invenit*, inquit, *ibi puteum aquæ vivæ. Sed rixati ſunt paſtores Gerararum cum paſtoribus Iſaac, dicentes ſuam eſſe aquam, & appellavit nomen putei iniquitas. Inique enim geſſerunt cum eo.* Sed Iſaac recedit a malitia eorum, *& fodit iterum alterum puteum, & pro ipſo nihilominus*, inquit, *altercabantur, & appellavit nomen ejus inimicitiam. Et receſſit inde, & fodit iterum puteum alium, & non ſunt rixati de eo. Ideo & appellavit nomen ejus, amplitudo, dicens, quia nunc dilatavit nos Deus, & auxit nos ſuper terram.* Bene in quodam loco ſanctus Apoſtolus, conſiderans myſteriorum magnitudinem dicit: *Et ad hæc quis idoneus?* Simili modo, imo longe diſſimili, quanto longe illo inferiores ſumus, etiam nos videntes tantam in myſteriis altitudinem puteorum, dicimus: *Et ad hæc quis idoneus?* Quis enim digne valeat explicare, vel puteorum ſacramenta tantorum, vel eorum, quæ geſta pro puteis referuntur, niſi invocemus patrem verbi viventis, & ipſe in ore noſtro verbum dare dignetur, ut ſitientibus vobis poſſimus aliquantulum aquæ vivæ haurire ex his tam copioſis & multiplicibus puteis?

2. Sunt ergo putei, quos foderunt pueri Abraham, ſed hos Philiſtini repleverunt terra. Hos ergo primum purgare aggreditur Iſaac. Philiſtini aquas oderunt, terram diligunt. Iſaac aquas diligit, puteos

ſemper

ſemper quærit, veteres purgat, novos aperit. Intuere noſtrum Iſaac, qui pro nobis oblatus eſt hoſtia, venientem in vallem Gerararum, quam interpretantur maceriam, ſive ſepem, venientem, inquam, ut medium parietem ſepiens ſolvat inimicitias in carne ſua, venientem tollere maceriam, id eſt, peccatum, quod inter nos ſeparat & Deum, maceriam, quæ eſt media inter nos & cœleſtes virtutes, ut faciat utraque unum, & ovem, quæ erraverat, humeris ſuis reportet ad montes, & reſtituat ad alias nonaginta novem, quæ non erraverunt. Hic ergo Iſaac ſalvator noſter, cum veniſſet iſtam vallem Gerararum, primum omnium illos puteos fodere voluit, quos foderant pueri patris ſui; legis ſcilicet & prophetarum voluit puteos innovare, quos Philiſtini terra repleverant. Qui ſunt iſti, qui terra puteos replent? Illi ſine dubio, qui in lege terrenam & carnalem intelligentiam ponunt, & ſpiritalem ac myſticam claudunt, ut neque ipſi bibant, neque alios bibere permittant. Audi Iſaac Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum in Evangeliis dicentem: *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quoniam tuliſtis clavem ſcientiæ, & neque ipſi introiſtis, neque intrare volentes permiſiſtis.* Iſti ſunt ergo, qui puteos, quos foderant pueri Abraham, terra repleverunt, qui legem carnaliter docent, & aquas ſancti Spiritus maculant. Qui puteos ad hoc habent, non ut aquam proferant, ſed ut terram ponant. Hos ergo puteos aggreditur fodere Iſaac. Et videamus, quomodo eos fodit. Cum pueri Iſaac, qui ſunt Apoſtoli Domini noſtri tranſirent, inquit, per ſegetes ſabbato vellebant ſpicas, & confricantes manibus manducabant. Tunc ergo dicebant ei iſti, qui terra repleverant puteos patris ejus: *Ecce diſcipuli tui faciunt ſabbatis, quod non licet.* Ille ut terrenum eorum foderet intellectum, dicit ad eos: *Non legiſtis, quid fecit David, cum eſuriret ipſe, & qui cum ipſo erant,*

quomo-

quomodo intravit ad Abiatar sacerdotem, & panes propositionis manducavit ipse & pueri sui, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus? Et his addidit: *Si sciretis quid est, misericordiam volo, & non sacrificium, nunquam utique condemnassetis innocentes.* Sed illi ad hæc quid referunt? Rixati sunt cum pueris ejus, & dicunt: *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit.* Hoc ergo modo fodit puteos Isaac, quos foderant pueri patris sui. Puer patris sui erat Moyses, qui foderat puteum legis. Pueri patris sui erant David & Salomon, & prophetæ, & si qui alii sunt, qui libros scripserant veteris testamenti, quos terrena & sordida repleverat intelligentia Judæorum. Quam cum vellet purgare Isaac, & ostendere, quia quæcumque lex & prophetæ dixerunt, de ipso dixerunt, rixati sunt cum eo Philistini. Sed discedit ab eis. Non enim potest esse cum eis, qui in puteis nolunt aquam habere, sed terram. Et dicit eis: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Fodit ergo Isaac & novos puteos, imo pueri Isaac fodiunt. Pueri sunt Isaac, Matthæus, Marcus, Lucas, & Joannes. Pueri ejus sunt Petrus, Jacobus, & Judas: puer ejus est & apostolus Paulus, qui omnes novi testamenti puteos fodiunt. Sed & pro his altercantur illi, qui terrena sapiunt, nec nova condi patiuntur, nec vetera purgari. Evangelicis puteis contradicunt, Apostolicis adversantur. Et quoniam in omnibus contradicunt, in omnibus litigant, dicitur ad eos: *Quoniam indignos vos fecistis gratia Dei, ex hoc jam ad gentes ibimus.*

3. Post hæc ergo fodit tertium puteum Isaac, *& appellavit nomen loci illius amplitudo, diecns, quia nunc dilatavit nos Dominus, & auxit nos super terram.* Vere enim dilatatus est Isaac, & auctum est nomen ejus super terram, cum adimplevit in nobis scientiam trinitatis. Tunc enim tantum in Judæa notus erat Deus, & in Israel magnum nomen ejus nominabatur, nunc

autem

autem *in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Euntes enim pueri Isaac per universum orbem terræ foderunt puteos, & aquam vivam omnibus ostenderunt, *baptizantes omnes gentes in nomne Patris & Filii, & Spiritus sancti. Domini* enim *est terra, & plenitudo ejus.* Sed & unusquisque nostrum, qui verbum Dei ministrat, puteum fodit, & aquam vivam quærit, ex qua reficiat auditores. Si ergo incipiam & ego veterum dicta discutere, & sensum in eis quærere spiritalem, si conatus fuero velamen legis amovere, & ostendere allegorica esse, quæ scripta sunt, fodio quidem puteos, sed statim mihi movebunt calumnias amici litteræ, & insidiabuntur mihi, inimicitias continuo & persecutiones parabunt, veritatem negantes stare posse nisi super terram. Sed nos si Isaac pueri sumus, puteos aquæ vivæ diligamus & fontes: a litigiosis & calumniatoribus recedamus, & relinquamus eos in terra, quam diligunt. Nos vero nunquam cessemus puteos aquæ vivæ fodiendo: & nunc quidem vetera, nunc etiam nova discutiendo, efficiamur similes illi Evangelico scribæ, de quo Dominus dixit, quia *profert de thesauro suo nova & vetera.* Sed & si quis eorum me nunc audiat disputantem, qui seculares literas novit, dicit fortasse, nostra sunt ista, quæ dicis, & nostræ artis eruditio est: hæc ipsa quæ disputas & doces, nostra eloquentia est. Et movet mihi lites velut Philistinus quidam, dicens, quia in meo solo fodisti puteum, & videbitur sibi merito vindicare, quæ propriæ terræ sunt. Verum ad hæc ego respondebo, quia habet omnis terra aquas; sed qui Philistinus est, & terrena sapit, nescit in omni terra invenire aquam, nescit in omni anima inveniri rationabilem sensum & imaginem Dei, nescit fidem, pietatem, religionem posse in omnibus inveniri. Quid tibi prodest habere eruditionem, & nescire ea uti, & habere sermonem, & nescire loqui? Istud opus proprie pueror-

rum

rum Isaac est, qui in omni terra fodiunt puteos aquæ vivæ, id est, omni animæ verbum Dei loquuntur, & inveniunt fructum. Denique vis videre, unus puer Isaac, quantos puteos in terra alienigenarum foderit? Vide Paulum, qui ab Hierusalem in circuitu usque ad Illyricum replevit Evangelium Dei. Sed per singulos istos puteos persecutiones passus est Philistinorum. Audi ipsum dicentem: *Quanta mihi acciderunt Iconii Lystris*, quanta in Epheso? Quoties cæsus & quoties lapidatus est? quoties pugnavit ad bestias; sed permansit usquequo exiret ad latitudinem, id est, usquequo in totius terræ latitudine Ecclesias collocaret. Sic ergo putei, quos fodit Abraham, id est, scripturæ veteris testamenti, repleti sunt terra a Philistinis, sive a malis Doctoribus, Scribis, & Pharisæis, sive etiam adversariis potestatibus: & obturatæ sunt eorum venæ, ne potum præbeant his, qui ex Abraham sunt. Non enim populus ille bibere potest de scripturis, sed sitim patitur verbi Dei, donec veniat Isaac, & aperiat eas, ut bibant pueri sui. Gratia ergo filio Abrahæ Christo, de quo scriptum est: *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham*, qui venit & aperuit nobis puteos. Ipsos enim aperiebat illis, qui dicebant: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret nobis scripturas?* Aperuit ergo puteos, *& vocavit eos*, inquit, *sicut vocaverat eos Abraham pater suus*. Non enim immutavit vocabula puteorum. Et est mirum quod Moyses etiam apud nos Moyses appellatur, & Prophetæ unusquisque suo nomine appellantur. Non enim Christus in eis nomina, sed intelligentiam commutavit. Commutavit. autem in eo, ut jam ultra non attendamus Judaicis fabulis, & genealogiis infinitis, quia *a veritate quidem auditum avertunt, ad fabulas autem convertuntur*. Aperuit ergo puteos, & docuit nos, ut non in aliquo loco quæramus Deum, sed sciamus,

quod

quod in omni terra offertur focrificium nomini ejus. Nunc enim illud eſt tempus, quando veri adoratores adorant patrem, neque in Hieroſolymis, neque in monte Garizim, ſed in ſpiritu & veritate. Non ergo in loco, neque in terra habitat Deus, ſed in corde habitat. Et ſi locum Dei requiris, cor mundum eſt locus ejus. In hoc namque loco habitaturum ſe dicit, cum per prophetam ait: *Habitabo in eis, & inambulabo: & ipſi erunt mihi populus, & ego ero illis Deus, dicit Dominus.* Vide ergo quia forte etiam in uniuscujusque noſtrum anima eſt puteus aquæ vivæ, eſt quidam cœleſtis ſenſus, & imago Dei latens, & hunc puteum Philiſtini, id eſt, poteſtates adverſæ repleverunt terra. Quali terra? Carnalibus ſenſibus, & terrenis cogitationibus, & propterea portavimus imaginem terreni. Tunc ergo cum portaremus imaginem terreni, Philiſtini repleverunt terra puteos noſtros. Sed nunc quoniam venit noſter Iſaac, ſuſcipiamus ejus adventum, & fodiamus puteos noſtros, & abjiciamus ab eis terram: purgemus eos ab omnibus ſordibus, & a cunctis cogitationibus luteis & terrenis, & inveniemus in eis aquam vivam, illam, de qua dicit Dominus: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Vide, quanta ſit liberalitas Domini. Puteos repleverunt Philiſtini, & venas nobis aquarum exiles & tenues inviderunt, & pro his nobis fontes redduntur & flumina.

4. Si ergo & vos hodie hæc audientes fideliter percipiatis auditum, operatur & in vobis Iſaac, purgat corda veſtra a terrenis ſenſibus, & videntes hæc tanta myſteria in ſcripturis divinis eſſe latentia, proficietis in intellectu, & proficietis in ſpiritalibus ſenſibus. Incipietis etiam ipſi eſſe doctores, & procedent ex vobis flumina aquæ vivæ. Adeſt enim Verbum Dei, & hæc nunc ejus eſt operatio, ut de anima uniuscujusque noſtrum removeat terram, & aperiat fontem

vivum.

vivum. Intra te enim eſt, & non extrinſecus venit, ſicut & regnum Dei intra te eſt. Et mulier illa, quæ perdiderat drachmam, non illam invenit extrinſecus, ſed in domo ſua, poſteaquam accendit lucernam, & mundavit domum ſordibus & immunditiis, quas longi temporis ignavia & hebetudo congeſſerat, & ibi invenit drachmam. Et tu ergo ſi accendas lucernam, ſi adhibeas tibi illuminationem Spiritus ſancti, & in lumine ejus videas lumen, invenies intra te drachmam. Intra te namque eſt collocata imago regis cœleſtis. Cum enim faceret hominem ex initio Deus, ad imaginem & ſimilitudinem ſuam fecit eum: & hanc imaginem non extrinſecus, ſed intra eum collocavit. Hæc in te videri non poterat, donec domus tua ſordida erat, immunditiis & ruderibus repleta. Iſte fons ſcientiæ intra te erat ſitus, ſed non poterat fluere, quia Philiſtini repleverant eum terra, & fecerant in te imaginem terreni. Sed tu portaſti quidem tunc imaginem terreni, nunc vero his auditis ab illa omni mole & oppreſſione terrena per Verbum Dei purgatus, imaginem cœleſtis in te ſplendeſcere facito. Hæc ergo imago eſt, de qua dicebat pater ad filium, *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.* Filius Dei eſt pictor hujus imaginis. Et quia talis ac tantus eſt pictor, imago ejus obſcurari per incuriam poteſt, deleri per malitiam non poteſt. Manet enim ſemper imago Dei in te, licet tu tibi ipſe ſuperducas imaginem terreni. Iſtam picturam tu tibi ipſe depingis, cum enim te libido fuſcaverit, induxiſti unum colorem terrenum. Si vero & avaritia æſtuas, miſcuiſti & alium. Sed & cum te ira ſanguineum facit, addis nihilominus & tertium colorem. Superbiæ quoque alius additur fucus, & impietatis alius. Et ſic per ſingulas quasque malitiæ ſpecies, velut diverſis coloribus congregatis, hanc imaginem terreni, quam Deus in te non fecit, tu tibi ipſe depingis. Propterea

rea ergo deprecandus eſt nobis ille, qui dicit per prophetam: *Ecce ego deleo ſicut nubem iniquitates tuas, & ſicut caliginem peccata tua.* Et cum deleverit omnes iſtos in te colores, qui ex fucis malitiæ ſumpti ſunt, tunc reſplendebit in te imago illa, quæ a Deo creata eſt. Vides ergo, quomodo divinæ ſcripturæ formas inducunt & figuras, quibus ad agnitionem vel purgationem ſui anima doceatur. Vis adhuc & aliam videre formam hujus imaginis? Sunt quædam literæ, quas Deus ſcribit, quædam literæ, quas nos ſcribimus. Peccati literas nos ſcribimus. Audi Apoſtolum dicentem: *Delens*, inquit, *quod adverſum nos erat chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis, tulit illud de medio, affigens illud cruci ſuæ.* Iſtud quidem quod dicit chirographum, peccatorum noſtrorum cautio fuit. Unusquisque etenim noſtrum, in his quæ delinquit, efficitur debitor, & peccati ſui literas ſcribit. Quia & in judicio Dei, quod Daniel conſediſſe deſcribit, libros dicit apertos, ſine dubio qui peccata hominum continerent. Hos ergo ipſi nobis ſcribimus per ea, quæ delinquimus. Hujus enim rei & illa imago eſt, quæ in Evangelio dicitur de villico iniquitatis, qui ad unumquemque debitorem dicit: *Accipe literas tuas, & ſedens ſcribe octoginta*, & cætera, quæ referuntur. Vides ergo, quia unicuique dicitur, *accipe literas tuas.* Unde conſtat noſtras literas peccato, literas autem Dei juſtitia ſcribi. Ita enim dicit Apoſtolus: *Vos enim eſtis epiſtola ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.* Habes ergo in te literas Dei, & literas Spiritus ſancti. Si vero delinquas, ipſe tibi conſcribis peccati chirographum. Sed vide, quia cum ſemel acceſſiſti ad crucem Chriſti, & ad gratiam baptiſmi, chirographum tuum cruci affixum, & in fonte baptiſmi deletum eſt. Non reſcribas ultra, quæ deleta ſunt, nec repares, quæ abolita ſunt, ſolas in

te serva literas Dei, sola in te permaneat scriptura Spiritus sancti. Sed redeamus ad Isaac, & fodiamus cum ipso puteos aquæ vivæ: etiamsi obsistunt Philistini, etiamsi rixantur, nos tamen perseveremus cum ipso puteos fodiendo, ut & nobis dicatur: *Bibe aquam de tuis fontibus, & de tuis puteis*, & intantum fodiamus, ut superabundent aquæ putei in plateis nostris, ut non solum nobis sufficiat scientia scripturarum, sed & alios doceamus, & alios instruamus, ut bibant homines, bibant & pecora. Audiant prudentes, audiant simplices quique: sapientibus & insipientibus debitor est doctor Ecclesiæ, potare homines, potare debet & pecora: quia & propheta dicit: *Homines & jumenta salvos facies Domine*, illuminante nos, & purgante corda nostra ipso Domino Jesu Christo salvatore nostro, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIV.

De eo, quod apparuit Dominus Isaac ad puteum juramenti, & de pacto, quod composuit cum Abimelech.

1. Scriptum est in Propheta ex persona Domini dicentis: *Et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Qui sermo illud indicat, quod cum unus sit Dominus noster Jesus Christus per substantiam suam, & nihil aliud quam filius Dei sit, in figuris tamen, & formis scripturarum, varius ac diversus ostenditur. Verbi gratia sicut in superioribus exposuisse nos memini, quod ipse fuisset in typo Isaac, cum offerretur ad holocaustum, ipsius tamen & aries formam teneret. Ego amplius dico, quod in Angelo, qui locutus est ad Abraham, & dicit ei: *Ne injicias manum tuam in puerum*, ipse ostenditur, quia iterum dicit ad eum:

Propte-

Propterea quod fecisti verbum hoc, benedicens benedicam te. Ovis, vel agnus, qui immolatur in Pascha, ipse dicitur, & ovium pastor ipse signatur: & Pontifex, qui offert sacrificium, nihilominus ipse describitur. Sponsus tanquam Verbum Dei ipse appellatur, & tanquam sapientia ipse rursus sponsa nominatur: sicut & Propheta dicit ex persona ipsius: *Tanquam sponso posuit mihi mitram, tanquam sponsam adornavit me ornamento:* & multa alia, quæ nunc interim persequi longum est. Sicut ergo ipse Dominus pro loco & tempore, formam sui singulis quibusque accommodat causis: ita etiam sancti, qui typum gerebant, pro locis & temporibus & causis, mysteriorum figuras egisse credendi sunt: sicut & nunc fieri in Isaac videmus, de quo recitatum est nobis: *Ascendit*, inquit, *inde ad puteum juramenti, & apparuit ei Dominus nocte illa, & dixit: Ego sum Deus Abraham patris tui, noli timere. Tecum enim sum, & benedicam te, & multiplicabo semen tuum, propter Abraham patrem tuum.* Hujus Isaac duas nobis figuras exposuit apostolus Paulus: unam qua dixit, quod Hismahel quidem filius Agar, populi secundum carnem, Isaac vero populi, qui ex fide est, formam tenet: & aliam qua ait, *Non dixit & seminibus, quasi in multis, sed semini tuo tanquam in uno, qui est Christus.* Tenet ergo Isaac populi figuram, & Christi. Christum autem tanquam Verbum Dei, non solum in Evangeliis loqui, sed & in lege certum est & Prophetis. Verum in lege incipientes, in Evangeliis perfectos docet. Et Isaac ergo formam nunc Verbi, quod in lege vel prophetis est, tenet.

2. *Ascendit* igitur, *Isaac ad puteum juramenti, & apparuit, illi Dominus.* Ascensionem legis & ante jam diximus ornatum templi esse, & eorum, quæ inibi divina gerebantur obsequia. Potest & augmentum prophetarum legis ascensio nominari: & propterea forte ad puteum juramenti ascendisse dicitur, & ibi

apparuisse ei Dominus. Nam per prophetas juravit Dominus, & non pœnitebit, quod ipse sit sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Ad puteum ergo juramenti, visus est ei Deus, futura in eo promissa confirmans. *Et ædificavit ibi altare Isaac, & invocavit nomen Domini, & fixit tibi tabernaculum suum. Foderunt autem ibi pueri Isaac puteum.* Ædificat quidem Isaac etiam altare in lege, & figit tabernaculum suum. In Evangeliis vero, non tabernaculum figit, sed domum ædificat, & fundamentum collocat. Audi enim dicentem Sapientiam de Ecclesia: *Sapientia,* inquit, *ædificavit sibi domum, & supposuit septem columnas.* Audi de hoc etiam Paulum dicentem: *Fundamentum enim nemo potest ponere, præter id, quod positum est, qui est Jesus Christus.* Ubi ergo tabernaculum est, etiamsi figatur, sine dubio resolvendum est: ubi vero fundamenta sunt, & supra petram ædificatur domus, nunquam resolvitur domus illa. Fundata enim est supra petram. Fodit tamen & ibi puteum Isaac, nec unquam cessat puteos fodiendo, donec oriatur fons aquæ vivæ, & fluminis impetus lætificet civitatem Dei.

3. Sed & Abimelech, ille qui dudum honoraverat Abraham, venit nunc cum amicis suis de Geraris ad Isaac: *Et dicit illis Isaac: Quid venistis ad me? Vos enim odistis me, & ejecistis me a vobis. Ad hæc illi respondent: Videntes,* inquiunt, *vidimus, quia est Dominus tecum, & diximus: Fiat conjuratio inter nos & te, & constituamus tecum pactum, ne facias nobiscum malum,* &c. Iste Abimelech, ut video, non semper pacem habet cum Isaac, sed aliquando dissidet, aliquando pacem requirit. Si meministis, quomodo in superioribus diximus de Abimelech, quod personam teneat studiosorum & sapientium sæculi, qui per eruditionem philosophiæ, multa etiam ex veritate comprehenderunt, intelligere potestis, quomodo hic cum

Isaac, qui Verbi Dei, quod in lege est, tenet figuram, neque in dissensione semper potest esse, neque semper in pace. Philosophia enim neque in omnibus legi Dei contraria est, neque in omnibus consona. Multi enim philosophorum unum esse Deum, qui cuncta creaverit, scribunt. In hoc consentiunt legi Dei. Aliquanti etiam hoc addiderunt, quod Deus cuncta per Verbum suum & fecerit, & regat, & Verbum Dei sit, quo cuncta moderentur. In hoc non solum legi, sed etiam Evangeliis consona scribunt. Moralis vero & physica, quæ dicitur philosophia, pene omnia, quæ nostra sunt, sentiunt. Diffident vero a nobis, cum Deo dicunt esse materiam coæternam. Diffident, cum negant Deum curare mortalia, sed providentiam ejus supra lunaris globi spatia cohiberi. Diffident a nobis, cum vitas nascentium ex stellarum cursibus pendunt. Diffident, cum sempiternum dicunt hunc mundum. & nullo fine claudendum. Sed & alia plurima sunt, in quibus nobiscum, vel diffident, vel concordant. Et ideo Abimelech, secundum hanc figuram, aliquando in pace esse cum Isaac, aliquando diffidere describitur. Sed & hoc non puto, quod ociose Spiritui sancto, qui hæc scribit, curæ fuerit comprehendere, quod duo alii cum Abimelech venerint, id est, Ochozath gener ejus, & Phicol dux exercitus ejus. Interpretatur autem Ochozath, *tenens*, & Phicol *os omnium*. Ipse autem Abimelech, *pater meus rex*. Qui tres (ut ego arbitror) imaginem totius philosophiæ tenent, quæ apud eos in tres partes dividitur, logicam, physicam, ethicam, id est, rationalem, naturalem, moralem Rationalis est illa, quæ Deum patrem omnium confitetur, ut est Abimelech. Naturalis illa est, quæ fixa est, & tenet omnia, velut naturæ ipsius viribus nitens, quam profitetur Ochozath, qui dicitur tenens. Moralis est, quæ in ore est omnium, & ad omnes pertinet, & pro communi similitudine præcepto-

ceptorum, in omnium ore versatur, quam designat iste Phicol, qui os omnium interpretatur. Hi ergo omnes in hujuscemodi eruditionibus instituti, veniunt ad legem Dei, & dicunt: *Videntes vidimus, quia est Dominus tecum, & diximus: Fiat conjuratio inter nos & inter te, & constituamus tecum pactum, ne facias nobiscum mala, sed quemadmodum nos te non sumus execrati, ita & tu benedictus Domino.* Possunt quidem isti tres, qui pacem requirunt a Verbo Dei, & prævenire cupiunt pacto societatem ejus, figuram tenere Magorum, qui ex Orientis partibus veniunt eruditi paternis libris, & institutionibus majorum, & dicunt: Quia videntes vidimus natum regem, & vidimus, quia Deus est cum ipso, & venimus adorare eum. Sed & si quis ille est, qui hujuscemodi eruditionibus institutus, videns, quia Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, & admiratus operum ejus majestatem, dicat: *Videntes vidimus, quia est Dominus tecum, & diximus: Fiat conjuratio inter nos.* Accedens enim ad legem Dei necessario dicit: *Juravi & statui, ut custodiam mandata tua.*

4. Sed quid petunt? *Ne facias nobis*, inquiunt, *mala: sed sicut nos te execrati non sumus, ita & tu benedictus Domino.* Remissionem peccatorum per hæc deposcere mihi videntur, ne recipiant mala. Benedictionem postulant, non retributionem. Denique vide, quid sequitur. *Et fecit illis*, inquit, *convivium magnum* Isaac, *& manducaverunt & biberunt.* Certum est enim, quia qui ministrat verbum, sapientibus & insipientibus debitor est. Quia ergo convivium sapientibus exhibet, idcirco dicitur, quia non parvum, sed magnum convivium fecit. Et tu, si non sis adhuc parvulus, & lacte non indigeas, sed exercitatos deferas sensus, & eruditione plurima præmissa, ad intelligentiam verbi Dei capacior venias, fit etiam tibi convivium magnum. Non tibi olera languidorum

rum parabitur cibus, nec lacte nutrieris, quo parvuli nutriuntur, sed faciet tibi minister verbi convivium magnum. Loquetur tibi sapientiam, quæ inter perfectos profertur, sapientiam Dei in mysterio absconditam proferet tibi, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Revelabit tibi Christum secundum hoc, quod in eo omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi sunt. Faciet ergo tibi convivium magnum, & ipse tecum epulabitur, si te non inveniat talem, ut dicat tibi, quia *non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.* Corinthiis hoc dicit, quibus & addit: *Cum enim sint inter vos contentiones, & dissentiones, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?* Istis non fecit magnum convivium Paulus, in tantum, ut cum esset apud eos, & egeret, nulli oneri esset, nec panem gratis ab aliquo manducaret: sed sibi & omnibus, qui secum erant, nocte & die laborantes manus suæ ministrarent. Tam ergo longe aberant Corinthii, quibus magnum convivium fieret, ut ne minimum quidem, vel exiguum apud eos prædicator verbi Dei potuerit habere convivium. Qui vero sciunt audire perfectius, qui eruditos & exercitatos ad audiendum verbum Dei deferunt sensus, istis fit magnum convivium: cum istis epulatur Isaac, & non solum epulatur, sed & surgens cum juramento eis pacem de futuris promittit. Oremus ergo & nos tali mente, tali fide accedere ad audiendum verbum Dei, ut facere nobis dignetur convivium magnum. Sapientia enim *jugulavit hostias suas, miscuit in cratere vinum suum, & misit servos suos*, qui omnes quotquot invenerint, perducant ad convivium suum. Tantum est, ut & nos ingressi convivium Sapientiæ non rursum nobiscum indumenta insipientiæ deferamus, non infidelitatis veste circumdati, non peccatorum maculis fuscati: sed in

ſimplicitate & puritate cordis amplectamur verbum, & divinæ ſapientiæ famulemur, qui eſt Chriſtus Jeſus Dominus noſter, cui eſt gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

De eo, quod ſcriptum eſt: *Et aſcenderunt ex Ægypto, & venerunt in terram Chanaan, ad Jacob patrem ſuum, & nunciaverunt ei dicentes, quia filius tuus Joſeph vivit, & ipſe principatum agit totius terræ Ægypti.* Geneſ. Cap. XLV.

1. Obſervandum eſt nobis ſcripturas ſanctas legentibus, quomodo in ſingulis quibusque locis aſcendere ponatur, & deſcendere. Si enim diligentius conſideremus, inveniemus, quia nunquam fere in ſanctum, quis locum dicitur deſcendiſſe, neque ad vituperabilem conſcendiſſe memoratur. Quæ obſervationes oſtendunt ſcripturam divinam non (ut plurimis videtur) inerudito & agreſti ſermone compoſitam, ſed ſecundum diſciplinam divinæ eruditionis aptatam, neque tantum hiſtoricis narrationibus, quantum rebus & ſenſibus myſticis ſervientem. Invenies ergo ſcriptum eos, qui ex ſemine Abraham naſcuntur, deſcendiſſe in Ægyptum, & rurſum filios Iſrael aſcendiſſe de Ægypto. Denique & de ipſo Abraham ſic dicitur: *Aſcendit autem Abraham de Ægypto, ipſe & uxor ejus, & omnia, quæ ejus erant, & Loth cum ipſo in deſertum,* Tum deinde & de Iſaac dicitur, quia *apparuit ei Dominus, & dixit ei: Ne deſcendas in Ægyptum.* Sed & Iſmaelitæ, qui portabant θυμιάματα, & reſinam, & guttam & ipſi ex ſemine Abraham erant, in Ægyptum deſcendere referuntur, cum quibus Joſeph deſcendiſſe in Ægyptum dicitur. Sed & poſt hæc, *Videns*, inquit, *Jacob, quia eſt commercium frumenti in Ægypto,*

Ægypto, dixit ad filios suos: Ut quid desides estis? Ecce audio, quia est frumentum in Ægypto, descendite illuc, & emite nobis escas, ut vivamus, & non moriamur. Et paulopost: *Descenderunt*, inquit, *fratres Joseph in Ægyptum comparare frumentum.* Sane cum detentus fuisset Symeon in Ægypto, & novem fratres ejus dimissi reverterentur ad patrem, non est scriptum, quia ascenderunt ex Ægypto, sed *imponentes*, inquit, *frumentum super asinos suos abierunt.* Neque enim digne dicerentur ascendere, quorum frater vinctus tenebatur in Ægypto, cum quo & ipsi mente & animo solliciti, velut quibusdam charitatis vinculis cruciabantur adstricti. Cum autem recepto fratre, & agnito Joseph, sed & Benjamin oculis ejus oblato, cum lætitia revertuntur, tunc dicitur, quia *ascenderunt ex Ægypto, & venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum.* Tunc etiam, quando dicunt ad patrem, quia *Joseph filius tuus vivit, & ipse principatum agit totius terræ Ægypti.* Necessario enim ab infimis & humilibus dicuntur ad ardua & excelsa conscendere, qui Joseph vivere nunciant, & principatum totius Ægypti gerere. Hæc interim ad præsens nobis occurrere de ascensione & descensione potuerunt: ex quibus studiosi quique occasiones habere possunt, plura de scripturis sanctis pro hujusmodi assertione probamenta colligere.

2. Videamus sane, quomodo audire debeamus de eo quod scriptum est, quia *Joseph filius tuus vivit.* Ego hæc non communiter dicta suscipio. Si enim (verbi causa) ponamus, quia potuisset vinci a libidine, & peccasset cum uxore Domini sui, non puto, quod hoc a Patriarchis de eo nunciatum fuisset patri ejus Jacob, quia *filius tuus Joseph vivit.* Hoc enim si fecisset, sine dubio non viveret. *Anima enim, quæ peccat, ipsa morietur.* Sed & Susanna eadem docet, cum dicit: *Angustiæ mihi sunt undique. Si enim hoc fecero*

(id eſt, ſi peccavero) *mors mihi eſt*: *& ſi non fecero, non effugiam manus veſtras.* Vides ergo & ipſam mortem in peccato poſuiſſe. Sed & ad primum hominem a Deo prolata ſententia, eadem continet, cum dicit: *Quâ die manducaveritis ex eo, morte moriemini.* Statim namque, ut prævaricatus eſt mandatum, mortuus eſt. Mortua eſt enim anima, quæ peccavit, & arguitur ſerpens fefelliſſe, qui dixit: *Non morte moriemini.* Et hæc de eo, quod dictum eſt a filiis Iſrael ad Jacob, quia *Joſeph filius tuus vivit.* Quibus ſimilia etiam in poſterioribus referuntur, cum dicitur: *Et reſuſcitatus eſt ſpiritus Jacob patris eorum*: *& dixit Iſrael, Magnum mihi eſt, ſi adhuc Joſeph filius meus vivit.* Quod in Latino dicitur: reſuſcitatus eſt ſpiritus ejus, in Græco ἀνεζωπύρησεν ſcriptum eſt. Quod non tam reſuſcitari, quam reaccendi (ut ita dicam) ſignificat, & reigniri. Quod dici ſolet, cum forte in aliqua materia ignis eo uſque deficit, ut extingui videatur, & ſi forte fomentis adhibitis reparetur, reaccenſus dicitur. Aut ſi lucernæ lumen eo uſque perveniat, ut putetur extingui, ſi forte infuſo oleo reſuſcitetur, licet minus polito ſermone, reaccenſa lucerna dicitur. Similiter & de lampade, vel aliis hujuſcemodi luminibus appellabitur Tale ergo aliquid & in Jacob indicare videbitur hic ſermo, quod donec longe fuit ab Joſeph & non eſt ei annunciatum de vita ejus, veluti defecerat in eo ſpiritus ejus, & lumen, quod in ipſo fuit, fomentis deficientibus jam fuerat obſcuratum. Ubi vero venerunt, qui ei annunciarent de vita ejus, id eſt, qui dicerent, quia *vita erat lux hominum*, reaccendit in ſe ſpiritum ſuum, & reparatus eſt in eo folgor luminis veri.

3. Quod autem poſſit interdum divinus ignis extingui etiam in ſanctis, & fidelibus, audi apoſtolum Paulum præcipientem his, qui dona ſpiritus & gratiam merebantur accipere, & dicentem: *Spiritum nolite extingue-*

tinguere. Tanquam ergo tale aliquid passus fuerit Jacob, quale Paulus præcepit fieri non debere, & reparaverit se per ea, quæ ei nunciata fuerant de vita Joseph, dicitur de eo: *Et reaccendit spiritum suum Jacob, & dixit Israel: Magnum mihi est, si adhuc filius meus Joseph vivit.* Sed hoc observandum est, quia qui reaccendit spiritum suum, eum scilicet, qui pene videbatur extinctus, Jacob dicitur; ille autem qui dicit: *Magnum mihi est, si filius meus Joseph vivit*, quasi intelligens & videns magnam esse vitam, quæ est in Joseph, spiritalis iste non jam Jacob, sed Israel scribitur, tanquam qui mente videat veram vitam, quæ est verus Deus Christus. Non solum autem de hoc motus est, quod audivit, quia *Joseph filius tuus vivit*: sed & de illo maxime, quod annunciatum est ei, quia ipse sit, qui principatum teneat totius Ægypti. Hoc enim vere magnum est ei, quod in ditionem suam redegit Ægyptum. Calcare enim libidinem, fugere luxuriam, omnesque voluptates corporis premere ac frenare, hoc est principatum gerere totius Ægypti. Et hoc est, quod apud Israel magnum ducitur, & in admiratione habetur. Si quis vero est, qui aliqua quidem vitia corporis subjuget, aliis vero cedat & subjaceat, de isto non integre dicitur, quia principatum agit totius terræ Ægypti, sed (verbi causa) unius forte, aut duarum, vel trium civitatum videbitur gerere principatum. Joseph vero cui nulla corporis libido dominata est, totius Ægypti Princeps & Dominus fuit. Dicit ergo non jam Jacob, sed Israel reaccenso spiritu: *Magnum mihi est, si adhuc Joseph filius meus vivit, ibo & videbo eum antequam moriar.* Sed ne hoc quidem otiose relinquendum est, quod non animam, sed spiritum, tanquam meliorem sui partem, resuscitatum, vel reaccensum dicit. Splendor etenim lucis, qui erat in eo, etiam si extinctus in eo penitus non est, tunc cum obtulerunt filii ejus tunicam

Joseph, hœdi sanguine maculatam, sed mendacio eorum decipi potuit, ita ut scinderet vestimenta sua, & poneret saccum super lumbum suum, & lugeret filium suum, nec vellet omnino consolari, sed diceret, *quia descendo ad filium meum lugens in infernum*: tunc etiam si (ut diximus) non erat penitus extinctum in eo lumen, maxima tamen ex parte fuerat obscuratum, quod decipi potuit, quod vestimenta scindere, quod falso lugere, quod implorare mortem, quod in infernum cuperet lugendo descendere. Propter hæc ergo nunc resuscitat & reaccendit spiritum suum, quia consequens erat, ut lumen, quod in eo obscuraverat fraus mendacii, reaccenderet & refoveret veritatis auditus.

4. Verum quia diximus, quod Jacob est, qui reacccendit spiritum suum; Israel vero est, qui dicit: *Magnum mihi est, si adhuc filius meus Joseph vivit*, potes & tu, qui hæc audis incipiens ab eo loco, ubi scriptum est, quia *dixit ei, jam non Jacob vocabitur nomen tuum, sed Israel, quia invaluisti ad Deum, & cum hominibus potens factus es*: omnem scripturam decurrens, invenire hujus vocabuli differentiam. Verbi causa, cum dicit: *Annuncia mihi nomen tuum*, hic is qui ignorat nomen, non Israel esse dicitur, sed Jacob. Ubi vero *non edunt nervum, qui obstupuit in latitudine femoris* Patriarchæ, non filii Jacob, sed filii Israel esse dicuntur. Ille vero qui respiciens, vidit Esau venientem, & cum ipso quadringentos viros, & adoravit septies fornicatorem, & profanum, & eum, qui pro una esca vendidit primogenita sua, non Israel, sed Jacob dicitur. Sed & cum ei offert dona, & dicit: *Si inveni gratiam coram te, suscipe hæc munera de manibus meis, propter quod vidi faciem tuam, sicut qui videt faciem Dei*: hic non erat Israel, sed Jacob. Et ubi audivit, quia contaminata est Dina filia ejus, & tacuit Jacob, usquequo convenirent filii ejus, non dicitur Israel. Sed

&

& tu, ut dixi, ſimilia ſi obſerves, invenies. In præſenti igitur lectione, non Jacob, ſed Iſrael dicit: *Magnum mihi eſt, ſi adhuc filius meus Joſeph vivit.* Sed & cum venit ad puteum juramenti, & offert hoſtias Deo patris ſui Iſaac, non Jacob dicitur, ſed Iſrael. Verum ſi requiras, cur in viſu nocte loquens ad eum Deus, non dicit Iſrael, ſed Jacob, forte propter hoc, quia nox erat, & adhuc per viſum, & nondum palam vocem Dei audire merebatur. Et cum intrat in Ægyptum, non Iſrael, ſed Jacob dicitur, & filii ejus cum ipſo, & cum ſtat ante Pharaonem, ut benedicat eum, non Iſrael, ſed Jacob nominatur. Neque enim capiebat Pharao Iſraelis benedictionem. Et Jacob non Iſrael eſt, qui dicit ad Pharaonem, quia parvi & peſſimi ſunt dies vitæ ſuæ. Quod utique nunquam diceret Iſrael. Poſt hæc vero, non de Jacob, ſed de Iſrael dicitur, quia *vocavit filium ſuum Joſeph, & dixit ei: Si inveni gratiam in conſpectu tuo, pone manum tuam ſub femore meo, & facies ſuper me miſericordiam & veritatem.* Et qui adoravit ſuper faſtigium virgæ Joſeph, non erat Jacob, ſed Iſrael. Tum deinde cum benedicit filio Joſeph, Iſrael dicitur. Et cum convocat filios ſuos, dicit: *Convenite, ut annunciem vobis, quæ evenient vobis in noviſſimis diebus. Congregamini filii Jacob, & audite Iſrael patrem veſtrum.* Sed fortaſſe requires, quare filii Jacob dicuntur, qui conveniunt; Iſrael dicitur, qui benedicit eos. Vide ne forte hoc indicetur, quod illi nondum eo uſque profecerant, ut Iſrael meritis æquarentur. Et ideo illi filii Jacob dicuntur tanquam inferiores, ille vero, qui jam perfectus erat, & benedictiones futurorum conſcius dabat, Iſrael appellabatur. Sane quod dicitur, quia ſepelierunt ſepultores Ægypti non Jacob, ſed Iſrael, grandis videtur quæſtio. Sed ego arbitror, quod illorum in hoc vitium exponatur, quibus, pro eo quod exoſus eſt omnis intellectus bonorum, & omnis perſpi-

cacia

cacia intelligentiæ cœleſtis. Iſrael ab eis ſepeliri dicatur: quia apud impios ſancti mortui ſunt, & ſepulti. Hæc in quantum ad præſens occurrere potuit de differentia Jacob, & Iſrael, memorata ſint nobis.

5. Dignum ſane poſt hæc videtur intueri, & proſpicere, quæ ad ipſum Deus loquatur, & quomodo eum, velut ad quoſdam agones proficiſcentem corroborans, & cohortans, mittat ad Ægyptum. Ait enim: *Noli timere deſcendere in Ægyptum*, hoc eſt dicere, Congreſſurus adverſus principatus & poteſtates, & adverſus mundi hujus (qui figuraliter Ægyptus appellatur) rectores tenebrarum harum, noli timere, noli trepidare. Quod ſi & cauſam ſcire vis, cur timere non debeas, audi promiſſionem meam: *In gentem enim magnam faciam te ibi, & deſcendam tecum in Ægyptum, & ego te revocabo inde in finem.* Non ergo timet deſcendere in Ægyptum, non timet agones hujus mundi, & obſiſtentium dæmonum ſubire certamina, cum quo in agones deſcenderit Deus. Denique audi apoſtolum Paulum dicentum: *Amplius*, inquit, *ego quam omnes illi laboravi, non autem ego, ſed gratia Dei mecum.* Sed cum Hieroſoymis adverſus eum commota fuiſſet ſeditio, & agonem clariſſimum pro verbo, & prædicatione Domini deſudaret, adſtitit ei Dominus, & dixit eadem, quæ nunc dicuntur ad Iſrael: *Noli*, inquit, *timere Paule, quia ſicut teſtificatus es de me Hieroſolymis, ita te oportet & Romæ teſtimonium dare.* Verum ego amplius adhuc aliquid hoc in loco arbitror latere myſterii. Movet enim me, quod dixit, *In gentem magnam faciam te, & deſcendam tecum in Ægyptum, & inde te revocabo in finem.* Quis eſt iſte, qui factus eſt in gentem magnam in Ægypto, & in fine revocatus eſt? Quantum ad Jacob illum ſpectat, de quo dici putatur, non videbitur eſſe verum. Non enim revocatus eſt in finem de Ægypto, quippe qui defunctus in Ægypto eſt. Abſurdum autem erit, ſi quis in

eo

eo revocatum dicit a Deo Jacob, quia corpus ejus reportatum eſt. Quod ſi recipiatur, non erit verum, quod *Deus non eſt Deus mortuorum, ſed vivorum.* Non ergo convenit hoc de corpore mortuo intelligi, ſed ſuper vivis & vigentibus approbari. Videamus ergo, ne forte, vel Domini deſcendentis in hunc mundum, & in gentem magnam, hoc eſt, in Eccleſiam ex gentibus facti, conſummatiſque omnibus ad patrem regreſſi: vel protoplaſti in hoc figura formetur, qui in agones deſcendit in Ægyptum, cum de paradiſi deliciis ejectus, ad hujus mundi labores ærumnaſque deducitur, propoſito ſibi cum ſerpente certamine, cum dicitur: *Tu illius obſervabis caput, & ipſe tuum obſervabit calcaneum;* & iterum cum ad mulierem dicitur; quia *ponam inimicitias inter te & ipſum, & inter ſemen tuum, & ſemen illius.* Nec tamen eos in hoc certamine poſitus deſerit Deus, ſed ſemper eſt cum ipſis. Complacet in Abel, corripit Cain. Invocatus adeſt Enoch. Noe mandat in diluvio arcam ſalutis exſtruere. Abraham deducit de domo patris ſui, & de cognatione ſua, Iſaac & Jacob benedicit, filios Iſrael educit ex Ægypto. Per Moyſen legem literis ſcribit, per prophetas, quæ deerant implet, hoc eſt eſſe cum eis in Ægypto. Quod autem dicit: *Revocabo te inde in finem,* hoc eſt, arbitror (ſicut ſuperius dicimus) quod in fine ſæculorum unigenitus filius ejus, pro ſalute mundi, uſque ad inferna deſcendit, & inde protoplaſtum revocavit. Quod enim dixit ad latronem: *Hodie mecum eris in paradiſo,* hoc non illi ſoli dictum, ſed & omnibus ſanctis intellige, pro quibus in inferna deſcenderat. In hoc ergo verius, quam in Jacob adimplebitur, quod dictum eſt, quia *revocabo te inde in finem.*

6. Sed & unuſquiſque noſtrum eodem ordine, atque eadem via, Ægyptum & agones ingreditur, & ſi mereatur, ut Deus ſemper maneat cum eo, faciet

eum

eum in gentem magnam. Magna enim gens eſt virtutum numerus & juſtitiæ multitudo, in qua ſancti quique multiplicari dicuntur & creſcere. Completur in eo etiam illud, quod dictum eſt, quia *revocabo te inde in finem.* Finis enim perfectio rerum & virtutum conſummatio ponitur. Propter hoc denique & alius quidam ſanctorum dicebat: *Ne revoces me in dimidio dierum meorum.* Et iterum magno patriarchæ Abraham ſcriptura teſtimonium perhibet, quoniam defunctus eſt Abraham plenus dierum. Hoc eſt ergo, *Revocabo te inde in finem:* velut ſi diceret: Quoniam certamen bonum certaſti, fidem ſervaſti, curſum conſummaſti, revocabo te jam de hoc mundo, ad beatitudinem futuram, ad perfectionem vitæ æternæ, ad juſtitiæ coronam, quam reddet Dominus in finem ſæculorum omnibus, qui diligunt eum.

7. Videamus autem, quid etiam inde ſentiendum ſit quod dicit: *Et Joſeph ponet manus ſuas ſuper oculos tuos.* Multa quidem intra hujus ſermonis velamen arcanæ intelligentiæ contegi arbitror ſacramenta, quæ contingere, & pulſare alterius temporis eſt. Nunc interim non videbitur abſque ratione dici, quod & prioribus noſtris quibuſdam viſum eſt, prophetiam quandam in hoc deſignatam videri: quoniam quidem de tribu Joſeph fuit Hieroboam, ille qui fecit duas vaccas aureas, ut ſeduceret populum adorare eas, & per hoc velut impoſitis manibus ſuis excæcavit, & clauſit oculos Iſrael, ne viderent impietatem ſuam, de quo dictum eſt: *Propter impietatem Jacob hæc, omnia, & propter peccatum domus Iſrael. Quæ autem impietas Jacob? Nonne Samaria?* Sed ſi quis forte neget debere ea, quæ ſub ſpecie pietatis futura a Deo dicta ſunt, ad partem vituperabilem flecti, dicemus, quia & verus Joſeph, Dominus & Salvator noſter, ſicut corporalem manum ſuam poſuit ſuper oculos cæci, & reddidit ei viſum quem perdiderat: ita

etiam

etiam ſpiritalis manus ſuas poſuit ſuper oculos legis, qui per corporalem intelligentiam Scribarum & Phariſæorum fuerant excæcati, & reddidit eis viſum, ut his, quibus aperit Dominus ſcripturas, ſpiritales in lege viſus & intellectus aperiat. Atque utinam & nobis injiciat Dominus Jeſus manus ſuas ſuper oculos, ut incipiamus & nos reſpicere non ea, quæ videntur, ſed quæ non videntur: & aperiat nobis illos oculos, qui non intuentur præſentia, ſed futura, & revelet nobis cordis aſpectum, quo Deus videtur in ſpiritu, per ipſum Dominum Jeſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

De eo, quod ſcriptum eſt: *Et acquiſivit Joſeph omnem terram Ægyptiorum Pharaoni: vendiderunt enim Ægyptii terram ſuam Pharaoni, quia obtinuit eos fames, & facta eſt terra Pharaonis, & populum ſibi in ſervitutem redegit, a ſummis finibus Ægypti usque ad ſummos fines ejus.* Geneſ. Cap. XLVII.

1. Secundum ſcripturæ fidem nullus Ægyptius liber. Pharao enim populum ſibi in ſervitutem redegit, nec aliquem intra Ægyptiorum fines liberum dereliquit, ſed in omni terra Ægypti adempta libertas eſt. Et propterea forte ſcriptum eſt: *Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſervitutis.* Facta eſt ergo Ægyptus domus ſervitutis, & quod eſt infelicius, voluntariæ ſervitutis. Nam de Hebræis quamvis referatur, quod in ſervitutem redacti ſint, & quod jugum dominationis erepta libertate pertulerint, violenter tamen ad hoc memorantur adducti. Scriptum eſt enim, quia *Ægyptii abominabantur filios Iſrael, & per potentiam opprimebant*

Ægyptii filios Israel violenter, & affligebant vitam eorum in operibus duris, luto & latere, & omnibus operibus, quæ erant in campis, in quibus omnibus in servitutem eos redigebant cum vi. Intende ergo diligentius, quomodo Hebræi scribuntur violenter in servitutem redacti, quibus naturalis inerat libertas, quæ non eis facile vel per deceptionem aliquam, sed cum vi extorquebatur. Pharao vero Ægyptium populum facile sibi in servitutem redegit, nec scribitur, quod cum vi hoc fecerit. Proclives enim sunt Ægyptii ad degenerem vitam, & cito ad omnem famulatum decidunt vitiorum. Respice ad originem generis, & invenies, quod pater eorum Cham, qui nuditatem riserat patris, hujuscemodi sententiam meruit, ut filius ejus Chanaan servus esset fratribus suis, quo in eo nequitiam morum argueret conditio servitutis. Non ergo immerito ignobilitatem generis decolor posteritas imitatur. Hebræi vero etiamsi in servitutem redigantur, etiamsi tyrannidem patiantur ab Ægyptiis, violenter & necessitate patiuntur. Idcirco ergo liberantur de domo servitutis, & ad libertatem pristinam, quam inviti amiserant, revocantur. Denique etiam divinis legibus cavetur, ut si forte emerit quis Hebræum puerum, non eum perpetua servitute possideat, sed sex annis serviat ei, septimo vero anno exeat liber. De Ægyptiis nihil tale censetur, nec usquam divina lex curam gerit libertatis Ægyptiorum, quia eam sponte perdiderunt, sed æterno eos conditionis jugo, ac servituti perpetuæ derelinquit.

2. Hæc ergo si intelligamus spiritaliter, quæ sit Ægyptiorum servitus, agnoscimus, quia servire Ægyptiis non aliud est, quam obnoxium fieri carnalibus vitiis, & dæmonibus esse subjectum. In quod utique unumquemque non extrinsecus illata necessitas cogit, sed segnities animi, & libido ac voluptas cor-

poris

poris subigit, cui se animus per socordiam subdit. Qui vero libertatis animæ curam gerit, & dignitatem mentis cœlesti cognatione nobilitat, iste ex filiis Israel est. Qui etiamsi violenter opprimatur ad tempus, non tamen libertatem suam in perpetuum perdet. Denique & Salvator noster de libertate & servitute in Evangelio differens, ita loquitur: *Omnis*, inquit, *qui peccat, servus est peccati.* Et iterum dicit: *Si manseritis in verbo meo, agnoscetis veritatem, & veritas liberos faciet vos.* Quod si quis forte dicat nobis, quomodo ergo per Joseph omnis terra in possessionem traditur Pharaoni? Et omnis ista servitus, quam superius exposuimus, ex peccati conditione suscepta, quomodo per sanctum virum ministrata dicitur Pharaoni? Possumus ad hæc respondere, quod ipse scripturæ sermo excusat sancti viri ministerium, cum dicit quod semetipsos vendiderunt Ægyptii, & possessiones suas. Non ergo ad dispensantem culpa reflectitur, ubi digna dispensatorum meritis providentur. Invenies enim tale aliquid & a Paulo fieri, cum ab eo is, qui semetipsum pro fœditate actuum consortio sanctorum fecit indignum, traditur Satanæ, ut discat non blasphemare. In quo utique nemo dixerit Paulum dure egisse, qui hominem de Ecclesia ejecit, & Satanæ tradidit. Sed in illum sine dubio culpa refertur, qui pro actibus suis meruit, ut non ei esset in Ecclesia locus, sed Satanæ consortio mereretur adjungi. Ita ergo & Joseph, cum nihil Hebrææ libertatis, nihil Israeliticæ nobilitatis in Ægyptiis providisset, digna servitia digno dominatui sociavit. Ego etiam amplius aliquid dico. Invenies & in divinis dispensationibus tale aliquid gestum, in eo quod dicit Moyses: *Cum divideret excelsus gentes, & distingueret fines gentium, secundum numerum angelorum Dei posuit eas, & facta est pars Domini Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel.* Vides ergo, quoniam pro meritis unicuique genti an-

gelorum ſtatuitur principatus, pars autem Domini gens efficitur Iſrael.

3. Poſt hæc ſequitur. *Vendiderunt*, inquit, *Ægyptii terram ſuam Pharaoni, obtinuit enim eos fames.* Vituperatio mihi videtur & in hoc Ægyptiorum contineri. Non enim facile de Hebræis ſcriptum invenies, quia obtinuit eos fames. Licet enim ſcriptum ſit, quod invaluit fames ſuper terram, non tamen ſcriptum eſt, quod obtinuit fames Jacob, aut filios ejus, ſicut de Ægyptiis dicitur, quod obtinuit eos fames. Quamvis enim veniat etiam ad juſtos fames, non tamen obtinet eos: propter quod & gloriantur in ea, ſicut Paulus invenitur libenter gloriari in hujuscemodi paſſionibus, cum dicit: *In fame, & ſiti, & frigore, & nuditate.* Quod ergo juſtis exercitium virtutis eſt, hoc injuſtis pœna peccati eſt. Denique etiam Abrahæ temporibus ſcriptum eſt, quod *facta eſt fames ſuper terram, & deſcendit Abraham in Ægyptum habitare ibi, quoniam invaluerat fames ſuper terram.* Et utique ſi (ut quidam putant) incaute & imperite eſſet ſermo ſcripturæ divinæ compoſitus, potuerat dicere, quod deſcendit Abraham in Ægyptum habitare ibi, quia invaluerat ſuper eum fames. Sed intuere, quanta diſtinctione utatur ſermo divinus, quanta cautela. Cum de ſanctis refert, famem dicit invaluiſſe ſuper terram; cum de injuſtis, ipſos fame dicit obtentos. Neque ergo Abraham, neque Jacob, neque filios eorum obtinet fames. Sed & ſi invaleſcat, ſuper terram dicitur invaleſcere. Et temporibus Iſaac nihilominus ſcriptum eſt, quia *facta eſt fames ſuper terram, præter illam famem priorem, quæ facta eſt temporibus Abrahæ.* Intantum autem non poteſt obtinere fames Iſaac, ut dicat ad eum Dominus: *Noli deſcendere in Æ yptum, ſed habita in terra, quamcunque oſtendero tibi, & in ea habita & ego ero tecum.* Secundum hanc (ut arbitror) obſervantiam longe poſt iſta tempora pro-

pheta

pheta dicebat: *Juvenis fui, etenim senui, & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Et alibi: *Non occidet Dominus fame animam justi.* Ex quibus omnibus declaratur terram quidem posse pati famem, & eos, qui terrena sapiunt. Quorum autem iste cibus est, ut faciant voluntatem patris, qui in cœlis est, & quorum animam panis ille alit, qui de cœlo descendit, nunquam possunt famis inedia laborare. Idcirco ergo observanter scriptura divina non dicit eos fame obtineri, quibus novit esse scientiam Dei, & cibum cœlestis præberi sapientiæ. Sed & in tertio Regnorum libro similem de relatione famis invenies habitam esse cautelam, ubi cum fames invaluisset super terram, dicentem audis Heliam ab Achab: *Vivit Dominus Deus virtutum, Deus Israel, in cujus conspectu sto, si in his annis ros vel pluvia fuerit super terram, nisi per sermonem oris mei.* Et post hæc mandatur a Domino corvis, ut pascant prophetam, & ut aquam bibat de torrente Corrath. Et iterum in Sarepta Sidoniæ mandatur mulieri viduæ, pascere prophetam, ut cui non amplius quam unius diei supererat victus, largiendo indeficiens fieret, & multipliciter abundaret exhaustus. Hydria enim farinæ, & capsaces olei secundum verbum Domini non defecit pascendo prophetam. Similia quoque invenies etiam in temporibus Helisæi, cum filius Ader rex Syriæ ascendit adversum Samariam, & obsedit eam: *Et facta est*, inquit, *fames magna in Samaria usquequo efficeretur caput asini quinquaginta siclis argenteis, & quartarium stercoris columbini quinque argenteis.* Sed subito per verbum Prophetæ fit mira conversi, dicentis: *Audi verbum Domini. Hæc dicit Dominus Deus: Sicut hac hora crastino mensura similaginis siclo uno, & duæ mensuræ hordei siclo uno in portis Samariæ erunt.* Vides ergo, ex his omnibus quid colligatur, quia cum ter-

ram fames obtineat, non ſolum non obtinet juſtos, ſed medela potius per eos intentatæ cladi defertur.

4. Cum ergo videas hujusmodi obſervantiam in omnibus pene ſcripturæ ſanctæ locis integre cuſtodiri, converte hæc ad tropicum & allegoricum ſenſum, quem ipſorum nihilominus prophetarum ſermonibus edocemur. Unus enim ex duodecim prophetis aperte & evidenter ſpiritalem dici famem nudo ſermone pronunciat dicens: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & emittam famem ſuper terram, non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed famem audiendi verbum Domini.* Vides, quæ ſit fames, quæ obtinet peccatores? Vides, quæ ſit fames, quæ invaleſcat ſuper terram? Qui enim de terra ſunt, & terrena ſapiunt, & non poſſunt percipere, quæ ſunt ſpiritus Dei, famem verbi Dei patiuntur, legis mandata non audiunt, correptiones prophetarum neſciunt, apoſtolicas conſolationes ignorant, non ſentiunt Evangelii medicinam. Et ideo de his merito dicitur, quod invaluit fames ſuper eos. Juſtis autem, & in lege Domini meditantibus die ac nocte, ſapientia præparat menſam ſuam, occidit victimas ſuas, miſcet in cratere vinum ſuum, & ſumma voce clamat, non ut omnes veniant, non ut abundantes, non ut divites, neque ut ſapientes hujus mundi divertant ad ſe, ſed ſi qui ſunt, inquit, inopes ſenſu, veniant ad me, id eſt, ſi qui ſunt humiles corde, qui a Chriſto didicerunt mites eſſe & humiles corde, quod alibi dicitur ſpiritu pauperes, ſed fide divites, iſti conveniant ad epulas ſapientiæ, & dapibus ejus refecti depellant famem, quæ invaleſcit ſuper terram. Vide ergo, ne & tu forte inveniaris Ægyptius, & obtineat te fames, ne forte ſæculi actibus occupatus aut avaritiæ vinculis ſtrictus, aut luxuriæ effuſione reſolutus, alienus efficiaris a ſapientiæ cibis, qui ſemper in Dei Eccleſiis exhibentur. Si enim avertas auditum ab his, *quæ vel* leguntur in Eccleſia, vel diſputantur, ſine

dubio

dubio famem verbi Dei patieris. Si vero de Abraham stirpe descendas, & nobilitatem Israelitici generis custodias, pascit te semper lex, pascunt prophetæ, exhibent tibi & Apostoli opulenta convivia. In finibus quoque Abraham, & Isaac, & Jacob, in regno patris recumbere te invitabunt Evangelia, ut ibi manduces de ligno vitæ, & bibas vinum de vite vera, vinum novum cum Christo in regno patris ejus. Ab his enim cibis non possunt jejunare, nec famem pati filii sponsi, donec cum ipsis est sponsus.

5. Refertur sane in consequentibus, quod terra sacerdotum Ægyptiorum non sit in servitutem redacta Pharaoni, neque cum cæteris Ægyptiis vendiderint semetipsos, sed quod extrinsecus acceperint, vel frumenta, vel munera, non a Joseph, sed ab ipso Pharaone, & propter hoc tanquam familiariores cæteris, non vendiderint terram suam Pharaoni: sed per hoc nequiores esse cæteris ostenduntur, qui pro nimia familiaritate, quæ erat eis cum Pharaone, nihil immutationis recipiunt, sed permanent in mala possessione, & sicut his, qui in fide & sanctitate profecerant, dicit Dominus: *Jam non dico vos servos, sed amicos*, ita dicit & istis Pharao, tanquam qui ad summum gradum nequitiæ & ad sacerdotium perditionis ascenderint, *Jam non dico vos servos, sed amicos*. Denique vis scire, quid intersit inter sacerdotes Dei, & sacerdotes Pharaonis? Pharao terras concedit sacerdotibus suis, Dominus autem sacerdotibus suis partem non concedit in terra, sed dicit eis: Ego sum pars vestra. Observate ergo qui hæc legitis, omnes Domini sacerdotes, & videte, quæ sit differentia sacerdotum, ne forte, qui partem habent in terra, & terrenis cultibus ac studiis vacant, non tam Domini, quam Pharaonis sacerdotes esse videantur. Ille est enim, qui vult sacerdotes suos habere possessiones terrarum, & exercere agri, non animæ culturam,

ruri & non legi operam dare. Christus autem Dominus noster sacerdotibus suis, quid præcepit audiamus. *Qui non abrenunciaverit*, inquit, *omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus*. Contremisco hæc dicens. Meus enim primo omnium, meus, inquam, ipse accusator existo, meas condemnationes loquor. Negat Christus suum esse discipulum, quem viderit aliquid possidentem, & eum qui non renunciat omnibus, quæ possidet. Et quid agimus? Quomodo hæc aut ipsi legimus, aut populis exponimus, qui non solum, non abrenunciamus, his quæ possidemus, sed & acquirere volumus ea, quæ nunquam habuimus antequam veniremus ad Christum? Numquidnam quia nos redarguit conscientia, tegere & non proferre, quæ scripta sunt, possumus? Nolo duplicati criminis fieri reus. Confiteor & palam populo audiente, confiteor hæc scripta esse: etiamsi nondum implesse me novi. Sed ex hoc saltem commoniti festinemus implere, festinemus transire a sacerdotibus Pharaonis, quibus terrena possessio est, ad sacerdotes Domini, quibus in terra pars non est, quibus portio Dominus est. Talis enim erat ille, qui dicebat: *Tanquam egentes, multos autem locupletantes. Ut nihil habentes, & omnia possidentes*. Paulus hic est, qui in talibus gloriatur. Vis audire, quid etiam Petrus de seipso pronunciet? Audite eum cum Joanne pariter profitentem, & dicentem, *Aurum & argentum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do. In nomine Jesu Christi surge & ambula*. Vides sacerdotum Christi divitias, vides nihil habentes, quanta & qualia largiuntur. Istas opes largiri non potest terrena possessio.

6. Contulimus sacerdotes sacerdotibus, nunc (si videtur) & populum Ægyptium populo Israelitico conferamus. Dicitur enim in consequentibus, quia post famem & servitutem populus Ægyptius quintas offerat Pharaoni. E contrario vero Israeliticus po-

pulus

pulus decimas offert ſacerdotibus. Vide & in hoc ſcripturam divinam ingenti ratione ſubnixam, vide Ægyptium populum quinario numero tributa pendentem. Quinque enim ſenſus corporei deſignantur, quibus populus carnalis deſervit. Semper enim Ægyptii viſibilibus rebus & corporalibus obſequuntur. At vero Iſraeliticus populus honorat decadem perfectionis numerum. Decem enim verba legis accepit, & decalogi virtute inſtructus ignota mundo huic ſacramenta divina largitione ſuſcepit. Sed & in novo teſtamento ſimiliter venerabilis eſt decas, ſicut & fructus ſpiritus denis exponitur germinare virtutibus. Et ſervus fidelis de negociationis ſuæ lucris decem mnas offert Domino, & decem civitatum accipit poteſtatem. Verum quia unus auctor eſt omnium, & finis & initium unus eſt Chriſtus, idcirco & populus decimas quidem miniſtris & ſacerdotibus præſtat, primogenita vero offert primogenito omnis creaturæ, & initia initio omnium: de quo ſcriptum eſt: *Qui eſt initium, primogenitus omnis creaturæ.* Vide ergo ex his omnibus differentiam populi Ægyptiorum & populi Iſrael, & differentiam ſacerdotum Pharaonis, & ſacerdotum Domini, & diſcutiens temetipſum, pervide, de quo populo ſis, & cujus ordinis ſacerdotium teneas. Si adhuc carnalibus ſenſibus ſervis, ſi adhuc quinario numero vectigal exſolvis, & reſpicis ea quæ viſibilia & temporalia ſunt, & non reſpicis ea quæ inviſibilia & æterna ſunt, de Ægyptio te populo eſſe cognoſce. Si vero decalogum legis, & decadem novi teſtamenti, quam ſupra expoſuimus, ſemper ante oculos habes, & de his decimas offers, & primogenita ſenſus tui in fide immolas primogenito ex mortuis & initia tua refers ad initium omnium, verus Iſraelita es, in quo dolus non eſt. Sed & ſacerdotes Domini ſi ſemetipſos diſcutiant, & a terrenis actibus liberi ſint & poſſeſſione mundana,

vere possunt dicere ad Dominum: *Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te*: atque audire ab eo, *quia vos qui secuti estis me, in regeneratione omnium, cum venerit filius hominis in regno suo, sedebitis & vos super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel.*

7. Post hæc videamus, quid dicit Moyses: *Et habitavit*, inquit, *Israel in Ægypto, in terra Gessen.* Interpretatur autem Gessen proximitas, vel propinquitas. Per quod ostenditur, quia etiamsi in Ægypto habitet Israel, non tamen longe est a Deo, sed proximus est ei & conjunctus, sicut etiam ipse dicit, quia *ego descendam tecum in Ægyptum, & ego ero tecum.* Et nos ergo etiam si videmur in Ægyptum descendisse, etiam in carne positi agones mundi hujus & certamina sustinemus, etiam si inter eos habitamus, qui deserviunt Pharaoni, tamen si prope Deum simus, si in mandatorum ejus meditatione versemur, & præcepta ejus ac judicia perquiramus (hoc est enim prope esse Deo semper quæ Dei sunt, cogitare, quæ Dei sunt, quærere) & Deus semper erit nobiscum per Jesum Christum Dominum nostum, cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

De benedictionibus Patriarcharum.

1. Sciendum est primo, quod in singulis quibusque locis, ubi scriptura de duodecim patriarchis commemorat, multa sit in ipsa ordinis conscriptione diversitas. Alius ordo est in ipsa eorum nativitate conscriptus, alius cum terram Ægypti una cum patre suo Israel & sobole posteritatis referuntur intrare. Alius nunc cum benedictiones obituri parentis excipiunt, alius cum egressæ de Ægypto tribus, vel

cum

cum in deserto commemorantur aliquid agere, vel terram repromissionis ingressæ in monte Gebal pro benedictionibus & maledictionibus statuuntur. Alius etiam, cum divisionem terræ hæreditatis sorte suscipiunt. Et in tantum ordo iste variatur, ut interdum quidam ex ipsis, nec adscripti inveniantur in numero. Quod utique certum est non absque aliqua ratione variari, & exstare causas probabiles, quibus in alio loco ille, In alio vero alius præferatur. Sed de his nobis nunc propositum non est, nisi ea tantummodo prout Deus dederit explicare, quæ in benedictionibus, quas mortis tempore a patre suscipiunt, continentur. Quæ quidem benedictiones ex eo fortasse solummodo appellari potuerunt, quod in novissimis dicitur: *Et hæc locutus est eis pater eorum & benedixit illos, unumquemque secundum benedictionem suam benedixit illos.* Cæterum in initiis ubi convocat eos pater, non quasi ad benedictionem convocat, sed ita scriptum est: *Vocavit autem Jacob filios suos & dixit: Congregamini, ut annunciem vobis, quæ occursura sunt vobis in novissimis diebus.* Quod utique magis prophetiam significat, per quam quæ eis eventura sunt, præsignantur. In ipso autem corpore, & serie verborum, neque benedictiones tantum, neque futurorum sola prænunciatio, quantum mores, vel propositum eorum, vel etiam quædam ab eis gesta notabiliter arguuntur. Quæ res nobis tripartitam, ut in aliis fecimus, explanationis materiam subjicit, ita ut benedictiones historiæ locum servent, prophetia vero mysticum atque dogmaticum, morum correptio & objurgatio moralem dirigat stylum.

2. *Ruben*, inquit, *primogenitus meus, virtus mea & initium filiorum meorum, durus in conversatione, durus & temerarius contumelias irrogasti. Tanquam aqua non effervescas. Ascendisti enim super cubile patris tui. Tu polluisti thorum ubi ascendisti.* Incestus historia neminem

latet,

latet, quomodo Ruben in concubinam patris efferbuerit flamma libidinis, & paternum maculaverit thorum, ſed quod in initiis laudis ei aliquid videtur adſcribere dicens, *tu virtus mea*, idcirco fit ut gravius notetur in crimine, qui cum virtus patris haberetur, & initium filiorum, neſciit ſervare reverentiam patri. Quale eſt & illud, quod dicitur per prophetam: *Ego te plantavi vineam fructiferam totam veracem, quomodo converſa es in amaritudinem vitis alienæ?* Secundum vero intelligentiam videtur mihi Ruben prioris populi Judæorum ferre poſſe perſonam, qui & primogenitus eſt, & initium filiorum, ſicut propheta dicit: *Iſrael primogenitus meus.* Primo namque illis data ſunt eloquia Dei. Quod autem durus fuerit ille populus & temerarius, ſcripturæ denunciant: dicit enim de eis propheta: *Omne quod loquitur populus hic, durum eſt.* Et iterum alibi de ipſis dicit: *Vos ſemper dura cervice, & incircumciſi corde.* Patri vero Deo irrogavit injurias, cum convertit ad eum dorſum, & non faciem ſuam. Thorum autem concubinæ polluit, quem aſcendit, id eſt, legem veteris teſtamenti, quam ſæpe prævaricando maculavit. Quod autem in concubinæ perſona lex veteris teſtamenti ponatur, Paulus docuit dicens: *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Hæc autem ſunt duo teſtamenta.* In quo Agar quæ concubina fuit, in veteris teſtamenti ponitur typo. Una etenim erat perfecta columba genitricis ſuæ, quæ virgo caſta regina ſponſo regi Eccleſia per Evangelium jungitur Chriſto. Sed & moralis nobis in hoc ita tractabitur locus. Ruben interpretatus eſt a majoribus, filius qui videtur, hoc eſt, viſibilis & carnalis, ipſe credo, de quo dicit apoſtolus: *Primus homo de terra terrenus.* Et alibi: *Si enim is qui videtur noſter homo corrumpitur, ſed qui intus eſt renovatur*: hunc eundem, qui videtur, exteriorem hominem appellans. Et iterum dicit, quia *non primo quod*

ſpirita-

ſpiritale eſt, ſed quod animale. Primo ergo omnis homo in hoc mundo carnaliter vivit, & ſecundum carnem movetur. Et primus eſt carnalis motus in concupiſcentia libidinis, qui cum primæ juventutis tempus obſederit, durum & temerarium ſimul & laſcivum juvenem reddit, aſcendentem etiam ſuper cubile patris, & polluentem thorum paternum, id eſt, etiam præcepta & monita naturalis legis, quæ in nobis eſt, & nunc paternus thorus dicitur, prævaricantem. Eſt enim intra nos lex quædam naturalis, quæ arguit unumquemque peccantem, & malum ei eſſe ſuggerit, quod delinquit. Cubile ergo legis hujus temerat, ac ſedem ſecreti ejus maculat, qui præceps & infrenis fertur ad vitia.

3. *Symeon & Levi fratres perfecerunt iniquitatem voluntatis ſuæ. In conſilium eorum non introeat anima mea, & in conſilio eorum non innitantur viſcera mea: quoniam in ira ſua occiderunt homines, & in cupiditate ſua ſubnervaverunt taurum. Maledictus furor eorum, quia temerarius eſt, & ira illorum, quia indurata eſt. Dividam illos in Jacob, & diſpergam illos in Iſrael.* Quantum quidem ad hiſtoriam pertinet, videtur illud eorum culpare commiſſum, quod Emmor filium Sichem, qui poſt ſororis eorum concubitum familiæ Iſrael voluerat ſociari, fraude & circumventione jugularunt, atque omnes ejus populos peremerunt: quando & dicebat eis Iſrael pater eorum, quia *odibilem me feciſtis in hoc mundo*: maledictum eorum furori temeritatique imprecatur, & dividendos eos per populum Iſrael proteſtatur: utpote ex ipſis Levitas & ſacerdotes futuros, qui ſorte terram propriam non habuerunt. Spiritalis autem de his explanatio talis mihi quædam poſſe videtur aptari, quod Symeon & Levi, Scribarum & Phariſæorum Judaici populi poſſint ferre perſonam, de quibus dictum eſt, *Conſilium fecerunt Scribæ & Phariſæi, ut Jeſum tenerent*, de quo conſilio dicit

cit sanctus, qui mente Deum videbat, *In consilium eorum non introeat anima mea.* Falsis testibus adhibitis condemnabant Jesum. *Non*, inquit, *in consilio eorum innitantur viscera mea.* Non tibi hoc videtur dicere: *Mundus ego sum a sanguine justi hujus*, mundus ego sum a sententia, quam decernitis adversus innocentem. *Quia in ira sua*, inquit, *occiderunt homines*, *& in cupiditate sua subnervaverunt taurum.* Requiro quos homines occiderunt, cum certum sit ante passionem Domini neminem credentium esse punitum: nisi forte qui ipsis adscribat etiam sanguinem prophetarum: quia ut dicit Dominus a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ omnis qui effusus est sanguis justorum ab ipsa generatione requiratur. Sed videamus, ne forte & illos homines occiderint quos persuaserunt clamare: *Sanguis illius super nos & super filios nostros. Et in cupiditate sua subnervaverunt taurum.* Taurum appellari filium Dei legimus in scripturarum figuris, nimirum in Evangelio ubi scriptum est ex persona filii senioris dicentis ad patrem: *Ego semper tecum fui, & mandatum tuum nunquam præterivi, & nunquam dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis epularer. Cum autem venit filius tuus hic junior, qui dilapidavit omnem substantiam suam, occidisti ei vitulum saginatum.* Istum ergo taurum sive vitulum consilio suo Scribæ & Pharisæi subnervasse dicuntur: quorum maledictus furor, quia temerarius est, & ira illorum, quia indurata est. *Dividam illos in Jacob, & dispergam eos in Israel.* Videndum est, ne forte divisio ista, quæ hic commemoratur, talis sit qualis & illa, de qua in Evangelio dicitur, quia cum venerit Dominus servi illius, *dividet eum, partemque illius cum infidelibus ponet*, vel certe, ut audivi quemdam ex sanctis patribus disserentem, quia divisio simul & dispersio nominatur, pro eo quod nonnulli ex ipsis Domino crediderunt, & alii in infidelitate permanserunt, divisi dicantur hi

qui

qui ab eis ſeparantur, & veniunt ad fidem, & diſperſi hi, quorum patria temploque per orbem terræ incredulum diſpergitur genus. Videtur & per ipſos tripartitus iſte motus totius animæ deſignari. In quibus Ruben ſervat primam notam ſanguinis cum macula effuſi. Secundam iræ vel furoris ſpeciem tenet Symeon, qui & ipſe ex furoris ejus demonſtratur opprobrio. Tertiam formam motus irrationabilis tenet Levi, quippe cui etiam legem ſervare permiſſum eſt. Has ergo tres ſpecies videtur mihi omnis prope anima, quæ in hunc mundum venit, primis motibus culpabiliter agere, usquequo peccatorum vitiis prægravata & malorum ſocietate feſſa, ad locum poſſit pœnitentiæ pervenire. Judas enim poſt hæc ſequitur, qui purgat confeſſionis peccata, quia Judas confeſſio interpretatur lingua Hebræa.

4. Ait ergo: *Juda te collaudent fratres tui, manus tua ſuper dorſum inimicorum tuorum.* Poteſt hoc vel ad ipſum Judam, vel ad eos, qui ex ipſius videntur eſſe progenie referri, qui regnum gentis illius adminiſtrantes inimicorum terga domuerunt. Sed & in Chriſto competenter accipitur, qui a fratribus ſuis, id eſt ab Apoſtolis, quos ipſe fratres in Evangelio nominavit merito collaudatur. Inimici vero ejus, ſuper quorum dorſa manus ejus eſt, illi intelliguntur, quos pater promittit ſub pedes ejus ſe poſiturum, dicens: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſub pedibus tuis.* Sunt ergo inimici, donec increduli ſunt & infideles, & ideo cæduntur in tergo, qui poſteaquam converſi fuerint, efficiuntur fratres, & collaudant eum, qui eos in adoptionem patris vocatos ſibi & cohæredes fecit & fratres. Bene autem terga inimicorum cædi dixit a Chriſto. Omnes enim, qui adorabant idola, terga dabant Deo: ſicut & per prophetam Dominus exprobrat dicens: *Qui converterunt ad me dorſa ſua & non faciem.* Hæc ergo dorſa cædit, ut converſi aliquando

terga

terga dent idolis, & faciem erigant ad Deum, & faciant hoc quod in consequentibus scriptum est: *Et adorent te filii patris tui.* Tunc enim eum adorant, cum filii patris fuerint effecti, & spiritum adoptionis acceperint, in quo clament, *Abba pater. Nemo* enim *dicit Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto.* Iste sermo paulo durius refertur ad Judam, nisi abusive dicamus adoratos esse quasi reges a fratribus suis, id est, a cæteris contribulibus filios Juda.

5. *Catulus leonis Juda, de germine ejus ascendit: recubans dormisti sicut leo, & sicut catulus leonis. Quis suscitabit eum?* In his versiculis non jam concludimur, sed pene excludimur: nam catulum leonis si ponamus Judam dici posse pro virtute bellandi, quomodo exponitur, quod de germine ejus dicitur ascendisse? Germen autem hic in græco βλαςος dicitur, quod magis virgultum, vel ramus rectius interpretatur, qui de radice repullulare, vel de ipso robore arboris solet. Ex quo ergo virgulto, vel ex quo ramo Judas ascendisse dicitur? vel quomodo recumbens dormisse ut leo, & ut catulus leonis, ita ut quæratur quis eum suscitet? Nisi forte aliquis vim faciens velit ita asseverare, ex germine processisse Judam, id est, ut superius diximus, vel ex virgulto, vel ex ramo: quod de ipsa patris fortitudine & virtute significet, qui virtutis confidentia recubet, & requiescat, ut leo, & ut catulus leonis, nec eum ausus aliquis sit suscitare, dum pro magnitudine virium & potentia bellatorum suscitare eum nullus audeat ad prælia. Sed multo convenientius aptabitur huic loco mystica expositio, in qua catulus leonis Christus non solum tropice, verum etiam physice designatur: nam Physiologus de catulo leonis hæc scribit, quod cum fuerit natus tribus diebus & tribus noctibus dormiat, tum deinde patris fremitu vel rugitu tanquam tremefactus cubilis locus, suscitet catulum dormientem.

Iste

Iſte catulus ergo aſcendit ex germine: ex virgine enim natus eſt. Non ex ſemine, ſed ex virgine abſque concubitu viri, & abſque ſemine naturali naſcitur Chriſtus, velut virgultum ſive ramus. In quo manifeſtiſſime & veritas carnis aſſumptæ ex virgine declaratur in ſacroſancto germine, & a contagio humani & carnalis ſeminis excuſatur. *Recumbens dormiſti ſicut leo, & ſicut catulus leonis.* Manifeſtiſſime recubuiſſe & dormiſſe dictum de paſſione mortis oſtenditur. Sed videamus, quare ut leo, & ut catulus leonis dormit. De catuli quidem ſomno jam ſuperius dictum eſt, quod valde convenienter aptatur in Chriſto, qui tribus diebus & tribus noctibus in corde terræ ſepultus ſomnum mortis implevit. Ut leo autem hoc modo debere intelligi arbitror. Mors Chriſti oppreſſio & triumphus dæmonum fuit. Omnem namque prædam, quam leo ille contrarius invaſerat proſtrato homine & dejecto, hic leo interripuit. Denique rediens ab inferis, & *aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem.* Hoc ergo modo & in ſomno ſuo leo fuit vincens omnia & debellans, & deſtruxit eum, qui habebat mortis imperium, & velut catulus leonis die tertia ſuſcitatur. *Quis ſuſcitabit eum?* Recte quaſi inquirentis prophetæ perſonam, quæ ſuſcitarit Chriſtum, ſermo ſignificat. Quia Apoſtolus quidem dicit, quia Deus *qui ſuſcitavit* eum *a mortuis, ſuſcitabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem ſpiritum ejus in vobis.* Et iterum Chriſtus dicit in Evangeliis: *Solvite templum hoc, & ego in tribus diebus ſuſcitabo illud: hoc autem dicebat de templo corporis ſui.* Quia ergo & ipſe ſe dicit ſuſcitare templum ſuum, & Deus illum dicitur ſuſcitaſſe, recte propheta ſtupore tantæ patris & filii unitatis atque indiſcretionis attonitus ait, *Quis ſuſcitabit eum?*

6. *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus uſquequo veniant ea, quæ repoſita ſunt ei*, vel (ut in aliis exemplaribus habetur) *veniat is, cui repoſitum eſt, & ipſe erit expectatio gentium.* Hic locus manifeſte refer-

tur ad Judam: conſtat enim uſque ad nativitatem Chriſti non defeciſſe principes ex genere Judæ, nec duces de femoribus ejus uſque ad Herodem regem, qui ſecundum hiſtoriæ fidem, quam Joſephus ſcribit, alienigena fuiſſe, & per ambitionem in regnum Judæorum dicitur irrepſiſſe, ſtatim ergo, ut hoc factnm eſt, & ut defecit dux de femoribus Judæ, advenit ille, cui erat regnnm repoſitum. In quo quomodo gentes ſperent, Evangelii fides & eccleſiarum docet propagatio. Repoſita autem dicuntur ea, quæ opportuno tempore proferenda ſunt. Sicut & Chriſtus in finem ſæculorum adveniſſe dicitur, cum dicit Apoſtolus: *Ecce nunc tempus acceptabile*, ſcilicet ad ſalutem gentibus inferendam. Si vero quis in omnibus cupiat curſum utriusque expoſitionis aptare, poteſt extorquere fortaſſis, ut etiam de Chriſto hæc hoc modo videantur intelligi: quia *non deficiet princeps ex Juda*, id eſt, hic qui poſt reſurrectionem ejus Eccleſiarum princeps ordinatur. *Et dux de femoribus ejus.* Duces quoque Chriſtianorum de femoribus Chriſti hoc modo exponet. Membra Chriſti eſſe dicit Apoſtolus fidelem populum ſine dubio ſpiritaliter intelligenda. Poſſunt ergo & femora ejus ſpiritaliter intellecta indicare eos, qui pro firmitate & conſtantia fortitudinis omne corpus eccleſiæ ſuſtentare videntur & ferre. Vel quia humani ſeminis indicium ſolet in femorum appellatione figuraliter dici, apud nos autem, qui ſeminat, verbum ſeminat: poterunt ergo qui miniſterinm verbi Eccleſiæ exhibent, de Chriſti femoribus intelligi duces, usquequo veniant, quæ repoſita ſunt. Et videbitur ita poſſe intelligi, quod uſque ad conſummationem ſæcnli non deerunt iſti duces, donec veniant ea, quæ repoſita ſunt, quæ præparavit Deus his, qui diligunt eum. *Et ipſe erit exſpectatio gentium*, in die ſcilicet judicii, cum omnes gentes & populi Chriſtum judicem in pavore cordis, & tremore conſcientiæ exſpectabunt.

7. *Alli-*

7. *Alligans ad vitem pullum suum, & ad palmitem asinam suam.* Hoc de Christo & proprie & singulariter dicitur: ipse enim alligavit ad vitem pullum suum, qui dixit: *Ego sum vitis vera.* Ad hanc vero vitem pullum suum alligavit & ad palmitem asinam suam. Pullus est ex gentibus populus, cui utique nunquam adhuc legis onus fuerat impositum, & super quem nemo nisi ipse Christus insederat. Pullus vero asinæ sunt hi, qui de priore populo, qui nunc in figura asinæ nominatur, electi sunt ad salutem, de quibus propheta dicit: *Si fuerint filii Israel quasi arena maris, reliquiæ salvæ fient.* Abjecta ergo asina, quæ onus legis in fidelitate portare maluit, pullus ex ipsa natus eligitur, id est, novellus ex vetere per fidem populus adsciscitur, ac populo ex gentibus sociatur. Vitis ergo Christus ex ea parte dicitur, qua naturam suscepit humanam, ad quam Deus verbum suum pullum alligat: id est, populum suum conjungit & sociat ei conversationi, quam ipse exegit in carne: ut imitatione ipsius, pullus, qui ad ipsum alligatus est, efficiatur cum illo & filius Dei, & cohæres Christi. Palmitem vero de quo in initiis, quid significaret, non exposuimus, intelligere possumus hoc modo. Fides quæ in Christo est, & præsentis vitæ regulam tenet, & futuræ spei fiduciam præstat. Vitis ergo illud videtur ostendere, quod Christi in carne positi gesta in ipso credentes imitantur. Palmes vero illud intelligitur, quod palmes arbori connectitur & confirmatur a lapsu, quo adminiculo fretus ventos ac turbines contemnit & respuit, futurorum bonorum indicat spem: quia fideles quique non solum in his, quæ gerunt, sed & in his, quæ sperant & credunt, futuram consummationem salutis exspectant. In quo quasi ad quamdam patientiæ arborem spe juncti & confirmati, tentationum procellas ac turbines ferunt, quod de historiali Juda interpretari nulla mihi ratio videtur posse permittere, nisi Judaicis fabulis annuentes putemus ita posse intelligi,

pro eo, quod dicunt partem tribus Judæ, quam in terræ hæreditate suscepit, ita refertam esse vineis, ut tanquam nullo alterius generis existente virgulto tanta vitis esse copia videatur, ut ne animal quidem alligandi ad aliud genus arboris detur facultas. Sed hæc, ut diximus, Judaica magis commenta videbuntur: nobis autem mystica, & plus etiam si sola sit, placet expositio.

8. *Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ amictum suum.* Videbuntur & hæc quantum ad historicam expositionem agrum fertilem vite, ὑπερβολικῶς vini abundantiam significare. Sed nobiliorem sensum mystica producit expositio nostra. Nam stola Christi, quæ lavatur in vino, merito ejus intelligitur Ecclesia, quam ipse mundavit sibi sanguine suo, non habentem maculam aut rugam: *Non enim*, inquit Apostolus, *argento, vel auro redempti estis, sed pretioso sanguine* unigeniti a Deo. In hujus enim sanguinis vino, id est, lavacro regenerationis a Christo lavatur Ecclesia. Consepelimur enim per baptismum in mortem, & in sanguine ipsius, id est, in morte ipsius baptizamur. In sanguine autem uvæ quomodo amictum suum lavit, videndum est. Amictus propinquior quædam vel secretior corpori vestis videtur esse quam stola. Hi ergo, qui prius per lavacrum loti stola ejus fuerant effecti, posteaquam ad sacramentum sanguinis uvæ pervenerunt, vel interioris mysterii secretiorisque facti sunt participes, amictus ejus esse dicuntur. Lavatur enim & in uvæ sanguine anima, cum sacramenti hujus cœperit capere rationem Agnita namque & intellecta virtute sanguinis Verbi Dei, quanto capacior effecta fuerit anima, tanto purior fit & lavatur quotidie ad scientiæ profectum, & jungens se Deo non solum amictus ejus, verum etiam unus jam cum ipso spiritus fiet. Huic contrarius erat amictus ille populi Israel, in quo ut gentis impudicitiam designaret, non tam amictum, quam præcinctorium nominavit. Quod Hieremias circumdare

lumbis suis, & auferre rursus, atque in Euphraten jubetur abscondere.

9. *Gratifici oculi ejus a vino, & dentes ejus lacte candidiores.* Vides, quomodo historialem intellectum erga finem præcipue amputat, & abscindit. Si enim adhuc contentiosius agentes dicere velimus, quia gratifici sunt oculi Judæ ex vino, pro abundantia (ut supra diximus) vini, ut abundantia poculorum: quid de candidis dentibus respondebimus, & qualitati lactis prælatis? In quo adversum veritatem impudenter non est agendum, sed interruptione intelligentiæ historialis exclusi ad spiritalis expositionis ordinem redeamus. *Gratifici*, inquit, *oculi ejus a vino.* Superius ostendimus apostolica auctoritate membra Christi dici dignos quosque fidelium, & diversa singulariter membra nominari, pro eo quod unusquisque omni Ecclesiæ corpori dependit officium. Erunt enim pedes Christi, qui currunt ad faciendam pacem, qui pergunt ad subveniendum his, qui in necessitate sunt positi. Erunt manus Christi, quæ ad misericordiam extenduntur, quæ auxilium indigentibus ferunt, quæ invalidis ad adminiculum porriguntur. Sic erunt & oculi Christi, qui scientiæ lumen universo corpori præstant. Sicut in Evangelio scriptum est: *Lucerna corporis est oculus tuus.* Gratifici ergo sunt oculi isti: sermo enim scientiæ sale conditus est, ut det gratiam audientibus. Non ergo per hoc solum gratificus dicitur; quia scientiæ sermonem ministrat, sed quod habet in se, gratiam facit. *His enim*, inquit sapiens, *auditis sapiens sapientior erit.* Gratifici ergo sunt oculi ejus a vino, quia nihil est aquatum in verbo scientiæ, nihil fluidum, nihil frigidum, sed vinum, quod lætificat cor hominis, & quod infunditur vulneribus illius, qui incidit in latrones, quo scilicet audientium vulnera peccatorum non solum olei lenitate mitigentur, verum etiam vini austeritate purgentur. *Et quis est*, inquit Apostolus, *qui me lætificat*,

nisi qui contristatur ex me? Candidi dentes ejus super lac. Sæpius de membrorum Christi ordine & oratione jam diximus, & eadem frequentius in eis locis repetere absurdum videtur. Dentes ergo ejus super lac candidi erunt hi, qui fortem & solidum cibum verbi Dei mandere & comminuere ad summam subtilitatem dentibus possunt: de quibus dicit Apostolus in epistola ad Hebræos: *Perfectorum autem est cibus solidus, qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali.* De imperfectis autem Corinthiis dicit: *Lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis.* Super eos, qui lacte aluntur, dentes ejus sunt candidi, id est, hi qui perfectum cibum capere possunt, & comedere, super illos sunt, qui tanquam parvuli adhuc lacte indigent. Denique & in lege, ea animantia, quæ ruminant, & sumptum cibum ad dentes denuo revocant, quem subtiliter minutatimque sustentationi corporis tradunt, munda esse animalia designantur. Aptissime sane etiam candidos dentes ejus dicit. Omnes enim, qui perfecti sunt, & qui scripturarum cibos dignis & competentibus interpretationibus explanantes subtilem & minutum intellectum, qui spiritualis dicitur, Ecclesiæ corpori subministrant, candidi debent esse & puri, atque ab omni malo liberi, ne forte dicatur eis, *Qui alios doces, teipsum non doces.* Verum quoniam divina scriptura non solum sacramentorum debet scientiam continere, verum etiam mores gestaque informare discentium: sic enim & Sapientia per Salomonem dicit: *Describe hæc tibi dupliciter & tripliciter in corde tuo*, & arca, quæ construebatur a Noe, bicamerata & tricamerata fieri jubetur: conemur & nos posteaquam dupliciter ista prout potuimus sentire, descripsimus, id est, secundum historiam & secundum mysticum intellectum, nunc in quantum recipere locus potest, etiam moralem in eo discutere sermonem: ut scripturarum studiosi, non solum quid in

aliis,

aliis, vel ab aliis gestum sit, sed etiam ipsi, intra se quid gerere debeant, doceantur. Judas confessio interpretatur. Qui ergo vel peccata sua confessus pœnitentiam gerit, vel Christum in persecutione coram hominibus confitetur, collaudatur a fratribus suis. *Lætitia* enim *& gaudium est angelis in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente.* Ab ipsis ergo tanquam a fratribus (unius etenim & creatoris & patris filii sunt & homines & angeli) collaudantur. Verum is, qui confitetur Dominum Jesum, quia in Spiritu sancto confitetur, manus ejus super dorsum inimicorum efficiuntur. Qui enim ante exhibuerat membra sua servire iniquitati ad iniquitatem, nunc ea exhibens servire justitiæ in sanctificationem, jam fugientium se inimicorum, id est, dæmonum, terga vexat & cædit. Sic enim pugnat non quasi aerem cædens, sed dæmones fugans; quique ob nimios profectus velut Dei jam in se participium habens etiam adorari dicitur a filiis patris sui. Filios patris sui quasi in morali loco possumus intelligere minoris meriti fideles, qui in eo majores quosque & perfectiores adorant, quod eorum opera humiles ac subjecti venerantur & laudant; unde ad Ecclesiam dicitur: *Adorabunt vestigia pedum tuorum.*

MONITUM
AD ORIGENIS
ΕΞΗΓΗΤΙΚΑ
IN EXODUM.

Triplex fuit Origenis in Exodum ἐξηγητικῶν genus; tomi nimirum, excerpta seu scholia, & Homiliæ. Tomorum fragmenta tria græce exhibet Philocaliæ caput vigesimum sextum; fronti enim fragmenti secundi præfixus est hic titulus: καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόμῳ ἐν ταῖς αὐταῖς εἰς τὴν Ἔξοδον σημειώσεσιν. Et in alio tomo in iisdem ad Exodum observationibus. *Tria hæc fragmenta primo loco repræsentat nostra editio.*

Excerpta seu Scholia commemorat Hieronymus apud Rufinum lib. 2. Invectiv. Ad nihil horum hodie superest, nisi forte aliquid inde excerptum habeant ἐκλογὰς *in Exodum, quæ sub Origenis nomine in Catenis græcis manuscriptis circumferuntur, quasque nos tomorum fragmentis subjunximus.*

Homilias denique edidit Origenes, quas Rufinus in fine commentariorum ejus in Epistolam ad Romanos perorans magno *a se* labore translatas *monet*, dum supplere, *inquit*, cupimus ea, quæ ab Origene in auditorio Ecclesiæ ex tempore non tam explanationis, quam ædificatio-

ficationis intentione perorata sunt, sicut in homiliis sive oratiunculis in Genesim & in Exodum fecimus.... Quem laborem adimplendi, quæ deerant, idcirco suscepimus, ne pulsatæ quæstiones & relictæ (quod in homilitico dicendi genere ab illo fieri solet) latino lectori fastidium generarent. *Ex his duodecim tantum commemorat Cassiodorus de Instit. Div. litt. cap.* 1. *sed tredecim hodie supersunt, quæ a nemine, quod sciam, in dubium revocantur. Duplex ex homilia octava fragmentum affert Jonas Aurelianensis episcopus lib.* 1. *de Institutione Laicali cap.* 19. *& ejusdem libri cap.* 13. *alterum exhibet ex homilia decima. Id unum optarent eruditi, ut labore supplendi, quæ deesse existimabat, Rufinus supersedisset. Cum enim jam textus græcus perierit, vix certo distingui potest ubi solus Origenes loquatur, aut ubi suas nobis merces obtrudat Rufinus. Ut ut est, cum extemporaneæ sint hæ homiliæ, ex illarum numero sunt, quas Origenes teste Eusebio lib.* 6. *histor. Eccl. cap.* 36. *jam sexagenario major a Notariis excipi permisit, cum id antea fieri nunquam concessisset; proindeque post annum Christi* 245. *habitæ sunt.*

ΕΚ ΤΩΝ ὨΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟΝ

Εἰς το·

Εσκληρυνε κυριος την καρδιαν Φαραω.

ΕΣκληρυνε δε κυριος την καρδιαν Φαραω, και οὐκ ἠβουληθη ἐξαποστειλαι αὐτους. πολλακις ἐν τη Εξοδῳ κειμενον το· ἐσκληρυνε κυριος την καρδιαν Φαραω, και, ἐγω σκληρυνω την καρδιαν Φαραω, σχεδον παντας τους ἐντυγχανοντας ταρασσει, τους τε ἀπιστουντας αὐτῃ και τους πιστευειν λεγοντας. τοις μεν γαρ ἀπιστουσι μετ᾽ ἀλλων πολλων και τουτο ἀπιστιας αἰτιον εἰναι δοκει, ὁτι λεγεται περι θεου τα ἀναξια θεου. ἀναξιον δε θεου το ἐνεργειν σκληρυνσιν περι καρδιαν οὑτινοσουν, και ἐνεργειν σκληρυνσιν ἐπι τῳ ἀπειθησαι τῳ βουληματι του σκληρυνοντος τον σκληρυνομενον· και πως, φασιν, οὐκ ἀτοπον τον θεον ἐνεργειν τινα, ἐπι τῳ ἀπειθειν αὐτου τῳ βουληματι; δηλον γαρ ὁτι μη βουλομενου πειθομενον ἐχειν οἱς προστασσει τον Φαραω ταυτα δοκει λεγεσθαι τα ῥηματα. τοις δε πιστευειν νομιζομενοις διαφωνια οὐχ ἡ τυχουσα γεγενηται, δια το· ἐσκληρυνε κυριος την καρδιαν Φαραω· οἱ μεν γαρ πειθομενοι μη ἀλλον εἰναι θεον παρα τον δημιουργον φρονουσιν ὡς ἀρα κατα ἀποκληρωσιν ὁ θεος ὁν θελει ἐλεει, ὁν δε θελει, σκληρυνει, αἰτιαν οὐκ ἐχοντος του, τονδε μεν ἐλεεισθαι, τονδε δε σκληρυνεσθαι ὑπ᾽ αὐτου. ἑτεροι δε βελτιον παρα τουτους φερομενοι, φασι πολλα και ἀλλα κεκρυφθαι της γραφης αὐτοις νοηματα, και οὐ παρα τουτο της ὑγιους πιστεως τρεπεσθαι· ἐν δε των ἀποκεκρυμμενων εἰναι και τον περι ταυτης της γραφης ὑγιη λογον. οἱ δε, ἑτερον θεον φασκοντες παρα τον δημιουργον, δικαιον μεν αὐτον εἰναι θελουσι και οὐκ ἀγαθον, σφοδρα ἰδιωτικως ἁμα και

ἀσεβως

EX ORIGENIS
COMMENTARIIS IN EXODUM

In illud:

Induravit Dominus cor Pharaonis.

I*nduravit autem Dominus cor pharaonis, & noluit dimittere ipsos.* Verba illa toties in Exodo repetita: *Induravit Dominus cor Pharaonis*, &: *Ego indurabo cor Pharaonis*, lectores fere omnes turbant, tum qui scripturæ non credunt, tum qui se credere profitentur: non credentibus enim, id quoque cum aliis multis, non credendi causa esse videtur, quia de Deo indigna Deo dicuntur. Indignum autem Deo est, duritiem efficere in corde cujusquam, & efficere duritiem, ut quis resistat voluntati ejus, qui indurat: & quomodo, inquiunt, absurdum non est, quædam facere Deum, ut quis ejus voluntati non pareat? Videntur enim nolentis morigerum habere mandatis suis Pharaonem hæc esse verba. Iis autem, qui credere putantur, non levis controversia exoritur ex his verbis: *Induravit Dominus cor Pharaonis.* Qui enim credunt Deum non alium esse quam mundi opificem, sentiunt Deum fortuito, cujus vult, misereri, & quem vult, indurare, cum causa nulla sit, cur hujus misereatur, alius ab eo induretur. Alii qui potiorem sententiam sequuntur, alia multa scripturæ sensa sibi abscondita esse dicunt; nec se ideo a recta fide averti: unum vero ex reconditis esse sanam hujus loci interpretationem. Tertii quidam alium esse Deum ab opifice, & justum esse volunt, sed non bonum, stulte id quidem & impie, cum justitiam a bonitate se-

parant,

ἀσεβως ἐνεχθεντες, ἐν τῳ χωριζειν δικαιοσυνην ἀγαθοτητος, και οἰεσθαι ὁτι οἱον τε ἐςι δικαιοσυνην εἰναι ἐν τινι χωρις ἀγαθοτητος και ἀγαθοτητα διχα δικαιοσυνης· ὁμως δε και τουτο λεγοντες ἐναντια τῃ ἰδιᾳ ὑποληψει περι δικαιου προσιενται θεου, σκληρυνειν την καρδιαν Φαραω, και ἀπειθη αὐτην κατασκευαζειν ἑαυτῳ. εἰ γαρ ὁ το κατ᾽ ἀξιαν ἀπονεμων ἑκαςῳ δικαιος, και ἀπο της ἑαυτων αἰτιας κρειττοσιν ἢ χειροσι γεγενημενοις ἀποδιδους, ὧν ἐπιτηδειον ἑκαςον τυγχανειν ἐπιςαται, πως δικαιος, ὁ ἁμαρτιας χειρονος αἰτιος γενομενος τῳ Φαραω; και οὐχ ἁπλως αἰτιος, ἀλλ᾽ ὁσον ἐφ᾽ οἷς ἐκεινοι ἐξεδεξαντο συνεργησας εἰς το γενεσθαι αὐτον ἀδικωτατον. ἐπ᾽ οὐδεν γαρ ἀναφεροντες ἀξιον προαιρεσεως δικαιου θεου την σκληρυνσιν της καρδιας Φαραω, οὐκ οἰδ᾽ ὁπως δικαιον θεον, κἀν καθαπερ διηγεισθε βουλωνται, παραςησαι δυνανται τον σκληρυνοντα την καρδιαν Φαραω· ὁθεν θλιπτεον αὐτους ἐν τοις κατα τον προκειμενον τοπον, ὁπως ἠτοι παραςησωσι πως δικαιος σκληρυνει, ἢ τολμησωσιν εἰπειν, ὁτι ἐπει σκληρυνει, πονηρος ὁ δημιουργος· ἢ μητε εὐπορουντες ἀποδειξεων προς το τον δικαιον σκληρυντικον εἰναι τινος, μητε τολμωντες το ἐπι τοσουτον ἀσεβες προεσθαι περι του κτισαντος ὡς πονηρου, καταφυγωσιν ἐπι ἑτεραν ὁδον, ἐξηγητικην του, ἐσκληρυνε κυριος την καρδιαν Φαραω, ἀποςαντες του ἐκ του νομιζειν τα κατα τας λεξεις νοειν, τας ἰδιας ἀναιρειν περι δικαιου θεου νοησεις. το τελευταιον, κἀν ἀπο-*ρειν ὁ, τι ποτε ὁ λογος ὑποβαλλῃ ὁμολογησωσιν. ταυτα μεν οὖν ἐσπαραχθω ἐξεταζομενα περι θεου ἐν τῳ προκειμενῳ προβληματι. ἐπει δε εἰς τον περι φυσεως τοπον οἱ ὑπολαμβανοντες τινας ἐκ της κατασκευης ἐπ᾽ ἀπωλειᾳ γεγονεναι, και ταυτα φερουσι, λεγοντες δηλουσθαι ὁ διδασκουσι δια του ἐσκληρυνθαι ὑπο κυριου την καρδιαν Φαραω, φερε ταυτα αὐτων πυνθανωμεθα· ὁ ἐπ᾽ ἀπωλειᾳ κτισθεις, οὐκ ἀν ποτε ποιησαι τι των κρειττονων δυναιτο, αὐτης της ἐνυπαρχουσης φυσεως ἀντιπραττουσης αὐτῳ προς τα καλα. τις οὖν χρεια τον Φαραω ἀπωλειας, ὡς φατε, υἱον τυγχανοντα, σκληρυνεσθαι ὑπο του θεου, ἱνα μη ἀπο-

ςειλῃ

parant, & putant fieri posse, ut quis justitiam habeat sine bonitate & bonitatem sine justitia; qui etsi hoc dicunt, opinioni suæ contraria de justo Deo admittunt, nimirum indurare ipsum cor Pharaonis, & illud sibi facere immorigerum. Si enim is est justus, qui pro dignitate unicuique tribuit, & iis, qui ex se meliores vel deteriores evaserint, reddit, quæ unicuique ipsorum novit esse idonea: quomodo justus est, qui gravioris peccati causa Pharaoni fuit? Sed non simpliciter causa, sed in quantum ea quæ illi susceperunt, adjuvit, ut fieret ipse injustissimus: qui enim indurationem cordis Pharaonis ad nullam referunt dignam justo Deo voluntatem, nescio quo pacto justum Deum, etsi, ut exponitis, velint, ostendere possint, qui induret cor Pharaonis. Quare urgendi sunt in iis quæ ad hunc locum faciunt, ut vel explicent, quomodo justus induret, vel dicere audeant, quia indurat, malum esse opifieem: vel cum demonstrare non possint justum aliquem indurare, nec eo procedere audeant, ut opificem malum esse dicant, ad aliam viam confugiant, qua explicent: *Induravit Dominus cor Pharaonis;* & desinant ex eo, quod verba intelligere se putant, proprias de justo Deo sententias tollere. Denique quisquis sit hujus sermonis sensus ignorare se fateantur. Hæc igitur de Deo in proposita quæstione per partes sint inquisita. Quoniam autem ad locum de natura, ii qui aliquos existimant in perditionem & interitum esse factos, hæc etiam adducunt, probari sententiam suam iis verbis: *Induravit Dominus cor Pharaonis;* age & de his istos interrogemus. Qui conditus est in interitum, nihil unquam boni facere potest, cum ipsi ad honesta tendenti natura ipsa repugnet. Quid ergo opus est Pharaonem, filium, ut dicitis, interitus, a Deo indurari, ne populum dimittat? Si enim non foret induratus, dimisisset. De illo igitur hoc modo re-

spon-

ϛυλη τον λαον; εἰ γαρ μη ἐσκληρυνετο, ἀπεϛειλεν ἀν. ἀποκρινεσθωσαν δη περι τουτου λεγοντες, τι ἀν ἐποιησε φαραω εἰ μη ἐσκληρυνθη, εἰ μεν γαρ ἀπελυε μη σκληρυνθεις, οὐχι φυσεως ἀπολλυμενης ἠν· εἰ δε μη ἀπελυε, περισσον το σκληρυνεσθαι αὐτου την καρδιαν, ὁμοιως γαρ οὐκ ἀπελυε και μη σκληρυνθεις. τι δε ἐνεργων ὁ θεος περι το ἡγεμονικον αὐτου ἐσκληρυνεν αὐτον; και πως αὐτον αἰτιαται λεγων, ἀνθ᾽ ὠν ἀπειθεις μοι, ἰδου ἐγω ἀποκτενω τα πρωτοτοκα σου, και γνωσονται γαρ, φησι, παντες οἱ Αἰγυπτιοι ὁτι ἐγω δε εἰμι κυριος· ὡς δια τουτο των νομιζομενων χαλεπων ἐπαγομενων αὐτοις, ἱνα γνωσι τον θεον. ἐν δε τοις Μακκαβαϊκοις τοιουτον τι λεγεται. παρακαλω τους ἐντυγχανοντας τηδε τη βιβλῳ, μη συϛελλεσθαι δια τας συμφορας, νομιζειν δε τα γινομενα μη προς ὀλεθρον, ἀλλα προς παιδειαν του γενους ἡμων εἰναι· καὶ γαρ το μη πολυν χρονον ἐασθαι δυσσεβουντας, ἀλλ᾽ εὐθεως περιπιπτειν ἐπιτιμιοις, μεγαλης εὐεργεσιας ἐϛι σημειον· οὐ γαρ καθαπερ ἐπι τῶν ἀλλων ἐθνων ἀναμενει μακροθυμων ὁ δεσποτης, ὡς εἰς τελος ἀφειμενων αὐτων των ἁμαρτηματων ὑϛερον αὐτους ἐκδικη· οὑτω και ἐφ᾽ ἡμιν ἐκρινε, παιδευων δε μετα συμφορας, οὐκ ἐγκαταλειπει τον ἑαυτου λαον. εἰ γαρ το ἐπιπιπτειν ἐπιτιμιοις δια τα ἁμαρτηματα, μεγαλης εὐεργεσιας ἐϛι σημειον, ἐπιτιμωμενος και ὁ Φαραω μετα το ἐσκληρυνθαι αὐτου την καρδιαν, και κολαζομενος ἁμα τῳ λαῳ αὐτου, ὁρα εἰ μη οὐ ματην ἐπιτετιμηται, μηδε ἐπι τῳ ἰδιῳ κακῳ. οἱονει δε θεου μιμητης γινομενος κατα το ἐπιβαλλον τοις καιροις ὁ Δαυιδ, ἐντελλεται περι του Ιωαβ τῳ Σολομωντι κολασαι αὐτον δια τα ἡμαρτημενα εἰς Αβεννηρ, υἱον Νηρ, και ἀποκτειναι δια τα ἐπταισμενα, εἰτα ἐπιφερει· και καταξεις αὐτου την πολιαν ἐν εἰρηνῃ εἰς ᾁδου. δηλον δε ὁτι, ὡς και ὁ Εβραιος ἡμιν ἀπηγγειλε, το δια του κολασθηναι αὐτον ἐν εἰρηνῃ κοιμηθησεσθαι, οὐκ ἐτι ὀφειλομενης αὐτῳ κολασεως και βασανου, δια το ἐντευθεν ἠδη ἀπειληφεναι αὐτον. μετα την ἐντευθεν ἀπαλλαγην. οὑτω δ᾽ ἡμεις και πασαν ἀπειλην, ἀπο τε των ἱερων γραφων, και ἀπο της ἐνεργειας της κατα

το

ſpondeant: quid feciſſet Pharao, niſi fuiſſet induratus? Si enim dimiſiſſet non induratus, non erat perditæ naturæ; at ſi non dimiſiſſet, nihil neceſſe erat ipſius cor indurari: nec enim dimiſiſſet, etiam non induratus. Quanam autem actione & vi in principalem ejus facultatem ipſum induravit? & quomodo eum accuſat, dicens: *Quia non obtemperas mihi, ecce ego interficiam omnia primogenita tua, & cognoſcent omnes Ægyptii, quia ego ſum Dominnus;* quaſi propterea, quæ putantur ærumnæ iis infligantur, ut Deum cognoſcant. Atque in libris Maccabæorum ſimile quid dicitur: *Adhortor omnes, qui librum hunc legunt, ne animum contrahant propter calamitates; ſed exiſtiment ea quæ eveniunt, non ad exitium, ſed in diſciplinam generis noſtri eſſe: nam diu non relinqui impios, ſed ſtatim in pœnas incidere, magni eſt beneficii argumentum. Non enim ut in aliis gentibus exſpectat ſuſtinens Dominus, ut denique dimiſſis peccatis ipſorum, eos poſtea ulciſcatur, ita & de nobis ſtatuit, qui calamitate populum ſuum erudiens non relinquit.* Si enim in pœnas propter peccata incidere magni eſt beneficii argumentum, Pharao quoque, qui poſt induratum cor ſuum objurgatur & una cum populo ſuo punitur, vide num, juſte, atque ob proprium delictum vituperetur & puniatur. David autem prout tempus poſcebat, Dei factus imitator, de Joab Salomoni mandat, uti eum propter cædem Abner filii Ner & propter delicta interficiat. Deinde ſubjungit: *Et deduces canos ejus in pace ad inferos.* Perſpicuum vero eſt, ut nobis Hebræus renunciavit, eum, quod fuerit caſtigatus, in pace dormiturum, non jam debita illi pœna & tormento, propterea quod id jam ſuſceperit, poſtquam ex hac vita diſceſſerit. Sic etiam nos minas omnes accipimus ex ſacris ſcripturis, & ex vi ac operatione magnitudinis, & ordine opificiorum Dei, qui aſpectabilia & quæ non videntur

condi-

το μεγεθος, και ταξεως των δημιεργηματων παραδεχομεθα θεε τε κτισαντος τα βλεπομενα, και τα μη βλεπομενα, τα προσκαιρα, και τα αἰωνια, ὡς ἑνος ὀντος και τε αὐτε κατα παντα τῳ πατρι τε κυριε και σωτηρος ἡμων ἀγαθῳ, και δικαιῳ, και σοφῳ, και ἐπι τον σκοπον ἐκεινον τας γραφας ἀγωνιζομεθα, τε μεν δεικνυναι παντα ἀγαθε θεε, και σοφε, και δικαιε, ἐδε κατα το τυχον ὑπονοηθεντες ἀν τοις γενεν ἐχεσιν ἀποπιπτειν· κατα δε το ἐφαρμοζειν, ἡ μη, τῃ ἀγαθοτητι αὐτε, και δικαιοσυνῃ, και σοφιᾳ τα λεγομενα, θεε σωτηρος δεομενοι. τοιαυτα τοινυν και περι τε ἐσκληρυνε κυριος ὁ θεος την καρδιαν Φαραω, ὑπονοεμεν. ἰατρος ἐςι ψυχης ὁ λογος τε θεε, ὁδοις θεραπειας χρωμενος ποικιλωταταις και ἁρμοδιαις προς τες κακως ἐχοντας και ἐπικαιριωταταις· των δε της θεραπειας ὁδων, αἱ μεν εἰσιν ἐπι πλειον, αἱ δε ἐπ᾽ ἐλαττον πονες και βασανες ἐμποιεσαι τοις εἰς ἰασιν ἀγομενοις· παλιν τ᾽ αὖ βοηθηματα, ὁτε μεν ἀπεμφαινοντως γινεται, ὁτε δε ἐχ ἑτως ἐχει, και παλιν ταχιον ἡ βραδιον· και μετα το ἐμφορηθηναι της ἁμαρτιας, ἡ μετα το, ὡσπερ εἰπειν, μονον ἁψασθαι αὐτης. μαρτυριων δε των εἰς ἑκαςον πληρης πασα ἡ θεοπνευςος γραφη, σκυθρωποτερων βοηθηματων ἐπι πλειον ἡ ἐλαττον ἀναγεγραμμενων γεγονεναι τῳ λαῳ, και συμβεβηκεναι αὐτῳ ὑπερ ἐπιςροφης και διορθωσεως· ἐν πολεμοις μειζοσιν ἡ ἐλαττοσι, και λιμοις πολυχρονιωτεροις, ἡ ὀλιγοχρονιωτεροις. ἀπεμφαινοντως δε ἐν τῳ· ἐκ ἐπισκεψομαι ἐπι τας θυγατερας ὑμων ὁταν πορνευωσι, και ἐπι τας νυμφας ὑμων ὁταν μοιχευωσι. ταχα γαρ ἐπι πλειον ἀφιεμενας ψυχας των σωματικων και ἡδεων εἰναι νομιζομενων παρ᾽ ἑαυτοις ἐγκαταλειπει· ἑως κορεσθεισαι ἀποςραφωσι των ὧν ὀρεγονται, οἱονει και ἐμεσαι αὐτα βελομεναι, και ἐκ ἀν ἐτι ταχεως τοις αὐτοις, δια το ὡς ἐπι πλειον ἐμπεφορησθαι αὐτας, και ἐπι τοσετον βεβασανισθαι, περιπεσεμεναι. βραδιον δε ἐπι την θεραπειαν ἀγονται αἱ καταφρονησασαι ἀν τε δευτερον τοις αὐτοις περιπεσειν, δια το ταχιον ἀπηλλαχθαι των κακων. οἰδε δε ὁ τεχνιτης θεος τας δια-

θεσεις

condidit; temporaria item & æterna; ut qui unus & idem ſit in omnibus, qui pater Domini & Servatoris noſtri bonus & juſtus & ſapiens; & ad eum ſcopum Scripturas deducere nitimur, ut oſtendamus omnia eſſe boni Dei & juſti & ſapientis, nec in minima quidem re, attentis & prudentibus errare videamur. Ad id autem, ut ejus bonitati, juſtitiæ & ſapientiæ, quæ dicuntur, congruant, Deo ſervatore opus habemus. Hæc igitur de iis verbis: *Induravit Dominus Deus cor Pharaonis*, exiſtimamus. Medicus eſt animæ verbum Dei, remediis variis & admodum tempeſtivis & quæ ægrotis maxime congruunt, utitur: horum alia plus, alia minus laboris & moleſtiæ iis afferunt, qui curantur. Rurſum remedia interdum diſſentanee nec cohærenter, aliquando ſecus fiunt, interdum celerius aut tardius: & poſtquam ægri peccato velut ſaginati fuerint, vel poſtquam illud extremis, ut ita dicam, labris attigerint. Horum omnium teſtimoniis plena eſt divina Scriptura, cum aſperiora duriorave remedia plus minuſve populo adhibita in Scripturis legantur, quæque illi ad converſionem & emendationem contigerunt; in bellis majoribus, vel minoribus; fame diuturniori, vel minus diutina. At diſſentanee, tum puta, cum dicitur: *Non advertam ad filias veſtras, cum ſe proſtituent, & ad conjuges veſtras, cum adulterabuntur.* Fortaſſis enim animas, cum quæ corporea, & quæ jucunda eſſe putantur, multum expetunt, relinquit, donec ſatietate, quæ maxime appetunt, abjecerint, quaſi ea velint evomere, nec ad ea, ſatiatæ nimirum & graviſſimis pœnis exercitæ, ſtatim redituræ ſint. Serius autem curantur, quæ contemſiſſent in eadem iterum recidere, quod malis abſolutæ ſtatim fuiſſent. Novit autem opifex Deus ſingularum affectiones, & ut ei convenit, ſolus ſcienter ac perite medicinam facere poteſt, & quod cuique congruit, & quando, adhibere. Atque ut in quibuſdam

θεσεις ἑκαςων, και ὡς ἐπιβαλλει αὐτῳ, μονος ἐπιςημονως δυναμενος τας θεραπειας προσαγειν, τι χρη, και ποτε ἑκαςῳ ποιειν. ὡσπερ δε ἐπι τινων σωματικων παθηματων, εἰς βαθος τε, ἱν' ὑτως εἰπω, κεχωρηκοτος κακε, ὁ ἰατρος εἰς την ἐπιφανειαν δια τινων φαρμακων ἑλκει και ἐπισπαται την ὑλην, φλεγμονας χαλεπας ἐμποιων και διοιδησεις, και πονες πλειονας ὡν εἰχε τις πριν ἐπι το θεραπευθηναι ὁδευσαι· ὡσπερ ἐθος ποιειν αὐτοις ἐπι λυσσοδηκτων, και ἑτερων τινων τα παραπλησια τετοις πεπονθοτων· ὑτως οἰμαι και τον θεον οἰκονομειν την κρυφιον κακιαν εἰς το βαθος κεχωρηκυιαν της ψυχης. και ὡσπερ λεγει ὁ ἰατρος ἐπι τεδε τινος· ἐγω φλεγμονας ποιησω περι τον τοπον της ἀνεσεως, και διοιδησαι ἀναγκασω ταδε τινα μερη, ὡςε ἀποςημα χαλεπον ἐργασασθαι· λεγοντος δε ταυτα τε ἰατρε, ὁ μεν ἀκεων αὐτε ἐπιςημονικωτερος, ὐκ αἰτιασεται, ἀλλα και ἐπαινεσεται τον ταυτα οἱονει ἀπειλεντα ἐργασασθαι· ὁ δε τις λεξει φασκων ἀλλοτριον της των ἰατρων ἐπαγγελιας ποιειν, το θεον ὑγιαζειν, ἐπι φλεγμονας και ἀποςηματα ἀγοντα· ὑτω δε οἰμαι και τον θεον εἰρηκεναι το· ἐγω σκληρυνω την καρδιαν Φαραω· και τετων γεγραμμενων, ὁ μεν ἀκεων ὡς θειε λογιων, το μεν ἀξιωμα τε λεγοντος τηρων ἀποδεχεται, και ζητων πας εὑρισκει και ἐν τετοις ἀγαθοτητα τε θεε παραςησαι γινομενην· φανερωτερον μεν ἐπι σωτηριᾳ τε λαε, δια πλειονων παραδοξων πιςοποιεμενε· και δευτερον περι των Αἰγυπτιων, ὁσοι ἐμελλον τα γινομενα καταπληττομενοι ἀκολεθειν τοις Εβραιοις· ἐπιμικτος γαρ, φησι, λαος πολυς των Αἰγυπτιων συνεξηλθεν αὐτοις· ἀπορρητοτερον δε και βαθυτερον ταχα, και ἐπι τῳ ὀφελος γενεσθαι αὐτῳ τῳ Φαραω, ὐκ ἐτι ἀποκρυπτοντι τον ἰον, ὐδε την ἑξιν συνεχοντι, ἀλλ' ἑλκοντι και εἰς τεμφανες ἀγοντι αὐτον, και ταχα δια τε πραττειν ἐκλυοντι, ἱνα παντα τα της ἐνυπαρχεσης κακιας ἐκβρασματα ἐπιτελεσας, ἀτονον ὑςερον ἐχῃ το των κακων οἰςικον δενδρον, και ταχα ξηραινομενον ἐπι τελει, ὁτε καταποντεται, ὐχ ὡς οἰηθειη ἀν τις ἐπι τῳ παντελως ἀπολεσθαι,

corporis morbis, si malum ad intima, ut ita dicam, penetraverit, medicamentis quibusdam ad extimam superficiem materiam attrahit medicus, molestissimas inflammationes, tumores, & dolores plures iis, quos antequam curaretur sustinebat, afferens; ut fieri consuevit in iis, qui a rabido cane morsi sunt, & aliis quibusdam, qui ejusmodi malis afficiuntur: sic Deum arbitror occultam malitiam, quæ ad intimam animam penetravit, tractare. Et quemadmodum de hujusmodi ægroto medicus dicit: Ego inflammationes faciam in loco vulneris, & has aut illas partes faciam ut intumescant, ut graviorem abscessum faciant. Hæc dicentem medicum si quis peritus audiat, non vituperabit, imo vero laudabit, qui hæc se facturum minitetur: sed alius medicinæ ignarus, dicet alienum facere a professione medicorum, qui cum sanare debeat, ad inflammationes & abscessus rem deducat. Sic etiam existimo Deum dixisse: *Ego indurabo cor Pharaonis.* Hæc, qui ut Dei oracula accipit, dicentis authoritatem reveritus approbat: & omnis qui quærit, invenit, quomodo in his etiam Deo bonitatem ostendat, apertius quidem ad salutem populi, qui multis miraculis ad fidem adducitur; secundo in Ægyptiis, quicumque miraculis stupefacti Hebræos secuturi erant: *Promiscuus*, inquit, *populus multus Ægyptiorum una cum iis egressus est;* arcanius vero & altius fortasse & ad Pharaonis ipsius utilitatem, qui jam venenum non occultaret, neque cupiditatem cohiberet, sed protraheret, & in apertum proferret, & fortasse agendo dissolveret, ut inhærentis malitiæ ebullitione ac ejectione facta, imbecillam postea haberet, quæ male fert, arborem, & fortasse demum exsiccatam, cum mergitur Pharao: neque ideo, ut quispiam existimarit, ut penitus interiret, sed ut ejectis peccatis allevaretur, & forte in pace ex tanto bello animi ad inferos descenderet. Sed forsitan ægre pa-

θαι, ἀλλ᾽ ἐπι τῳ ἀποβαλοντα τα ἁμαρτήματα κυφιθηναι, και ταχα ἐν εἰρηνη ἀπο τοσυτυ πολεμυ της ψυχης εἰς ᾅδυ καταβηναι. ἀλλ᾽ εἰκος δυσπαθως ἕξειν τυς ἐντευξομενυς, βιαιον ὑπολαμβανοντας εἶναι το λεγομενον, ὡς ἄρα συμφερον γεγονεναι τῳ Φαραω το ἐσκληρυνθαι αὐτυ την καρδιαν, και ὑπερ αὐτυ παντα τα ἀναγεγραμμενα γεγονεναι, μεχρι και της καταποντωσεως. ὅρα δε εἰ δυναμεθα ἐντευθεν το δυσπειθες περιελοντες πειθω ἐνεργασασθαι τυ περι των εἰρημενων. πολλαι αἱ μαςιγες, φησιν ὁ Δαυιδ, τυ ἁμαρτωλυ· ὁ δε υἱος αὐτυ διδασκει, ὅτι μαςιγοι ὁ θεος παντα υἱον ὃν παραδεχεται. ἐτι δε αὐτος ὁ Δαυιδ ἀπαγγελιαν προφητευων την περι Χριςυ, και των εἰς αὐτον πιςευοντων, φησιν· ἐαν ἐγκαταλειπωσιν οἱ υἱοι αὐτυ τον νομον μυ, και τοις κριμασι μυ μη πορευθωσιν· ἐαν τα δικαιωματα μυ βεβηλωσωσι, και τας ἐντολας δε μυ μη φυλαξωσιν, ἐπισκεψομαι ἐν ῥαβδῳ τας ἀνομιας αὐτων, και ἐν μαςιξι τας ἀδικιας αὐτων· το δε ἐλεος μυ ὐ μη διασκεδασω ἀπ᾽ αὐτων. ὐκυν χαρις θευ ἐςι το ἀνομον ἐπισκεφθηναι ῥαβδῳ, και τον ἁμαρτωλον μαςιξι. και ὅσον γε ὐ μαςιγυται ὁ ἁμαρτανων, παιδευσει και διορθωσει ὐδεπω ὑπαγεται. διο και ἀπειλει ὁ θεος, ἐαν μεγαλα γενηται τα ἁμαρτηματα των την Ιυδαιαν οἰκυντων, μηκετι ἐπισκεψασθαι ἐπι τας θυγατερας αὐτων ὅταν πορνευωσι, και ἐπι τας νυμφας αὐτων ὅταν μοιχευωσι. και ἀλλαχυ φησιν· ἀνθ᾽ ὧν ἐκαθαρισα σε και ὐκ ἐκαθαρισθης, ὐ θυμωθησομαι ἐπι σοι ἐτι, ὐδε ζηλωσω ἐπι σοι ἐτι. ὐκυν οἷς ὐ θυμυται ἁμαρτανυσιν, ἵν᾽ ὑτως εἴπω, χολυμενος ὐ θυμυται. παρατηρητεον δε και ἐπι ταις προφητικαις ἀπειλαις ἐπι τοις πολλοις, ὅτι ἐπιλεγεται το· γνωσονται ὅτι ἐγω εἰμι κυριος. και ἀπειλει ὐ μονον Ισραηλιταις, ἀλλα και Αἰγυπτιοις, και Ασσυριοις, και ἑτεροις ἐχθροις τυ λαυ. τυτο δε το ἐπι τελει πολλων νομιζομενων ἀπειλων και ἐν τῃ Εξοδῳ ἀναγεγραπται. ἆρα γαρ ὁ σκληρυνων σκληρον σκληρυνει; σαφες δ᾽ ὅτι σκληρον ὐ σκληρυνεται, ἀλλ᾽ ἀπο ἁπαλοτητος ἡ σκληροτης εἰς σκληροτητα μεταβαλλει· ἁπαλοτης δε καρδιας κατα την

γρα-

tientur lectores, violentum & alienum esse arbitrati, quod dicebamus, utile fuisse Pharaoni cor ipsius indurari, & pro eo fecisse, quæcumque scripta sunt usque ad submersionem. Sed vide num inde, remota omni dubitatione, quæ dicta sunt probare possimus. *Multa*, inquit David, *flagella peccatoris*: & filius ejus docet, Deum, quemcumque diligit & approbat filium, flagellis objurgare. Ipse præterea David promissionem de Christo & credentibus in eum vaticinans, ait: *Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint; si justificationes meas violaverint, & mandata mea non custodierint, animadvertam in virga iniquitates ipsorum, & in flagellis scelera eorum: at misericordiam meam non dissipabo ab eis.* Dei ergo gratia est, cum in iniquum animadvertitur virga, & in peccatorem flagellis Et quatenus non flagellatur, qui peccat, correctioni & emendationi nondum subjicitur. Quare minatur Deus si magna fiant peccata Judæorum, *non amplius animadversurum in filias eorum, cum se prostituerint, & in sponsas ipsorum, cum fuerint adulteratæ.* Et alibi ait: *Quia expurgavi te, & non es purgatus non irascar tibi amplius, neque æmulabor propter te amplius.* Ergo quibus non irascitur peccantibus, ut ita dicam, bile incensus non irascitur. Observandum præterea minas, quæ per Prophetas jaciuntur, his fere verbis concludi: *Cognoscent, quia ego Dominus*: & minatur non Israelitis modo, sed etiam Ægyptiis, & Assyriis, & aliis inimicis populi sui. Id vero quod in fine omnium ejusmodi comminationum additur, in Exodo quoque scriptum est. Nunquid ergo qui indurat, durum indurat? apertum autem est durum non indurari, sed præ mollitudine, duritiem in duritiem commutari. Mollitudo vero cordis Scripturæ sententia laudabilis, ut plerisque in locis a nobis est observatum. Dicant

γραφην ἐπαινετη, ὡς πολλαχȣ τετηρηκαμεν. λεγεσθωσαν τοιγαρȣν εἰ χρηςος ὁ Φαραω τυγχανων, γεγενηται πονηρος, ἀλλα και ἠτοι αἰτιωμενος ὁ θεος τῳ Φαραω, ματην αἰτιαται, ἢ ȣ ματην· εἰ μεν ȣν ματην, πως ἐτι σοφος και δικαιος; εἰ δε μη ματην, αἰτιος ἐτυγχανε των ἁμαρτηματων των κατα την ἀπειθειαν τῳ Φαραω· και εἰ αἰτιος, ȣ φυσεως ἠν ἀπολλυμενης ἐκεινος. πιςευτεον μεντοιγε και τȣτο, διά το καταχρωμενον τον ἀποςολον τοις ἐντευθεν ῥητοις λεγειν· ἀρ' ȣν ὁν θελει, ἐλεει, ὁν δε θελει, σκληρυνει. ἐρεις ȣν μοι, τι ἐτι μεμφεται; τῳ γαρ βȣληματι αὐτȣ τις ἀνθεςηκε; τις ὁ σκληρυνων και ἐλεων; ȣ γαρ δη ἑτερȣ το σκληρυνειν, και ἑτερȣ το ἐλεειν κατα την ἀποςολικην φωνην, ἀλλα τȣ αὐτȣ. ἠτοι ȣν οἱ ἐν θεῳ ἐλεȣμενοι τȣ σκληρυνοντος εἰσι την καρδιαν Φαραω, και ματην ἀναπλασσεται αὐτοις ἑτερος θεος, ἢ ἀγαθος. κατ' αὐτȣς θεος, ȣκ ἐλεημων μονον, ἀλλα και σκληρυνων, και ȣκ ἐτ' ἀν εἰη, ὡς ὑπολαμβανȣσιν, ἀγαθος. παντα δε ταυτα ἐπιτηδες ἐπι πλειον ἐξητασαμεν προς τȣς ἀβασανιςως ἑαυτοις χαριζομενȣς το νενοηκεναι, και ἐπιβαινοντας τῃ ἁπλοτητι των ἡμετερων, ἐνιςαμενοι και δεικνυντες, ὁτι ȣτε εἰς ἁ ὑπολαμβανȣσι περι θεȣ, ȣτε εἰς ἁ δογματιζȣσι περι φυσεως, συμβαλλεται αὐτοις, ὡς οἰονται, ὁ λογος ὁ κατα το ἐνεςηκος ἐξεταζομενος. ἡμεις δε πολλαχοθεν πειθομενοι, και πονον και κολασιν τα προσαγομενα ἀπο τȣ θεȣ νομιζομεν γινεσθαι ȣδε ποτε κατα των πασχοντων, ἀλλ' ἀει ὑπερ αὐτων. και τα χαλεπωτατα γȣν θεῳ νομιζομενα προσαπτεσθαι των ὀνοματων, θυμος και ὀργη, ἐλεγχειν και παιδευειν λεγεται ἐν τῳ· κυριε μη τῳ θυμῳ σȣ ἐλεγξῃς με, μηδε ὀργῃ σȣ παιδευσῃς με, τȣ ταυτα εὐχομενȣ, δεομενȣ μη δεηθηναι ἐλεγχȣ τȣ δια θυμȣ θεȣ, και παιδευσεως της δια της ὀργης αὐτȣ, ὡς τινων ἐλεγχθησομενων τῳ θυμῳ τȣ θεȣ, και παιδευθησομενων τῃ ὀργῃ αὐτȣ. ἱνα δε μαλλον προσιεμεθα τα λεγομενα, και ἀπο της καινης διαθηκης παραπλησιοις ῥητοις χρηςεον, τȣ μεν σωτηρος λεγοντος·

itaque an Pharao de bono factus ſit malus; ſed & an Deus, cum Pharaonem reprehendit, injuria necne reprehendat: ſi temere; quomodo ſapiens, & juſtus eſt? ſi non temere; cauſa fuit peccatorum, quæ a Pharaonis duro & immorigero animo profecta ſunt: at ſi cauſa eſt, non erat ille perditæ naturæ. Eſt hoc quoque credendum, quod hinc petitis verbis uſus Apoſtolus dicit: *Ergo quem vult miſeratur, & quem vult indurat. Dices ergo mihi: Cur etiam ſuccenſet? voluntati enim ejus quis reſtitit?* quis eſt, qui indurat & qui miſeratur? non enim alterius eſt miſerari, alterius indurare, juxta vocem Apoſtoli; ſed unius & ejuſdem. Ergo qui miſericordiam in Deo conſequuntur, ejus ſunt, qui cor Pharaonis indurat; & fruſtra ipſis alius Deus fingitur, quam bonus. Ipſorum etiam ſententia, Deus, non ſolum miſericors, ſed etiam indurans, nec amplius fuerit, ut exiſtimant, bonus. Hæc autem adverſus eos, qui citra curam & diſquiſitionem, tantarum rerum ſibi intelligentiam arrogant, & noſtrorum ſimplicitati inſultant, data opera pluribus ſumus perſecuti, niſu omni urgentes, ac oſtendere conantes, neque ad ea quæ de Deo exiſtimant, neque ad ea quæ de natura tradunt, ſibi quidquam, ut putant, hunc quem habemus, conferre ſermonem. Nos autem, quos multiplex ratio in hanc ſententiam induxit, exiſtimamus & dolorem & moleſtiam & laborem & caſtigationem, quæ a Deo inferuntur, nunquam contra eos eſſe; ſed iis ſemper conducere, qui patiuntur. Duriora igitur, quæ Deo tribui putantur nomina, furor & ira, arguere & erudire dicuntur, ut hic: *Domine, ne in furore tuo argueris me, neque ira tua erudieris me*: cum is, qui hæc precatur, oret ne opus habeat reprehenſione a furore Deo, & eruditione per iram ipſius, quaſi futurum ſit, ut aliqui furore Dei arguan-

πυρ ἠλθον βαλειν ἐπι την γην, και ειθε δε ἐκαη. ἐκ ἀν γαρ μη σωτηριε ὀντος τε πυρος; ὁ ἠλθε βαλειν ἐπι την γην, και ἀνθρωποις σωτηριε, ἐλεγε ταυτα ὁ τε ἀγαθε θεε υἱος. ἀλλα και ὁ Πετρος ἀνελων τω λογω τον Ανανιαν και την Σαπφειραν, ἁμαρτησαντας ἐν τω ψευδεσθαι ἐκ ἀνθρωποις, ἀλλα τω κυριω, ἐ μονον πεφροντικε της οἰκοδομης των ἐκ τε ὁραν το γεγενημενον εὐλαβεςερων ἐσομενων εἰς την εἰς Χριςον πιςιν, ἀλλα και των ἀποθνησκοντων· βελομενος αὐτες κ:καθαρμενες τω αἰφνιδιω θανατω και παρα προσδοκιαν ἀπαλλαξαι τε σωματος, ἐχοντας τι και δικαιωσεως, ἐπει κἀν το ἡμισυ των ὑπαρχοντων δεδωκασιν εἰς την χρειαν των δεομενων. και Παυλος δε τον συν τω ἀνθυπατω Σεργιω Παυλω τω λογω τυφλων δια των πονων ἐπιςρεφει αὐτον εἰς θεοσεβειαν, λεγων αὐτω· ὦ πληρης παντος δολε και πασης ῥαδιεργιας, υἱε διαβολε, ἐχθρε πασης δικαιοσυνης, ἐ παυση διαςρεφων τας ὁδες κυριε τας εὐθειας; και νυν ἐση τυφλος μη βλεπων τον ἡλιον ἀχρι καιρε. ποϊε καιρε; ἡ τε ὁτε ἐπιπληχθεις και βασανισθεις δια τα ἁμαρτηματα, ἐμελλε μετανοων ἀξιος γινεσθαι ἀμφοτερως τον ἡλιον ἰδειν κατα ψυχην και κατα σωμα, ἱνα ἐξαγγελληται ἡ θεια δυναμις ἐπι τη ἀποκαταςασει των ὀψεων αὐτε· και κατα ψυχην ὁτε ἐμελλε πιςευων ὀνασθαι της θεοσεβειας; ἀλλα και Δημας, και Ερμογενης, ἐς παρεδωκε τω Σατανα, ἱνα παιδευθωσι μη βλασφημειν, παραπλησιον τι πεπονθασι τοις προειρημενοις. και ὁ ἐν Κορινθω την γυναικα τε πατρος ἐσχηκως, και αὐτος παραδιδοται τω Σατανα εἰς ὀλεθρον της σαρκος, ἱνα το πνευμα σωθη ἐν τη ἡμερα τε κυριε. ἐ θαυμαςον ἐν εἰ και τα περι τον Φαραω τον σκληρυνομενον, και ἐπι τελει τοιαυταις κολασεσι περιβαλλομενον ἀπο ἀγαθοτητος οἰκονομειται θεε. ταυτα δε ἡμιν ἐπι τε παροντος, ὡς ὑπεπεσεν, εἰρησθω περι τε, ἐσκληρυνε κυριος την καρδιαν Φαραω. ἐαν δε τις το προς τον θεον εὐσεβες

σεβες

tur & ira ipsius erudiantur. Atque ut his dictis magis ac magis assentiamur, e novo quoque Testamento similia testimonia petenda sunt, dicente Servatore: *Ignem veni mittere in terram: atque utinam jam arsisset:* nisi enim salutaris esset ignis, quem venit mittere in terram, & hominibus salutaris, nunquam ea dixisset boni Dei filius. Sed & Petrus, qui verbo Ananiam & Sapphiram, quod peccassent Deo mentiti, non hominibus, interfecit; non id modo curavit ut ædificarentur, qui in Christi fidem eo viso religiosiores & magis pii erant futuri; sed & morientes; volens eos per repentinam mortem expiatos, nec opinantes corpore liberare, qui & aliquid unde justificarentur habebant: quia vel dimidium bonorum suorum in usum egentium dederant. Et Paulus eum, qui cum proconsule Sergio Paulo erat, dicto obcœcans, per dolores & molestiam ipsum ad pietatem convertit, dicens ipsi: *O plene omni dolo & fallacia, fili Diaboli, hostis omnis justitiæ, non desines pervertens vias Domini rectas? & nunc eris cæcus non videns solem usque ad tempus.* Quodnam tempus? An cum propter peccata correctus, motus pœnitentia dignus erat futurus, qui solem videret animo & corpore, ut enuntiaretur divina virtus in restitutione visus ipsius; & animo, quia fide suscepta, Dei cultum erat adepturus? Sed & Demas & Hermogenes, quos tradidit Satanæ, ut discerent non maledidicere, simile quid illis passi sunt: & qui Corinthi patris uxorem habuerat, traditur ipse Satanæ in perniciem carnis, ut spiritus servaretur in die Domini. Non est igitur mirum si omnia in Pharaone indurato, & tot denique pœnis circumsesso divina benignitate administrantur. Hæc autem in præsens, ut ciderunt, de eo dicta sint, *Induravit Dominus cor Pharaonis.* Porro si quis servata in Deum pietate, his

σεβες τηρων, κρειττονα, και μηδαμως ἀσεβειας ἐπαπτομενα εὑρισκῃ, μετα μαρτυριων των ἀπο των θειων γραφων, ἐκεινοις μαλλον χρηστεον.

Και ἐν ἀλλοις περι τȣ αὐτȣ.

Ετι δε ἐφιστημι ἐν τοις κατα τοπον, μηποτε ὁσπερ οἱ ἰατροι των λυσσοδηκτων τον ἰον ἐπισπωμενοι ἐπι την ἐπιφανειαν, ἱνα μη ἐνδον νεμομενος διαφθειρῃ τον ἀνθρωπον, χαλεπωτερας ἐμποιȣσι διαθεσεις, και φλεγμονας· ȣτως ὁ θεος την ἐγκρυπτομενην και ἐμφωλευȣσαν τοις βαθεσι της ψυχης κακιαν, δια της αὐτȣ ἰατρικης ἐπισπαται εἰς τα ἐξω, ὡστε φανεραν αὐτην και ἐναργεστεραν γενεσθαι, ἱνα μετα τȣτο την ἑξης ἐπαγῃ θεραπειαν. τοιαυτα δε ἡγȣμαι και τα ἐν τῳ Δευτερονομιῳ ῥητα, τȣτον ἐχοντα τον τροπον· και μνησθησῃ πασαν την ὁδον ἡν διηγαγε σε κυριος ὁ θεος σȣ τȣτο τεσσαρακοστον ἐτος ἐν τῃ ἐρημῳ, ὁπως κακωσῃ σε, και πειρασῃ σε, και διαγνωσθῃ τα ἐν τῃ καρδιᾳ σȣ, εἰ φυλαξῃ τας ἐντολας αὐτȣ, ἡ ȣ. και ἐκακωσε σε και ἐλιμαγχονισε σε· και ἐψωμισε σε το μαννα, ὁ ȣκ ᾐδεις συ, και ȣκ ᾐδεισαν οἱ πατερες σȣ· ἱνα ἀναγγειλῃ σοι, ὁτι ȣκ ἐπ᾽ ἀρτῳ μονῳ ζησεται ἀνθρωπος, ἀλλ᾽ ἐπι παντι ῥηματι ἐκπορευομενῳ δια στοματος θεȣ ζησεται ἀνθρωπος· τηρει δε ἐν τȣτοις ὁτι κακοι ὁ θεος και πειραζει, ἱνα διαγνωσθῃ τα ἐν τῃ ἑκαστȣ καρδιᾳ, ὡς ὀντα μεν, ἐναποκειμενα δε τῳ βαθει, και εἰς φανερον δια των κακωσεων ἐρχομενα. τοιȣτον ἐστι και το ἐν τῳ Ιωβ ὑπο τȣ κυριȣ δια λαιλαπος και νεφων ἀπαγγελλομενον προς τον Ιωβ, ȣτως· οἰει με ἀλλως σοι κεχρηματικεναι, ἡ ἱνα ἀναφανῃς δικαιος· ȣτε γαρ εἰπε, γενῃ δικαιος, ἀλλ᾽, ἱνα ἀναφανῃς, τοιȣτος ὡν και προ των πειρασμων, ἀναφανῃς δε ἐν τοις συμβεβηκοσιν.

meliora, & ab impietate remotissima, cum divinæ scripturæ testimoniis, invenerit, ea nostris præferenda sunt.

Et Alibi.

Ad illum præterea locum hæc meditor; num quemadmodum medici, eorum qui a rabido cane morsi sunt, virus in apertum extrahentes, ne intus depascens hominem perimat, graviorem faciunt sensum doloris & inflammationes: ita Deus abditam & inclusam imis veluti animi medullis pravitatem medicina sua foras extrahit, ut aperta & evidens fiat, ut congruentem deinde curationem adhibeat. Quo pertinere arbitror hæc in Deuteronomio scripta: *Et recordaberis universam viam, per quam deduxit te Dominus Deus tuus, annum jam quadragesimum in solitudine, ut affligeret te & tentaret, & cognoscerentur, quæ in corde tuo sunt; an servas mandata ejus, necne: & afflixit te & inedia fatigavit, & pavit te manna, quod tu non noveras, neque noverant patres tui; ut enunciaretur tibi, quod non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo, quod procedit per os Dei, vivet homo.* Observa in his Deum affligere & tentare, ut dignoscantur quæ in cujusque corde sunt, ut quæ sint quidem, sed in profundo recondita, quæ per angores & molestias in apertum prorumpunt. Ejusmodi est, quod in libro Job ei a Domino per turbinem & nubes declaratur: *Arbitraris me aliam ob causam tecum esse collocutum, nisi ut justus appareres*; neq; enim dixit, ut fieres justus, sed ut appareres, cum talis etiam ante tentationes fuisses, appareres autem in iis, quæ accidissent.

Και παλιν ἐν ἀλλῳ τομῳ ἐν ταις αὐταις εἰς την Εξοδον σημειωσεσιν.

Ελεγε δε τις των καθ' ἡμας, ἀπο της συνηθειας το ζητȣμενον παραμυθȣμενος, ὁτι πολλακις οἱ χρηςοι κυριοι μακροθυμȣντες ἐπι τȣς ἁμαρτανοντας των οἰκετων, λεγειν εἰωθασι το, ἐγω σε ἀπωλεσα, και, ἐγω σε πονηρον ἐποιησα, μετα τȣ ἠθȣς ἐμφαινοντες ὁτι ἡ χρηςοτης αὐτων και μακροθυμια προφασις δοκει γεγονεναι της ἐπι πλειον πονηριας. ὡσπερ ἐν τȣτων λεγομενων δυναται τις λεγειν συκοφαντων, ὁτι ὡμολογησεν ὁ δεσποτης πονηρον πεποιηκεναι τον οἰκετην· ȣτω τα ὑπο της ἀγαθοτητος τȣ θεȣ προφασις γενομενα της σκληροτητος τȣ Φαραω, ἐσκληρυκεναι ἀναγεγραπται την καρδιαν Φαραω. παραμυθησεται δε ȣτος ἐξ ἀποςολικων ῥητων, ὁ νενοηκεν εἰπειν· ἡ τȣ πλȣτȣ της χρηςοτητος αὐτȣ και της ἀνοχης και της μακροθυμιας καταφρονεις, ἀγνοων ὁτι το χρηςον τȣ θεȣ εἰς μετανοιαν σε ἀγει; δια δε την σκληροτητα σȣ, και ἀμετανοητον καρδιαν θησαυριζεις σεαυτῳ ὀργην ἐν ἡμερᾳ ὀργης, και ἀποκαλυψεως, και δικαιοσυνης τȣ θεȣ, ὁς ἀποδωσει ἑκαςῳ κατα ἐργα αὐτȣ. ὁ αὐτος γȣν ἀποςολος ἐν τῃ προς Ρωμαιȣς ἐπιςολῃ φησιν· εἰ δε θελων ὁ θεος ἐνδειξασθαι την ὀργην, και γνωρισαι το δυνατον αὐτȣ, ἠνεγκεν ἐν πολλῃ μακροθυμιᾳ σκευη ὀργης κατηρτισμενα εἰς ἀπωλειαν· ὡς της μακροθυμιας αὐτȣ ἐννοχυιας τα σκευη της ὀργης, και οἱονει γεγεννηκυιας. εἰ γαρ παρα το μακροθυμειν αὐτον ȣ̓ κολαζοντα τȣς ἁμαρτανοντας, ἀλλ' ἐλεȣντα, ἐπλεονασε τῃ χυσει, αὐτος πως ἠνεγκε τῃ ἑαυτȣ μακροθυμιᾳ τα σκευη της ὀργης, και ἱν' ȣτως εἰπω, αὐτος τα παντα πεποιηκε σκευη ὀργης, και κατα τȣτο, αὐτος ἐσκληρυνε την καρδιαν αὐτων. ὁτε γαρ σημειων τοσȣτων και τερατων γενομενων ȣ̓ πειθεται ὁ φαραω, ἀλλα μετα τηλικαυτα ἀνθιςαται, πως ȣ̓ σκληροτερος και ἀπιςοτερος ἐλεγχεται; της σκληροτητος και ἀπιςιας δοκȣσης ἐκ των τεραςιων δυναμενης γεγονεναι. ὁμοιον δε και το ἐν τῳ εὐαγγε-

Rursus in alio tomo, in iisdem ad Exodum Commentariis.

Dicebat aliquis e nostris coætaneis, per ea quæ in usu sunt, id, quod jam quæritur, molliens, sæpe bonos dominos patientes in delictis servorum dicere solere: *Ego te perdidi, Ego te improbum feci:* hoc pacto cum affectu quodam ostendentes bonitatem & patientiam suam causam videri attulisse, cur eorum cresceret improbitas. Quomodo igitur, cum hæc dicuntur, cavillari quis potest, fassum esse dominum, se servum improbum fecisse: sic quæ a benignitate Dei profecta sunt, quasi causa fuerint indurationis Pharaoni, cor Pharaonis indurasse dicuntur. Apostoli autem verbis, hic ea quæ cogitavit, leniet: *An divitias bonitatis ipsius & sustentationis & patientiæ contemnis, ignorans benignitatem Dei te ad pœnitentiam deducere? sed propter duritiem & cor pœnitere nescium, coacervas tibi iram in die iræ, & declarationis, & justitiæ Dei, qui reddet unicuique pro operibus ejus.* Ipse idem Apostolus in epistola ad Romanos ait: *Si autem Deus volens ostendere iram, & potentiam suam notam facere, tulit multa patientia vasa iræ parata in interitum*: quasi patientia ipsius tulerit vasa iræ & veluti procreaverit. Si enim, quod lenis & patiens fuerit, non puniens peccantes, sed miseratus, vasa illa abundarunt: ipse quodammodo patientia sua vasa iræ tulit, &, ut ita dicam, ipse omnino fecit vasa iræ atque adeo ipse induravit cor eorum. Cum enim tot signis & prodigiis factis non obtemperat Pharao, sed post tot & tanta monstra repugnat, quomodo non durior & infidelior arguitur? cum durities & incredulitas ex prodigiis oriri potuisse videatur. Simile est id in Eavngelio: *Ego ad judicium in hunc mundum veni*: non enim Servatori propositum fuit

venire

ευαγγελιω· εις κριμα εγω εις τον κοσμον τετον ηλθον· ε γαρ προεθετο ο σωτηρ εις κριμα ελθειν, αλλ' ηκολεθησε τω εληλυθεναι αυτον, το εις κριμα αυτον εληλυθεναι των μετα τα τερασια ε πεπιςευκοτων αυτω· αλλα και εις πτωσιν εληλυθε.

Και μεθ' ετερα ετως.

Τα τερασια γινομενα, τοις μεν δεχομενοις και πιςευεσιν, ως παρα τοις επιμικτοις Αιγυπτιοις τοις συνεληλυθοσι τω λαω, ελεος ην· τοις δ' απειθεσι σκληροτητα ταις καρδιαις αυτων επιφερει· και εκ τε ευαγγελιε δε ετι παρα τα ειρημενα εςι τα ομοια παραθεσθαι περι τε και τον σωτηρα κακων αιτιον δοκειν γεγονεναι τισιν· εαι σοι χωρα Ζιν, εαι σοι Βηθσαϊδα, οτι ει εν Τυρω και Σιδωνι εγενετο τα σημεια τα γενομενα εν υμιν, παλαι αν εν σακκω και σποδω καθημενοι μετενοησαν. πλην λεγω υμιν, Τυρω και Σιδωνι ανεκτοτερον εςαι η υμιν, και τα εξης. προγνωςης γαρ ο σωτηρ ων της απιςιας των εν χωρα Ζιν, και των εν Βηθσαϊδα, και των εν Καπερναεμ, και οτι ανεκτοτερον γινεται γη Σοδομων εν ημερα κρισεως, η εκεινοις, δια τι τα τερασια επετελει εν χωρα Ζιν, και εν Βεθσαϊδα, ορων οτι δια ταυτα ανεκτοτερον γινεται εν ημερα κρισεως Τυριοις, και Σιδωνιοις, η τετοις;

Και μεθ' ετερα.

Συ δε ερεις τω φαραω, ταδε λεγει κυριος· υιος πρωτοτοκος με Ισραηλ. ειπα δε σοι, εξαποςειλον τον λαον με, ινα μοι λατρευσωσιν. ει δε μη βελει εξαποςειλαι αυτον, ορα γεν, εγω αποκτενω τον υιον σε τον πρωτοτοκον. λεκτεον εν τοις φασκεσι δικαιε ταυτα ειναι θεε, και υπολαμβανεσι κατα το προχειρον της λεξεως εσκληρυνθαι την καρδιαν Φαραω βασιλεως, ινα μη εξαποςειλη τον λαον αυτε, πως δικαιος ο σκληρυνας τε την καρ-

διαν,

venire ad judicium, ſed ex eo quod venerit, conſecutum eſt, ut ipſe ad judicium venerit eorum, qui poſt miracula ipſi non crediderint; ſed & in ruinam eorum venit.

Et poſt alia, in hunc modum.

Prodigia facta, ſuſcipientibus quidem & credentibus, ut promiſcuis illis Ægyptiis, qui cum populo egreſſi ſunt, miſericordia fuere: non credentibus autem duritiem cordis inferunt. Tum præterea ex Evangelio quædam his ſimilia proferri poſſunt, quæ malorum auctorem aliquibus Servatorem loqui videntur: *Væ tibi regio Zin, væ tibi Bethſaida, quia ſi Tyri & Sidone facta fuiſſent ſigna quæ apud vos facta ſunt, jam olim in ſacco & cinere ſedentes pœnitentiam egiſſent. Cæterum dico vobis, tolerabilius erit Tyro & Sidoni quam vobis*, & cætera. Deus enim qui duritiem & increduilitatem incolarum regionis Zin, & Bethſaida, & Capharnaum prænoverat, & ſciebat tolerabilius fore genti Sodomorum in die judicii, quam illis, cur miracula patrabat in regione Zin & Bethſaida, videns propter hæc tolerabilius ſore in die judicii Tyriis & Sidoniis, quam his?

Et poſt alia.

Tu autem dices Pharaoni, hæc dicit Dominus: filius primogenitus meus Iſrael. Dixi vero tibi, dimitte populum meum, ut me colant, ſi autem non vis dimittere ipſum, videſis, ego interficiam filium tuum primogenitum. Dicendum igitur eſt iis, qui juſti Dei hæc eſſe opinantur, & ex nuda dictione induratum eſſe cor Pharaonis regis putant, ne dimitteret populum ipſius, quomodo juſtus, eſt qui induravit cor,

&

διαν, και ἀπειλων εἰ μη ἀπολυσει, ἀποκτειναι τον πρωτοτοκον αὐτȣ υἱον; θλιβομενοι γαρ πονηρον αὐτον ὁμολογησȣσιν. εἶτα παλιν ἀπο ἑτερων ἀνατραπησονται, και ἀναχθησονται εἰς το μη τῃ προχειρῳ λεξει δȣλευειν, ȣ̓ δυναμενῃ κατ' αὐτȣς σωσαι το δικαιον τȣ δημιȣργȣ. ἁπαξ δε ἐαν νυν ἀναγκασθωσι βεβιασμενως ταυτα ἐξεταζειν, ἀναβησονται ἐπι το μηκετι κατηγορειν τȣ δημιȣργȣ, ἀλλα φασκειν αὐτον ἀγαθον εἶναι. πυϛεον ȣ̓ν των οἰομενων νενοηκεναι το· ἐσκληρυνε κυριος ὁ θεος την καρδιαν Φαραω, ποτερον ἀληθως πιϛευȣσι λεγεσθαι ταυτα ὑπο τȣ θεȣ, δια Μωσεως ἐνθȣσιωντος, ἢ ψευδως· εἰ μεν γαρ ψευδως, ȣ̓τε δικαιος ἐτι κατ' αὐτȣς ὁ θεος, ȣ̓τε ἀληθης, και ὁσον ἐπι τȣτοις ȣ̓δε θεος· εἰ δ' ἀληθως, κατανοειτωσαν εἰ μη ὡς αὐτεξȣσιον αἰτιαται λεγων· εἰ δε μη βȣλει ἐξαποϛειλαι αὐτον. και ἀλλαχȣ: ἑως τινος ȣ̓ βȣλει ἐντραπηναι με; το γαρ, ἑως τινος ȣ̓ βȣλει ἐντραπηναι με; δυσωπητικως λεγεται προς τον Φαραω ȣ̓κ ἐντρεπομενον, ȣ̓ παρα το μη δυνασθαι, ἀλλα παρα το μη βȣλεσθαι. και το λεγομενον δε παρα Μωσεως προς τον Φαραω, ἱνα γνῳς ὁτι τȣ κυριȣ ἡ γη, και συ, και οἱ θεραποντες σȣ, ἐπιϛαμαι ὁτι ȣ̓δε ποτε πεφοβησθε τον κυριον, δηλοι ὁτι φοβηθησονται. ὁπερ ἁρμοζει προς τȣς ἑτεροδοξȣς, περι τε ἀγαθοτητος θεȣ. περι τȣ μη εἶναι ἀπολλυμενην φυσιν.

ΩΡΙΓΕ-

& minatur, nisi dimiserit, interfecturum filium ejus primogenitum? Si enim urgeanur, eum malum esse fatebuntur. Rursus deinde alia illos inde avertent & eo adducent, ut non nudæ dictioni adhærescant, quæ ipsorum sententia opificis justitiam tueri non potest. Denique si semel nunc coacti fuerint hæc expendere, eo pervenient, ut non amplius opificem vituperent, sed ipsum bonum esse affirment. Ergo interrogandi sunt, qui se id putant intelligere: *Induravit Dominus Deus cor Pharaonis*, an hæc vere a Deo dici per Mosen divino spiritu afflatum an false, putent. Si enim false; neque justus ipsorum opinione, neque verus erit Deus: neque vero Deus. Sin autem vere; cogitent num eum ut arbitrio libero præditum reprehendat dicens: *At si non vis eum dimittere*: & alibi: *Quousque non vis revereri me?* Illud enim: *Quousque non vis revereri me?* Pharaoni dicitur, ad eum pudore suffundendum, qui non vereretur; non quod non posset, sed quod nollet. Et quod dicitur a Mose Pharaoni: *Ut cognoscas, quia Domini est terra; & tu, & famuli tui, scio, quia nunquam timuistis Dominum*, significat fore ut timeant, quod quidem adversus hæreticos probat Deum esse bonum, & non esse pereuntem naturam.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΚΛΟΓΑΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟΝ.

Και δωσω χαριν τω λαω τυτω ενωπιον των Αἰγυπτιων. όταν δε αποτρεχοιτε, υκ απελευσεσθε κενοι.] Αὐτη ἡ επαγγελια τω Αβρααμ προεδεδοτο· μετα ταυτα, λεγοντος τυ θευ, ἐξελευσονται ὡδε μετα αποσκευης.

Και κατισχυσεν ἡ καρδια Φαραω, και υκ εισηκυσεν αὐτων, καθαπερ ενετειλατο αὐτοις κυριος. ειπε δε κυριος προς Μωυσην· βεβαρυται ἡ καρδια Φαραω, τυ μη ἐξαποστειλαι τον λαον.] Το, βεβαρυται ἡ καρδια Φαραω, λεγομενον ὑπο τυ κυριυ, μετα την μεταβαλυσαν εἰς δρακοντα ῥαβδον τυ Ααρων, και καταπιυσαν τας των Μαγων ῥαβδυς, ἀξιον ἰδειν, εἰ ἑτερον εςι τυ ἐσκληρυνθαι την καρδιαν Φαραω, λεγομενυ πολλακις, και τυ κατισχυκεναι. και γαρ και τυτο ὑτως εἰρηται, και κατισχυσεν ἡ καρδια Φαραω, και υκ εισηκυσεν αὐτων καθως ἐλαλησε κυριος. δοκει δε μοι ἡ μεν ἐνδιδυσα καρδια προς τα θεια, ἀπαλυνεσθαι και μη ἰσχυειν ἀνθιςασθαι τη θειοτητι, και μη βαρυνεσθαι, μηδε ἑλκεσθαι κατω εἰς γην και ὑλην· ἡ δε ἀντιτεινυσα και ἐναντιυμενη τω θειω βυληματι, σκληρυνεσθαι και ἀντιτυπειν δικην λιθυ, και ἀποκρυεσθαι τον λογον, και κατ' ἀπονοιαν ἀνθιςασθαι μετα τινος ψευδωνυμυ ἰσχυος. ἀναγκη δε την τοιαυτην καρδιαν καθελκομενην ὑπο της κακιας ὑσης κατωφερυς, βαρυνεσθαι. υ μην κατα την αὐτην διανοιαν ταυτα τη καρδια συμβαινει, εἰ και μια και τη αὐτη συμβεβηκε φαυλη ὑση το κατισχυειν και το βαρυνεσθαι. ἡ μεν γαρ, ὡς εἰρηται πυ, λιθινη γινεται ἡ καρδια και σκληρυνεται ἡ δε υ παραχωρει ὡς κρειττονι τη θεια φυσει· ἀλλα θεομαχειν ἱςαμενη κατ' αὐτης και ἰσχυειν λεγεται.

Εἰπε

EX ORIGENE
SELECTA IN EXODUM.

E*t dabo gratiam populo huic coram Ægyptiis. Cum autem aufugietis, non recedetis vacui.*] Olim Abrahæ facta fuerat hæc promissio, dicente Deo: *Post hæc egredientur huc cum multa supellectile.*

Et obfirmatum est cor Pharaonis, & non audivit eos, sicut præceperat eis Dominus. Dixit autem Dominus ad Moysen: aggravatum est cor Pharaonis, ut non dimittat populum.] Quod, post mutatam in serpentem virgam Aaron, ac postquam illa Magorum virgas deglutierat, a Domino dicitur: *Aggravatum est cor Pharaonis*, operæ pretium est videre, sitne aliud ab eo, quod sæpius dictum est *induratum esse cor Pharaonis, ac invaluisse.* Nam hoc quoque ita dictum est: *Et invaluit cor Pharaonis, & non audivit eos, sicut loquutus fuerat Dominus.* Mihi videtur cor illud quod cedit, ac se facile præbet ad divina, emolliri, nec posse resistere deitati, nec gravari nec inferne in terram resque corporeas trahi; quod autem renititur, & divinæ ad versatur voluntati, indurari & instar lapidis repercutere, ac repellere sermonem, perque superbiam cum quadam falsi nominis fortitndine resistere. Necesso autem est ut cor sic comparatum, a nequitia, quæ suopte genio deorsum vergit, tractum gravetur. Non tamen hæc eadem ratione cordi eveniunt, quamquam uni eidemque cordi malo accidit, ut invalescat & gravetur. Nam, ut alicubi dictum est, cor modo lapideum fit, & indurescit, modo divinæ naturæ non cedit ut præstantiori; sed contra obnitens adversus Deum pugnare, & invalescere dicitur.

Ειπε δε αὐτῳ Μωυσης, ὡς ἀν ἐξελθω την πολιν, ἐκπετασω τας χειρας μυ προς κυριον, και αἱ φωναι παυσονται, και ἡ χαλαζα, και ὁ ὑετος ὀυκετι ἐσαι.] Ο γαρ παντων δημιυργος προς την κελευσιν την φυσιν εἰκυσαν ἐχει.

Τυ αὐτυ.] Σημειωτεον ὁτι ὐ παντα τη ῥαβδῳ τερατυργει Μωυσης, ἀλλα και χερσι και λογῳ, ἱνα μη την ῥαβδον μαγικαις ἀπαταις τελειεσθαι οἱ πολλοι νομισωσι.

Λαβετωσαν ἑκασος προβατον κατ' οἰκυς πατριων· και τα ἑξης.] Απο της δεκατης φησι λαμβανειν προβατον και τρεφειν ἑως ιδ'. και ἐπονομασαι λεγοντας· τυτο το προβατον θυεται ὑπερ τυδε και τυδε· ὐχ ὑπερβαινοντων αὐτων ι ὀνοματων· και τη ιδ' θυεται ἀναμεσον των ἑσπερινων, ἀρχομενης της ιε'· ὡς γινεσθαι ἀπο της ληψεως μεχρι της θυσεως ἡμερας ε', ὁτε πληρες ἐσι της σεληνης το φως.

Προβατον τελειον, ἀρσεν, ἐνιαυσιον ἐσαι ὑμιν.] Ενιαυσιον προβατον ὁ χρισος ἐσι. το γαρ ἐν μηδενι ὑσερεισθαι μηδε ἐλλιπες τι ἐχειν δια τυ ἐνιαυτυ δηλυται.

Και σφαξυσιν αὐτο παν το πληθος συναγωγης υἱων Ισραηλ προς ἑσπεραν.] Προς ἑσπεραν δε κελευομεθα σφαξαι το προβατον, ἐπειδη και ἐσχατη ὡρα ἀληθινον ἡμων προβατον εἰς τον κοσμον ἠλθεν ὁ σωτηρ.

Και ληψονται ἀπο τυ αἱματος, και θησυσιν ἐπι των δυο σαθμων, και ἐπι την φλιαν, ἐν τοις οἰκοις· και τα ἑξης.] Θυομεν δε, και χριομεν τυς οἰκυς ἡμων τῳ αἱματι· λεγω δε το σωμα, εἰπερ χρισις πισις ἐσιν ἡ εἰς αὐτον, δι' ἡς πισευω την τυ ὀλοθρευτυ δυναμιν καταργυμενην. μετα δε το χρισθηναι ἡμας, τυτεσι πισευσαι εἰς τον χρισον, τοτε και ἐπι την βρωσιν ἐρχεσθαι κελευομεθα· μητε δε ὠμα, μητε ἑψημενα ἐν ὑδατι, ἀλλ' ὀπτα πυρι.

Πας ὁς ἀν φαγῃ ζυμην, ἐξολοθρευθησεται ἡ ψυχη ἐκεινη ἐξ Ισραηλ.] Εξολοθρευθησεται ἀνθρωπος ἑνεκεν ζυμης· και ὁ των ὁλων θεος ὁ χρηματιζων τυς νομυς, ὡς ὀλοθρευει μοιχον, ὡς ὀλοθρευει πορνον, ὡς ὀλοθρευει παιδοφθορον, ὑτως ὀλοθρευει τον ἐχοντα ζυμην ἐν τη οἰκια

Dixit autem ei Moyses, cum egressus fuero de civitate expandam manus meas ad Dominum, & voces cessabunt, & grando, & pluvia ultra non erit.] Omnium enim opifex imperio naturam cedentem habet.

Ejusdem.] Observandum est non omnia Moysen prodigia facere virga, sed & manibus & verbo, ne virgæ vim magicis præstigiis plurimi adscriberent.

Tollat unusquisque ovem per domos familiarum, &c.] A decimo jubet ovem sumere, atque ad quartum decimum usque diem alere, nomenque imponere, dicendo: ovis hic ad hoc & ad illud immolatur; ita ut illi decem nomina non superent. Immolatur autem luna quarta decima inter medias vesperas, inchoante quinta decima, ut a die quo sumitur, ad eum quo immolatur, quinque dies intercurrant, quando pleno luna orbe lucet.

Ovis perfectus, masculus, anniculus erit vobis.] Anniculus ovis Christus est. Nihilo enim eum destitui aut ei aliquid deesse per annum significatur.

Et immolabunt eum omnis multitudo cœtus filiorum Israel ad vesperam.] Ad vesperam jubemur ovem immolare; quod extrema hora verus noster ovis, Salvator in mundum venerit.

Et sument de sanguine, & ponent super duos postes & super limen, in domibus, &c.] Immolamus, ac domos nostras, hoc est corpus, sanguine ungimus, si quidem unctio fides est in Christum, qua exterminatoris potentiam everti credimus. Jam autem uncti, id est, postquam Christi fidem amplexi sumus, tum ad esum venire jubemur, non ut crudas, aut coctas aqua, sed ut igni assas carnes comedamus.

Quicumque autem comederit fermentum, disperdetur anima illa de Israel.] Peribit homo propter fermentum, & universorum Deus, qui leges sancit, qua ratione disperdit mœchum, qua ratione disperdit adulterum, qua ratione disperdit cinædum, eadem dis-

κια αὐτυ ἐν τη των ἀζυμων ἡμερα. τυτο κατα θεον ἐςι; τυτο κατα νομον τον ὐρανιον ἐςιν; εἴποιμι ἀν ὁτι ἐαν ἐχης ζυμην πονηριας, και μη ἐξολοθρευσης πασαν ζυμην κακιας ἀπο τυ ἡγεμονικυ συ· αὐτη γαρ ἐςιν ἡ ἀληθινη οἰκια συ· ὁ θεος των ὁλων νομοθετει ἐξολοθρευθηναι σε μη ἀποβαλοντα την ζυμην την παλαιαν ἀπο σεαυτυ. Χρη γαρ σε ἐλθοντα εἰς τον καιρον των νεων, νεον γενομενον μηδεν ἐχειν ἀρχαιον. τα ἀρχαια παρηλθε, και τα ἑξης. ὁρα πως ἐδει ἑορταζειν ἐν μηνι των νεων την ἑορτην των ἀζυμων.

Καθιξετε της φλιας, και ἐπ' ἀμφοτερων των ςαθμων, ἀπο τυ αἱματος ὁ ἐςι παρα την θυραν.] Φλιας μεν, ὡς ἀποδεδωκε τις των προ ἡμων, τυ λογικυ· ἀμφοτερων δε ςαθμων, θυμικυ και ἐπιθυμητικυ.

Τυ αὐτυ.] ὐ γαρ ἐντος γενομενον τον ὀλοθρευτην δι' ἐπινοιας ἐκβαλλομεν, ἀλλ' ὁπως ἀν μηδε την ἀρχην παρεισδυη, φυλακην δια τυ νομυ ποιυμεθα. φυλακη δε ἐςι και ἀσφαλεια, το, τῳ αἱματι τυ ἀμνυ τυντε φλιαν δε τυς ςαθμυς της εἰσοδυ κατασημαινεσθαι.

Εγενηθη δε μεσυσης της νυκτος, και κυριος ἐπαταξε παν πρωτοτοκον ἐν γῃ Αἰγυπτῳ.] Δι' ἀγγελων γαρ ὁ θεος τας θανατηφορυς ταυτας ἐπαγει πληγας, ὡς και ἐν ταις βασιλειαις ἐγνωμεν πως ἐν μιᾳ νυκτι ὁ ἀγγελος ἀνειλε των Ασσυριων ρπέ χιλιαδας.

Οὑτος ὁ νομος τυ πασχα· πας ἀλλογενης ὐκ ἐδεται ἀπ' αὐτυ. και παντα οἰκετην τινος, και ἀργυρωνητον περιτεμεις αὐτον, και τοτε φαγεται ἀπ' αὐτυ· και τα ἑξης.] Ακολυθως τοις παρατεθεισι τριτος ἐςιν ὑτος νομος, ὁν εἰπε παλιν ὁ κυριος παρα τυς δυο νομυς. προσχες δε τῃ ἀκριβειᾳ της γραφης, ὁτι ὐκ εἰπε τυτον τον νομον τον περι τυ πασχα ὁ κυριος ἐν τῃ ἀρχῃ. εἰ γαρ εἰρηκει ἐτι ὀντων ἐν Αἰγυπτῳ πριν ἀπαραι ἐκ της Αἰγυπτυ τον Ισραηλ, το, πας ἀλλογενης ὐκ ἐδεται ἀπ' αὐ-

τυ.

perdit cinædum, eadem disperdit habentem fermentum in domo sua die azymorum. An hoc Deo dignum? Hocne legi cœlesti consentaneum? Verum dixerim, si quidem habeas fermentum malitiæ, nec fermentum omne nequitiæ disperdas de tua mente (hæc enim vera tua domus est) universorum Deum jubere, ut disperdaris, qui vetus fermentum a te non abjeceris. Necesse enim est, ut cum veneris ad tempus novorum, novus ipse effectus, nihil vetusti retineas. *Vetera transierunt, &c.* Vide qua ratione debebat solemne agi festum azymorum in mense novorum.

Tingetis limen, & super ambas postes, de sanguine qui est juxta ostium.] Limen quidem, ut majorum quidam exposuit, rationis vim; ambos autem postes, vim iræ, ac cupiditatis.

Ejusdem.] Non enim exterminatorem, cum jam intus receptus est, arte expellimus, sed ne omnino subintret, lege cavemus. In eo autem posita cautio ac præsidium, si ingressus limen ac postes agni sanguine signemus.

Factum est autem mediante nocte, & Dominus percussit omne primogenitum in terra Ægypti. Deus namque per Angelos hasce lethiferas plagas immittit, uti etiam in Regnorum libris legimus, quomodo Angelus una nocte centum octoginta quinque millia Assyriorum occidit.

Hæc est lex Paschæ. Omnis alienigena non comedet de eo. Et omnem cujuspiam famulum, servumque emptitium circumcides eum, & tunc comedet de eo, &c.] Ordine quodam ad eas quæ propositæ sunt, hæc lex tertia est, quam Dominus iterum promulgavit præter leges duas. Attende autem scripturæ diligentiam; legem hanc, qua pascha sancitur, non a principio tulit Dominus. Alioqui cum adhuc essent in Ægypto, ac necdum profecto Israele, si dixisset: *Omnis alienigena*

τȣ. και παντα οἰκετην τινος, και ἀργυρωνητον περιτεμεις, και τοτε φαγεται ἀπ᾽ αὐτȣ, ȣ̓κ ἀν ἐξεληλυθησαν ὁ πολυμικτος πολυς ὀχλος ὁ ἐξελθων ἐξ Αἰγυπτȣ. ἐτηρησεν ȣ̓ν τον νομον τȣτον, ἱνα μετα τȣ ἐξελθειν τȣς βȣλομενȣς δοθῃ ἀλλος νομος. και μετ᾽ ὀλιγα. ἐαν ἀλληγορωμεν ταυτα εἰς την ψυχην ἡμων, ἐρȣμεν ὁτι οἰκογενεις μεν εἰσιν οἱ συμπεφυκοτες ἡμιν και γεωργηθεντες λογοι, και ἐπιςηναι ἀπο συμφυτων ἐννοιων ἀρξαμεναι· ἀργυρωνητα δε, ὁσοι ἐκ διδασκαλιας ἡμιν ἐπιγινονται ἐξωθεν ἀπο των μαθηματων. παντας ȣ̓ν φησι περιτεμνειν και καθαιρειν, και τȣς οἰκογενεις, τȣς ἀργυρωνητȣς. ἀλλογενη δε ȣ̓δενα δει προσλαμβανειν, οἱον ἀλλοτριον δογμα προσιεμενȣς. ἀλλογενη γαρ ȣ̓ παραδεχεται, ὁς βȣλεται βεβηλωσαι την ἑορτην τȣ κυριȣ. και μετ᾽ ὀλιγα. εἰ γαρ ἐν ἐκκλησιᾳ ἐσθιεις λογȣς θεȣ, ἐσθιεις δε και ἐν Ιȣδαιων συναγωγῃ, παραβαινεις την λεγȣσαν ἐντολην, ἐν οἰκιᾳ μιᾳ βρωθησεται. εἰ δε μεταλαμβανεις λογων θεȣ, ἐν οἰκιᾳ μιᾳ τῃ ἐκκλησιᾳ· εἰτα καταλιπων αὐτην, ὑπολαμβανεις μεταλαμβανειν θεȣ ἐν αἱρετικῃ συναγωγῃ, λεγȣσης της ἐντολης, ἐν οἰκιᾳ μιᾳ βρωθησεται, συ ȣ̓κ ἐσθιεις ἐν οἰκιᾳ μιᾳ. μιαν ȣ̓ν νοησαι οἰκιαν την ἐκκλησιαν· μηδαμȣ ȣ̓ν ἐσθιε τȣ προβατȣ ἐξω γενομενος της ἐκκλησιας.

Και ȣ̓κ ἐξοισετε ἐκ της οἰκιας των κρεων ἐξω.] Εκκλησιαςικον λογον ȣ̓ δει ἐξω της ἐκκλησιας πρεσβευειν, ὡς ἐξω της οἰκιας μη ἐκφερειν τα κρεα· φημι δε εἰς συναγωγην Ιȣδαιων ἢ αἱρετικων· ὁμοιον γαρ ἐςι τῳ ῥιψαι τȣς μαργαριτας ἐμπροσθεν των χοιρων.

Πας ἀπεριτμητος ȣ̓κ ἐδεται ἀπ᾽ αὐτȣ.] Παν γεννημα ψυχης νοητον ὑπερβαινον τα ὑλικα (ὑλικα δε τα θηλεα) περιτεμνειν και καθαιρειν δει, ἱνα ȣ̔τως μεταλαμβανῃ τις των κρεων τȣ πασχα. ὡς αὐτοχθων δε της γης και ὁ προσηλυτος γινεται· ȣ̓ γαρ τα σπερματα προτιμᾳ ὁ θεος τα εὐγενη, ἀλλα προαιρεσιν ἀποδεχεται.

non comedet ex eo. Et omnem cujuspiam servum ac emptitium circumcides, & tunc comedet ex eo, non exiisset ingens illa promiscua multitudo quæ ex Ægypto egressa est. Retinuit itaque hanc legem, ut iis qui egredi voluissent, daretur alia lex. *Et post pauca.* Si hæc ad mentem nostram referamus, dicemus vernaculos esse, congenitas nobis ac nostra partas industria scientias, quibus a congenitis notionibus scire auspicamur; emptos autem pretio, eas quæ foris ex doctrina per disciplinas accedunt. Omnes ergo jubet circumcidi ac emundari tum vernaculos, tum emptitios. Nemo autem alienigena assumendus est, cujusmodi sunt, qui doctrinam alienam admittunt. Non enim recipitur alienigena, qui Domini solemnitatem vult polluere. *Et post pauca.* Si enim Dei sermones in Ecclesia comedis, atque etiam in Judæorum synagoga comedis, transgrederis mandatum quod dicit: *in una domo comedetur.* Sin Dei sermones in una domo, nempe Ecclesia percipis, tumque ea relicta, opinaris te Dei participem effici in hæreticorum synagoga, cum lex dicat: *in una domo comedetur*, in una domo non comedis. Unam itaque domum intellige Ecclesiam & nusquam extra Ecclesiam ovem comede.

Et non efferetis e domo de carnibus foras.] Ecclesiasticum sermonem extra Ecclesiam docere non licet, uti nec extra domum carnes efferre: in Judæorum, in quam, aut hæreticorum synagogam. Perinde enim est ac si margaritæ ante porcos projiciantur.

Omnis incircumcisus non comedet ex eo.] Omnem animi fœtum spiritalem superantem terrena (sunt autem terrena fœminea) circumcidere oportet ac emundare, ut sic aliquis paschatis carnes percipiat. Sicut autem indigena, sic & advena. Non enim semina ingenua pluris æstimat Deus, sed animi propositum approbat.

Τυ αὐτυ.] Απεριτμητον τῃ σαρκι τον μη περιτεμνομενον τα σαρκικα φησιν, ὥσπερ και ἀπεριτμητον ὀφθαλμοις τον βλεποντα προς ἅ μη δει.

Τυ αὐτυ.] Ορατε μη τις ὑμων ἀπεριτμητος ἐςι τῃ καρδιᾳ· μητις ὐ περιτετμηται τας περιτομας ἅς ὁ λογος διδασκει περιτεμνεσθαι. ποιας δε ταυτας; ἀπεριτμητοι τα ὦτα ὀνειδιζονται τινες ὀντες. και ὁσοι ὐ περιτετμηνται την ἀκοην, ἀκαθαρτοι εἰσιν. ἀπεριτμητος χειλεσιν, ὁ μη περιτεμνομενος τυς λογυς τυς ἐναντιυς και ἀκαθαρτυς. ὑτως ἐςι και ἀπεριτμητον τῃ σαρκι εἰπειν, τον μη περιτεμνομενον τα σαρκικα πραγματα· και ἀπεριτμητον ὀφθαλμοις, τον βλεποντα ἅ μη δ ι, και μη καθαιροντα το ὁρατικον· και ἀπεριτμητον σαρκι, τον πραττοντα ἅ μη δει.

Εξαραντες δε οἱ υἱοι Ισραηλ ἐκ Σοκχωθ, ἐςρατοπεδευσαν ἐν Οθωμ παρα την ἐρημον.] Εν τοις ἀριθμοις κειται, ἀπο Βυθα ἐπι ςομα Ιρωθ· ὁ ἐςιν ἀπεναντι Βεελσεπφων ἐχομενα τυ Βορρα, παρεμβεβληκεναι τυς υἱυς Ισραηλ.

Και ἐλαβε ἑξακοσια ἁρματα ἐκλεκτα, και πασαν την ἱππον των Αἰγυπτιων και τριςατας ἐπι παντων.] Τυς προς τρεις δυναμενυς μαχεσθαι, ἡ τυς ἐν τῃ παραταξει μετα τον πρωτοςατην και τον δευτεροςατην ἱςαμενυς ἐν τῃ τριτῃ ταξει. ἀλλοι δε φασιν, ὡς εἰς τας χειρας των πολεμιων ἁρματα ἐποιυν μεγαλα, ὡςε και τρεις χωρειν, ἱνα ὁ μεν εἱς ἡνιοχει, οἱ δε δυο πολεμυσιν· ἡ τυς ἐπι τριων ἱππων βεβηκοτας. οἱ γαρ παλαιοι ἐν τοις πολεμοις ἐπι δυο ἡ τριων ἱππων ἐπωχυντο ἐξιοντες ἁρματηλαται. ἡ τριςατην λεγει τον ἐν τῳ καθεζεσθαι τον βασιλεα, τριτον ἱςαμενον, ἠτοι τριτην ἐχοντα καθεδραν· οἱος ἠν ὁ Δαυιδ παρα Σαυλ, ὡς ἐν τῃ πρωτῃ των βασιλειων εὑρησεις.

Εκει ἐθετο αὐτῳ ὁ θεος δικαιωματα και κρισεις, και ἐκει αὐτον ἐπειρασε.] Οτε θεος πειραζει, ἐπ᾽ ὠφελειᾳ πειραζει, ὐκ ἐπι τῳ κακοποιησαι. διο και ἐλεχθη, ὁτι ὁ θεος ἀπειραςος ἐςι κακων· ὡς και μετ᾽ ὀλιγα ἐπαγει

ὁ λογος·

Ejusdem.] Incircumcisum carne appellat, qui carnalia a se non resecuit; sicut etiam incircumcisum oculis, qui ea intuetur, quæ non oportet.

Ejusdem] Videte ne quis vestrum incircumcisus sit corde, ne qui incircumcisus sit iis circumcisionum generibus, quibus scriptura circumcidi docet. Quænam vero illa? sunt quibus probro datur, incircumcisi sint auribus: qui non circumcisi sunt auribus, immundi sunt. Incircumcisus labiis est, qui non amputat alienos & impuros sermones. Sic incircumcisum carne liceat dicere, qui carnalia non resecat; incircumcisum oculis, qui videt ea quæ non decet, nec intuitum purgat; & incircumcisum carne, qui facit ea quæ non oportet.

Profecti autem filii Israel de Socchoth, castrametati sunt in Othom juxta desertum.] In Numeris scriptum est, *a Butha ad oram Iroth, quod est contra* Beelsephron *prope Borra*, castrametatos esse filios Israel.

Et tulit sexcentos currus electos, & omnem equitatum Ægyptiorum, & tristatas super omnes.] Qui contra tres pugnare poterant; vel qui in acie post antesignanum ac secundum ab eo, tertio ordine stabant. Alii ita exponunt, contra hostiles manus magnos adornatos esse currus qui tres homines caperent, quorum unus aurigæ officio fungeretur, duo vero alii certarent. Aut eos qui super tres equos ascenderent. Antiquì enim in bellis binis aut ternis equis utebantur, cum aurigantes exirent. Vel tristatem vocat, qui sedente rege tertius staret, aut tertiam haberet sedem, cujusmodi erat David apud Saul, ut in primo Regnorum invenies.

Illic posuit ei Deus justificationes, & judicia, & illic eum tentavit.] Cum tentat Deus, tentat ut prosit, non ut noceat. Quapropter dictum est: *Deus intentator malorum est.* Ut & post pauca subjungit: *Si auditu*

audie-

ὁ λογος· ἐαν ἀκοῃ ἀκȣσῃς κυριȣ τȣ Θεȣ σȣ, πασαν νοσον, ἣν ἐπηγαγον τοις Αιγυπτιοις, ȣκ ἐπαξω ἐπι σε. ὁ ȣν φερων τȣς πειρασμȣς γενναιως, ϛεφανȣται. ἀλλο δε ἐϛιν ἐπι τȣ διαβολȣ. ἐκεινος γαρ πειραζει, ἱνα τȣς πειθομενȣς αὐτῳ θανατωσῃ. και ὁ μεν Θεος πειραζει ȣκ ἀγνοων το ἐσομενον πλην διδȣς τῳ ἀνθρωπῳ πραττειν ὁ θελει δια το αὐτεξȣσιον.

Τȣτο το ῥημα ὁ ἐλαλησε κυριος· σαββατα, ἀναπαυσις ἁγια τῳ κυριῳ αὐριον.] Απογραφομαι τα περι τȣ σαββατȣ εἰρημενα· πρωτον κατα το ῥητον, ἱν' ἰδωσι τι σημαινει το γραμμα· δευτερον δε κατα την ἀναγωγην, καθ' ἣν εἰποιμι ἀν ἡμεραν σαββατȣ ἐνεϛηκεναι τῳ δικαιῳ καταλυσαντι τα τȣ κοσμȣ ἐργα, και δοξαζοντι τον Θεον, και σχολαζοντι, μητε τȣ τοπȣ ἐν ᾡ ἑϛηκε τȣ Χριϛȣ, ἀφιϛαμενῳ· μητε πυρ καιοντι, κατα το μηδεν ἁμαρτανειν· μητε βαϛαγματα αἰροντι. βαϛαγμα ἐϛȣς βαρυτερον πασα ἁμαρτια· διο ἐλεγεν ὁ ὑμνῳδος, ὡσει φορτιον βαρυ ἐβαρυνθησαν ἐπ' ἐμε. ἑτερα δε ἀπογραφη ἀν εἰη σαββατȣ, καθ' ἣν ἀπολειπεται σαββατισμος τῳ λαῳ τȣ θεȣ, ἀναπαυσις ἱερα και ἁγια. ὁ δε ποιησας παντα τα ἐργα αὐτȣ, ἀξιος κρινεται ἐκεινȣ τȣ σαββατȣ· σχολαζων ȣδενι ἡ τῃ θεωριᾳ της ἀληθειας, και της σοφιας. ταυτα δε δια το μεμνησθαι ἐνταυθα τον Μωσεα περι τȣ σαββατιζειν, παρεθεμεθα.

Και παταξεις την πετραν, και ἐξελευσεται ἐξ αὐτης ὑδωρ.] Πετρα παρεικαζεται ὁ Χριϛος δια το ἀσειϛον και ἀκλονητον. ἐρηρειϛαι γαρ ἐν τοις ἀγαθοις ἡ θειατε και ὑπερτατι φυσις.

Εγω γαρ εἰμι κυριος ὁ θεος σȣ, Θεος ζηλωτης, ἀποδιδȣς ἁμαρτιας πατερων ἐπι τεκνα, ἐπι τριτην και τεταρτην γενεαν τοις μισȣσι με, και ποιων ἐλεος εἰς χιλιαδας τοις ἀγαπωσι με, και τοις φυλασσȣσι τα προϛαγματα μȣ.] Τινα τȣτο το ῥητον ȣκ ἐταραξεν; εἰ ἡμαρτε μεν ὁ πατηρ, ὁ δε υἱος, και ἡ τριτη, και ἡ τεταρτη γενεα ἀπολαμβανει την ἁμαρτιαν, ὡς τȣς μεν κατηγορησαι και τȣ δεδωκοτος τȣς νομȣς Θεȣ· τȣς δε μη κατηγο-

audieris Dominum Deum tuum, omnem morbum quem intuli Ægyptiis, non inducam super te. Qui ergo strenue fert tentationes, coronam recipit. Secus autem se res habet in diabolo. Is enim tentat, ut sibi obsequentes interficiat. Ac Deus quidem tentat non futuri ignorantia, sed homini facultatem faciens, quod velit, operandi, propter arbitrii libertatem.

Hoc est verbum quod loquutus est Dominus: sabbata, requies sancta Domino cras.] Expono quæ de Sabbato dicta sunt, primo secundum nuda verba, ut videant, quid significet litera; deinde secundum spiritalem intellectum, juxta quem dixerim diem sabbati justo incumbere, qui destruxerit mundi opera, qui Deum glorificat, ac quietem agit, qui neque a loco in quo stetit, Christo nimirum, recedit, nec ignem accendit peccando, neque fert onera. Onus monte gravius omne peccatum; quamobrem dicebat psalmista, *Sicut onus grave gravata sunt super me.* Altera autem expositio sabbati sit, juxta quam *relinquitur sabbatismus populo Dei* requies sacra & sancta. Qui vero omnia ejus fecit opera, is dignus habetur hoc sabbato, nulli alteri rei vacans, quam contemplandæ veritati & sapientiæ. Hæc autem idcirco exposuimus, quod Moyses hoc loco religionis sabbati meminerit.

Et percuties petram, & exibit ex ea aqua.] Christus petræ comparatur ob inconcussam vim, ac firmitatem. Firmata enim in bonis est divina excellensque natura.

Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes, reddens peccata patrum in filios in tertiam & quartam progeniem, his qui oderunt me, & faciens misericordiam in millia, his qui diligunt me, & servant præcepta mea.] Quem non turbarunt hæc verba? Si pater peccavit, filius, tertiaque ac quarta progenies peccatum recipit. Hinc alii Deum accusant, qui leges dedit, alii non accusant quidem, vere tamen ejusmodi quædam

fore

τηγορησαι μεν, ἀληθως δε ἐλπιζειν τοιαυτα τινα, και προσδοκαν, ὁτι τα ἁμαρτηματα αὐτων οἱ υἱοι ἀπολαμβανυσιν. Ιυδαιοι ταυτα νομιζυσιν, ὐκ ἀπαλλαττοντες ἀλλον Θεον. Σαμαρεις ταυτα ὑπολαμβανυσιν, ὡς και αὐτοι δοξαζοντες μετεσχηκεναι τυ ἑνος Θευ. οἱ ἀπο των αἱρεσεων ὐκ ἀρεσκομενοι τῳ ἀγαθον ἠ δικαιον εἰναι Θεον δυνασθαι, τον ἀποδιδοντα ἁμαρτιας πατερων εἰς κολπον τεκνων αὐτων, λεγυσιν, ὁτι ὁ τυ νομυ Θεος ὐκ ἐςι δικαιος, ὐκ ἐςιν ἀγαθος, ἀποδιδυς τα ἁμαρτηματα των πατερων ἐπι τυς υἱυς· ἀλλα τις ἐςιν ἐκεινυ μειζων Θεος. ὁ δε ἐκκλησιαςικος, ὐτε ὡς Ιυδαιος σωματικως ἀκυει των λεγομενων, ὐτε ὡς αἱρετικος ἀναπλασσει ἀλλον, ἀλλ᾽ ἑςηκεν ἀμφοτερων μεσος, και λεγει καλως μεν ταυτα γεγραφθαι· ὐκ οἰδα δε των γεγραμμενων τον νυν. ἀνατεινατε ὐν τας διανοιας παντες, και αἰτησαθε, ἱνα ὑμιν ἀποκαλυψῃ ὡς ἀγαθος ἐςιν, ὁ ἀποδιδυς ἁμαρτιας πατερων ἐπι τεκνα. τινες οἱ πατερες; φερε τας γραφας μαρτυρας· ἐξεταθητωσαν τα λογια τα ἱερα. λεγει ὁ σωτηρ και κυριος Ιησυς Χριςος τοις ἁμαρτανυσιν, ὁτι ὑμεις ἐκ τυ πατρος τυ διαβολυ ἐςε, και τας ἐπιθυμιας τυ πατρος ὑμων θελετε ποιησαι. ἐκεινος ἀνθρωποκτονος ἐςιν ἀπ᾽ ἀρχης, και ἐν τῃ ἀληθειᾳ ὐχ ἑςηκεν. ὐκυν εἰτις ἁμαρτανει, ἐκ τυ πατρος τυ διαβολυ ἐςι, και δια τυτο το ἁμαρτημα τυ διαβολυ ἀποδιδοται ἐπι τον υἱον· πλην ἐκεινος ἐςιν ὁ πρωτος ἁμαρτωλος, ὁ ὑποβαλων μοι το ἁμαρτημα· ἐγω δε εἰμι ὁ δευτερος ἁμαρτωλος, ὁ μη ἐκβαλων το βυλημα αὐτυ, ἀλλα παραδεξαμενος αὐτυ την ἐνεργειαν· δεον με ςηναι καθωπλισμενον την πανοπλιαν τυ Θευ, και ἐχοντα τον θυρεον της πιςεως, ἱνα παντα τα βελη τυ πονηρυ τα πεπυρωμενα σβεσθῃ ἐν τῳ θυρεῳ της πιςεως μυ. ἐαν ὐν ἁμαρτανω, ποιω τα τυ διαβολυ βεβληκοτος εἰς την καρδιαν, ἱνα τοδε το ἁμαρτημα, ἠ τοδε ποιησω. πρωτον παραδεχομαι αὐτυ το βελος, και ὁταν παραδεξωμαι αὐτο, τοτε και αὐτον παραδεχομαι. και γαρ ἐπι τυ Ιυδα ὑτω γεγραπται, ὁτι ὐ πρωτον εἰσηλθεν ὁ Σατανας εἰς αὐτον, ἀλλα πρωτον τυ διαβολυ βεβλη-

κοτος

fore ſperant ac expectant ut eorum peccata filii recipiant. Ita ſentiunt Judæi, ut tamen alium non admittant Deum. Hæc ipſa credunt Samaritæ, qui & ipſi unius ſe Dei participes eſſe opinantur. Hæretici quibus non placet bonum aut juſtum eſſe Deum poſſe, qui reddit peccata patrum in ſinum filiorum, aiunt non eſſe juſtum ac bonum legis Deum, qui reddat peccata patrum in filios, ſed alium quemdam eſſe illo majorem Deum. Qui vero Eccleſiæ doctrinam ſequitnr, nec Judæi more corporeo ſenſu accipit, quæ dicuntur, nec ſicut hæreticus alium Deum comminiſcitur, ſed inter utrumque medius incedit, aitque, bene quidem hæc ſcripta eſſe, ſed eorum quæ ſcripta ſunt, ſenſum ſibi non eſſe perſpectum. Animum igitur cuncti advertite, & Deum orate, ut vobis revelet, quo pacto bonus ſit, qui reddit peccata patrum in filios. Quinam patres? teſtes adhibeamus ſcripturas: ſacra ſcrutemur eloquia. Ait Salvator ac Dominus Jeſus Chriſtus peccatoribus: *Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere. Ille homicida eſt ab initio, & in veritate non ſtetit.* Ergo ſi quis peccat, ex patre diabolo eſt, eamque ob rem peccatum daboli in filium redditur. Ille primus peccator eſt, qui mihi peccatum ſuggerit, ego autem ſecundus ſum peccator, qui illius conſilium non rejecerim, ſed illius vim receperim, cum ſtare debuerim inſtructus armatura Dei, & habens ſcutum fidei ut tela omnia ignita nequiſſimi in meæ fidei ſcuto extinguerem. Cum igitur pecco, quæ ſunt diaboli facio qui in cor miſit ut hoc vel illud peccatum facerem. Primum ejus recipio jaculum, tumque eo recepto, etiam illum admitto. Nam de Juda ita quoque ſcriptum eſt, non primum ingreſſum eſſe Satanam in eum, ſed primum cum diabolus jam miſiſſet in cor, ut traderet eum Judas Simon Iſcariotes, tum poſt buccellam in eum introiiſſe Satanam. Ergo ſi ſanctus ſum, patrem ha-

beo

κοτος εἰς την καρδιαν, ἱνα παραδῳ αὐτον Ιȣδας Σιμων ὁ Ισκαριωτης, εἶτα μετα το ψωμιον εἰσηλθεν εἰς αὐτον ὁ Σατανας. ȣ̓κȣν ἐχω πατερα, εἰ μεν ἁγιος εἰμι, Θεον· εἰ δε ἁμαρτωλος εἰμι, διαβολον ἐχω πατερα· ἀλλα και τον προσεχως φερε εἰπειν ἐνεργησαντα Αντιχριςον, ἠ ἀγγελον τινα τȣ διαβολȣ, ἠ δαιμονιον, ȣ̓ την ἐνεργειαν παρεδεξαμην. και ἁπαξαπλως εἰσι μοι πατερες μυριοι, ἐαν γενωμαι ἁμαρτωλος· ὡσπερ παλιν ἐαν γενωμαι δικαιος, πατηρ μȣ ἐςιν ὁ θεος, καθαπερ φησιν ὁ σωτηρ, τεκνια, ἐτι μικρον μεθ' ὑμων εἰμι. και παλιν, Θυγατερ, ἡ πιςις σȣ σεσωκε σε. και παλιν, τεκνον, ἀφεωνται σȣ αἱ ἁμαρτιαι. ȣ̔τως οἰδα και ἀλλȣς πατερας, κατα το γεγραμμενον τῳ Αβρααμ· συ δε ἀπελευσῃ προς τȣς πατερας σȣ· ȣ̓ προς τȣς κατα σαρκα πατερας· ȣ̓ γαρ ἠσαν πιςοι, ȣ̓κ ἠσαν ἁγιοι, ὡς δηλον ἐκ της ἱςοριας της γεγραμμενης περι αὐτων. εἰ γαρ ἁγιος αὐτȣ ὁ πατηρ, ȣ̓κ ἀν ἐλεγετο αὐτῳ, ἐξελθε ἐκ της γης σȣ, και ἐκ της συγγενειας σȣ, και ἐκ τȣ οἰκȣ τȣ πατρος σȣ. ἐχει γαρ ὁ λογος το σωματικον, ἐχει και το πνευματικον. εἰ νενοηκας τȣς πατερας, ὁρα λοιπον ὁ τι ἀπολαμβανεις συ, ὁ παραδεξαμενος την ἐνεργειαν, δια το ἡμαρτηκεναι, ὑπο τȣ διαβολȣ, ἠ τινος των ὑπ' αὐτον πνευματων. γενομενος ȣ̓ν ἐκεινων υἱος, ἀπολαμβανεις ἀπο ἀγαθȣ θεȣ σε ἐπισκεπτομενȣ. ȣ̓ γαρ ἐπισκεπτεται τον πατερα σȣ, ἀλλ' ἐπισκεπτεται σε, και λεγει σοι, ἀκȣσον Θυγαθερ, και ἰδε, και κλινον το ȣ̓ς σȣ, και τα ἑξης· και διδωσι σοι ὡς ἀγαθος. ἐπισκεπτεται γαρ σε τον υἱον τȣ πονηρȣ πατρος, τα ἁμαρτηματα ἀποδιδȣς. ἐπισκεψομαι ȣ̓ν ἐν ῥαβδῳ τας ἀνομιας ὑμων των ἁγιων· ἐπισκεψομαι δε και ἐν μαςιξι τας ἀδικιας αὐτων. δια τι; ἱνα το ἐλεος μȣ μη διασκεδασω ἀπ' αὐτων. ὁτε γαρ καταλιπῃ τινα, ȣ̓κε τι αὐτον κολαζει, ȣ̓τε μαςιγοι. μαςιγοι γαρ ȣ̓ παντας, ἀλλα παντα υἱον ὁν παραδεχεται κυριος. και λεγεται ἐν τῳ προφητῃ περι των πανυ ἁμαρτωλων, ȣ̓κ ἐπισκεψομαι ἐπι τας θυγατερας ὑμων ὁταν πορνευσωσι, και ἐπι τας νυμφας ὑμων ὁταν μοιχευθωσι. τοσȣτῳ χρονῳ ὁ διαβολος ἁμαρτανει ἀπο κτισεως, και καταβολης

κοσμȣ,

beo Deum; ſin autem ſum peccator, patrem habeo diabolum, imo, eum etiam qui proxime auctor peccati fuerit, puta Antichriſtum, ſeu diaboli Angelum aliquem, aut dæmonium cujus ſuaſionem recepi: & innumeri omnino mihi ſunt patres, ſi peccator ſim, uti viciſſim, ſi juſtus fuerim, pater meus eſt Deus, quemadmodum ait Salvator, *filioli, adhuc modicum vobiſcum ſum.* Et iterum: *filia, fides tua te ſalvam fecit.* Et rurſus, *fili, dimittuntur tibi peccata.* Sic alios quoque patres novi, ſecundum id quod Abrahæ dictum eſt: *Tu autem ibis ad patres tuos*, non carnales patres, neque enim erant fideles, neque ſancti, ut liquet ex eorum hiſtoria. Si enim ſanctus ejus pater, non ei diceretur: *Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui.* Habet enim ſermo ſenſum corporeum, habet & ſpiritalem. Si patres intellexiſti, vide jam quid tu recipias, qui a diabolo aut a ſubjectis ei ſpiritibus impulſionem peccando ſuſceperis. Factus igitur illorum filius, a bono Deo te viſitante recipis. Neque enim viſitat patrem tuum, ſed te viſitat, ac dicit tibi: *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, &c.* proque ſua benignitate tibi dat. Te namque mali patris filium viſitat, peccata reddens. *Viſitabo in virga iniquitates* veſtras, licet ſancti ſitis, viſitabo *& in verberibus peccata eorum.* Quorſum? ut *miſericordiam meam non diſpergam ab eis.* Ubi enim aliquem reliquerit, non amplius caſtigat, aut flagellat. *Flagellat* enim non omnes, ſed *omnem filium, quem recipit Dominus*: diciturque apud prophetam de maximis peccatoribus: *Non viſitabo ſuper filias veſtras cum fornicatæ fuerint, & ſuper ſponſas veſtras cum fuerint conſtupratæ.* Tamdiu eſt, ex quo peccat diabolus a creatione ac mundi conſtitutione, nec ei ignis nec flagellum. Non enim pœnarum dignus eſt, quæ a Deo infliguntur, nec poteſt diabolus dicere: *Domine, ne in ira tua arguas*

κοσμȣ, και ὑτε πυρ, ὑτε μαϛιξ· ȣ γαρ ἀξιος ἐϛι των κολασεων των ἀπο τȣ Θεȣ. ȣ γαρ δυναται εἰπειν ὁ διαβολος, κυριε, μη θυμῳ σȣ ἐλεγξῃς με, και τα ἑξης. ἑκαϛος ȣν συνειδως ἑαυτῳ ἁμαρτιας, εὐχεσθω κολασθηναι. καλον μεν γαρ το μηδεν ἀξιον κολασεως πεποιηκεναι. εἰ δε τι ἀξιον κολασεως πεποιηκαμεν, ȣτω κολασθωμεν, ὡϛε ἐνθαδε μεν ἀπολαβειν, μετα δε ταυτα, εἰς τȣς κολπȣς Αβρααμ ἀναπαυσασθαι.

Και ταυτα τα δικαιωματα μȣ, ἁ παραθησῃ ἐνωπιον αὐτων. ἐαν κτησῃ παιδα Εβραιον, και τα ἑξης.] Αναγκαιον ἐξετασαι τι νομος, και τι προϛαγμα, τι δε δικαιωματα, και κριματα, και μαρτυρια, και ἐντολαι. δικαιωματα μεν ȣν ἐϛι, το ἐνθαδε εἰρημενον, ἐαν κτησῃ παιδα Εβραιον, και τα ἑξης περι αὐτȣ εἰρημενα· κριμα δε, ἱνα ἱερεως θυγατηρ ἐαν μοιχευθῃ, πυρι κατακαιηται· ἐντολαι δε, ȣκ ἐσονται σοι θεοι ἑτεροι· προϛαγμα δε, καταβας διαμαρτυραι τῳ λαῳ, και πλυνατωσαν τα ἱματια αὐτων· μαρτυρια δε, διαμαρτυρομαι ὑμιν σημερον τον ȣρανον και την γην.

Εξ ἐτη δȣλευσαι σοι· τῳ δε ἐτει τῳ ἑβδομῳ, ἀπελευσεται ἐλευθερος δωρεαν.] Σημαινει ἡ ἐν τῳ ἑβδομῳ ἐλευθερωσις, ἐτι δε και ἡ ἐν τῳ σαββατῳ των ἐργων καταπαυσις την ἐν χαριτι ἡμιν δια Χριϛȣ ἐλευθεριαν.

Προσαξει αὐτον ὁ κυριος αὐτȣ προς το κριτηριον τȣ θεȣ.] Ακυλας και Συμμαχος εἰπον, προς τȣς θεȣς. θεȣς δε τȣς κριτας ὀνομαζȣσι, και θεȣ κριτηριον, την τȣτων ψηφον.

Τρεις καιρȣς τȣ ἐνιαυτȣ ἑορτασατε μοι. την ἑορτην των ἀζυμων φυλαξασθε. ἑπτα ἡμερας ἐδεσθε ἀζυμα, καθαπερ ἐνετειλαμην σοι, κατα τον καιρον τȣ μηνος των νεων. ἐν γαρ αὐτῳ ἐξηλθες ἐξ Αἰγυπτȣ. ȣκ ὀφθησῃ ἐνωπιον μȣ κενος. και ἑορτην τȣ θερισμȣ πρωτογεννηματων ποιησεις των ἐργων σȣ.] Αἱ ἑορται τοινυν τȣ θεȣ, οἱς ἐϛι πνευμα, πνευματικαι εἰσι· και ȣδεις χοικος ἑορταζει τας ἑορτας πνευματικως. τις γαρ συμφωνια δικαιοσυνης και ἀνομιας, ἱνα μη τα ἑξης λεγω. ȣ δυναται

χοικος

me, &c. Quisquis ergo sibi peccati conscius est, oret ut puniatur. Præstat quidem nihil commisisse, quod pœnam mereatur. Sin autem pœna dignum quidpiam egimus, sic puniamur ut præsenti quidem ævo recipiamus, post hæc vero in sinu Abrahæ requiescamus.

Et hæ sunt justificationes, quas propones coram eis. Si emeris servum Hebræum, &c.] Necesse est, ut exquiramus, quid sit lex, quid præceptum, quid item justificationes, ac judicia, & testimonia & mandata. Justificationes itaque sunt, quod hic dictum est: *Si emeris servum H bræum*, ac quæ sequuntur de eo dicta; judicium, ut si filia sacerdotis constuprata fuerit, igne comburatur; mandata vero: *Non erunt tibi dii alii*; præceptum: *Descendens testare populo, & abluant vestimenta sua*; testimonia denique: *Testor vobis hodie cœlum & terram.*

Sex annis serviet tibi; anno autem septimo abibit liber gratis.] Significat, quæ in septimo indulgebatur libertas, adhuc autem & quæ sabbato erat ab operibus requies, nostram in gratia per Christum libertatem.

Adducet eum Dominus ejus ad tribunal Dei.] Aquila & Symmachus dixerunt, *ad deos.* Deos autem, judices appellant, ac Dei judicium eorum sententiam.

Tribus temporibus anni festum agetis mihi. Solemnitatem azymorum custodite. Septem diebus edetis azyma, sicut præcepi tibi tempore mensis novorum. In ipso enim egressus es de Ægypto. Non apparebis in conspectu meo vacuus, & solemnitatem messis primarum frugum facies operum tuorum.] Dei itaque solemnitates iis spiritales sunt, quibus spiritus est, nec ullus terrenus spiritaliter festa peragit. *Quæ enim concordia justitiæ & iniquitatis*, ne quæ deinceps sequuntur, dicam. Non

χοικος ἑορτασαι ἑορτας πνευματικας, ὡσπερ ὐδε πνευματικος ἑορτην χοικην. και μετ᾽ ὀλιγα. τι ἐςιν ὁ μην των νεων; τυς αἰϑητυς φησεις καρπυς. ὐπω ἐνεςηκεν ὁ μην των νεων, τυ ἐνιαυτυ φερε εἰπειν ὀψιμωτερυ ὀντος. το δε, ἐαν γενηται ποτε ἐνιαυτος, ὡςε μηδε φερει την γην τυς καρπυς, ἀρα δυναμεϑα ἑορταζειν ἐν τῳ μηνι των νεων, ὡς κεκελευκεν ὁ θεος ἑορταζειν τυς ἑορταζοντας; ὐκυν δει κατ᾽ ἐνιαυτον την ἑορτην ἑορταζειν. ἐναπαπορω δε παλιν και περι τυ δευτερυ νομυ, τυ κατα την ἑορτην την δευτεραν. φησι γαρ ἑορτην τυ θερισμυ των πρωτογεννηματων. ἐαν τις σπειρη, και μη γενωνται οἱ καρποι πρωτοι, ἀλλα τελευταιοι, ὑτος ὐκ ἀν δυναιτο ἑορτασαι την ἀρχην τυ θερισμυ των πρωτογεννηματων. δει γαρ ἐχειν σε γεννηματα, ἱνα δυνηθης ἑορταζειν. τι δε, ἀν χωραν μη ἐχω, πως ἀν δυναιμην την ἑορτην ταυτην ἑορταζειν, της λεξεως λεγυσης, και ἑορτην θερισμυ των πρωτογεννηματων ποιησεις των ἐργων συ, ὡν ἐαν σπειρης ἐν τῳ ἀγρῳ συ; ὐκ ἐσπειρα, οἰκοδομος εἰμι· ὐκ ἐσπειρα, ὑφαντης εἰμι· ἀγρον ὐκ ἐχω, πως δυναμαι την δευτεραν ἑορταζειν ἑορτην; και δη και περι την τριτην, και ἑορτην συντελειας ἐπ᾽ ἐξοδῳ τυ ἐνιαυτυ.

Και μεθ᾽ ἑτερα· τι βυλεται λογος ἡμιν λεγειν ὁ κελευων ἡμας ἑορταζειν την ἑορτην τῶν ἀζυμων τῳ μηνι των νεων; ἀποϑυ τον παλαιον ἀνϑρωπον συν ταις πραξεσιν αὐτυ. και ἱνα γε ποιησης την ἑορτην ἐν τῳ μηνι των νεων, και συ νεος γενυ, ἱνα γενηται ὁ μην της ἑορτης των νεων, και σος μην. νεων γαρ, και ὐ παλαιων ἐςιν ὑτος ὁ μην. πως ὐν δεησει νεον και σε γενεϑαι; νοησας τας ἑορτας, την ἑορτην των νεων ὁ ἀποςολος Παυλος φησιν, ἐκδυσαμενοι τον παλαιον ἀνθρωπον συν ταις πραξεσιν αὐτυ· και ἐνδυσαμενοι τον νεον τον ἀνακαινυμενον εἰς ἐπιγνωσιν κατ᾽ εἰκονα τυ κτισαντος. ὐκυν ἱνα ἀγαγης την ἑορτην ἐν μηνι των νεων, νεον σε γενεϑαι δει, και πασαν ἀποθεϑαι παλαιοτητα. εἰτα ποιαν ἑορτην πρωτην ἀγεις; ὁτι την ἑορτην των ἀζυμων, μανϑανε ἀπο τυ

ἀποςο-

poteſt terrenus feſta ſpiritalia celebrare, uti neque ſpiritalis feſta terrena. *Et poſt pauca.* Quid eſt menſis novorum? fructus inquies ſenſiles. Nondum advenit menſis novorum, cum exempli cauſa annus tardior eſt. Quod ſi ejusmodi aliquando contingat annus, ut nullos terra fructus ferat, num poſſumus in menſe novorum diem feſtum agere, ſicut præcepit Deus? ergo ſingulis annis feſtum percolendum. Subit rurſus etiam de ſecunda lege, quæ ſecundam celebritatem ſpectat, dubitatio. Ait enim: *Celebritatem meſſis primarum frugum.* Si quis ſeminet, nec primæ fruges proveniant, ſed noviſſimæ, is initium meſſis primarum frugum celebrare non poterit. Neceſſe enim eſt habere te fruges, ut feſtum agere poſſis. Quid vero, ſi agrum non habeo, quomodo feſtum hoc agere potero, cum ſcriptura dicat: *Et ſolemnitatem meſſis primarum frugum facies operum tuorum, quæcumque ſeminaveris in agro tuo?* Non ſeminavi, architectus ſum. Non ſeminavi, textor ſum: agrum non habeo, quomodo poſſum alterum feſtum agere? quod item ſpectat ad tertium: *Et ſolemnitatem conſummationis in exitu anni.*

Et poſt alia: Quid ſibi vult ſcriptura cum celebrare nos jubet feſtum azymorum in menſe novorum? Depone veterem hominem cum actibus ſuis: & ut in menſe novorum ſolemnitatem celebres, tu quoque novus efficere, ut menſis celebritatis novorum, tuus menſis fiat. Novorum enim, non veterum menſis eſt iſte. Qua ergo ratione novum quoque te fieri oportebit? Cum ſolemnitatum rationes exploratas haberet Apoſtolus Paulus, de feſto novorum ait: *Exſpoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes novum eum, qui renovatur in agnitionem, ſecundum imaginem ejus, qui creavit.* Ut igitur feſtum agas in menſe novorum, neceſſe eſt, ut novus fias & omnem deponas vetuſtatem. Deinde quam primam

ἀποςολȣ· το γαρ πασχα ἡμων, φησιν, ὑπερ ἡμων ἐτυθη Χρ ςος. ὡςε ἑορταζωμεν μη ἐν ζυμη παλαια, μηδε ἐν ζυμη κακιας και πονηριας, ἀλλ᾽ ἐν ἀζυμοις εἰλικρινειας και ἀληθειας. ἁμα δε συναγαγε τα νενομοθετημενα περι της ἑορτης των ἀζυμων, και ὀψει μεν το ἀλογον των τῳ ῥητῳ ὡς πνευματικῳ μη προσεχοντων, καταφρονȣντων δε των πνευματικων ὡς μη χρησιμων.

Οὐκ ὀφθηση ἐνωπιον μȣ κενος.] Ισθι ὁτι πας ἀνθρωπος ἢ κενος ἐςιν, ἢ πληρης. εἰ μεν γαρ ȣκ ἐχει ἁγιον πνευμα, ȣκ ἐχει γνωσιν τȣ κτισαντος, ȣ παρεδεξατο ζωην Ιησȣν τον Χριςον· εἰ ȣκ οἰδε τον πατερα τον ἐν ȣρανοις, εἰ ȣ βιοι κατα τον λογον, κατα τον νομον ȣρανιον· ȣ σωφρονει, ȣ δικαιοπραγει· ὁ τοιȣτος κενος ἐςιν. εἰ δε κεχωρηκε τον εἰποντα θεον, ἐνοικησω ἐν αὐτοις, και ἐμπεριπατησω, και ἐσομαι αὐτοις Θεος, ȣτος ȣκ ἐςι κενος, ἀλλα πληρης.

Τρεις καιρȣς τȣ ἐνιαυτȣ ὀφθησεται παν ἀρσενικον σȣ ἐνωπιον κυριȣ τȣ Θεȣ σȣ.] Τι ἐςι το ῥητον εἰποιμι ἀν. ὁ πραττομεν, ἢ θηλυ ἐςιν, ἢ ἀρσενικον. εἰ μεν ȣν θηλυκον ἐςιν ὁ ποιȣμεν, ἢ σωματικον ἐςιν, ἢ σαρκικον. σπειροντες γαρ εἰς την σαρκα, ποιȣμεν θηλυ το γεννημα της ψυχης, ȣκ ἀρῤεν· ἀλλ᾽ ἐκνενευρισμενον, ἁπαλον τε και ὑλικον. εἰ μεν τοι βλεποντες τα αἰωνια, και προς τοις κρειττοσιν ἐχοντες την διανοιαν, καρποφορȣμεν τȣς καρπȣς τȣ πνευματος, και παντα τα γεννηματα ἡμων ἀῤῥενα ἐςι. τα τοινυν φερομενα ἐνωπιον τȣ Θεȣ, τα και ὀφθησομενα τῃ ὀψει τȣ κτισαντος, ἀρσενικα ἐςιν, ȣχι θηλεα. ȣ γαρ τα θηλυκα, και τα σωματικα ἀξιοι βλεπειν ὁ Θεος.

agis solemnitatem? Solemnitatem nempe azymorum, docente Apostolo: *Pascha enim*, inquit, *nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaque festum agamus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis.* Simul autem collige leges de azymis, ac videbis, quam sint a ratione alieni, qui ad spiritalem literæ sensum non attendunt, sed spiritalia tanquam inutilia spernunt.

Non apparebis in conspectu meo vacuus.] Scito omnem hominem aut vacuum aut plenum esse. Si enim non habet Spiritum sanctum, non habet creatoris notitiam, non recepit vitam Jesum Christum; si non novit patrem qui in cœlis est, si non vivit ex ratione, ad legis cœlestis normam, non sobrie, non juste agit; vacuus est, qui ejusmodi est. Qui autem capit Deum qui dixit: *Inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero eis Deus*, is non vacuus, sed plenus est.

Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum coram Domino Deo tuo.] Dicam quid sibi locus iste velit. Quod agimus, aut femina, aut mas est. Si femineum est, quod agimus aut corporeum est aut carnale. Seminantes enim in carne, non marem sed feminam edimus animæ fœtum, nempe enervem, mollemque ac materia crassam. Si vero æterna spectantes & ad meliora attentum habentes animum, fructus spiritus edimus, omnes fœtus nostri mares sunt. Quæ igitur offeruntur in conspectu Dei, quæque creatoris oculis apparent, hæc mascula, non feminea sunt. Neque enim feminea aut corporea dignatur Deus respicere.

ORIGENIS IN EXODUM.

HOMILIA PRIMA.

1. Videtur mihi unusquisque sermo divinæ scripturæ similis esse alicui seminum, cujus natura hæc est, ut cum jactum fuerit in terram, regeneratum in spicam, vel in quamcumque aliam sui generis speciem multipliciter diffundatur, & tanto cumulatius, quanto vel peritus agricola plus seminibus laboris impenderit, vel beneficium terræ fœcundioris indulserit. Sic ergo efficitur, ut culturæ diligentia exiguum semen (verbi causa) sinapis, quod est minimum omnium, efficiatur majus omnibus oleribus, & fiat arbor: *Ita ut veniant volatilia cœli, & habitent in ramis ejus.* Ita & hic sermo, qui nunc nobis ex divinis voluminibus recitatus est, si peritum inveniat & diligentem colonum, cum primo attactu videatur exiguus & brevis, ut cœperit excoli, & spiritaliter tractari, crescit in arborem, in ramos & in virgulta diffunditur: ita ut possint venire disputatores, rethores, oratores hujus mundi, qui velut aves cœli levibus pennis, verborum dumtaxat pompa, excelsa sectantur & ardua, & rationibus capti velint habitare in ramis istis, in quibus non loquendi decor est, sed ratio vivendi. Quid ergo faciemus & nos de his, quæ lecta sunt nobis? Si mihi Dominus concedere dignaretur spiritalis agri culturæ disciplinam, si peritiam colendi ruris donaret, unus sermo ex his quæ recitata sunt intantum posset longe lateque diffundi, si tamen & auditorum capacitas sineret, ut vix nobis ad explicandum sufficeret dies. Tentabimus tamen pro viribus nostris aliqua differere, etiam si

neque

neque nobis universa explicare, neque vobis cuncta audire possibile est. Quia & hoc ipsum agnoscere, quod supra vires nostras sit horum scientia, non parvæ arbitror esse peritiæ. Videamus ergo, quid statim in initiis Exodi lectio contineat, & qua possumus brevitate, quantum ad ædificationem auditorum sufficit, persequamur: si tamen precibus vestris juvetis, ut adsit nobis sermo Dei, & ipse dux nostri dignetur esse sermonis.

2. *Hæc sunt*, inquit, *nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Ægyptum una cum Jacob patre suo, unusquisque cum universa domo sua intraverunt, Ruben, Symeon, Levi, Judas*, & cæteri patriarchæ. *Joseph autem*, inquit, *erat in Ægypto. Erant autem omnes animæ de Jacob septuagintaquinque.* Simile huic mysterio & illud esse puto, quod per prophetam dicitur, si quis advertere potest: *In Ægyptum descendit populus meus, ut habitaret ibi, & in Assyrios vi abductus est.* Si quis ergo potest invicem sibi ista conferre, & ex his quæ vel a prioribus nostris, vel etiam a coæqualibus, sed & a nobis nonnumquam disputata sunt, intelligere poterit, quæ sit Ægyptus, in quam populus Dei non tam ad habitandum, quam ad incolendum, descendit, qui etiam sint Assyrii, qui eos vim facientes abduxerunt, consequenter advertet, qui sit patriarcharum numerus & ordo, quæve eorum domus & familiæ designentur, quæ una cum Jacob patre suo ingressæ dicuntur in Ægyptum. Descendit enim Ruben cum tota domo sua, & Levi cum tota domo sua, sed & cæteri omnes. Joseph autem inquit, erat in Ægypto, & uxorem de Ægypto accepit, & licet ibi positus, tamen in patriarcharum numero habetur. Si quis ergo potest spiritaliter ista discutere, & Apostoli sensum sequi, quo discernit & segregat Israel, & dicit esse quemdam secundum carnem Israel, ut alium sine dubio indicet esse secundum spiritum: sed & si

quis sermonem Domini diligentius consideret, quo hoc ipsum designat cum dicit de quodam: *Ecce verus Israelita, in quo dolus non est*: & dat intelligi esse aliquos veros Israelitas, aliquos sine dubio non veros: poterit fortasse spiritalibus spiritalia conferens, & novis vetera ac veteribus nova componens, mysterium Ægypti & patriarcharum in eam descensionis advertere. Sed & differentias tribuum contemplabitur, ut conjiciat, quid eximium visum sit in tribu Levi, quod ex ea sacerdotes Domini eliguntur ac ministri: quid etiam in tribu Juda præcipuum Dominus senserit, quod ex ea reges assumuntur & principes: & quod est majus omnium, quod ex ipsa etiam Dominus & Salvator noster secundum carnem nascitur. Nescio enim si hujuscemodi privilegia ad illorum merita referenda sint, ex quorum stirpe nomen vel originem ducunt, id est, vel ad ipsum Judam, vel ad Levi, vel ad unumquemque eorum, qui tribui nomen dedit. Movet enim me in hac intentione & illud, quod Joannes in Apocalypsi de populo hoc, qui Christo credidit, scribit. Dicit enim quia ex tribu Ruben duodecim millia, ex tribu Symeon duodecim millia, similiter autem & ex singulis quibusque tribubus duodena millia, quos simul omnes dicit esse centum quadraginta quatuor millia, qui se cum mulieribus non coinquinaverint, sed virgines permanserint. Quod utique cum dicitur, nec qualiscumque vel inepta potest esse suspicio, quin ad istas tribus Judæorum Symeon, & Levi, & cæteras, quæ de Jacob genus ducunt, possint revocari. Ad quos igitur, patres iste numerus virginum referendus sit, tam æqualis, tam integer, tamque compositus, ita ut nullus altero superior aut inferior numeretur, ego quidem progredi ultra inquirendo non audeo sed & hactenus pene cum aliquo discrimine incedo. Apostolus tamen quasdam suspiciones his, qui altius intueri pos-

possunt, subjecit, cum dicit: *Propter quod flecto genua mea ad patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur.* Et quidem de terrenis paternitatibus intellectus non videtur esse difficilis: patres etenim tribuum vel domorum, ad quos successio posteritatis refertur, simul omnis paternitas appellantur. In cœlo vero quod dicit, quomodo aut qualiter sint patres, aut pro quibus posteritatibus cœlestis paternitas nominetur, ipsius est nosse solius, cujus *cœlum cœli* est, *terram autem dedit filiis hominum.*

3. Descenderunt ergo in Ægyptum patres, Ruben, Symeon, Levi, *unusquisque cum omni domo sua.* Quomodo quis & hoc edisserat, quod cum omni domo sua introierunt in Ægyptum? quibus additur: *Et omnes*, inquit, *animæ quæ introierunt cum Jacob*, LXXV. Hic jam nominando animas pene nudaverat mysterium sermo propheticus, quod ubique contexerat, ut proderet, quod non de corporibns, sed de animabus hæc dicit. Verumtamen habet adhuc velamen suum. In usu namque esse creditur, animas pro hominibus appellari. Interim LXXV. animæ descenderunt cum Jacob in Ægyptum. Istæ sunt animæ, quas genuit Jacob. Ego non puto, quod quilibet hominum possit animam gignere, nisi si quis forte talis sit, qualis ille qui dicebat: *Nam etsi multa millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* Isti tales sunt, qui generant animas, & parturiunt eas, sicut & alibi dicit: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Alii enim hujusmodi generationis curam, aut nolunt habere, aut nequeunt. Denique statim in initiis ipse Adam quid dicit? *Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea*, nec tamen addidit, Et anima de anima mea. Sed velim mihi diceres o Adam, si os de tuis ossibus agnovisti, & car-

nem

nem de tua carne sensisti, cur non intellexisti etiam animam de tua anima processisse? Si enim omnia quæ in te erant tradidisti, cur non etiam animæ facis cum cæteris mentionem, quæ melior totius hominis pars est? Sed videtur per hæc intelligentibus indicium dare, qnod cum dicit, *Os de ossibus meis*, *& caro de carne mea*, quæ de terra sunt sua esse profiteri, non audere vero sua dicere, quæ scit non esse de terra. Sed & Laban similiter cum dicit ad Jacob, quoniam *os meum, & caro mea es tu*, nec ipse amplius aliquid videtur audere suum dicere, nisi quod terrenæ esse consanguinitatis agnoscit. Alia quippe est animarum cognatio, quæ vel Jacob descendenti in Ægyptum sociatur, vel cæteris patriarchis, & sanctis sub enumeratione mysticæ posteritatis adscribitur. Sed qui vicinum terræ navigantes servare disposuimus cursum, & ipsam quodammodo oram littoris stringere, in altum nescio quomodo undarum nos violentior æstus abducit. Redeamus igitur ad ea, quæ consequenter, adduntur.

4. *Mortuus est*, inquit, *Joseph & omnes fratres ejus, & omnis generatio illa. Filii autem Israel creverunt & multiplicati sunt, & in multitudine magna diffusi sunt, & invaluerunt multum valde: multiplicavit enim illos terra.* Donec viveret Joseph non refertur, quod multiplicati fuerint filii Israel, nec aliquid omnino in his de augmentis & numerositate memoratur. Ego credens verbis Domini mei Jesu Christi, in lege & Prophetis iota quidem unum aut unum apicem non puto esse mysteriis vacuum, nec puto aliquid horum transire posse, donec omnia fiant. Verum quoniam exiguæ capacitatis sumus, ea nunc tantum pulsemus, quibus tutius incedamus. Antequam moreretur noster Joseph, ille qui distractus est triginta argenteis ab uno ex fratribus suis Juda, valde pauci erant filii Israel. Cum vero pro omnibus gustavit mortem, per quam destruxit eum qui, habebat mortis imperium,

rium, id eſt diabolum, multiplicatus eſt fidelium populus, & diffuſi ſunt filii Iſrael, & multiplicavit eos terra, & creverunt nimis valde. Niſi enim (ſicut ipſe dixit) cecidiſſet granum frumenti in terram, & mortuum fuiſſet, non utique fructum hunc plurimum totius orbis terræ Eccleſia attuliſſet. Igitur poſteaquam cecidit granum in terram, & mortuum eſt, omnis hæc ex ipſo ſurrexit fidelium ſeges, & multiplicati ſunt filii Iſrael, & invaluerunt nimis valde. *In omnem* enim *terram exivit ſonus* Apoſtolorum, *& in fines orbis terræ verba eorum*, & per ipſos ſicut ſcriptum eſt, *verbum Domini creſcebat, & multiplicabatur.* Hæc quantum ad myſticum pertinet intellectum. Sed & moralem in his non omittatamus locum. Ædificat enim animas auditorum. Igitur & in te ſi moriatur Joſeph, id eſt, ſi mortificationem Chriſti in corpore tuo ſuſcipias, & mortifices membra tua peccato, tunc in te multiplicabuntur filii Iſrael. Filii Iſrael ſenſus boni & ſpiritales accipiuntur. Si ergo ſenſus carnis mortificentur, ſenſus ſpiritus creſcunt, & quotidie emorientibus in te vitiis, virtutum numerus augetur, ſed & terra te multiplicat in operibns bonis, quæ per officium corporis miniſtrantur. Verum ſi vis, ut oſtendam tibi de ſcripturis, quis eſt quem terra multiplicaverit, intuere Apoſtolum Paulum quomodo dicit: *Si autem vivere in carne, hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro. Coarctor enim ex duobus, deſiderium habens diſſolvi & eſſe cum Chriſto, multo enim melius, permanere autem in carne magis neceſſarium propter vos.* Vides quomodo hunc terra multiplicat? Dum enim manet in terra, id eſt, in carne ſua, multiplicatur condendo Eccleſias, multiplicatur acquirendo populum Deo, & ab Hieruſalem in circuitu usque ad Illyricum Dei Evangelium prædicando. Sed videamus, quid additur in conſequentibus.

5. Sur-

5. *Surrexit autem*, inquit, *Rex alius in Ægypto, qui nesciebat Joseph, & dixit genti suæ: Ecce gens filiorum Israel grandis multitudo est, & valet super nos.* Primo omnium requirere volo, quis est rex in Ægypto, qui scit Joseph, & quis est rex, qui nescit Joseph. Dum enim ille regnaret, qui sciebat Joseph, non referuntur afflicti esse filii Israel, neque in luto & latere consumti, neque masculi eorum necati, & fœminæ vivificatæ. Sed cum surrexit iste, qui non noverat Joseph, & cœpit ipse regnare, tunc hæc omnia gesta referuntur. Quis ergo est iste rex, videamus. Si Dominus regit nos, & sensus mentis nostræ illuminatus a Domino Christi semper memoriam tenet, faciens illud, quod Paulus ad Timotheum scribit: *Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis*: dum hæc meminit in Ægypto, id est, in carne nostra, spiritus noster regnum cum justitia tenet, & filios Israel, quos supra diximus rationabiles sensus, vel animæ virtutes, in luto & latere non consumit, nec curis eos terrenis & sollicitudinibus atterit. Si vero perdiderit horum memoriam sensus noster, declinaverit a Deo, nescierit Christum, tunc sapientia carnis, quæ inimica est Deo, succedit in regnum, & alloquitur gentem suam, corporeas scilicet voluptates, & vitiorum ducibus ad consilium convocatis, initur deliberatio adversus filios Israel, quomodo circumveniantur, quomodo opprimantur, ut luto & lateribus affligantur, ut mares exponant, fœminas alant, ut ædificent civitates Ægypti, & civitates munitas. Non nobis hæc ad historiam scripta sunt, neque putandum est libros divinos Ægyptiorum gesta narrare: sed quæ scripta sunt, ad nostram doctrinam & commonitionem scripta sunt: ut tu qui hæc audis, si forte jam gratiam baptismi consecutus es, & adnumeratus es inter filios Israel, ac suscepisti in te Deum regem, & post hæc declinare volueris ad opera sæculi, agere

actus

actus terræ, & lutea explere ministeria, scias & agnoscas, quia surrexit in te rex alius, qui nescit Joseph, rex Ægypti, & ipse te cogit ad opera sua, & ipse te facit laterem sibi operari & lutum. Ipse est, qui te superpositis magistris & compulsoribus ad opera terrena flagris ac verberibus agit, ut ædifices illi civitates. Ipse est, qui te facit discurrere per sæculum, maris ac terræ elementa pro cupiditate turbare. Ipse est hic Ægypti rex, qui te forum pulsare litibus facit, & pro exiguo terræ cespite propinquos jurgiis fatigare, &, ut ita dicam, castitati insidiari, decipere innocentiam, domi fœda, foris crudelia, intra conscientiam flagitiosa committere. Cum ergo tales videris actus tuos, scito te regi Ægyptio militare, quod est mundi hujus spiritu agi. Si vero & aliquid de hoc etiam altius sentiendum est, potest videri rex iste, qui nescit Joseph, diabolus, *insipiens* ille qui *dixit in corde suo: non est Deus*, genti suæ, hoc est, apostatis Angelis, colloqui, & dicere: *Ecce gens filiorum Israel magna multitudo est*, de his scilicet, qui possunt mente Deum videre, *& potentior est nobis. Venite itaque circumscribamus illos, ne forte increscant, & cum acciderit nobis bellum, consentient & hi cum adversariis, & expugnantes nos exibunt de terra nostra.* Sed unde hoc sentit diabolus? unde intelligit quia magna gens sit Israel, & ipso fortior, nisi quia sæpe congressus est, sæpe habuit luctamen, & sæpe superatus est? Scit enim & ipsum Jacob luctatum esse, & adjutorio Angeli obtinuisse adversarium, & invaluisse cum Deo. Non dubito, quin & aliorum sanctorum senserit luctamen, & spiritalia pertulerit sæpe certamina, & inde dicat, quia gens filiorum Israel magna est valde, & valet super nos. Sed & illud quod timet, nequando eveniat eis bellum, & consentiant adversariis ejus, & devictis eis discedant de terra sua, videtur mihi ex his, quæ sanctis Patriarchis vel Prophetis de adventu Christi

non-

nonnunquam indicata fuerant, præsensisse, & inde scire, quod sibi immineat bellum. Sentit venturum, qui exuat principatus ejus & potestates, & cum fiducia triumphet eos, & affigat in ligno crucis suæ. Igitur convocata omni gente sua circumvenire, & circumscribere cupit in hominibus rationabilem sensum, qui nunc figuraliter dicitur Israel: & ideo præfecit eis magistros operum, qui eos cogant discere opera carnis, sicut & in Psalmis dicit: *Et admixti sunt gentibus & didicerunt opera eorum.* Docet eos civitates ædificare Pharaoni, Phitom, quæ in nostra lingua significat os defectionis, vel os abyssi; & Ramesses, quæ interpretatur commotio tineæ; Ethon, id est Heliopolis, quæ dicitur civitas solis. Vides quales sibi civitates ædificari præcipit Pharao! Os, inquit, deficiens; deficit namque os, cum mendacium loquitur, & a veritate probationibus deficit. Ille enim ab initio mendax fuit, & ideo tales sibi civitates ædificari vult. Vel etiam os abyssi, quia abyssus perditionis, & interitus est locus. Et alia ejus civitas commotio tineæ est. Omnes enim, qui eum sequuntur, ibi congregant thesauros suos, ubi tinea exterminat, & ubi fures effodiunt & furantur. Sed & civitatem solis ædificant falso nomine, pro eo quod convertit se sicut Angelus lucis. In his ergo prævenit, in his occupat mentes, quæ ad hoc factæ sunt, ut videant Deum. Prospicit tamen imminere sibi bellum, & maturum genti suæ affuturum sentit exitium. Ideo dicit quia gens Israel valet super nos. Utinam & de nobis hoc dicat, sentiat nos valere super se. Quomodo sentire hoc poterit? Si cum mihi cogitationes injicit malas, & concupiscentias pessimas, ego non suscipiam, sed jacula ejus ignita scuto fidei repellam, si in omnibus quæcumque suggerit menti meæ, ego memor Christi mei Domini, dicam: *Vade retro Satana. Scriptum est enim, Dominum*

Deum

Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies. Si ergo hæc omni fide, omni constantia agamus, dicit & de nobis, quia gens Israel magna est, & valet super nos. Sed & hoc quod dicit, *Ne forte accidat nobis bellum, & consentiant & hi cum adversariis nostris*; ex Propheticis vocibus prævidit venturum sibi bellum & derelinquendum se a filiis Israel, & quia consentient adversario ejus, & adjicientur ad Dominum. Hoc est enim, quod de eo Hieremias Propheta prædixerat: *Clamavit perdix, congregavit, quæ non peperit, fecit divitias suas non cum judicio, in dimidio dierum ejus derelinquent eum, & in novissimis suis erit stultus.* Intelligit ergo perdicem se dictum, quæ non peperit, congregasse, & quod hi quos non cum judicio congregavit, in dimidio dierum suorum derelinquent eum, & sequentur Dominum & Creatorem suum Christum Jesum, qui eos genuit. Ille autem congregavit, quos non genuit. Et ideo remanebit stultus in novissimis suis, cum ad factorem & ad parentem suum universa, quæ nunc pro hujus tyrannide congemiscit, creatura confugerit. Et hoc indignatur, & dicit, *ne expugnantes*, inquit, *nos, exeant de terra nostra.* Non vult nos exire de terra sua, sed vult, ut semper portemus imaginem terreni. Si enim ad adversarium ejus confugerimus, eum qui nobis præparavit regna cœlorum, necesse est, ut relinquamus imaginem terreni, & suscipiamus imaginem cœlestis. Propterea ergo Pharao statuit magistros operum, qui nos suas artes doceant, qui nos artifices malitiæ faciant, qui nobis magisterium malorum præbeant. Et quia multi sunt isti magistri & doctores malitiæ, quos præfecit Pharao, & est ingens multitudo hujuscemodi compulsorum, qui omnes exigunt, imperant, & extorquent opera terrena: ideo veniens Dominus Jesus fecit alios magistros, & doctores, qui pugnantes adversum illos, & subjicientes omnes eorum principatus, & potestates,

& virtutes, defendant a violentiis eorum filios Israel, & doceant nos opera Israelitica: & rursum doceant nos mente Deum videre, relinquere opera Pharaonis, exire de terra Ægypti, abjicere Ægyptios & barbaros mores, deponere totum veterem hominem cum actibus suis, & induere novum, qui secundum Deum creatus est renovari semper de die in diem ad imaginem ejus, qui fecit nos, Christi Jesu Domini nostri, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

De obstetricibus.

1. Multa quidem adversum gentem Dei molitur rex iste, qui non novit Joseph, & artes nocendi novas semper inquirit. Verum nunc calliditas ejus supereminet modum, cum obstetricum ministerio sobolem gentis conatur extinguere, quarum arte solet vita servari. Quid enim dicit? *Et dixit*, inquit, *Rex Ægyptiorum obstetricibus Hebræorum, quarum uni nomen erat Sephora, & nomen alterius Phua, & ait: Cum obstetricabitis Hebraas, & prope partum erunt, si masculus fuerit, occidite illum, si femina, vivificate.* Sed his adjungitur in consequentibus. *Timuerunt autem obstetrices Deum, & non fecerunt sicut præceperat illis rex Ægypti, & vivificabant masculos.* Si secundum historiæ narrationem suscipienda essent, quæ scripta sunt, videtur hoc quod dicit scriptura, quia non fecerunt obstetrices secundum quod præceperat eis rex Ægypti, stare non posse. Non enim inveniuntur obstetrices non vivificasse feminas, quas præcepit rex Ægypti vivificari. Sic enim ait, *si quidem masculus est, occidite illum: si femina, vivificate.* Et si non fe-

cerunt obstetrices sicut præceperat rex Ægypti, debuerant utique sicut masculos vivificabant contra præceptum regis, ita feminas occidere, ut & hoc esset contra præceptum regis. Nam feminas vivificasse, secundum præceptum est fecisse Pharaonis. Hæc interim propter eos qui amici sunt literæ, & non putant legem spiritalem esse & spiritaliter intelligendam. Sed nos qui omnia quæ scripta sunt non pro narrationibus antiquitatum, sed pro disciplina & utilitate nostra didicimus scripta, hæc qnæ leguntur, etiam nunc fieri non solum in hoc mundo, qui Ægyptus figuraliter dicitur, sed in uno quoque nostrum deprehendimus. Requiramus ergo, quomodo rex Ægypti, qui est princeps hujus mundi, vivificari mares non vult, feminas vult. Si meministis, sæpe ostendimus disputantes, quod in feminis caro & affectus carnis designatur, vir autem rationabilis sensus, & intellectualis sit spiritus. Sensum autem rationabilem, qui potest cœlestia sapere, qui potest intelligere Deum, & quæ sursum sunt quærere, hunc odit Pharao rex & princeps Ægypti, hunc necari cupit & interimi. Cupit autem quæcumque carnis sunt vivere, & quæ ad materiam pertinent corporalem, hæc non solum vivere, sed & augeri & excoli cupit. Vult enim, ut omnes carnalia sapiant, temporalia desiderent, quæ supra terram sunt quærant, nemo elevet ad cœlum oculos suos, nemo requirat unde huc venerit, nemo patriam paradisum recordetur. Cum ergo videris homines in voluptatibus & deliciis vitam ducere, luxu fluitare, epulis, vino, conviviis, cubilibus & impudicitiis operam dare, in istis scias, quod rex Ægypti masculos necat, & vivificat feminas. Si vero rarum quemque videas unum ex mille ad Dominum converti, oculos sursum erigere, quæ perpetua sunt & æterna quærere, contemplari non ea quæ viden-

tur, ſed quæ non videntur, odiſſe delicias, amare continentiam, luxuriam fugere, excolere virtutes, iſtum quaſi maſculum, quaſi virum necari cupit Pharao, perſequitur, inſectatur, mille adverſus eum machinis pugnat. Odit tales, vivere eos in Ægypto non ſinit. Inde ergo eſt, quod in hoc mundo ſervi Dei & omnes qui Deum quærunt, deſpectui habentur, & contemtui. Inde contumeliis expoſiti ſunt, inde replentur opprobriis, inde odia in eos & perſecutiones agitantur, quia odit eos Pharao, odit hujuſmodi mares, qui feminas amat. Iſte etiam obſtetrices corrumpere aggreditur, & per ipſos implere, quod deſiderat, quarum etiam nomina nobis per proviſionem ſpiritus ſancti, qui hæc ſcribi voluit, indicantur. Sephora, inquit, una quæ interpretatur paſſer: & Phua, quæ apud nos vel rubens vel verecunda dici poteſt. Per has igitur necari mares, & vivificari ſolas feminas quærit.

2. Sed quid dicit ſcriptura? *Et timebant*, inquit, *obſtetrices Deum, & non fecerunt, ſicut præcepit eis rex Ægypti.* Iſtas obſtetrices dixerunt ante nos, quidem rationabilis eruditionis formam tenere. Obſtetrices enim medicæ quædam ſunt, & tam maſculos naſcentes quam feminas fovent. Eruditio ergo iſta communis rationabilis ſcientiæ, ad omnem propemodum pervenit ſenſum, omnes inſtruit, omnes fovet. Si quis in ea virilis animi fuerit, & voluerit cœleſtia quærere, & divina ſectari, veluti medicatus, & fotus per hujuſmodi eruditionem, ad divinorum intelligentiam paratior veniet. Una eſt enim velut paſſer, quæ celſiora docet, & rationabilibus doctrinæ pennis in altum volare provocat animos. Alia quæ rubens eſt, vel verecunda, moralis eſt, mores componit, verecundiam docet, inſtituit honeſtatem. Mihi tamen, quoniam dicit de his ſcriptura, quia timebant Deum, & non fecerunt præcepta regis Ægypti, videntur obſtetrices iſtæ duæ utriusque teſtamenti figuram

guram servare, & Sephora, quæ passer interpretatur, Legi, quæ spiritalis est, posse conferri; Phua vero, quæ rubens, vel verecunda est, indicare Evangelia, quæ Christi sanguine rubent, & per universum mundum passionis ejus rutilant cruore. Ab his ergo animæ, quæ nascuntur in Ecclesia, velut obstetricibus medicantur, quia ex scripturarum lectione cuncta in eas eruditionis medicina confertur. Tentat tamen Pharao per hæc necare Ecclesiæ masculos, cum studiosis quibusque in scripturis divinis hæreticos sensus, & perversa dogmata suggerit. Sed stat immobile fundamentum Dei. Timent enim obstetrices Deum, id est, timorem Dei docent, quia *initium sapientiæ timor Domini.* Sic denique competentius aptari puto & illud, quod in posterioribus scriptum est, ubi dicit: *Quia timebant obstetrices Deum, fecerunt sibi domos.* Quod dictum nullam consequentiam secundum litteram habere potest. Quis enim ordo est, ut dicat, *Quia timebant obstetrices Deum, fecerunt sibi domos?* quasi propterea domus fiat, quia timetur Deus. Hoc si ita accipiatur, ut scriptum est, non solum nihil consequentiæ, sed & inanitatis plurimum habere videbitur. Sin autem videas, quomodo scripturæ novi ac veteris testamenti timorem Dei docentes domos Ecclesiæ faciant, ut universum orbem terræ orationum domibus repleant, tunc quod scriptum est, rationabiliter scriptum videbitur. Sic ergo istæ obstetrices, quia timent Deum, & timorem Dei docent, non faciunt præceptum regis Ægypti, sed vivificant masculos suos: nec tamen dicitur, quia paruerint præcepto regis Ægypti, ut vivificarent feminas. Ego confidenter audeo dicere secundum scripturæ sensum, obstetrices istæ non vivificant feminas. Neque enim vitia docentur in Ecclesiis aut luxuria prædicatur, aut peccata nutriuntur (hoc enim vult Pharao, cum vivificari feminas jubet) sed sola virtus excolitur, &

ipſa ſola nutritur. Verum hæc ad unumquemque noſtrum referamus. Et tu ſi times Deum, non facis præceptum regis Ægypti. Ille enim tibi præcipit, ut in deliciis vivas, ut diligas præſens ſæculum, ut præſentia concupiſcas. Tu ſi Deum times, & exhibes obſtetricis officium animæ tuæ, ſi ei ſalutem conferre cupis, non facis hæc, ſed vivificas maſculum, qui in te eſt, interiorem tuum hominem medicaris & foves, & ipſi per actus aut intellectus bonos vitam conquiris æternam.

3. Sed poſt hæc ubi vidit Pharao, quod per obſtetrices non poſſet necare maſculos Iſrael, *præcepit*, inquit, *omni populo dicens*: *Omne maſculinum quodcumque natum fuerit Hebræis, in flumen projicite, & omne femininum vivificate.* Videte quid princeps hujus mundi præcipit ſuis, ut infantes noſtros rapiant, & in flumen projiciant, primæ ſtatim nativitati noſtrorum inſidiantes continuo, ut ubera Eccleſiæ prima contigerint, irruant, diripiant, perſequantur, undis & fluctibus hujus ſæculi abſorbeant. Videte, quid audiatis, ſapientia Dei per Salomonem dicit: *Intelligibiliter intellige, quæ apponuntur tibi.* Vide, ſtatim ut natus, imo ut renatus fueris, quid tibi imminet. Hoc illud eſt, quod in Evangelio legis, quia Jeſus ſtatim, ut aſcendit de baptiſmo, *ductus eſt ab ſpiritu in deſertum, ut tentaretur a diabolo.* Hoc ergo eſt, quod & hoc loco Pharao præcepit populo ſuo, Hebræos infantes ſtatim ut nati fuerint invadant, diripiant, aquis ſubmergant. Hoc fortaſſis eſt, quod per Prophetam dicitur: *Quia intraverunt aquæ uſque ad animam meam. Defixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia.* Sed propterea Chriſtus ſuperavit & vicit, ut tibi vincendi iter aperiret. Propterea jejunans vicit, ut & tu ſcias hujusmodi genus dæmoniorum jejuniis & orationibus ſuperandum. Propterea & oblata ſibi omnia regna mundi, & gloriam eorum contemnit,

ut

ut & tu contemnens gloriam mundi possis superare tentantem. Ægyptii vero, quibus Pharao dedit præcepta, feminas tantum vivificant, oderunt masculos: oderunt namque virtutes, vitia tantum & voluptates nutriunt. Et nunc igitur insidiantur Ægyptii, si forte Hebræis nascatur aliquis masculus, ut statim persequantur & interficiant, nisi caveant, nisi observent, & occultent germen masculinum. Denique refert scriptura, quod de tribu Levi quædam genuit masculum, & videns infantem esse elegantem, occultavit eum mensibus tribus. Vide si non propterea nobis præcipitur, ne bonos actus in publico geramus, ne justitiam nostram coram hominibus faciamus, sed ut clauso ostio oremus patrem in occulto, & quod facit dextera nostra, id nesciat sinistra. Nisi enim in occulto fuerit, diripietur ab Ægyptiis, invadetur, in flumen jactabitur, undis & fluctibus submergetur. Ergo si facio eleemosynam, quia opus Dei est, masculum genero. Sed si ita faciam, ut hominibus innotescat, & ab hominibus laudem quæram, & non eam occultavero, rapta est ab Ægyptiis eleemosyna mea, & in flumen demersa est, & tanto labore, tantoque studio Ægyptiis masculum genui. Propterea o vos populus Dei, qui hæc auditis, nolite putare (ut sæpe jam diximus) veterum vobis fabulas recitari, sed doceri vos per hæc, ut agnoscatis ordinem vitæ, instituta morum, fidei, virtutisque certamina.

4. *Videntes* ergo isti de tribu Levi *elegantem esse* infantem, *celaverunt eum mensibus tribus. Cumque non possent amplius celare eum, sumsit*, inquit, *mater ejus tibin, & linivit bitumine, & injecit infantem in eam, & posuit in palude secus flumen, & observabat soror ejus de longe, ut videret, quid accideret ei. Descendit autem filia Pharaonis, ut lavaretur in flumine, & audivit plorantem infantem, & misit*, inquit, *& assumsit eum, & dixit filia Pharaonis, quia de infantibus Hebræorum est* hic.

hic. Post hæc jam refertur, quomodo soror ejus dixit, ut matrem pueri vocaret, quæ eum nutriret. *Et dixit*, inquit, *ad illam filia Pharaonis. Custodi mihi hunc infantem, & nutri eum mihi, ego autem dabo tibi mercedem. Cumque nutrisset eum, & fortior factus esset, induxit illum ad filiam Pharaonis, & factus est ei in filium, & nominavit nomen ejus Moysen, dicens, quia de aqua eum assumsi.* Singula hæc immensis repleta mysteriis, tempus exigunt grande, & totius diei spatium si in his consumamus, vix fortasse sufficiat. Breviter tamen aliqua nobis pro Ecclesiæ ædificatione pulsanda sunt. Puto filiam Pharaonis Ecclesiam, quæ congregatur ex gentibus videri posse, quæ quamvis impium & iniquum habeat patrem, tamen dicitur ad eam per Prophetam: *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum, & domum patris tui, quia concupivit rex speciem tuam.* Hæc ergo est, quæ exiit de domo patris & venit ad aquas, ut lavaretur, a peccatis, quæ contraxerat in domo patris sui. Denique statim viscera misericordiæ suscipit, & miseratur infantem. Hæc ergo Ecclesia ex gentibus veniens, in palude invenit jacentem Moysen, abjectum a suis & expositum, dat eum nutrici, & nutritur apud suos, ibi agit infantiam. Cum autem fortior factus est, tunc inducitur ad eam, & adoptatur in filium. Moyses autem, quia lex appellatur, in multis locis jam sæpe dissertum est. Veniens ergo Ecclesia ad aquas baptismi suscepit etiam legem, quæ tamen lex erat intra tibin conclusa, pice & bitumine oblita. Tibis genus est tegminis, ex virgis, aut ex papyro contextum, vel etiam ex arborum cortice formatum, intra quod injectus infans videbatur expositus. Jacebat ergo lex conclusa intra hujusmodi tegmina, & pice ac bitumine oblita, vilibus & terreis Judæorum sensibus sordebat obsepta, usquequo Eccclesia veniret ex gentibus & adsumeret eam de lu-

teis

teis & palustribus locis, atque intra sapientiæ aulas & regalia tecta consciscerer. Hæc tamen lex infantiam suam apud suos transigit. Apud illos enim qui spiritaliter eam intelligere nesciunt, parvula est & infans, & lactentium habens cibos. Cum vero ad Ecclesiam venit, cum Ecclesiæ ingreditur domum, fortior est & validior Moyses. Amoto enim velamine literæ, perfectus in lectione ejus cibus, & solidus invenitur. Quid tamen est, quod & mercedem nutrimentorum a filia percipit Pharaonis, illa apud quam lex & nata est, & nutrita? Quid est quod synagoga accipit de Ecclesia? Puto illud intelligi posse, quod idem Moyses scribit, dicens: *Ego in non gentem in æmulationem vos inducam, in gentem insipientem in iram vos concitabo.* Et Synagoga ergo de Ecclesia istud mercedis accipit, ut ultra idola non colat. Videns enim eos, qui ex gentibus sunt, ita ad Deum conversos esse, ut ultra idola nesciant, Deum præter unum neminem venerentur, ipsa erubescit idola ultra jam colere. Istud ergo recipit beneficii de Ecclesia Synagoga, quod ei parvulam nutrisse visa est legem. Sed & nos etiam si Pharaonem habuimus patrem, etiam si nos in operibus malis genuit princeps hujus mundi, cum venimus ad aquas, assumamus ad nos legem Dei, nec nobis sordeat literæ ejus vile tegumen & obscurum, quæ parva ejus sunt & lactentia concedamus, quæ perfecta & valida sunt, sumamus, atque hæc intra cordis nostri tecta regalia collocemus. Grandem & validum habeamus Moysen, nihil de eo parvum, nihil humile sentiamus: sed magnificum totum, totum egregium, totum elegans. Totum enim magnum est, quicquid spiritale, quicquid sublimis intelligentiæ est. Et oremus Dominum Jesum Christum, ut ipse nobis revelet, & ostendat quomodo magnus est Moyses, & quomodo sublimis est. Ipse enim re-

velat, quibus vult, per ſpritum ſanctum. Ipſi gloria & imperium in ſæcula ſæculorum, Amen.

HOMILIA III.

De eo, quod ſcriptum eſt: Ego autem gracili voce ſum, & tardus lingua.

1. Donec eſſet Moyſes in Ægypto, & erudiretur omni ſapientia Ægyptiorum, non erat gracili voce nec tardus lingua, nec profitebatur ſe eſſe ineloquentem. Erat enim quantum ad Ægyptios, & ſonoræ vocis, & eloquentiæ incomparabilis. Ubi autem cœpit audire vocem Dei, & eloquia divina ſuſcipere, tunc ſenſit exilem & gracilem vocem ſuam, tardamque & impeditam eſſe ſuam intelligit linguam: tunc ſe pronunciat mutum, cum cœpit agnoſcere verum illud Verbum, quod erat in principio apud Deum. Sed quo facilius quod dicimus, poſſit adverti, utamur hujuſmodi ſimilitudine. Mutis animalibus quamvis ſit imperitus & indoctus, rationabilis homo ſi comparetur, videbitur eloquens ad comparationem eorum, quæ & rationis & vocis expertia ſunt: ſi vero eruditis & eloquentibus viris, atque in omni ſapientia probatiſſimis conferatur, & ineloquens & mutus videbitur. At ſi ipſum quis contempletur divinum Verbum, ipſamque divinam reſpiciat ſapientiam, quantævis ſit eruditionis, & quantæcumque ſapientiæ, multo amplius quam apud nos ſunt pecudes, ipſe apud Deum mutum ſe animal profitebitur. Hoc nimirum erat Moyſes. Quod & beatus David intuens, & tali ordine ſemetipſum ad divinam ſapientiam librans, dicebat: *Ut jumentum factus ſum apud te.* Secundum hoc ergo & Prophetarum maximus Moyſes in præſenti lectione dicit ad eum, quod

gracili

gracili voce sit, & tardus lingua, quod & non sit eloquens. Omnes enim homines ad comparationem Verbi divini, non solum ineloquentes, sed & muti putandi sunt.

2. Quia igitur in id intelligentiæ profecit, ut agnosceret semetipsum, in quo est pars maxima sapientiæ, remunerat eum divina dignatio. Audi quam optimis magnificisque muneribus. *Ego* inquit, *aperiam os tuum, & instruam te, quæ oporteat te loqui.* Beati sunt, quorum Deus os aperit, ut loquantur. Prophetis Deus aperit os, & replet illud eloquio suo, sicut in præsenti dicit: *Ego aperiam os tuum, & instruam te, quæ oporteat te loqui.* Sed & per David dicit Deus: *Dilata os tuum, & replebo illud.* Similiter & Paulus dicit: *Ut detur mihi sermo in adapertione oris mei.* Eorum ergo qui verba Dei loquuntur, os Deus aperit. Vereor autem ne sint aliqui, quorum econtrario os diabolus aperiat. Nam qui loquitur mendacium, certum est quia diabolus aperuit os ejus, ut mendacium loqueretur. Qui falsum testimonium dicit, qui scurrilitates ac turpitudines & cætera hujusmodi de ore suo proferunt, diabolus aperuit os eorum. Vereor ne & susurronum & detractorum os diabolus aperiat, sed & eorum, qui ociosa verba proferunt, pro quibus reddenda in die judicii ratio est. Jam vero, qui iniquitatem in excelsum loquuntur, qui negant Dominum meum Jesum Christum in carne venisse, vel qui spiritum sanctum blasphemant, quibus neque in præsenti neque in futuro sæculo remittetur, quis dubitet, quod os eorum diabolus aperiat? Vis tibi & hoc de scripturis ostendam, quomodo hujusmodi hominibus, qui adversum Christum loquuntur, os diabolus aperit? Vide quid scriptum est de Juda, quomodo refertur, quia introivit in illum Satanas, & quia misit in cor ejus diabolus, ut traderet Dominum. Ipse ergo aperuit os ejus, ut loqueretur cum

Princi-

Principibus, & Pharisæis, quomodo eum traderet accepta pecunia. Unde mihi videtur non esse parvæ gratiæ intelligere os, quod aperit Deus, & intelligere os, quod aperit diabolus. Non est sine sancti spiritus gratia hujusmodi os & verba discernere. Et ideo in divisionibus spiritalium gratiarum additur etiam hoc, quod datur quibusdam discretio spirituum. Ergo spiritalis est gratia, per quam spiritus discernitur, sicut & alibi Apostolus: *Probate spiritus si ex Deo sunt.* Sed sicut Deus aperit os sanctorum, ita puto, quod & aures sanctorum Deus aperiat ad audienda verba divina. Sic enim dicit Esaias Propheta: *Dominus aperuit mihi aurem, ut sciam quando oporteat dici verbum.* Sic & oculos aperit Dominus, sicut aperuit oculos Agar: *Et vidit puteum aquæ vivæ.* Sed & Helisæus Propheta dicit: *Aperi Domine oculos pueri, ut videat, quia plures nobiscum sunt quam cum adversariis. Et aperuit,* inquit, *Dominus oculos pueri, & ecce totus mons plenus erat equitibus, & curribus, auxiliisque cælestibus. Circumdat enim Angelum Domini in circuitu timentium eum, ut eripiat eos.* Aperit ergo (ut diximus) Deus, & os, & aures, & oculos, ut vel loquamur, vel cernamus, vel audiamus, quæ Dei sunt. Sed & illud non otiose accipio, quod dicit Propheta: *Eruditio,* inquit, *Domini aperuit mihi aurem.* Hoc mihi videtur ad nos, id est, communiter ad omnem Dei Ecclesiam pertinere. Si enim in Domini eruditione versemur, aperit & nobis aurem Domini eruditio. Auris vero, quæ per eruditionem Domini aperitur, non semper aperta est, sed aliquando aperta, aliquando clausa est. Audi legislatorem dicentem: *Ne receperis auditum vanum.* Si quando ergo vana dicuntur, si quando inania, inepta, turpia, profana, scelesta proferuntur, qui novit Domini eruditionem, claudit aures, & avertit auditum, & dicit: *Ego autem sicut surdus non audiebam, & sicut mutus, qui non aperuit os suum.* Si vero ad uti-

litatem

litatem animæ pertinent, quæ dicuntur, si de Deo sermo est, si mores docet, virtutes invitat, vitia resecat, patere debent aures hujuscemodi eloquiis: & non solum aures, sed & cor, & mens, & tota ad hujuscemodi auditum animæ janua pandenda est. Summa tamen moderatione præcepti usa est lex: ut non diceret: non audies *auditum vanum*, sed *non recipies*. Nam vana frequenter audimus. Marcion quæ loquitur, vana sunt. Valentinus quæ loquitur, vana sunt: & omnes qui contra creatorem Deum loquuntur, vana sunt, quæ loquuntur. Sed tamen frequenter nos audimus ea, ut adversum ea respondere possimus: ne forte subripiant simplicioribus quibusque fratrum nostrorum per sermonis ornatum. Audimus ergo hæc: sed non recipimus. Dicta sunt enim de ore illo, quod diabolus aperuit. Et ideo orandum nobis est, ut dignetur Dominus aperire os nostrum: ut possimus & contradicentes revincere, & obturare os, quod diabolus aperuit. Hæc de eo, quod scriptum est: *Ego aperiam os tuum, & instruam te, quæ oporteat te loqui.* Non solum autem Moysi promittitur os aperiri a Domino, sed & Aaron. Dicitur enim & de ipso, *Ego aperiam os tuum, & os illius, & instruam vos, quæ faciatis.* Occurrit enim & Aaron Moysi, & exiit de Ægypto. Occurrit autem ei. Ubi! in quali loco! interest enim ubi occurrat Moysi is, cujus os aperiendum est a Deo. Occurrit enim (inquit) in montem Dei. Vides, quia merito aperitur os ejus, qui potest occurrere in montem Dei. Petrus & Jacobus & Joannes in montem Dei ascenderunt, ut transformatum Jesum videre mererentur, & Moysen cum ipso, atque Heliam viderent in gloria. Et tu ergo nisi ascenderis ad montem Dei, & ibi occurreris Moysi, id est, nisi excelsum legis ascenderis sensum: nisi ad spiritalis intelligentiæ cacumen evaseris, non est os tuum apertum a Domino. Si in humili loco

literæ ſteteris, & hiſtoriæ textum judaicis narrationibus innectas, non occurriſti Moyſi in montem Dei, nec os tuum aperuit Deus, neque inſtruxit te, quæ oporteat te loqui. Niſi ergo Aaron occurriſſet Moyſi in monte, niſi ejus ſenſum ſublimem vidiſſet & arduum, niſi excelſam ejus intelligentiam perſpexiſſet; nunquam ei locutus fuiſſet verba Dei, neque virtututem ſignorum prodigiorumque tradidiſſet, neque participem eum tanti myſterii conſciviſſet.

3. Verum quoniam longum eſt de ſingulis per ordinem dicere, videamus ingreſſi ad Pharaonem Moyſes & Aaron, quid dicunt: *Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut ſerviant mihi in eremo.* Non vult Moyſes, ut populus in Ægypto poſitus ſerviat Domino, ſed ut exeat in deſertum, & ibi ſerviat Domino. Hoc eſt ſine dubio quod oſtendit, quia donec quis in tenebris ſæcularibus manet, & in negotiorum obſcuritate verſatur, non poteſt ſervire Domino. Non enim poteſt duobus Dominis ſervire: non poteſt Domino ſervire & Mammonæ. Exeundum igitur nobis eſt de Ægypto; relinquendus eſt mundus, ſi volumus Domino ſervire. Relinquendus autem, dico, non loco, ſed animo: non itinere proficiſcendo, ſed fide proficiendo. Audi hæc eadem Joannem dicentem: *Filioli, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt, quoniam omne quod in mundo eſt, deſiderium carnis eſt, & deſiderium oculorum.* Et quid tamen dicit? Quomodo, vel quatenus proficiſci jubet ex Ægypto, videamus: *Viam* (inquit) *trium dierum ibimus in eremo, & ibi immolabimus Domino Deo noſtro.* Quæ eſt via trium dierum, quæ nobis incedenda eſt, ut exeuntes de Ægypto pervenire poſſimus ad locum in quo immolare debeamus! Ego viam illum intelligo qui dixit: *Ego ſum via, & veritas, & vita.* Hæc via triduo nobis incedenda eſt. Qui enim confeſſus fuerit in ore ſuo Dominum Jeſum; & credi-

crediderit in corde suo, quod Deus illum suscitavit a mortuis tertia die, salvus erit. Hæc ergo est tridui via, per quam pervenitur in locum, in quo Domino immoletur, & reddatur sacrificium laudis. Hæc, quantum ad mysticum pertinet intellectum. Si vero etiam moralem, qui nobis perutilis est, requirimus locum, iter tridui de Ægypto proficiscimur, si ita nos ab omni inquinamento animæ & corporis ac spiritus conservemus, *ut*, quemadmodum dixit Apostolus, *integer spiritus vester & anima, & corpus in die Jesu Christi servetur.* Tridui iter proficiscimur de Ægypto, si rationalem, naturalem, moralem sapientiam de rebus mundialibus auferentes ad statuta divina convertimus; tridui iter de Ægypto proficiscimur, si purificantes in nobis dicta, facta, vel cogitata, (tria sunt enim hæc, per quæ peccare homines possunt) efficiamur mundi corde, ut possimus Deum videre. Vis autem videre, quæ hujusmodi sunt, quæ in scripturis indicat Spiritus sanctus? Pharao hic, qui est princeps Ægypti, ubi se videt vehementius perurgeri, ut dimittat populum Dei, secundo loco hoc cupit impetrare ne longius abeant, ne totum triduum proficiscantur, & dicit: *Non longe abeatis.* Non vult longe a se fieri populum Dei; vult eum si non in facto, vel in sermone peccare: si non in sermone, vel in cogitatione delinquere. Non vult, ut totum a se triduum proficiscantur. Vult in nobis vel unum diem suum habere; in aliis duos; in aliis totum triduum ipse possidet. Sed illi beati, qui integrum ab eo triduum secedunt, & nullam in eis suam possidet diem. Non ergo putetis, quia tunc tantummodo eduxit Moyses populum de Ægypto. Et nunc Moyses, quem habemus nobiscum, (habemus enim Moysen, & prophetas) id est, lex Dei vult te educere de Ægypto; si audias eam, vult te longe facere a Pharaone. Eruere te cupit de opere luti, & palearum; si tamen

audias legem Dei, & ſpiritaliter intelligas. Non vult te in carnis & tenebrarum actibus permanere, ſed exire ad eremum, venire ad locum perturbationibus & fluctibus ſæculi vacuum, venire ad quietem ſilentii. Verba enim ſapientiæ in ſilentio & quiete diſcuntur. Ad hunc ergo locum quietis cum veneris, ibi poteris immolare Domino; ibi legem Dei, & virtutem divinæ vocis agnoſcere. Propterea ergo cupit te Moyſes ejicere de medio fluctuantium negotiorum, & de medio perſtrepentium populorum. Propterea cupit te exire de Ægypto, id eſt de tenebris ignorantiæ; ut legem Dei audias, & lucem ſcientiæ capias. Sed obſiſtit Pharao; relaxare te non vult rector tenebrarum harum; non vult te abſtrahi de tenebris ſuis, & ad ſcientiæ lumen adduci: & audi quid dicit: *Quis eſt*, inquit, *cujus audiam vocem? Neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam.* Audi quid reſpondit princeps hujus mundi, neſcire ſe Deum dicit. Vides quid agit cruda ſuperbia. Donec in laboribus hominum non eſt, & cum hominibus non flagellatur; propterea tenuit eum ſuperbia. Denique videbis eum paulopoſt, quantum proficit in flagellis; quanto melior verberatus efficitur. Iſte, qui modo dicit: *Neſcio Dominum*, poſtea cum vim ſenſerit verberum, dicturus eſt: *Orate pro me Dominum*, & non ſolum hoc, ſed etiam conteſtantibus magis fatebitur, quia digitus Dei eſt in virtute ſignorum. Nemo ergo ita ineruditus divinæ ſit diſciplinæ, ut flagella divina perniciem putet, ut verbera Domini pœnalem credat interitum. Ecce Pharao duriſſimus; tamen proficit verberatus. Ante verbera Dominum neſcit; verberatus ſupplicari pro ſe Dominum rogat. Eſt profectus in pœnis, hoc ipſum agnoſcere, quod merueris pœnam. *Neſcio* ergo (ait) *Dominum, & Iſrael non dimitto.* Sed vide in Evangeliis, quomodo verberatus emendet hanc vocem. Scriptum eſt enim, quia

clama-

clamaverunt dæmones ad Dominum, & dixerunt: *Quid venisti ante tempus torquere nos? Scimus te, qui sis: Tu es filius Dei vivi.* Ubi tormenta senserunt, sciunt Dominum. Ante flagella dicit: *Nescio Dominum, & Israel non dimitto*, sed postea Israel dimittit, & non solum dimittit, sed & ipse perurgebit eum exire. Nulla enim societas lucis ad tenebras; nulla pars fideli cum infideli. Sed quid adhuc addit in responsis suis? *Quare* (inquit) *Moyses, & Aaron pervertitis populum ab operibus? Discedite unusquisque ad opus vestrum.* Donec secum est populus, & lutum operatur, ac laterem; donec in paleis occupatus est, non putat eum esse perversum, sed recto itinere incedere. Si vero dicat, volo ire viam trium dierum & servire Domino, perverti populum dicit per Moysen & Aaron. Hoc quidem dicebatur antiquis. Sed & hodie si Moyses & Aaron, id est propheticus & sacerdotalis sermo animam solicitet ad servitium Dei, invitetque eam exire de sæculo, renuntiare omnibus, quæ possidet, operam dare divinæ legi, & sequi verbum Dei, continuo audies dici ab his, qui Pharaoni unanimes & amici sunt: Videte, quomodo seducuntur homines, & pervertuntur, quales adolescentes, ne laborent, ne militent, ne agant aliquid quod eis prosit, relictis rebus necessariis & utilibus ineptias sectantur & otium. Quid est servire Domino? Laborare nolunt, & inertis otii occasiones requirunt. Hæc erant tunc verba Pharaonis, hæc & nunc amici ejus & familiares loquuntur. Non solum verbis res agitur, sequuntur & verbera, flagellari jubet scribas Hebræorum, paleas non dari, opus exigi, hæc pertulerunt patres, ad quorum figuram sæpe etiam populus Dei, qui est in ecclesia, patitur. Invenies enim si consideres eos, qui se ex integro principi hujus mundi tradiderunt, prosperis successibus agere, omnia eis (ut ipsi putant) feliciter evenire; servis autem Dei sæpe nec hæc qui-

dem humani victus humilia & parva succedere. Istas enim puto videri paleas, quæ a Pharaone ministrantur. Fit ergo sæpe, ut Deum timentes vili hoc etiam & paleis simili indigeant victu. Sæpe etiam persecutiones sustinent tyrannorum, perferunt cruciatus, & sæva tormenta, ita ut fatigati nonnulli dicant ad Pharaonem: Ut quid tu affligis populum tuum? Superati namque verberibus nonnulli a fide decidunt, & confitentur se esse populum Pharaonis. *Non enim omnes, qui ex Israel, hi sunt Israelitæ, nec quia sunt semen, sunt omnes & filii.* Isti ergo qui dubii sunt, & in tribulationibus fatigantur, etiam contra Moysen & Aaron loquuntur, & dicunt: *Ex qua die intrastis, & existis vos ad Pharaonem, execrabilem fecistis odorem nostrum coram eo.* Verum dicunt isti, licet ignorent fortasse, quod dicunt, sicut & Caiphas ille verum dicebat, quia *expedit vobis, ut moriatur unus pro populo,* sed quid diceret nesciebat. Nam (ut Apostolus dicit) *Christi bonus odor sumus; sed aliis* (inquit) *odor de vita in vitam, aliis autem odor de morte in mortem.* Ita & propheticus sermo suavis odor est credentibus; dubiis vero & incredulis, & his qui se populum confitentur esse Pharaonis, odor execrabilis efficitur Sed & ipse Moyses dicit ad Dominum, quia *ex quo loquutus sum cum Pharaone, afflixit populum tuum.* Certum est enim, quia antequam sermo Dei audiatur, antequam prædicatio divina nascatur, non est tribulatio, non est tentatio: nisi buccinet tuba, non committitur bellum; ubi vero signum belli tuba prædicationis ostenderit, ibi (inquit) sequitur afflictio, ibi omnis tribulationum pugna consurgit. Ex quo ergo loqui cœpit Moyses & Aaron ad Pharaonem, affligitur populus Dei. Ex quo in animam tuam sermo Dei perlatus est, necessario certamen intra te virtutibus adversum vitia suscitatur; prius vero quam veniret sermo qui argueret, vitia intra te in pace durabant: sed ubi sermo Dei fa-

cere

cere cœpit uniuscujusque discrimen, tunc perturbatio magna consurgit, & sine fœdere nascitur bellum. Cum injustitia enim quando potest convenire justitia, impudicitia cum sobrietate, cum veritate mendacium? Et ideo non magnopere perturbemur, si videtur odor noster execrabilis esse Pharaoni. Execrationi namque & vitiis ducitur virtus. Quin potius, ut in posterioribus dicit, quia stetit Moyses ante Pharaonem, stemus etiam nos contra Pharaonem & non flectamur, sed stemus *succincti lumbos* nostros *in veritate, & calceati pedes in præparatione evangelii pacis.* Sic enim nos hortatur Apostolus dicens: *State ergo & nolite iterum jugo servitutis inhærere.* Iterum dicit: *In quo stamus, & gloriamur in spe gloriæ Dei.* Stamus autem confidenter, si Dominum deprecemur, ut statuat pedes nostros super petram, ne nobis illud eveniat, quod idem Propheta dicit: *Mei autem paulominus moti sunt pedes, & paulominus effusi sunt gressus mei.* Stemus ergo ante Pharaonem, id est, obsistamus ei in certamine, sicut & Petrus Apostolus dicit: *Cui resistite fortes in fide.* Sed & Paulus nihilominus dicit: *State in fide & viriliter agite.* Si enim fortiter steterimus, consequetur illud, quod orabat Paulus pro discipulis dicens, quia *Deus conteret Satan sub pedibus vestris velociter.* Quanto enim nos constantius & fortius steterimus, tanto infirmior & invalidior erit Pharao. Si autem nos vel infirmi cœperimus esse, vel dubii, ille adversum nos validior & constantior fiet. Et vere illud implebitur in nobis, in quo Moyses dedit figuram. Cum enim ipse elevaret manus, vincebatur Amalech. Si vero velut lassas dejiceret, & brachia infirma deponeret, invalescebat Amalech. Ita ergo etiam nos in virtute crucis Christi extollamus brachia, & elevemus in oratione sanctas manus in omni loco sine ira & disceptatione, ut Domini mereamur auxilium. Hoc idem namque & Jacobus Apostolus co-

hortatur dicens: *Resistite autem diabolo, & fugiet a vobis.* Agamus ergo omni fide, ut non solum fugiat a nobis, sed & conteratur Satanas sub pedibus nostris, sicut & Pharao demersus est in mare, & in profundo abyssi extinctus. Nos autem si recedamus de Ægypto vitiorum, fluctus sæculi tanquam iter solidum evademus, per Jesum Christum Dominum nostrum, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.

HOMILIA IV.

De decem plagis, quibus percussa est Ægyptus.

1. Historia quidem famosissima nobis recitata est, & quæ pro sui magnitudine universo mundo sit cognita, per quam designatur, quod ingentibus signorum ac prodigiorum verberibus Ægyptus cum Pharaone rege castigata sit, ut Hebræorum populum, quem ex liberis patribus natum violenter in servitutem redegerat, ingenitæ redderet libertati. Verum ita gestorum contexta narratio est, ut si singula diligenter inspicias, plura in quibus hæreat intellectus, quam in quibus expedire se possit, invenias. Et quia longum est singula per ordinem scripturæ dicta proponere, continentiam totius historiæ compendiosius recensebimus. Igitur primo signo projecit virgam suam Aaron, & facta est draco, & convocati incantatores & malefici Ægyptiorum fecerunt similiter ex virgis suis dracones. Sed draco, qui ex virga Aaron fuerat effectus, absorbuit dracones Ægyptiorum. Quod cum stupori esse debuerit Pharaoni, & ad credulitatem proficere, in contrarium versum est. Dicit enim scriptura, quia *induratum est cor Pharaonis, & non exaudivit eos.* Et hic quidem dicit, quia induratum est cor Pharaonis, sed & in prima nihilominus plaga,

plaga, ubi aqua in sanguinem vertitur, similiter rescriptum est, & in secunda cum ranæ debulliunt, sed & in tertia cum ciniphes ingruunt; in quarta quoque cum cynomyia educitur, & in quinta ubi manus Domini fit super pecora Ægyptiorum, paria super hoc dicuntur & similia. In sexta vero ubi sumsit favillam de fornace Moyses, & resperfit, & facta sunt ulcera, & vesicæ ferventes in hominibus & in quadrupedibus, & jam non poterant stare malefici in conspectu Moysi, non dicitur quia induratum est cor Pharaonis, sed terribilius aliquid dicitur. Scriptum est enim, quia *induravit Dominus cor Pharaonis, & non audivit illos, quemadmodum constituit Dominus.* Rursum in septima, cum grando & ignis Ægyptum vastat universam, induratur quidem cor Pharaonis, sed non a Domino. In octava, ubi locusta producitur, Dominus dicitur indurare cor Pharaonis. Sed & in nona cum tenebræ palpabiles fiunt per totam terram Ægypti, Pharaonis cor Dominus scribitur indurare. Ad ultimum quoque cum extinctis primogenitis Ægyptiorum Hebræus populus discessisset, post multa dicitur: *Et induravit Dominus cor Pharaonis regis Ægypti, & servorum ejus, & insecutus est post filios Israel.* Sed & cum Moyses de terra Madian ad Ægyptum mittitur, & præcipitur ei facere omnia prodigia, quæ dedit Dominus in manu ejus, additur: *Facies*, inquit, *ea in conspectu Pharaonis. Ego autem induro cor Pharaonis, & non dimittet populum meum.* Hic primo dictum est a Domino, *Ego induro cor Pharaonis.* Sed & secundo ubi enumerati sunt principes Israel, post pauca addit ex persona Domini: *Ego*, inquit, *induro cor Pharaonis, & multiplico signa mea.*

2. Quod si credimus divinas esse has literas, & per Spiritum sanctum scriptas, non puto quod tam indigne de divino spiritu sentiamus, ut fortuitu in tanto hoc opere facta sit ista varietas, ut nunc qui-

dem Dominus dicatur indurasse cor Pharaonis, nunc autem non a Domino, sed quasi sponte induratum dicatur. Equidem confiteor me minus idoneum, & minus capacem, qui valeam in hujuscemodi varietatibus divinæ sapientiæ secreta rimari. Paulum tamen Apostolum video, qui propter inhabitantem in se Spiritum Dei dicere confidenter audebat: *Nobis autem revelavit Dominus per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei.* Hunc, inquam, video tanquam intelligentem, quid differat induratum esse cor Pharaonis, & indurasse, cor Pharaonis Dominum, dicere. Alibi quidem dicit: *An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam, & cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei* Per quod eum sine dubio, qui sponte induratus est, culpat. Alibi vero velut quæstionem super hoc quamdam proponens dicit: *Ergo cui vult miseretur, & quem vult indurat. Dicis itaque mihi: Quid igitur adhuc conqueritur? Voluntati enim ejus quis resistit?* Addit etiam his: *O homo tu quis es, qui contra respondeas Deo?* Per quod de eo, qui a Domino dicitur induratus, non tam quæstionis absolutione, quam Apostolica auctoritate respondit, credo non judicans dignum pro incapacitate auditorum, chartis & atramento hujuscemodi absolutionum secreta committere. Sicut & in alio loco de quibusdam verbis ipse dicit, audisse se quædam, quæ non licet hominibus loqui. Unde & in consequentibus, eum qui non tam studiorum merito, quam sciendi cupiditate secretioribus se quæstionibus curiosius immergit, magnifici doctoris severitate deterret, cum dicit: *O homo, tu quis es qui contra respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic?* & cætera. Unde & nobis hæc observasse tantum, & inspexisse suffi-

ciat, atque ostendisse auditoribus, quanta sint in lege divina profundis demersa mysteriis, pro quibus dicere in oratione debeamus, *De profundis clamavi ad te Domine.*

3. Sed & illa non minus mihi intuenda videtur observatio, cum quædam verbera Aaron inferre dicitur Pharaoni vel Ægypto, quædam Moyses, quædam vero ipse Dominus. Nam in prima plaga, cum aquas vertit in sanguinem, Aaron dicitur levasse virgam, & percussisse aquam. Sed & in secunda, cum percussit aquas, & eduxit ranas, & in tertia cum extendit manu sua virgam, & percussit pulverem terræ, & facti sunt ciniphes. In his tribus verberibus Aaron ministerium fuit. In quarto vero Dominus fecisse dicitur, ut adveniret cynomyia, & repleret domos Pharaonis. Sed & in quinto cum extinguuntur pecora Ægyptiorum, Dominus nihilominus fecisse dicitur verbum hoc. In sexto vero Moyses aspergit favillam de fornace, & fiunt ulcera, & vesicæ cum fervore in hominibus & pecoribus. Sed & in septimo Moyses elevat manum suam in cœlum, & fiunt voces in cœlo, & grando, & discurrit ignis super terram. In octavo quoque idem Moyses extendit manum suam in cœlum, & Dominus inducit ventum tota die & tota nocte, & adducit locustas. Sed & in nono idem nihilominus Moyses extendit manum suam in cœlum, & fiunt tenebræ, & caligo super omnem terram Ægypti. In decimo vero, finis & perfectio totius operis a Domino ministratur. Ita enim scriptum est; *Factum est autem circa mediam noctem, & Dominus percussit omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui sedebat super thronum ejus, usque ad primogenitum captivæ, quæ est in lacu, & omne primogenitum pecoris.*

4. Est & alia in his differentia, quam observavimus, quod in prima quidem plaga, cum aqua in san-

guinem fluit, nondum dicitur Moysi, ut intraret ad Pharaonem, sed dicitur ei: *Vade in occursum ejus ad ripam fluminis, cum procedit ad aquam.* In secunda vero plaga, posteaquam prima ab eis constanter & fideliter ministrata est, dicitur ad eum: *Intra ad Pharaonem, & ingressus dic: Hæc dicit Dominus*, & reliqua. Jam vero in tertia, ubi ciniphes inferuntur, magi qui prius obstiterant, cedunt confitentes, quia *digitus Dei est hoc*: in quarta quoque vigilare jubetur Moyses mane, & stare contra Pharaonem procedentem ad aquam, cum cynomyia replentur Ægyptiorum domus. In quinta nihilominus, ubi pecora Ægyptiorum delentur, intrare jubetur ad Pharaonem Moyses. In sexta sane contemnitur Pharao, & non refertur quod intraverit Moyses vel Aaron ad Pharaonem, quia facta sunt ulcera & vesicæ cum fervore etiam super maleficos Ægypti, & non poterant resistere Moysi. In septima vigilare jubetur mane valde, & stare contra Pharaonem, cum grandinem & ignem producit, & voces. In octava præcipitur intrare ad eum, cum locusta producitur. In nona rursum contemnitur Pharao, & præcipitur ad cœlum manus extendere Moyses, ut fiant in tota Ægypti palpabiles tenebræ; & non quidem per se intrat, sed vocatur a Pharaone. Similiter & in decima cum primitiva delentur, & cogitur cum festinatione exire de Ægypto. Sunt & aliæ permultæ observationes, in quibus singulis divinæ demonstrantur indicia sapientiæ. Invenies enim quod primo non flectitur Pharao nec divinis verberibus cedit, cum aquæ in sanguinem versæ sunt. In secundo vero parum quid molliri videtur. *Vocavit* enim *Moysen & Aaron, & dixit ad eos: Orate pro me ad Dominum, ut tollat ranas a me, & a populo meo, & dimittam populum.* In tertio magi cedunt, & dicunt ad Pharaonem, *Digitus Dei est hoc.* In quarto per cynomyiam verberatus dicit: *Euntes immolate*

Domi-

Domino Deo vestro, sed non longius tentetis iter. Orate igitur pro me ad Dominum. In quinto nece pecudum cæditur, & non solum non cedit, sed & amplius induratur. Similiter & in sexto super plagas ulcerum facit. In septimo vero cum grandine vastatur & ignibus: *Misit* inquit, *Pharao & vocavit Moysen & Aaron, & dixit illis: Peccavi, & nunc Dominus justus est, ego autem & populus meus impii. Orate igitur pro me ad Dominum.* In octavo cum locustis urgeretur: *Et festinavit*, inquit, *Pharao, & vocavit Moysen & Aaron dicens, peccavi ante Dominum Deum vestrum, & in vos, suscipite peccatum meum etiam nunc, & orate pro me ad Dominum Deum vestrum.* In nono cum tenebris offunditur: *Vocavit*, inquit, *Pharao Moysen & Aaron dicens; ite, servite Domino Deo vestro.* Jam vero in decimo cum primitiva hominum extinguuntur & pecorum, *Vocavit*, inquit, *Pharao Moysen & Aaron nocte, & dixit illis: Surgite & exite de populo meo, & vos & filii Israel, ite, servite Domino Deo vestro, sicut dicitis, oves & boves vestros assumentes pergite, sicut dixistis. Benedicite autem & me. Et cogebant Ægyptii populum quam celerrime exire de terra Ægypti. Dicebant enim, quoniam omnes nos moriemur.*

5. Quis est ille, quem repleat illo spiritu Deus, quo replevit Moysen & Aaron, cum hæc prodigia & signa perficerent, ut eodem spiritu illuminatus possit, quæ per illos sunt gesta, differere? Aliter enim non arbitror has ingentium rerum varietates ac differentias explanari, nisi eodem spiritu quo gesta sunt, differantur, quia & Paulus Apostolus dicit, quod spiritus Prophetarum prophetis subjectus sit. Non ergo quibuscumque ad explanandum dicta Prophetarum, sed prophetis dicuntur esse subjecta. Verum quoniam idem beatus Apostolus hujus gratiæ, id est, prophetalis doni, tanquam ex parte sit & in potestate nostra, imitatores nos fieri jubet, dicens; *Æmu-*

lamini autem dona meliora, magis autem ut prophetetis: tentemus & nos æmulationem ſuſcipere bonorum, & ſi quid eſt in nobis, a nobis exigere, a Domino vero plenitudinem muneris exſpectare. Pro hoc enim dicitur a Domino per Prophetam: *Aperi os tuum, & replebo illud*; pro illo vero alia ſcriptura dicit: *Punge oculum, & producit lacrymam: punge cor, & producit ſenſum.* Ne ergo ex deſperatione ſilentio nos trademus, quod utique non ædificat eccleſiam Dei, de quibus poſſumus, & in quantum poſſumus breviter repetamus.

6. Puto ergo (ut ſentire poſſum) quod Moyſes ad Ægyptum veniens, & deferens virgam, qua caſtigat & verberat Ægyptum decem plagis, Moyſes hic lex Dei ſit: quæ data eſt huic mundo, ut eum decem plagis, id eſt, decem mandatis, quæ in Decalogo continentur, corripiat, & emendet. Virga ergo per quam geruntur hæc omnia, per quam Ægyptus ſubjicitur, & Pharao ſuperatur, crux Chriſti ſit, per quam mundus hic vincitur, & princeps hujus mundi cum principatibus & poteſtatibus triumphatur. Quod autem virga projecta fit draco, vel ſerpens, & devorat Ægyptiorum magorum ſerpentes, qui id ſimiliter fecerant: ſerpentem pro ſapientia poni vel prudentia, indicat evangelicus ſermo cum dicit: *Eſtote prudentes tanquam ſerpentes.* Et alibi: *Serpens erat prudentior omnibus animantibus & beſtiis, quæ erant in paradiſo.* Crux ergo Chriſti, cujus prædicatio ſtultitia videbatur, quam Moyſes, id eſt, lex continet, ſicut Dominus dixit: *De me enim ille ſcripſit;* hæc, inquam, crux de qua Moyſes ſcripſit, poſtquam in terra projecta eſt, id eſt, poſteaquam ad credulitatem & fidem hominum venit, converſa eſt in ſapientiam, & tantam ſapientiam, quæ omnem Ægyptiorum, id eſt, hujus mundi ſapientiam devoraret. Intuere ergo, quomodo ſtultam fecit Deus ſapientiam hujus mundi,

poſtea-

posteaquam manifestavit Christum, qui crucifixus est, Dei virtutem esse & Dei sapientiam: & universus jam mundus comprehensus est ab eo, qui dicit: *Comprehendens comprehendam sapientes in astutia eorum.* Quod vero aquæ fluminis vertuntur in sanguinem, satis convenienter aptatur. Primo quidem ut is fluvius, cui Hebræorum parvulos crudeli nece tradiderant, auctoribus sceleris poculum sanguinis redderet, & cruorem polluti gurgitis, quem parricidali cæde maculaverant, potando sentirent. Tum deinde, ut allegoricis legibus nihil desit, aquæ vertuntur in sanguinem, & sanguis suus Ægypto propinatur. Aquæ Ægypti, erratica & lubrica Philosophorum sunt dogmata, quæ parvulos quosque sensu, & pueros intelligentia deceperunt; ubi crux Christi mundo huic veritatis lumen ostendit, necis eorum pœnas, & reatum sanguinis exigunt. Ita enim & ipse Dominus dicit, quia *omnis sanguis, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ requiretur a generatione hac.* Per secundam vero plagam, in qua ranæ producuntur, indicari figuraliter arbitror carmina poëtarum, qui inani quadam & inflata modulatione, velut ranarum sonis & cantibus mundo huic deceptionis fabulas intulerunt. Ad nihil enim illud animal utile est, nisi quod sonum vocis improbis & importunis clamoribus reddit. Post hoc ciniphes producuntur. Hoc animal pennis quidem suspenditur per aera volitans, sed ita subtile est & minutum, ut oculi visum, nisi acute cernentis, effugiat: corpus tamen cum insederit, acerrimo terebrat stimulo, ita ut quem volitantem videre quis non valeat, sentiat stimulantem. Hoc ergo animalis genus dignissime puto arti dialecticæ comparari, quæ minutis & subtilibus verborum stimulis animas terebrat, & tanta calliditate circumvenit, ut deceptus nec videat nec intelligat, unde decipitur. Quarto quoque in loco cynomyiam

Cynico-

Cynicorum ſectæ compararerim, qui ad reliquas deceptionis ſuæ improbitates, etiam voluptatem & libidinem ſummum prædicant bonum. Quoniam igitur per hæc ſingula prius deceptus eſt mundus, adveniens ſermo, & lex Dei hujuſcemodi eum correptionibus arguit, ut ex qualitate pœnarum, qualitates proprii agnoſcat erroris. Quod vero quinto in loco animalium nece vel pecudum Ægyptus verberatur, vecordia in hoc arguitur ſtultitiaque mortalium, qui tanquam irrationabilia pecora cultum & vocabulum Dei diverſis impoſuerunt figuris, non ſolum hominum, ſed & pecudum, ligno & lapidibus impreſſis, Hammonem Jovem in ariete venerantes, & Anubin in cane, Apin quoque colentes in tauro, cætera quoque quæ Ægyptus deorum portenta miratur, ut in quibus cultum credebant ineſſe divinum, in his viderent miſeranda ſupplicia. Ulcera poſt hæc & veſicæ cum fervore, ſexto in verbere producuntur. Et videtur mihi, quod in ulceribus arguatur doloſa & purulenta malitia, in veſicis tumens & inflata ſuperbia, in fervore iræ ac furoris inſania. Hucusque per errorum ſuorum figuras, mundo ſupplicia temperantur.

7. Poſt hæc vero verbera veniunt de ſupernis voces, inquit, tonitrui, ſine dubio & grando, & ignis diſcurrens in grandine. Vide temperamentum divinæ correptionis, non cum ſilentio verberat, ſed dat voces, & doctrinam cœlitus mittit, per quam poſſit culpam ſuam caſtigatus agnoſcere mundus. Dat & grandinem, per quam & tenera adhuc vaſtentur naſcentia vitiorum. Dat & ignem, ſciens eſſe ſpinas & tribulos, quos debeat ignis ille depaſcere, de quo dicit Dominus: *Ignem veni mittere in terram.* Per hunc enim incentiva voluptatis & libidinis conſumuntur. Quod autem locuſtarum in octavo loco fit mentio, puto per hoc genus plagæ, diſſidentis ſemper a ſe & diſcor-

discordantis humani generis inconstantiam confutari. Locusta enim cum regem non habeat, sicut scriptura dicit: *Una acie ordinatum ducit exercitum;* homines vero cum rationabiles a Deo facti sint, neque semetipsos ordinate regere potuerunt, neque Dei regis patienter moderamina pertulere. Nona plaga tenebræ sunt, sive ut mentis eorum cæcitas arguatur, sive ut intelligant divinæ dispensationis & providentiæ obscurissimas esse rationes. *Posuit* enim Deus *tenebras latibulum suum*, quas illi audacter & temere perscrutari cupientes, & alia ex aliis asserentes, in crassas & palpabiles errorum tenebras devoluti sunt. Ad ultimum primitivorum infertur interitus, in quo sit fortassis aliquid supra nostram intelligentiam, quod commissum ab Ægyptiis videatur in ecclesiam primitivorum, quæ adscripta est in cœlis. Unde & exterminator angelus ad hujuscemodi ministerium mittitur, qui parcat illis tantum, qui utrosque postes agni sanguine inventi fuerint habere signatos. Delentur interim primogenita Ægyptiorum, sive hos principatus & potestates, & mundi hujus rectores tenebrarum dicamus, quos in adventu suo Christus dicitur traduxisse, hoc est, captivos duxisse, & triumphasse in ligno crucis: sive auctores & inventores falsarum, quæ in hoc mundo fuerunt, religionum dicamus, quas Christi veritas cum suis extinxit & delevit auctoribus. Hæc quantum ad locum mysticum spectat.

8. Jam vero si etiam moralis nobis figura tractanda est, dicemus quod unaquæque anima in hoc mundo, dum in erroribus vivit & ignorantia veritatis, in Ægypto posita est. Huic si appropinquare cœperit lex Dei, aquas ei vertit in sanguinem, id est, fluidam & lubricam juventutis vitam convertit in sanguinem veteris vel novi testamenti. Tum deinde educit ex ea vanam & inanem loquacitatem, & adversum Dei providentiam ranarum similem querelam. Purgat

etiam

etiam malignas cogitationes ejus, & ciniphum mordacitati similes callididatis aculeos discutit. Libidinum quoque morsus cynomyiæ spiculis similes depellit, stultitiamque in ea, & intellectum pecudibus similem delet; per quem *homo cum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus & similis factus est illis.* Arguit enim & ulcera peccatorum, atque arrogantiæ tumorem fervoremque in ea furoris extinguit. Adhibet post hæc etiam voces filiorum tonitrui, id est, evangelicas apostolicasque doctrinas. Sed & castigationem grandinis admovet, ut luxuriam voluptatesque coerceat. Adhibet simul & ignem pœnitentiæ, ut & ipsa dicat: *Nonne cor nostrum ardens erat intra nos?* Nec locustarum ab ea subducit exempla, quibus mordeantur, & depascantur omnes inquieti motus ejus & turbidi, quo & ipsa dicat, quod Apostolus docet, ut *omnia* sua *secundum ordinem fiant.* Ubi vero sufficienter fuerit castigata pro moribus, & pro emendatioris vitæ correptione coercita, cum auctorem verberum senserit, & confiteri jam cœperit quia digitus Dei est, & parum quid agnitionis acceperit, tunc præcipue gestorum suorum tenebras videt, tunc errorum suorum caliginem sentit. Cumque in hoc venerit, tunc merebitur, ut extinguantur in ea primogenita Ægypti. In quo tale aliquid intelligi posse arbitror. Omnis anima cum ad supplementum ætatis advenerit, & velut naturalis in ea quædam lex cœperit sua jura defendere, primos sine dubio motus secundum desiderium carnis producit, quos ex concupiscentiæ vel iræ fomite vis incentiva commoverit. Unde quasi præcipuum & quod non sit commune cum cæteris hominibus, de solo Christo propheta dicit: *Butyrum & mel manducabit, priusquam faciat aut proferat maligna, eliget bonum.* Quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, resistit malitiæ, ut eligat quod bonum est. Alius autem propheta tanquam de semetipso loquens,

quens, dicebat: *Delicta juventutis meæ, & ignorantiæ meæ ne memineris.* Quia ergo primi isti animæ motus secundùm carnem prolati in peccatum ruunt, merito in morali loco Ægyptiorum primitiva ponuntur, quæ eatenus extinguuntur, si reliquæ vitæ conversatio emendatiorem dirigat cursum. Sic ergo in anima quam lex divina ab erroribus susceptam castigat & corrigit, etiam primogenita Ægyptiorum intelliguntur esse deleta, nisi post hæc omnia in infidelitate perduret, & nolit adjungi Israeliticæ plebi, ut exeat de profundo & evadat incolumis, sed in iniquitate permaneat, & descendat tanquam plumbum in aquam validissimam. Iniquitas enim secundum Zachariæ Prophetæ visum super talentum plumbi sedet. Et ideo qui permanet in iniquitate, tanquam plumbum demergi dicitur in profundum. Sane quod in superioribus observavimus, quædam prodigia per Aaron, quædam per Moysen, quædam vero per ipsum Dominum ministrata, intelligi eatenus possunt, ut agnoscamus in quibusdam per sacrificia sacerdotum, & obsecrationes pontificum nos esse purgandos, quod Aaron persona designat; in quibusdam vero per scientiam divinæ legis emendandos, ut Moysi designat officium; in aliis autem, sine dubio quæ difficiliora sunt, ipsius Domini egere virtute.

9. Sed ne illud quidem putandum est nobis inaniter observatum, quod primo quidem Moyses non intrat ad Pharaonem, sed occurrit ei exeunti ad aquas, postmodum vero intrat ad eum, post hoc non intrat, sed accersitus accedit: Et in hoc ita arbitror intelligi posse, quod sive nobis in verbo Dei, & religionis adsertione certamen est adversum Pharaonem; sive etiam obsessas ab eo animas a potestate ejus conamur eripere, & est nobis in disputatione luctamen; non statim in prima fronte ingredi debemus ad ultima quæstionum loca, sed occurrendum nobis

nobis eſt adverſario, & occurrendum ad aquas ſuas. Aquæ enim ſuæ ſunt auctores gentilium philoſophorum. Ibi ergo nobis primum diſputare volentibus, occurrendum eſt, ut ipſos arguamus, & ipſos erraſſe doceamus. Poſt hoc jam ingrediendum nobis eſt & ad interiora certaminis. Dicit enim Dominus: *Niſi prius quis alligaverit fortem, non poteſt introire in domum ejus, & vaſa ejus diripere.* Prius ergo alligandus eſt fortis, & quæſtionum vinculis conſtringendus, & ita introeundum ad diripienda vaſa ejus, & liberandas animas, quas deceptionis fraude poſſederat. Quod cum ſæpius fecerimus, & ſteterimus contra ipſum; ſteterimus autem eo modo, quo Apoſtolus dicit: *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate*; & iterum, *State in Domino, & viriliter agite*; cum ergo hoc modo ſteterimus adverſum ipſum, ille artifex antiquus & callidus, etiam vinci ſe ſimulabit & cedere, ſi forte per hoc negligentiores nos efficiat ad certamen. Sed & pœnitentiam ſimulabit, & deprecabitur nos diſcedere quidem, ſed non longe diſcedere. Vult nos eſſe ſibi aliqua ex parte vicinos, vult nos a ſuis ſinibus non longe diſcedere. Sed nos niſi ab eo longius recedamus, & tranſeamus mare, & dicamus: *Quantum interjacet ortus ab occaſu, elongavit a nobis iniquitates noſtras*, ſalvi eſſe non poſſumus. Propter quod deprecemur miſericordiam Domini, ut & nos eripiat de terra Ægypti, de poteſtate tenebrarum, & Pharaonem cum exercitu ſuo, tanquam plumbum demergat in aquam validiſſimam. Nos autem liberati, cum gaudio & exultatione hymnum *cantemus Domino, glorioſe enim honorificatus eſt*, quia ipſi gloria & honor in ſæcula ſæculorum, Amen.

HO-

HOMILIA V.

De profectione filiorum Israel de terra Ægypti.

1. Doctor gentium in fide & veritate Apostolus Paulus tradidit ecclesiæ, quam congregavit ex gentibus, quomodo libros legis susceptos ab aliis, sibique ignotos prius, & valde peregrinos deberet advertere, ne aliena instituta suscipiens, & institutorum regulam nesciens, in peregrino trepidaret instrumento. Propterea ergo ipse in nonnullis intelligentiæ tradit exempla, ut & nos similia observemus in cæteris, ne forte pro similitudine lectionis & instrumenti, Judæorum nos effectos esse discipulos crederemus. Hoc ergo differre vult discipulos Christi a discipulis synagogæ, quod legem quam illi male intelligendo, Christum non receperunt, nos spiritaliter intelligendo, ostendamus eam ad ecclesiæ instructionem merito datam. Judæi ergo hoc solum intelligebant, quia profecti sunt filii Israel de Ægypto, & prima profectio eorum fuit ex Ramesse, & inde profecti venerunt in Sochoth, & de Sochoth profecti, venerunt in Othon, ad Epauleum juxta mare. Tum deinde, quod ibi nubes eos præcesserit, & secuta sit petra, de qua biberunt aquam. Transierunt etiam per mare rubrum, & venerunt in desertum Sina. Nobis autem qualem tradiderit de his Paulus Apostolus intelligentiæ regulam, videamus. Corinthiis scribens in quodam loco ita dicit: *Scimus enim quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali consequente eos petra, petra vero erat Christus.* Videtis quantum differat ab historica lectione Pauli traditio.

ditio. Quod Judæi transitum maris putant, Paulus baptismum vocat: quam illi existimant nubem, Paulus Spiritum sanctum ponit: & huic simile intelligi vult illud, quod Dominus in evangeliis præcepit dicens: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei.* Et rursum manna, quod Judæi cibum ventris & satietatem existimant gulæ, escam spiritalem nominat Paulus. Et non solum Paulus, sed & Dominus de eodem in Evangelio dicit: *Patres vestri manna manducaverunt in deserto, & mortui sunt. Qui autem manducaverit de pane, quem ego do ei, non morietur in æternum.* Et post hoc dicit: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi.* Tum deinde de sequenti petra aperte pronunciat Paulus, & dicit: *Petra vero erat Christus.* Quid igitur agendum nobis est, qui hujusmodi a Paulo ecclesiæ magistro intelligentiæ instituta suscepimus? Nonne videtur justum, ut traditam nobis hujusmodi regulam simili in cæteris servemus exemplo? An (ut quidam volunt) hæc quæ tantus ac talis Apostolus tradidit, relinquentes, rursum ad Judaicas fabulas convertamur? Mihi quidem si hæc aliter, quam Paulo videtur, exponam, hoc puto esse manus dare inimicis Christi, & hoc esse quod Propheta dicit: *Væ qui potat proximum suum subversione turbulenta* Accepta ergo a beato Paulo Apostolo semina spiritalis intelligentiæ, in quantum nos Dominus precibus vestris illuminare dignabitur, excolamus.

2. *Et elevantes*, inquit, *filii Israel de Ramesse, venerunt in Socheth, & profecti de Sochoth, venerunt in Othon.* Si quis est, qui proficisci de Ægypto parat, si quis est, qui cupit obscuros mundi hujus actus, & errorum tenebras derelinquere, primo omnium ex Ramesse ei proficiscendum est. Ramesse vero interpretatur commotio tineæ. Si ergo vis venire in Sochoth, ut Dominus tibi dux sit, & in columna nubis te præcedat,

cedat, & ſequatur te petra, quæ tibi eſcam ſpiritalem, & potum nihilominus præbeat ſpiritalem, proficiſcere, & exi ex Rameſſe, nec theſaurizes ibi, ubi tinea exterminat, & ubi fures effodiunt, & furantur. Hoc eſt quod aperte & Dominus in Evangeliis dicit: *Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & veni, ſequere me.* Hoc eſt ergo proficiſci de Rameſſe, & ſequi Chriſtum. Videamus autem, quis ſit & caſtrorum locus, ad quem venitur ex Rameſſe. *Venerunt*, inquit, *in Sochoth.* Sochoth tabernacula intelligi apud Hebræos tradunt interpretes nominum. Cum ergo derelinquens Ægyptum, diſcuſſeris abs te tineas totius corruptelæ, & vitiorum incitamenta rejeceris, habitabis in tabernaculis. Habitamus enim in tabernaculis, ex quibus nolumus expoliari, ſed ſupervestiri. Habitatio autem tabernaculorum expeditum, & abſque ullis inpedimentis indicat eſſe eum, qui feſtinat ad Deum. Sed nec in hoc quidem ſtandum eſt, urgenda eſt profectio. Movenda ſunt caſtra etiam de Sochoth, & feſtinandum eſt, ut veniatur in Othon. Othon vero in noſtram linguam verti dicunt ſigna eis. Et merito. Hic enim audiens dicit, quia *Deus antecedebat eos per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis*: non hoc invenis factum apud Rameſſe, nec apud Sochoth, quæ ſecunda proficiſcentibus caſtra dicuntur. Sed tertia caſtra ſunt, in quibus fiunt ſigna divina. Recordare, quæ ſuperius lecta ſunt, cum dicebat Moyſes ad Pharaonem: *Iter trium dierum ibimus in deſerto, & immolabimus Domino Deo noſtro.* Hoc ergo erat triduum, ad quod feſtinabat Moyſes, & contradicebat Pharao, ille enim dicebat: *Non eatis longius.* Non permittebat Pharao ad locum ſignorum pervenire filios Iſrael, non permittebat eos intantum proficere, ut poſſent tertii diei myſteriis perfrui. Audi enim Prophetam, quid dicit; *Reſuſcitabit nos Deus poſt biduum, &*

in die tertia resurgemus, & vivemus in conspectu ejus. Prima dies nobis passio Salvatoris est, & secunda qua descendit in infernum, tertia autem resurrectionis est dies. Et ideo in die tertia, Deus antecedebat eos, per diem in columna nubis, per noctem in columna ignis. Quod si secundum ea, quæ superius diximus, in his verbis recte nos Apostolus docet baptismi mysteria contineri; necessarium est, ut qui baptizantur in Christo, in morte ipsius baptizentur, & ipsi consepeliantur, & cum ipso die tertia resurgant a mortuis; quos & secundum hoc quod dicit Apostolus, *Simul* secum *suscitavit*, *simulque fecit sedere in cælestibus.* Cum ergo tibi tertii diei mysterium fuerit susceptum, incipiet te deducere Deus, & ipse tibi viam salutis ostendere.

3. Sed videamus quid post hæc dicitur ad Moysen, quæ via præcipitur eligenda. *De Othon*, inquit, *conversi, iter facite inter Epauleum & inter Magdalum, quod est contra Beelsephon.* Hæc autem sic interpretantur. Epauleum quidem ascensio tortuosa. Magdalum, turris. Beelsephon ascensio speculæ, vel habens speculam. Tu fortasse credebas, quia iter quod Deus ostendit planum esset & molle, & nihil prorsus haberet difficultatis aut laboris. Ascensio est & ascensio tortuosa. Non enim proclive iter est, quo tenditur ad virtutes; sed ascenditur, & anguste ac difficulter ascenditur. Audi etiam Dominum in Evangelio dicentem, *quia arcta & angusta via est, quæ ducit ad vitam.* Vide ergo quantum consonat Evangelium cum lege. In lege ostenditur virtutis via ascensio tortuosa. In Evangeliis dicitur arcta & angusta via, quæ ducit ad vitam. Nonne hic aperte etiam cæci videre possunt, quod legem & Evangelia unus atque idem spiritus scripsit? Est ergo iter, quod incedunt ascensio tortuosa, & ascensio speculæ, vel habens speculam. Ascensio ad actus pertinet, specula

cula ad fidem. Ostendit ergo quia & in actibus, & in fide multa est difficultas, & multus labor. Multæ enim tentationes nobis occurrunt, multa in fide offendicula, volentibus agere, quæ Dei sunt. Tum deinde in fide multa invenies tortuosa, plurimas quæstiones, multas objectiones hæreticorum, multas contradictiones infidelium. Hoc ergo iter agendum est sequentibus Deum. Sed est & turris in hoc itinere. Quæ est ista turris? Illa nimirum, quam Dominus in Evangelio dicit: *Quis vestrum volens turrim ædificare, nonne prius sedebit, & computabit sumptus, si habet unde perficiat?* Ista est ergo turris, sedes ardua & excelsa virtutum. Sed videns hæc Pharao, audi quid dicit, errant, inquit, isti. Apud Pharaonem, qui Deum sequitur, errare dicitur, quia, ut diximus, sapientiæ iter tortuosum est, multos habens flexus, multas difficultates, plurimos anfractus. Denique cum confitearis unum Deum, eademque confessione Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum asseras unum Deum, quam tortuosum, quam difficile, quam inextricabile videtur hoc esse infidelibus? Tum deinde cum dicis Dominum majestatis crucifixum, & filium hominis esse, qui descendit de cœlo, quam tortuosa hæc videntur, & quam difficilia? Qui audit, si non cum fide audiat, dicit quia errant isti; sed tu fixus esto, nec dubites de hujusmodi fide, sciens quia Deus tibi ostendit hanc fidei viam. Ipse enim dixit: *Tollentes de Othon castra, collocate ea inter Epauleum, & inter Magdalum contra Beelsephon.* Fugiens ergo Ægyptum venis ad hæc loca, venis ad has operum ascensiones & fidei, venis ad ædificium turris, venis etiam ad mare, & occurrunt tibi fluctus. Non enim iter vitæ sine tentationum fluctibus agitur. Sicut & Apostolus dicit; *Omnes qui volunt pie vivere in Christo, persecutiones patientur.* Sed Job nihilominus pronunciat, quia

tentatio est vita nostra *super terram.* Hoc est ergo venisse ad mare.

4. Sed si Moysen, id est, legem Dei sequens agas hoc iter; Ægyptius te quidem persequitur & insectatur, sed vide quid fiat: *Levavit*, inquit, *Angelus Domini, qui antecedebat castra Israel, & abiit post illos. Elevavit & columna nubis a facie eorum, & stetit post illos, & intravit inter castra Ægyptiorum & Israelitarum.* Hæc columna nubis populo quidem Dei efficitur murus, Ægyptiis vero obscuritatem imponit & tenebras. Non enim transfertur columna ignis ad Ægyptios; ut videant lucem, sed in tenebris permanent, quia *dilexerunt tenebras magis quam lucem.* Et tu ergo si ab Ægyptiis recedas, & de potestate dæmonum fugias, vide quanta divinitus tibi præparantur auxilia, vide quantis adjutoribus uteris. Tantum est, ut permaneas fortis in fide, nec te Ægyptiorum equitatus, & quadrigarum formido perterreat, nec reclames contra legem Dei & Moysen, & dicas, sicut quidam ex illis dixerunt: *Tanquam non essent sepulchra in Ægypto, ita eduxisti nos, ut in deserto hoc moriamur. Melius fuerat nos servire Ægyptiis, quam mori in deserto hoc.* Hæc fatiscentis in tentatione animi verba sunt. Sed quis ita beatus est, qui sic tentationum pondus expediat, ut nulla menti ejus cogitatio ambiguitatis obrepat? Vide magno illi ecclesiæ fundamento, & petræ solidissimæ, super quam Christus fundavit ecclesiam, quid dicatur a Domino: *Modica*, inquit, *fidei quare dubitasti?* Veruntamen quia dicunt: *Melius fuerat nos servire Ægyptiis, quam mori in eremo*, tentationis & fragilitatis hæc verba sunt. Alioquin falsum est; longe enim melius est in eremo mori, quam servire Ægyptiis. Qui enim in eremo moritur, hoc ipso quod separatus est ab Ægyptiis, & discessit a rectoribus tenebrarum, & de potestate Satanæ, habuit aliquem profectum, etiam si ad integrum pervenire non potuit.

tuit. Melius enim perfectam vitam quærenti est in itinere mori, quam ne proficisci quidem ad perfectionem quærendam. Unde & eorum falsa videtur opinio, qui dum nimis arduum iter virtutis exponunt, dumque multas ejus difficultates, multaque pericula & lapsus enumerant, ne ineundum quidem id aut incipiendum judicant. Sed multo melius est me in hoc itinere vel mori, si ita necesse est, quam inter Ægyptios permanentem necari, & falsis atque amarissimis fluctibus obrui. Sed interim clamat Moyses ad Dominum. Quomodo clamat? Nulla ejus vox clamoris auditur, & tamen dicit ad eum Deus: *Quid clamas ad me?* Velim scire, quomodo sancti sine voce clamant ad Dominum. Apostolus docet, quia dedit Deus spiritum filii sui in cordibus nostris, clamantem: *Abba pater.* Et addit: *Ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Et iterum: *Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.* Sic ergo interpellante Spiritu sancto apud Deum per silentium sanctorum clamor auditur.

5. Et quid post hoc? Jubetur Moyses virga percutere mare, ut ingredienti populo Dei dehiscat & cedat, ac voluntati divinæ elementorum famulentur obsequia; & aquæ quæ timebantur, dextra lævaque famulis Dei murus effectæ, non solum perniciem nesciant, sed & munimen exhibeant. Cogitur ergo fluctus in cumulum, & unda in semetipsam repressa curvatur. Soliditatem recipit liquor, & solum maris arescit in pulverem, ut sicca planta populus Dei transiret. Bonitatem Dei creatoris intellige, si voluntati ejus obtemperes, si legem ejus sequaris, ipse tibi elementa etiam contra sui naturam servire compellit. Audivi a majoribus traditum, quod in ista digressione maris, singulis quibusque tribubus filiorum Israel, singulæ aquarum divisiones factæ sint, & propria uni-

cuique tribui in mari aperta sit via, idque ostendi ex eo, quod in psalmis scriptum est: *Qui divisit mare rubrum in divisiones.* Per quod multæ divisiones docentur factæ, non una. Sed & per hoc quod dicitur; *Ibi Benjamin junior in stupore, principes Juda duces eorum, principes Zabulon, & principes Neptalim*, nihilominus unicuique tribui proprius enumerari videtur ingressus. Hæc a majoribus observata in scripturis divinis, religiosum credidi non tacere. Quid ergo nos docemur per hæc? Jam superius diximus, quis sit in his Apostoli sensus. Baptismum hoc nominat in Moyse consummatum in nube & in mari, ut & tu qui baptizaris in Christo, in aqua & in Spiritu sancto, scias insectari quidem post te Ægyptios, & velle te revocare ad servitium suum, rectores scilicet hujus mundi, & spiritales nequitias, quibus antea deservisti. Quæ conantur quidem te insequi, sed tu descendis in aquam & evadis incolumis; atque ablutis sordibus peccatorum, homo novus ascendis, paratus ad cantandum canticum novum. Ægyptii vero post te insequentes, demergentur in abyssum, etiamsi videntur rogare Jesum, ne interim mittat eos in abyssum. Sed & alium ex his accipere possumus intellectum. Si Ægyptum fugias, si ignorantiæ tenebras relinquas, & sequaris legem Dei Moysen, obviet autem tibi mare, & contradicentium tibi fluctus occurrant, percute tu obluctantes undas virga Moysi, id est, verbo legis, & vigilantia scripturarum iter tibi ipsi disputando per adversarios pande, cedent undæ continuo, & superati fluctus locum victoribus dabunt, mirantibusque & attonitis ac stupore defixis his, qui paulo ante adversabantur, legitimis tu disputationum lineis rectum fidei iter secabis, & intantum doctrinæ verbo proficies, ut auditores tui, quos in virga legis erudisti, ipsi jam contra Ægyptios, velut fluctus maris insurgant, & non solum impugnent eos, sed & superent

&

& extinguant. Extinguit namque Ægyptium, qui non agit opera tenebrarum. Extinguit Ægyptium, qui non carnaliter, sed spiritualiter vivit. Extinguit Ægyptium, qui cogitationes sordidas & impuras vel depellit ex corde, vel omnino non recipit, sicut & Apostolus dicit: *Assumentes scutum fidei in quo possumus omnia jacula maligni ignita extinguere.* Hoc enim modo possumus etiam hodie Ægyptios videre mortuos, & jacentes ad littus, submergi quadrigas eorum & equos. Possumus etiam ipsum Pharaonem videre demergi, si tanta fide vivamus, ut Deus conterat Satanam sub pedibus nostris velociter per Jesum Christum Dominum nostrum, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.

HOMILIA VI.

De cantico, quod cantavit Moyses cum populo, & Maria cum mulieribus.

.1 Multa quidem cantica fieri legimus in scripturis divinis, horum tamen omnium primum istud est canticum, quod Ægyptiis & Pharaone submerso populus Dei post victoriam cecinit. Moris quippe sanctorum est, ubi adversarius vincitur, tanquam qui sciant non sua virtute, sed Dei gratia victoriam factam, hymnum Deo gratulationis offerre. Accipiunt tamen, hymnum canentes, etiam tympanum in manibus suis, sicut de Maria sorore Moysi & Aaron refertur. Et tu ergo si mare rubrum transieris, si Ægyptios in mari submergi videris, & extingui Pharaonem, atque in abyssi profundum præcipitari, potes hymnum canere Deo, potes vocem gratulationis emittere, & dicere: *Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est, equum & ascensorem pro-*

jecit in mare. Melius autem & dignius hæc dices, ſi habueris tympanum in manu tua, id eſt, ſi carnem tuam crucifixeris cum vitiis & concupiſcentiis, & ſi morificaveris membra tua, quæ ſunt ſuper terram. Et tamen videamus, quid dicit: *Cantemus Domino, glorioſe enim honorificatus eſt*, quaſi non ſufficeret: *honorificatus eſt*, ſed addidit: *glorioſe honorificatus eſt*. Equidem quantum poſſum conjicere, videtur mihi aliud eſſe glorificari, aliud glorioſe glorificari. Nam Dominus meus Jeſus Chriſtus, cum carnem ex virgine Maria pro ſalute noſtra ſuſcepit, glorificatus eſt quidem, quia venit quærere quod perierat, non tamen glorioſe glorificatus eſt. Dicitur enim de ipſo, quia *vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem, & vultus ejus ignobilis ſuper filios hominum.* Glorificatus eſt & cum ad crucem venit, & pertulit mortem. Vis ſcire quia glorificatus eſt? Ipſe dicebat: *Pater venit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te.* Erat ergo ei gloria, etiam ipſa paſſio crucis, verum gloria hæc non erat glorioſa, ſed humilis. Denique dicitur de eo: *Humiliavit ſe uſque ad mortem, mortem autem crucis.* De quo etiam Propheta prædixerat, *Morte turpiſſima condemnemus eum.* Sed & Eſaias dicit de eo: *In humilitate judicium ejus ſublatum eſt.* In his ergo omnibus glorificatus eſt Dominus, ſed (ut ita dicam) humiliter, non glorioſe glorificatus eſt. Verum quia *hæc oportebat pati Chriſtum, & ſic introire in gloriam ſuam*, cum venerit in gloria patris & ſanctorum Angelorum, cum venerit in majeſtate ſua judicare terram, quando & verum Pharaonem, id eſt, diabolum interficiet ſpiritu oris ſui, cum ergo refulgebit in majeſtate patris ſui, & poſt adventum humilitatis, ſecundum nobis in gloria oſtendet adventum, tunc non ſolum glorificatur Dominus, ſed & glorioſe glorificatur, cum omnes ita honorificant filium, ſicut honorificant patrem.

2. *Equum*

2. *Equum & ascensorem projecit in mare: adjutor & protector factus est mihi in salutem.* Homines qui nos insequuntur, equi sunt, &, ut ita dicam, omnes qui in carne nati sunt figuraliter equi sunt. Sed hi habent ascensores suos. Sunt equi, quos Dominus ascendit, & circumeunt omnem terram: de quibus dicitur: *Et equitatus tuus salus.* Sunt autem equi, qui ascensores habent diabolum, & angelos ejus. Judas equus erat, sed donec ascensorem habuit Dominum, de equitatu fuit salutis. Cum cæteris enim Apostolis missus, ægrotis salutem & sanitatem languentibus præstabat. Sed ubi se diabolo substravit, post buccellam enim introivit in illum Satanas, & ascensor ipsius effectus est Satanas, & illius habenis ductus adversus Dominum & Salvatorem nostrum cœpit equitare. Omnes ergo qui persequuntur sanctos, equi sunt hinnientes, sed habent ascensores, quibus aguntur, angelos malos, & ideo feroces sunt. Si ergo videris aliquando persecutorem tuum nimium sævientem, scito quia ab ascensore suo dæmone perurgetur, & ideo sævus, ideo truculentus est. Dominus ergo *equum & ascensorem projecit in mare, & factus est mihi in salutem. Hic Deus meus, & honorificabo eum, Deus patris mei, & exaltabo eum.* Hic ergo & meus est Deus, & Deus patris mei. Pater noster qui nos fecit, & genuit, Christus est, & ipse dicit: *Vado ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum.* Si ergo agnoscam, quod Deus meus sit Deus, glorificabo eum. Si vero etiam istud agnoscam, quomodo patris mei Christi sit Deus, exaltabo eum. Altior namque intellectus est, quomodo Christus ut unius Dei constringat & muniat veritatem, Deum suum dicit, quem natura patrem vocat. *Deus conterens bella, Dominus nomen est illi.* Nolo putes, quia tantum visibiles pugnas conterit Dominus, sed & illas conterit, quæ nobis sunt non adversus car-

nem

nem & ſanguinem, ſed adverſus principatus & poteſtates, & adverſus mundi hujus rectores tenebrarum harum. *Dominus* enim *nomen eſt illi*, & non eſt ulla creatura, cujus Dominus non ſit.

3 *Quadrigas Pharaonis, & exercitum ejus projecit in mare. Electos aſcenſores, ternos ſtatores demerſit in rubrum mare.* Pharao velut potentior in malitia, & regnum nequitiæ tenens, quadrigas agit. Non illi ſatis eſt unum equum aſcendere, ſed plures ſimul plagis tortos verberis cogit. Quoſcumque videris in luxuria turpiores, in crudelitate ſæviores, in avaritia tetriores, in impietate flagitioſiores, ſcito hos de quadrigis eſſe Pharaonis, ipſis ſedet, ipſos currui ſuo ſubjungit, in ipſis fertur & per apertos ſcelerum campos effuſis eos agit habenis. Sunt & alii electi aſcenſores, electi ſine dubio ad malitiam. Sed jam de aſcenſoribus ſupra diximus: nunc etiam qui ſunt terni ſtatores, videamus. Mihi videntur terni ſtatores pro eo dici, quod triplex eſt hominibus peccandi via. Aut enim in facto, aut in dicto, aut in cogitatione peccatur. Et ideo terni ſtatores per ſingulos quoſque dicuntur, qui tres iſtas in nobis peccandi obſideant vias, & ſpeculentur ſemper, atque in inſidiis agant, ut aut ille ex miſero homine ſermonem malum eliciat, aut ille iniquum opus extorqueat, aut ille cogitationem peſſimam rapiat. Denique & ſemen verbi Dei, ubi cadit, & deperit, triplex deſcribitur locus. Unus ſecus viam refertur, qui conculcatur ab hominibus; alius in ſpinis; alius in petroſis. Et econtrario terra bona afferre dicitur triplicem fructum, vel centeſimum, vel ſexageſimum, vel triceſimum. Triplex namque eſt etiam bene agendi via, nihilominus enim vel opere, vel cogitatione vel verbo boni aliquid agitur. Hoc enim ſignificat & Apoſtolus, cum dicit: *Qui autem ædificat ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos*, triplicem bonorum indicans viam. Subjungit nihilomi-

hilominus triplicem etiam malorum, cum dicit: *Ligna, fœnum, stipulam.* Isti ergo terni statores sunt Angeli nequam de exercitu Pharaonis, qui stant in hujuscemodi viis, observantes unumquemque nostrum per hæc iter agere in peccatum, quos demergit Dominus in rubrum mare, & ignitis eos in judicii die fluctibus tradet, ac pœnarum pelago teget, si tu Deum sequens de eorum te potestate subtraxeris.

4. *Deciderunt in profundum quasi lapis.* Quare deciderunt in profundum tanquam lapis? Quia non erant tales lapides, de quibus suscitari possent filii Abrahæ; sed tales, qui amarent profundum, & liquidum diligerent elementum, id est, qui amaram & fluxam præsentium rerum caperent voluptatem. Unde & de ipsis dicitur: *Demersi sunt tanquam plumbum in aquam validissimam.* Peccatores graves sunt. Denique & iniquitas super talentum plumbi sedere monstratur, sicut Zacharias Propheta dicit: *Vidi*, inquit, *mulierem sedentem super talentum plumbi, & dixi: Quæ est hæc? Et respondit: Iniquitas.* Inde est ergo quod iniqui demersi sunt in profundum, sicut plumbum in aquam validissimam. Sancti autem non demerguntur, sed ambulant super aquas, quia leves sunt, & peccati pondere non gravantur. Denique Dominus & Salvator noster super aquas ambulavit. Ipse est enim, qui vere peccatum nescit. Ambulavit & discipulus ejus Petrus, licet paululum trepidaverit. Non enim tantus erat ac talis, qui nihil omnino de specie plumbi in se haberet admixtum. Habuit, licet parum. Propter quod, dicit ad eum Dominus: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Idcirco igitur qui salvus fit, per ignem salvus fit, ut si quid forte de specie plumbi habuerit admixtum, id ignis decoquat, & resolvat, ut efficiantur omnes aurum bonum: quia aurum terræ illius, bonum esse dicitur, quam habituri sunt sancti, & sicut fornax probat aurum, sic homi-

nes

nes justos tentatio. Veniendum est ergo omnibus ad ignem, veniendum est ad conflatorium. Sedet enim Dominus, & conflat, & purgat filios Juda. Sed & illuc cum venitur, si quis multa opera bona, & parum aliquid iniquitatis attulerit, illud parum tanquam plumbum igni resolvitur ac purgatur, & totum remanet aurum purum. Et si quis plus illuc plumbi detulerit, plus exuritur, ut amplius decoquatur, ut etsi parum aliquid sit auri, purgatum tamen resideat. Quod si aliquis illuc totus plumbeus venerit, fiet de illo hoc quod scriptum est, demergetur in profundum, tanquam plumbum in aquam validissimam. Sed longum est si per ordinem velimus exponere, sufficiat pauca perstringere.

5. *Quis*, inquit, *similis tibi in diis Domine? Quis similis tibi? Gloriosus in sanctis, mirabilis in majestatibus, faciens prodigia.* Quo dicit: *Quis similis tibi in diis*, non simulachris gentium comparat Deum, nec dæmonibus, qui sibi falso deorum nomen adsciscunt, sed deos illos dicit, qui per gratiam, & participationem Dei, dii appellantur. De quibus & alibi scriptura dicit: *Ego dixi dii estis.* Et iterum: *Deus stetit in congregatione deorum.* Sed hi quamvis capaces sint Dei & hoc nomine donari per gratiam videantur, nullus tamen Deo similis invenitur, vel in potentia, vel in natura. Et licet Joannes Apostolus dicat: *Filioli, nondum scimus, quid futuri sumus, si autem revelatum nobis fuerit*, (de Domino scilicet dicens) *similes illi erimus*, similitudo tamen hæc non ad naturam, sed ad gratiam revocatur. Verbi causa, ut si dicamus picturam similem esse ei, cujus imago in pictura videtur expressa, quantum ad gratiam pertinet visus, similis dicitur, quantum ad substantiam, longe dissimilis. Illa enim species carnis est, & decor corporis vivi, ista colorum fucus est, & cera tabulis sensu carentibus superposita. Nullus ergo in diis similis

Domi-

Domino, nullus enim invisibilis, nullus incorporeus, nullus immutabilis, nullus sine initio & sine fine, nullus creator omnium, nisi Pater cum Filio & Spiritu sancto.

6. *Extendisti dexteram tuam, devoravit eos terra.* Impios quidem & hodie devorat terra. An non tibi videtur terra devorare illum, qui semper de terra cogitat, qui semper terrenos habet actus, qui de terra loquitur, de terra litigat terram desiderat, & omnem spem suam ponit in terra; qui ad cœlum non respicit, qui futura non cogitat, qui judicium Dei non metuit, nec beata ejus promissa desiderat, sed semper de præsentibus cogitat, & ad terrena suspirat? Talem cum videris, dicito quia devoravit eum terra. Sed & si quem videris luxuriæ carnis, & voluptatibus corporis deditum, in quo animus nihil valet, sed totum libido carnis obtinuit, dicito & de hoc, quia devoravit eum terra. Adhuc me movet, quod ait: *Extendisti dexteram tuam, & devoravit eos terra*; quasi ut devorarentur a terra, hæc causa fuerit, quod extendit Dominus dexteram suam. Si consideres, quomodo Dominus exaltatus in cruce tota die extendit manus suas ad populum non credentem, sed contradicentem, & qualiter infidelem populum, qui clamavit, *Crucifige, crucifige eum*, mors admissi sceleris oppressit: evidenter invenies, quomodo extendit dexteram suam, & devoravit illos terra. Nec tamen penitus desperandum est. Possibile namque est, ut, si forte resipiscat, qui devoratus est, rursum possit evomi, sicut Jonas. Sed & omnes nos puto, quod aliquando terra devoratos in inferni penetralibus retinebat, & propterea Dominus noster descendit non solum usque ad terras, sed usque ad inferiora terræ: & ibi nos invenit devoratos, & sedentes sub umbra mortis: & inde educens non jam locum terræ, ut

iterum devoremur, sed locum præparat nobis regni cœlorum.

7. *Deduxisti in justitia tua populum tuum hunc, quem liberasti. Consolatus es in virtute tua, in requie sancta tua.* Dominus populum suum, quem liberavit per lavacrum regenerationis, deducit in justitia, consolatur etiam eum per consolationem Spiritus sancti in virtute sua, & in requie sua. Futurorum namque spes, laborantibus requiem parit: sicut & in agone positis dolorem vulnerum mitigat spes coronæ.

8. *Audierunt gentes & iratæ sunt, dolores comprehenderunt habitatores Philistiim. Tunc festinaverunt duces Edom, & principes Moabitarum, apprehendit illos timor & tremor. Tabuerunt omnes inhabitantes Chanaan.* Quantum ad historiam pertinet, nullum ex his gentibus interfuisse mirabilibus, quæ facta sunt, constat. Quomodo ergo videbuntur tremore deterriti, vel festinasse (ut dicit) vel irati esse Philistiim, & Moabitæ, & Edom, & reliquæ quas enumerat nationes? Sed si redeamus ad intelligentiam spiritalem, inveniemus, quia Philistini, id est, cadentes populi, & Edom, qui interpretatur terrenus, trepidant, & horum omnium principes cursitant, & pavent constricti doloribus, cum vident regna sua, quæ in inferno sunt, penetrata ab eo, qui descendit in inferiora terræ, ut eriperet eos, qui possidebantur a morte. Hinc eos comprebendit timor & tremor, quia senserunt magnitudinem brachii ejus. Hinc etiam tabuerunt omnes inhabitantes Chanaan, qui mutabiles interpretantur, & mobiles, cum vident moveri regna sua, alligari fortem; & vasa ejus diripi. *Veniat* ergo *super eos timor & tremor magnitudinis brachii tui.* Quid timent dæmones? Quid tremunt? Sine dubio crucem Christi, in qua triumphati sunt, in qua exuti sunt principatus eorum & potestates. Timor ergo & tremor cadet super eos, cum signum in nobis viderint

derint

derint crucis fideliter fixum, & magnitudinem brachii illius, quod Dominus expandit in cruce, ficut dicit: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem mihi.* Non te ergo aliter timebunt, nec aliter tremor tuus veniet fuper eos, nifi videant in te crucem Chrifti, nifi & tu poteris dicere: *Mihi autem abfit gloriari, nifi in cruce Domini Jefu Chrifti, per quem mihi mundus crucifixus eft, & ego mundo.*

9. *Fiant tanquam lapis donec tranfeat populus tuus Domine, donec tranfeat populus tuus hic, quem acquififti.* Fieri tanquam lapidem, non eft natura effe lapidem. Non enim fieret, nifi quod non erat. Hoc propter illos dicimus, qui malæ naturæ Pharaonem, vel Ægyptios dicunt fuiffe, & non ex arbitrii libertate in hoc effe deductos; fed & propter eos, qui creatorem Deum accufant tanquam fævum, quod homines vertat in lapides. Hi ergo priusquam blafphement, confiderent fumma libratione, quæ fcripta funt. Non enim dixit, *Fiant tanquam lapis*, & tacuit, fed tempus ftatuit, & menfuram condemnationis decernit. Ait enim: *Donec tranfeat populus tuus Domine.* Quo fcilicet poft tranfitum populi non fint tanquam lapides. In quo mihi videtur prophetiæ aliquid latere. Video enim quia prior populus, qui fuit ante nos, factus eft tanquam lapis durus & incredulus. Verum non eatenus, ut in lapidis natura permaneat, fed donec tranfeat populus hic; populus hic, quem Dominus acquifivit, *Cæcitas* enim *ex parte contigit in Ifrael* fecundum carnem, *donec plenitudo gentium fubintroiret.* Cum enim plenitudo gentium fubintraverit, tunc etiam omnis Ifrael, qui per incredulitatis duritiam factus fuerat ficut lapis, falvabitur. Et vis videre quomodo falvabitur? *Potens eft*, inquit, *Deus de lapidibus iftis fufcitare filios Abrahæ.* Manent ergo lapides nunc, donec tranfeat populus tuus Domine, populus tuus hic, quem acquififti. Sed fi ipfe Dominus

creator est, omnium, videndum est, quomodo hic acquisisse dicatur, quæ sua esse non dubium est. Dicitur & in alio cantico Deuteronomii, *Nonne hic ipse Deus tuus, qui fecit te, & creavit te & acquisivit te*: videtur enim unusquisque illud acquirere, quod non fuit suum. Inde denique hæretici dicunt de Salvatore, quia non erant sui, quos acquisivit. Dato etenim pretio mercatus est homines, quos creator fecerat. Et certum est, aiunt, unumquemque non illud emere, quod suum est. Apostolus enim ait: *Pretio emti estis.* Sed audi quid dicit propheta: *Peccatis vestris venundati estis, & pro iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram.* Vides ergo, quia Dei quidem creatura omnes sumus, unusquisque vero peccatis suis venundatur, & pro iniquitatibus suis a proprio creatore discedit. Dei igitur sumus secundum, quod ab eo creati sumus. Effecti vero sumus servi diaboli, secundum, quod peccatis nostris venundati sumus. Veniens autem Christus redemit nos cum serviremus illi Domino, cui nosmetipsos peccando vendidimus. Et ita videtur tanquam suos quidem recepisse, quos creaverat, tanquam alienos autem acquisisse, quia alienum sibi dominum sive errando, sive peccando quæsiverant. Et fortasse recte quidem dicitur redemisse nos Christus, qui pretium nostri sanguinem suum dedit. Quid tale autem, ut nos mercaretur etiam diabolus dedit? Ergo (si videtur) ausculta. Homicidium, pecunia diaboli est. Ille enim ab initio homicida est. Fecisti homicidium, diaboli pecuniam suscepisti. Adulterium, diaboli pecunia est. Diaboli enim in eo imago est, & superscriptio. Commisisti adulterium, accepisti diaboli numisma. Furtum, falsum testimonium, rapacitas, violentia, hæc omnia diaboli census est, & diaboli thesaurus. Talis enim pecunia de ejus moneta procedit. Hac igitur pecunia emit ille, quos emit, & efficit sibi servos

omnes, qui de hujuscemodi censu ejus quantulumcumque susceperint. Verum ego vereor, ne etiam aliquos de adstantibus, quos noscimus, diabolus mercetur occulte, ne etiam aliquibus nostrorum hanc pecuniam, quam supra enumeravimus, ingerat, & faciat illos rursum suos, & rursum pro eis tabulas servitutis, & peccati chirographum scribat, atque immisceat servis Dei eos, quos peccati pretio sibi fecerit servos. Solet enim, quia inimicus homo est, tritico miscere zizania. Et tamen si quis forte hujuscemodi pecuniam a diabolo deceptus accepit, non usquequaque desperet: misericors enim est & miserator Dominus, & creaturæ suæ non vult mortem, sed ut convertatur, & vivat. Pœnitendo, flendo, satisfaciendo deleat, quod admissum est. Dicit enim propheta, quia *si conversus ingemueris, tunc salvus eris.* Paulo latius progressi sumus, dum volumus exponere, quomodo Deus, quæ sua sunt, dicatur acquirere, & redimere Christus sanguine pretioso, quos emerat diabolus vili mercede peccati.

10. *Inducens planta eos in monte hæreditatis tuæ.* Non vult nos Deus in Ægypto plantare, nec in dejectis & in humilibus locis, sed in monte hæreditatis suæ vult plantare, quos plantat. Tum præterea quod addit, *Inducens planta eos;* num tibi videtur tanquam de pueris dicere, qui inducuntur ad scholas, inducuntur ad literas, inducuntur ad omnem eruditionem? Intellige ergo per hæc, si tamen habes aures audiendi, quomodo Deus plantat: ne forte cum audis eum inducere, & plantare, putes eum ficus in terra, aut alia hujuscemodi virgulta defigere. Audi & alibi, quomodo plantat Deus. Propheta dicit: *Vineam ex Ægypto transtulisti, & expulisti gentes, & plantasti eam. Pervium iter fecisti ante eam, plantasti radices ejus, & replesti terram. Operuit montes umbra ejus, & arbusta ejus cedros Dei.* Advertisti jam, quo-

 modo

modo plantat Deus, & ubi plantat? Non plantat in vallibus, ſed in montibus excelſis, & ſublimibus locis. Quos enim educit de Ægypto, quos de ſæculo adducit ad fidem, non vult eos iterum in humilibus collocare, ſed converſationem eorum vult eſſe ſublimem. Vult nos in montibus habitare, ſed in ipſis nihilominus montibus non vult nos ſuper terram repere, nec ultra vult vineam ſuam humi dejectos habere fructus, ſed vult palmites ejus ſurſum duci, in alto collocari, traduces fieri, & traduces non in quibuscumque humilibus arboribus, ſed in excelſis, & in altiſſimis cedris Dei. Cedros Dei ego Prophetas & Apoſtolos puto, quibus nos ſi adjungamur vitis, quam de Ægypto tranſtulit Deus, & per ramos eorum noſtri palmites diffundantur, atque ipſis innixi traduces quædam efficiamur charitatis ad invicem vinculis connexi, fructum ſine dubio plurimum adferemus. Nam *omnis arbor, quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur.*

11. *In præparata habitatione tua, quam præparaſti Domine.* Vide clementis Domini bonitatem, non vult te inducere ad laborem, non vult, ut ipſe tibi facias habitaculum, jam te ad præparatam deducit habitationem. Audi Deum dicentem in Evangelio: *Alii laboraverunt, & vos in labores eorum introiſtis.*

12. *Sanctimonium, Domine, quod præparaverunt manus tuæ.* Sanctimonium, dicitur tabernaculum Dei, vel templum ab eo, quod ſanctificat accedentes. Hoc non dicit manu hominis factum, ſed manu Dei. Quid ergo? Propter te Deus, & plantat, & ædificat, agricola efficitur, ſtructor efficitur, ne tibi aliquid deſit. Audi & Paulum dicentem: *Dei agricultura, Dei ædificatio eſtis.* Quod ergo iſtud eſt ſanctimonium, quod non manu hominis factum eſt, ſed manibus Dei paratum? Audi ſapientiam dicentem, quia *ædificavit ſibi domum.* Ego autem hoc

de

de incarnatione Domini rectius intelligendum puto. Non enim manu hominum factum est, id est, non opere humano templum carnis ædificatur in virgine, sed, ſicut prædixerat Daniel, lapis ſine manibus exciſus crevit, & factus eſt mons magnus. Iſtud eſt ſanctimonium carnis aſſumtæ, & ſine manibus, id eſt, absque opere hominum, de monte humanæ naturæ, & ſubſtantiæ carnis exciſum.

13. *Domine qui regnas in ſæculum, & in ſæculum, & adhuc.* Quoties in ſæculum dicitur, longitudo quidem temporis, ſed eſſe finis aliquis indicatur, & ſi in aliud ſæculum dicatur, aliquis ſine dubio longior quidem, tamen ponitur finis; & quoties ſæcula ſæculorum nominantur, fortaſſe licet ignotus nobis, tamen a Deo ſtatutus aliquis terminus indicatur. Quod vero addit in hoc loco, *Et adhuc*, nullum ſenſum termini alicujus, aut finis reliquit. Quodcumque enim illud cogitaveris, in quo finem putes poſſe conſiſtere, ſemper tibi dicit ſermo propheticus, *Et adhuc*, velut ſi loquatur ad te, & dicat: putas in ſæculum ſæculi Dominum regnaturum? *Et adhuc*, putas in ſæcula ſæculorum? *Et adhuc.* Et quomodocumque dixeris illud de regni ejus ſpatiis, ſemper tibi dicit Propheta, *Et adhuc.*

14. *Quoniam intravit equitatus Pharaonis cum quadrigis, & aſcenſoribus in medicum mare, & induxit ſuper eos Dominus aquas maris. Filii autem Iſrael ambulaverunt per ſiccum in medio mari.* Et tu ſi filius Iſrael es, potes ambulare per ſiccum in medio mari. Si fueris in medio nationis pravæ & perverſæ ſicut lumen ſolis verbum vitæ continens ad gloriam, poteſt fieri, ut in medio peccatorum incedentem te non infundat humor peccati, poteſt fieri, ut tranſeuntem te per hunc mundum nulla libidinis unda reſpergat, nullus cupiditatis æſtus verberet. Qui autem Ægyptius eſt, & ſequitur Phraonem, ille vitiorum fluctibus mergitur.

tur. Qui vero ſequitur Chriſtum, & ſicut ipſe ambulavit, ita & ipſe ambulat, aquæ ei murus fiunt dextra lævaque, ipſe autem media via incedit per ſiccum. Non declinat ad dexteram, neque ad ſiniſtram, uſquequo exeat ad libertatem, & hymnum victoriæ Domino concinat dicens: *Cantemus Domino, glorioſe enim honorificatus eſt* per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, cui eſt gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum, Amen.

HOMILIA VII.

De amaritudine aquæ Merrhæ.

1. Poſt tranſitum maris rubri, & magnifici ſecreta myſterii, poſt choros & tympana, poſt triumphales hymnos, venitur ad Merrham. Merrhæ autem aqua erat amara, quam non poterat populus Dei bibere. Quid ergo poſt tanta & tam mirifica mirabilia ad amaras aquas & periculum ſitis adducitur populus Dei? Ait enim: *Et venerunt filii Iſrael in Merrham, & non poterant aquam bibere de Merrha, quia amara erat, & propter hoc appellatum eſt nomen loci illius amaritudo.* Sed quid addit poſt hæc? *Clamavit*, inquit, *Moyſes ad Dominum, & oſtendit illi Dominus lignum, & miſit illud in aquam, & facta eſt dulcis aqua. Et ibi*, inquit, *poſuit illi Deus juſtitias & judicia.* Ibi, ubi amaritudo, ubi ſitis, & quod eſt gravius, ſitis in abundantia aquarum, ibi poſuit ei Deus juſtitias & judicia. Alius non erat locus dignior, aptior, uberior, quam iſte, in quo amaritudo eſt? Tum propterea quod dixit: *Oſtendit illi Dominus lignum, & miſit illud in aquam, & facta eſt dulcis aqua;* mirum admodum eſt, ut Deus lignum oſtenderet Moyſi, quod mitteret in aquam, & faceret eam dulcem. Efficere

Deus

Deus aquam dulcem ſine ligno non poterat? Aut Moyſes neſciebat lignum, ut ei Deus oſtenderet? Sed videndum eſt, quid decoris in his interior habeat ſenſus. Ego puto quod lex ſi ſecundum literam ſuſcipiatur, ſatis amara ſit, & ipſa ſit Merrha. Quid enim tam amarum, quam ut puer octava die circumciſionis vulnus accipiat, & rigorem ferri tenera patiatur infantia? Amarum ſatis, & peramarum eſt hujusmodi poculorum legis, intantum ut populus Dei, non ille qui in Moyſe baptizatus eſt in mari, & in nube, ſed iſte qui in ſpiritu & aqua baptizatus eſt, non poſſit bibere de iſta aqua; ſed ne guſtare quidem de circumciſionis amaritudine poteſt, neque hoſtiarum ferre amaritudinem valet, nec ſabbati obſervantiam. Si vero oſtendat Deus lignum quod mittitur in hanc amaritudinem, ut dulcis aqua fiat legis, poteſt de illa bibere. Quod eſt iſtud lignum, quod Dominus oſtendit Moyſi? Salomon edocet nos, cum dicit de ſapientia, quia *lignum vitæ eſt omnibus amplectentibus eam.* Si ergo lignum ſapientiæ Chriſtus miſſum fuerit in lege, & oſtenderit nobis quomodo intelligi debeat circumciſio, quomodo ſabbata, quomodo lex lepræ ſervanda ſit, qualiter mundi & immundi diſcrimen habeatur, tunc efficitur aqua Merrhæ dulcis, & amaritudo literæ legis convertitur in dulcedinem intelligentiæ ſpiritalis, & tunc poteſt bibere populus Dei. Si enim non interpretentur hæc ſpiritaliter, populus qui idola dereliquit, & ad Deum confugit, ſi audiat legem de ſacrificiis præcipientem, continuo refugit & non poteſt bibere: amarum quippe hoc ſentit & aſperum. *Si enim*, inquit Apoſtolus, *quæ deſtruxi, hæc iterum reædifico, prævaricatorem me conſtituo.* In hac ergo amaritudine Merrhæ, id eſt, in iſta litera legis, poſuit Deus juſtitias, & teſtimonia. Non tibi hoc videtur dicere, quia velut in vaſculo quodam, ita in legis litera ſapientiæ & ſcientiæ ſuæ theſauros con-

diderit Deus? Hoc eſt ergo, quod dicit: *Et ibi poſuit ei Deus juſtitias & teſtimonia.* Hoc erat quod & Apoſtolus dicebat: *Habemus autem theſaurum hunc in vaſis fictilibus, ut ſublimitas virtutis Dei ſit, & non ex nobis.* Ut ergo poſſit bibi aqua hæc de Merrha, oſtendit Deus lignum, quod mittatur in eam, ut qui biberit ne moriatur, non amaritudinem ſentiat. Unde conſtat, quod ſi quis ſine ligno vitæ, id eſt, ſine myſterio crucis, ſine fide Chriſti, ſine intelligentia ſpiritali bibere voluerit de legis litera, per amaritudinem nimiam morietur. Hæc ſciens Paulus Apoſtolus dicebat, quia *litera occidit.* Hoc eſt aperte dicere, quia aqua Merrhæ occidit, ſi non mutata bibatur, & in dulcedinem verſa fuerit.

2. Sed quid addidit? Poſtquam poſuit illi Deus juſtitias & judicia, *Et ibi*, inquit, *tentabat eum dicens: Si auditu audieris vocem Domini Dei tui, & quæ placent coram illo feceris, & audieris præcepta ejus & cuſtodieris, omnem infirmitatem quam induxeram Ægyptiis, non inducam ſuper te. Ego enim ſum Dominus Deus tuus, qui ſano te.* Videtur mihi quo proſpectu datæ ſint juſtificationes, & judicia & teſtimonia legis exponere, ut tentaret, inquit, eos Deus ſi audirent vocem Domini, & quæ mandabantur, cuſtodirent. Nam quantum ad priorem populum ſpectat, quid eis boni, aut perfecti murmurantibus & contradicentibus mandaretur? Denique paulopoſt etiam ad idola convertuntur, & obliti beneficiorum & mirabilium Dei caput vituli ſtatuunt. Propterea ergo dantur eis præcepta, in quibus tententur. Inde eſt, quod & per Ezechielem prophetam dicit Dominus ad eos, quia *dedi vobis præcepta, & juſtificationes non bonas, in quibus non vivetis in eis.* Tentati enim in præceptis Domini non inveniuntur fideles. Ideo enim *inventum eſt* eis *mandatum, quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem*: quia unum atque idem mandatum ſi ſervetur, vitam; ſi non ſerve-

ſervetur, generat mortem. Secundum hoc ergo, quod non ſervantibus generat mortem, dicuntur mandata non bona, in quibus non vivant in eis. Sed quia admiſcuit eis lignum crucis Chriſti, & in dulcedinem verſa ſunt, & ſpiritaliter intellecta ſervantur, eadem ipſa mandata vitæ appellantur: ſicut & alibi dicit: *Audi Iſrael mandata vitæ.* Sed videamus, quid eis promittitur, ſi ſerventur. *Si*, inquit, *ſervaveritis præcepta mea, non inducam ſuper vos omnes ægritudines, quas induxi Ægyptiis.* Quid ergo videtur dicere? ſi quis ſervet mandata, nullam ægritudinem patiatur? hoc eſt, neque febriat, neque alios dolores corporis ferat? Non puto quod hæc ſint, quæ promittantur divina mandata ſervantibus. Alioquin indicio nobis eſt Job juſtiſſimus, & totius pietatis obſervantiſſimus, quia a capite uſque ad pedes repletur ulcere peſſimo. Non his carere dicuntur infirmitatibus, qui mandata cuſtodiunt, ſed non habebunt illas infirmitates, quas Ægyptii habent. Ægyptus namque mundus figuraliter appellatur. Diligere ergo mundum, & ea quæ in mundo ſunt, Ægyptius languor eſt. Dies obſervare, & menſes, & tempora, ſigna requirere, ſtellarum curſibus adhærere, Ægyptius languor eſt. Deſervire carnis luxuriæ, & voluptatibus operam dare, vacare deliciis, Ægyptius languor eſt. Caret ergo his infirmitatibus & languoribus, qui mandata cuſtodit.

3. Poſt hæc dicit, quia *venerunt in Helim, & erant ibi duodecim fontes aquarum, & lxx. arbores palmarum.* Putaſne habet aliquid rationis, quod non ante in Helim ducitur populus, ubi erant duodecim fontes aquarum, quibus nihil amaritudinis inerat, imo potius ubi erat amœnitas plurima ex denſitate palmarum; ſed primo ductus eſt ad aquas ſalſas & amaras, quibus per lignum monſtratum a Domino dulcibus effectis, poſtea venitur ad fontes? Si hiſtoriam ſolam ſequamur,

mur, non multum nos ædificat ſcire ad quem locum primo venerit, & ad quem ſecundo. Si vero rimemur in his myſterium latens, invenimus ordinem fidei. Primo enim ducitur populus ad literam legis. Ab hac litera legis, donec permanet in amaritudine ſua, recedere non poteſt; cum vero per lignum vitæ dulcis fuerit effecta, & intelligi lex ſpiritaliter cœperit, tunc de veteri teſtamento tranſitur ad novum, & venitur ad duodecim Apoſtolicos fontes. Ibi etiam arbores reperientur lxx. palmarum. Non enim ſoli duodecim Apoſtoli fidem Chriſti prædicaverunt, ſed & alii ſeptuaginta miſſi ad prædicandum verbum Dei referuntur, per quos palmas victoriæ Chriſti mundus agnoſceret. Non ergo ſufficit populo Dei aquam Merrhæ bibere, quamvis in dulcedinem verſa ſit; quamvis per lignum vitæ, & myſterium crucis omnis literæ amaritudo depulſa ſit. Solum vetus inſtrumentum non ſufficit ad bibendum; ſed veniendum eſt ad novum teſtamentum, de quo absque ſcrupulo bibitur, absque ulla difficultate potatur. Judæi etiam nunc apud Merrham ſunt, etiam nunc aſſident ad aquas amaras. Nondum enim eis Deus oſtendit lignum, per quod dulces fierent aquæ ipſorum. Etenim prædixit eis Propheta, quia *Niſi credideritis, neque intelligetis.*

4. Poſt hæc ſcriptum eſt: *In ſecundo menſe*, inquit, *poſtquam de Ægypto profecti ſunt, quinta decima die menſis, murmuravit populus adverſum Moyſen dicens: Utinam mortui fuiſſemus in terra Ægypti, cum ſederemus ſuper ollas carnis, & manducaremus panes ad ſatietatem, quoniam eduxiſti nos in deſertum hoc, necare omnem Synagogam fame.* Eſto quod propter correptionem legentium indicetur populi peccatum, quia murmuraverit, & ingratus fuerit beneficiis divinis, cum cœleſte manna ſuſciperet; quid etiam dies deſcribitur, in qua murmuraverit populus? *Secundo*, iuquit, *menſe, quintadeci-*

tadecima die mensis. Quod utique non absque ratione scriptum est. Recordare de legibus paschæ quæ scripta sunt, & invenies ibi, hoc esse tempus quod statuitur ad secundum pascha faciendum his, qui immundi in anima fuerint, vel occupati in negotiis peregrinis. Qui ergo non fuerunt immundi in anima, vel non longe peregrinabantur, quartadecima die primi mensis pascha fecerunt. Qui autem longe peregrinabantur, & immundi erant, secundum pascha in hoc tempore faciunt, quo & manna de cœlo descendit. In die quo primum pascha fit, non descendit manna de cœlo, sed in hoc quo secundum pascha fit. Videamus ergo nunc, quis sit in his ordo mysterii. Primum pascha primi populi est. Secundum pascha, nostrum est. Nos enim fuimus immundi in anima, qui colebamus lignum & lapidem, & ignorantes Deum, his qui natura non erant Dii serviebamus. Nos etiam eramus, qui longe peregrinabamur, de quibus dicit Apostolus: quia fuimus *hospites & peregrini testamentorum Dei, spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo errantes.* Veruntamen non datur manna de cœlo in illa die, qua primum pascha fit, sed in illa, qua secundum. Panis enim qui de cœlo descendit, non venit ad illos, qui primam solemnitatem celebrabant, sed ad nos, qui secundam suscepimus. *Nostrum enim pascha immolatus est Christus*, qui verus nobis panis de cœlo descendit. Sed interim videamus, quid est, quod in hac die gestum monstratur. *Quintadecima*, inquit, *die mensis secundi murmuravit populus, & dixit, quia melius fuerat nos mori in Ægypto, sedebamus super ollas carnium.* O populus ingratus desiderat Ægyptum, qui Ægyptios vidit extinctos! Carnes Ægypti requirit, qui Ægyptiorum carnes vidit maris piscibus, & cœli alitibus datas. Murmur ergo adversum Moysen, imo adversum Deum levant. Sed hoc primo quidem ignoscitur & secundo, fortassis & tertio: verumtamen

ſi non deſinant, ſed perſiſtant, audi quid poſthac murmurantem populum conſequatur. In Numerorum libro refertur, quod & in ſuis ſcripturis retexuit Apoſtolus dicens: *Neque murmuraveritis, ſicut quidam eorum murmuraverunt, & a ſerpentibus perierunt.* Murmurantem populum venenatus in eremo depaſcitur ſerpentium morſus. Videamus nos, qui hæc audimus, nos inquam, pro quibus ſcripta ſunt: illis enim ad correctionem facta ſunt, ſcripta ſunt autem propter nos, *in quos fines ſæculorum devenerunt.* Si non deſinimus murmurare, ſi non ceſſamus a querelis noſtris, quas frequenter habemus adverſus Deum, obſervemus, ne ſimile offenſionis incurramus exemplum. Etenim cum de cœli intemperie, de infœcunditate fructuum, de raritate imbrium, de proſperitatibus aliorum, & de aliorum improſperitate cauſamur, hoc eſt adverſus Deum murmur attollere. Sed hæc initia habentibus ignoſcitur; in eos vero, qui non deſinunt, graviter vindicatur. Mittuntur namque in eos ſerpentes, id eſt, immundis ſpiritibus traduntur venenatiſque dæmonibus, qui eos morſibus occultis ac latentibus perimant, atque internis & intra cordis penetralia concluſis cogitationibus abſumant. Sed obſecro vos, proſint nobis præmiſſæ correptionis exempla: illorum pœna, emendatio noſtra ſit. Dicit enim Deus, quia *audivi murmurationem filiorum Iſrael.* Videtis quia non latet Deum murmuratio noſtra: audit omnia & quod non ſtatim punit, pœnitentiam noſtræ converſionis exſpectat.

5. Sed quid poſt hæc recitatum eſt? *Dixit*, inquit, *Dominus ad Moyſen: Ecce ego pluam vobis panes de cœlo, & exibit populus, & colliget unius diei in diem, ut tentem illos, ſi ambulant in lege mea, an non. Et erit in die ſexto, parabunt, quodcumque intulerint, & erit duplum quodcumque intulerint, quotidianum in die.* Ego quidem ſuper hac ſcriptura velim primo cum Judæis habere

bere

bere ſermonem, quibus credita dicuntur eloquia Dei, quid illis videatur de eo quod dicit: *Sex diebus*, continuis *colligetis*. Die autem ſexto duplum colligetis. Apparet autem ſextam diem nominari illam, quæ ante ſabbatum ponitur, quæ apud nos Paraſceve appellatur. Sabbatum autem, ſeptima dies eſt. Quæro ergo, qua die cœperit manna cœlitus dari, & volo comparare dominicam noſtram cum ſabbato Judæorum. Ex divinis namque ſcripturis quod in die dominica primo in terris datum eſt manna. Si enim (ut ſcriptura dicit) ſex diebus continuis collectum eſt, ſeptima autem die, quæ eſt ſabbati, ceſſatum eſt, ſine dubio initium ejus a die prima, quæ eſt dies dominica, fuit. Quod ſi ex divinis ſcripturis hoc conſtat, quod die dominica Deus pluit manna de cœlo, & in ſabbato non pluit, intelligant Judæi jam tunc prælatam eſſe dominicam noſtram Judaico ſabbato, jam tunc indicatum, quod in ſabbato ipſorum, gratia Dei ad eos de cœlo nulla deſcenderit, panis cœleſtis qui eſt ſermo Dei, ad eos nullus venerit. Dicit enim & alibi Propheta: *Diebus multis ſedebunt filii Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine propheta, ſine hoſtia, ſine ſacrificio, ſine ſacerdote.* In noſtra enim dominica die ſemper Dominus pluit manna de cœlo. Sed & hodie ego dico, quia pluit Dominus manna de cœlo. Cœleſtia namque ſunt eloquia iſta, quæ nobis lecta ſunt, & a Deo deſcenderunt verba, quæ nobis recitata ſunt, & ideo nos felices, qui tale manna ſuſcepimus. Semper manna nobis datur de cœlo, illi infelices dolent, & ſuſpirant, & ſe miſeros dicunt, quia manna ſicut acceperunt patres ipſorum, ipſi non merentur accipere. Illi nunquam manna manducant: non enim poſſunt illud manducare, quod eſt minutum ſicut ſemen coriandri, & candidum ſicut pruina. Nihil enim in verbo Dei minutum, nihil ſubtile, nihil ſentiunt ſpiritale, ſed totum pingue, totum craſſum: *Incraſſatum eſt enim cor populi illius.*

illius. Sed & interpretatio nominis hoc idem sonat. Manna enim interpretatur quid est hoc? Vide si non ipsa nominis virtus ad discendum te provocat, ut, cum audis legem Dei recitari, inquiras semper, & interroges, & dicas doctoribus: quid est hoc? Hoc enim est, quod indicat manna. Tu ergo si vis manducare manna, id est si cupis suscipere verbum Dei, scito illud minutum esse, & valde subtile sicut semen coriandri. Habet enim aliquid in se oleris, quo nutrire, & recreare possit infirmos, quia *qui infirmus est, olera manducat.* Habet aliquid rigoris, & ideo ut pruina est. Candoris autem & dulcedinis habet plurimum. Quid enim candidius, quid splendidius eruditione divina? Quid dulcius, quidve suavius eloquiis Domini, quæ sunt super mel & favum? Sed quid est quod dicit, ut in die sexto duplum colligatur in repromissione, quantum sufficiat etiam sabbato? Hoc secundum nostram intelligentiam non otiosi, nec securi præterire, vel transire debemus. Sextus dies est hæc, in qua nunc sumus vita: in sex enim diebus Dominus fecit hunc mundum. Hac ergo die tantum reponere, & recondere debemus, quantum sufficiat & in futuro die. Si quid enim hic boni operis acquiras, si quid justitiæ, misericordiæ, & pietatis recondas, hoc tibi in futuro sæculo erit cibus. Nunquid non ita in Evangelio legimus, quia qui acquisivit hic decem talenta ibi accepit decem civitates, & qui acquisivit quatuor, accepit quatuor civitates? Hoc est quod & per aliam figuram Apostolus dicit: *Quod enim seminaverit homo, hoc & metet.* Quid ergo agimus nos, qui amamus illud recondere, quod corrumpatur, non quod permaneat, & perduret in crastinum? Divites hujus sæculi ea recondunt, quæ in hoc sæculo, imo cum sæculo corrumpuntur. Si qua autem bona opera recondunt, illa permanent usque in crastinum.

6. De-

6. Denique sic scriptum est, quod qui infideles fuerunt, *servaverunt*, inquit, de manna, *& ebullierunt ex eo vermes, & computruit.* Illud autem quod pro die sabbati reponebatur, non est corruptum, neque vermes ebullierunt in eo, sed permansit integrum. Et tu ergo si propter præsentem vitam tantummodo, & propter amorem sæculi thesaurizes, continuo vermes ebulliunt. Quomodo vermes ebulliunt? Audi de peccatoribus, & iis qui præsens sæculum diligunt, quæ sit prophetæ sententia: *Vermis enim*, inquit, *eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Isti sunt vermes, quos generat avaritia, isti sunt vermes, quos generat divitiarum cæca cupiditas iis, qui habent pecunias, & videntes in necessitate fratres suos, claudunt ab eis viscera sua. Propterea & Apostolus dicit: *Divitibus autem hujus sæculi præcipe sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, & thesaurizent sibi veram vitam.* Sed dicit aliquis: Si manna verbum Dei esse dicis, quomodo vermes facit? Nec aliunde fiunt vermes in nobis, nisi ex verbo Dei. Sic enim dicit ipse: *Nisi venissem, & loquutus eis fuissem, peccatum non haberent.* Post susceptum ergo verbum Dei si quis peccat, efficitur ei ipsum verbum vermis, qui ejus semper conscientiam fodiat, & arcana pectoris ejus rodat.

7. Sed quid nos adhuc amplius docet sermo divinus? *Et ad vesperam*, inquit, *scietis, quia ergo sum Dominus, mane autem videbitis majestatem Domini.* Et de hoc velim mihi Judæi responderent, quomodo ad vesperam agnoscitur Dominus, mane antem videtur majestas ejus. Ubi Dominus agnitus est ad vesperam, & ejus majestas visa est mane? Respondete nobis qui erudimini ab infantia usque ad senectutem semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis pervenientes: Quare non intelligitis hæc prophetice dici? Sed

si

si vis ista intelligere, non potes nisi per Evangelium. Ibi namque invenies scriptum, quia *vespere sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & Maria Jacobi ad sepulchrum & invenerunt lapidem revolutum a monumento.* Ibi audies terræ motum factum, monumenta disrupta, centurionem & milites, qui ad custodiam positi erant, dicentes: *Vere hic Filius Dei erat.* Agnitus ergo est per hæc in vespera Dominus, quia ipse Dominus est agnitus in virtute resurrectionis. Sed quomodo mane gloria ejus visa est? Cum venissent aliæ mulieres prima sabbati valde mane, invenerunt Angelos cum ingenti claritate ad sepulchrum sedentes, & dicentes: *Non est hic, resurrexit a mortuis. Venite & videte locum ubi positus erat, & ite, dicite discipulis ejus quia resurrexit, & præcedet vos in Galilæam.* Visa est ergo mane majestas Domini, cum per Angelos resurrectio nunciata est.

8. Additur autem in consequentibus: *Vespere*, inquit, *manducabitis carnem, & mane replebimini panibus.* Et de hoc velim scire, quali ordine Judæi Prophetæ dicta suscipiatis. Quid enim consequentiæ videbitur, ut aut vespere carnes sine panibus comedatis, aut mane panes absque pulmenti adjectione manducetis? Quid in hoc divini muneris, quid temperamenti gratiæ cœlestis ostenditis? Hoccine est in quo agnosci Deum ponitis, quod carnes in vespera sine panibus comedantur? Et majestatem Dei dicitis apparere, si rursum panes sine carnibus comedantur? Sed vobis ista servate, & iis qui acquiescunt vobis, & in coturnicibus agnosci posse Deum putant. Nos autem quibus in fine sæculi, vel ad vesperam mundi, *Verbum caro factum est*, in illa carne agnosci dicimus Deum, quam suscepit ex Virgine. Istas enim Verbi Dei carnes, neque mane aliquis, neque meridie manducavit, sed ad vesperam. Adventus enim Domini in carne

ad vesperam factus est: sicut & Joannes dicit: *Pueri, novissima hora est.* Sed *& mane*, inquit, *replebimini panibus*. Nobis & panis, verbum Dei est. Ipse enim panis vivus, qui de cœlo descendit, & vitam dat huic mundo. Sed quomodo dicit mane dari hunc panem, cum adventum ejus in carne factum dixerimus ad vesperam? Hoc modo intelligendum puto, quod ad vesperam quidem vergentis mundi & prope finem cursus sui positi Dominus venerit, sed adventu suo, quoniam ipse est sol justitiæ, novum credentibus reparaverit diem. Quia ergo novum mundo scientiæ lumen accendit, diem suum quodammodo effecit & suum mane tanquam justitiæ sol produxit, & in hoc mane replentur panibus, qui ejus præcepta suscipiunt. Nec mireris quia verbum Dei & caro dicitur, & panis, & lac dicitur, & olera dicitur, & pro mensura credentium, vel possibilitate sumentium diverse nominatur. Potest tamen & hoc intelligi, quod post resurrectionem suam, quam mane ostendimus factam, credentes repleverit panibus, pro eo quod libros Legis & Prophetarum ignotos prius & incognitos dederit nobis, & ad instructionem nostram hæc ecclesiæ instrumenta concesserit, ut ipse sit panis in Evangelio: cæteri vero libri Legis vel Prophetarum, vel historiarum, plures appellati sunt panes, ex quibus repleantur, qui ex gentibus credunt. Quod tamen non sine prophetica auctoritate factum docemus. Prædixerat namque Esaias Propheta hoc modo: *Ascendent in montem, bibent vinum, ungentur unguento.* Trade hæc omnia gentibus: consilium enim Domini omnipotentis est hoc. Si ergo competenter & carnes ad vesperam accepimus, & panibus replemur mane, quia nec possibile erat nobis mane carnes edere, nondum enim tempus erat, sed nec meridie poteramus. Vix enim Angeli edunt carnes meridie, & illi fortassis ordini meridianum conceditur tempus. Præterea & illud

intelligere possumus, quod unicuique nostrum mane est, & initium diei illud tempus, quo primum illuminamur, & ad lucem fidei accedimus. In hoc ergo tempore, quo adhuc in principiis fidei sumus, carnes verbi Dei comedere non possumus, id est, perfectæ & consummatæ doctrinæ nondum capaces existimus. Sed post longa exercitia, post profectum plurimum, cum jam proximi sumus ad vesperam, & ad ipsum finem perfectionis urgemur, tunc demum solidioris cibi, & perfecti verbi capaces fieri possumus. Nunc ergo festinemus cœleste manna suscipere: istud enim manna, prout vult quisque, talem saporem reddit in ore ejus. Audi enim & Dominum dicentem iis, qui accedunt ad se: *Fiat tibi secundum fidem tuam.* Et tu ergo si verbum Dei, quod in ecclesia prædicatur, tota fide, tota devotione susceipies, fiet tibi ipsum verbum, quodcumque desideras. Verbi gratia, si tribularis, consolatur te dicens: *Cor contritum & humiliatum Deus non spernit.* Si lætaris pro spe futura, cumulat tibi gaudia dicens: *Lætamini in Domino & exultate justi.* Si iracundus es, mitigat te dicens: *Desine ab ira, & derelinqu indignationem.* Si in doloribus, sanat te dicens: Dominus *sanat omnes languores tuos.* Si paupertate consumeris, consolatur te dicens: Dominus *allevat de terra inopem, & de stercore erigit pauperem.* Sic ergo manna verbi Dei reddit in ore tuo saporem quemcunque volueris. Hoc tamen si quis infideliter suscipiat, & non comedat, sed abscondat, vermes ex eo ebulliunt. Putasne eousque deducendam est verbum Dei, ut etiam vermis fieri putetur? Non te hic turbet auditus, audi Prophetam ex persona Domini dicentem: *Ego autem sum vermis & non homo.* Sicut enim ipse est, qui fit aliis in ruinam, aliis autem in resurrectionem; ita & ipse est, qui nunc in manna fidelibus quidem dulcedo mellis, infidelibus autem vermis efficitur. Ipse est

enim

enim sermo Dei, qui iniquorum mentes arguit, & correptionum spiculis peccatorum conscientias terebrat. Ipse est, qui & ignis efficitur in cordibus illorum, quibus adaperit scripturas, qui dicunt: *Nonne cor nostrum ardens erat intra nos, cum aperiret nobis scripturas?* Et aliis ipse ignis est, qui conflagrat spinas de terra mala, id est, qui malignas cogitationes in corde consumit. Et ideo peccatoribus quidem, neque vermis arguens unquam moritur, neque ignis exurens aliquando restinguitur; justis autem & fidelibus permanet dulcis & suavis. *Gustate* enim *& videte, quoniam suavis est Dominus*, ipse Dominus & salvator noster Jesus Christus, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.

HOMILIA VIII.

De initio Decalogi.

1. Omnis qui didicit contemnere præsens sæculum, quod figuraliter Ægyptus appellatur, & per verbum Dei, ut secundum scripturas dicam, translatus est, & non invenitur, quia ad sæculum futurum festinat ac tendit, de hujusmodi anima dicit Dominus: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis.* Non ergo hæc ad illos tantum dicuntur, qui de Ægypto profecti sunt, sed multo magis ad te, qui nunc audis ista, si tamen proficiscaris ex Ægypto, & Ægyptiis ultra non servias, dicit hæc Deus: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis.* Vide si non negotia sæculi, & actus carnis, domus est servitutis: sicut rursum e contrario relinquere sæcularia, & secundum Deum vivere, domus est libertatis, sicut & Dominus in Evangelio dicit: *Si permanseritis in verbo*

meo, vos agnoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. Ergo Ægyptus domus eſt ſervitutis, Judæa vero & Hieruſalem, domus eſt libertatis. Audi & Apoſtolum de his ſecundum ſapientiam, quæ ei in miniſterio data fuerat, pronunciantem: *Quæ autem ſurſum eſt*, inquit, *Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrum.* Sicut ergo Ægyptus, iſta terrena provincia, filiis Iſrael domus dicitur ſervitutis, ad comparationem Judææ & Hieruſalem, quæ eis domus efficitur libertatis: ita ad comparationem cœleſtis Hieruſalem, quæ (ut ita dicam) mater eſt libertatis, totus hic mundus, & omnia quæ in hoc mundo ſunt, domus eſt ſervitutis. Et quoniam de paradiſo libertatis pro pœna peccati ad hujuſmodi ventum fuerat ſervitutem, idcirco primus ſermo Decalogi, id eſt, prima mandatorum Dei vox de libertate profertur, dicens: *Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſervitutis.* Hanc vocem in Ægypto poſitus audire non poteras, etiamſi tibi injungatur, ut paſcha facias, etiamſi accingaris lumbos, & ſandalia accipias in pedibus, etiamſi virgam teneas in manu, & azyma cum amaritudine comedas. Et quid dico in Ægypto poſitus hæc audire non poteras? Sed ne inde quidem profectus in prima ſtatim manſione hæc audire potuiſti, nec in ſecunda, nec in tertia, nec cum tranſires rubrum mare, etiamſi ad Merrham veneris, & fuerit ibi amaritudo in dulcedinem verſa, etiamſi in Helim veneris ad duodecim fontes aquarum, & lxx. arbores palmarum, etiamſi Raphidim præterieris, cæterosque profectus aſcenderis: nondum ad hujuſcemodi verba idoneus judicaris, ſed cum perveneris ad montem Sina. Multis ergo ante laboribus peractis, multis ærumnis, & tentationibus ſuperatis, vix aliquando mereberis præcepta ſuſcipere libertatis, & audire a Domino: *Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſervitutis.* Verum

hic

hic sermo nondum sermo mandati est, sed quis sit qui mandat, ostendit. Nunc ergo videamus quid sit initium decem mandatorum legis: & si non occurrimus ad omnia, initia saltem prout Dominus dederit explicemus.

2. Primum ergo mandatum est: *Non erunt tibi Dii alii, præter me.* Et post hoc sequitur: *Non facies tibi idolum, neque ullam similitudinem, quæcumque in cælo sursum sunt, & quæcumque in terra deorsum sunt, & quæcumque sunt in aquis subtus terram, & non adorabis illa, neque coles illa. Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus zelans, qui reddo peccata patrum in filios, in tertiam & quartam progeniem iis, qui oderunt me, & faciens misericordiam in millia, iis qui diligunt me, & qui servant præcepta mea.* Hæc omnia simul, nonnulli putant esse unum mandatum. Quod si ita putetur, non complebitur decem numerus mandatorum. Et ubi jam erit Decalogi veritas? Sed si eo modo dirimatur, & nos in superiori pronunciatione distinximus, integer decem mandatorum numerus apparebit. Est ergo primum mandatum: *Non erunt tibi dii alii præter me;* secundum vero: *Non facies tibi idolum, neque ullam similitudinem*, &c. Incipiamus ergo a primo mandato. Sed & ego auxilio indigeo ipsius, qui hæc præcepit, Dei, ad dicendum, & vos purgatioribus egetis auribus ad audiendum. Si quis ergo vestrum habet aures audiendi, audiat, quomodo dictum est: *Non erunt tibi dii alii præter me.* Si dixisset, non sint dii præter me, absolutior sermo videretur. Nunc autem quia dicit: *Non erunt tibi dii alii præter me*, non negavit quia sint, sed ne illi sint, cui hæc omnia præcepta dantur, inhibuit. Hinc puto apostolum Paulum sumsisse illud, quod ad Corinthios scripsit, dicens: *Si quidem sunt, qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra.* Et addit: *Et sicut sunt dii multi, & domini multi, nobis tamen unus Deus pater, ex quo omnia, & nos per ipsum, & unus Dominus*

Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Sed & in multis aliis invenies scripturæ locis deos nominari, sicut & alibi dicit: *Quoniam Dominus summus, terribilis, & rex magnus super omnes deos*: &, *Deus deorum Dominus loquutus est*: &, *In medio autem deos discernit.* De dominis idem Apostolus dicit: *Sive throni, sive dominationes, sive potestates, omnia per ipsum, & in ipso omnia creata sunt.* Dominationes autem nihil aliud sunt, quam ordo quidam & multitudo dominorum. In quo (ut mihi videtur) sensum legis lucidiorem fecit apostolus Paulus. Tale est enim quod dicit: Licet sint multi domini, qui aliis gentibus dominentur, & dii multi, qui ab aliis colantur, sed nobis, unus Deus unus Dominus. Quid autem causæ sit in diis multis, vel dominis multis, si intente & patienter auditis, ipsa nos scriptura poterit edocere. Ait enim idem Moses in Deuteronomii cantico: *Cum divideret*, inquit, *excelsus gentes, & dispergeret filios Adæ, statuit terminos gentium, secundum numerum angelorum Dei, & facta est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel.* Angelos igitur, quibus regendas gentes commisit excelsus, vel deos appellari, & dominos constat; deos quasi a Deo datos, & dominos quasi a Domino sortiti sint potestatem. Unde & Dominus dicebat ad angelos, qui non servaverunt suum principatum: *Ego dixi, dii estis, & filii excelsi omnes. Vos autem ut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis*: imitantes scilicet diabolum, qui princeps omnium factus est ad ruinam. Unde constat, quod execrabiles illos fecit prævaricatio, non natura. Tibi ergo, o populus meus Israel, qui pars Dei es, qui funiculus hæreditatis ejus effectus es, *non erunt*, inquit, *alii Dii præter me*: quia vere Deus unus est Deus, & vere Dominus unus est Dominus. Cæteris vero, qui ab ipso creati sunt, contulit nomen istud non natura, sed gratia. Verum ne existimes

hæc

hæc tantum ad illum dici Israel, qui secundum carnem natus est. Multo magis hæc ad te dicuntur, qui Israel effectus es mente Deum videndo, & circumcisus es corde, non carne. Nam & si in carne gentes sumus, in spiritu Israel sumus, propter eum qui dixit: *Pete a me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Et propter eum, qui iterum dixit: *Pater omnia mea tua sunt, & tua mea sunt, & glorificatus sum in his*, si tamen ita agas, ut dignus sis pars esse Dei, & in funiculo hæreditatis ejus metiri. Alioqui si indigne agas, exemplo sint tibi illi, qui ad hoc vocati fuerant, ut essent pars Dei, & peccatis suis hoc meruerunt, ut dispergerentur per omnes gentes. Et qui prius educti fuerant de domo servitutis, nunc rursum (quia *qui peccat, servus est peccati*) non jam Ægyptiis solis, sed omnibus gentibus serviunt. Ergo dicitur & tibi, qui per Jesum Christum exîsti de Ægypto, & de domo servitutis eductus es, *Non erunt tibi Dii alii præter me.*

3. Post hæc videamus quid etiam secundum videtur continere mandatum. *Non facies tibi ipsi idolum, neque omnem similitudinem eorum, quæ sunt in cœlo, vel quæ tn terra, vel quæ in aquis, & quæ subtus terram.* Longe aliud sunt idola, & aliud dii, sicut ipse nos nihilominus Apostolus docet. Nam de diis dixit: *Sicut sunt dii multi, & domini multi.* De idolis autem dicit, *quia nihil est idolum in mundo.* Unde mihi videtur non transitorie hæc legisse, quæ lex dicit. Vidit enim differentiam Deorum, & idolorum: & rursum differentiam idolorum, & similitudinum. Nam qui de idolis dixit quia non sunt, non addit quia similitudines non sunt. Hic autem dicit: (*) *Non facies tibi*

(*) Οὐ ποιησεις σεαυτῳ εἰδωλον, ὐδὲ παντὸς ὁμοιωμα. ἀλλο εἰδωλον, και ἑτερον ὁμοιωμα. ὁμοιωμα μεν γὰρ

tibi ipsi idolum, neque similitudinem. Aliud est ergo facere idolum, aliud similitudinem. Et siquidem Dominus nos ad ea, quæ dicenda sunt, illuminare dignetur, ego sic arbitror accipiendum, quod, verbi caussa, si quis in quolibet metallo auri, vel argenti, vel ligni, vel lapidis faciat speciem quadrupedis alicujus, vel serpentis, vel avis, & statuat illam adorandam, non idolum, sed similitudinem fecit. Vel etiam si picturam ad hoc ipsum statuat, nihilominus similitudinem fecisse dicendus est. Idolum vero facit ille, qui secundum Apostolum dicentem, quia *idolum nihil est*, facit quod non est. Quid est autem quod non est? Species quam non vidit oculus, sed ipse sibi animus fingit. Verbi gratia, ut si quis humanis membris caput canis, aut arietis formet, vel rursum in uno hominis habitu duas facies fingat, aut humano pectori postremas partes equi aut piscis adjungat. Hæc & iis similia qui facit, non similitudinem, sed idolum facit. Facit enim quod non est, nec habet aliud simile sui. Et idcirco hæc sciens Apostolus, dicit, *quia idolum nihil est in mundo.* Non enim aliqua

γαρ ἐςιν, ἐαν ποιῃς ἰχθυος, ἠ τετραποδȣ, ἠ θηριȣ δια τεχνȣργιας, ἠ δια ζωγραφιας ὁμοιωμα. εἰδωλον δε, ὁσα ἀνατυπȣσα ψυχη ποιει, ὀυκ ἐξ ὑπαρχοντων πρωτοτυπως· οἱον ἀναμεμιγμενον το ζωον ἀπο ἀνθρωπȣ και ἱππȣ.

Versio nova.

Non facies tibi idolum, neque ullius similitudinem. Aliud idolum & aliud similitudo. Similitudo enim est si piscis, aut quadrupedis, aut bestiæ simulachrum arte aut pingendo feceris; idolum vero quicquid animus ex his, quæ primario non existunt, secum ipse efformarit: cujusmodi fuerit animal, quod mixtim homine & equo constet.

qua ex rebus exſtantibus adſumitur ſpecies, ſed quod ipſa ſibi otioſa mens & curioſa repererit. Similitudo vero eſt, cum aliquid ex his, quæ ſunt vel in cœlo vel in terra, vel in aquis, formatur, ſicut ſuperius diximus. Veruntamen non ſicut de iis, quæ in terra ſunt vel in mari ſimilitudinibus in promptu eſt pronunciare, ita etiam de cœleſtibus: niſi ſi quis dicat de ſole, & luna, & ſtellis hoc poſſe ſentiri. Et horum namque formas exprimere gentilitas ſolet. Sed quia Moyſes eruditus erat in omni ſapientia Ægyptiorum, etiam ea, quæ apud illos erant in occultis & reconditis, prohibere cupiebat: ſicut (verbi cauſa, ut nos quoque appellationibus utamur ipſorum) Hecaten quam dicunt, aliasque dæmonum formas, quæ Apoſtolus *ſpiritalia nequitiæ in cœleſtibus* vocat. De ipſis fortaſſis, & propheta dicit, quia *inebriatus eſt gladius meus in cœlo.* His enim formis, & ſimilitudinibus invocare dæmonia moris eſt iis, quibus talia curæ ſunt, vel ad repellenda, vel etiam ad vitanda mala, quæ nunc ſermo Dei univerſa complectens ſimul abjurat, & abjicit, & non ſolum idolum fieri vetat, ſed & ſimilitudinem omnium, quæ in terra ſunt, & in aquis, & in cœlo.

4. Addit autem & dicit: (*) *Non adorabis ea, neque coles ea.* Aliud eſt colere, aliud adorare. Poteſt quis interdum & invitus adorare, ſicut nonnulli regibus adulantes, cum eos ad hujuscemodi ſtudia deditos viderint, adorare ſe ſimulant idola, cum in corde ipſorum certum ſit, quia nihil eſt idolum. Colere vero, eſt toto his affectu & ſtudio mancipari. Utrumque ergo reſecat ſermo divinus, ut neque af-

(*) Οὐ προσκυνησεις αὐτοις, οὐδε λατρευσεις αὐτοις. ἀλλο προσκυνειν, και ἀλλο λατρευειν. ὁ μεν γαρ ἐξ ὁλης ψυχης δουλευων τουτοις, οὐ μονον προσκυνει, ἀλλα και λατρευει.

fectu colas, neque ſpecie adores. Sciendum tamen, quod cum decreveris præcepti ejus ſervare mandatum, & omnes cæteros deos & dominos repudiare, & præter unum Deum & Dominum neminem habere vel Deum vel Dominum, hoc eſt bellum ſine fœdere denunciaſſe omnibus cæteris. Cum ergo venimus ad gratiam baptiſmi, univerſis aliis diis & dominis renunciantes, ſolum confitemur Deum Patrem, & filium, & Spiritum ſanctum. Sed hoc confitentes, niſi toto corde diligamus Dominum Deum noſtrum, & tota anima, & tota virtute adhæreamus ipſi, non ſumus effecti pars Domini: ſed velut in confinio quodam poſiti, & illos offenſos patimur, quos refugimus, & Dominum ad quem confugimus, propitium non efficimus, quem non ex toto & integro corde diligimus. Et ideo luget nos propheta quos videt hujuscemodi inconſtantia fluctuare, & dicit: *Væ, duplices corde & animo.* Et iterum: *Usquequo claudicatis utriſque genibus veſtris?* Sed & apoſtolus Jacobus dicit: *Vir duplex animo inconſtans eſt in omnibus viis* Sumus ergo nos, qui non integra nec perfecta fide ſequimur Deum noſtrum, & ab alienis receſſimus diis, velut in medio quodam confinio poſiti: & ab alienis

quaſi

λατρευει. ὁ δε καθυποκρινομενος, και δια τα ἐθνη ποιων, ὐ λατρευει μεν, προσκυνει δε. εὑρησεις δε τοιυτυς ἐν τοις ἀριθμοις χαριζομενυς γυναιξι, και εἰδωλα προσκυνυντας.

VERSIO NOVA.

Non adorabis ea, neque coles ea. Aliud eſt adorare & aliud colere. Nam qui toto animo hiſce ſervit, non modo adorat, verum etiam colit. Qui autem rem ſimulate ac propter gentes facit, non colit quidem, ſed adorat. Ejusmodi reperies in Numeris, qui ut mulieribus placeant idola adorant.

quasi fugaces cædimur, & a nostro Domino tanquam instabiles & dubii non defendimur. An non hoc est, quod & prophetæ spiritaliter imaginantur de amatoribus Hierusalem, cum dicunt, quia amatores tui ipsi inimici facti sunt tibi? Ita ergo intellige & animæ tuæ multos fuisse amatores, qui delectati sunt decore ejus, cum quibus meretricata est. De quibus & dicebat: *Post amatores meos ibo, qui dant mihi vinum meum, & oleum meum*, & cætera. Sed venit jam illud tempus, ut diceret: *Revertar ad virum meum priorem, quia melius mihi erat tunc, quam modo.* Regressa es ergo ad virum tuum priorem, offendisti sine dubio amatores tuos, cum quibus adulteria committebas. Nisi ergo nunc tota fide permaneas cum viro tuo, & toto ei ore glutineris, ex multis sceleribus quæ commisisti, suspecta es ei, omnis motus tuus, & aspectus tuus, ipse etiam incessus, si fuerit negligentior, displicebit. Nihil ultra in te lascivum videre, nihil dissolutum & prodigum potest. At ubi parum quidem a viro tuo diverteris oculos, statim necesse est memoriam fieri priorum. Ut ergo priora deleas, & fides tibi possit haberi in reliquis, non modo agendum tibi nihil est impudicum sed ne cogitandum quidem. Vide enim quod scriptum est. *Cum*, inquit, *immundus spiritus exierit ab homine, vadit per loca arida, quærit requiem, & non invenit. Tunc dicit, Revertar in domum meam unde exivi. Et si veniens invenerit eam vacantem, mundatam & ornatam, vadit, & adducit secum alios septem spiritus nequiores se, & intrantes in domum illam habitant in ea. Et erunt novissima hominis illius pejora prioribus.* Hæc si advertamus, quomodo possumus vel in parvo negligentiæ locum dare? Habitavit enim in nobis immundus spiritus, antequam crederemus, antequam veniremus ad Christum, cum adhuc (ut superius dixit) fornicaretur anima nostra a Deo, & esset cum amatoribus suis dæmonibus. Sed

postea

posteaquam dixit: *Revertar ad virum meum priorem*: & venit ad Christum, qui eam ex initio ad imaginem suam creavit, necessario locum dedit adulter spiritus, ubi vidit legitimum virum. Suscepti ergo sumus a Christo, & mundata est domus nostra a peccatis prioribus, & ornata est ornamentis sacramentorum fidelium, quæ norunt qui initiati sunt. Sed non statim domus hæc habitatorem habere Christum meretur, nisi sit vita ejus & conversatio ita pura, & incontaminabilis, ut templum Dei esse mereatur. Non enim domus adhuc, sed templum esse debet in quo habitet Deus. Si ergo acceptam gratiam negligat, & implicet se negotiis sæcularibus, continuo spiritus ille immundus redit, & vindicat sibi domum vacantem. Et ne iterum possit expelli, alios secum septem spiritus adhibet nequiores, & fiunt novissima hujusmodi hominis pejora prioribus; quia tolerabilius fuerat non redisse ad virum priorem animam semel meretricantem, quam egressam post confessionem viri, rursum adulteram fieri. Nulla ergo *societas* sicut dicit Apostolus, *templo Dei cum idolis*, nulla *consonantia Christo & Belial.* Si Dei sumus, tales esse debemus ut compleatur illud quod dicit de nobis Deus: *Quia habitabo in eis, & in eis ambulabo, & ipsi erunt mihi in populum.* Et sicut alio loco Propheta dicit: *Exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, qui portatis vasa Domini. Exite, & immundum nolite contingere, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Propterea ergo dicit: *Non erunt tibi dii alii præter me, nec facies tibi ipsi idolum, neque similitudinem ullam quæcumque in cælo sunt, & quæcumque in terra, & quæ in aquis, non adorabis ea, neque coles ea.*

5. *Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus zelans.* Vide benignitatem Dei, quomodo ut nos doceat, & perfectos faciat, ipse fragilitatem humanorum non

recu-

recusat affectuum. Quis enim audiens Deum zelantem non continuo miretur, & humanæ fragilitatis vitium putet? Sed omnia propter nos agit & patitur Deus, & ut possimus edoceri, notis & usitatis affectibus nobis loquitur. Videamus ergo, quid est hoc quod dicit, quia Deus zelans ego sum. Sed ut contemplari facilius possint divina, de humanis, secundum ea quæ superius disseruimus, doceamur exempli. Omnis mulier aut sub viro est & subjecta legibus viri; aut meretrix est, & utitur libertate peccandi. Qui ergo ingreditur ad meretricem, scit se ad eam ingressum esse mulierem, quæ prostituta est, & cunctis volentibus patet; & indignari non potest, si cum ea etiam alios videt amatores. Qui vero legitimo utitur matrimonio, non patitur uti uxorem peccandi potestate, sed accenditur zelo ad castitatem matrimonii conservandam, quo possit ex ea fieri legitimus pater. Hoc ergo exemplo intelligamus omnem animam, aut prostitutam esse dæmonibus, & habere plurimos amatores, ita ut intret ad eam modo quidem spiritus fornicationis, illo discedente intret spiritus avaritiæ, post hunc veniat superbiæ spiritus, inde iræ, inde invidiæ, post etiam vanæ gloriæ, aliique cum eis plurimi spiritus immundi. Isti autem omnes, ita cum infideli anima meretricantur, ut alter alteri non invideat, nec zelotypia moveantur ad invicem. Et quid dico quod alter alterum non excludat? Imo & invitant se invicem, & sponte se convocant, sicut paulo ante jam diximus, quod in Evangelio scriptum est de illo spiritu, qui exiit ab homine, & regressus adduxit secum septem alios nequiores se spiritus, ut in una anima simul habitarent. Sic ergo nullam zelotypiam amatorum suorum patitur anima, quæ dæmonibus prostituta est. Si vero legitimo conjuncta sit viro, illi viro cujus matrimonio Paulus animas conjungit & sociat, sicut & ipse dicit: *Statui*

enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo; & de quo in Evangeliis scriptum, quia rex quidam fecit nuptias filio suo; in hujus ergo viri nuptias cum se anima dederit, & legitimum cum eo sortita fuerit matrimonium, etiam si fuit aliquando peccatrix, etiam si meretricata est, tamen si se huic viro tradidit, ultra eam peccare non patitur. Non potest ferre, ut rursum anima, quæ se sortita est virum, alludat cum adulteris, quia excitatur super eam zelus ejus viri, & defendit conjugii castitatem. Et ideo zelans dicitur Dominus, quia animam sibi mancipatam non patitur dæmonibus admisceri. Alioquin si eam viderit temerantem jura conjugii, & occasionem quærere ad peccandum, tunc (ut scriptum est) dat ei libellum repudii, & dimittit eam dicens: *Ubi est libellus repudii matris vestræ, quo dimisi eam?* Quibus etiam addit & dicit, *Ecce peccatis vestris venundati estis, & propter iniquitates vestras dimisi matrem vestram.* Hæc qui loquitur, zelans est, & zelo commotus hæc dicit; post agnitionem enim sui, post illuminationem verbi divini, post gratiam baptismi, post confessionem fidei, & tot tantisque sacramentis matrimonium confirmatum, non vult nos ultra peccare, non patitur animam cujus ipse vel sponsus, vel vir appellatur, cum dæmonibus ludere, scortari cum immundis spiritibus, cum vitiis & immunditiis volutari. Quod & si forte aliquando eveniat infeliciter, saltem ut convertatur, & redeat & pœniteat, miseratus expectat. Novum enim hoc bonitatis est genus, ut etiam post adulterium revertentem tamen & ex toto corde pœnitentem suscipiat animam. Sicut & ipse per Prophetam dicit: *Numquid mulier si exierit a viro, & dormierit cum alio viro, revertetur ad virum suum? Nonne contaminatione contaminabitur? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, & revertebaris ad me.* Item alibi dicit: *Et posteaquam fornicata es in omnibus his, dixi, Revertere ad*

me;

me; & nec sic reversa es, dicit Dominus. Hic ergo Deus zelans si requirit & desiderat animam tuam adhærere sibi, si te servat a peccato, si corripit, si castigat, si indignatur, si irascitur, & velut zelotypia quadam erga te utitur, spem tibi esse salutis agnosce. Si vero castigatus non resipiscis, correptus non emendaris, verberatus contemnis; scito quod si eousque peccando profeceris, discedit a te zelus ejus, & dicetur tibi illud, quod per Ezechielem Prophetam ad Hierusalem dicitur: *Propterea discedet zelus meus a te, & non irascar ultra super te.* Vide misericordiam & pietatem boni Dei. Quando vult misereri, indignari se dicit, & irasci, sicut per Hieremiam dicit: *Dolore & flagello castigaberis Hierusalem, uti ne abscedat anima mea abs te.* Hæc si intelligis, miserantis Dei vox est; ubi irascitur & zelatur, ibi adhibet dolores & verbera. *Flagellat* enim *omnem filium quem recipit.* Vis autem audire indignantis Dei terribilem vocem? Audi quod dicit per Prophetam; cum enumerasset multa nefanda quæ commiserat populus, addit etiam hæc: *Et propter hoc*, inquit, *non visitabo super filias cum fornicantur, neque super nurus vestras cum mæchantur.* Hoc est terribile, hoc extremum, cum jam non corripimur pro peccatis, cum jam non corrigimur delinquentes. Tunc enim cum excesserimus peccandi modum, Deus zelans avertit a nobis zelum suum, sicut superius dixit: *Auferetur zelus meus a te, & non irascar super te ultra.* Hæc de eo quod dictum est: *Deus zelans.*

6. Videamus nunc & quod sequitur, quomodo reddi dicuntur peccata patrum in filios, in tertiam & quartam progeniem. In hoc enim sermone solent nos hæretici suggillare, quod non sit boni Dei sermo, qui pro peccatis alterius alium plecti dicat. Sed secundum ipsorum rationem, qui Deum legis mandantem hæc licet non bonum, justum tamen dicunt,

ne

ne ipsi quidem possunt ostendere, quomodo secundum sensum suum justitiæ suæ convenire videatur, si alius alio peccante puniatur. Superest igitur ut Dominum deprecemur, ut ostendat nobis quomodo præcepta hæc justo bonoque conveniant Deo. Sæpe jam diximus, quod scripturæ divinæ non omnia ad exteriorem hominem, sed perplura ad interiorem loquuntur. Interior igitur homo noster aut Deum dicitur habere patrem, si secundum Deum vivit, & quæ Dei sunt agit; aut diabolum, si in peccatis sit, & voluntates illius gerat: sicut evidenter in Evangeliis Salvator ostendit, cum dicit: *Vos de patre diabolo estis, & desideria patris vestri facere vultis. Ille homicida fuit ab initio, & in veritate non stetit.* Sicut ergo semen Dei in nobis dicitur manere, cum verbum Dei servantes in nobis non peccamus, ut Joannes dicit: *Qui* autem *ex Deo est, non peccat, quia semen Dei manet in eo*: ita etiam cum a diabolo ad peccandum suademur, semen ejus suscipimus. Cum vero etiam implemus quod suaserit, tunc jam & genuit nos. Nascimur enim ei filii per peccatum. Verum quoniam peccantes vix fere accidit, ut sine adjutore peccemus, sed aut ministros peccati, aut adjutores semper requirimus; verbi causa, si adulterium quis molitur, non potest hoc solus admittere, sed necesse est etiam adulteram consortem fieri sociamque peccati; tunc præterea etsi non plures, esse tamen necesse est aliquem vel aliquam in ministeriis ad societatem peccati; qui omnes velut unus ex altero secundum persuasionis ordinem generati, ex patre diabolo noxiæ nativitatis progeniem ducunt. Et ut ad ea quæ scripta sunt veniamus, Dominus majestatis Jesus Christus salvator noster crucifixus est. Hujus piaculi auctor & pater sceleris sine dubio diabolus est. Sic enim scriptum est: *Cum autem introiisset diabolus in cor Judæ Iscariotis, ut traderet eum.* Pater ergo peccati diabolus est. Iste

in

in hoc ſcelere primum filium generat Judam, ſed ſolus hoc Judas implere non poterat. Quid ergo ſcriptum eſt? *Abiit*, inquit, *Judas ad Scribas & Pharisæos, & ad Pontifices, dicens eis: Quid mihi datis, & ego vobis eum tradam?* Naſcitur ergo ex Juda generatio tertia & quarta peccati. Et hunc ordinem deprehendere poteris etiam in ſingulis quibusque peccatis. Nunc ergo videamus ſecundum hanc quam diximus progeniem, quomodo Deus peccata patrum reddat in filios, in tertiam & quartam progeniem, & in ipſos uon reddat patres. Nihil enim de patribus dixit Deus. Diabolus ergo qui peccandi jam modum exceſſit, ſicut Propheta dicit, quemadmodum veſtimentum in ſanguine concretum, non erit mundum, ita & ipſe non erit mundus in hoc ſæculo, neque corripitur pro peccato, neque flagellatur: omnia namque ei ſervata ſunt in futurum. Unde & ipſe ſciens ſibi iſtud ſtatutum tempus eſſe pœnarum, dicebat ad Salvatorem, *Quid veniſti ante tempus torquere nos?* Dum ergo ſtat hic mundus, peccata ſua non recipit diabolus, qui eſt peccantium pater. Redduntur autem in filios, id eſt, in eos quos genuit per peccatum. Etenim homines in carne poſiti corripiuntur a Domino, verberantur, flagellantur. Non enim vult Dominus mortem peccatoris, ſed ut revertatur, & vivat. Et propterea benignus & miſericors Dominus reddit peccata patrum in filios, ut quoniam patres, id eſt, diabolus & angeli ejus, cæterique principes mundi hujus & rectores tenebrarum harum (& ipſi enim efficiuntur patres peccati, ſicut & diabolus) quoniam, inquam, patres iſti indigni ſunt, qui in præſenti ſæculo corripiantur, ſed in futuro recipient, quæ merentur, filii eorum, id eſt, quos peccare perſuaſerint, & qui nihilominus per ipſos adſciti fuerint ad conſortium ſocietatemque peccati, hic recipiant quæ geſſerunt: ut purgatiores ad futurum ſæculum pergant, & ultra diabolo ſocii

non efficiantur in pœna. Quia ergo misericors est Dominus, & *omnes homines vult salvos fieri*, propterea dicit, *Visitabo in virga* ferrea *facinora eorum*, *& in flagellis peccata eorum. Misericordiam autem meam non auferam ab eis.* Visitat ergo Dominus animas, & requirit, quas iste pessimus persuasione peccati genuerit pater, & dicit ad unamquamque earum, *Audi filia & vide & inclina aurem tuam*, *& obliviscere populum tuum*, *& domum patris tui* Visitat ergo te post peccatum, & commonet te, & in flagello & virga te visitat pro peccato, quod tibi pater diabolus suggessit, ut reddat tibi illud in sinum, id est, dum in corpore degis. Et sic completur, reddi peccata patrum in sinum filiorum in tertiam & quartam progeniem. Deus enim zelans est, & animam, quam sibi despondit in fide, non vult illam permanere in contaminatione peccati: sed vult eam cito purgari, vult eam velociter abjicere omnes immunditias suas, si cui forte subjecta est. Si vero permanet in peccatis, & dicit: Non audiemus vocem Domini, sed facientes faciemus voluntates nostras, & incendemus ignem reginæ cœli, sicut exprobratur per Prophetam: tunc servantur etiam ipsi ad illam sapientiæ sententiam, quæ dicit: *Quoniam quidem vocabam*, *& non obaudiebatis*, *sed irridebatis sermones meos*: *itaque & ego vestræ perditioni superridebo*: vel illam quæ posita est illis in Evangelio, dicente Domino: *Discedite a me in ignem æternum*, *quem præparavit Deus diabolo*, *& angelis ejus.* Ego opto ut dum in hoc sæculo sum, visitet Dominus peccata mea, & hic mihi restituat, ut ibi dicat etiam de me Abraham, sicut dixit de paupere Lazaro ad divitem: *Memento fili quod recepisti bona in vita tua*, *& Lazarus similiter mala. Nunc autem hic requiescit*, *tu vero cruciaris.* Propterea ergo cum corripimur, cum castigamur a Domino, esse non debemus ingrati, sed intelligamus propterea nos in præsenti sæculo corripi, ut

in

in futuro requiem consequamur, sicut & Apostolus dicit: *Cum autem castigamur a Domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.* Propterea denique & beatus Job libenter suscipiebat cuncta supplicia, & dicebat, quia *si bona accepimus de manu Domini, nonne & mala tolerabimus? Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum.* Reddit autem & misericordiam in millia iis, qui diligunt eum. Qui enim diligunt, correptione non indigent, neque enim peccant, sicut & Dominus dicit: *Qui diligit me, mandata mea custodit.* Et ideo *perfecta dilectio foras mittit timorem.* Ob hoc ergo diligentibus sola misericordia posita est, beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur Deus in Christo Jesu Domino nostro, cui est gloria & imperium in sæculorum, Amen.

HOMILIA IX.

De Tabernaculo.

1. Si quis digne intelligat, vel ex Ægypto Hebræorum profectionem, vel transitum maris rubri, sed & omnem hanc viam, quæ agitur per desertum, & metationes singulas quasque castrorum: si horum ita extiterit capax, ut etiam legem Dei suscipiat scriptam non atramento, sed Spiritu Dei vivi: si quis inquam ad hæc ita per ordinem perfectuum perfecte veniat, ut singula quæque implens in spiritu assecutus sit, & ea quæ in his indicantur augmenta virtutum: ille poterit consequenter etiam ad visionem, & intelligentiam tabernaculi pervenire. De quo tabernaculo multis quidem in locis memorant scripturæ divinæ, & indicare quædam videntur, quorum vix capax esse possit humanus auditus: præcipue tamen apo-

ſtolus Paulus de intelligentia tabernaculi quædam nobis prodit ſcientiæ excelſioris indicia, ſed neſcio quo pacto fragilitatem fortaſſis intuens auditorum, claudit quodammodo ipſa quæ pandit. Dicit namque ad Hebræos ſcribens: *Tabernaculum enim factum eſt primum, in quo erat candelabrum, & menſa & propoſitio panum, quod dicebatur ſancta ſanctorum. Poſt ſecundum autem velamen, tabernaculum quod dicitur ſanctum, habens aureum altare incenſi, & arcam teſtamenti, & intra eam duas tabulas, & manna, & virgam Aaron, quæ fronduerat.* Sed iis addidit, *De quibus non eſt modo dicendum per ſingula.* Quod ergo ait, *de quibus non eſt modo dicendum*, quidam ad illud tempus referunt quo Hebræis ſcribebat epiſtolam. Aliis vero videtur, quod pro myſteriorum magnitudine omne tempus præſentis vitæ ad hæc explananda idoneum neget. Verum non usquequaque triſtes nos relinquit Apoſtolus, ſed, ut ſibi moris eſt, aperit pauca de multis: ut clauſum ſit quidem negligentibus, inveniatur autem a pulſantibus, & quærentibus aperiatur. Repetit ergo rurſum de tabernaculo, & dicit: *Non enim in ſancta manu facta ingreſſus eſt Jeſus exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei per velamen, id eſt per carnem ſuam.* Qui ergo velamen interioris tabernaculi, carnem Chriſti interpretatus eſt, ſancta autem ipſum cœlum, vel cœlos, Dominum vero Chriſtum pontificem eumque dicit introiiſſe *ſemel in ſancta, æterna redemptione inventa*, ex his paucis ſermonibus, ſi quis intelligere novit Pauli ſenſum, poteſt advertere, quantum nobis intelligentiæ pelagus patefecerit. Sed qui ſatis amant literam legis Moyſi, ſpiritum vero ejus refugiunt, ſuſpectum habent apoſtolum Paulum interpretationes hujuſcemodi proferentem.

2. Videamus ergo ſi non etiam veterum ſanctorum aliqui opinionem tabernaculi longe aliam, quam iſti nunc exiſtimant, habuere. David namque eximius

Prophe-

Prophetarum, quam magnifice de tabernaculo sentit, ausculta: *Dum dicitur*, inquit, *mihi per singulos dies, ubi est Deus tuus? hæc memoratus sum, & effudi in me animam meam, quoniam ingrediar in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei.* Et iterum quarto decimo psalmo dicit: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, & operatur justitiam*, &c. Quid ergo est iste locus tabernaculi admirabilis, ex quo pervenitur usque ad domum Dei, cujus quia memor factus est, effusa est in ipso anima ejus, & velut quodam intolerabili desiderio resolutus est? Ita-ne tandem credendum est, quia istud tabernaculum, quod ex pellibus & cortinis, atque operimentis ciliciis, aliisque nostri usus materiis constabat, Propheta desiderans effunderet animam, ac tota mente converteretur? Vel certe quomodo verum erit de isto dici tabernaculo, quod non habitet in eo nisi *innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vanum animam suam*: cum Regnorum prodat historia habitasse in tabernaculo Dei sacerdotes pessimos filios pestilentiæ, & ipsam quoque arcam Testamenti ab Allophylis captam, apud impios & prophanos fuisse detentam? Ex quibus omnibus constat longe alio sensu Prophetam sentire de tabernaculo hoc, in quo dicit, quod non habitet in eo nisi *innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vanum animam suam, nec fecit proximo suo malum, & opprobrium non accepit adversus proximum suum.* Talem ergo oportet esse hujus habitatorem tabernaculi, quod finxit Dominus, & non homo. Sed veniamus etiam ad Evangelia, si quid in ipsis dici de tabernaculis invenimus, ut per sententiam Domini indubitatum possit esse quod quærimus. Invenimus ergo ipsum Salvatorem Jesum Christum tabernaculum non unum, sed plura memorantem, & non temporalia, sed æterna, cum dicit: *Facite vobis amicos de*

iniquo Mammona, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Audisti pronunciantem Dominum æterna esse tabernacula, audi nunc & Apostolum dicentem: *Tabernaculum nostrum quod de cœlo est, superindui cupientes.* Nondum tibi ex his omnibus iter aperitur, quo derelicta terra sequens Propheticum & Apostolicum sensum, & (quod omnium maximum est) sequens verbum Christi, tota mente & toto sensu ascendas in cœlum, atque ibi æterni tabernaculi magnificentiam quæras, cujus figura per Moysen adumbratur in terris? Denique sic ad eum etiam Dominus dicit: *Vide*, inquit, *omnia facito secundum figuram, quæ tibi ostensa est in monte.* Verum humana mens, & nostra præcipue, qui nos minimos, aut etiam nullos in divina sapientia novimus, eousque fortassis possit accedere, ut sentiat quidem hæc, quæ divinis voluminibus inseruntur, non de terrenis, sed de cœlestibus dici, & formas esse non præsentium, sed futurorum bonorum, non corporalium, sed spiritualium rerum: quomodo autem horum narratio aptari possit cœlestibus & æternis, nec nostræ mensuræ est dicere, nec vestræ (ut opinior) capacitatis audire. Pauca tamen, si nos orantibus vobis Dominus illuminare dignetur, quæ ad Ecclesiæ ædificationem pertineant, aperire tentabimus.

3. Jubetur ergo universus populus, unusquisque pro viribus conferens, facere tabernaculum, ut quodammodo omnes simul unum sint tabernaculum. Collatio vero ipsa non fit necessitate, sed sponte. Ait enim Dominus ad Moysen, ut unusquisque, sicut visum fuerit cordi ejus, aurum, argentum, lapides pretiosos, æs, tum præterea byssum, coccum, hyacinthum, & purpuram, pelles etiam arietum rubras, & pelles hyacinthinas, sed & ligna imputribilia, pilos quoque caprarum ad constructionem tabernaculi offerat. Mulieres quoque sapientes in arte textrina

requi-

requiruntur, & fabri qui aurum, vel argentum, æs, lapides etiam aptare noverint, aurum & ligna formare. Tum deinde mensuræ traduntur atriorum. Quæ atria extenta tentoriis, columnis erecta, feris ſtabilita, & funibus diſtenta firmantur. Fiunt præterea quædam velaminibus diſtincta, quæ appellantur ſancta, & alia nihilominus ſecundo diremta velamine, quæ dicuntur ſancta ſanctorum. Collocatur intrinſecus arca Teſtamenti, ſupra quam Cherubin extenſis alis, ſeque invicem contingentibus ſtatuuntur, ibique ex auro velut baſis tabula quædam collocatur, quæ appellatur propitiatorium, ſed & altare aureum incenſi. Tum præterea in exteriori loco candelabrum ponitur aureum in parte auſtri, ut reſpiciat ad aquilonem. In parte vero aquilonis menſa collocatur, & propoſitio panum ſuper eam. Necnon & altare holocauſtorum juxta velamen interius ponitur. Sed quid ego de his revolvo per ſingula? Vix ad hæc tantum enarranda ſufficimus, vix nobis ipſa rerum materialium forma adduci ante oculos poteſt, & quomodo quis latentia in his myſteria expedire ſufficiet? Verumtamen cauſa pro qua fieri deberet tabernaculum, in ſuperioribus invenitur prædicta dicente Domino ad Moyſen: *Facies*, inquit, *mihi ſanctificationem, & inde videbor vobis.* Vult ergo Deus, ut faciamus ei ſanctificationem. Promittit enim, quia ſi fecerimus ei ſanctificationem, poſſit a nobis videri. Unde & Apoſtolus ad Hebræos dicit: *Pacem ſequimini & ſanctificationem, ſine qua nemo videbit Deum.* Hæc ergo eſt ſanctificatio, quam jubet Dominus fieri, quam & Apoſtolus in virginibus eſſe vult, ut ſint ſanctæ corpore, & ſpiritu: ſciens ſine dubio, quod qui fecerit Domino ſanctificationem per cordis ſui & corporis puritatem, ipſe videbit Deum. Faciamus ergo & nos ſanctificationem Domino, & omnes unam, & unusquisque per ſingulos unam. Omnes fortaſſe ſanctifi-

cationem Ecclesiam facimus, quæ est sancta, non habens maculam aut rugam, hoc modo, si columnas habeat doctores & ministros suos, de quibus dicit Apostolus: *Petrus, Jacobus, & Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis.* In tabernaculo ergo hoc, columnæ seris interjectis junguntur, dum in Ecclesia doctores datis sibi dextris sociantur. Sed columnæ istæ inargentatæ sint, & bases earum inargentatæ. Binæ autem bases columnis singulis deputentur. Una quæ caput dicitur, & superponitur: alia quæ vere basis appellatur, & columnæ velut fundamentum subjicitur. Inargentatæ ergo sunt columnæ idcirco, quia verbum Dei prædicant, accipiunt per spiritum *eloquia Domini*, quæ sunt *eloquia casta, argentum igne probatum.* Isti autem prædicationis suæ bases habent Prophetas. Super fundamentum enim Apostolorum, & Prophetarum Ecclesiam collocant, quorum testimoniis utentes, fidem Christi confirmant. Caput autem columnarum est ille (ut opinor) de quo dicit Apostolus, quia *caput viri Christus est.* Seras vero columnarum, societatis apostolicæ datas sibi invicem detras jam diximus. Tentoria quæ ansulis assuta, & circulis suspensa, atque innexa funibus, ad modum cortinarum viginti & octo in longum, atque in latum quatuor cubitis distenduntur, habeatur reliqua credentium plebs, quæ hæret & pendet in funibus fidei. Funis enim triplex non rumpitur, quæ est Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam sustinetur omnis Ecclesia. Viginti autem & octo cubitorum, quot in longum distenditur, & in latum quatuor, atrii unius mensura, puto quod inserta lex Evangeliis designetur. Septenarius namque numerus legem significare solet, pro multis septenarii numeri sacramenti. Si consociatur ad quatuor, quater septem consequenter viginti & octo numerum faciunt. Decem vero hæc atria fiunt, ut in-

tegrum

tegrum perfectionis numerum teneant, & legis Decalogum signent. Jam vero cocci, & hyacinthi, byssi, ac purpuræ specie, multa ac diversa opera explicantur. Inde tentoria, inde velum exterius, & interius, inde tota sacerdotalis, & pontificalis vestis, auro & gemmis expeditur adjunctis. Sed ne diutius per singularum demoremur species virtutum, possumus breviter dicere, illa significari per hæc quibus ornaretur Ecclesia. Fides ejus auro conferri potest, sermo prædicationis ejus argento; lapidibus pretiosis, æs patientiæ; lignis imputribilibus scientia, quæ per lignum venit, aut incorruptio castitatis, quæ numquam veterascit; bysso virginitas; cocco confessionis gloria; purpuræ charitatis fulgor; hyacintho spes regni cœlorum. Istæ sint interim materiæ, ex quibus omne tabernaculum construatur, induantur sacerdotes, ornetur & pontifex. Quorum indumenta, quæ sint, vel qualia, in alio loco pronunciat Propheta, & dicit: *Sacerdotes tui induantur justitiam.* Sunt ergo omnia ista indumenta justitiæ. Et iterum Paulus Apostolus dicit: *Induite vos viscera misericordiæ.* Sunt ergo indumenta misericordiæ. Sed & alia nihilominus Apostolus indumenta nobiliora designat, cum dicit: *Induite vos Dominum Jesum Christum, & carnis curam ne feceritis ad concupiscentias.* Ista sunt ergo indumenta, quibus ornatur Ecclesia.

4. Potest autem & unusquisque nostrum etiam in semetipso constituere tabernaculum Deo. Si enim (ut quidam ante nos quoque dixerunt) tabernaculum hoc totius mundi tenet figuram, mundi autem etiam singuli quique habere imaginem possunt, cur non & tabernaculi unusquisque in semetipso formam possit explere? Has ergo debet columnas sibi aptare virtutum, columnas argenteas, id est, patientiam rationabilem. Potest enim esse quidem in homine, quæ videatur patientia, sed quæ rationabilis non sit. Nam

& qui non ſentit injuriam, & proptetea non reddit, patiens videtur, ſed non eſt rationabilis iſta patientia. Iſte ergo habet quidem columnas, ſed non ſunt argenteæ. Qui vero propter verbum Dei patitur. & fortiter fert, iſte columnis argenteis decoratus eſt & munitus. Poteſt in ſe & atria diſtendere, cum dilataverit cor ſuum ſecundum Apoſtoli vocem dicentis ad Corinthios: *Dilatamini & vos*. Poteſt ſe & ſeris munire, cum ſe unanimitate dilectionis adſtrinxerit. Poteſt ſuper argenteas baſes ſtare, cum ſuper ſtabilitem verbi Dei, verbi prophetici & apoſtolici collocatur. Poteſt habere in columna deauratum caput, ſi caput aureum ſit ei fides Chriſti. *Omnis* namque *viri caput, Chriſtus eſt.* Decem vero atria poteſt in ſemetipſodiſtendere, cum non in uno tantum verbo legis dilatatur, neque duobus, aut tribus, ſed in toto Decalogo legis ſpiritalis intelligentiæ dilatare amplitudinem poteſt, aut cum fructum ſpiritus, gaudium, pacem, patientiam, benignitatem, bonitatem, modeſtiam, fidem, continentiam, adjecta, quæ eſt mater omnium, charitate protulerit. Habeat adhuc in ſe anima iſta, quæ non dederit ſomnum oculis ſuis, nec palpebris ſuis dormitationem, nec requiem temporibus ſuis, donec inveniat locum Domino, tabernaculum Deo Jacob: habeat inquam in ſe defixum & altare, in quo orationum hoſtias, & miſericordiæ victimas offerat Deo: in quo continentiæ cultro ſuperbiam quaſi taurum immolet iracuudiam quaſi arietem jugulet, luxuriam omnemque libidinem tanquam hircos & hœdos litet. Sciat tamen ex his etiam ſacerdotibus ſeparare dextrum brachium, & pectuſculum, & maxillas, id eſt, opera bona, & opera dextra. Nam ſiniſtrum nihil reſervet. Pectuſculum quoque integrum, quod eſt correctum, & mens Deo ſacrata; & maxillas ad verbum Dei loquendum. Sciat ſibi in ſanctis etiam candelabrum luminis collocandum, ut

ſint

sint ei lucernæ semper ardentes, & lumbi succincti, & ipse tanquam servus, qui exspectat Dominum suum redire de nuptiis. De his enim lucernis & Dominus dicebat: *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Sed istud candelabrum lucernarum in austro collocet, ut ad aquilonem respiciat. Accenso etenim lumine, id est vigilanti corde respicere semper debet ad aquilonem, & observare eum qui ab aquilone est. Sicut & propheta videre se dicit succensum lebetem, vel ollam, & faciem ejus a facie aquilonis. Ab aquilone enim aceeduntur mala universæ terræ. Vigilans ergo & sollicitus & ardens intueatur semper astutias diaboli, & semper aspiciat unde sit ventura tentatio, unde hostis irruat, unde inimicus obrepat. Dicit enim & Petrus Apostolus: *Quia adversarius vester diabolus, sicut leo rugiens, circuit quærens, quem transvoret.* Mensa quoque propositionis habens duodecim panes, in parte collocetur aquilonis respiciens ad austrum. Panes isti, apostolicus ei tam nnmero quam virtute sit sermo, quo indesinenter utens (quotidie namque hos ante Dominum jubetur apponere) rursum respiciat ad austrum, unde Dominus venit: *Dominus* enim *ex Themam veniet*, sicut scriptum est, quod est de austro. Habeat in penetralibus pectoris sui etiam altare incensi, ut ipse dicat, *Quia Christi bonus odor sumus.* Habeat & arcam Testamenti, in qua sint tabulæ legis, ut in lege Dei meditetur die ac nocte, & memoria ejus arca & bibliotheca efficiatur librorum Dei, quia & Propheta beatos dicit eos qui memoria tenent mandata ejus, ut faciant ea. Sit intra ipsum urna mannæ reposita, intellectus verbi Dei subtilis & dulcis. Sit & virga Aaron intra eum, doctrina sacerdotalis, & florida severitas disciplinæ, supra omnem vero gloriam sit ei pontificalis ornatus. Potest enim intra se agere pontificatum pars illa quæ in eo est pretiosissima omnium, quod quidam principale cordis appellant,

alii

alii rationalem ſenſum, aut intellectualem ſubſtantiam, vel quocumque modo appellari poteſt in nobis portio noſtri illa, per quam capaces eſſe poſſumus Dei. Iſta ergo pars in nobis velut quidam pontifex exornetur indumentis, & monilibus pretioſis, ac podere byſſino. Indumenti hoc genus eſt, quod uſque ad pedes deducitur totum contegens corpus. In quo deſignatur, ut primo omnium totus ſit caſtitate veſtitus. Accipiat poſtmodum & humerale gemmatum, in quo fulgor operum collocatur, ut videntes homines opera ſua magnificent patrem, qui in cœlis eſt. Accipiat & logium, quod rationale dici poteſt, pectori ſuperpoſitum, quaterno lapidum ordine diſtinctum. Sed & aurea lamina in fronte reſplendeat, quod Petalum appellatur, in quibus utriſque veritas, & manifeſtatio dicitur collocata. Ego in his quæ in pectore locari dicuntur, ſermonem Evangelicum ſentio, qui quadruplicato ordine veritatem fidei nobis & manifeſtationem Trinitatis exponit, cuncta referens ad caput, ad unius ſcilicet Dei naturam. In his eſt ergo omnis veritas, & omnis manifeſtatio veritatis. Igitur ſi recte vis pontificatum gerere Deo, Evangelicus ſermo, & Trinitatis fides ſemper tibi habeatur in pectore. Cui convenit etiam apoſtolicus ſermo tam virtute, quam numero, tantum ut nomen Dei ſemper habeatur in capite, & ad unum Deum cuncta referantur. Habeat etiam in interioribus pontifex partibus operimenta ſua, habeat pudenda contecta: ut corpore & ſpiritu ſanctus ſit, & cogitationibus & operibus purus ſit. Habeat etiam per indumenti circuitum tintinnabula, ut ingrediens, inquit, ſancta, det ſonitum, & non intret cum ſilentio. Et hæc tintinnabula, quæ ſemper ſonare debent, in extremo veſtimenti ſunt poſita, idcirco credo, ut de extremis temporibus, & fine mundi nunquam ſileas, ſed inde ſemper ſones, inde diſputes, & loquaris, ſecundum eum qui dixit: *Memor*

mor esto novissimorum tuorum, & non peccabis. Ad hunc ergo modum homo noster interior Deo pontifex adornetur, ut introire possit non solum in sancta, sed & in sancta sanctorum: ut possit adire propitiatorium ubi sunt Cherubim, & inde appareat ei Deus. Sancta possunt esse ea, quæ in præsenti sæculo habere sancta conversatio potest. Sancta vero sanctorum, in quæ semel tantummodo intratur, ad cœlum esse transitum puto, ubi est propitiatorium, & Cherubim, ubi & mundis corde apparere poterit Deus, vel quia Dominus dicit: *Ecce regnum Dei intra vos est.* Hæc interim quantum ad præsens in transcursu occurrere sensibus nostris potuit, quantumque moderari auribus potuimus auditorum. de tabernaculo dicta sint, ut unusquisque nostrum studeat facere intra se tabernaculum Deo. Non enim frustra de patribus refertur, quia in tabernaculis habitaverunt. Ego sic intelligo Abraham habitasse in tabernaculis, & Isaac & Jacob. Construxerunt namque isti intra se tabernaculum Deo, qui se tantis ac talibus virtutum splendoribus adornaverunt. Refulgebat namque in eis insigne regium purpura, propter quod dicebatur ad Abraham a filiis Heth: *A Deo rex in nobis tu es.* Splendebat & coccus: propterea enim ad jugulandum duxit Deo unicum, & propterea dextram illius angelus tenuit. Splendebat hyacinthus, cum cœlum semper intuens cœli Dominum sequebatur. Sed & in cæteris similiter ornabatur. Ego sic intelligo & diem festum tabernaculorum qui mandatur in lege, ut exeat populus certa die anni, & in tabernaculis habitet, habens ramos palmarum, & frondes salicis, ac populi, & ramos arboris frondosæ. Palma victoriæ signum est illius belli, quod inter se caro & spiritus gerit. Arbor autem populus, & salix, tam virtute quam nomine virgulta sunt castitatis. Quæ si integre conserves, habere potes & nemorosæ ac frondentis

tis arboris ramos, quæ est æterna & beata vita, cum te Dominus in loco viridi collocaverit super aquam refectionis, per Christum Jesum Dominum nostrum, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.

HOMILIA X.

De muliere prægnante, quæ duobus viris litigantibus abortiverit.

1. *Quod si litigabunt duo viri, & percusserint mulierem prægnantem, & exierit infans ejus nondum formatus, detrimentum patietur, quantum indixerit vir mulieris, & dabit cum honore. Quod si formatus fuerit, dabit animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, combusturam pro combustura, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.* Primo omnium in his requirendum esse puto, sub quo legis titulo hujusmodi statuta censentur. Non enim (ut simplicioribus videtur) cuncta quæ statuuntur lex dicitur, sed quædam quidem lex quædam testimonia, alia mandata & justitiæ, quædam judicia appellantur. Quod evidentius in unum collectum, octavusdecimus edocet Psalmus, cum dicit: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Justitiæ Domini rectæ lætificantes corda, præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Timor Domini sanctus permanens in sæculum sæculi, judicia Domini vera, justificata in semetipsa.* Cum ergo istæ diversitates eorum, quæ in lege statuta sunt, habeantur, nunc sermo qui habetur in manibus, sub titulo justitiarum, vel justificationum scriptus est. Sic enim dicit superius: *Et hæ justitiæ, quas propones pilam eis.* Non est autem præsentis temporis uniuscujus-

cujusque horum exponere differentias, exigimur enim ad explanationem horum, quæ lecta sunt. Sciendum sane est, quod pars aliqua ex his de quibus differendum nobis est, in Evangelio secundum Matthæum posita est, dicente Domino hoc modo: *Audistis quia dictum est antiquis: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo. Sed si quis te percusserit in dextram maxillam, converte ei & alteram.* Sed fortassis qui scripturas attentius legit, dicat ea, quæ de Evangelio scripta memoravimus, non de hoc Exodi sumta loco, sed magis Deuteronomii, ubi nihilominus hoc modo quædam scripta referuntur: *Quod si steterit*, inquit, *testis iniquus, testimonium ferens adversum hominem de impietate, statuentur utrique homines, quibus est controversia, ante Dominum, & ante sacerdotes, & ante judices, quicumque illi fuerint in diebus illis, & discutient judices diligenter, & examinabunt. Et si invenerint quia testis iniquus testatus est injuste, & surrexit adversum fratrem suum, facietis ei quemadmodum ipse conatus est facere fratri suo, & auferetis malignum de medio vestrum, ut cæteri audientes metum habeant, & non adjiciant ultra facere secundum verbum hoc malum inter vos. Non parcet oculus tuus super eum, animam pro anima, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Videntur quidem in utroque loco similia dici, non tamen evidenter ostenditur ex quo potissimum loco sermo, qui in Evangelio positus est, videatur assumtus, cum dicit: *Quia audistis quod dictum est: oculum pro oculo, dentem pro dente.*

2. Verumtamen nunc ad ea quæ nobis in Exodo scripta sunt, sermo vertendus est, ubi duo viri litigant, & percutiunt mulierem prægnantem, & ita percutiunt, ut exeat infans ex ea, vel formatus jam, vel nondum formatus. Primum quidem videamus de eo, qui nondum formatus exierit, quomodo jubetur damno pecuniæ percuti unus ex his, qui litigant, cum

cum a scriptura culpa litis, non ad unum, sed ad utrumque referatur? Quid etiam quod vir mulieris indicit, vel imponit ei, & non eis? & dabit, & non potius dabunt cum honore? Et quis iste est honor? Quod si infans jam formatus exierit, percussa a litigantibus viris prægnante muliere, animam dari pro anima facile intelligimus, hoc est, ut morte vindicetur admissum. Quæ sequuntur autem, operæ pretium est explicare: *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* Neque enim videtur esse possibile, ut infans, quem percussa mulier abortierit, quamvis formatus exierit, intelligamus quod viri litigantis calce percussus oculum in ventre perdiderit, pro quo percussor orbari oculo a judicibus debeat. Sed pone, sit & hoc, quia jam formatus refertur, quid & de dente dicemus? Numquid in ventre matris dentes habuit, quos percutientes ictus excuteret? Si vero hoc referamus ad eam, quæ abortierit, quomodo rursus conveniet, ut abortiens mulier oculum perdat, aut dentes doleat? Sed pone quia percussa dicatur in oculo, aut in dente, & inde causa aborsus exorta sit, pone livorem, pone vulnus acceperit, quid etiam dicemus combusturam pro combustura? Numquid litigantibus viris assistens mulier comburi potuit, ut combustura pro combustura solvatur? Quæ tamen singula videntur mihi nec in Deuteronomii quidem locis, ubi similiter scripta referuntur, facilem habere exitum posse. Ponamus enim & ibi exsurrexisse testem iniquum, testimonium falsum dicentem adversum hominem de impietate. Adhibeatur uterque judicio, inquirant judices diligenter, deprehendant accusatorem vel testem illum falsa dixisse: quomodo judex, qui parcere non debet falso testi, & animam rei pro innocentis anima damnare, quomodo inquam poterit etiam oculum pro oculo eximere? Quasi vero is qui injuste accusabatur, in oculo lædendus fuerit ab accusatore,

aut

aut in dente, vel manu, vel pede. Hæc autem a nobis dicta ſunt, oſtendere volentibus, quod in utroque loco q[illegible]ſcripta ſunt, ediſſeri non facile queant. Op[illegible]m prius ſecundum hiſtoriam diſcutere, quæ [illegible] ſic, quoniam lex ſpiritalis eſt, ſpiritalem in[illegible]elligentiam quærere.

3. Verum, quantum ad præſens ſpectat, etiam ipſa nobis allegoriæ pars, quæ ſemper patere latius ſolet, in anguſtum cogitur. Tamen (prout poſſumus) quid nobis in hoc loco videatur, explanare tentabimus. Frequenter diximus, quod in ſcripturis eisdem vocabulis, eisdemque officiis, membra animæ nominentur, quibus utuntur, vel appellantur corporis membra. Verbi cauſa, ut cum dicitur: *Vides feſtucam in oculo fratris tui, & ecce in oculo tuo trabes ſubjacet.* Certum eſt enim, quod non de oculo corporis dicat, in quo trabes jaceat, ſed de oculo animæ. Et cum dicit: *Qui habet aures audiendi, audiat*, &, *Quam ſpecioſi pedes evangelizantium pacem*, & multa his ſimilia. Hæc autem idcirco præmiſimus, uti ne ſuper membrorum nos vocabulis ſimilitudo conturbet. Sint ergo duo viri iſti, qui litigant, duo diſputantes, & de dogmatibus vel quæſtionibus legis ſecum invicem conquirentes, & (ut Apoſtoli ſermone dicamus) rixantes circa verborum pugnas. Unde & idem Apoſtolus ſciens inter fratres hujusmodi lites exſurgere, præcipit, & dicit: *Noli verbis contendere, ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubverſionem audientium.* Et alibi: *Quæſtiones autem legis devita, ſciens quod generant lites. Servum autem Dei non oportet litigare.* Quia ergo iſti qui in quæſtionibus litigant, ad ſubverſionem audientium litigant, idcirco percutiunt mulierem prægnantem, & ejiciunt infantem ejus, vel formatum jam, vel nondum formatum. Mulier prægnans dicitur anima, quæ nuper Dei concepit verbum. De tali autem conceptione legi-

legimus in alio loco ſcriptum : *A timore tuo Domine in utero concepimus, & peperimus.* Qui ergo concipiunt, & ſtatim pariunt, iſti nec mulieres exiſtimandi ſunt, ſed viri, & perfecti viri. Denique audi & Prophetam dicentem: *Si peperit terra in una die, & nata eſt gens de ſemel.* Iſta ergo eſt generatio perfectorum, quæ ſtatim ſub die, ut concepta fuerit, naſcitur. Verum ne tibi novum videatur, quod viros parere diximus, jam dudum præmiſimus quomodo membrorum appellationem ſuſcipere debeas, ut recedas a corporeis ſenſibus, & interioris hominis capias intellectum. Si autem vis, ut adhuc & in hoc de ſcripturis tibi ſatisfaciam, audi Apoſtolum dicentem: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis.* Perfecti ergo ſunt & viri fortes, qui ſtatim, ut concipiunt, pariunt, id eſt, qui conceptum fidei verbum in opera producunt. Anima autem, quæ concepit, & in ventre retinet, & non parit, iſta mulier appellatur, ſicut & Propheta dicit: *Dolores partus advenerunt ei, & virtus pariendi non eſt in ea.* Hæc ergo anima, quæ nunc pro infirmitate ſui mulier appellatur, duobus inter ſe litigantibus viris, & in certamine ſcandala proferentibus, quod habere ſemper verborum contentio ſolet, percutitur & ſcandalizatur, ita ut verbum fidei, quod tenuiter conceperat, abjiciat, & perdat, & hæc eſt lis & contentio ad everſionem audientium. Si ergo nondum formatum anima, quæ ſcandalizata eſt, abjecerit verbum, qui ſcandalizavit, damnum dicitur pati. Vis ſcire quia eſt in aliquibus formatum verbum, in aliquibus nondum formatum? Evidenter nos docet Apoſtoli ſermo, quem ſupra memoravimus, cum ait: *Donec formetur Chriſtus in vobis* Chriſtus autem eſt Verbum Dei. Per quod oſtendit, quia eo tempore quo ſcribebat, nondum erat in illis formatum Verbum Dei. Si ergo nondum

forma-

formatum exierit, damnum patietur. De damnis doctorum etiam Apostolus docet, cum dicit: *Si cujus autem opus arserit, damnum patietur. Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Sed & Dominus in Evangeliis dicit: *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animam autem suam perdat, aut damnum faciat?* Unde videtur ostendi, quod quædam peccata ad damnum quidem pertineant, non tamen ad interitum: quia qui damnum passus fuerit, ipse tamen salvari dicitur, licet per ignem. Unde credo & Joannes Apostolus in epistola sua dicit quædam esse peccata ad mortem, quædam non esse ad mortem. Quæ autem sint species peccatorum ad mortem, quæ vero non ad mortem, sed ad damnum, non puto facile a quoquam hominum posse discerni. Scriptum namque est: *Delicta quis intelligit?* Verumtamen ex his, quæ in Evangelio per parabolas referuntur, ex parte aliqua cognoscere possumus cujusmodi sint, quæ damna nominantur, cum ibi iterum videamus ad lucrum deputari quædam, quæ per negociationem quæsita dicuntur. Verbi gratia, cum referuntur super quinque mnas acquisitæ esse aliæ quinque, vel super duas acquisitæ aliæ duæ: aut cum drachma, vel denarius, vel talentum ponitur, & quasi pecunia quædam in quæstu operum nominatur: sed & cum dicitur paterfamilias ponere rationem cum servis suis, & offertur ei unus, qui debebat decem millia talenta. Talis ergo quædam ratio damni est: ut verbi gratia, qui pro mercede sua accepturus erat decem mnas, non accipiat decem, sed octo, vel sex, aut etiam minus: & hoc damno percuti dicitur is, qui causam scandali infirmiori & muliebri præbuit animæ.

4. Dabit autem, inquit, secundum quod indixerit vel imposuerit vir ejus, & dabit cum honore. Animæ discentis vir, magister ejus est; secundum

quod indixerit ergo vir iste, vel Christus, qui omnium magister est, vel qui pro Christo Ecclesiæ præest doctor animarum, ille qui ad subversionem audientium verbis contendit, patietur damnum pro anima illa, quæ nondum formatum abjecit infantem. Quod potest forte de scandalo catechumeni accipi nondum formati. Potest enim fieri, ut rursum ipse qui læsit, instruat, reparet, restituat animæ ea, quæ perdidit, & hæc jam faciet cum honore, cum modestia, cum patientia: sicut Apostolus dicit: *Cum mansuetudine corripiens eos, qui resistunt;* non cum lite, sicut prius, cum scandalum intulit. *Quod si formatus jam fuerit infans, dabit animam pro anima.* Formatus infans potest videri sermo Dei in corde ejus animæ, quæ gratiam baptismi consecuta est, vel quæ evidentius & clarius verbum fidei concepit. Hæc ergo si nimia contentione doctorum percussa abjecerit verbum, & inventa fuerit esse de illis, de quibus dicebat Apostolus: *Jam enim quædam conversæ sunt retro post Satanam,* animam pro anima dabit. Vel de die judicii accipiendum est apud Deum judicem, qui potest animam & corpus perdere in gehennam: quia & alibi dicit Propheta ad Jerusalem: *Dedi commutationem tuam Ægyptum, Æthiopiam, & Soënen pro te.* Vel certe potest fortassis etiam illud aptari, ut qui sibi conscius tanti scandali fuerit, ponat animam suam pro anima illius, quem scandalizaverit, & usque ad mortem det operam, quomodo redeat, quomodo reparetur, quomodo restituatur ad fidem. Ponat etiam oculum pro oculo, si oculum læsit animæ, id est intellectum ejus turbavit: auferatur oculus ipsius ab eo, qui Ecclesiæ præest, & intellectus ejus ille turbulentus & ferox, qui scandalum generat, desecetur. Sed & si dentem læsit auditoris, quo suscipiens cibum verbi Dei, vel comminuere vel molaribus terere solitus erat, ut subti-

lem

lem ex his ad ventrem animæ transmitteret sensum: si hunc dentem ille vexavit, & evellit, ut contentione ipsius non possit anima subtiliter & spiritaliter suscipere verbum Dei, auferatur dens ejus, qui non bene scripturarum comminuit & attrivit cibos. Fortassis enim propter hoc & alibi dicitur a Domino: *Dentes peccatorum contrivisti.* Et alibi nihilominus scribitur: *Qui manducat uvam acerbam, obstupescent dentes ejus.* Et alibi: *Molas leonum confringet Dominus.* Sic ergo per membra dicitur lædi anima & percuti, manum quoque pro manu & pedem pro pede deposcitur. Manus est animæ virtus, qua tenere aliquid, & constringere potest, velut si dicamus actus ejus, & fortitudo: & pes quo incedit ad bona, vel mala. Quia ergo si scandalum patiatur anima, non solum in fide, sed & in actibus dejicitur, qui per manum significantur: & pedes auferentur illius, qui offendiculum præbuit, & manus, quibus non bene operatur, & pedes, quibus non bene incedit. Recipiet etiam combusturam pro combustura, qua combussit, & gehennæ tradidit animam. Per quæ singula ostenditur, ut iste percussor omnibus detruncatis membris, a corpore excidatur Ecclesiæ: ut cæteri, inquit, videntes timorem habeant, & non faciant similiter. Idcirco & Apostolus cum doctorem describit Ecclesiæ, inter cætera præcipit eum non esse percussorem, ne percutiens prægnantes mulieres, animas insipientes, ponat animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente. Tales sunt & illæ animæ, quas etiam Dominus in Evangelio deflet cum dicit: *Væ prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus*, in quibus scandalizabuntur (*si fieri potest*) *etiam electi.* Sciendum tamen est, quod non est perfectorum scandalizari, sed aut mulierum, aut parvulorum, sicut & Dominus in Evangelio dicit: *Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis minimis.* Pusillus ergo est, &

minimus, qui ſcandalizari poteſt: *Spiritalis autem dijudicat omnia*, omnia probat, & quod bonum eſt, continet, & ab omni ſe ſpecie mala abſtinet. Hæc, prout occurrere potuerunt, in præſenti capitulo diximus. Poſcamus vero a Domino, ut quæ perfecta ſunt, ipſe nobis revelare dignetur per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, cui eſt gloria & imperium in ſæcula ſæculorum, Amen.

HOMILIA XI.

De ſiti populi in Raphidin, & de bello Amalechitarum, & de præſentia Jethro.

1. Quoniam omnis, qui vult pie vivere in Chriſto, perſecutionem patitur, & ab hoſtibus impugnatur, agens iter vitæ hujus ſemper debet eſſe armatus, & ſtare ſemper in caſtris.[r] Ideo & de populo Dei refertur: *Profecta eſt*, inquit, *omnis ſynagoga filiorum Iſrael de deſerto Sin, ſecundum caſtra ſua, per verbum Domini.* Eſt ergo una quidem ſynagoga Domini, ſed hæc in quatuor caſtra dividitur. Quatuor namque caſtra deſcribuntur circa tabernaculum Domini poſita, ſicut refertur in Numeris. Et tu ergo ſi ſemper vigiles, & ſemper armatus ſis, & ſcias te in caſtris Domini militare, obſerva illud mandatum, quia *nemo militans Deo, implicat ſe negociis ſæcularibus, ut ei placeat, cui ſe probavit*: quia ſi ita milites, ut a rebus ſæcularibus liber ſis, & in caſtris Domini agas ſemper excubias, & de te dicitur, quia per verbum Domini exeas de deſerto Sin & venias in Raphidin. Sin enim tentatio interpretatur; Raphidin vero ſanitas judicii. Qui bene exit de tentatione, & quem tentatio probabilem reddit, iſte venit ad ſanitatem judicii. In die enim judicii ſanus erit, & ſanitas cum

eo

eo erit, qui in tentatione non fuerit vulneratus: sicut in Apocalypsi scriptum est: *Qui autem vicerit, dabo ei de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.* Venit ergo ad sanitatem judicii, qui bene disponit sermones suos in judicio.

2. Sed quid est quod sequitur? *Sitiit ibi*, inquit, *populus aquam, & murmurabant adversum Moysem.* Videatur fortasse ex superfluo dictum, quod dixit, quia aquam sitierit populus. Suffecerat enim dicere, quia sitiit, quid opus fuit addere, aquam sitiit? Non est superflua adjectio. Sunt enim diversæ sites, & unusquisque habet propriam sitim. Qui beati sunt, secundum verbum Domini, esuriunt, & justitiam sitiunt: & alii nihilominus dicunt: *Sitivit anima mea ad te Deus.* Qui vero peccatores sunt, patiuntur non sitim aquæ, neque famem panis, sed sitim audiendi verbum Dei. Idcirco igitur & hic addit, quia populus sitiit aquam, qui debuit Deum sitire, qui debuit sitire justitiam. Verum quia Deus vere eruditor est infantium, & magister insipientium, corrigit culpas, & emendat errores, & dicit ad Moysen, ut sumat virgam, & percutiens petram, educat eis aquam. Vult enim eos jam de petra bibere, vult eos proficere, & ad interiora venire mysteria. Murmuraverunt enim adversus Moysen, & propterea jubet Dominus, ut ostendat eis petram, ex qua bibant. Si quis est, qui legens Moysen murmurat adversus eum, & displicet ei lex, quæ secundum literam scripta est, quod in multis non videtur servare consequentiam, ostendit ei Moyses petram, quæ est Christus, & adducit eum ad ipsam, ut inde bibat, & reficiat sitim suam. Sed hæc petra, nisi fuerit percussa, aquas non dabit: percussa vero fontes producit. Percussus enim Christus, & in crucem actus, novi Testamenti fontes produxit: & propterea dictum est de eo, quia *percutiam pastorem, &*

dispergentur oves. Necesse ergo erat illum percuti. Nisi enim ille fuisset percussus, & exisset de latere ejus aqua & sanguis, omnes nos sitim verbi Dei pateremur. Hoc ergo est, quod & Apostolus interpretatus est, quia *omnes eumdem manducaverunt cibum spiritalem, & omnes eumdem spiritalem biberunt potum. Bibebant autem de spiritali, sequente petra, petra vero erat Christus.* Observa tamen quod dixit hoc in loco Deus ad Moysen: *Antecede populum, & duc tecum majores natu*, id est, *presbyteros populi.* Non solus Moyses ducit populum ad aquas petræ, sed & seniores populi cum ipso. Non enim sola lex annunciat Christum, sed & Prophetæ, & Patriarchæ, & omnes majores natu.

3. Post hæc bellum describitur gestum cum Amalechitis, pugnasse refertur populus & vicisse. Antequam manducaret panem de cœlo, & biberet aquam de petra, non refertur populus pugnasse, sed dicitur ad eum: *Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.* Est ergo tempus quando Dominus pugnat pro nobis, nec permittit nos tentari supra id quod possumus, nec impares viribus sinit ad fortis venire congressum. Denique & Job omne illud tentationis suæ famosissimum certamen jam perfectus implevit. Et tu ergo cum cœperis manducare manna, panem cœlestem verbi Dei, & bibere aquam de petra, cumque ad interiora doctrinæ spiritalis accesseris, sperato pugnam: & præpara te ad bellum. Bello igitur imminente, videamus quid præcipiat Moyses: *Dixit*, inquit, *ad Jesum: Elige tibi ipsi viros, & exi, & confline cum Amalech crastino.* Usque ad hunc locum beati nominis Jesu nusquam facta est mentio. Hic primum vocabuli hujus splendor effulsit. Hic primum vocavit Moyses Jesum, & dixit ei: *Elige tibi ipsi viros.* Moyses vocat Jesum, lex vocat Christum, ut eligat sibiipsi viros potentes de populo. Non poterat

poterat Moyses eligere, sed Jesus solus est, qui possit potentes viros eligere, qui dixit: *Non vos me elegistis, sed ego vos elegi.* Ipse enim electorum dux, ipse potentium princeps, ipse qui confligit cum Amalech. Ipse est enim qui intrat in domum fortis & alligat fortem, & vasa ejus diripit.

4. Sed interim videmus, quid nunc historia præsens retexat: *Ascendit*, inquit, *Moyses in verticem collis.* Nondum ascendit in verticem montis, sed in verticem collis. Servabatur enim ei tunc ascendere in verticem montis, cum ascensurus erat Jesus, & cum ipso Moyses, & Helias, & ibi transformandus in gloria. Nunc ergo velut nondum glorificatus ex transformatione Jesu, nondum ascendit in verticem montis, sed ascendit in verticem collis: *Et factus est*, inquit, *cum elevaret Moyses manus, superior fiebat Israel.* Moyses quidem elevat manus, non extendit: Jesus autem qui universum orbem terræ exaltatus in cruce complexurus erat brachiis suis, dicit: *Extendi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem mihi.* Moyses ergo elevat manus suas, & cum elevaret manus, vincebatur Amalech. Elevare manus, hoc est opera & actus elevare ad Deum, & non habere actus deorsum dejectos, & humi jacentes, sed Deo placitos, & ad cœlum erectos. Elevat ergo manus, qui thesaurizat in cœlum, ubi enim thesaurus ejus, ibi & oculus ejus, ibi & manus ejus. Elevat manus & ille qui dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.* Si ergo eleventur actus nostri, & non sint in terra, vincitur Amalec. Sed & Apostolus præcipit levare sanctas manus sine ira & disceptatione, & ad quosdam dicebat: *Demissas manus, & dissoluta genua erigite, & rectos gressus facite pedibus vestris.* Si ergo servat populus legem, elevat Moyses manus, & adversarius vincitur. Si non servat legem, invalescit Amalech. Quia igitur & nobis

nobis pugna est adversus principes, & potestates, & mundi hujus rectores tenebrarum, si vis vincere, si vis obtinere, eleva manus, & eleva actus tuos, & conversatio tua non sit in terris, sed sicut dixit Apostolus: *Super terram ambulantes, conversationem habemus in cælo.* Et ita poteris superare populum adversantem tibi Amalech, ita ut dicatur de te etiam: *Quia in manu occulta expugnabat Dominus Amalech.* Eleva & tu manus ad Deum, & imple mandatum, quo Apostolus dicit: *Sine intermissione orate*: & tunc fiet quod scriptum est, quia *sicut vitulus ablingit in campis herbam viridem, ita ablinget populus hic populum, qui super terram est.* Per quod (ut a majoribus accepimus) indicari dicitur, quia populus Dei non tam manu & armis, quam voce & lingua pugnabat: id est orationem fundens ad Deum, prosternebat inimicos. Ita ergo & tu si vis vincere inimicos, eleva actus tuos, clama ad Deum, ut dicit Apostolus: *Orationi instantes, & vigilantes in ea.* Hæc enim est Christiani pugna, qua superat inimicum. Puto autem quod per hanc figuram etiam duorum populorum Moyses formam designet, & ostendat unum esse populum ex gentibus, qui elevet manus Moysi, & erigat eas: id est, qui in sublime extollat ea, quæ scripsit Moyses, & in excelso eorum intelligentiam statuat, & per hoc vincat; alium autem esse, qui quoniam non elevat manus Moysi, nec extollit eas a terra, nec altum in eo aliquid & subtile considerat, vincitur ab adversariis, & prosternitur.

5. Post hæc venit ad montem Dei Moyses, & occurrit ei Jethro socer suus. At ille exit ei obviam de castris, & non eum ducit ad montem Dei, sed ducit eum ad tabernaculum suum. Non enim poterat sacerdos Madian ascendere ad montem Dei, sed nec in Ægyptum descendere potuit vel ipse, vel uxor Moysi, sed nunc ad eum venit cum filiis

ejus.

ejus. Non enim poteſt deſcendere in Ægyptum, & ſubire agones Ægyptios, niſi qui fuerit athleta probabilis, & talis qualem dicit Apoſtolus, quia *omnis qui in agone contendit, ab omnibus continens eſt: & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aerem verberans.* Moyſes ergo quia magnus erat & potens athleta, deſcendit ad agones & exercitia virtutum. Sed & Abraham deſcendit in Ægyptum, quia erat ipſe magnus & potens athleta. Nam de Jacob quid dicam, qui ipſo nomine athleta eſt? Luctator enim & ſupplantator interpretatur. Et ideo cum deſcendiſſet in ſeptuaginta quinque animabus in Ægyptum Jacob, factus eſt ſicut ſtellæ cœli in multitudinem. Sed omnes qui deſcendunt in Ægyptum, ita pugnant & ita expediunt agones, ut in multitudinem fiant, & ut ſtellæ cœli multiplicentur. Aliis in contrarium cedit deſcendiſſe in Ægyptum. Scio ego Jeroboam fugientem a Salomone deſcendiſſe in Ægyptum, & non ſolum non creviſſe in multitudinem, ſed & ſcidiſſe & corrupiſſe populum Dei, quia deſcendens in Ægyptum accepit a Suſachim rege uxorem Thecimenæ uxoris ejus ſororem. Sed interim venit Jethro ad Moyſen, adducens ſecum filiam ſuam uxorem Moyſi, & filios ejus. *Et venit*, inquit, *Aaron & omnes presbyteri de Iſrael manducare panem cum ſocero Moyſi in conſpectu Dei.* Non omnes panem manducant in conſpectu Dei, ſed qui presbyteri ſunt, qui ſeniores, qui perfecti ſunt, & meritis probati, ipſi manducant panem in conſpectu Dei, qui obſervant illud quod Apoſtolus dicit: *Sive manducatis, ſive bibitis, ſive aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite.* Omnia ergo quæ faciunt ſancti, in conſpectu Dei faciunt. Peccator autem a conſpectu Dei fugit. Denique ſcriptum eſt, quia Adam poſtquam peccavit, fugit a con-

ſpectu Dei, & interrogatus reſpondit: *Audivi vocem tuam, & abſcondi me, quia eram nudus.* Sed & Cain poſtquam pro fratricidio condemnatus a Deo eſt, *exiit*, inquit, *a facie Dei, & habitavit in terra Naid.* Exiit ergo a facie Dei, qui indignus eſt conſpectu Dei. Sancti autem manducant & bibunt in conſpectu Dei, & omnia quæ agunt, in conſpectu ejus agunt. Ego amplius adhuc locum præſentem diſcutiens, video quia qui pleniorem ſcientiam Dei accipiunt, & plenius divinis imbuti ſunt diſciplinis, iſti etiam ſi malum faciunt, coram Deo faciunt, & in conſpectu ejus faciunt, ſicut ille dixit: *Tibi ſoli peccavi, & malum coram te feci.* Quid ergo plus habet, qui malum coram Deo facit? Illud profecto quod continuo pœnitet, & dicit: *Peccavi.* Qui autem diſcedit a conſpectu Dei, neſcit converti, & & peccatum pœnitendo purgare. Hoc ergo intereſt, malum coram Deo facere, & a Dei conſpectu diſceſſiſſe peccantem.

6. Sed ut video Jethro non fruſtra venit ad Moyſen, nec fruſtra manducavit panem cum ſenioribus populi in conſpectu Domini. Dat enim conſilium Moyſi probabile ſatis & utile, ut eligat viros, & conſtituat principes populi, viros Deum colentes, potentes, & odientes ſuperbiam. Tales enim oportet eſſe principes populi, qui non ſolum ſuperbi non ſint, ſed & qui oderint ſuperbiam: id eſt, ut non ſolum ipſi abſque vitio ſint, ſed & in aliis oderint vitia. Non homines dico odiſſe, ſed vitia: *Et ordinabis*, inquit, *eos tribunos, & centuriones, & quinquagenarios & decanos, & judicabunt populum omni hora. Verbum autem quod gravius fuerit referent ad te.* Audiant principes populi & presbyteri plebis, quia debent omni hora populum judicare, ſemper & ſine intermiſſione ſedere in judicio, dirimere lites, reconciliare diſſidentes, in gratiam revocare diſcordes. Diſcat unuſ-

quis-

quisque ex scripturis sanctis officium suum. Moyses, inquit, ut sit in his, quæ ad Deum sunt, & verbum Dei edisserat populo. Cæteri autem principes quos appellant tribunos, (tribuni enim ex eo dicuntur, quod tribui præsint) cæteri ergo tribuni, vel centuriones, vel quinquagenarii, præsint minoribus judiciis, quæ ad singulos quosque pertinent dirimentes. Puto autem hanc ipsam figuram non solum in præsenti sæculo Ecclesiæ datam, verum etiam in futuro servandam. Audi denique quid Dominus dicat in Evangelio: *Cum sederit*, inquit, *filius hominis super thronum gloriæ suæ, sedebitis & vos super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel.* Vides ergo quia non solum Dominus judicat, cui omne judicium pater dedit, sed & constituit sibi & alios principes, qui judicent populum de minoribus causis, verbum autem quod gravius fuerit, referant ad ipsum. Idcirco dicebat & Dominus de quodam quidem, quia *reus erit consilio*, de alio autem, *reus erit judicio*, & de alio, *reus eris gehennæ ignis.* Sed & de omni verbo otioso dicimur præstaturi rationem, & non dixit quia Deo præstabimus rationem, sicut de perjurio dicit: *Reddes autem Domino juramenta tua.* Verum & *regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, & condemnabit eos.* Ecce & aliud judicii genus. *Qui habet aures audiendi audiat.* Hæc enim omnia typus & umbra sunt cœlestium, & imago futurorum. Verum sicut scriptum legimus, quia *non satiatur oculus videndo nec auris audiendo*, nec nos satiari possumus intuendo & considerando, quæ scripta sunt, quot ex partibus nos ædificent, quantis nos instruant modis. Etenim cum perspicio quod Moyses Propheta Deo plenus, cui Deus facie ad faciem loquebatur, consilium accepit a Jethro sacedote Madian, admiratione nimia stuporem mentis incurro. Dicit enim scriptura: *Et audivit Moyses*

vocem

vocem soceri sui, & fecit quæcumque dixit ei. Non dixit quia mihi Deus loquitur, & quid agere debeam, cœlesti ad me sermone defertur, & quomodo consilium ab homine accipiam, & ab homine gentili, alieno a populo Dei? Sed audit vocem ejus, & facit omnia quæ dicit, & non quis dicat, sed quid dicat, auscultat. Unde & nos si forte aliquando invenimus aliquid sapienter a gentilibus dictum, non continuo cum auctoris nomine spernere debemus & dicta, nec pro eo quod legem a Deo datam tenemus, convenit nos tumere superbia, & spernere verba prudentium, sed sicut Apostolus dicit: *Omnia probantes, quod bonum est tenentes.* Quis autem hodie eorum qui populis præsunt, non dico si jam aliqua ei a Deo revelata sunt, sed in legis scientia aliquid meriti habet, consilium dignatur inferioris saltem sacerdotis accipere? nedum dixerim laici, vel gentilis. Sed Moyses qui erat homo mansuetus super omnes, accepit consilium inferioris, ut & formam humilitatis populorum principibus daret, & futuri sacramenti designaret imaginem. Sciebat enim futurum quandoque, ut gentiles bonum consilium proferrent apud Moysen, ut bonum & spiritalem intellectum adferrent ad legem Dei: & sciebat, quia audiet eos lex, & faciet omnia sicut dicunt. Non enim potest facere lex sicut Judæi dicunt, quia infirmatur lex in carne, id est in litera, & nihil potest secundum literam facere: nihil enim ad perfectum adducit lex. Secundum autem consilium, quod nos afferimus ad legem, possunt omnia spiritaliter fieri. Possunt & sacrificia spiritaliter offerri, quæ modo carnaliter non possunt. Potest & lex lepræ spiritaliter servari, quæ secundum literam non potest. Sic ergo quomodo nos intelligimus, quomodo nos sentimus, & consilium damus, omnia

facit

icit lex: secundum literam autem non omnia, sed dmodum pauca.

7. Post hæc autem cum profectus esset Jethro, : venisset Moyses ex Raphidim in desertum Sina, ›ique in columna nubis descendisset Dominus ad Moysen, ut videns populus crederet ei, & verba jus audiret, ait Dominus ad Moysen: *Descende, roteſtare populo, & purifica illos hodie, & cras, & laent veſtimenta ſua, & ſint parati in diem tertium.* Si uis est qui ad audiendum verbum Dei conveniat, udiat quid præcepit Dominus: sanctificatus venire ebet ad audiendum verbum, lavare debet vestiienta sua. Si enim sordida huc detuleris vestimeni, audies & tu: *Amice, quomodo huc introiſti non haens veſtem nuptialem?* Nemo ergo potest audire verum Dei, nisi prius fuerit sanctificatus: id est nisi ıerit sanctus corpore & spiritu, nisi vestimenta sua ıverit. Ingressurus est enim paulopost ad cœnam uptialem, manducaturus est de carnibus agni, potaırus est poculum salutaris. Nemo intret ad hanc cœam sordidis vestimentis. Hoc enim & alibi sapientia ræcepit dicens: *In omni tempore ſint veſtimenta tua muna.* Lota sunt enim semel vestimenta tua cum venisti d gratiam baptismi, purificatus es corpore, mundaıs es ab omni inquinamento carnis & spiritus. Quæ rgo Deus mundavit, tu immunda ne feceris. Aui igitur nunc & sanctificationis genus: *Ne acceſſetis*, inquit, *ad mulierem hodie, & craſtina, ut die rtia audiatis verbum Dei.* Hoc est quod & Apoolus dicit: *Bonum eſt homini mulierem non tangere:* lvo tamen remedio his pro infirmitate sua remeio indigent nuptiali. Verumtamen consilium auiamus Apostoli dicentis: *Quia tempus breve eſt, ſupreſt ut & qui habent uxores, tanquam non habentes t, & qui emunt, tanquam non poſſidentes, & qui*

utun-

utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. Præterit enim habitus hujus mundi, præterit temporale regnum, ut perpetuum veniat & æternum: ficut & in oratione dicere jubemur: *Adveniat regnum tuum*: in Chrifto Jefu Domino noftro, cui eft gloria & imperium in fæcula fæculorum, Amen.

HOMILIA XII.

De vultu Moyfi glorificato, & velamine, quod ponebat in facie fua.

Lectio nobis Exodi recitata eft, quæ nos ad intelligentiæ inquifitionem, vel incitet, vel repellat. Incitat mentes ftudiofas & liberas; defides & occupatas repellit, fcriptum eft enim: *Quia vidit Aaron & omnes filii Ifrael Moyfen, & erat glorificata facies ejus, & color vultus ejus, & timuerunt accedere ad illum.* Et poft pauca: *Ponebat*, inquit, *Moyfes velamen fuper faciem fuam. Cum autem introiret in confpectum Domini, ut loqueretur illi, deponebat velamen.* Hæc autem Apoftolus differens magnifico illo fenfu quo in cæteris utitur, de quo dixit: *Nos autem fenfum Chrifti habemus*, ait: *Quod fi minifterium mortis in literis deformatum in lapidibus fuit ad gloriam, ita ut non poffent intendere filii Ifrael in faciem Moyfi propter gloriam vultus ejus, quæ aboletur, quomodo non magis minifterium fpiritus erit in gloria?* Et iterum paulopoft dicit: *Et non ficut Moyfes ponebat velamen fuper faciem fuam, ut non intenderent filii Ifrael in faciem vultus ejus. Obtufi funt enim fenfus eorum, usque in hodiernum diem. Cum enim legitur Moyfes, velamen eft pofitum fuper cor eorum.* Quis non admiretur myfteriorum magnitudinem? quis non pertimefcat notam cordis obtufi? Glorificata eft facies Moyfi, fed non poterant intendere in faciem

vultus ejus filii Israel, non poterat intendere populus Synagogæ. Si quis autem conversationem, & vitam potest habere eminentiorem quam reliquum vulgus, iste potest intueri gloriam vultus ejus. *Et nunc enim*, sicut dixit Apostolus, *velamen est positum in lectione veteris Testamenti*: & nunc Moyses glorificato vultu loquitur, sed gloriam, quæ est in vultu ejus non possumus intueri. Idcirco autem non possumus, quia adhuc populus sumus, & nihil studii; nihil meriti, plusquam reliqua plebs, habemus. Verum quia dicit sanctus Apostolus: *Idipsum autem velamen in lectione veteris Testamenti manet*, amputaret nobis omnem intelligentiæ spem tanti & talis Apostoli prolata sententia, nisi addidisset: *Cum autem quis conversus fuerit ad Dominum auferetur velamen.* Igitur caussam auferendi velaminis, conversionem nostram esse dicit ad Dominum. Ex quo colligenda sunt nobis indicia, quod donec legentes scripturas divinas latet nos intellectus, donec obscura sunt nobis & clausa, quæ scripta sunt, nondum conversi ad Dominum sumus. Si enim conversi essemus ad Dominum, sine dubio auferretur velamen.

2. Sed & hoc ipsum converti ad Dominum quale sit, videamus. Et ut evidentius scire possimus, quid sit conversus, dicendum nobis prius est, quid sit aversus. Omnis qui cum recitantur verba legis, communibus fabulis occupatur, aversus est. Omnis qui cum legitur Moyses, de negotiis sæculi, de pecunia, de lucris sollicitudinem gerit, aversus est. Omnis qui possessionum curis stringitur, & divitiarum cupiditate distenditur, qui gloriæ sæculi, & mundi honoribus studet, aversus est. Sed & qui ab his quidem videtur alienus, assistit autem & audit verba legis, & vultu atque oculis intentus, corde tamen & cogitationibus evagatur, aversus est. Quid ergo est converti? Si his omnibus terga vertamus, & studio, actibus,

mente, sollicitudine, verbo Dei operam demus, & in lege ejus die ac nocte meditemur, omissis omnibus Deo vacemus, exerceamur in testimoniis ejus, hoc est conversum esse ad Dominum. Tu ergo si volueris filium tuum scire literas, quas liberales vocant, scire grammaticam, vel rhetoricam disciplinam, numquid non ab omnibus eum vacuum & liberum reddis? Numquid non omissis cæteris, huic uni studio dare operam facis? Pædagogos, magistros, libros, impensas, nihil prorsus deesse facis, quoadusque perfectum propositi studii opus reportet. Quis nostrum ita se ad divinæ legis studia convertit? Quis nostrum ita operam dedit? Quis tanto studio ac labore divina quærit studia, quanto quæsivit humana? Et quid conquerimur, si quod non didicimus, ignoramus? Aliqui vestrum ut recitari audierint quæ leguntur, statim discedunt. Nulla ex his, quæ dicta sunt inquisitio adinvicem, nulla collatio, nusquam memoria mandati illius, quo te divina lex commonet: *Interroga patres tuos, & dicent tibi, presbyteros tuos, & annuntiabunt tibi.* Alii ne hoc ipsum quidem patienter exspectant, usquequo lectiones in Ecclesia recitentur. Alii vero nec si recitantur, sciunt, sed in remotioribus dominicæ domus locis, sæcularibus fabulis occupantur. De quibus ego ausus sum dicere, quia cum legitur Moyses, jam non velamen super cor eorum, sed paries quidam & murus est positus. Si enim ille qui adest, qui audit, & intentus est, & quæ audit retractat, & discutit, & quæ assequi non potest, percontatur, & discit, vix potest ad libertatem scientiæ pervenire: ille qui abscondit aures suas ne audiat, & terga in faciem legentis obvertit, quomodo dicendus est velamen habere superpositum cordi, ad quem ne ipsum quidem velamen literæ, quo sensus velatur, qui est sonus vocis, accessit? Evidens igitur figura est, quomodo gloriosa efficitur facies Moysi: habent

enim gloriam ea, quæ loquitur: ſed hæc tegitur, & occultatur, & eſt omnis gloria ejus intrinſecus.

3. Illud quoque intuere quale ſit, quod in lege vultus quidem Moyſi glorificatus refertur, licet velamine contegatur: manus autem ejus intra ſinum miſſa, leproſa facta memoratur ſicut nix. In quo mihi videtur forma totius legis pleniſſime deſignari. In vultu enim ejus ſermo legis, in manu opera deſignantur. Quia ergo ex operibus legis nullus erat juſtificandus, nec aliquem ad perfectum adducere poterat lex, idcirco manus Moyſi leproſa fit, & in ſinum recondituro, tanquam nihil perfecti operis habitura: facies vero ejus glorificata eſt, ſed velamine tegitur: quia ſermo ejus habet ſcientiæ gloriam, ſed occultam. Unde & Propheta dicit: *Niſi audieritis, occulte plorabit anima veſtra*, & David dicit: *Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi.* In lege ergo Moyſes ſolam faciem habet glorificatam, neque manus ejus habent gloriam, imo potius & contumeliam: ſed neque pedes. Denique ſolvere jubetur calceamentum ſuum, ſic nulla erat gloria in pedibus ejus, licet & hoc fieret non ſine alicujus forma myſterii. Noviſſima namque pars hominis pedes ſunt. Oſtendebatur ergo, quod in noviſſimis temporibus ſolveret Moyſes calceamentum ſuum, ut acciperet alius ſponſam, & illa vocaretur domus diſcalceati uſque in hodiernum diem. Nihil ergo aliud in lege glorioſum habet Moyſes, niſi ſolam faciem. In Evangeliis autem totus glorificatur ex integro. Audi enim quid dicatur in Evangeliis: *Cum aſcendiſſet Jeſus in montem excelſum, aſſumens ſecum Petrum & Joannem & Jacobum, transformatus eſt ibi coram ipſis: & ecce apparuerunt*, inquit, *Moyſes & Helias in gloria, colloquentes cum eo.* Hic non refertur quia glorificatus eſt vultus ejus, ſed quia totus apparuit in gloria, colloquens cum Jeſu, & ibi ei completur illa promiſſio, quam accepit monte Sina,

cum dictum est: *Posteriora mea videbis.* [Vidit ergo posteriora ejus. Vidit enim quæ in posterioribus & novissimis diebus facta sunt, & gavisus est. Sicut enim Abraham concupivit videre diem Domini, & vidit, & gavisus est: ita & Moyses concupivit videre diem Domini, & vidit, & gavisus est: & necessario gavisus est, quia jam non solum vultu glorificatus descendit de monte, sed totus glorificatus ascendit in montem. Gavisus est sine dubio Moyses, quod eum de quo dixerat: *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut meipsum audietis per omnia*: nunc adesse cernebat, & fidem facere sermonibus suis. Et ne cunctaretur in aliquo, audit paternam vocem dicentem: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.* Moyses dudum dixit: *illum audietis:* nunc pater dicit, *hic est filius meus, ipsum audite*: & præsentem de quo dicit, ostendit. Gaudere etiam mihi pro hoc videtur Moyses, quia & ipse quodammodo nunc deponit velamen conversus ad Dominum, cum evidenter quæ prædixit implentur: vel cum tempus advenit, ut per Spiritum sanctum quæ obtexerat revelentur.

4. Retractandus tamen est sancti Apostoli sensus, & considerandum, quid ei visum sit, cum dixisset: *Si autem conversus quis fuerit ad Dominum, auferetur velamen*, ut adderet, *Dominus autem spiritus est:* per quod quasi interpretari videtur quid est Dominus. Quis enim nescit, quod Dominus spiritus est? Sed numquid in hoc loco de Domini vel natura, vel substantia tractabatur, ut diceret quia Dominus spiritus est? Videamus ergo ne non solum cum Moyses legitur, sed & cum Paulus legitur, velamen sit positum super cor nostrum. Et manifeste, si negligenter audimus, si nihil studii ad eruditionem & intelligentiam conferimus, non solum legis & Prophetarum scriptura, sed & Apostolorum & Evangeliorum grandi nobis

vela-

velamine tegitur. Ego autem vereor, ne per nimiam negligentiam & stoliditatem cordis, non solum velata sint nobis divina volumina, sed & signata: ut si detur in manus hominis nescientis literas liber legendus, dicat, quia nescio literas: si detur in manus hominis scientis literas, dicat quia signatus est. Unde ostenditur, non solum studium nobis adhibendum esse ad discendas literas sacras, verum & supplicandum Domino, & diebus ac noctibus obsecrandum, ut veniat agnus ex tribu Juda, & ipse accipiens librum signatum dignetur aperire. Ipse est enim, qui scripturas adaperiens, accendit corda discipulorum, ita ut dicant: *Nonne cor nostrum erat ardens intra nos, cum aperiret nobis scriptusas?* Ipse ergo etiam nunc nobis aperire dignetur, quid est quod Apostolo suo inspiravit, ut diceret: *Dominus autem spiritus est, ubi autem spiritus Domini, ibi libertas.* Ego quidem quantum pro parvitate intelligentiæ meæ sentire possum, puto quod Verbum Dei pro eo, quod auditoribus interest (ut sæpe jam diximus) nunc via, nunc veritas, nunc vita, nunc resurrectio nominatur, nunc etiam caro, nunc vero spiritus dicitur. Quamvis enim vere ex virgine substantiam carnis acceperit, in qua & crucem pertulit, & resurrectionem initiavit: tamen est ubi Apostolus dicit: *Etsi cognovimus Christum secundum, carnem, sed nunc jam non novimus.* Quia ergo & nunc sermo ejus ad subtiliorem & spiritalem intelligentiam provocat auditores, & vult eos nihil carnale in lege sentire, dicitur: Qui vult auferri velamen de corde suo, convertatur ad Dominum: non quasi ad carnem Dominum, est enim & hoc, quia *Verbum caro factum est*: sed quasi ad spiritum Dominum. Si enim quasi ad spiritum Dominum convertatur, de carnalibus ad spiritalia veniet, & ad libertatem de servitute transibit: *Ubi* enim *spiritus Domini, ibi & libertas.* Et ut adhuc evidentius fiat quod dicitur, utamur &

aliis Apostoli sensibus. Ad quosdam dicit quos senserat incapaces, quia *nihil me judicavi aliud scire inter vos, nisi Christum Jesum, & hunc crucifixum.* Istis talibus non dicebat quia Dominus spiritus est, nec dicebat eis, quia Christus Dei sapientia est. Non enim poterant agnoscere Christum secundum hoc, quod sapientia Dei est, sed secundum hoc, quod crucifixus est. Illi autem quibus dicebat: *Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam autem non hujus sæculi, neque principum hujus mundi, qui destruuntur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam*: non indigebant ut Verbum Dei secundum hoc susciperent, quod caro factum est, sed secundum hoc, quod sapientia in mysterio abscondita est. Sic ergo & in hoc loco, iis qui de carnali ad spiritalem intelligentiam provocantur, dicitur, *Dominus autem spiritus est: ubi autem spiritus Domini, ibi & libertas.* Ut autem ostenderet, quia ipse jam pervenit ad scientiæ libertatem, & exutus est de velaminis servitute, addit his, & dicit: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes.* Si ergo & nos Dominum deprecemur, ut velamen de corde nostro dignetur auferre, capere possumus intelligentiam spiritalem, si tamen convertamur ad Dominum, & libertatem scientiæ requiramus. Sed quomodo invenire possumus libertatem, qui servimus sæculo? qui servimus pecuniæ? qui servimus desideriis carnis? Ego meipsum corripio, meipsum judico, ego meas culpas arguo, viderint qui audiunt, quid de semetipsis sentiant. Ego interim dico, quod donec alicui horum deservio, non sum conversus ad Dominum, nec ullam consecutus sum libertatem, donec talia me negotia, & sollicitudines stringunt. Illius a quo constringor negotii & sollicitudinis servus sum. Scio enim scriptum esse, quia unusquisque a quo vincitur, huic & servus addicitur, etiam si me amor pecuniæ non superat, etiam si possessionum & divitia-

rum cura non ſtringit, laudis tamen cupidus ſum, & gloriam ſector humanam, ſi de hominum vultibus & ſermonibus pendeo, quid de me ille ſentiat, quomodo ille me habeat, ne illi diſpliceam, ſi illi placeam. Donec requiro iſta, ſervus horum ſum. Sed volebam ex hoc ſaltem ſatis agere, ſi poſſim liber fieri, ſi poſſim jugo fœdæ hujus ſervitutis abſolvi, & pervenire ad libertatem ſecundum Apoſtoli commonitionem dicentis: *In libertatem vocati eſtis, nolite fieri ſervi hominum.* Sed quis mihi dabit hanc manumiſſionem? Quis me ab hac ſervitute turpiſſima liberabit, niſi ille qui dixit: *Si vos filius liberaverit, vere liberi eritis?* Etenim ſcio quia ſervus non poteſt libertate donari, niſi fideliter ſerviens, niſi Dominum diligens. Et ideo etiam nos fideliter ſerviamus, & ex toto corde, & ex toto animo, & ex tota virtute noſtra diligamus Dominum Deum noſtrum, ut mereamur libertate donari a Chriſto Jeſu filio ejus Domino noſtro, cui eſt gloria & imperium in ſæcula ſæculorum, Amen.

HOMILIA XIII.

De his, quæ offeruntur ad Tabernaculum.

1. Jam quidam & prius de Tabernaculo pro viribus dixeramus, verum quoniam ſæpe in Exodi libro repetitur ipſa deſcriptio: (dicitur enim & cum Dominus præcepit Moyſi qualiter fieri debeat, & iterum cum Moyſes præcepit populo, ut offerat conſtruendo operi materias, ſicut hæc lectio continet, quæ nobis modo recitata eſt: ſed & poſtmodum enumerantur ſingula, cum per Beſelehel, & cæteros ſapientes viro fabricantur, & iterum, cum ad conſpectum Moyſi deferuntur, & rurſum, cum per præcep-

tum Domini dedicantur. Fit præterea & in aliis, vel libris, vel locis, horum commemoratio, & frequenter repetitur, utpote quod necessario commonetur.) Nunc ergo recitatus est nobis ille sermo, ubi dicit: *Et dixit Moyses ad omnem synagogam filiorum Israel dicens: Hoc est verbum quod præcepit Dominus dicens: Sumite a vobis ipsis redemptionem Domino. Omnis qui concepit corde, offerat initia Domino: aurum, argentum, æramentum, hyacinthum, purpuram, coccum duplicatum, & byssum tortam, pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas, & pelles hyacinthinas, ligna imputribilia, & lapides sardinos, & lapides ad sculpturam in humerali & podere; & omnis sapiens corde in vobis veniat, & operetur omnia quæ præcepit Dominus.* Cum considero meipsum primum, & discutio, piget ad hæc aperienda manum mittere. Vereor enim ne forte etiamsi Dominus revelare dignetur alicui, sicut forte dignatur (de me enim non sum ausus dicere) vereor inquam, & valde dubito si inveniat auditores: & cum ita sit, ne forte ab eo qui explanare conabitur, requiratur, dominicæ margaritæ, ubi vel quomodo vel ante quos mittantur. Verum quoniam magnopere exspectatis, ut aliqua ex his quæ lecta sunt, differantur, & præcepit mihi Dominus meus dicens: *Oportebat te dare pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum usuris utique exigissem eam*: ipsum rogabo, ut verbum meum suam pecuniam facere dignetur, uti non meam pecuniam, non meum aurum vobis, sed ipsius fœnerem, ipsius vobis verbo, & ipsius sensu loquar, & ad auditus vestri hæc deferam mensam. Vos jam videritis suscipientes dominicam pecuniam, quomodo usuras ejus venienti Domino præparetis. Usuræ autem sunt verbi Dei, habere in usu vitæ & actuum ea quæ præcepit sermo Dei. Si ergo audientes verbum utimini eo, & agitis secundum ea quæ auditis, & secundum hæc vivitis, usuras Domino

præpa-

præparatis: & poteſt fieri ut unuſquiſque veſtrum de quinque talentis faciat decem, & audiat a Domino: *Euge ſerve bone, & fidelis, eris poteſtatem habens ſuper decem civitates.* Tantum illud videte, ne quis veſtrum acceptam pecuniam, aut in ſudario colliget, aut defodiat in terram, quia hujuſmodi hominis in adventu Domini quis ſit exitus, bene noſtis. Tentabimus igitur pauca de multis, imo pauciora de paucis, quippe quibus & noſter ſermo librandus, & veſter auditus.

2. Primo igitur omnium videamus, quid eſt quod dicit Moyſes ad filios Iſrael: *Sumite a vobis ipſis redemptionem Domino, omnis qui conceperit corde, offerat initia Domino.* Non vult Moyſes, ut aliquid offeras Deo quod extra te eſt, *a vobis ipſis*, inquit, *ſumite, & initia offerte Domino, prout unuſquiſque concepit corde.* Aurum jubetur & argentum deferri, æs & cæteræ materiæ, quomodo hoc poſſum ego de meipſo offerre? Numquid intra me aurum naſcitur aut argentum, & cætera quæ jubentur? Nonne hoc unuſquiſque de promtuariis, & de ſcriniis ſuis profert? Quid eſt ergo quod dicit Moyſes, offerte a vobis ipſis, & unuſquiſque ſicut concepit corde? Illud quidem aurum & argentum cæteræque materiæ unde tabernaculum conſtructum eſt, conſtat de ſcriniis & promtuariis uniuſcujuſque prolatum. Spiritalis autem lex aurum requirit ad tabernaculum, quod intra nos eſt, argentum quod intra nos eſt, & omnes reliquas materias illas depoſcit, quas & intra nos habere poſſumus, & proferre de nobis. Dicit enim ſcriptura, quia *prope eſt verbum in ore tuo, quia ſi confeſſus fueris in ore tuo Dominum Jeſum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum ſuſcitavit a mortuis, ſalvus eris.* Si ergo credideris in corde tuo, cor tuum, & ſenſus tuus aurum eſt. Obtuliſti igitur aurum ad tabernaculum id eſt fidem cordis tui. Si vero confeſſus fueris, ſermonem obtuliſti, ſermonem confeſſionis argentum.

Idcirco ergo dicit Moyſes qui eſt lex ſpiritalis, *ſumite a vobis ipſis*. Hæc a te ipſo ſumis, hæc intra te ſunt, hæc etiamſi nudus ſis, habere potes. Sed & quod addidit, *unuſquiſque ſicut concepit corde*, huc reſpicit. Non enim poteris aliquid de ſenſu tuo offerre Deo, vel de verbo tuo, niſi prius quæ ſcripta ſunt corde conceperis, niſi intentus fueris, & diligenter audieris, non poteſt aurum tuum probatum eſſe, nec argentum: requiritur enim ut probatum ſit. Audi ſcripturam dicentem: *Eloquia Domini, eloquia caſta, argentum igne probatum, purgatum ſeptuplum*. Si ergo quæ ſcripta ſunt, corde conceperis, erit aurum tuum, id eſt, ſenſus tuus probus, & argentum tuum, qui eſt ſermo tuus, probatum. Quid etiam de ære dicemus? opus & ære ad tabernaculi conſtructionem. Videtur quidem æs pro fortitudine ſuſcipi, & loco poni poſſe fortitudinis & conſtantiæ: ſed ne quis dicat, hoc divinare magis eſt quam explanare, ubi quod dicitur, non de ſcripturarum auctoritate munitur, puto ergo æs accipi poſſe pro voce. Aliud enim eſt ſermo, aliud vox. Sermo dicitur loquela rationi ſubnixa. Vox vero eſt (verbi cauſa) ſi latine, ſi græce dicatur, ſi elevatius, ſi preſſius. Sed hæc neceſſario ut de ſcripturis probemus, exigitis. Audi quid dicat Apoſtolus: *Si linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus ſum ut æramentum ſonans, aut cymbalum tinniens*. Ita ergo loqui linguis, & interpretari ex alia in aliam linguam, æris oblatio eſt. Neceſſe eſt enim omnia habere tabernaculum Dei, & nihil deeſſe in domo Domini. Eſt igitur (ut diximus) æris oblatio vox. Vox autem eſt quæ alterius ſenſum in alteram linguam vertit. Sermo vero eſt, qui ſenſum proprium profert. Omnia ergo offerantur Deo, & ſenſus, & ſermo, & vox.

3. Quid de cæteris dicemus? Multa ſunt enim, & ſingula diſcutere opus eſt ingens. Verum quid

prode-

proderit, ut noſtro quidem ingenti labore dicantur, ab occupatis vero auditoribus, & vix unius horæ puncto verbo Dei aſſiſtentibus ſpernantur, & pereant? *Niſi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui ædificant eam.* Verumtamen nos (ut ſupra dictum eſt) tradimus ad menſam pecuniam Domini, videat enim unuſquiſque auditorum, quomodo ſuſcipiat, quæ traduntur. *Unuſquiſque* autem, inquit, noſtrum, *ſicut corde concepit, offerat initia Domino.* Quod dixit initia, quæro quæ ſint initia auri, vel quæ primitiæ argenti? Quomodo autem de cocco & purpura & byſſo videntur conferri primitiæ? Aut quomodo ſicut corde conceperit quis offert? Hoc jam ſingulos noſtrum pulſat, videamus ſimul & quomodo corde concepimus. Quanti modo hic præſentes ſumus, & ſermo Dei tractatur? Sunt qui concipiunt corde quæ lecta ſunt, ſunt qui omnino non concipiunt, quæ dicuntur, ſed eſt mens eorum & cor aut in negotiis aut in actibus ſæculi, aut ſupputationibus lucri: & præcipue mulieres, quomodo putas corde concipiunt, quæ tantum garriunt, quæ tantum fabulis obſtrepunt, ut non ſinant eſſe ſilentium? Jam quid de mente earum, quid de corde diſcutiam, ſi de infantibus ſuis, aut de lana cogitent, aut de neceſſariis domus? Vereor magis ne ſequantur illas, de quibus dicit Apoſtolus: *Quæ diſcunt circumire domos, non ſolum verboſæ, ſed & curioſæ, loquentes, quæ non oportet.* Quomodo ergo iſtæ tales corde concipiunt? Non concipiet corde quis, niſi vacet corde, niſi ſit mente liber & totus intentus, niſi corde vigilet, non poteſt corde concipere, & offerre dona Deo. Quod ſi hactenus neglegimus, ex hoc ſaltem attentiores ſimus, & ſollicite intendamus, ut poſſimus mente concipere. Juſtum eſt enim, ut in tabernaculo Domini inveniatur unuſquiſque habere portionem ſuam. Non enim latet Deum unuſquiſque quid

ei offerat. Quam gloriosum tibi est, si dicatur in tabernaculo Domini: aurum istud (verbi causa) quo arca testamenti obtegitur, illius est: argentum ex quo bases, & columnæ sunt, illius est: æs de quo annuli, & candelabrum, & nonuullæ columnarum bases factæ sunt, illius est: sed & lapides isti humeralis, & logii, illius sunt: & purpura quà ornatur pontifex, illius est, & coccus illius est, & cætera quæque per singula. Et rursum quam indecorum, quam miserum erit, si Dominus veniens requirere ædificium tabernaculi, nihil muneris tui inveniat in eo, nihil a te cognoscat oblatum. Sic indevotus, sic infidelis vixisti, ut nihil memoriæ tuæ in tabernaculo Dei esse gestieris? Sicut enim princeps hujus mundi venit ad unumquemque nostrum, & quærit si quid de suis actibus inveniat in nobis, & si quidem invenerit, sibi nos vindicat: ita & econtrario si veniens Dominus inveniat aliquid tuum in tabernaculo suo, ibi te defendit, & suum te dicit. Domine Jesu præsta mihi, ut aliquid monumenti habere merear in tabernaculo tuo. Ego optarem (si fieri posset) esse aliquid meum in illo auro, ex quo propitiatorium fabricatur, vel ex quo arca contegitur, vel ex quo candelabrum fit luminis & lucernæ. Aut si aurum non habeo, argentum saltem aliquid inveniar offerre, quod proficiat in columnas, vel in bases earum. Aut certe vel æris aliquid habere merear in tabernaculo, unde circuli fiant, & cætera, quæ sermo divinus describit. Utinam mihi esset possibile unum esse ex principibus & offerre gemmas ad ornamentum pontificis humeralis, & logii. Sed quia hæc supra me sunt, certe vel pilos caprarum habere merear in tabernaculo Dei, tantum ne in omnibus jejunus & infœcundus inveniar. *Unusquisque* ergo *sicut concepit corde.* Videte si concipitis, videte si tenetis, ne forte effluant, quæ dicuntur, & pereant. Volo vos

admo-

admonere religionis veſtræ exemplis: noſtis qui divinis myſteriis intereſſe conſueſtis, quomodo cum ſuſcipitis corpus Domini, cum omni cautela & veneratione ſervatis, ne ex eo parum quid decidat, ne conſecrati muneris aliquid dilabatur. Reos enim vos creditis, & recte creditis, ſi quid inde per negligentiam decidat. Quod ſi circa corpus ejus conſervandum tanta utimini cautela, & merito utimini: quomodo putatis minoris eſſe piaculi verbum Dei neglexiſſe, quam corpus ejus? Initia ergo jubentur offerre, hoc eſt primitias. Qui offert quod primum eſt, neceſſario habeat ipſe, quod reliquum eſt. Vide quantum nos oportet abundare auro, quantum argento, ac reliquis omnibus quæ jubentur offerri, ut & Domino offeramus, & nobis ſuperſit. Primo enim omnium debet ſenſus meus intelligere Deum, & ipſi offerre primitias intellectus ſui, ut cum Deum bene intellexerit, reliqua conſequenter agnoſcat. Hoc etiam ſermo faciat, hoc & omnia quæ in nobis ſunt, agant. Sed videamus & cætera, hyacinthum & purpuram, & coccum duplicatum, & byſſum tortam. Quatuor iſta ſunt, ex quibus conficiuntur vel pontificis indumenta vel cætera, quæ ad ſacrum parantur ornatum. De his dixerunt quidam ante nos: & ſicut non decet aliena furari, ita conveniens puto bene dictis alterius non abuti ſatentem. Iſta ergo (ut & prioribus viſum eſt) quatuor elementorum, ex quibus & mundus conſtat & corpus humanum, tenent figuram, id eſt aeris, ignis, aquæ, & terræ. Hyacinthus ergo ad aerem refertur, hoc enim ipſe indicat color, ſicut & coccus ad ignem. Purpura aquæ tenet figuram, quaſi quæ de aquis accipiat fucum. Byſſus terræ, quia oritur ex terra. Habemus ergo & nos hæc omnia in nobis, & quia ex his primitias Domino jubemur offerre, ideo dicit: *Sumite ex vobis ipſis, & offerte primitias Domino.*

4. Verum istud considerandum puto, quod cum de cæteris simpliciter dixit Moyses, tantum de cocco addidit duplicátum, & byssum tortam. Requiritur ergo, cur alias quidem materias, ex quibus & cætera indicantur elementa, simpliciter dixerit: coccum quo ignis designatur, solum posuerit duplicatum. Difficilia hæc ad intelligendum, & ad proferendum multo difficiliora. Verumtamen prout Dominus dederit, tentabimus explanare. Oportet enim & dici aliqua, & aliquanta servari. Videamus ergo, qua ratione coccum dixerit duplicatum. Color iste (ut diximus) ignis indicat elementum. Ignis autem duplicem habet virtutem, unam qua illuminat, aliam qua incendit. Hæc est historiæ ratio. Veniamus & ad intellectualia. Etiam in ipsis ignis duplex est. Est ignis quidam in hoc sæculo, est & in futuro. Dominus Jesus dicit: *Ignem veni mittere in terram.* Ignis iste illuminat. Item rursus Dominus dicet in futuro operariis iniquitatis: *Ite in ignem æternum, quem præparavit pater meus diabolo & angelis ejus.* Ille ignis incendit. Verumtamen iste ignis, quem venit mittere Jesus, illuminat quidem omnem hominem venientem in hunc mundum, habet tamen aliquid quod & incendat, sicut confitentur illi qui dicunt: *Nonne cor nostrum ardens erat intra nos, cum adaperiret nobis scripturas?* Simul ergo & incendebat & illuminabat, adaperiens scripturas. Nescio autem si & ille ignis in futuro sæculo, qui incendit, habeat aliquid quod & illuminet. Est ergo (ut ostendimus) natura ignis duplex, & ideo jubetur offerri coccus duplicatus. Quomodo ergo nos offerre possumus ignem istum duplicatum ad ædificium tabernaculi, videamus. Si doctor es, extruis tabernaculum ædificans Ecclesiam Dei: dicit ergo & ad te Deus, quod & ad Jeremiam dixit: *Ecce dedi verba mea in os tuum*, id est ignem. *Si ergo* docens & ædificans Ecclesiam Dei, increpes

tan-

tantummodo & arguas & castiges, & peccata populi exprobres, nihil autem consolationis proferas de scripturis divinis, obscurum nihil explanes, nihil scientiæ profundioris attingas, nec aliquid intelligentiæ sacratioris aperias, obtulisti quidem coccum, sed non duplicatum. Ignis enim tuus incendit tantummodo, & non illuminat. Et rursum si docens mysteria legis aperias, secretorum arcana discutias, peccantem vero non arguas, negligentem non corripias, severitatem disciplinæ non teneas, obtulisti quidem coccum, sed non duplicatum. Ignis enim tuus tantum illuminat, non accendit. Qui ergo recte offert, & recte dividit, coccum offert duplicatum, ut cum scientiæ lumine igniculum severitatis admisceat.

5. Quid autem sibi velit & byssus torta videamus. Et hic enim dedit aliquid additamenti præ cæteris elementis. Byssum diximus terræ habere formam, quod est caro nostra. Carnem ergo non vult offerri Deo fluitantem luxu, & deliciis resolutam, sed torqueri jubet eam & constringi. Quis ergo est, qui torquebat carnem suam, ille nimirum qui dixit: *Macero corpus meum, & in servitutem subjicio, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* Sic ergo est offerre & byssum tortam, carnem abstinentia, vigiliis, & meditationum labore conficere. Offeruntur & pili caprarum. Hoc genus pecudis in lege pro peccato jubetur offerri. Pilus vero species est emortua, exanguis & exanimis. Hanc qui offert, ostendit in se sensum peccati jam mortuum, nec in membris suis ultra vivere aut regnare peccatum. Pelles quoque offeruntur arietum. Arietem etiam ante nos quidam pro furore posuerunt. Et quia pellis mortui animalis indicium est, ostendit in se furorem mortuum, qui Deo offert arietum pelles. Post hæc; *Et viri*, inquit, *acceperunt a mulieribus suis, omnes quibus visum est sensu*

& attulerunt gemmas, & inaures, & annulos, & discriminalia, & dextralia. Vides & hic, quomodo illi afferunt dona Deo, qui corde vident, qui intellectum corde concipiunt, qui mentem intentam & deditam habent ad verbum Dei. Isti ergo afferunt munera, & afferunt etiam a mulieribus suis *inaures*, inquit, *& gemmas & dextralia.* Mulier secundum allegoricam rationem, sæpe jam diximus, quod caro accipitur & vir rationabilis sensus. Bonæ sunt ergo istæ mulieres, quæ obediunt viris suis. Bona est caro, quæ jam spiritui non repugnat, sed obtemperat & consentit, & ideo *si duobus vel tribus in vobis convenerit, ex quacumque re petieritis fiet vobis*, dicit Dominus. Offerunt ergo a mulieribus suis inaures. Vides, quomodo Domino offertur auditus. Sed & dextralia Domino offeruntur; opera dextra, & opera bona, quæ per carnem geruntur. Hæc Domino offerat rationabilis sensus. Sed & discriminalia offeruntur. Offert discriminalia, qui bene scit discernere, quid agendum sit, quid vitandum, quid Deo placeat, quidve displiceat, quid justum sit, quid injustum. Ista sunt discriminalia, quæ Domino offeruntur. Hæ ergo mulieres inaures Domino offerunt, quia sunt mulieres sapientes. Venerunt enim, inquit, mulieres sapientes, & fecerunt quæcumque necessaria erant ad indumenta pontificis. Illæ vero mulieres, quæ inaures suas obtulerunt, ut fieret vitulus, insipientes erant, quæ a veritate quidem averterunt auditum, ad fabulas autem impietatemque se converterunt, & ideo obtulerunt inaures suas, ut fieret caput vituli. Sed & in Judicum libro aliud nihilominus idolum invenimus ex mulierum inauribus factum. Istæ ergo beatæ mulieres, beata ista caro, quæ Domino offert inaures suas, & dextralia sua, & annulos suos, & omnia opera manuum suarum, quæ in mandatis Domini agit.

6. Additur post hæc, quia & apud quem inventa sunt ligna imputribilia, obtulit Deo. Si quis diligit Christum Dominum, lignum imputribile in incorruptione offert Domino. Beatus ergo apud quem invenitur, vel sensus incorruptus, vel corpus incorruptum, & hoc offert Deo. Unde & bene valde dixit: *Apud quem inventa sunt ligna imputribilia.* Non enim apud omnes inveniuntur ligna imputribilia. De auro non dixit neque de argento, apud quem inventum est. Potest enim apud omnes inveniri sensus & sermo. Sed nec de quatuor coloribus hoc dixit. Omnium namque est ex quatuor constare secundum corpus elementis. Ligna autem imputribilia, id est, incorruptionis & virginitatis gratia, apud rarum quemque inveniri potest, sicut & Dominus dicit: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.*

7. Sed & *Principes*, inquit, *obtulerunt* dona sua. Quæ sunt ista dona, quæ Principes offerunt? *Gemmas*, inquit, *obtulerunt*, *& lapides smaragdos*, *& lapides repletionis*, *& lapides adhumerales.* Lapides repletionis dicuntur, qui ponuntur in logio, hoc est qui in pectore pontificis collocantur, inscripti nomine tribuum filiorum Israel. Hoc quod dicitur logion, id est rationale, qui est pannus exiguus ex auro & gemmis, coloribusque variis, & superhumerali contra pectus pontificis annectebatur, formam habet sensus rationabilis, qui in nobis est. In hoc positi dicuntur lapides repletionis, qui tamen cohærent, & connexi sunt ad lapides humerales, atque ex his continentur adstricti. Humeralis ornatus indicium est actuum bonorum. Actus ergo cum ratione & ratio cum actibus sociatur, ut sit consonantia in utroque: *Qui enim fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.* Sit ergo in nobis sermo de actibus pendens, & sermonem actus exornent. Hic enim pontificis refertur ornatus. Sed ad hæc explenda princi-

pes requiruntur: iste ornatus eorum est, qui tantum profecerunt, ut præesse populis mereantur. Offerunt etiam oleum Principes ad usus duplices profuturum, lucernis & chrismati. Debet enim lucerna eorum qui populis præsunt, non abscondi, aut sub modio poni, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sed & incensi compositionem Principes offerunt, quæ componatur per Moysen in odore suavitatis Domino, ut & ipsi dicant, quia *Christi bonus odor sumus.* Et posteaqnam obtulit populus, vocavit, inquit, Moyses omnem sapientem ad fabricandum, & architectum, ut componerent, & fabricarentur singula quæque quæ scripta sunt. Sed & mulieres, inquit, sapientes vocavit, ut facerent, quæ convenirent in tabernaculo Domini. Vides hæc omnia quæ fiunt, a sapientibus fieri, & mulieres sapientes vocantur, & viri sapientes. Omnia enim opera Domini in sapientia fiunt. Venit ergo unusquisque sapiens sensu, & facit opera Domini. Non sufficit nobis si offeramus tantum, sed opus est, ut cum sapientia ea, quæ in nobis sunt, operemur, sciamus miscere aurum cum bysso, & coccum duplicare, vel miscere cum purpura. Quid enim tibi prodest si habeas hæc, & uti his nescias, neque agnoscas, quomodo unumquodque in suo tempore, & in suo loco aptare debeas & proferre? Et ideo danda nobis est opera, ut sapientes simus, & hæc quæ audimus de scripturis sanctis proferre in tempore & aptare possimus, componere atque ex his adornare tabernaculum Deo Jacob, per Jesum Christum Dominum nostrum, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.

ADNOTATIO EDITORIS.

Fragmenta Origenis hactenus adlata, unde desumta sint, ne lectorem lateat, fontes breviter adnotandos duximus — iique sunt Eusebii libr. adversus Marcellum Ancyranum, — ejusdem de præparatione Evangelica — Philocalia — Eusebii historica Ecclesiastica — Schedæ Cambefisii — Theodoreti quæstiones in Genesin — Oratio Eustathii de Engastrimytho contra Origenem — Apologia Pamphili Mart. pro Origene — Bernardi Montefalconi Hexaplorum Tom. I. — Interpretatio latina e fragmentis græcis plerumque est Rufini, Francisci Vigeri, vel Joannis Tarini — — Noluimus ad singulas quasque paginas fontes adsignare, cum iidem sæpissime recurrerent, & contra instituti nostri rationem volumen latius accresceret.

